

Міністерство освіти і науки України
Науково-методична бібліотечна комісія
Кам'янець-Подільський національний університет
Наукова бібліотека
Методичний центр бібліотек вищих навчальних закладів Хмельницької області
Центр дослідження історії Поділля Інституту історії України
НАН України

Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету

Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство.

Випуск I

Кам'янець-Подільський
2008

Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету

Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство.

Голова редакційної колегії:

кандидат історичних наук, професор, ректор Кам'янець-Подільського
національного університету О.М. Завальнюк

Відповідальний редактор:

кандидат історичних наук, професор, директор наукової бібліотеки
Кам'янець-Подільського національного університету Прокопчук В.С.

Редакційна колегія:

доктор історичних наук, професор Л.В. Баженов, доктор філологічних наук,
професор Кеба О.В., доктор історичних наук, професор Ківшар Т.І., доктор
історичних наук, професор Ляхоцький В.П., кандидат філологічних наук,
доцент Рарицький О.А., доктор педагогічних наук, професор Сагач Г.М.,
кандидат історичних наук Соломонова Т.Р., кандидат філологічних наук,
доцент Сохацька Є.І., кандидат історичних наук, доцент Телячий Ю.В.,
вчений секретар бібліотеки Філінюк Л.Ф. (заступник відповідального
редактора)

Рекомендовано до друку Вченою радою Кам'янець-Подільського
національного університету (протокол №   від   )

Рецензенти:

доктор філологічних наук, професор Свідер П.І.,
доктор історичних наук, професор Брицький П.П.

Адреса редакційної колегії:

32300, м. Кам'янець-Подільський, вул. Огієнка, 61,
наукова бібліотека
Контактні телефони 3-37-30, 3-38-75

ЗМІСТ

Завальнюк О.М. Нові обрії університетської бібліотеки
Філінюк Л.Ф. Міжнародна науково–практична конференція з питань бібліотекознавства

ДО 135-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ СТЕПАНА СІРОПОЛКА

Завальнюк О.М. С.О. Сірополко і розвиток фундаментальної бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету
Ківшар Т.І. Праця С. Сірополка "Народні бібліотеки. Організація та техніка бібліотечного діла" (Кам'янець-Подільський, 1919) у контексті розвитку українського бібліотекознавства
Колосовська О.М., Цвіркун І.О. Львівські книгознавчі контакти Степана Сірополка (1872-1959)
Плехова І.Д. Книгознавчі студії Степана Сірополка на шпальтах часопису „Українська книга” (1937-1943 рр.)

ВИДАТНІ ПОСТАТІ В ЦАРИНІ БІБЛІОТЕЧНОЇ ПРАЦІ

Леликова Н.К. Теоретические взгляды Льва Быковского в контексте развития всемирной науки о книге
Черниш Н.І. Внесок І.Кревецького у розбудову фондів української бібліотеки Наукового товариства ім. Шевченка
Сохацька Є.І. Штрихи до портрету Івана Огієнка – книголюба (за матеріалами його перших канадських журналів – „Слово істини” та „Наша культура”)
Пархоменко В.М. Бібліограф Михайло Ілліч Ясинський (1889-1967)
Островий В.М. Внесок В.О. Гериновича у розвиток бібліотеки Кам'янець-Подільського інституту народної освіти 1923-1928 рр.
Бабій Л.М. Директори бібліотеки Кам'янець-Подільського державного університету
Трембіцький А.М. Бібліотекознавча діяльність родини Сіцинських-Січинських

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ

Ляхоцький В.П. Книга творить людину... (сторінки з літопису заснування університетської бібліотеки у Кам'янець-Подільському)
Прокочук В.С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: етапи розвитку, стан, перспективи

- Рибак І. В.* Бібліотеки в соціально-побутовій інфраструктурі українського села радянської доби
- Мацібора Н.Г.* Колекції рідкісних видань у фондах державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського: вивчення та використання
- Пономаренко Л.О.* Внесок Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського у розвиток бібліографічних ресурсів психолого-педагогічної тематики: традиції та інновації
- Комарницький О.Б.* Бібліотеки містечок Правобережної України наприкінці ХІХ ст. – 1920 р.
- Лозовий В.С.* Становлення та діяльність бібліотек сільських „Просвіт” у добу Української революції (1917 р.)
- Гальчак С.Д.* Вінницькій обласній універсальній науковій бібліотеці – 100 років
- Соломонова Т.Р.* Історична література іноземними мовами в приватних бібліотеках Поділля кінця ХVІІІ – початку ХХ ст. (за матеріалами відділу рідкісних і цінних видань ВОУНБ ім. К.Тімірязєва)
- Коротенко Н.М.* Діяльність наукових бібліотек Харківського та Одеського університетів у 1933-1941 рр.
- Романюк І.М.* Структура та діяльність сільських бібліотек України в 50 – першій половині 60-х рр. ХХ ст.
- Філінюк Л.Ф.* З історії бібліотеки Кам’янець-Подільського інституту народної освіти (1921-1930 рр.)
- Олійник Ю.В.* Бібліотека Кам’янець-Подільського державного інституту у 20 – на початку 30-х рр. ХХ ст.
- Воротняк Т.І.* Бібліографічні студії на шпальтах канадського українськомовного часопису „Віра й культура”

БІБЛІОТЕЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО ТА ІСТОРИКО-РЕГІОНАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

- Баженів Л.В.* Наукова бібліотека Кам’янець-Подільського державного університету – осередок краєзнавства та історико-регіональних досліджень Поділля (1991-2007 рр.)
- Слободянюк П.Я.* Культосвітня робота бібліотек в умовах компартійної ідеологізації та шляхи подолання її наслідків
- Раздорський О.І.* Обзоры Подольской губернии за 1871-1912 гг.
- Шилов Д.М.* Материали к «Русскому провинциальному некрополю» по Подольской губернии
- Маслова О.М.* Краеведческая библиография в Российской Федерации: состояние и проблемы
- Мельник В.О.* Бібліотечне та історичне краєзнавство в системі науково-дослідницької роботи Хмельницької ОУНБ ім. М.Островського

Степанюк О.В. Регіональний інформаційний портал „Рівненщина” як джерело краєзнавчої інформації
Телячий Ю.В. Фонди Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Короленка як джерело дослідження культуротворчої діяльності української інтелігенції в роки національно-демократичної революції (1917-1920)
Крючкова Н.Д. Відділ рідкісних видань – найцінніше надбання бібліотеки Кам’янець-Подільського національного університету
Трембіцький А.А. Бібліографія праць Юхима Філя (вченого секретаря Кам’янець-Подільського наукового при УАН товариства)

УНІВЕРСИТЕТСЬКА БІБЛІОТЕКА: ТЕНДЕНЦІЇ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Костенко М.С. Формування репертуару української книги з проблем культури та мистецтва (за матеріалами бібліографічного моніторингу)
Опря Т.М. Довідково-бібліографічні видання науково-бібліографічного відділу бібліотеки Кам’янець-Подільського національного університету
Айвазян О.Б. Університетська книгозбірня як частина єдиного освітнього простору в історичній перспективі
Сілкова Г.В. Інформаційно-аналітична діяльність в структурі підготовки фахівців бібліотечної справи
Бунда В.М. Діяльність бібліотеки Кам’янець-Подільського державного університету з інформаційної підтримки освіти та науки (1918-2005 рр.)
Грінішина І.І. Популяризація культурно-просвітницької роботи бібліотеки ВНЗ
Озарчук Л.В. Удосконалення роботи бібліотеки вищого навчального закладу у контексті вимог Болонського процесу
Бучковська О.Ю. Вплив інформатизації на навчально-виховний процес у ВНЗ
Огородникова Л.В. Сучасний бібліотекар: нові технології – нові можливості

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК

Синиця Н.М. Бібліотеки Хмельниччини: нові умови – нові можливості
Бігусяк М.В., Гуцуляк О.Б. Бібліографістика Прикарпаття як регіональна складова українського біографічного словника
Коваленко І.Й. Організаційно-методичні засади створення реферативної інформації з психолого-педагогічних питань державною науково-педагогічною бібліотекою України імені В.О. Сухомлинського
Трачук Л.Ф. Інноваційні напрями роботи інформаційно-бібліографічного відділу наукової бібліотеки Рівненського державного гуманітарного університету
Карпюк Д.В. Електронна система документообігу: практична реалізація в структурному підрозділі ВНЗ
Бабенко Ж.В. Вплив новітніх інформаційних технологій на функціонування університетських бібліотек

ТВОРЧИЙ ДОРОБОК ПОПЕРЕДНИКІВ. ПЕРЕДРУКИ

Сірополко С. Народні бібліотеки: Організація та техніка бібліотечного діла

ДОКУМЕНТИ І МАЕРІАЛИ

Положення про наукову бібліотеку Кам'янець-Подільського національного університету

Положення про порядок проведення атестації бібліотечних працівників Кам'янець-Подільського державного університету

Положення про організацію та проведення щорічної акції «Подаруй бібліотеці книгу!»

Положення про премію імені Й. І. Токара в галузі бібліотечної роботи

Положення про підведення підсумків роботи бібліотеки Кам'янець-Подільського державного університету за звітний рік

ХРОНІКА

Резнічук Л.В. Підведено підсумки за 2007 рік

Шахова М.І. У світ книги – через комп'ютер

Бунда В.М. Лауреати премії Й.І. Токаря в галузі бібліотечної роботи

КРИТИКА, БІБЛІОГРАФІЯ

Прокопчук В.С. Мизак Н.С., Горбатюк В.І. За тебе, свята Україно: Кам'янець-Подільська область у визвольній боротьбі ОУН, УПА. – Чернівці: Букрек, 2006. – 352 с.: іл.

Чопик Я. М. Бюлетень з проблем вищої школи за 2005 рік

Насмінчук Г.Й. Календар знаменних і пам'ятних дат університету

Пархоменко В.М. Каталог виставки „Степан Сірополко: до 135-річчя від дня народження”

Наші автори

НОВІ ОБРІЇ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ

Їх відкрив Указ Президента України „Про присвоєння Кам'янець-Подільському державному університету статусу національного". Указ гласить: „Ураховуючи загальнодержавне і міжнародне визнання результатів діяльності Кам'янець-Подільського державного університету та його вагомий внесок у розвиток національної освіти і науки постановляю: Надати Кам'янець-Подільському державному університету статус національного і надалі іменувати його – Кам'янець-Подільський національний університет.

м. Київ, 22 січня

Президент України

№44 / 2008

В. Ющенко."

Статут Кам'янець-Подільського національного університету, 20 лютого 2008 року прийнятий на зборах колективу, зафіксував бібліотеку серед підрозділів (навчальний та навчально-методичний відділи), що забезпечують кожен своїми засобами навчальний процес, у статусі наукової.

Цим було повернуто бібліотеці статус наукової, в якому вона перебувала ще з 20-х років минулого століття і який втратила у круговерті реформ та реорганізацій. Адже ще 12 жовтня 1923 року виконуючий обов'язки завідуючого бібліотекою М. Суслопарів звернувся до правління Кам'янець-Подільського ІНО надати йому відрядження на 2 дні до м. Харкова на Всеукраїнську нараду бібліотечних працівників, на яку його було запрошено „від наукової бібліотеки м. Кам'янця при ІНО" (Державний архів Хмельницької області. – Ф.Р. 302. – Оп.1. – Спр. 366. – Арк. 107).

15 серпня 1926 року аспірант Кам'янець-Подільської науково-дослідної кафедри Стойкевич І.М. у заяві до президії Укрнауки НКО УСРР просив перевести його до Київської науково-дослідної кафедри і в особистій карточці, зареєстрованій Укрнаукою, вказав, що до аспірантури працював завідувачем історико-археологічного музею і кабінетом мистецтва при ІНО, у

Кам'янці „політкомісаром наукової бібліотеки ІНО..."(ЦДАВО України – Ф.Р. 166. – Оп.12. – Спр. 7403. – Арк. 1-4).

Такий статус у 20-30-і роки мали й інші вузівські бібліотеки, що підтверджує протокол засідання **об'єднання бібліотекарів наукових бібліотек м. Кам'янця**, що проходило на базі наукової бібліотеки ІНО і на якому обговорювався проект Положення про вузівські бібліотеки та зауваження до нього „об'єднання робітників наукових бібліотек Києва від 27 вересня 1927 р." (ДАХО. – Ф.Р. 302. – Оп. 1. – Спр. 916. – Арк.1). У проекті „Типового статуту наукових бібліотек при вищих учбових закладах НКО УСРР" було підкреслено, що „**наукові бібліотеки вишів** керуються інструкціями та розпорядженнями, що видає Укрпрофосвіта спільно з Укрнаукою" (ЦДАВО. – Ф. Р.166. – Оп. 6. – Спр. 7775. – Арк.118).

1 червня 1948 року в списку наукових бібліотек Української РСР по Кам'янець-Подільській області серед семи книгозбірень знаходимо бібліотеку учительського інституту, в якій було книг і журналів 11382 примірники, читачів – 349, працювало 4 бібліотекарі (ЦДАВО. – Ф.Р.582. – Оп. 10. – Спр.315. – Арк.23).

Нове Положення про бібліотеку зафіксувало не тільки діяльність підрозділу в складі національного університету в статусі наукової, а й визначило основні напрями наукової праці бібліотечного колективу: посилення рівня науковості бібліографічної діяльності та методичної роботи, як і науково-дослідницької роботи з питань книгознавства, бібліотекознавства, історії бібліотечної справи.

Слід відмітити, що колектив бібліотеки докладає чимало зусиль для реалізації цього завдання. Зокрема, організовано роботу школи передового бібліотечного досвіду з основ наукового дослідження, проведено перший тур курсів підвищення кваліфікації й атестації кадрів, паралельно з процесом комп'ютеризації йде вивчення основ інформатики. Традиційними стали випуски „Бюлетня з питань вищої школи", „Календаря знаменних і пам'ятних дат Кам'янець-Подільського державного університету". Виходом

біобібліографічних показників, присвячених 90-річчю колишнього ректора і завідуючого кафедрою І.В. Іваха, 30-річчю науково-педагогічної діяльності начальника науково-дослідного сектора університету, професора І.М. Конета, започатковано серію біобібліографічних видань під назвою „Постаті в освіті і науці”. Бібліотека стала організатором міжнародної науково-практичної конференції „Бібліотека вищого навчального закладу – центр інформаційного забезпечення підготовки національних кадрів” яка зібрала бібліотекарів та науковців столиці, Харкова, Львова, Івано-Франківська, Вінниці, Рівного, Хмельницького, Російської національної бібліотеки із Санкт-Петербурга на чолі із завідувачкою відділу бібліографії і краєзнавства доктором історичних наук Н.К. Леліковою.

Перші наукові результати бібліотечного колективу якраз і склали основу цього випуску наукових праць. Стосуються вони в основному проблем бібліотекознавства, книгознавства і бібліографії. Це – його особливість, саме питання історії, теорії, методики і бібліографії знаходитимуть у новій серії якомога ширше відображення. Однак збірник може стати трибуною для обміну думками з бібліотечного краєзнавства, загальної та галузевої бібліографії, скажімо – історичної, природничої, філологічної, фізико-математичної, історії, досвіду творення книги – підручника, посібника, питань рецензування, історіографії, джерелознавства, археографії і взаємодії з цими спеціальними дисциплінами бібліографознавства. У наукових працях буде діяти постійна рубрика про видатних бібліотекознавців, бібліографів, книгознавців.

Сподіваємось, що збірник об'єднає не тільки бібліотечну громадськість Поділля, а й Волині, Буковини, Галичини, інших географічно віддалених регіонів України, закордону у творенні історії, теорії й досвіду бібліотечної справи з метою її адаптації до нових історичних умов.

О.М. Завальнюк, голова
редакційної колегії,
кандидат історичних наук,
професор, ректор

Міжнародна науково–практична конференція з питань бібліотекознавства

З 19 по 21 вересня 2007 р. на базі Кам'янець-Подільського державного університету проходила Міжнародна науково–практична конференція «Бібліотека вищого навчального закладу – центр науково-інформаційного забезпечення підготовки національних кадрів».

На запрошення оргкомітету і ректорату університету відгукнулися вчені, науковці та практичні працівники з України, Російської Федерації. До міста над Смотричем прибуло більше 60-ти доповідачів. Найбільш представницькими були делегації Києва, Санкт-Петербурга, Львова, Рівного, Хмельницького, Вінниці, і закономірно – Кам'янець-Подільського.

Пленарне засідання конференції відкрив ректор Кам'янець-Подільського державного університету, професор, академік Академії вищої школи України, заслужений працівник освіти України О.М. Завальнюк. З вітальним словом від Хмельницької обласної ради до учасників конференції звернувся заступник голови облради О.В. Хавронюк, від Кам'янець-Подільської міської ради – заступник міського голови з гуманітарних питань, заслужений вчитель України О.В. Демчук. На адресу конференції надійшли вітальні телеграми від академіка НАН України П.Т. Тронька, президента Євразійської асоціації університетів, ректора Московського університету, академіка РАН В.А. Садовниченко, професора, академіка НАН України, почесного професора К-ПДУ Миколи Мушинки, директора ЦНБ Харківського національного університету ім. В. Каразіна Ірини Журавльової.

Учасники і гості першого пленарного засідання заслухали та обговорили доповіді професора Завальнюка О.М., завідуючої відділом бібліографії і краєзнавства Російської національної бібліотеки, доктора історичних наук Н.К. Лелікової, завідуючого кафедрою соціології Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця, доктора історичних наук, професора Ляхоцького В.П., директора бібліотеки Кам'янець-Подільського університету, кандидата історичних наук, професора, члена-кориспондента Академії історичних наук України, заслуженого працівника освіти України В.С. Прокопчука, завідуючої відділом наукової бібліографії Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В.О. Сухомлинського Л.О. Пономаренко, доктора педагогічних наук, професора, директора Центру риторики «Златоуст» МАУП Г.М. Сагач.

Працювало 5 секцій.

На підсумковому пленарному засіданні учасники конференції заслухали інформацію керівників секцій та прийняли рекомендації щодо дальшого

розвитку наукових, студій у галузі бібліотекознавства, бібліографії, книгознавства в системі бібліотек вищої школи. Зокрема:

- вважати дану конференцію першою і проводити надалі такі конференції раз у три роки на базі бібліотеки К–ПДУ ;
- поглибити співпрацю бібліотек України з бібліотеками Російської Федерації та інших країн, центром в Україні визначити Державну науково-педагогічну бібліотеку України ім. В. О. Сухомлинського;
- звернутися до Книжкової палати України і Книжкової палати Російської Федерації з питання обміну обов'язковим примірником видань;
- організувати міжбібліотечний обмін інформацією на електронних носіях;
- просити Кам'янець-Подільську міську Раду активізувати і фінансово підтримати створення в приміщенні картинної галереї запланованого музею видатного земляка , байкаря М.П. Годованця з метою його відкриття до 115-ї річниці від дня народження;
- звернутися до ректора університету професора Завальнюка О.М., директора бібліотеки Прокопчука В.С., використовуючи і матеріали конференції, до 90-річчя Кам'янець-Подільського державного університету видати нарис історії бібліотеки К–ПДУ;
- разом з Центром огієнкознавства видати збірник документів з історії бібліотеки К-ПДУУ періоду 1918-1920рр.

Оскільки конференція проходила напередодні Всеукраїнського дня бібліотек, група бібліотечних працівників, була відзначена університетськими нагородами. Знаком «Ветеран праці Кам'янець-Подільського державного університету» нагороджені Білик А.Ф., Лабутенко Є.Г., Лавська Л.М., Лінкевич Д.В., Марчук М.М., Опря Т.М., Селезньова О.П., Чопик В.П., Циганюк Е.І. (посмертно).

За активну співпрацю з бібліотекою університету й допомогу Подяками ректора відзначені ряд вчених та практичних працівників. Диплом лауреата премії ім. Й.І. Токаря 2007 року вручено провідному бібліографу Валентині Михайлівні Пархоменко. Під час підсумкового пленарного засідання був заключений договір між Відділом бібліографії і краєзнавства Російської національної бібліотеки (м. Санкт-Петербург, Російська Федерація) і Кам'янець-Подільським державним університетом (Україна), спрямований на посилення співпраці в галузі бібліотекознавства, бібліографії, обміну інформаційними ресурсами, який підписали ректор університету, професор Завальнюк О.М. і завідувачка Відділу бібліографії і краєзнавства РНБ професор Лелікова Н.К. Міжнародна науково-практична конференція зробила свій внесок в історію, теорію і методику бібліотекознавства.

Л.Ф. Філінюк

ДО 135-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ СТЕПАНА СІРОПОЛКА

УДК 027:378.4 (477.43)(092)

О.М.Завальнюк
м. Кам'янець-Подільський

С.О.СІРОПОЛКО І РОЗВИТОК ФУНДАМЕНТАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УКРАЇНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Розглядається діяльність С.О.Сірополка, спрямована на розвиток фундаментальної університетської бібліотеки в Кам'янці-Подільському, у т.ч. забезпечення професорсько-викладацького і студентського складів закладу необхідною навчальною і науковою літературою, періодичними виданнями тощо, створення належних умов для роботи в читальному залі тощо.

Ключові слова: бібліотекар, читальний зал, бібліотечний фонд, правила бібліотеки, бібліотечна рада, народний університет.

Степан Онисимович Сірополко (1872-1959) – відомий український просвітній діяч, основоположник українського книгознавства та бібліотекознавства, бібліограф, педагог, редактор – в часи визвольних змагань 1917-1920 рр. плідно прислужився бібліотечній справі в резиденції Директорії і уряду УНР – м.Кам'янці-Подільському.

Він народився 15 серпня 1872 р. в с.Обичеві на Полтавщині, в родині дрібного поштового урядовця. Батько походив з нащадків українських запорозьких козаків. Мати була кузиною дружини Симона Петлюри. Середню освіту здобув у Прилуцькій гімназії. Навчався на юридичному

факультеті Московського університету. Після завершення вищої освіти викладав у Московському народному університеті ім.Л.А.Шанявського, завідував відділом народної освіти Тульської, а потім Московської губернських земських управ. Редагував педагогічні журнали “Народное образование” та “Педагогический листок”, працював у Московському товаристві грамотності. Друкувався в ужгородському часописі “Свобода” (редактор о.професор А.Волошин), київському – “Світло” (1910-1914 рр.), співпрацював з редакцією московського часопису “Украинская жизнь” (редактори С.В.Петлюра та О.І.Саліковський).¹

З утворенням і початком діяльності Української Центральної Ради повертається в Україну, поринає в пістряву атмосферу національного руху і відродження українців. Його помітили, призначили на посаду радника Генерального Секретарства народної освіти – одного із найбільш відповідальних за національно-освітній поступ, доклав чимало зусиль для організації українського шкільництва і бібліотечної справи. Читав лекції у Фребелівському педагогічному інституті та на курсах підготовки працівників позашкільної освіти, співпрацював з редакцією часопису “Книгар”.²

15-20 грудня 1917 р. в Києві відбулася нарада земських і міських діячів в справі організації народної освіти в Україні. Вона проходила під егідою Генсекретарства освіти й мистецтва УНР. Було схвалено план реорганізації управління освітньою сферою. Комісію, яка готувала нараду, її основні документи, очолював С.О.Сірополко.³ Виступаючи на зібранні, він звернув увагу на необхідність дотримання демократичних засад в управлінні шкільними закладами й наголошував на вирішальній ролі у цій справі вчительства.⁴

Реформуванню освітньої системи Степан Онисимович намагався прислужитись і в роки гетьманату. Зокрема, у травні 1918 р. він взяв участь у роботі наради представників земств, міст і Міністерства народної освіти. Крім того, тут були представлені такі відомі українські педагоги, як А.І.Лещенко, О.Ф.Музиченко, С.Ф.Русова, П.І.Холодний та ін. Нарада

обговорила питання запровадження в Україні єдиної школи.⁵ С.О.Сірополко увійшов до складу комісії, створеної під керівництвом В.П.Науменка для вироблення нового плану шкільного управління. Не погоджуючись з принципом централізації управління освітою, він не підтримав запропонованого головою комісії проекту. У своєму листі на ім'я Міністра освіти й мистецтва Української держави професора М.П.Василенка він повідомив про свою принципову незгоду із відмовою від демократичних засад побудови шкільного управління, яка може привести до повної руйни в галузі освіти і заявив про свій вихід із складу комісії. Незабаром Степан Онисимович зробив ще один крок, який свідчив про відхід від підтримки гетьманської освітньої політики, – відмовився від членства в Раді міністра освіти й мистецтва.⁶

З приходом до влади Директорії і відновлення Української Народної Республіки С.О.Сірополко повернувся до шкільного будівництва. У січні 1919 р. він взяв участь у роботі II з'їзду Всеукраїнської учительської спілки, де виголосив доповідь на тему “Культурна діяльність учительських спілок”.⁷ Степан Онисимович був гарячим прихильником вивчення української мови у всіх школах України, незалежно від їх національного характеру. “Держава, – писав він, – повинна зробити всі заходи, щоби державну мову мали змогу вивчати всі ті меншості, які живуть у державі. Таким чином, виникає необхідність навчання державної мови в школах кожної національності, що перебуває в державі”.⁸

Кілька місяців поспіль, коли Міністерство освіти й мистецтва очолював А.В.Крушельницький, С.О.Сірополко входив до складу його Ради міністра.⁹ 3 червня 1919 р. українські війська визволили Кам'янець-Подільський, і уряд зробив його місцем свого осідку. Очевидно, саме тоді Степан Онисимович опинився в адміністративному центрі Поділля, який одночасно був і державно-політичним центром УНР. За спогадами Л.Биковського, Степан Онисимович появився тут восени 1919 р. і очолив бібліотеку Кам'янець-Подільського державного українського університету.¹⁰

Швидше всього, до роботи на цій посаді (а не в Міністерстві освіти й мистецтва) він приступив напередодні або відразу після від'їзду С.Петлюри і Ради Народних Міністрів із Кам'янця-Подільського (15-16 листопада 1919 р.), у такий спосіб розв'язавши питання своєї зайнятості тоді, коли влада УНР поширювалася всього на кілька повітів Поділля, а державні чинники вимушено згорнули свою діяльність, залишивши для зносин з польською військовою і цивільною владою в регіоні одного міністра – І.І.Огієнка, який очолював Міністерство ісповідань і виконував обов'язки ректора університету у Кам'янці.

Першим відчутним кроком нового керівника стало створення поряд із бібліотечною комісією, яку складали представники професорсько-викладацької корпорації університету, бібліотечної ради, що формувалася із бібліотечних працівників. 13 січня 1920 р. правління університету розглянуло і схвалило підготовлений і представлений С.О.Сірополко проект “Статуту Бібліотечної Ради Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету”. Він складався із семи параграфів. Керівництво Радою покладалося на бібліотекаря (на той час – С.О.Сірополка). Крім нього, туди входили: помічники бібліотекаря, секретар і один представник від молодших службовців (працівників бібліотеки). Рада збиралася не рідше одного разу на тиждень, обмірковувала біжучі питання і несла відповідальність “за цілість бібліотеки, читальні й лекторії, за порядок в них, за правильне ведення праці, каталогів і усіх урядових книг, які доручено членам Ради для ведення бібліотечних справ і взагалі знаходяться на їх руках”, “з власної ініціативи або з пропозиції Ректора чи Бібліотечної комісії подає свої плани та міркування відносно стану або потреб Бібліотеки, читальні й лекторії”¹¹.

З самого початку посідання нової посади Степан Онисимович зайнявся з'ясуванням чисельності і впорядкуванням бібліотечного фонду, що вимагало великих зусиль. 30 січня 1920 р. цю складну роботу було завершено. У “Звіті по бібліотеці та читальні Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету за півріччя 1918 і 1919 р.”, поданому

ректору для ознайомлення і висновків, керівник підрозділу вказував, що за період з 5 вересня 1918 р. і до 1 січня 1920 р. в бібліотеку надійшло 28455 примірників книг (17286 – подарованих, 11169 – придбаних у книгарнях та видавництвах). Штат бібліотеки зріс з 1 до 18 осіб.¹² Зі вказаної кількості літератури в каталоги встигли записати за децимальною системою лише 20045 назв. Вона поділялася: на загальні твори (743 книги), філософські (293), релігійні (617), соціальних наук (1113), філологічні (451), точних наук (1494), прикладних (709), мистецтвознавчі (257), художні твори (3271), історичні (2138). У вересні-грудні 1919 р. послугами читальні скористалися 231 студент із 1270, які навчалися на 5 факультетах. Вони становили всього 18,2% від загальної кількості університетської молоді. В читальні займалися також 48 мешканців міста.¹³

Щоб краще знати запити читачів, вчасно реагувати на них, завідувач бібліотеки запровадив “Книгу відгуків і побажань відвідувачів читальні”. Це нововведення виявилось на часі, і вже незабаром появилися десятки записів, які висвітлювали низку проблем. 14 січня 1920 р. С.О.Сірополко доповідав про них І.І.Огієнку: “Ознайомившись з побажанням студентів відносно читальні, маю честь повідомити Вас, що ці бажання можуть бути поділені на такі категорії: 1) придбання нових книжок та часописів, 2) впорядкування каталожної, 3) поліпшення умов читання.

До першої категорії відносяться такі побажання: а) придбати книжки по сільському господарству, причому бажано мати їх також в факультетській читальні, б) необхідно мати другий примірник місцевих часописів, в) придбати підручники по сферичній тригонометрії, політичну економію проф.Туган-Барановського, учебник хемії проф.Реформаторського, єврейські книжки, а також книжки єврейських письменників в перекладах...

До другої категорії відносяться такі побажання: необхідно мати в читальні пляни університетського навчання і алфавітний катальог.

До третьої категорії відносяться такі побажання: а) поліпшити освітлення, б) мати в читальні ножі для розрізування нових книжок (у

багатьох виданнях чимало сторінок були спарені, що ускладнювало роботу з текстами. – Авт.) і плювальниці, в) відкривати читальню від 10 годин ранку до 9 годин вечора.

Для задоволення деяких побажань вжиті мною такі заходи: 1) Бібліотека звернулась з проханням до деканів факультетів про надіслання плянів університетського навчання, до редакцій місцевих часописів – про даремне надіслання часописів та до місцевої єврейської громади – про надіслання єврейських книжок, 2) зроблено розпорядження про забезпечення читальні ножами і плювальницями, 3) видано наказ згідно Вашого розпорядження про відкриття читальні від 9 годин ранку до 9 годин вечора.

Що торкається побажань про придбання нових книжок, то через відсутність комунікації, це побажання не може бути здійснене.

Нарешті, побажання про скорочення терміну для читання книжок професорами може бути задоволене при існуванні нових бібліотечних правил, які надіслані мною 13-го цього січня на затвердження Професорською Радою”.¹⁴

Зусиллями правління університету, працівників бібліотеки, професорсько-викладацького складу зростала чисельність бібліотечного фонду. Так, у червні 1920 р. література з філософії нараховувала вже 415 примірників (на 30% більше порівняно з січнем 1920 р.), загальна література – 4736 (84,4%), з релігії – 1039 (40,6%), соціальних наук – 2109 (47,2%), філології – 579 (22,1%), точних наук – 2109 (47,2%), прикладних наук – 1043 (32,1%), мистецтва – 395 (35%), художньої літератури – 5353 (38,9%)¹⁵.

З перших днів роботи С.О.Сірополко звернув увагу на те, що правила бібліотеки КПДУУ, вироблені у травні 1919 р. на основі аналогічних, що діяли в університеті св.Володимира, потребують серйозних змін. Взнявшись за цю роботу, він за короткий час підготував нові правила, які враховували стан бібліотеки, побажання читачів, потребу навчального процесу і науково-дослідної праці професури. 27 січня 1920 р. Рада професорів розглянула і затвердила “Правила бібліотеки Кам’янець-Подільського Державного

Українського Університету”. Вони склалися із трьох розділів: 1) завідування бібліотекою, 2) спосіб придбання книг і 3) користування книжками. У розділі I (§§ 1-9) зафіксовано функції бібліотекаря, його помічників та секретаря, перелік необхідних каталогів, порядок користування читачами часописами, склад та обов’язки бібліотечної комісії. У розділі II (§§ 10-19) регламентувався механізм придбання літератури і періодичних видань, розподіл бібліотечних коштів для придбання потрібних для навчальної праці на всіх факультетах видань, обмін з різними бібліотечними закладами книгами-дублетами тощо. Завершальний, третій, розділ (§§ 20-39) складається із двох відділів – “Професорська лекторія” (“Мета лекторії – дати спроможність особам, які працюють науково в університеті, читати газети й журнали, які виписуються університетом”) та “Читальня при бібліотеці Кам’янець-Подільського Державного Українського Університету”. В останньому було зафіксовано, що книги (не більше 2-х примірників) “видаються для читання після подання писаної заяви на кожну окрему книжку” (§ 31), “читаються необмежений час” (§ 33), повертаються через тиждень після нової вимоги на літературу (§ 34)¹⁶.

Дотримання названих правил, як і організація праці бібліотеки взагалі, було справою не простою. Працівники, як і професура, і студентство, дуже часто голодували, потерпали від холоду, хвороб. 30 грудня 1919 р. Степан Онисимович з гіркотою доповідав ректору: “Сьогодні не з’явилися на працю по бібліотеці: помічник бібліотекаря Биковський і співробітники: Гадзінська, Харькова, Федорова і Значківська. Биковський хворий на плямистий тиф, але ще не відомо, на який”.¹⁷ Коштів для придбання ліків та й самих ліків гостро не вистачало. Згідно постанови Ради Народних Міністрів Директорії УНР, штатний бібліотекар університету мав отримувати протягом 12 місяців 27 тис.гривень (2250 грн. щомісяця), помічник бібліотекаря – 25 тис. (2083 грн.33 коп.), молодший бібліотекар – 20 тис. (1666 грн.66 коп.).¹⁸ І це тоді, коли багато продуктів харчування для пересічного працівника університету були майже недоступними. (У січні 1920 р. фунт чорного хліба можна було

купити за 62-64 грн., півбілого – 96-100, м'яса яловичини – 160-180, свинини – 180, сала – 360, олії – 320, пляшка молока – 60, десяток яєць – 300, фунт цукру – 300, пуд дров – 100-120 грн.¹⁹). 23 березня 1920 р. преса з відчаєм повідомляла: “За останні два дні в місті гостра продовольча криза. Хліба майже немає, а коли є, то дістати його можна з труднощами (120 крб. за фунт) (240 грн. – О.З.), причому в хлібі можна знайти все, що тільки завгодно: і солому, і волосся, і вугілля і т.п.”²⁰

Та незважаючи на це, університет та його підрозділи наполегливо продовжували свою працю. Хворих працівників бібліотеки підміняли працездатні. Коли у травні 1920 р. було звільнено Київ і появилася надія на відновлення державної праці, всі урядові чинники отримали вказівку переїхати з Кам'янця до столиці. С.Сірополка знову запросили до роботи в Міністерстві освіти й мистецтва УНР. Його заяву про звільнення з посади бібліотекаря правління університету розглянуло 11 травня 1920 р. А через 4 дні він працював уже в міністерстві, потім відбув до Вінниці, де розмістились урядові структури.²¹

Так завершилася кам'янецька сторінка біографії відомого українського просвітянина і бібліотекознавця Степана Онисимовича Сірополка. Звісно, вона позначена активною діяльністю останнього в справі розбудови бібліотеки місцевого державного українського університету, вдосконалення її освітньо-наукових і культурологічних функцій. Поряд з цим він продовжував теоретичну і прикладну працю в царині творення української школи. Результати пошуку були викладені в його брошурі “Завдання нової школи”, яку Подільська губерньська народна управа видала наприкінці 1919 р. (за основу було взято текст, видрукований автором у кількох числах станіславівської газети «Республіка» за травень 1919 р.). Тоді ж він працював в складі комісії, яка виробила “Проект єдиної школи на Україні”. Тут Степан Онисимович переклав на українську мову видану 1910 року у Москві свою брошуру “Народные библиотеки: Порядок открытия библиотек и их организация”, доопрацював і видав перший практичний poradnik для

бібліотекарів України із спеціальними додатками. Їх запровадження сприяло активізації діяльності як університетської бібліотеки, так і тих, що функціонували в регіоні.²² С.О.Сірополко увійшов до складу педагогічного товариства “Зірка”, яке видавало дитячий журнал “Ранок” (вийшло перше число). Ці та інші видання організації він оцінював “світлим променем на тлі похмурої доби, яка припала саме тоді на долю Поділля”²³.

Досвід роботи С.О.Сірополка у Московському народному університеті ім. Л.А.Шанявського прислужився у певній мірі при створенні Кам’янець-Подільського українського народного університету. Заклад мав загальнопросвітницький характер і складався з двох факультетів – природничого і гуманітарного, які розпочали роботу 1 листопада 1919 р. Того ж дня газета «Трудова громада», яка видавалася УПСР, вмістила на своїх шпальтах замітку С.Сірополка «Народний Університет і його значіння», адресовану тим українцям, які з різних причин не здобули середньої і вищої освіти, але, працюючи у різних сферах, прагнули розширити свій світогляд, виробити певні наукові погляди на явища природи і суспільства. Автор роз’яснював українській громаді майже 100-тисячного міста, читачам тих повітів Поділля, які були підвладні Українській Народній Республіці, що народні університети, яких в різних містах країни сумарно нараховувалося близько 20, є особливими навчальними закладами, оскільки не мали чітко визначеної програми підготовки, а в підсумку не давали жодних юридичних підстав на ту чи іншу професійну діяльність. Попри таку спрощеність, народний університет, на думку Степана Онисимовича, все ж мав неабияке значення, адже «культурно оздоровлює все життя робітника (який став слухачем університету. – О.З.) та виводить його з-під влади темряви», адже лектори закладу використовують у своїй навчальній праці такі методи, які пробуджують духовні інтереси слухачів і націлені задовольнити їх інтереси організацією роботи кожного слухача, особливо тих, хто прагнутиме до якомога більших знань, власного вдосконалення. На

це спрямовувалось, зокрема, виконання наукових рефератів, вивчення конкретної літератури до кожної теми тощо.

Пропагуючи новий навчальний заклад і намагаючись зацікавити ним якомога більшу кількість молодих людей, автор назвав його «скарбницею всесвітнього знання». Він був упевнений, що в місті-резиденції Директорії і уряду УНР знайдеться чимало бажаючих отримати науково-популярні знання в розрізі задекларованих на перший семестр навчальних дисциплін – економіки, історії, літератури, географії, агрономії, ботаніки, зоології та ін²⁴.

Очевидно, до слова С.О.Сірополка прислухалися, адже станом на 7 листопада 1919 р. до університету записалося 99 осіб²⁵. Контингент слухачів надалі зростає. За сумісництвом у закладі працювали 6 викладачів Кам'янець-Подільського державного українського університету²⁶. Однак Степана Онисимовича до викладацької праці не запросили, що пов'язано, на нашу думку, із відсутністю у переліку навчальних дисциплін, які б відповідали його юридичному профілю. Не заважаючи на це, бібліотекар держуніверситету мав змогу надавати практичну допомогу молоді, яка навчалася в народному університеті. Через відсутність власної бібліотеки, вона звернулася до ректора Кам'янець-Подільського державного українського університету професора І.І.Огієнка з проханням дозволити стати читачами фундаментальної бібліотеки КПДУУ. Відповідне розпорядження було зроблене. Виконувати його довелося С.О.Сірополку.

Як видно, в історії Кам'янець-Подільського університету С.О.Сірополко залишив яскравий і незгладимий слід, пов'язаний із роботою на посаді керівника бібліотеки. У зв'язку з цим видається вкрай незрозумілим приписування цьому діячеві тих функцій, яких він не виконував. Скажімо, Л.Биковський називає С. Сірополка «лектором бібліотекознавства в ...Кам'янецькому університеті»²⁷. Т.Беднаржова стверджує, що у КПДУУ він «читав лекції з педагогіки, шкільництва...»²⁸. Зауважимо, що в архівному фонді «Кам'янець-Подільський державний

український університет”, немає жодного документа, який би підтвердив наведені твердження.

Список використаних джерел:

1. Середяк А. Сірополко Степан //Довідник з історії України/ За заг.ред.І.Підкови та Р.Шуста. Вид.2-е, доопр. і доп. –К.: “Генеза”, 2001. – С.755-756; Беднаржова Тетяна. Життєвий шлях подвижника і патріота // Сірополко Степан. Історія освіти в Україні. –К.: Наук. думка, 2001. –С.7-8.
2. Беднаржова Т. Зазначена праця. –С.8.
3. Сірополко С. Зазначена праця. –С.471; Беднаржова Тетяна. Зазначена праця. –С.8.
4. Завальнюк О.М., Телячий Ю. Будівництво української загальноосвітньої школи в роки національно-демократичної революції (1917-1920): Історичний нарис. – Кам’янець-Подільський: “Абетка-Нова”, 2001. –С.137.
5. Там само. – С.66.
6. Сірополко С. Петро Холодний як педагог і освітній діяч. –Львів, 1920. –С.12.
7. Сірополко С. Школа та освіта на Україні від другої половини ХІХ ст. //Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). –Ф.4433. –Оп.1. –Спр.3. –Арк. 1-2.
8. Сірополко С. Завдання нової школи. –Кам’янець-Подільський, 1919. –С.11.
9. Собчинська М.М. Реформа школи в Українській Народній Республіці //Наукові праці історичного факультету [Кам’янець-Подільського державного педагогічного інституту]. –Т.1.– Кам’янець-Подільський, 1995. –С.146.
10. Биковський Л. Бібліотека Кам’янець-Подільського Державного Українського Університету. (Спомини). –Нью-Йорк-Вінніпег, 1949. –С.4.
11. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО). –Ф.Р.582. –Оп.1. –Спр.99. –Арк.3.

12. Там само. –Спр.89а. –Арк.43-45зв.
13. Там само. –Спр.99. –Арк.40.
14. Там само. –Спр.89а. –Арк.27-27зв.
15. Геринович В. До історії Кам'янець-Подільського Інституту Народної освіти: Відбитка з “Записок Кам'янець-Подільського Інституту Народної освіти”. –Кам'янець-Подільський, 1927. –С.6. (Відносні показники підраховані автором).
16. ДАХО. –Ф.Р.582. –Оп.1. –Спр.91. –Арк.6-7.
17. Там само. –Спр.89а. –Арк.16.
18. ЦДАВО України. –Ф.1429. –Оп.2. –Спр.2. –Арк.5.
19. Наш шлях. –Кам'янець-Подільський. –1920. –24 січня. – Ч.13. – С.2.
20. Там само. –23 березня.
21. ДАХО. –Ф.Р.582. –Оп.1. –Спр.137. –Арк.86.
22. Телячий Ю. Степан Сірополко – освітній діяч України //Хмельниччина: роки становлення та поступу (1937-1997): (Матеріали Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції). 26 вересня 1997 р. –Хмельницький: “Доля”, 1997. –С.257-258.
23. Там само. –С.257.
24. Сірополко С. Народний Університет і його значіння //Трудова громада: Орган ЦК Української партії соціалістів-революціонерів. – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 1 листопада. – №11(96). – С.1.
25. Трудова громада. – 1919. – 8 листопада. – №16. – С.2.
26. Україна. – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 6 листопада. – Ч.67. – С.2.
27. Биковський Л. Зазначена праця. –С.4.
28. Беднаржова Т. Зазначена праця. –С.8.

Аннотація

Рассматривается деятельность С.О.Сирополка, направленная на развитие фундаментальной университетской библиотеки в Каменце-Подольском, в т.ч. обеспечение профессорско-преподавательского и студенческого составов заведения

необходимой учебной и научной литературой, периодическими изданиями и т.п., создание соответствующих условий для работы в читальном зале и т.п.

Ключевые слова: библиотекарь, читальный зал, библиотечный фонд, правила библиотеки, библиотечный совет, народный университет.

УДК 02(477)(092)

Т. І. Ківшар
м. Київ

**ПРАЦЯ С. СІРОПОЛКА "НАРОДНІ БІБЛІОТЕКИ. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА
ТЕХНІКА БІБЛІОТЕЧНОГО ДІЛА" (КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ,
1919) У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО
БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА**

Визначний український учений, політичний, громадський і культурно-освітній діяч Степан Онисимович Сірополко написав "Народні бібліотеки. Організація та техніка бібліотечного діла" в києво-кам'янець-подільський період своєї діяльності, що тривав від листопада 1917 р. до січня 1921 р. Після переїзду Директорії УНР та української інтелігенції до Кам'янця-Подільського, це місто стало одним з важливих осередків розвитку бібліології не лише періоду визвольних змагань 1917-1920 рр., але й всього українського бібліотечного руху та бібліотекознавства. У новоствореному Кам'янець-Подільському державному українському університеті та його бібліотеці в галузі бібліотекознавства активно працювали ректор університету І. Огієнко та співробітники бібліотеки С. Сірополко, Л. Биковський, М. Ясинський, Ю. Сіцінський, а також громадські інституції: бібліотечне товариство і бібліографічний семінар, що діяли при цьому навчальному закладі.

Очоливши новоутворену університетську бібліотеку, С. Сірополко сприяв розвитку всіх напрямів її діяльності: комплектуванню фонду,

запровадженню прогресивної на той час міжнародної децимальної класифікації для його упорядкування та для укладання систематичного каталогу, організації бібліотечно-інформаційного обслуговування професорсько-викладацького складу та студентів, а також згуртуванню прихильників бібліотеки в громадське "Кам'янець-Подільське бібліотечне товариство", що діяло при ній.

Продовженням його теоретичних узагальнень в галузі бібліотекознавства та аналізу практичного досвіду, які він особливо активізував під час викладання навчального курсу «Бібліотекознавство» у

Київському Фребелівському інституті, стала праця "Народні бібліотеки. Організація та техніка бібліотечного діла", високо оцінена зразу після виходу його сучасниками, зокрема Л. Биковським, який справедливо звернув увагу на майстерну популяризацію автором нових принципів організації бібліотечної справи та прийомів у бібліотечній технології. Він вважав, що ця брошура-підручник відіграла важливу роль в організації діяльності бібліотек².

У своїй роботі С. Сірополко визначив основні засади організації бібліотечно-інформаційного обслуговування широких верств населення, виокремив та обґрунтував принципи загальнодоступності бібліотек, безоплатності, що уможлиблювали доступ до інформаційних ресурсів, справедливо зазначаючи, що загальнодоступність забезпечується безкоштовним для читачів користуванням бібліотечним фондом, а проблеми фінансування належать до компетенції органів місцевого самоврядування та громадськості, яка найактивнішим чином бере участь в роботі бібліотек. Учасності громадськості він надавав великого значення, особливо – у поширенні інформації про бібліотеку, її роль і соціальне призначення. Демократизація управління бібліотекою, як один з принципів її організації, на думку автора, могла бути забезпечена через створення громадських товариств при бібліотеці на допомогу розвитку цієї установи.

У книзі значна увага приділена бібліотеці як суспільній установі, питанням матеріально-технічної бази, створення довідково-пошукового апарату. Аналізуються принципи, методи та засоби комплектування бібліотеки, збереження бібліотечного фонду. Велику роль автор відводив бібліотекарям, які повинні володіти спеціальними знаннями, щоб надавати допомогу читачам у пошуку необхідної інформації. С. Сірополко зазначав, що душею бібліотеки повинен стати бібліотекар, праця якого надзвичайно відповідальна в інформаційному забезпеченні суспільства і тому потребує відповідного матеріального забезпечення. Він намагався висвітлити проблеми взаємодії бібліотекарів з читачами, а також читачів з бібліотекарями, підкреслюючи при цьому важливість інформаційного забезпечення потреб читачів. В аналізованій праці С. Сірополку вдалося виокремити основні складові бібліотеки – матеріально-технічну базу, книжковий фонд, а також бібліотекаря й читача, розглянути їх у тісних взаємозв'язках та взаємовпливах. Намагаючись дослідити бібліотеку в цілому він використав системний підхід для її вивчення, що було якісно новим поглядом в українському бібліотекознавстві на розуміння бібліотеки як складної системи. Фактично 1919 року в українському бібліотекознавстві С. Сірополко вперше систематизував знання про бібліотеку, запровадивши системний підхід для аналізу її структури та функцій як соціального інституту,

У цій же праці йдеться про суспільне призначення бібліотеки, автором розглядаються соціальні функції бібліотеки, що дозволило обґрунтувати значення освітньої функції як однієї з важливих у її діяльності по забезпеченню загальної та спеціальної освіти, що проявляється у комплектуванні фондів, складі читачів та засобах їх обслуговування. Значна увага звернена С. Сірополком на технологічні функції бібліотеки -аналітично-синтетичної обробки документів, класифікації та каталогізації, комплектування фондів, їх зберігання, обслуговування читачів. Особливого значення він надавав бібліотечній статистиці як її співзасновник, один із розробників документів статистичної звітності бібліотек. У книзі вміщено

різні форми для ведення бібліотечної статистики, що дозволяє характеризувати основні напрями роботи бібліотеки, уможливорює аналіз її змістовної діяльності,

У праці С. Сірополко "Народні бібліотеки. Організація та техніка бібліотечного діла" знайшли подальший розвиток теоретичні засади науки про бібліотеку, що свідчило про формування методологічного періоду українського бібліотекознавства. Важливим кроком у його розвитку було використання системного підходу для осмислення бібліотечної діяльності, оскільки бібліотека не лише є одним з компонентів соціальної системи, але й сама має системні якості, закони функціонування. Суттєвий вплив на розвиток українського бібліотекознавства мало визначення соціальних функцій бібліотеки, як однієї з фундаментальних його проблем. Якщо довгий час головними соціальними функціями вважались інформаційна й меморіальна, то С. Сірополко обґрунтував ще й освітню, розглядаючи динаміку функцій в контексті суспільного призначення бібліотеки. Крім теоретичного праця мала важливе практичне значення, оскільки містила різного роду методичні поради щодо організації роботи бібліотеки, форми звітів, читачьких формулярів, правил користування бібліотекою.

Наукові розробки і практична діяльність С. Сірополка в галузі бібліотекознавства свідчать, що розвиток теоретико-методологічних засад українського бібліотекознавства в Кам'янці-Подільському є важливим етапом формування наукового знання про бібліотеку. Сучасні якісні її зміни, впровадження в роботу новітніх технологій індустрії інформації, утворення національних й планетарних інформаційних інфраструктур сприятимуть змінам теоретичних проблем бібліотекознавства, але в їх основу будуть покладені й ідеї визначного українського вченого С. Сірополка. Цьому ж значною мірою сприятиме й републікація однієї з важливих його бібліотекознавчих праць "Народні бібліотеки. Організація та техніка бібліотечного діла", що давно вже стала рідкісним спеціальним виданням, майже недоступним сучасним дослідникам. Введення до наукового обігу

одного із цінних історичних джерел вітчизняної науки про бібліотеку і бібліотечну справу сприятиме подальшому розвитку бібліотечного джерелознавства, української бібліотекознавчої думки.

Список використаних джерел:

1. Биховський Л. Бібліотечна справа // Наш шлях. – 1920. – 20 лютого. – С. 3. – Ч.34.
  2. Биховський Л. Замітки про книгознавство та книговживання. – Подебради, 1923. – С.19.
- УДК 002.2(477)(092)

О.М. Колосовська,

І.О. Цвіркун

м. Львів

ЛЬВІВСЬКІ КНИГОЗНАВЧІ КОНТАКТИ СТЕПАНА СІРОПОЛКА (1872-1959)

Доповнена листами С. Сірополка з Відділу рукописів ЛНБ ім. В. Стефаника стаття розкриває характер книгознавчих його стосунків з галичанами 20-30 рр. ХХ ст.

Ключові слова: С. Сірополко, бібліографія, рецензія, „Просвіта”, бібліотека.

Наукове насліддя С.Сірополка, чиє ім'я тривалий час не вимовлялося вголос, а бібліографічно-книгознавчий доробок ученого вилучений із бібліотечних фондів, сьогодні повертається в українську науку. Сучасні бібліотекознавці відзначають актуальність теоретичних та практичних напрацювань Степана Онисимовича у галузі бібліографії, внесок в організацію бібліотечної справи та подвижництво у гуртуванні книгознавців діаспори.

Незаперечним залишається факт, що вивчення наукової спадщини не буде вичерпним без опрацювання не лише опублікованих робіт, але й виокремлення архівної спадщини, залучення до широкого наукового обігу епістолярії ученого. Виявлені в відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В.Стефаника НАН України листи С.Сірополка до львівських учених – літературознавця, книгознавця, власника цінної бібліотеки М.Возняка та бібліографа і видавця Є.-Ю. Пеленського стали підґрунтям для

декларування зазначеної теми на конференцію. Власне листування трактується як цінне джерело не лише для вивчення життя і діяльності конкретної особи, але й суспільно-культурного середовища певного часу, наукових зв'язків та контактів.

Творчі і наукові взаємини С.Сірополка – постаті багатогранної – були обширними, і зі Львовом 20-30-х рр. ХХ ст. – цілком закономірними й органічними.

Поряд з розвитком книгознавчих досліджень київських учених у цей період відбувається становлення і розвиток львівських книгознавчих осередків. Одним з таких огнищ культури і, зокрема, організації бібліотечної роботи, була львівська "Просвіта". Протягом 1920-х років С.Сірополко активно співпрацює з цим товариством. У часописі товариства "Народна Просвіта" він вперше оприлюднює низку книгознавчих розвідок: "Книжка в культурній праці серед дорослих" (1925, №1), "Підготування культурно-освітніх діячів" (1923, №9), "Кооперація та просвіта" (1925, №4), "Читач і книга" (1927, №5) тощо.

У Львові, і очевидно не випадково, вийшла друком чи не найвідоміша праця С.Сірополка у галузі бібліотечної справи. "Короткий курс бібліотекознавства: історія, теорія та практика бібліотечної справи" був виданий 1924 року накладом фонду "Учітеся, брати мої!" (ч.8) обсягом 127 с., тиражем 3 тисячі примірників. Завданням фонду було *"видавати загальнодоступні підручники з усіх областей людського знання, з остаточною метою: створити писаний людський університет"*. А своєю працею С.Сірополко намагався заповнити прогалину *"в тій спеціальній літературі, яка присвячується бібліотечним питанням"* і заакцентувати на *"питаннях про значіння бібліотеки, про засади, якими слід керуватися в справах улагодження бібліотеки та її комплектування, про обов'язки бібліотекаря"* тощо. Свій доробок автор окреслив як першу спробу *"представити в стислій формі бібліотечну справу в цілому"*. А книгознавці згодом віддадуть автору першість у визначенні суспільної природи бібліотекознавства як науки і ролі

бібліотеки як головного каналу трансляції людського знання у просторі і часі.

Не випадковим був і рік виходу книги: саме 1924 року відбувалися урочисті святкування 350-ліття "появи першої української друкованої книги у Львові". Найімовірніше, з нагоди виходу своєї праці, а може і ювілейних святкувань, С.Сірополко короткотерміново перебував у Львові. Підтвердити інформацію (яку без посилань на джерела подають львівські науковці Е.Огар та І.Смагоржевська) конкретними аргументами на разі не вдається, через, сподіваємось тимчасову, недоступність окремих львівських архівних масивів. Однак дозволимо собі зацитувати інший документ, який окреслює піднесений стан Степана Сірополка після обрання його почесним членом "Просвіти" у Львові 21 березня 1929 р. Він пише: *"Акт іменування мене почесним членом товариства "Просвіта " у Львові є одним із світлих і радісних моментів мого життя. Переходячи до категорії почесних членів товариства "Просвіта " у Львові, я не маю наміру виходити в наклад, а навпаки, бажаю й надалі - до кінця свого життя в міру своїх фізичних і духовних сил - залишатися дійсним активним членом дорогого мені товариства"* (цит. за Смагоржевською: ЦДІАУ у Львові. Ф.348, оп. I, спр.779, арк.68.).

Про те, що С.Сірополко насправді був активним учасником наукового і громадського життя львівської громади, стежив за книжковими новинками свідчать його листи до М.Возняка, датовані тим же 1924 р. Із рекламних публікацій газети "Діло" Сірополко дізнається про вихід книги М.Возняка "Як пробудилося народне життя в Галичині за Австрії" і просить посприяти в отриманні видання для майбутньої рецензії. Львівський учений цілком відповідально підійшов до справи, і менш, ніж через місяць Сірополко у наступному листі не лише висловлює своє захоплення працею, але й висловлює конкретні застереження. Про них варто сказати докладніше: пильне око рецензента зауважило непослідовність в оцінці діяльності митрополита Михайла Левицького, неповне висвітлення доробку Якова

Головацького, зокрема періоду його переходу на москвофільські засади. Закликаючи автора продовжити роботу над книгою, оскільки вона *"дуже потрібна для кожного українця, а в першу чергу для учителя"*, С.Сірополко пропонує хронологічно довести дослідження до падіння Австрійської монархії. І найсуттєвіше застереження: *"хотілось би мати спис тих джерел, якими користувались при складанні своєї книжки, пише С.Сірополко. Це є вимога не тільки бібліографа, але й того читача, який бажав би простудіювати ґрунтовно тему Вашої книжки"*. Саме у цьому полягає становча позиція С.Сірополка і автора і дослідника: усі свої праці він супроводжував ґрунтовним джерельним матеріалом, зазначав найвагоміші публікації, якими користувався при підготовці роботи і до яких відсилав зацікавленого дослідника у разі бажання поглибленішого вивчення проблеми.

Насамкінець у листі, рецензент висловлює бажання *"знати погляд автора"* щодо своїх зауважень, однак якою була реакція М.Возняка дізнаємося хіба що після оприлюднення епістолярію С.Сірополка.

Якщо факт співпраці Степана Сірополка зі львівською "Просвітою", про що йшлося вище, загальновідомий, то його членство у Науковому товаристві імені Шевченка залишилося поза увагою дослідників. У члени Бібліографічної комісії НТШ С.Сірополко був прийнятий 6 квітня 1924 р. на внесення голови комісії В.Дорошенка, стверджує знаний львівський бібліограф Н.Рибчинська, відсилаючи до записів у протоколах засідання комісії (*ЦДІАУ у Львові. Ф.309, оп. 1, спр.658, арк.5.*). Проте, про конкретний доробок Сірополка у бібліографічних проектах комісії говорити не доводиться, окрім його публікацій у спеціалізованому книгознавчому часописі галицьких бібліологів - "Українській книзі". Збережені листи С.Сірополка до редактора часопису С-Ю.Пеленського, частково висвітлюють аспекти співпраці. Окрім інформації про надіслані для публікації у часописі статті, зокрема про бібліотеку С.Петлюри в Парижі, рецензії на окремі видання та замітки до відділу хроніки, С.Сірополко просив адміністрацію про

своєчасне присилання окремих чисел часопису для нього особисто, а також клопотав про отримання часопису для інших зацікавлених науковців.

Часопис "Українська книга" ґрунтовно простудійований книгознавцями, публікації у ньому С.Сірополка відомі, тому детальніше зупинятися не вважаємо за доцільне. Натомість переконані, що науково-видавничі контакти С.Сірополка із львівським бібліологічним осередком, які спеціально не висвітлювалися в окремих дослідженнях, не обмежуються сьогодні представленими результатами. Впевнені, при подальшому опрацюванні джерел з історії книжкової і бібліотечної справи галицького регіону, а саме це є пріоритетним напрямком дослідження кафедри бібліотекознавства та бібліографії Львівського національного університету ім.І.Франка у межах факультетської теми "Культурно-мистецькі процеси в Галичині першої половини ХХ ст.: джерела, еволюція, інкультурація", будуть виявлені нові грані такого багатовимірного явища в українському та європейському книгознавстві як С.Сірополко.

Листи С.Сірополка до М.Возняка

Лист 1.

Високоповажаний пане товаришу!

Цими днями довідався з "бібліогр[афії]" в "Ділі" про вихід Вашої книжки "Як пробудилося народне життя в Галичині за Австрії". Чи не могло б видавництво "Нов[ого] часу" надіслати мені Вашу книжку для рецензії. Буду Вам щиро вдячний, якщо знайдете можливим поклопотати про це. Бажаю Вам всього доброго. З правдивою до Вас пошаною Ст.Сірополко.

19 / XI 24 р

Tarnow ul. Gumniska, 18.

ЛНБ. ВР. Воз.462. п.114. Арк.1.

Лист 2.

Високоповажаний пане товаришу! З великою насолодою прочитав Вашу книжку "Як пробудилося укр. нар. життя в Гал.". Конче потрібно, щоб Ви продовжили цю тему до кінця існування Австр. Імперії. Книжка дуже

потрібна для кожного українця, а в першу чергу для учителя. Рецензію на Вашу книжку надішлю до "Учит". Дозволив би з свого боку зробити такі зауваження: 1) помічається розбіжність в оцінці митроп. М.Левицького, яку подаємо в 5^{му} розд. і 17^{му} (стор.118); 2) не подаєте даних з життя Я.Голов-го після 50-хроків, тоді як про двох його товааришів та й взагалі про всіх визначних діячів наводите біографічні дані по день їх смерти; 3) хотілось би мати спис тих джерел, якими користувались при складанні своєї книжки. Це є вимога не тільки бібліографа, але й того читача, який бажав би простудіювати ґрунтовно тему Вашої книжки. Хотів би знати Ваш погляд щодо моїх зауважень.

Бажаю Вам всього доброго.

З глибокою до Вас пошаною

Ст.Сірополко.

4/XII 24 p. Tarnow ul. Gumniska 18.

ЛНБ. ВР. Воз.462. п.114. Арк.2.

Листи С.Сірополка до Є.-Ю.Пеленського

Листі.

Високоповажаний пане Редакторе!

Надсилаю Вам для "Укр. Кн." невеличку статтю "Українська Б-ка ім.С.Петлюри в Парижі" та одну замітку до розділу "Хроніка". Думаю, що стаття може пійти в травневому числі, бо саме на травень м[ісяць] припадає річниця смерти С.Петлюри. Бажаю Вам всього доброго. З правдивою до Вас пошаною Ст.Сірополко.

17 / IV 37 p. Cambo (B. – P.) Villa Theresaeonia

P.8. Адреса ця дійсна до половини травня, а потім повертаюся до дому Praha VIII, ep. 1315.

ЛНБ. ВР.Пеленський 101. п.2. Арк.1.

Лист 2.

Високоповажаний пане Докторе!

18 / VII ц.р. я надіслав Вам рецензію на книжку д-ра Тона для "Укр. Кн." Разом з листом, де я просив надіслати мені чч. 3 і дальші на 1938-й р., бо

останнє число "Укр. Кн." За 1938 р., яке я дістав, є 2-ге. Дозволю собі знов просити Вас поклопотатися про надіслання мені 3-го і дальших чисел "Укр. Кн." За 1938 р., а також повідомити, чи піде до друку рецензія на книжку д-ра Тона. Чи не могла б адміністрація "Укр. Кн." Надіслати мені 1 пр. 4.7-8 "Укр. Кн." За 1937 р. для п. Kabata, який виплатить накладну вартість чековим листком на конто "Укр. Кн." в поштовій щадниці.

З правдивою до Вас пошаною Ст.Сірополко. 14/Х 38 р. Прага.

ЛНБ. ВР. Пеленський 101. п.2. Арк.3.(поштівка)

Аннотація

Дополненная письмами С. Сирополка из Отдела рукописей ЛНБ им. В. Стефаника статья раскрывает характер книговедческих его отношений с галичанами 20-30 гг. XXв.

Ключевые слова: С. Сирополко, библиография, рецензия, „Просвіта”, библиотека.

УДК 002.2(092):070”1937/1943”

І.Д. Плехова

м. Київ

КНИГОЗНАВЧІ СТУДІЇ СТЕПАНА СІРОПОЛКА НА ШПАЛЬТАХ ЧАСОПISУ «УКРАЇНСЬКА КНИГА» (1937 – 1943 РР.)

У науковій розвідці розкрито організаційно-видавничу, книгознавчу, бібліотекознавчу діяльність та охарактеризовано низку праць відомого українського бібліотекознавця і книгознавця, фундатора книгознавчих видань С. Сірополка, його книгознавчі студії в частині „Українська книга”.

Ключові слова: С. Сірополко, книгознавство, бібліотекознавство, українська книга, рецензії.

«Видавнича справа, маючи тепер своїм об’єктом широкі верстви громадянства, мусить бути перейнята духом служення культурним інтересам народу, і тому не може бути виправданна не тільки безсистемній видавничій діяльності, коли кожний видає те, що попало, але й такій системі, яка не відповідає духовним потребам населення» [5, с. 67].

С. Сірополко

З ім'ям відомого українського освітянина, публіциста, бібліотеко- та книгознавця, подвижника української національної ідеї Степана Сірополка пов'язана складна доба відродження української наукової традиції в празькій еміграції. Професор Української господарської академії в Подєбрадах, Українського високого педагогічного інституту імені М. Драгоманова у Празі розгорнув активну громадську діяльність, яка мала на меті утвердити українську науку за межами «советської» України, де за політичну незаангажованість, національну спрямованість і небажання «підслужувати» партійній владі вчені платили власним життям. Сьогодні спадщина Степана Сірополка, зокрема в контексті становлення українського книгознавства, набуває особливого значення.

Варто зазначити, що творчий доробок С. Сірополка повертався в Україну завдяки наполегливості сучасних українських науковців Т. Ківшар, Е. Огар, М. Грузова, М. Шудрі, Т. Беднаржової, К. Мігонь та інших. Їхні наукові розвідки присвячені переважно діяльності Степана Сірополка в Чехословаччині як голови Українського товариства прихильників книги у Празі, Українського педагогічного товариства, Союзу українських журналістів і письменників, редактора книгознавчого часопису «Книголюб» (1927 – 1932 рр.), фундатора «Музею визвольної боротьби України» у Празі тощо. Про співпрацю науковця з львівським книгознавчим часописом «Українська книга» (1937 – 1943 рр.) знаходимо лише поодинокі згадки в матеріалах, що висвітлюють власне історію даного журналу.

Заснування 1937 року «Української книги» було пов'язано з поступовим згортанням книгознавчих студій як у «советській» Україні (у 1930 році припинив своє існування кварталник Українського наукового інституту книгознавства (УНІК) «Бібліологічні вісті», що упродовж семи років був осередком досліджень з історії української книги, бібліології та бібліотекознавства), так і в еміграції. Зокрема, редагований С. Сірополком книгознавчий часопис «Книголюб» (Прага) через матеріальну скруту припинив своє існування вже в 1932 році. Таким чином, національне

книгознавство опинилося перед загрозою знищення. Більше того, тоталітарна машина розпочала свій наступ не лише на наукові здобутки українських дослідників, а й на їхнє життя. На вівтар «вільної від політики» науки своє життя поклали такі видатні українські науковці, як А. Артюхова, Ф. Ернст, Н. Заглада, М. Іванченко, В. Ігнатієнко, А. Лебідь, Ю. Михайлів, Я. Стешенко та інші [1; с. 7–8]. Як і в попередні роки, Наукове товариство імені Тараса Шевченка (НТШ) взяло на себе роль продовжувача розвою української книгознавчої науки в кризовий момент її існування.

На об'єднаних засіданнях Бібліологічної комісії Наукового товариства імені Т. Шевченка (НТШ) й Українського товариства бібліофілів у Львові (17 грудня 1936 р. та 1 січня 1937 р.) було прийнято рішення про заснування нового галицького наукового часопису «Українська книга», що мав чітко окреслену програму: «ввійдуть тут розвідки про історію українських рукописів, книжок і преси та про пов'язані з тим питання продукції та поширення книжки. Другий відділ буде присвячений сучасній книжці, далі бібліоекономії та бібліопсихології. Третій відділ – це бібліотекознавство, історичне і сучасне. Четвертий відділ займатиме бібліофільство, справи зв'язані з мистецьким вивінуванням книжки та загалом її культурою. У п'ятий відділ нашого часопису ввійдуть бібліографічні покажчики поодиноких питань, врешті, біжуча зах.-українська повна бібліографія. Будемо старатися подавати всі книжки, що появляться на ринку, навіть найменші. Останній відділ займе книгознавча «всячина»: замітки, дискусії, статті про книжкові куріози, хроніка книгознавчих установ та книжкового руху, рецензії на нові бібліологічні та бібліофільські видання тощо» [2; с. 30].

За такою програмою «Українська книга» й відбулася як провідний галицький науковий часопис 30-х років ХХ століття. Не останню роль у розбудові книгознавчих студій відіграла активна позиція українських вчених, які працювали як на теренах етнічної України, так і за її межами. Більшість книгознавців погодилася на співпрацю з часописом, який очолив Євген Юлій Пеленський, засновник видавництва «Бистриця», автор багатьох

літературознавчих, бібліографічних і книгознавчих наукових розвідок. До роботи були залучені Микола Андрусак, Левко Биковський, Леонід Білецький, Павло Богацький, Микола Бутович, Михайло Возняк, Микола Гнатишак, Микола Голубець, Володимир Дорошенко, Петро Зленко, Богдан Кравців, Іван Кревецький, Іван Крип'якевич, Зенон Кузеля, Теоктист Пачовський, Богдан Романенчук, Михайло Рудницький та інші. Звісно, члени Наукового товариства імені Тараса Шевченка не лише ініціювали видання часопису, а й стали найактивнішими його дописувачами.

Тут варто зазначити, що Степан Сірополко завдяки своїй праці «Короткий курс бібліотекознавства. Історія. Теорія і практика бібліотечної справи», що вийшла з друку 1924 року у Львові, був обраний Почесним членом львівського товариства «Просвіта» та Наукового товариства імені Тараса Шевченка у Львові. Власне, дана монографія, в основу якої було покладено лекції, прочитані автором у Київському Фребелівському інституті та на курсах з підготовки діячів позашкільної освіти у 1917 – 1918 роках, містила найважливіші відомості з історії української бібліотечної справи та її розвитку у світі, питання організації й техніки бібліотечної справи, особливості бібліотечної професії, проблеми розвитку бібліотекознавчої лексики та термінології. Таким чином, вона стала першим українським підручником із бібліотекознавства. На момент повстання «Української книги» Степан Сірополко мав неабиякий досвід у розбудові книгознавчого часопису, тому й не випадковою стала поява його книгознавчих розвідок на шпальтах галицького наукового журналу.

Уже в другому числі «Української книги» С. О. Сірополко представлений публікацією «Василь Анатасевич як бібліограф і книголюб». Автор, ретельно вивчивши спадщину вихідця з України, петербурзького цензора і бібліотекаря Румянцевого Музею в Петербурзі В. Анатасевича, стверджує, що найбільша його заслуга полягала в тому, що він «перший у царській Росії увів термін «бібліографія» та визначив її зміст, а також перший в Росії розпочав видання літературно-бібліографічного журналу

«Улей», де поважне місце уділяв статтям і заміткам з україніки, головне з історії України» [6; с. 47]. Крім того, Степан Сірополко наводить ряд наукових праць В. Анатасевича з книгознавства та бібліологічної справи, які значною мірою вплинули на подальший розвиток цих наук і не втратили своєї актуальності й століття потому, зокрема – це «Роспись книгам для чтения из бібліотеки В. Плавильщикова» (1820 р.), «Роспись книгам для чтения из бібліотеки А. Смирдина» (1828 р.), «Список всех российских светских писателей от Рюрика до наших дней» (1822 р.) тощо.

Цікавим є підхід Степана Сірополка до характеристики наукових здобутків Василя Анатасевича. Так, з одного боку, він дає свої оцінки спадщині бібліографа у контексті становлення бібліографічної справи, а з іншого – слідом за попередником вказує на особливе призначення бібліології як окремішньої науки, що «можна признати за філософію бібліографії [...]», вона заслуговує назви правдиво енциклопедичної науки, а той, хто її засвоїв, треба думати, посідає велике всесвітнє значення» [6; с. 48]. Крім того, С. Сірополко вказує на активну громадську позицію В. Анатасевича та на значення його наукового доробку крізь призму просвітництва серед народу, яке, на його думку, повинно відігравати особливу роль у розвитку науки. Незважаючи на те, що фактично Василь Анатасевич на посаді цензора виконував розпорядження царської влади, у своїй професійній діяльності, підкреслює дослідник, він не поступався принципами служіння книзі як джерелу знань. Так, за свідченнями С. Сірополка, Василь Анатасевич був звільнений із цензорської посади «за те, що дав дозвіл на друкування «Конрада Валенрода» Адама Міцкевича» [6; с. 49].

Загалом у вищезазначеному огляді вражає насамперед неупередженість аналізу творчої спадщини В. Анатасевича, а також намагання автора окреслити найголовніші проблеми розвитку бібліології та книгознавства, актуальні не лише в ХІХ столітті, а й у складну добу утвердження й розвою українського національного книгознавства.

Подальші розвідки Степана Сірополка на шпальтах «Української книги» так само знайомили читачів із маловідомими сторінками історії українського книгознавства. Зокрема, привертає увагу замітка «Українська бібліотека ім. С. Петлюри в Парижі», надрукована в рубриці «З життя книгознавчих установ» у шостому числі часопису за 1937 рік. Автор зосереджує свою увагу на небайдужості українських емігрантів до справи збереження культурних надбань українства за межами етнічної України: «Бібліотека утримується головно на пожертви українського громадянства, як рівно ж книжковий фонд Бібліотеки складається майже виключно з пожертв книжками та часописами, як дар від редакції. Так, напр., в 1937 р. поступило 1.000 фр. субсидії від Уряду УНР та 11.623.60 фр. від українського громадянства з таких країн: Франції – 4.326.55 фр., Польщі з Галичиною та Волиню – 3.680.80 фр., Канади – 1.088.25 фр., Чехословаччини – 872.70 фр., Румунії – 400 фр., Америки – 279.15 фр., Бельгії – 224.85 фр., Данцігу – 190 фр., Китаю – 164.85 фр., Болгарії – 163.45 фр., Німеччини – 143 фр., Аргентини – 61 фр. та Англії – 29 фр.» [9; с. 154]. Згадка про пожертви українських емігрантів на утримання Бібліотеки імені Симона Петлюри та Музей імені Симона Петлюри в Парижі – не просто данина часові й людям, не байдужим до майбутнього української культури й української книги зокрема, це обов'язок науковця перед численними читачами «Української книги», які своєю працею водночас із українськими книгознавцями долучалися до розвою національної культури: «Подаючи тут сухі статистичні відомості про діяльність Бібліотеки ім. С. Петлюри за 1936 р., вважаю потрібним додати, як недавній її відвідувач, що Бібліотека при тих скромних засобах, якими вона розпоряджає, сповнює своє завдання з подиву гідним старанням і успіхом» [9; с. 154].

Уже в сьомому-восьмому числах часопису за 1937 рік побачила світ наукова розвідка-нарис Степана Сірополка про одного із засновників товариства для видання популярних українських книжок – «Благотворительного Общества издания общепользных и дешевых книг»

Петра Стебницького. У притаманній манері дослідник не лише подає хронологію життя й діяльності «комісара відстоювання українських інтересів перед російською владою в столиці», а й вказує на специфіку й основні критерії праці П. Стебницького на ниві розбудови української видавничої справи. С. Сірополко підкреслює, що основним у роботі Стебницького було українське питання – український національний рух пронизував його творчий доробок від початків видавничої діяльності в товаристві, журналістської роботи в російських журналах «Українській Вїстникъ» (Петербург), «Украинская Жизнь» (Москва) до призначення 1917 року на посаду Комісара України при Тимчасовому російському уряді. Також у нарисі підкреслено особливу роль громадського діяча в справі поширення української мови: «увесь час стояв на сторожі чистоти української мови і майже в кожній з своїх нечисленних рецензій уділяв увагу як на зовнішній вигляд тої книжки, яку рецензував, так і на її мову» [8; с. 180]. Майстерно змальовує Степан Сірополко й трагедію особистості Стебницького, який протягом усього свого життя боронив книгу рідною мовою: державний і громадський діяч не побоявся працювати на благо України при будь-якій владі – за царату, Центральної Ради, більшовицької влади. Проте активна позиція свідомого українця не могла не позначитися виразом передчасної смерті. Так, у 1923 році Петро Стебницький помер від недокрів'я, що стало наслідком хронічного голодування.

З нарису Степана Сірополка постать Петра Стебницького набуває особливого звучання як патріота, який безкорисливо та віддано служив українській книзі, протягом всього життя «вірив у те світло, яке несе книжка, писана рідною мовою, і сам багато прислужився в промошуванні шляхів до світла-книжки ще в непроглядну ніч, що особливо окутувала Україну з кінця 70-х років, в ту білу петербурзьку ніч, що, за висловом його самого, “стояла-мігтила над всею державою”» [8; с. 180].

Варто ще раз підкреслити особливості наукового стилю Степана Сірополка, в якому вдало поєднується наукова стилістика й публіцистичність особистісних характеристик.

1939 рік для науковця Степана Сірополка став певною мірою кризовим – не з об'єктивних причин, а через зовнішні обставини. Так, наприкінці року значна частина накладу його монографії «Народня освіта на Советській Україні» (1934), присвяченої керманічам Генерального секретаріату освіти УНР Іванові Стешенку та Петрові Холодному, була публічно спалена у Львові. Така ж доля спіткала й іншу працю вченого «Історія освіти на Україні» (1937). Вона ж, у свою чергу, була першою узагальнюючою працею з проблеми історії становлення української освіти й належить до кращих надбань наукової думки.

Окрім випадку більшовицької влади проти конкретних українських науковців, після вересневих подій 1939 року була заборонена й діяльність Наукового товариства імені Тараса Шевченка у Львові, а відтак припинено увесь видавничий процес, що здійснювався в межах роботи товариства [11; с. 74]. Таким чином, часопис «Українська книга» опинився перед загрозою закриття. У тому ж таки 1939 році з друку вийшло лише одне число часопису. Мабуть, знаковими для єдиного числа книгознавчого часопису в трагічний рік в історії української науки стали публікації Степана Сірополка.

Питанню упорядкування бібліотечних систем присвячена його публікація «Систематичний і предметовий каталог як засіб наблизити книжку до читача». Автор знайомить читачів із досвідом укладання систематичного й предметового каталогу в різних державах, зокрема пояснює особливості децимальної системи, яку вперше застосував американський бібліотекар Кальвіль Дюї в 1873 році. Степан Сірополко звертає увагу на труднощі індексування книжок та вади системного каталогу, який часто не відповідає поступу наукового світогляду. У своєму детальному аналізі вчений виділяє також основні переваги предметового каталогу, що полягають насамперед у «більшій доступності» читача до книжки [7; с. 11].

Український бібліограф поділяє думку визначного американського бібліотекаря В. Бішопа про те, що завдання бібліотекарів полягає не тільки в тому, «щоб призбирувати книжки, а в тому, щоб наближувати їх до читача» [7; с. 12].

Доступність і зрозумілість наукових здобутків пересічному українцеві є одним із головних критеріїв, за яким працював Степан Сірополко. Власне і звернення дослідника до книгознавчої проблематики почасти спричинене прагненням нести світло книги до простих людей, адже, на його думку, головне завдання бібліотекаря й бібліолога полягає в «керуванні читанням читачів» [4; с. 31].

У єдиному числі «Української книги» за 1939 рік вміщено також дві рецензії Степана Сірополка на книгознавчі видання. Перша рецензія підготовлена на книгу В. Левицького «Порадник для бібліотекарів», що вийшла друком 1938 року у видавництві Товариства «Просвіта» у Львові. Рецензент досить критично оцінює дану працю, вказуючи на основні недоліки:

- недосконалість у поданні автором книгознавчих дефініцій;
- відсутність інформації про децимальну систему як систему міжнародного значення;
- невпорядкованість запропонованої каталожної системи;
- окремі неточності у системі техніки бібліотечної справи [4; с. 29 – 31].

Проте такий детальний аналіз видання спрямований не проти автора чи його дослідження, а на покращення фахової літератури з проблем бібліології, бібліотечної справи та книгознавства загалом.

Друга рецензія присвячена праці директора Центральної бібліотеки Праги Яна Тона «Про місцеві бібліотеки, книги і таке інше» (1938 р., Прага). Степан Сірополко високо оцінив книгу Я. Тона, зокрема у справі висвітлення історії розвитку бібліотечної справи у столиці Чехословаччини. Більше того, український дослідник намагається у своєму невеликому критичному матеріалі не лише охарактеризувати переваги празького видання, а й стисло

переповісти історію міських бібліотек Праги для українського читача. Слушним є й зауваження С. Сірополка щодо відсутності відомостей у книзі Яна Тона про відомих читачів Центральної бібліотеки. Він зазначає, що «празькі міські бібліотеки плекають культ «незнаного читача», але серед сотні тисяч невідомих і пересічних читачів знайдеться чимало імен визначних осіб» [4; с. 35]. Підсумовуючи, С. Сірополко заохочує як дослідників книги, так й пересічних читачів взятися за працю Яна Тона, адже вона є зразком бібліофільських видань.

Останній річник «Української книги» датований 1943 роком. Його видання було приурочене знаменній даті – 450-річчю українського друкарства в Кракові. Цілком справедливо можна стверджувати, що завдяки йому в складний час було реанімовано попередні здобутки української книгознавчої науки й українського друкованого слова вцілому. Адже на його шпальтах вміщено чимало публікацій, які доводять, що українське друкарство передувало російському, а тому антинауковим є твердження про другорядність українського («малоросійського») книгодруку перед великодержавницьким – російським. Однією з ключових публікацій цього річника стала стаття Степана Сірополка «Швайпольт Фіоль – перший друкар слов'янських кирилівських книг». Уже на початку розвідки дослідник стверджує, що «450-літній ювілей краківських слов'янських видань українці мають повне право вважати за своє свято, – хоч друкарем тих видань і не був українець, – і то ось з якої причини: краківські слов'янські видання 1491 р. призначалися переважно для українського народу та видруковано ті видання з особливостями живої української мови. Таким чином українці хронологічно є другий після чехів, слов'янський нарід, що мав для своїх потреб друковану слов'янську книгу...» [10; с. 11].

Заслуга Степана Сірополка полягала й у тому, що водночас із поверненням імені Фіоля до історії національного книгодруку він повертає й імена відомих українських книгознавців, які було вилучено комуністичною владою із дозволеної історіографії української видавничої справи. 28 позицій

використаних джерел – це згадка про неоціненну й неоцінену нащадками спадщину Івана Огієнка, Якова Головацького, Іллі Свенціцького та інших.

Отже, від початків заснування галицького книгознавчого часопису «Українська книга» до його останнього річника Степан Сірополко брав найактивнішу участь у дописах до журналу. Прискіпливість справжнього критика-науковця, патріотизм українського громадянина, змушеного більшість свого життя провести в еміграції, вболівання за розвиток української видавничої справи й особлива турбота про читача українських друків надавали публікаціям С. Сірополка особливої актуальності, глибини, і сьогодні ці розвідки є здобутком української наукової думки першої половини ХХ століття.

Список використаних джерел:

1. Білокінь С. «Бібліологічні вісті»: місце в культурі // Бібліологічні вісті (1923 – 1930): Систематичний анотований покажчик змісту / Національна парламентська бібліотека України; укладач Ковальчук Г. І.; наук. ред. Білокінь С. І. – К., 1996. – С. 5 – 11.
2. Від редакції // Українська книга. – 1937. – Ч. 1. – С. 30.
3. Ківшар Т. І. Український книжковий рух як історичне явище (1917 – 1923 pp.) – К., 1996. – 344 с.
4. Рецензії (на 5 книгознавчих видань. Автори – Є.Ю.П., Ст.. Сірополко, І. Коровицький, І. Свенціцький) // Українська книга. – 1939. – Ч. 1. – С. 28 – 35.
5. Сірополко С. Духові потреби населення // Книжка. – 1923. – Ч. 6 – 10. – С. 67 – 68.
6. Сірополко Ст. Василь Анатасевич, як бібліограф і книголюб // Українська книга. – 1937. – Ч. 2. – С. 46 – 49.
7. Сірополко Ст. Систематичний і предметовий каталог як засіб наблизити книгу до читача // Українська книга. – 1939. – Ч. 1. – С. 9 – 12.
8. Сірополко Ст. Петро Стебницький як книголюб // Українська книга. –

1937. – Ч. 7 – 8. – С. 177 – 180.

9. Сірополко Ст. Українська бібліотека ім. С. Петлюри в Парижі // Українська книга. – 1937. – Ч. 6. – С. 154.
10. Сірополко Ст. Швайпольт Фіюль – перший друкар слов'янських кирилівських книг // Українська книга. – 1943. – Річник V. – С. 11 – 19.
11. Черниш Н. Бібліографічна комісія НТШ як центр дослідження української книги (1909 – 1939): Навч. посібник. – К.: Наша культура і наука, 2006. – 216 с.

Анотація

В статтє раскрыто організаціонно-издательскую, книговедческую, библиотекоеведческую деятельность и охарактеризировано ряд трудов известного украинского библиотековеда и книговеда, основателя книговедческих изданий С. Сирополка, его книговедческие студии в журнале «Українська книга».

Ключевые слова: С. Сирополко, книговедение, библиотековедение, украинская книга, рецензии.

ВИДАТНІ ПОСТАТІ В ЦАРИНІ БІБЛІОТЕЧНОЇ ПРАЦІ

УДК 002.2(477)(092)

Н.К. Леликова

г. Санкт-Петербург

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ ЛЬВА БЫКОВСКОГО В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ ВСЕМИРНОЙ НАУКИ О КНИГЕ

В статье представлены основные положения книговедческой концепции Л. Быковского, ее связь с общими тенденциями развития всемирной науки о книге первой четверти XX в. Выделены философские и социологические основания теоретических построений выдающегося украинского книговеда и библиографа, отмечены факты взаимовлияния идей книговедов разных стран. Проанализирован вклад Л. Быковского в развитие всемирного книговедения указанного периода.

Ключевые слова: наука о книге, книговедение, социологизация книжных дисциплин, история библиографии, теория библиографии, библиотечная педагогика, библиотечная политика, первая треть XX в., украинская эмиграция.

Изучение процессов становления и развития книговедения и библиографии в России, проведенное автором статьи и изложенное в ряде работ, в том числе в книге «Становление и развитие книговедческой и библиографической наук в России в XIX — первой трети XX века» (СПб., 2004) позволило установить, что эти процессы были аналогичными в разных

странах, поэтому потребовался анализ не только российских, но и чешских, польских, немецких и, конечно, украинских книговедческих концепций для того, чтобы представить объективную картину развития российской науки о книге.

И в России, и в Украине становление книговедения и библиографической науки происходило на основе заимствования определенных концептуальных положений из трудов зарубежных исследователей, на базе которых уже затем создавались оригинальные концепции. Для России — это начало XIX в., поэтому заимствования шли из французской науки о книге, которая, хоть и была более развитой, чем в других странах, но и сама тоже находилась в процессе формирования.

Для Украины становление книговедения, библиотековедения, библиографической науки — это начало XX в., как признают и сами украинские исследователи, в том числе Л. Быковский. К этому времени уже многое было накоплено и в западной, и в российской науке о книге. Поэтому и работы украинских книговедов 1910—1920-х гг. в большей степени, чем российских (которые в то время в большей степени ориентировались на сложившиеся традиции и предшествующий опыт) испытывали на себе влияние западных — польских, чешских, немецких теорий. Особенно это касалось теоретических трудов представителей украинской эмиграции.

Имя Льва Быковского (Левка Биковського) до 1990-х гг. было неизвестно не только в российской, но и в украинской науке, и в первую очередь это определялось особенностями его биографии — Быковский с 1921 г. находился в эмиграции, сначала в Чехословакии и Польше, а после Второй мировой войны — в США.

Несомненно, он является создателем одной из интереснейших книговедческих концепций, к которой на современном этапе обращаются исследователи в Польше, Украине, России; он — один из тех ученых, благодаря которым мы можем говорить о своеобразии украинского книговедения и теории библиографии.

Краткие биографические сведения о нем таковы. Родился в 1895 г. в селе Ольховец (Вільховець) Звенигородского уезда Киевской губернии в польско-украинской семье (его отец, поляк, католик по вероисповеданию, происходил из мещан Звенигородского уезда и в течение ряда лет служил лесничим в поместьях графов Потоцких). Лев Быковский в 1912 г. окончил Звенигородскую коммерческую школу, а затем учился в Санкт-Петербурге — сначала в Политехническом институте им. Петра Великого, а затем в Лесном институте, но курса ни там, ни там не окончил. С 1919 г. работал в ВБУ под руководством Ю. А. Меженко, а в Украинском библиографическом институте под руководством Г. Г. Ковалевского изучал книговедение и историю, теорию и методику библиографии [о Л. Быковском см. 1—4].

Причины исхода украинской интеллигенции в 1919 г. из центра в провинцию, несомненно, изучались украинскими исследователями и останавливаться на них мы не будем, скажем лишь, что Быковский был в числе тех, кто осенью 1919 г. покинул Киев. Он переехал в Каменец-Подольск.

Как вспоминал сам Быковский, в тот период в Каменец-Подольске значительно активизировалась интеллектуальная жизнь, центром которой был Университет, возглавляемый И. И. Огиенко, и в том числе интенсивно развивалась деятельность в области книговедения и библиографии, которая группировалась вокруг Библиотеки Университета, которой в то время заведовал С. О. Сирополко. Следует напомнить, что и сам Огиенко был крупным специалистом в области истории книги и несколько позднее, в 1925 г. во Львове вышла в свет его «Історія українського друкарства» («История украинского книгопечатания»), которая в свое время наделала так много шума.

Быковский учился в Университете на историко-филологическом факультете и одновременно работал в Библиотеке Университета. Именно к этому времени относится его знакомство с И. Огиенко и С. Сирополко, с которыми он был тесно связан в дальнейшем, в эмиграции.

Как книговед и библиограф Л. Быковский начал свою деятельность в Каменец-Подольске, в местной газете «Наш шлях» он вел раздел «Библиография», в котором и появились его первые самостоятельные статьи по проблемам библиографии, книговедения, библиотековедения. Известно 6 таких работ, но, возможно, их было больше, так как часть заметок Быковский мог не подписывать. Уже в этих первых его статьях, несомненно носивших компилятивный характер, тем не менее были представлены теоретические положения, находившиеся в русле общеевропейской книговедческой проблематики, из которых впоследствии выросли целые направления теории библиографии и книговедения.

В 1921 г. Быковский уехал из страны, сначала в Польшу, а затем в Чехословакию, и основная его книговедческая деятельность протекала в 1920-е гг. в Чехословакии, где Быковский учился в Украинской хозяйственной академии (Українська господарська академія — УГА) в Подебрадах на экономико-кооперативном факультете. Однако где бы ни жил Быковский и чем бы он ни занимался по роду службы, он всегда, всю свою жизнь параллельно занимался книговедческой и библиографической работой. Так, в Подебрадах он организовал Библиологический студенческий кружок, который выпускал издание «Українське книгознавство» (вышло 3 выпуска), и, например, весь первый выпуск занимала работа самого Льва Быковского «Українська бібліографія на еміграції». Кроме того, в этом сборнике публиковались и работы других, очень известных авторов: М. Дарагана, И. Кревецкого, Л. Мосендза, С. Сирополко, С. Русовой. Кружок основал издательство «Українське книгознавство»; в выпускаемой им серии «Книгозбірня Українського бібліографічного мікроба» («Книжное собрание Украинского библиографического микроба») были изданы работы Л. Быковского: «Національна бібліотека Української держави» («Национальная библиотека Украинского государства») (Берлин, 1923), «Замітки про книгознавство та книгоживання» («Заметки о книговедении и книгоиспользовании») (Подебради, 1923), «Український науковий інститут

книгознaвствa» («Украинский научный институт книговедeния») (Подебради, 1925), «Замітки про чеську бібліографію» («Заметки о чешской библиографии») (Подебради, 1927), «Бібліотечна справа в Чехословаччині» («Библиотечное дело в Чехословакии») (Подебрады, 1928) и др.

Несомненно, наиболее интересной его работой с теоретической точки зрения были «Заметки о книговедении и книгоиспользовании» («Замітки про книгознaвство та книговживання»). Термин «книговживання» пришлось перевести на русский язык как «книгоиспользование», но, следует признать, что этот перевод не отражает смысла того, о чем писал Быковский.

Книга, считал Быковский, это — «сконцентрированный труд автора и всех предшествующих поколений» [5. С. 22]. Книговедение — «наука об условиях возникновения жизни книги, самой этой жизни и ее последствиях» [5. С. 21], поэтому в отличие от распространенной в тот период системы книговедения российского исследователя Н. М. Лисовского, у которого третьим разделом было книгоописание (библиография), третий раздел системы Быковского — книгоиспользование («книговживання»), т. е. «вживание» (внедрение) содержания книги в сознание отдельного индивидуума и общества в целом. Быковский полагал, что в процессе книжного общения энергия книги передается человеку и побуждает его к определенным действиям. При определенных условиях и определенных формах человеческой деятельности энергия вновь претворяется в книгу, по прочтении которой опять через человека переходит в действие. Так образуется то, что Быковский называет «библиологическим циклом». В результате такой непрерывной, последовательной трансформации энергии все большее и большее ее количество фиксируется и используется людьми в виде совокупности книг, т. е. определенной духовной, но представленной в материальном виде реальности, которая есть воплощение духовной жизни нации, ее достояние. Эта реальность живет своей жизнью, оказывая влияние на людей, а через них, в свою очередь, формируя нацию.

Что касается библиографии, то она в системе Быковского относится к «книгоиспользованию» («книгоживанию») и входит в состав его конкретно-прикладного подраздела; задача библиографии — «оказывать помощь обществу в ориентации среди “книжного моря”, которое окружало и окружает людей» [5. С. 27].

В книге Быковского изложена оригинальная теоретическая концепция, принципиально важные положения которой восходят к представлениям чешских, польских и российских книговедов и теоретиков библиографии. Сам Быковский пишет о том, что философские и науковедческие основания его концепции следует искать в трудах Г. Курнатовского (работа которого «Добро и зло» («Dobro i zlo») была опубликована в Кракове в 1907 г.), Э. Маевского, на книгу которого «Наука о цивилизации» («Nauka o cywilizacji», 1911—1912. Т. 1—2) ориентировался Быковский. В числе польских книговедов, оказавших на него особое влияние, он называет С. Бистроня и его труд «Человек и книга» («Człowiek i książka»), а также российских книговедов — Н. М. Лисовского, И. В. Владиславлева, Н. А. Рубакина [5. С. 22, 24]. Однако наибольшее воздействие имели на него, несомненно, труды чешского книговеда Ладислава Живного, у которого он учился в Высшей библиотечной школе в Праге.

Рассматривая историю науки о книге, Быковский писал, что если на начальных этапах развития культуры потребности в ней не возникало, то весь XVIII, XIX и начало XX в. характеризуются неоднократными попытками выделить и сгруппировать материал, касающийся книги, представить единую науку или несколько взаимосвязанных наук, занимающихся изучением книги. Он выделял следующие этапы развития науки о книге: библиографический, полимеханический, моноорганический [5. С. 3]. Быковский отмечал, что первоначально на роль обобщающей науки претендовала библиография, затем библиотековедение, но с появлением системы книговедения Лисовского в 1913 г. такой дисциплиной стала библиология, или книговедение, которая называется: на украинском языке — книгознавство, на

польском — księgoznawstwo, на чешском — knihosloví, на немецком — Buchwesen и т. д. Книговедение как научная дисциплина охватывает все, что касается книги и книжного дела с древних времен до наших дней [5. С. 8].

Возможно, выделенные Быковским этапы развития науки о книге могут показаться несколько искусственными, однако в 1980—1990-е гг. именно от такого деления отталкивался известный польский книговед К. Мигонь, когда утверждал, что наука о книге проходит библиографический, библиотековедческий и собственно книговедческий этапы [6. С. 39] — в зависимости от того, какая из наук в тот или иной период играет роль обобщающей для всего комплекса дисциплин, изучающих книгу и процессы ее производства, распространения и использования, описания и изучения.

Таким образом, Быковский исходил из того, что в 1920-е гг. книговедение нуждалось в создании новой методологии, и в отличие от Лисовского, который акцентировал внимание на взаимосвязи книговедения с палеографией и историей литературы, а в области художественного оформления — с историей искусства, он более важными считал связи книговедения с историей культуры (которую вслед за Маевским понимал как науку о цивилизации) и социологией. В связи с этим и свою концепцию Быковский подчиняет последовательной разработке таких проблем, которые позволяют выявить социологические аспекты функционирования книги.

Книговедческая концепция Быковского находилась в русле тех идей «социологизации», которые составляли определенную тенденцию развития западного книговедения начала XX века. Быковский, как и многие другие его современники, при создании книговедческой концепции использовал принцип органицизма теории Герберта Спенсера, который заключался в том, что общество рассматривалось как своеобразный организм по аналогии с биологическим организмом. У Быковского в качестве такого организма, с одной стороны, выступала книга, а с другой — социокультурная среда, в которой протекает «жизнь» книги.

Следовательно, основополагающим понятием в системе Быковского является книговедение, его первый раздел, как и в системе Лисовского, включает все вопросы, связанные с производством книги; второй, как и у Лисовского, — все, что связано с распространением книги, — это книжная торговля и библиотечное дело; в третий раздел — «книгоиспользование» он включал: мнемотехнику (науку о памяти); индексацию, помогающую разобраться в содержании книги и находить в ней сведения, знания по тому или иному предмету; библиографию, дающую возможность читателям ориентироваться в мире книг; и, наконец, так называемое «рациональное чтение книг», которое Быковский называет одной из самых молодых дисциплин книговедения. Предметом его изучения являются читатель и методы чтения (они позволяют определить различия в чтении книг художественных и научных; выявить фазы чтения; выработать основные правила чтения книги в целях наилучшего ее восприятия; сформулировать принципы гигиены чтения и т. п.) [5. С. 68—73].

Особое место в книговедческой системе Быковского отводится библиографии. Называя ее наукой и указывая, что она имеет определенную структуру, Быковский в то же время отмечает, что состав структурных частей библиографии и их последовательность пока не установлены. По мнению Быковского, библиография делится на теорию, практику (составление библиографических указателей) и историю; более подробное структурирование позволяет ему выделить следующие части: 1) введение в библиографию (определение библиографии, ее теория и история); 2) библиография как профессия (кадры библиографов, их обучение, условия труда и т. д.); 3) библиографические учреждения; 4) каталогизация (включает каталографию — учение о методах описания книг и техническую каталогизацию, или каталотехнику, — методы организации каталогов и материала в библиографических указателях); 5) библиографическая классификация (системы библиотечно-библиографической классификации,

их история); 6) библиографические труды (указатели, списки литературы); 7) библиографические консультации [5. С. 30].

Наибольший интерес в системе Быковского представляет раздел «библиографические консультации», который написан им под влиянием взглядов Живного. Указывая, что появление подобного направления есть результат модернизации библиотечного дела и соответственно усложнения и дифференциации его функций, Быковский в качестве «библиографической консультации» рассматривает деятельность возникших в последнее время информационных учреждений — библиографических институтов и новых структурных подразделений в библиотеках, занимавшихся библиографическим обслуживанием читателей (по сути «библиографическая консультация» — это справочно-библиографическое обслуживание, начавшее выделяться в то время в особый вид деятельности). Отмечая, что это направление складывается в особую отрасль, он ссылается на опыт американских публичных библиотек, где еще в конце XIX в. были созданы информационные отделы [5. С. 66]. Быковский считает, что поиск необходимых для читателей книг и нужных им сведений («информации») следует доверять специальным структурам, так как «библиографическая консультация» в той же мере, как и библиографический указатель, помогает ориентироваться в «книжном лабиринте» [5. С. 68]. Следует отметить, что это писалось в то время, когда дискуссионным являлся вопрос о том, должны ли библиотеки заниматься библиографическим обслуживанием читателей или следует передать эту функцию специальным учреждениям — библиографическим институтам.

Таким образом, не только книговедение в целом, но и библиография как его часть в теоретической концепции Быковского нацелены в равной мере и на книгу, и на читателя, тем более что появление новой библиографической отрасли позволило расширить представления об объекте и предмете библиографии.

После 1928 г. Быковский покинул Чехословакию и переехал в Польшу, где с конца 1920-х по 1940-е гг. он работал Варшавской публичной библиотеке. Труды этого периода он публиковал на польском языке. В частности, работая заведующим отделом комплектования, он подготовил, а библиотека издала два очень интересных отчета о деятельности Отдела комплектования в 1928/1929 и 1929/1930 гг. [8, 9]. В этих работах, сохранивших свое историческое и справочное значение, определены принципы комплектования библиотеки, дается информация о том, как осуществлялось финансирование данного направления, представлены статистические таблицы поступивших в библиотеку изданий по видам, отраслям, языкам, дан перечень приобретаемых периодических изданий. В конце каждой брошюры приводится программа комплектования на следующий год. Восхищаясь подобным трудом, можно сказать, что эти работы Быковского могут служить прекрасным методическим образцом описания деятельности по комплектованию любой библиотеки.

Продолжая теоретические исследования в области книговедения, в 1930-е гг. Быковский разрабатывает проблематику двух новых дисциплин: библиотечной политики и библиологической и библиотечной педагогики. Цель библиотечной политики как одной из дисциплин библиосоциологии — распространение через библиотеки, через свободный доступ к книгам книжной культуры в целом, и национальной культуры в частности. Библиотечная политика должна заниматься планированием, организацией, пропагандой, координацией и контролем в библиотечном деле. Деятельность международных и национальных библиотечных организаций, вопросы международного авторского права, международного книгообмена, создания важнейших международных библиографических трудов — это ее сфера. Отличие библиотечной политики от библиотековедения, по мнению Быковского, в том, что библиотечная политика занимается проблемами библиотек в целом, а библиотековедение — проблемами отдельных библиотек или определенных типов библиотек [10].

Библиологическую и библиотечную педагогику он относил к разряду библиопсихологических дисциплин, входящих в состав книговедческого комплекса. Библиологическая педагогика, согласно концепции Быковского, является вспомогательной дисциплиной, имеющей свою теорию, историю и свой предмет изучения — процессы использования книги в педагогических целях в школе, библиотеке, книжной торговле. В библиотеке она занимается изучением читателя, механизмами процессов чтения, принципами руководства чтением и воспитанием читателей, а в плане практическом — коллективной и индивидуальной работой с читателем [11, 12, 13].

Обстоятельный анализ теоретических работ польского периода творчества Быковского представлен в опубликованной в 1974 г. диссертации И. Грабовской «Книговедческая и библиотековедческая концепция Леона Быковского» [14].

Во время войны Быковский продолжал работать в Публичной библиотеке в Варшаве, а в 1942—1944 гг. после гибели директора Фаустина Червийовского он исполнял обязанности директора Варшавской публичной библиотекой. События Варшавского восстания 1944 г., работа в библиотеке по спасению фондов во время войны, состояние других библиотек Варшавы в тот период, а затем отъезд с семьей из Польши в октябре 1944 г. — все это описал Быковский в своих книгах воспоминаний «Варшавские библиотеки в августе, сентябре, октябре 1944 года» и «Польское восстание в Варшаве в 1944 году», изданных на украинском языке уже после войны [15]. Отметил он и тот факт, что Варшаву он покидал вместе с митрополитом Илларионом, помогая последнему вывозить из Варшавы книжное собрание и архив.

Известный польский книговед К. Мигонь, оценивая деятельность Быковского, писал о его несомненных научных и организационных заслугах в области книговедения, с чем трудно не согласиться. Следует согласиться с Мигонем и в том, что признание вклада Быковского в развитие всемирной науки о книге нельзя ставить в зависимость от фактов биографии ученого: так

сложилась его судьба, что и после Второй мировой войны он находился в эмиграции — на этот раз в США [16, s. 38].

Анализ книговедческой концепции Льва Быковского дает возможность понять, что основные тенденции развития книговедения в 1920-е гг. были общими для всего профессионального сообщества того периода, и идеи, высказываемые в трудах одних исследователей, развивались, дополнялись, конкретизировались в работах других независимо от того, в каких странах проживали эти деятели и представителями каких наций они являлись, что, впрочем, не лишало эти концепции оригинальности и своеобразия.

Список использованных источников:

1. Баран М. Биковський Лев // Українська журналістика в іменах: Матеріали до енцикл. словника / За ред. М. М. Романюка. — Львів, 2003. — Вип. 10. — С. 27.
2. Завальнюк О. М. Биковський Лев Юстимович // Завальнюк О. М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918—1921 рр.). — Кам'янець-Подільський, 2006. — С. 339—344.
3. Левко Устимович Биковський (1895—1992): Библиогр. нарис / авт.-скл. Н. В. Казакова ; Нац. парламент. б-ка України. — К., 1996. — 62 с.
4. Леликова Н. К. «Мой бог — украинская книга независимо от направлений и партий...»: (К 100-летию со дня рождения Льва Быковского) // Историко-библиографические исследования: Сб. науч. тр. / Рос. нац. б-ка. — 1996. — Вып. 6. — С. 148—174.
5. Биковський Л. Ю. Замітки про книгознавство та книгоживання. Подєбради: Укр. книгознавство, 1923. [1], VI, 88 с. (Книгозбірня Українського бібліографічного мікроба; Ч. 2).
6. Мигонь К. Наука о книге: Очерк проблематики / Пер. с пол. О. Р. Медведевой и др.; Науч. ред. Е. Л. Немировский. М.: Книга, 1991. 197, [1] с.
7. Меженко Ю. О. [Рецензія] // Бібліологічні вісті. 1923. № 4. С. 71—74.

8. Dział wpływów książkowych Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy. Poddział zakupow, 1928/29. Warszawa, 1930. 72 s. (Wydawnictwa Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy; N 36).
9. Dział wpływów książkowych Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy. Poddział zakupow, 1929/30. Warszawa, 1931. 55 s. (Wydawnictwa Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy; N 43).
10. Bykowski L. Współczesna polityka biblioteczna w zakresie publicznych bibliotek oświatowych: Szkis dyskus. Warszawa, 1936. 48 s. (Wydawnictwa Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy; № 65).
11. Bykowski L. Książka a pedagogika. Warszawa, 1934. 8 s.
12. Bykowski L. W sprawie pedagogiki bibliotecznej: Szkis progr.-dyskus. Warszawa, 1938. 19 s. (Fundusz Wydawnictwa im. F. Czerwijowskiego; № 3).
13. Bykowski L. Zakres i zadania pedagogiki bibliotecznej: Ref. dyskus. Warszawa, 1938. 12 s.
14. Grabowska J. Leona Bykowskiego koncepcja księgoznawstwa i bibliotekoznawstwa: Praca magisterska. — Wrocław, 1974. — 82 s.
15. Биковський Л. Ю. Варшавські бібліотеки в серпні, вересні і жовтні 1944 року: (Уривок із споминів). — Майнц-Кастель, 1947. — 9 с.
16. Биковський Л. Ю. Польське повстання у Варшаві 1944 року: (Спомини очевидця). — Лондон, 1963. — 47 с.
17. Migoń K. Księgoznawstwo ukraińskie w dwudziestoleciu międzywojennym // Studia o Książce. Wrocław, 1970. T. 1. S. 25—41.

Summary

The paper contains main statements from the bibliological concept formulated by L. Bykovsky, the paper also demonstrates its connection with general trends in the development of the world book science in the first quarter of the 20th century. The author identifies philosophical and sociological basis of theoretical constructions of the eminent Ukrainian bibliologist and bibliographer and attracts readers' attention to the facts of mutual ideological influence among bibliologists from different countries. The contribution of L. Bykovsky to development of world bibliography of the indicated period has been analyzed.

Key words: book science, bibliology, sociologization of book sciences, the history of bibliography, the theory of bibliography, library pedagogic, library policy, the first third of the 20th century, the Ukrainian emigrants

УДК 02(477)(092):027.2(477.83)

Н. І. Черниш
м. Львів

**ВНЕСОК І. КРЕВЕЦЬКОГО У РОЗБУДОВУ ФОНДІВ
УРАЇНКИ БІБЛІОТЕКИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ІМ. ШЕВЧЕНКА**

Висвітлено головні напрями формування фонду україніки в бібліотеці Наукового товариства ім. Шевченка в періоду керівництва нею І. Кривецького – видатного українського вченого, бібліолога, зокрема – створення відділу українських рукописів, організації книгообміну, придбання необхідних видань у книгарнях європейських країн, особистий внесок І. Кривецького в створення унікальної збірки українських друків та рукописів.

Ключові слова: Наукове товариство ім. Шевченка, бібліотека, книгозбірня, україніка, стародруки, книга, бібліолог.

В історії кожного народу є періоди, коли національна свідомість знаходить свій яскравий вияв у непересічних наукових подіях. Для українського народу такою подією стало започаткування 1873 р. у Львові діяльності Наукового товариства ім. Шевченка, – по суті, першої української Академії наук. Об'єктивні передумови для утворення в столиці Галичини цієї

авторитетної наукової інституції створював стимульований Шевченковою духовною спадщиною поступ українського національного відродження за обставин заборон українського розвитку на теренах царської Росії (зокрема, після Валуєвського циркуляру 1863 р. та Емського акту 1876 р.).

Діяльність осередку з перших років мала чітко окреслене націотворче та націозахисне спрямування. Численні видатні науковці, що входили до складу комісій та секцій Наукового товариства ім. Шевченка, у своїх працях розбудовували систему українознавчих знань у сфері історії, мови, літературознавства, етнографії, фольклористики, бібліології, географії та антропології, зафіксували й науково опрацьовували багатомісячні здобутки українського народу в контексті його культурно-історичного розвитку. Члени Наукового товариства ім. Шевченка розуміли й винятково важливе значення книжкових набутків, які є невід'ємною складовою загальнонаціонального спадку, що його необхідно ретельно збирати та ґрунтовно опрацьовувати. Незмінний пріоритет українознавчих досліджень у науковій тематиці товариства, усвідомлення особливої відповідальності за збереження і поширення українського друкованого слова не могли не позначитися на комплектуванні фондів бібліотеки Наукового товариства ім. Шевченка, яка була створена у 1897 р. завдяки М. Грушевському, що на той час очолював осередок та зніціював низку важливих наукових та організаційних зрушень.

Історії започаткування та головним напрямом діяльності бібліотеки Наукового товариства ім. Шевченка присвячено декілька фундаментальних книгознавчих досліджень різного періоду: це і віддалені від нас у часі публікації (див., зокрема [4, 7, 8, 9]), що не втратили свого непересічного значення, і новітні розробки [1, 2, 5], серед яких особливо вартісні матеріали круглого столу під назвою "Бібліотека Наукового товариства ім. Шевченка: книги і люди" (1996 р.) [1]. На жаль, ретельно вивчаючи історичні та організаційно-методичні аспекти багатого досвіду книжкового осередку, науковці ще й досі необґрунтовано оминають увагою плідний особистий внесок видатних бібліологів, справжніх ентузіастів бібліотечної праці, хоча

саме завдяки їх цілеспрямованій, почасти жертовній багатоаспектній діяльності, книгозбірня увійшла до числа найбільших і найзначніших центрів української книги в світі.

Серед тих, хто упродовж тривалого часу визначав основні напрями функціонування бібліотеки Наукового товариства, чільне місце посідає Іван Мар'ян Іванович Кревецький (1883 – 1940) – талановитий український історик, видавець, бібліограф, авторитетний багаторічний директор бібліотеки. На жаль, його ім'я та багатогранна праця ще й досі залишаються маловідомими як історикам культури, так і широкому загалу наукової громадськості нашої країни, хоча у 20-30-ті роки ХХ ст. викликали неабиякі зацікавлення та захоплення сучасників. Окремі публікації останнього періоду (див., наприклад, [6, 10, 11]) окреслюють коло наукових зацікавлень видатного представника національно свідомої галицької інтелігенції, наголошують (як це спостерігаємо у [11]) на його книгознавчій праці, важливою складовою якої була бібліотечна робота.

Дійсно, в історію української культури І. Кревецький увійшов насамперед як багаторічний директор бібліотеки Наукового товариства ім. Шевченка (цю посаду він обіймав майже двадцять років - у 1909-1914, 1921-1937 рр.). Ще в 1905 р. голова товариства М. Грушевський звернув увагу на здібного студента, що брав участь у засіданнях історичного семінару під його керівництвом у Львівському університеті, і запропонував І. Кревецькому роботу в бібліотеці. Після звільнення М. Павлика з посади директора (він очолював книгозбірню з початку її діяльності до 1905 р.) накопичилося чимало проблем, які стосувалися комплектування фондів, каталогізації та збереження видань. Перебравши, за словами І. Кревецького, "том за томом цілу бібліотеку", він на початках склав детальний звіт про стан збереження фондів, подав їх кількісну характеристику, ґрунтовно описав зміст колекції. У цьому документі, зокрема, зазначено: "Не вистачало 224 книжки, не всі книжки були поставлені на місце, були неточності в шифруванні книжок,

деякі книжки записані двічі, деякі – виявилися на місці, але не були списані з читачів, деякі видання здекомплектовані" [12, оп. 2, спр. 44, с. 9].

І. Кривецький у першу чергу приступив до елементарного впорядкування бібліотеки, правильного розташування книг та їх шифрування, повернення до книгозбірні тих праць, яких бракувало, оскільки без цього не можна було відкрити читальний зал та організувати якісне обслуговування читачів. Однак найбільших зусиль від І. Кривецького вимагало подальше комплектування фондів бібліотеки, адже задовольнити різноманітні потреби науковців товариства ім. Шевченка лише наявними виданнями, загальна кількість яких становила понад 700, було неможливо.

Вирішуючи нагальні проблеми комплектування бібліотеки, І. Кривецький у першу чергу прагнув збагатити масив українознавчих видань, так звану україніку. На думку вченого, до неї належать: українські стародруки від XVI до кінця XVIII ст. (тобто від першої української друкованої книги – "Апостола" Івана Федорова до "Енеїди" І. Котляревського); українські новодруки XIX ст. (цінні тим, що в них представлені всі українські етнічні землі); комплекти перших видань українських класиків; періодика українською мовою, яка друкувалася в Європі та Америці; численні наукові публікації широкого українознавчого змісту. Крім цього, досить великого за обсягом масиву українознавчих праць, неабияку увагу І. Кривецький приділяв комплектуванню фондів спеціальними дослідженнями з української історії, мови, літератури та етнографії, навчальними виданнями, науковою періодикою багатьма європейськими мовами. Без сумніву, такий склад фонду значною мірою був зумовлений потребами читачів бібліотеки та її особливим статусом як скарбниці української культури, осередку духовності (варто наголосити, що фактично до 1914 р. вона була єдиним у світі центром, який накопичував всю друковану україніку).

Одночасно із становленням українознавчих фондів велась активна і наполеглива робота по створенню відділу українських рукописів. В основу його І. Кривецький поклав дві збірки: основну, що належала товариству та формувалася понад чверть століття, а також приватну колекцію І. Франка. Остання налічувала близько семи тисяч томів, понад півтисячі рукописів і перейшла у власність Наукового товариства ім. Шевченка на підставі заповіту письменника. Об'єднавши їх, вдалося накопичити не лише значний за обсягом, а й унікальний за змістом масив автографів видатних вітчизняних і зарубіжних письменників нового часу, церковних рукописів XIV-XX ст., архівних матеріалів українських видавництв, редакцій газет тощо.

Загалом комплектування фондів І. Кривецький здійснював надзвичайно цілеспрямовано, систематично і досить динамічно. Це підтверджують, зокрема, такі цифри: якщо наприкінці XIX ст. (а саме у 1899 р.) книгозбірня налічувала лише 700 томів, то вже у 1939 р. до її фондів входило понад 300 тисяч одиниць збереження: рукописів, книг, комплектів періодичних видань тощо. Ініціативи вченого знаходили широкий відгук серед громадськості – як пересічних членів товариства, так і його засновників, видатних українських науковців, що вважали за честь передати до книгозбірні власні бібліотеки чи подарувати їй архіви. За даними, наведеними в ґрунтовному дослідженні самого І. Кривецького "Бібліотека Наукового товариства ім. Шевченка у Львові" [7], найбільшими за обсягом та найціннішими серед дарів були колекції одного із фундаторів товариства О. Кониського, відомих вчених В. Лесевича (єдина у Львові систематична філософська бібліотека) та П. Крип'якевича (латинські, грецькі, церковнослов'янські стародруки з історії церкви та теології), збірка бібліографа І. Левицького (повна україніка галицьких видань), а також деякі інші. У Центральному державному історичному архіві у Львові зберігається книга пожертв бібліотеки Наукового товариства ім. Шевченка за період 1893-1939 р.р., що дає повне уявлення про винятково важливу роль, яку відіграли приватні колекції у поповненні її фондів (див. [12, оп.1, спр.855, с.1-52]).

Хоча подаровані чи передані на основі заповітів приватні бібліотеки та особисті архіви протягом тривалого періоду і були основним джерелом збагачення практично всіх відділів книгозбірні наукового товариства (рукописів, періодики, книжкового та ін.), з часом завдяки активному піклуванню І. Кревецького пріоритетного значення набуває книгообмін. Обійнявши посаду директора бібліотеки, І. Кревецький у 1909 р. звернувся з листом до більшості європейських Академій наук, численних наукових та громадських товариств, відомих авторитетних видавництв з пропозицією налагодити постійний обмін виданнями. Для обміну пропонувалися передусім так звані дублети (другі примірники наявних у фондах книг) та праці, що побачили світ у Науковому товаристві ім. Шевченка. На заклик одразу ж відгукнулися європейські Академії наук (російська, польська, чеська, сербська та ін.), численні університети (зокрема, більшість російських, Краківський, Амстердамський, Мюнхенський), провідні наукові осередки (особливо зацікавленими були центри українознавчих досліджень, наприклад, Український науковий інститут у Берліні, Український інститут громадознавства у Празі). Завдяки ініціативі І. Кревецького щодо налагодження книгообміну фонди бібліотеки Наукового товариства ім. Шевченка не лише збагатились унікальною науковою літературою з багатьох галузей знань, але і праці українських дослідників стали набутокм високоавторитетних наукових осередків Європи.

З часом цей процес ставав все активнішим та динамічнішим. Так, вже у 1913 р. понад 230 наукових закладів та організацій брали участь у книгообміні з бібліотекою товариства; навіть у несприятливих суспільно-політичних та історичних умовах 1924 р. майже 120 учасників надсилали туди видання (порівнюючи цифри, варто взяти до уваги тогочасні реалії - світову війну, жовтневий переворот 1917 р., більшовизацію російських наукових установ, книгообмін з якими завжди був значним за обсягом). Перелік наукових центрів – учасників обміну літературою, що їх І. Кревецький регулярно публікував у "Хроніці НТШ", переконливо засвідчує

як зростання авторитету Наукового товариства ім. Шевченка, так і зацікавлення українознавством та його здобутками в різних країнах світу.

Особистий архів І. Кривецького (зберігається у Центральному державному історичному архіві у Львові [12]) містить чимало матеріалів, що показують, яких наполегливих зусиль доклав вчений для налагодження контактів, як піклувався він про поповнення фондів книгозбірні. Це, зокрема, листи відомим книгознавцям Л. Биковському (на той час директору Варшавської публічної бібліотеки), Ю. Меженку (саме завдяки їх особистим зв'язкам до книгозбірні Наукового товариства, починаючи з 1922 р., надходили обмінні примірники видань, випущені у Радянській Україні), В. Дорошенку (наприклад, у листі йому І. Кривецький детально описав унікальні українські та церковнослов'янські стародруки XVII-XVIII ст., передані до бібліотеки з Народного дому та Церковного музею у Львові [див. 12, оп. 1, спр. 147, с 34]).

Не меншого значення надавав І. Кривецький й іншим джерелам збагаченням фондів бібліотеки, а саме: купівлі книг, передплаті періодичних видань, отриманню обов'язкового примірника (він надходив до книгозбірні з 1934 р. на підставі розпоряджень польського уряду; щороку понад 500 видань українською мовою, які побачили світ у Польщі, поповнювали її відділи). Для придбання книг та передплати періодики використовувались державні крайові фонди (переважно до першої світової війни, коли Галичина була частиною Австро-Угорщини), кошти товариства (зокрема, у міжвоєнний період), а також власні заощадження І. Кривецького. Директор, завдяки зусиллям якого статус бібліотеки був визначений на найвищому для Наукового товариства рівні – комісій та секцій, отримував не надто велику суму з бюджету осередка, однак, маючи добре налагоджені контакти з букіністичними та антикварними крамницями як на Україні, так і за її межами у багатьох європейських країнах (зокрема, Українською книгарнею у Харкові, антикварнею Гельція у Львові, книгарнями Оглобліна у Києві, Вайгеля у Лейпцігу та ін.), придбав чимало безцінних раритетів,

призначених у першу чергу для відділів стародруків та українських рукописів.

У справі активізації комплектування фондів бібліотеки Наукового товариства ім. Шевченка важливу роль відіграла публікація бібліотечних "Desiderata" – списків відсутніх, але вкрай необхідних для належного обслуговування читачів книг, часописів, рукописів тощо. Випуск їх, так само, як й інші нововведення, зокрема книгообмін, І. Кривецький запровадив ще у 1909 р., коли обійняв посаду директора книгозбірні. Про мету цього видання він писав: "Подавати до відома нашого загалу всі бажання - Desiderata нашої бібліотеки головно з обсягу так званої Ukrainika і тим способом звернути увагу на згадану інституцію ширших, ніж дотепер, кругів нашої суспільности, пригадувати їм постійно супроти неї обов'язок і в результаті прискіпити комплектуванню і зріст сього одинокого українського книгозбору" [3, с. 22]. Перші два випуски "Desiderata" укладені самим І. Кривецьким на підставі матеріалів «Галицько-руської бібліографії» І. Левицького і містять: перший – перелік галицько-буковинсько-угорських часописів 1880-1908 р.р., яких у бібліотеці не було взагалі або які мали неповний комплект; другий – список галицько-буковинських видань 1836-1850 р.р., відсутніх у фондах. Третій випуск "Desiderata" було опубліковано в 1910 р. Він також розроблений І. Кривецьким, однак на іншій джерельній базі – бібліографічних покажчиках М. Комарова і подає перелік українських друків, що побачили світ на теренах Російської імперії протягом 1798-1883 р. та є цінними для читачів бібліотеки Наукового товариства. Частина відомих нам "Desiderata" входять до складу періодичних видань, насамперед "Записок НТШ" та "Хроніки НТШ" (це, зокрема, стосується списків необхідних бібліотеці книг Т. Шевченка та І. Котляревського). "Desiderata" становлять неабиякий інтерес для сучасних дослідників, адже висвітлюють проблеми розбудови бібліотеки Наукового товариства ім. Шевченка, історію формування та розвитку її фондів, зокрема україніки.

Як бачимо, сумлінний, працюючий, повністю відданий улюбленій бібліотечній справі І. Кревецький, безперечно, був одним з найбільших будівничих книгозбірні Наукового товариства ім. Шевченка: авторитетно здійснював загальне керівництво, активно й наполегливо займався комплектуванням фондів, передусім україніки, оперативно налагодив досконалу каталогізацію, доклав чимало особистих зусиль для піднесення авторитету осередку в науковому світі. Зібрані під його керівництвом та безпосередній особистій участі фонди українських стародруків, часописів, книг, колекції рукописної спадщини становлять золотий набуток україніки, мають особливо пріоритетний характер, адже є в переважній більшості першими хронологічно національними збірками, унікальність та загальнонаціональне значення яких незаперечні.

Діяльність І. Кревецького – талановитого українського вченого, багаторічного керівника бібліотеки Наукового товариства ім. Шевченка, відомого дослідника книги, є невід'ємною складовою національної культури. Це – гідний найвищої оцінки науковий подвиг видатного представника галицької еліти першої третини ХХ ст., згуртованої навколо осередку української духовності, яким було і залишається нині товариство ім. Шевченка.

Список використаних джерел:

1. Бібліотека Наукового товариства ім. Шевченка: книги і люди: Матеріали Круглого столу. – Л.: Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України, 1996. – 228 с.
2. Дашкевич Я. Доля і недоля нашої бібліотеки // Вісник НТШ. – 1991. – №1. – С.2-8.
3. Desiderata галицько-угорських видань. – Л., 1909.– 23с.
4. Дорошенко В. Українська національна бібліотека (Бібліотека Наукового товариства ім. Шевченка). – Л., 1936. – 24 с.
5. Ільницька Л. І. Українознавча бібліографія в Науковому товаристві ім. Шевченка у Львові (1885–1932 р.р.): Друковані й архівні матеріали //

- Библиотека – информатизация – наука: Тезисы докладов. Ч. 2. – К., 1991. – С. 39-41.
6. Качкан В. "Реальні образи сумної правди" (Іван Кревецький - історик, критик, бібліограф, пресо- і книгознавець) // Збірник праць науково-дослідного центру періодики. – Л., 1998. – Вип. 5. – С.398-414.
  7. Кревецький І. Бібліотека Наукового товариства ім. Шевченка у Львові. – Л., 1923. –16 с.
  8. Кубійович В. Нарис історії Наукового товариства ім. Шевченка (1973-1949). – Л., 1991. – 298 с.
  9. Свенціцький І. С. Українські наукові книгозбірні // Бібліологічні вісті. 1926. – №4(13). – С 91-94.
  10. Стеблій Ф. І. Іван Кревецький – вчений і бібліотекар // Бібліотека Наукового товариства ім. Шевченка: книги і люди. – Л., 1996. – С. 86-102.
  11. Черниш Н. І. Подвижник української книги: книгознавча діяльність І. Кревецького // Вісник Книжкової палати. – 2000. – №6. – С. 23-33.
  12. Центральний державний історичний архів у Львові. Ф. 309.

Освещено главные направления формирования фонда украиники в библиотеке Научного общества им. Шевченка в период управления ней И. Кревецкого – великого украинского ученого, библиолога, зокрема – создания отдела украинских рукописей, организации книгообмена, приобретения необходимых изданий в книжных собраниях европейских стран, личный вклад И. Кревецкого в создание уникального сборника украинских печатых изданий и рукописей.

Ключевые слова: Научное общество им. Шевченка, библиотека, книжное собрание, украиника, старопечатные издания, книга, библиолог.

УДК 001 (477) (092):070

Є.І. Сохацька

м. Кам'янець-Подільський

**ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТУ ІВАНА ОГІЄНКА – КНИГОЛЮБА (ЗА
МАТЕРІАЛАМИ ЙОГО ПЕРШИХ КАНАДСЬКИХ ЖУРНАЛІВ –
«СЛОВО ІСТИНИ» ТА «НАША КУЛЬТУРА»)**

... Тільки книжка принесе
волю українському народові

Іван Огієнко

У статті за сторінками перших канадських журналів Івана Огієнка подається інформація про раритетні українські пам'ятки з його канадської книгозбірні: «Службник» (1648р.), «Ірмолой» (1682р.) та «Острозьку Біблію» (1581р.)

Ключові слова й словосполучення: бібліофіл, Огієнкові книжкові колекції, історична пам'ять, духовна культура, Центр огієнкознавства.

Відомим є один з феноменів Івана Огієнка – це феномен бібліофіла, збирача книг [1, 425-452]. Без книги, стверджують його сучасники і дослідники, він не мислив свого життя. Про книги він висловлювався завжди

велично й трепетно. Книга для ученого завжди була великим чудом, «святом Великоднім» [2, с.426].

І.Огієнко зумів зібрати кілька колекцій: київську, кам'янець-подільську, варшавсько-холмську та канадську. Найповнішою є остання, яка, за твердженням М.Тимошика, налічує понад 20.000 томів [3, 434]. Після смерті митрополита Іларіона, згідно з його Заповітом, його книгозбірня передана до Колегії Св.Андрія (Віннепег), де стала окремим фондом цього закладу.

19 вересня 1947 року І.Огієнко приїхав в Канаду на запрошення громади українського митрополитального собору Св.Покрови в Вінніпезі [4, с.27-28]. Йому було створено належні умови для творчої праці – як церковної, так і науково-освітньої. Першим виявом її була організація видання журналу «Слово Істини» (1947-1951рр.). Він зразу ж став трибуною для поширення серед українського громадянства наукових і релігійних поглядів самого засновника і редактора Івана Огієнка. Тут друкувалися його релігійні проповіді, послання, наукові розвідки з проблем української мови, культури її вживання, українського правопису, його релігійно-художні твори.

У №3(15) за 1949 рік в «Слові Істини» публікується стаття Лева Биковського «Бібліотека Кам'янець-Подільського державного університету». Публікація приурочувалася 30-літтю заснування Українського Державного Університету в Кам'янець-Подільському, першим ректором якого був Іван Огієнко. І в далекій еміграції, у важких умовах І.Огієнко не забував своє дітище, пам'ятав про нього як зримий доказ здатності українського народу до вирішення українських культурних та національно-політичних завдань, тобто до державотворення.

На осінь 1919 року (другий рік існування), дякуючи опіці І.Огієнка, бібліотека нарахувала приблизно 300.000 томів. Згодом бібліотека стає, за словами Л.Биковського, «головною центральною установою Університету» [5, с.20]. Ректор Огієнко попри велику зайнятість завжди знаходив час для догляду за бібліотекою: мав постійні контакти з бібліотекарем Ст.

Сірополком, дбав про її комплектування, давав поради щодо поточних бібліотечних справ. Цінним аспектом бібліотечної роботи був теоретичний. За сприяння І.Огієнка при університеті й бібліотеці було створене «Кам'янець-Подільське Бібліотечне Товариство». Статут Товариства затвердив ректор Іван Огієнко. Його метою було вивчення бібліотекознавства взагалі, українського зокрема.

Ще однією формою удосконалення бібліотечної роботи, що постала навесні 1920 р. заходами доц. М.Плевако, був «Бібліографічний семінар» при кафедрі української літератури. Його завдання були як теоретичні, так й практичні. Практичні зводилися до складання різних бібліографічних покажчиків. За спогадами Л.Биковського, на засіданнях бібліографічного семінару були прочитані такі доповіді: М.Плевако «Вступні й орієнтаційні зауваження щодо науки бібліографії»; Л.Биковського, помічника бібліотекаря; «Про техніку розумової праці, бібліографію як науку, про міжнародну десяткову бібліографічну систему (за книгою Ю.Іванова-Меженка)».

Однак військові події 1920 року, вступ червоної армії до Кам'янця-Подільського, унеможливили усі бібліотекознавчі та бібліографічні починання.

У перших номерах «Слова Істини» (Ч.3) було вміщене звернення І.Огієнка «До книголюбів». У ньому митрополит звертається з гарячим сердечним проханням до людей прислати на його адресу хто що може: «... книжки з мовознавства, літератури, історії мистецтва, історії церкви, богословія, історії культури» [6, с.32]. Його прохання обумовлювалося важливою причиною – втратою в часи воєнної заметілі своєї наукової бібліотеки обсягом 12.000 томів.

Другою згадкою в «Слові Істини» про книголюбні зацікавлення І.Огієнка є передрук із «Звіdomлення з Холмсько-Підляської єпархії» (1944. – Ч.6(54). – 15.ІІІ.– С.1), з якого дізнаємося про його широку культурну роботу в чині архієпископа Холмсько-Підляського. Так, він заклав у Холмі

велику єпархіальну бібліотеку кількістю 20.000 томів, церковне видавництво, як філію «Українського видавництва» в Кракові, без перерви видавав книги, відкрив друкарню і книгарню церковно-національних видань [7, с.16]. Цікаво, як зазначається в «Звідомленні», що Іларіон зрікся свого авторського права і дохід з усіх його видань йшов на єпархіальне управління. Враховуючи все назване, Св.Собор Єпископів Автокефальної Православної Церкви, що проходив у Варшаві 16 березня 1944 року, нагородив владика Іларіона, архієпископа Холмського і Підляського, почесним титулом Митрополита, подавши йому право носити білий клобук.

Наступні повідомлення з канадських журналів розповідають про три раритені пам'ятки із книгозбірні митрополита Іларіона (Івана Огієнка).

Першою цінною пам'яткою з його приватної бібліотеки названа пам'ятка часів Хмельниччини, зокрема 1648р. Це «Служебник, чи Леітургіаріон», видрукований у Львові, в Братській друкарні, друкарем-патріотом Михайлом Сльозкою. Пам'ятці на той час було 313 років. Вкладний запис на листах 25-31 свідчить, що 28 листопада 1648 року козаки сотні Хмелевої, тобто Хмельницького, на чолі з Іваном Тимченком подарували цей «Служебник» до храму села Погорільці на Волині. Справедливо зазначає І.Огієнко, що «це пам'ятка великої ціни й викликає силу різних історичних споминів!» [8, с.21]. Цінним у названій пам'ятці був зразок українського письма половини XVII віку. Простора цитата, надіємося, є виправданою: «Року ахми (цебто 1648-70-го – І.О.) місяца ноєврія (листопада. – І.О) дня сию книгу, рекомую Служебник, надали **козаки сотні Хмеловы** з містечка Уцтивиц на имя Иван Тимченко и зо вс м товариством своим ку Храму Святыя и живоначальныя Тройца, ежи есть в сел. Погорльцах, за старанем честно (го) отца Самоелія, Священника тамошнего, который, отправуючи на ней, Господа Бога за нас мает просити, и по нем будучи Священниц . А хто бы м л тую книгу от того Храму отдалити, на таком нехай будет клятва Святых Отець и на Страшном Суд таковий з нами розсудитися мает. Отдали сию книгу у дому Костюка Кобылки при Демтку

Шацком, возным тамошним» [9, с.20]. Як бачимо, у цьому тексті наявне бронювання української мови (вимови) у стару одягу – давній правопис, що характерним було для правопису XVII віку [10, с.230]. Цікавою історичною реалією, що характеризує феномен Хмельниччини, є розповідь про те, що козаки мали в своєму поході Служебники, які роздавали місцевим церквам. Воістину лозунг «Бог і Україна», який сповідує нова демократична Україна, має глибоке коріння. Не помста за кривди, заподіяні польською шляхтою, була головним рушієм національно-визвольної української революції XVII ст., а прагнення українського народу здобути волю й жити «у своїй власній хаті» за християнськими чеснотами. Саме такими залишилися в пам'яті наступних поколінь подвиги козаків. З цього погляду важливим є запис невідомого священика початку XIX-го віку вже російською мовою на листах передмови та на задній дошці оправи книжки, який наводить І.Огієнко. Це був якийсь український патріот. Уживає скрізь слова «Україна», пише, що подвиги Хмельницького – це подвиги за волю України. Здавалось би, проста інформація про раритне видання, але, вміло подана І.Огієнком, стає засобом національно-патріотичного виховання, формування історичної пам'яті. Для діаспорних кіл це було потрібним і важливим, це було рятівним колом для зберігання національної ідентичності.

Другою цінною пам'яткою, про яку інформує І.Огієнко, є стародавня пам'ятка української музики – нотний рукописний Ірмолої 1682 року. Подається докладний опис книги. Це «груба книжка в дерев'яних шкур'яних палітурках XVII-го віку, з мідяними застібками» [11, с.11]. Як і в попередній пам'ятці («Служебник»), у книзі є також вкладний запис. Йому вчений-мовознавець дає кваліфіковану характеристику. За І.Огієнком, книга написана півуставним письмом XVII-го віку, але правопис показує, що оригінал, з якого робилася копія, був XVI-го віку. Доказом цього є наявність таких мовних форм: «духъ, Богъ, помогъше, вонегда, ко жизни, во дому, поимо, воспоимо й т.ін» [12]. Переконаливим є твердження-висновок І.Огієнка про те, що в Ірмолої маємо український спів XV- XVI віків,

оскільки, як правило, нотні книги передають звичайно старіші книги. Тому, за І.Огієнком, пам'ятка має велику вагу. Автором вкладеного запису був Павло Дубовський. Він себе назвав «композитором і аудитором», ієреєм Кобринського монастиря Св.Спаса. Ірмолой є доказом, що і у XVII віці були українські композитори (досі, за І.Огієнком, це було невідомо). «Тому, – пише І.Огієнко, – цей Ірмолой 1682р. – цінна пам'ятка української культури, що виявляє нам нового композитора» [13, с.12].

Суттєвим було доповнення до опису пам'ятки: «До цього додаємо, що в нас в Україні Ірмолой уперше був видрукований 1707-го року (почали друк 1700р.) у Львові, в Св. Юрській Друкарні. Описуваний тут Ірмолой старший від Львівського» [14]. Ці слова могли бути написані глибоким знавцем історії українського друкарства, яким проявив себе І.Огієнко монографією «Історія українського друкарства. Том.І» (Львів, 1925рік). Справді, таке твердження наявне у названій праці [15, с.144]. Так, у нових умовах актуалізувався науковий досвід І.Огієнка, ставав вагомим чинником культурно-просвітницької роботи.

Завершує «парад» давніх пам'яток стаття «Найвеличніша пам'ятка української культури в Канаді» [16, с.19-20]. У ній йдеться про найвеличнішу пам'ятку української духовної культури – Острозьку Біблію 1581 року, яка знаходилася в бібліотеці митрополита Іларіона в Митрополитальній палаті в Вінніпегу. «Нема пам'ятки, – пише І.Огієнко, – ціннішої над Острозьку Біблію в усій літературі цілого слов'янства!» [17, с.19]. Подавши стисло історію появи Біблії, автор замітки (сам І.Огієнко) з гордістю заявляє: «...12 серпня 1581-го року Біблія появилася в світ – це перша повна друкована Біблія серед усього православного слов'янства! Навіть багата Москва не змогла видрукувати Біблії самостійного перекладу, а по 170 літах, року 1663-го просто передрукувала Острозьку Біблію, що стала канонічною для всього слов'янства ... Хто не бачив на свої очі цієї найціннішої пам'ятки, той не оцінить української культури!» [18, с.20].

Завершує свою замітку І.Огієнко обіцянкою продовжити розмову про цю величну пам'ятку слов'янства. Так воно і сталося. Згодом появилася його праця «Князь Костянтин Острозький і його культурна праця. Історична монографія (Вінніпег, 1958. – 216с.). Вона була підготовлена до 75-ліття митрополита, мала не обкладинці посвяту «Видання української православної громади в Кенора, Онтаріо, для відзначення 75-ліття життя митрополита Іларіона».

2006 рік був роком святкування 425-річчя Острозької Біблії. В Україні появилася праця Петра Кралюка і Романа Торконяка (отця Рафаїла) «Острозька Біблія в контексті української та європейських культур» (Острог, 2006), у якій високо оцінюються Огієнківські характеристики цієї видатної пам'ятки [19, с.15-19].

Острозька Біблія є знаковою для Кам'янець-Подільського університету. Саме її в день відкриття університету подарував його ректорові Іванові Огієнкові єп. Дмитрій від імені київського митрополита зі словами: «Ховайте її в своїм серці, нехай вона Вам показує шляхи у Вашій праці» [20, с.3].

У другому після «Слова Істини» канадському журналі «Наша культура» знову маємо замітку (анонс) про Острозьку Біблію 1581 року у рубриці «Хроніка нашого культурного життя»: «Найславніша пам'ятка української культури в Канаді – це Острозька Біблія 1581 р., що переховується в бібліотеці Митрополита Іларіона. Острозька Біблія — це перша повна друкована Біблія на Сході Європи. Великі кошти на друк дав князь Костянтин Острозький, друкував диякон Іван Федорович при допомозі українських помічників. Техніка друку дуже висока [21, с.3].

У Різдвяному посланні «Бережімо свої рідні традиції» митрополит Іларіон (Іван Огієнко) зазначив: «...своїх рідних традицій український народ не губив, а тому національно таки збереглися, як окремий народ» [22, с.6]. Отже, можна стверджувати, що невеличкі замітки про раритетні пам'ятки української духовної культури і підпорядковувалися єдиній меті – меті

підтримання українського духу, любові й поваги до своїх традицій, до свого українського кореня.

На завершення хочу констатувати, що своєрідним продовженням Огієнкових традицій любові до книги є функціонування Центру огієнкознавства в Кам'янець-Подільському державному університеті з 2004р. Одним з пріоритетних напрямів його роботи – це складання бібліографічних покажчиків різних типів: за напрямками наукової й громадської діяльності Івана Огієнка, бібліографія (опис) його діаспорних видань («Слово Істини», «Наша культура», «Віра й культура»). В основу бібліографічних покажчиків напрямів наукової діяльності І.Огієнка покладено вивірений самим Огієнком «Список друкованих праць проф. Івана Огієнка до 1937р» («Віра й культура». – Вінніпег (Канада). – 1982. – Ч.4. – с.69-95) та працю Віталія Мацька «Повна бібліографія праць Івана Огієнка» (Хмельницький: Просвіта, 1982), а також монографії Володимира Ляхоцького [23] та покажчик Зіновія Тіменика «Бібліографія творів митрополита Іларіона (Огієнка). 1907-1970р.» [24]. Паралельно ведеться створення бібліографічного покажчика Огієнкіани (сучасних праць про нього). Ця праця, однак, ще далека до завершення. І Слава Богу! Великій справі – увагу й терпіння!

Хочеться надіятися, що такі центри виникнуть в інших наукових та освітніх закладах України (передусім, у Києві, Львові, містах, де жив і творив Іван Огієнко), що дасть змогу координувати роботу по вивченню спадщини Івана Огієнка. Все-таки сподіваємося (може, й без надії!), що вінніпезький архів І.Огієнка повернеться в Україну. Тоді й Указ Президента «Про вшанування пам'яті Івана Огієнка» від 7 лютого 2007 р. за №85/2007 буде творчо реалізований!

І.Огієнко заслуговує на це своїм подвижництвом в ім'я України.

А ще виникла мрія: у Кам'янець-Подільському держуніверситеті має постати Наукова бібліотека, і вона повинна носити ім'я Івана Огієнка!

Список використаних джерел:

1. Тимошик Микола. «Лишусь навіки з чужиною...» Митрополит Іларіон [Іван Огієнко] і українське відродження. – Вінніпег-Київ: Український православний Собор Св.Покрови. Науково-видавничий центр «Наша культура і наука», 2000. – С.425-452.
2. Там само. – С.426.
3. Там само. – С.434.
4. Слово Істини. Народний християнський місячник духової культури й рідної мови. – 1950. – Ч.11-12 (34-35). – С.27-28.
5. Слово Істини. Народний християнський місячник. – 1949. – Рік II. – Ч.3 (15). – С.20.
6. Там само. – С.32.
7. Слово Істини. – 1949. – Ч.9 (21). – С.16.
8. Слово Істини. Народний християнський місячник Видавничого Комітету Митрополитального Собору. – 1950. – Ч.5 (29). – С.21.
9. Там само. – С.20.
10. Огієнко Іван (митрополит Іларіон). Історія української літературної мови. – К.: Либідь, 1995. – С.230.
11. Слово Істини. – 1950. – Ч.6 (30). – С.11.
12. Там само.
13. Там само. – С.12.
14. Там само.
15. Огієнко І.І. Історія українського друкарства. – К.: Либідь, 1994. – С.144.
16. Слово Істини. Народний християнський місячник духової культури й рідної мови. – 1950. – Ч.9 (33). – С.19-20.
17. Там само. – С.19.
18. Там само. – С.20.
19. Кралюк П.М., Р.Торконяк (отець Рафаїл). Острозька Біблія в контексті українського та європейської культури. – Вид-во НаУ «Острозька академія», 2006. – С.15-19.
20. Нова Рада. – 1918. – №1918. – №195. – 24 (11) жовтня. – С.3.

21. Наша культура. Науково-популярний місячник української культури. – 1952. – Ч.3 (168). – С.3.
22. Наша культура. – 1952. – Ч.-23 (179). – С.6.
23. Ляхоцький Володимир. Просвітитель: Видавничо-редакційна діяльність. Івана Огієнка (митрополита Іларіон. – К.: Вид-во Олени Теліги, 2000. – 528с.; Тільки книжка принесе волю українському народові... Книга, бібліотека, архів у житті та діяльності Івана Огієнка (митрополита Іларіона). – К.: Вид-во Олени Теліги, 2000. – 663с.
24. Зиновій Тіменик. Бібліографія творів митрополита Іларіона (Огієнка) 1907-1970. [Уклав Зиновій Тіменик] //Огієнківські читання. Матеріали наукових круглих столів 1991-1996 років. Вип.І. – К., 1997. – С.120-198.

The article reveals information about such rarities as «Church Service Book» (1648), «Irmolai» (1682) and «Ostrog Bible» (1581) which were possessions of Ivan Ohienko's own library.

Key words: bibliophile, Ohienko's book collections, historical memory, spiritual culture, Ohienko Studies Centre.

УДК 01(477)(092)

В.М. Пархоменко

м. Кам'янець-Подільський

**БІБЛІОГРАФ МИХАЙЛО ІЛЛІЧ ЯСИНСЬКИЙ
(1889-1967)**

Стаття присвячена життю і діяльності відомого українського бібліографа ХХ ст. Михайла Ілліча Ясинського.

Ключові слова: українська національна бібліографія, бібліографознавство: історія, теорія і методика 20-30 років ХХ ст.

Серед видатних бібліографів – новаторів, які активно працювали на ниві української бібліографії у 20-ті р. ХХ ст., час національного відродження України, почесне місце займає Михайло Ілліч Ясинський –

історик і родоначальник української бібліографії, новатор і організатор бібліотечно-бібліографічної справи в Україні.

Більше тридцяти років служив він книзі й бібліографії. Сам Михайло Ілліч зазначав: «Ніде я так схвильовано не почуваю себе, як на лоні природи та в бібліотеці. От скільки років промайнуло над головою, а й досі, як на перше побачення, приходжу до бібліотеки на розі Володимирської і Толстого в Києві» [8, с.48].

Народився М.І. Ясинський 1889 року у місті Києві. Освіту отримав у Київському університеті св. Володимира на історико-філологічному факультеті, який закінчив 1914 року. Займався приватними уроками, готувався до наукової роботи.

На початку 20-х років життєві обставини привели його до Кам'янець-Подільського державного українського університету. Починав з посади діловода богословського факультету. 25 квітня 1919 р. Михайло Ілліч звернувся до ректора університету І.І. Огієнка з проханням зарахувати його помічником бібліотекаря університетської бібліотеки [19]. Так почалася його бібліотечно-бібліографічна діяльність, яка стала сенсом всього життя.

Восени того ж року М.І. Ясинський, за словами Л. Биковського „інтелігентний, молодий, вродливий, вельми у праці”, – перший помічник завідуючого бібліотеки Степана Онисимовича Сірополка [4, с. 46]. Дружно співпрацював з Левом Биковським – другим помічником завідувача бібліотекою.

Так доля звела трьох діячів української книги, тоді ще мало відомих, але активних, повних творчих задумів і палкого бажання прислужитися на ниві національної культури.

З великою відповідальністю ставиться він до своїх обов'язків – складав систематичний каталог, обслуговував студентів, займався поточною бібліотечною працею. „Мені справа бібліотеки нашого університету стала близька і дорога” – писав М. Ясинський [20].

Він брав активну участь в університетському житті, написав „Короткий підручник для упорядкування і ведення селянських бібліотек”. Цей рукопис 1923 року передав для опублікування Кам’янецькому політвиконкому[9,с.6]. На жаль, доля його невідома.

Влітку 1920 року в університеті був заснований журнал „Наше життя”.

М.І. Ясинський ввійшов до складу редколегії.

Часопис ставив завдання – висвітлювати життя університету, культурно-громадське життя Кам’янця-Подільського й України. Другий і третій номер журналу вийшов подвійним числом. У ньому було надруковано декілька матеріалів Михайла Ілліча, зокрема – „Бюлетень фундаментальної бібліотеки Кам’янець-Подільського університету за липень 1920р.”, „До доповіді громадянина Ульїнського на Кам’янець-Подільському повітовому вчительському з’їзді (21-26.07, 1920 р.)” про „Організацію бібліотек”, „Матеріали до статистики фундаментальної бібліотеки Кам’янець-Подільського університету за травень – червень 1920р.”, рецензії на книгу Федоріва О.І. „Робота з дітьми в бібліотеці нового типу” та постановку п’єси „Наталка Полтавка” в Кам’янці 4 серпня 1920 р. [13.с.155].

Восени 1919р. при університеті було засновано Кам’янець-Подільське Бібліотечне товариство, яке очолив С. Сірополко. У числі його членів були ректор І. Огієнко, М.Плевако, М. Драй-Хмара, Л. Биковський, М. Ясинський та ін [4,с.49], Товариство спрямувало діяльність на надання допомоги колективу бібліотеки в організації роботи, вивчення історії бібліотечної, бібліографічної справи.

М. Ясинський брав участь у роботі „Бібліографічного семінару” – науково-бібліографічного гуртка, створеного при кафедрі українського письменства приват-доцентом М. Плевако з метою вивчення теоретичних та практичних проблем бібліографії, складання бібліографічних покажчиків.

У січні 1920р. була створена Бібліотечна рада університету у складі завідуючого бібліотекою С. Сірополка, його помічників І.Сливки,

Л.Биковського, М. Ясинського, 14 урядовців та бібліотечної комісії. Сформований колектив, який розглядав питання комплектування і каталогізації фондів, бібліотечні правила, створення умов для забезпечення інформаційних потреб викладачів та студентів. Завдяки зусиллям ректора університету І. Огієнка, С. Сірополка, М. Ясинського, Л. Биковського була створена книгозбірня, що відповідала потребам університету.

У травні 1920 р. С. Сірополка запросили на роботу до міністерства освіти, і він виїхав до Вінниці.

А 3 серпня 1920 року М.І. Ясинський очолив колектив бібліотеки й продовжив формування фондів, каталогів, складав місячні бюлетні нових надходжень, збирав і друкував матеріали до статистики бібліотеки, з її історії, займався удосконаленням довідкового апарату, складав звіти про роботу бібліотеки, брав участь у громадському житті міста. „Довожу до відома, що я, Ясинський Михайло Іллч, завідую фундаментальною бібліотекою університету і крім того завідую бібліотечною секцією при Кам'янецькій Віднаросі”, писав Михайло Іллч [21].

У січні 1921 р університет перейменовано в інститут теоретичних наук (ІТЕН), у лютому – на базі цього інституту створено два інститути – сільськогосподарський та народної освіти (ІНО).

Зазнала удару й університетська фундаментальна бібліотека – її книги частково були передані до інших установ, частина потрапила на територію Польщі і в Тарнові склали основу „Бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету” й обслуговувала інформаційні потреби колишніх викладачів, студентів університету й інших представників української еміграції. „... Змінювалась влада і я весь час завідував фактично бібліотекою до 28 вересня 1922 р., коли був звільнений від завідування бібліотекою наказом політкома т. Чалого”, - писав М.Ясинський у своєму звіті про роботу бібліотеки за 1922р.[22]. Фонди передав І.Сливці. Просив управління ІНО звернути увагу на співробітників бібліотеки. „Ніяка система, ніяке керування зверхнє не досягне своєї мети ніколи не буде ґрунту, не буде

свідомих і морально тривких співробітників. Такі риси маються у п'яти співробітників бібліотеки, яких я прошу залишити на посадах. Я прошу тому, що для мене справа бібліотеки ІНО не перестала бути близько через те, що я примушений був відійти від неї”, - писав Михайло Ілліч 28 грудня 1922 р. [22].

У перших числах січня 1923 р. М.Ясинський був звільнений з роботи і повернувшись до рідного Києва, влився в колектив Всенародної бібліотеки України. З ВБУ пов'язаний найплідніший період його науково-бібліографічної діяльності.

З 55 праць, майже 40 підготовлені та видані саме в час роботи у ВБУ. Ця бібліотека багато робила по комплектуванню фонду, який до 1930 р. нараховував понад 2 млн. одиниць зберігання і знаходився у семи відділах. На другому місці був відділ „Україніка”. Завідувачем цього відділу був призначений Михайло Ілліч. Цю посаду він займав понад 10 років (1923-1933). Про це, до речі, немає жодної згадки в монографії „История Центральной научной библиотеки Академии наук УССР” (К, 1979). „Мені було доручено доукомплектувати фонд українськими виданнями.. Ця робота захопила мене і, власне, на все життя зробила бібліографом”, пізніше згадував М. Ясинський [17, с.40].

1925 року при ВБУ на громадських засадах був створений Інститут бібліотекознавства та бібліографії, 1926 року перетворений в науково-дослідну комісію бібліотекознавства та бібліографії з правом наукової кафедри. У роботі цієї комісії активну участь брали Ю.Меженко, С. Єфремов, Д. Багалій, Г. Житецький, М. Максименко, А. Кримський, М. Ясинський та інші [10,199]. Під час засідань, на сторінках періодичних видань обговорювались загальні проблеми створення українського бібліографічного репертуару, красознавчої та рекомендаційної бібліографії, особливо історичної, бібліографування періодичних видань, методологічні і термінологічні питання та інші. Їх розгляду М.І. Ясинський присвятив ряд статей, 1925 року надрукованих у фахових журналах: „Бібліографічна робота

відділу „Україніка”, як завдання”, „До питання про сконцентрування й поширення українознавчої бази в роботі ВБУ”, „З питань книжкової культури”, „Науково-дослідний інститут бібліотекознавства Всенародної бібліотеки України”, „Обсяг відділу „Україніка” ВБУ”, „Українська книжка як поняття” та інші [9, с. 26, 27].

У рецензії на дослідження відомого російського книгознавця М. Куфаєва „Книга як поняття й предмет науки та бібліографії” (Бібліографічні вісті. 1925. № 1-2. С. 103-141) М.І. Ясинський порушив ряд теоретичних питань з бібліографознавства. Розглядаючи бібліографію, як спеціальну ділянку людської праці і, одночасно, як прикладну наукову дисципліну, Михайло Ілліч високо оцінював її роль у житті суспільства, підкреслював, що „бібліографія не може стояти осторонь суспільних завдань, послідовно виступав за тісний зв’язок бібліографії з актуальними потребами життя [9, с.61]. Він критично підійшов до пропонованих М. Куфаєвим визначень книги та бібліографії, його системи книгознавчих дисциплін і висловлювань про межі бібліографічної роботи. М.І. Ясинський вважав помилкою автора розгляд бібліографії та книги поза зв’язком з читачем, не сприймав і те, що куфаєвська система книгознавчих дисциплін обминула бібліотекознавство, яке „всю свою працю організовує на знанні читача” [6, с.146].

Михайло Ілліч дотримувався поділу бібліографії на практичну і теоретичну. Практичну він пов’язував з описом і оцінкою творів друку, складанням бібліографічних покажчиків, списків, оглядів. Теоретичну бібліографію розглядав як узагальнення бібліографічного досвіду, визначення методів бібліографічної роботи, пов’язував з підготовкою праць з теорії, методики, організації та історії бібліографії.

У його працях знайшли аналіз і обґрунтування види бібліографії, які застосовуються і в сучасній бібліографознавчій літературі та бібліографічних покажчиках, основи рекомендаційної бібліографії. Він негативно ставився до вживання недостатньо точних бібліографічних термінів. Деяким із них він

дав визначення в своїх працях, зокрема і „українознавча бібліографія”, „краєзнавча бібліографія” [6,с.148].

До 20-х років ХХ ст. українська бібліографія пройшла довгий і складний шлях розвитку, проте не було жодної праці, присвяченої історії її розвитку.

Вперше порушила питання про необхідність широкого розроблення історії української бібліографії Всенародна бібліотека України, яка 1927 року до планування дальшої бібліографічної роботи, поставила це завдання в числі першочергових і практично важливих.

1927 року М.І. Ясинський публікує статтю „Головні моменти з історії української бібліографії”, в якій висвітлив історію організації бібліографічної справи на Україні.

Початок бібліографічної роботи Михайло Ілліч пов’язує з 1776р., коли у львівській міській газеті був надрукований список книг, що надійшли в продаж. Першу спробу організації бібліографії в межах України 1909 р. зробило наукове товариство ім. Т.Г. Шевченка у Львові, створивши Бібліографічну комісію, що розробляла українську бібліографію, залучала до роботи бібліографів усієї України.

М.І. Ясинський аналізує діяльність Одеського бібліографічного товариства при Одеському університеті, Головної книжкової палати в Києві та в її складі Українського бібліографічного інституту, Української книжкової палати в Харкові, УНІК, їх внесок у розвиток теорії та методики бібліографії.

Особливу увагу звертав на організацію бібліографії в Західній Україні, роль видавництв, товариств, що займалися реєстрацією українських видань, стан та розвиток теорії бібліографії [8, с.51]. До статті включив орієнтовний список (264 назви) українських бібліографічних покажчиків другого ступеня, створених на той час [6, с. 151].

Значення цієї праці полягає в тому, що нею М.І. Ясинський започаткував вивчення української бібліографії, виступив як її перший історик.

Пізніше у праці „До характеристики М.Ф. Комарова як бібліографа” (1929) М.І. Ясинський торкнувся питання предмету й змісту історії української бібліографії, її джерел, справедливо підкреслюючи, „що ... головну частину матеріалу до історії української бібліографії будуть складати ті бібліографічні праці, що виходили і виходять на території етнічної України” [7, с.4].

Наприкінці 1929р. бібліографознавець зробив новий крок до вивчення історії української бібліографії – склав програму для аспірантів ВБУ (Історія укр. бібліогр. К., 1929.17с. (Машинопис) і застосував в ній власну періодизацію. Він визначив і охарактеризував п’ять основних етапів в історії української бібліографії з часів Київської Русі до 1929р.

Перший період починається з 1073р., від списку „Богословъца от словес” в „Изборнике” Святослава, і закінчується другою половиною XVI ст.

Другий – від 1574р, з часу виникнення книгодрукування в Україні, до 1720р., доби українського відродження, боротьби за державність України.

Початковою датою третього періоду вибраний 1720 рік, коли Указом російського Синоду було заборонено в Україні видання книг гражданського друку. Кінцева дата цього періоду – 1798 р., рік видання „Енеїди” І.П. Котляревського.

Четвертий період – від 1798 р. до 1917 р. Розвиток бібліографії розглядався як у Західній, так і Східній Україні.

У п’ятому періоді – з 1917-1929 рр. – українська радянська бібліографія характеризується за її видами, аналізується стан бібліографознавства та організації бібліографічної справи.

Окремі періоди ділив на півперіоди. Зокрема в другому виділив бібліографію після 1648 р. – початку визвольної боротьби українського

народу, у четвертому окремо подав матеріал щодо Східної та Західної України [7, с.312].

Ця періодизація отримала схвальну оцінку американського бібліографа українського походження М. Бойка [1, с. 38].

Весною 1930р. М.І. Ясинський поглибив це питання в програмі для аспірантів Всенародної бібліотеки України (Історія руської бібліогр. на 1930-1931рр. К., 1930. 18с. /машинопис/), поділивши її на такі періоди : від найдавніших часів до 1710р; 1710-1820; 1820-1859; 1859-1890;1890-1905;1905-1917; після 1917р.

Не всі російські бібліографознавці поділяли погляди М.І. Ясинського на тлумачення російських бібліографічних фактів та явищ і таку періодизацію. Відомий російський бібліограф М.Ф. Здобнов у дослідженні „История русской библиографии до начала XX века” (Вып. 1-2, М., 1944-1947) запровадив свою періодизацію. Проте український бібліографознавець першим звернувся до історії російської бібліографії, що засвідчує широту його наукових бібліографічних зацікавлень.

З іменем М.І. Ясинського пов'язана поява в Україні терміну „бібліографія бібліографії”. 1927 року за рішенням Першого пленуму бібліографічної комісії АН УРСР Всенародній бібліотеці України було доручено скласти повний ретроспективний покажчик другого ступеня, що розглядався як важливе джерело для створення українського бібліографічного репертуару.

М.І. Ясинський написав теоретико-методичну статтю „Бібліографія української бібліографії” (1928), доповнив її „Проектом інструкції для складання бібліографії української бібліографії” [9, с.13], розробленим під його керівництвом і за його участі.

Автор визначив функції бібліографії бібліографії для організації бібліографічної роботи в Україні, підкреслював, що бібліографічні праці другого ступеня дають змогу довідатись, „які ділянки життя і якою мірою бібліографічно обслужені, і в який бік слід скерувати бібліографічну увагу в

першу чергу” [9, с. 13]. Михайло Ілліч Рекомендував використовувати при складанні бібліографії другого ступеня окремо видані покажчики, прикнижкові, пристатейні списки, огляди літератури, каталоги видавництва і бібліотек; опубліковані й неопубліковані, що стосуються України, видані як на її території, так і за межами країни.

М. Ясинський приділяв увагу опису, анотуванню, наявності передмови, розміщенню і кількості бібліографічних записів у бібліографічних покажчиках, що посилює інформаційні можливості покажчиків другого ступеня, значення бібліографії бібліографії, як бази для вивчення історії української бібліографії.

З 1927 року М.І. Ясинський вів щорічні бібліографічні огляди „Бібліографічна робота на Радянській Україні” за 1926- 1929рр., до яких додавав списки бібліографічних покажчиків за відповідний рік. Ці його праці й досі не втратили науково-бібліографічної цінності. Саме він започаткував поточний облік та аналіз бібліографічної продукції України [8, с. 57]. За повнотою, методичною продуманістю й точністю відображення матеріалу покажчики другого ступеня, складені М. Ясинським, дослідники прирівнюють до покажчиків „Библиография русской библиографии” за 1913-1923рр. і за 1929р. Б.С. Боднарського, які друкувалися у „Библиографических известиях”, а також оглядів книгознавчої літератури М.П. Куфаєва за 1925-1929р.р., опублікованих у щорічниках Державної центральної книжкової палати РРФСР [9,с. 18].

Новаторським пошуком відзначають праці М.І. Ясинського з методики бібліографічної роботи. Як досвідчений бібліограф – методист він розробив методику складання персональних, „індивідуальних”, як тоді він називав, покажчиків. 1930 р. він написав дві статті „Індивідуальна бібліографія” і „Шевченківська бібліографія та її завдання”.

У першій праці, проаналізувавши персональні покажчики видання 1929р. й узагальнивши досвід їх створення, він розробив основні принципи і методи складання персональних покажчиків.

У першій частині статті „Шевченківська бібліографія та її завдання” дав характеристику основних етапів становлення бібліографічної шевченкіани з 19 ст. до 1929 р. У другій розкрив процеси бібліографування творів Т. Шевченка та літератури про нього.

Методичні поради і принципи М.І. Ясинського в повній мірі використані у шевченківській бібліографії за останні 30 років [9, с. 24].

Ряд статей у 20-і роки, присвятив він бібліотечному краєзнавству, зокрема - „Краєзнавча робота всенародної бібліотеки”, „Реальні можливості бібліотек у краєзнавчій роботі”, „Чергова краєзнавча робота бібліотек”, „Бібліотеки і охорона краєзнавчих матеріалів” [9; 27].

1925 року вчений виступив на першій конференції наукових бібліотек з доповіддю про створення краєзнавчих центрів у наукових бібліотеках і про організацію бібліографії продуктивних сил. Цей виступ відзначився розумінням життя, завдань краєзнавства і ролі бібліотек у краєзнавчому русі [6, с.152]. Враховуючи обмаль краєзнавчих фондів масових бібліотек, невідповідність бібліотекарів до роботи з краєзнавчою літературою, радив упорядкувати краєзнавчу роботу спочатку в наукових бібліотеках, висловився за створення зональних краєзнавчих бібліотечно-бібліографічних об'єднань з центрами в наукових бібліотеках.

Вчений написав чимало оглядів і рецензій на книгознавчі та бібліографічні праці науковців, у тому числі і науковців з різних слов'янських країн.

1928 року опублікував бібліографічний огляд „Осібні книжки українською мовою і про Україну”, що їх видано в БСРР і РСФР за 1927р. (Україна. – 1928. – Кн. 31. – С. 138-145). У вступі до огляду наголошував, що такі огляди потрібні для дослідників – українознавців, для комплектування бібліотек, інформування про кількість виданих в Росії та Білорусі книг українською мовою і взагалі про Україну. До огляду включив 190 назв, серед них переклади російською та білоруською мовами творів І. Франка, М. Коцюбинського, П. Панча, О. Вишні, інших відомих українських

письменників, та змістовну рецензію на покажчик „Матер’ялы до беларускае бібліографіі. (Менск, 1927. - Т.4). 1930 року опублікував відгук (рецензію) на покажчик „Бібліографія історії України, Росії та українського права, краєзнавства й етнології за 1917-1927рр. ”(Х, 1930) [2, с.39].

М.І. Ясинський вивчав також життя й діяльність Українських бібліографознавців. 1927 року – у рік смерті відомого західноукраїнського бібліографа Івана Калиновича, який був секретарем бібліографічної комісії Наукового товариства ім. Т.Г. Шевченка у Львові та одним з фундаторів українського бібліографічного репертуару, написав статтю – некролог з оглядом його творчості, яка була початком вивчення життя і діяльності інших відомих українських бібліографів.

Значних успіхів та й репресій зазнала бібліографія та її яскраві представники в 30-ті роки. Були піддані необґрунтованій критиці УНІК, НБУ, їх окремі співробітники, звільнені, заарештовані, заслані до концтаборів кілька сотень висококваліфікованих співробітників, у тому числі Степан Пилипович Постернак – директор ВБУ (1923-1929), заарештований в 1930 р., Нечипір Миронович Миколенко – директор ВБУ, 1933р. засланий на Соловки, Василь Михайлович Іванушкін – директор ВБУ (1933-1936), заарештований в 1937 р., Михайло Ілліч Ясинський – завідуючий відділом „Україніка” ВБУ звільнений з роботи в 1933р. і заарештований в 1936р. [11, с.70,194]. На довгі роки вчений був усунутий від бібліографічної діяльності, працював на різних роботах, електромонтером, економістом.

Тільки 1946 року М.І. Ясинський повернувся до улюбленої справи, влаштувавшись до наукової бібліотеки Київського університету, ім. Т.Г. Шевченка завідувачем бібліографічного відділу. На посаді головного бібліографа працював до 1952р. Протягом 1952-1955 рр. працював бібліографом у Київському інституті іноземних мов, займався в основному організаційною роботою, довідково-бібліографічним обслуговуванням студентів та викладачів. Він підготував і надав тисячі бібліографічних довідок, але більше не друкувався.

З 1955 по 1960 рр. Михайло Ілліч працював бібліографом у Політвидавї України. На запрошення академіка М.П. Бажана з 1960р., до 1965р., часу виходу на пенсію, очолював редакцію бібліографії Української радянської енциклопедії по бібліографічному забезпеченню видань УРЕ, консультантами в нього були Ю.О. Меженко і Ф.К. Сарана.

30 тисяч бібліографічних записів подано у 17-томному виданні УРЕ. І це лише третина переглянутого і попередньо опрацьованого ним і його двома колегами бібліографічного матеріалу.

1964 року головна редакція УРЕ відзначила 75 річчя від дня народження бібліографа. На ювілейному вечорі М. Бажан, відмітив плідну діяльність М. Ясинського в галузі вітчизняної культури, внесок у створення УРЕ. Про науково-бібліографічну діяльність ювіляра розповів Ф. Сарана. „Безмежно радий, що бібліографічна частина УРЕ оцінена добре”, – із задоволенням згадував Михайло Ілліч [17, с. 40].

Все своє життя видатний історик української бібліографії збирав і вивчав матеріали про одного з фундаторів національної бібліографії Михайла Федоровича Комарова (1844-1913), які умовно назвав „комаріна”, опублікував дві статті про славетного бібліографа – „До характеристики М.Ф. Комарова як бібліографа” (1929) і „Михайло Комаров: з минулого української бібліографії” (1965).

У першій праці автор на основі численних історико – літературних джерел характеризував основні віхи життя та творчого шляху М. Комарова – навчання на правовому факультеті Харківського університету, педагогічну та етнографічну діяльність, основні праці з бібліографії, мовознавства, етнографії, особливу увагу приділив новаторству М. Комарова як бібліографа.

У другій статті подав історію української бібліографії й закінчив її характеристикою постаті та діяльності М. Комарова. „В особі М. Комарова, – писав М.І. Ясинський, – історія української культури має основоположника

української бібліографії й мужнього прогресивного громадського діяча ” [16, с. 28]. Для М.І. Ясинського М.Ф. Комаров був ідеалом бібліографа-патріота.

В останні роки життя, будучи тяжко хворим, він наполегливо працював над монографією, присвяченою М. Комарову. У ній особливу увагу приділив новаторству М. Комарова як бібліографа, зробив детальний аналіз його праць. Значне місце в дослідженні відвів бібліографічним матеріалам – творчій спадщині вченого (151 назва) та матеріалам про М. Комарова [18, с. 54-67]. Підкреслював: „Комаров – український культурний діяч і бібліограф – залишається у нашій вдячній пам’яті і не лише як культурний діяч другої половини ХІХ ст., а ще і як автор праць, які не втратили свої ваги й у наші часи” [18, с. 53].

У монографії М.Ясинський використовував друковані й архівні матеріали, спогади Комарова Богдана, але так і не встиг видати. Після смерті М. Ясинського, його друг, відомий український бібліограф Ф.Сарана відредагував машинописний варіант монографії, підготував до друку, і вона була включена до плану видавництва на 1968 рік, з певних причин книга побачила світ тільки 2001 року [18].

М.І. Ясинський прожив не легке життя, зазнав утисків, репресій, і все ж залишив наукову спадщину, яка не втратила цінності дотепер.

Список використаних джерел:

1. Арутюнова С. М.І Ясинський та міжслов’янські бібліографічні зв’язки // Вісн. Кн. палати. – 1997. – №5. – С.38-39.
2. Арутюнова С. „Комаріана” Михайла Ясинського // Вісн. Кн. Палати. – 1999. – №8 – С. 27-28.
3. Арутюнова С. Михайло Ясинський та катеринославський журнал „Зоря” // Вісн. Кн. Палати. – 1999. – №11. – С.27-28.
4. Биковський Л. Книгарні – бібліотеки – академія: Спомини (1918-1922). – Мюнхен; Денвер, 1971. – С 45-53.

5. Гудзій Ю. З життя Кам'янець-Подільського державного українського університету: Спомини лікарського помічника й скарбника університету // Наша культура. – Львів, 1936. – Кн. 3(12). – С. 290-295.
6. Корнейчик І.І. Михайло Ілліч Ясинський // Бібліотекознавство та бібліографія. – 1971. – Вип.11. – С. 147-155.
7. Корнейчик І.І. Історія української бібліографії. Дожовтневий період (нариси). Х.: Ред.-вид. від. Кн. палати УРСР 1971 рік. – 374с.
8. Королевич Н.Ф. Михайло Ясинський (1889-1967) // Королевич Н.Ф. Українські бібліографи ХХ століття. – К., 1998. – С. 48-71.
9. Королевич Н.Ф., Геращенко М.В. Бібліограф М. Ясинський (1889-1967) : Біобібліограф. нарис / Нац. парламент. б-ка України. – К., 1995. – 32с.
- 10.Кріль М., Смогаржевська І. Історична бібліографія в Радянській Україні: Організаційний розвиток (1918-1940рр.) // Вісн. Львів. у-ту. Сер. Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – Л., 2006. – Вип.1. – С. 199.
- 11.Полонська-Василенко Н.Д. Українська академія наук (нарис історії). – К.: Наук. думка, 1993. – 414 с.
- 12.Сарана Ф. Піввіку служіння книзі // Літ. Україна. – 1964. – 27 листоп.
- 13.Сарана Ф. Список праць М. Ясинського // Бібліотекознавство та бібліографія. – 1971. - № 11. – С. 155-157.
- 14.Ясинський М. Бібліографічна робота на Радянській Україні в 1926 році // Журнал бібліотекознавства та бібліографії. – 1927. - №1. – С. 64-92.
- 15.Ясинський М. Індивідуальна бібліографія // Бібліол. вісті. – 1930. – № 1. – С. 23-47.
- 16.Ясинський М. На все життя (Літ. запис І. Бердника) // Соціалістична культура. – 1966. – №12. – С. 40.
- 17.Ясинський М. Михайло Комаров: З минулого української бібліографії // Рад. літературознавство. – 1965. – № 11. – С. 24-28.

18. Ясинський М. Михайло Комаров: монографія / Уклад. М.В. Геращенко; Кн. палата України. – К.: Кн. Палата України, 2001. – 68с.
19. Державний архів Хмельницької області. – Ф.Р. 582. – Арк. 48.
20. Там само – Арк.49.
21. Там само – Арк. 5.
22. Там само. – Ф.Р. 302. – Оп.1. – Спр. 367. – Арк. 61-63.

Анотація

Стаття посвячена життю і діяльності відомого українського бібліографа ХХ ст. Михайла Ільича Ясинського.

Ключеві слова: українська національна бібліографія, бібліографове́дение: історія, теорія і методика 20-30 років ХХ ст.

УДК 027.7(477.43)''1923/1928''(092)

В.М. Островий

м. Хмельницький

**ВНЕСОК В.О. ГЕРИНОВИЧА У РОЗВИТОК БІБЛІОТЕКИ КАМ
'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ НАРОДНОЇ ОСВІТИ
1923-1928 РР.**

У статті розповідається про вагомий внесок В.О. Гериновича в розвиток бібліотеки Кам'янець-Подільського інституту народної освіти протягом 1923-1928 рр., збереження її фондів, у забезпечення високоефективної роботи.

Ключові слова: Геринович В.О., інститут народної освіти, бібліотека, фонди, книговидача, читач, чистки.

Наукова та культурна велич будь якої нації, держави вимірюється станом розвитку бібліотек та бібліотечної справи вцілому. Саме бібліотека є тією ланкою зв'язку між поколіннями, що відтворює та акумулює весь історичний досвід людської цивілізації. Недаремно з давніх часів книга цінувалась понад усе, а її володар користувався повагою та авторитетом.

Особливо актуальним на сьогоднішній день є питання, пов'язане з історією бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету (далі – К-ПДУУ) та його наступника з 1921 р. інституту народної освіти (далі – ІНО) під керівництвом ректора В.О. Гериновича (1923-1928 рр.)

Проблемою становлення та розвитку бібліотеки Кам'янець-Подільського ІНО займалися такі подільські краєзнавці, як О.М. Завальнюк, О.Б. Комарніцький [1-3], Е.М. Мельник, А.Г. Філінюк [4, с.28-40], В.М. Островий [5, с.126-127,130] та інші. Однак ще й досі залишається ряд питань, які потребують подальшої розробки та вивчення.

Метою даної публікації є дослідження внеску В.О. Гериновича у формування та розвиток бібліотеки Кам'янець-Подільського ІНО.

Процес утворення та формування бібліотеки Кам'янець-Подільського ІНО має давню історію, що почалася із заснуванням у м. Кам'янці-Подільському державного українського університету, при якому з 5 вересня 1918 р. почала функціонувати фундаментальна бібліотека. На 1920 р. вона нараховувала 110 000 томів. Однак, внаслідок “чистки” її фондів місцевою ЧК, вся система обліку була зруйнована та два наступних роки бібліотека не працювала [6, арк. 12 зв.]. 20 листопада 1922 р. в інвентарі бібліотеки було записано 44000 томів книг, а 20000 томів, що надійшли протягом 1921-1922 рр., були ще не занесені до реєстру [7, арк. 65]. Як видно з динаміки розвитку бібліотеки, її фонди постійно поповнювалися. Із встановленням радянської влади та введенням політичної цензури у 20-ті рр. ХХ ст., фонди бібліотеки зазнали великих втрат, про що свідчить телеграма політкомісара ІНО С. Чалого до Народного Комісаріату освіти (далі – НКО) від 14 вересня 1922 р.: „Агенти Державного Політичного Управління (далі – ДПУ) вилучають літературу несоціалістичного змісту, що слугує для дослідницької роботи професури, а книги студентству не видаються. Прошу розпорядитися повернути літературу” [8, арк. 26].

2 грудня 1922 р. заступник НКО Я. Ряппо у своєму розпорядженні всім інститутам та Кам'янецькому ІНО зокрема, наказує: „Перевірити та вилучити літературу, що надходить із-за кордону українських і російських чорносотенців та вилучити політкомісарам цей хлам!” [9, арк. 3].

9 вересня 1924 р., ректор ІНО В.О. Геринович звертається до органів ДПУ з проханням повернути до бібліотеки конфісковані книги, газети та журнали дослідних кафедр мм. Кам'янця-Подільського, Києва, Харкова та Одеси для ведення наукової роботи [10, арк.157].

1923 р. виступаючи на Всеукраїнській нараді робітників книги, завідуючий бібліотекою ІНО М. Суслопаров відзначив заслугу ректора В.О. Гериновича у відкритті великої читальні при Кам'янецькому ІНО, що забезпечило вільний доступ до літератури широкого загалу [11, арк.116]. На нараді ставилося завдання перед ІНО за підтримки ректора В.О. Гериновича заснувати при бібліотеці Кам'янецьку філію Бібліографічного товариства, метою якого було вивчення бібліотечної та видавничої справи на Кам'яничині [12, арк. 115 зв.].

В результаті обстеження бібліотеки ІНО 30 листопада 1924 р. було виявлено 6111 книжок, які зовсім не були обліковані. Частина описаних книг була відсутня в бібліотеці. Частина з них була передана до ВУАН або вилучена ДПУ [13, арк. 225 зв.]. Окреслилася небезпечна тенденція до скорочення цінних бібліотечних фондів. Тому 16 грудня 1924 р. В.О. Геринович видає розпорядження: “Посилити контроль за обліком літератури. Вимагати повернення книжок від всіх боржників. За невчасне повернення літератури до бібліотеки видача книжок забороняється” [14, арк. 231].

Наступ репресивної машини на бібліотеку не припинявся. Так, 28 грудня 1925 р. до ректорів ІНО та Сільськогосподарського інституту (далі – СГІ) прийшла директива начальника репертуарної комісії політконтролю 23-го Кам'янецького прикордонного загону ДПУ Кіборта про надання списку книг, виданих до 1920 р. [15, арк. 297]. Можна лише уявити здивування органів ДПУ, коли В.О. Геринович 28 грудня повідомив: “Скласти подібний

список неможливо за браком технічних сил, оскільки зазначених видань в бібліотеці нараховується понад 80000 одиниць” [16, арк. 298]. З огляду на це повідомлення та на річні звіти бібліотеки, можна зробити висновок - ІНО мав у своєму розпорядженні значно більше рідкісної та надзвичайно цінної літератури, ніж подавав офіційно. Напевно, В.О. Геринович намагався зберегти бібліотеку від постійних „чисток”, тому в обліку спостерігався певний сумбур. Бібліотека ІНО була унікальною, оскільки поряд з книгами тут зберігалися архівні матеріали Духовної консисторії, Жандармського управління, Подільського губернатора, стародруки тощо [17, арк. 129]. Про це свідчить також звернення історико-археологічного музею м. Кам’янець-Подільського від 27 січня 1924 р. з проханням передати йому один з двох примірників Острозької біблії 1580 р. видання [18; Арк. 22]. Звернення приватного характеру співробітника жидівської археографічної комісії історико-філологічного відділу при ВУАН О.В. Прахова щодо передачі йому книг на старосврейській мові було задоволено В.О. Гериновичем тільки після офіційного звернення голови зазначеного відділу академіка А. Кримського [19, арк. 73-75, 82].

25 березня 1926 р. директор Всенародної бібліотеки України при ВУАН (далі – ВБУ) С.П. Постернак звертається до ІНО та просить висилати рідкісні книги, що невикористовуються інститутом [20, арк. 61]. Отримавши дозвіл від НКО, В.О. Геринович передає до ВБУ більше 3000 томів богословських, медичних та старосврейських книг, серед яких: 1. „Тріодъ”, цветная, Киев, 1631 р. 2. „Євангеліє”, Львів, 1636 р. 3. „Євангеліє”, Львів, 1665 р. 4. „Євангеліє”, Львів, 1670 р. 5. „Євангеліє”, Львів, 1683 р. 6. „Євангеліє”, Львів, 1690 р. 7. „Євангеліє”, Почаєв, 1771 р. 8. „Євангеліє”, Почаєв, 1780 р. 9. „Тріод постная”, Львів, 1688 р. 10. „Тріод постная” цветная, Київ, Печерська Лавра, 1702 р. 11. „Тріод постная”, Львів, 1717 р. 12. „Тріод” цветная, Київ, 1724 р. 13. „Тріод постная”, Львів, 1727 р., 14. „Тріод постная”, Почаєв, 1784 р. 15. „Октоїх”, Львів, 1700 р. 16. „Октоїх”, без року видання, 17. „Октоїх”, Львів, 1739 р. 18. „Анфлогіон”, Київ, Печерська

Лавра, 1734 р. 19. „Анфлогіон”, Київ, Печерська Лавра, 1738 р. 20. „Анфлогіон”, Київ, Печерська Лавра, 1745 р. 21. „Службник Унев”, 1740 р., 22. „Праздняя”, Почаєв, 1757 р. 23. „Миняя”, січень-лютий, Почаєв, 1761 р. 24. „Миняя”, вересень, Почаєв, 1761 р. 25. „Миняя”, Почаєв, листопад-грудень, 1761 р. 26. „Октона”, Почаєв, 1774 р., 27. „Ирмонион”, Почаєв, 1775 р. 28. „Сборник разных поучительных слов”, відані при Єлизаветі Петровні. „Часослов”. Почаєв, 1777 р. 29. „Трефологіон”, Почаєв, 1777 р. 30. „Семя слово Божія”. Збірник. Почаєв, 1772 р. 31. „Семя слово Божія”. Збірник. Почаєв, 1781 р. 32. „Книга кратких поучений”. Київ, Печерська Лавра, 1782 р. 33. „Твори Василя Великого”. Санкт-Петербург, 1787 р. [21, арк. 21]. Оскільки в архіві містилася дуже цінна література, яку можна було використовувати для навчання, В.О. Геринович звертається до професорсько-викладацького складу з проханням відібрати необхідну літературу [22, арк. 13].

3 грудня 1926 р., під час перевірки архіву ІНО, було складено акт інспектором Кам'янецького окружного архівного управління Ф.І. Барановським, про виявлення ним: 45 справ 1918 р., 86 справ 1919 р., 164 справи 1920 р., 116 справ 1921 р., 67 справ 1922 р., 63 справи 1923 р., 80 справ 1924 р., 61 справа 1925 р. [23, арк. 100]. За постановою Президії ОВК справи, датовані 1918-1920 рр., мали бути передані до окружного архівного сховища. Очевидно В.О. Геринович, як ректор та голова правління ІНО, намагався зберегти хоча б матеріали періоду заснування та становлення в м. Кам'янці-Подільському Українського університету, тому справи зберігалися в архіві інституту [24].

7 грудня 1926 р. Кам'янецьке окружне архівне управління звертається до ІНО з вимогою передати справи та книги періоду УНР [25, арк. 4-6]. 18 січня 1927 р. зазначені матеріали було передано, зокрема: справа з радіограмами Міністерства пошти і телеграфу, Бюлетень інформаційного відділу Міністерства земельних справ, Ч.14:16, (три зв'язки), Накази Головної Управи війська УНР, справи Подільського відділу Українського

Червоного Хреста УНР. 4 лютого 1927 р. в присутності ректора та бібліотекарів ІНО передано архіву 745 справ, книги 1918 р. видання, назв не вказано. 27 серпня 1927 р. ІНО передає до окружного архівного управління періодичні видання УНР та радянської влади 1917-1922 рр. у кількості 200 назв [26, арк. 138-140 зв.].

Станом на 11 квітня 1928 р. особливо цінних з наукової точки зору у бібліотеці ІНО нараховувалося 30300 книжок [27; Арк.43]. Процес вилучення рідкісних матеріалів бібліотеки не припинявся. Вже 7 травня 1928 р. ректору був представлений акт про передачу „Своду законів Російської імперії” у кількості 854 книги до Окрархуправління [28, арк. 51].

В.О. Геринович, як ректор ІНО, постійно дбав про поповнення бібліотеки, сприяв налагодженню зв'язків з вітчизняними та закордонними навчальними і науковими установами. Налагодився обмін літературою з Російською академією наук [29, арк. 93], із Смоленським державним університетом, Державним заповідником Асканія-Нова [30, арк. 187], Харківським музично-драматичним інститутом [31, арк. 207], Пермським біологічним дослідним інститутом, що функціонував при Пермському університеті [32, арк. 164] та Українським вільним університетом у м. Празі (Чехословачина) [33, арк. 131]. Від останнього, станом на січень 1924 р. бібліотека ІНО отримала 37 видань [34, арк. 60]. Зміцнюються зв'язки з науковим товариством ім. Т. Шевченка у м. Львові (далі - НТШ), представники якого 11 липня 1924 р. звертаються до ректора ІНО В.О. Гериновича з проханням надіслати матеріали з історії заснування Кам'янець-Подільського університету. В обмін бібліотека НТШ підготувала збірку новітніх українських закордонних видань [35, арк. 138-138 зв.]. 10 липня 1928 р. В.О. Геринович дає розпорядження бібліотекарю В.С. Опольському вести облік установ, з якими проводиться обмін літературою, та просить відмітити установи, з якими варто продовжувати обмін виданнями [36, арк. 6].

Бібліотека ІНО систематично отримувала наукову літературу від товариства „Книга” (Берлін) [37, арк. 103-105]. Характерно, що всі замовлення, пов'язані з придбанням вітчизняної та закордонної літератури, рівно ж як і устаткування для ІНО, йшли безпосередньо за підписом В.О. Гериновича [38, арк.172]. Серед іноземної літератури домінували німецькі видання з педагогіки, філософії, фізики, філології [39, арк. 225-231].

Значимість фондів бібліотеки ІНО для вищої освіти міста підкреслюється й тим, що безпосередньо до ректора В.О. Гериновича зверталися ректор СГІ В. Храневич з проханням видавати літературу викладачам та аспірантам вузу [40, арк. 191], учні шкіл, студенти та приватні особи [41, арк. 192-193, 228, 230]. У свою чергу з вимогою повернути книги до бібліотеки ІНО ректор особисто звертався до установ – боржників [42, арк. 214].

Для оптимізації роботи бібліотеки ІНО В.О. Геринович видав розпорядження про режим роботи та правила замовлення літератури. Видача книг здійснювалася бібліотекою щодня з 12 до 14 години. Бажаючі замовити ту чи іншу літературу заповнювали картки, зазначаючи автора, назву книги, хто замовляє і на який день. Картку кидали в скриньку, що знаходилася біля канцелярії ІНО. Читальня працювала в понеділок, вівторок та суботу з 10 до 14 години, у середу й п'ятницю - з 17 до 21 години. Соціально-економічний семінар працював у понеділок, вівторок, четвер та суботу з 10 до 16 години, у середу та п'ятницю - з 15 до 18 години. Педагогічний семінар - у понеділок, вівторок, четвер і суботу з 10 до 14 години. Дитяча читальня працювала щодня з 13 до 15 години [43, арк. 213]. За розпорядженням ректора бібліотека працювала навіть під час канікул [44, арк. 236]. Дбаючи про порядок у бібліотеці, та у зв'язку з браком штатних працівників В.О. Геринович дозволив призначати чергових з числа студентів молодших курсів [45, арк. 238]. За рішенням В.О. Гериновича 15 студентів ІНО щодня отримували наряд до бібліотеки [46, арк. 2], де працювали з 16 до 18 години [47, арк. 13].

У грудні 1924 р. бібліотека ІНО налічувала понад 55000 книг. Основні фонди бібліотеки поповнювались через Всеукраїнську книжкову палату виданнями, що виходили на теренах УСРР. Бібліотека обслуговувала всі навчальні заклади м. Кам'янця-Подільського та вважалась допоміжним дослідницьким закладом ІНО [48, арк. 245 зв.].

Завдяки діяльності ректора з 1 жовтня 1923 р по 1 вересня 1924 р. бібліотека придбала 13868 друкованих видань [49, арк. 250]. За травень-серпень 1924 р. до бібліотеки ІНО надійшло 1370 томів книг, брошур та журналів, 1129 дрібних друків-листівок, плакатів, 2752 газети. Всього 5251 друкована одиниця [50, арк. 249]. На 1 вересня 1924 р. частка читачів серед професури становила 11,7%, студентів - 66,1%, службовців - 5,8%, приватних осіб - 13,1%, науково-дослідна кафедра (далі – НДК) - 3,3%. За 4 місяці 1924 р. бібліотекою було видано читачам 3279 книжок [51, арк. 249]. Найбільше число відвідувань бібліотеки припадало на студентів - 1190 і приватних осіб 244. За 4 місяці літнього триместру бібліотекою видано книжок професорам 286, студентам 1588, службовцям 209, приватним відвідувачам 278, НДК 107, до читальні 811. Книги, що були взяті додому, розподілялись таким чином: загальні твори 3%, філософія 1,1%, релігія та теологія 0,6%, соціальні науки 12%, філологія та лінгвістика 1,9%, чисті науки 9,7%, прикладні знання 3,4%, мистецтво 0,6%, література та краснописьменство 63,5%, історія та географія 4,2%. За мовою видані книги ділилися так: українські 33,2%, російські 61,4%, польські 3,7%, німецькі 1%, французькі 0,4%, єврейські 0,3% [52, арк. 249 зв.]. Число відвідувань склало 3452. Жінки від загального числа відвідувачів становили 30,5%. Педагогічний семінар працював 103 дні, його відвідало 1286 чоловік, використано 1404 книги [53, арк. 250]. Соціально-економічний семінар працював 73 дні, відвідало 385 чоловік, літератури видано 441 одиницю. Дитяча читальня працювала 98 днів і відвідала її 2651 дитина, видано 4607 книг. На 1 вересня 1924 р. записано 370 дітей. За національним складом дітей українців було 57,3%, росіян 11,3%, поляків 3%, євреїв 26,7%, білорусів 1,1%, німців 0,5%, болгар 0,3% [54, арк. 250 зв.]. За відомостями

річного звіту з 1 жовтня 1924 р. по 1 травня 1925 р. при двох співробітниках кількість абонентів становила 473 чоловіки, з них службовців 42 та 371 студент. За вказаний період придбано 752 книги. Дитячий відділ бібліотеки нараховував 193 книги, придбано 47 книг. Дитячу бібліотеку відвідало 103 хлопці та 17 дівчат. Відділом було видано 96 наукових та 324 художніх видань. При ІНО діяла пересувна бібліотека, що нараховувала 221 книгу. За звітний період було обслужено 7 пунктів. Читальню відвідало 4590 чоловік [55, арк. 13].

На 1 січня 1925 р. в бібліотеці ІНО, включаючи семінари, нараховувалося 57265 книжок [56, арк. 7]. Станом на 15 липня 1925 р. фонди зросли до 58570 книжок [57, арк. 20], а на 31 грудня 1925 р. вже становили 63034 книги [58, арк. 23]. Наголошуючи на посиленні контролю за рухом книжок у бібліотеці і точному реєструванні, ректор вимагав подавати звіти до канцелярії ІНО двічі на місяць та дбав про своєчасне повернення книжок [59, арк. 8].

На початку 1925 р. В.О. Геринович укладає договір з Вінницькою конторою Державного видавництва про закупівлю літератури для ІНО на 800 крб. [60, арк. 30] та облікових карток у кількості 150 000 штук [61, арк.72]. Налагодив В.О. Геринович зв'язки з Ленінградським державним видавництвом [62, арк. 87].

Неодноразово ректор ставив питання перед НКО про збільшення технічного персоналу бібліотеки на 6 чоловік, оскільки бібліотека мала 120000 томів книг, при обслуговувала усі вузи м. Кам'янця, лише двома робітниками [63, арк. 106]. Ректор відмічав, що бібліотека ІНО в день (1924-1925 н. р.) обслуговувала 87 читачів та щомісяця поповнювалась на 800-1000 друкованих одиниць. За нормами роботи бібліотеки, що публікувалися в часописі „Красный библиотекарь” за 1925 р., 1 робітник обробляв за 6 годин 30 книг, класифікував, інвентаризував, каталогізував та складав формуляр. У першому триместрі 1925-1926 н. рр. до бібліотеки ІНО надійшло 3681 книга, для технічної обробки яких потрібно 123 робочих дня, але бібліотека

обробила їх за 90 робочих днів. За цей час видано 2545 книг. Для нормальної роботи бібліотека потребувала збільшення персоналу [64, арк. 3].

24 січня 1929 р. до ІНО звернулася бібліотека Академії наук СРСР, з Ленінграда, з проханням надсилати усі видання інституту, оскільки брак українських книжок та періодичних видань особливо гостро відчується вже останні три роки. Дирекція бібліотеки пояснювала це зупинкою надходження літератури з Української книжкової палати. У зверненні зазначалося, що з кожним роком стає все складніше замовити українську наукову літературу [65, арк. 12]. Керівництво бібліотеки АН просило надіслати видання не тільки за 1929 р., але й за минулі роки, „Как весьма ценный и во многих отношениях незаменимый материал” [66, арк. 12 зв.]. Очевидно наступ на українську книжку в СРСР вже сягнув масштабу всієї країни. Бібліотека самостійного бюджету не мала, кошти на поточні витрати відпускалися правлінням інституту по мірі необхідності [67, арк. 4]. 23 лютого 1927 р. В.О. Геринович звернувся до співробітників ІНО з приводу нецільового витрачання коштів, що видавалися на придбання навчальної літератури та на обладнання клубу і застеріг, що в разі подібних дій персоналу, кошти не будуть виділятися [68, арк. 36].

12 грудня 1927 р. ректор дав вказівку керівництву бібліотеки, впорядкувати закордонні та вітчизняні періодичні видання. У разі відсутності окремих номерів пропонував негайно замовляти їх у видавництвах і надалі контролювати облік із [69, арк. 208]. Українська книжкова палата відкрила при бібліотеці ІНО свою філію, що давало можливість безкоштовно отримувати поштою книжки [70, арк. 68].

9 травня 1927 р. директор всенародної бібліотеки України від Бюро Київської ініціативної групи в справі утворення Асоціації робітників наукових бібліотек УСРР С.П. Постернак звернувся до керівництва ІНО з проханням провести конференцію бібліотек міста для обговорення їх участі в організації Асоціації, пропонував обрати міське бюро, яке би брало участь у розробці статуту Асоціації [71, арк. 39].

20 березня 1926 р. В.О. Геринович звернувся до інспектора педосвіти НКО з проханням виділити кошти на впорядкування бібліотеки ІНО [72, арк. 53], яка нараховувала вже 125000 книг при двох штатних робітниках. Володимир Олександрович висловив думку про необхідність розширення приміщення та придбання карток, відповідно до кількості книг: 240000 карток для систематичного та абеткового каталогу, 120000 паспортних карток. Для карток необхідно було 8000 аркушів карточного паперу на суму 1200 карбованців. Друкування, на думку ректора, мало обійтись у 300 крб., а всього необхідно 1500 крб. ІНО передбачав до 1 жовтня 1926 р. 250 крб. на впорядкування лише 20000 книг [73, арк. 54]. 7 квітня 1926 р. матеріальний відділ відмовив у виділенні грошей “через відсутність додаткових коштів” [74, арк. 74]. Про складне матеріальне становище інституту свідчать багаторазові звернення В.О. Гериновича до філії Державного видавництва України (далі – ДВУ) з проханням видати в кредит ряд підручників, 25 листів для карточок для бібліотеки [75, арк. 58], 20 аркушів паперу для бібліотечних карток соціально-економічної лабораторії [76, арк. 80].

За розпорядженням ректора, який дбав про вдосконалення та раціоналізацію праці, бібліотека купувала фахові видання: „Научная организация труда в системе Тейлора”, „Азбука НОТа”, „Психотехника”, „Усталость”, “Економия времени”, “Как производится изучение рабочего времени”, “Экономия и техника памяти” та ін. [77, арк. 60].

12 серпня 1926 р. В.О. Геринович звернувся до Окрінспектури народної освіти з проханням передати ІНО книги, що знаходилися в шкільній бібліотеці ім. С. Руданського [78, арк. 136].

Вишукуючи додаткові кошти для ІНО, В.О. Геринович відправляє до ДВУ 500 примірників „Латинсько-українського словника” Ю. Кобилянського для продажу. За домовленістю ІНО мав отримати 2 крб., ДВУ - 1 крб. [79, арк. 194].

27 листопада 1926 р. В.О. Геринович знову звернувся до НКО з проханням збільшити штат бібліотеки ІНО до трьох працівників, оскільки

фонди бібліотеки нараховували 180000 книг, з них неупорядкованих було 50000 книг [80, арк. 203-203 зв.].

Дбаючи про належне функціонування бібліотеки, ректор вимагав від її працівників своєчасно надавати довідки про хворобу та зазначати причину неявки на роботу [81, арк. 1].

19 червня 1928 р. В.О. Геринович у зв'язку з початком студентських вакансій просить т. В.С. Опольського подати списки боржників бібліотеки. У довідках, що видавали студентам мала бути відмітка про відсутність заборгованості [82, арк. 7].

З 1 жовтня 1927 р. по 1 жовтня 1928 р. до бібліотеки ІНО прибуло і включено до інвентаря 7905 видань, з них обов'язкових видань - 2012, іншим порядком - 2542 одиниць, куплено - 3300, шляхом обміну - 55 видань. За рік з - закордону надійшло 26 видань. Через амортизацію вибуло 2 книги, загублено 9, вилучено з фондів бібліотеки 72 видання. Переплетено за рік 2554 книги [83, арк. 23 зв.].

17 квітня 1926 р. за рішенням Правління ІНО, на якому головував В.О. Геринович, доручено секретарю правління Дідичу зобов'язати кожного студента записати у каталог бібліотеки 100 книг, або провести в бібліотеці еквівалентну роботу [84, арк. 5].

За 1927-1928 навчальний рік до бібліотеки надійшло 10155 книжок вітчизняного видавництва та 274 іноземного, видано 5820 читачам 9377 томів [85, арк. 3 зв.].

Виступаючи з доповіддю 24 травня 1928 р. на засіданні Президії ОВК та Кам'янецької міської ради, В.О. Геринович вкотре ставив питання перед НКО про збільшення обслуговуючого персоналу до 5 осіб: вчений бібліотекар, зав бібліотекою, три технічних робітники [86, арк. 10], про реорганізацію бібліотеки в окрему наукову інститутцію з перетворенням її у міжвузівську та збільшенням асигнувань на утримання.

На посаді ректора ІНО В.О. Геринович не тільки дбав про збереження та поповнення ІНО літературою, але й прагнув оптимізувати роботу

бібліотеки, як окремої наукової інституції. Отже, внесок В.О. Гериновича у справу зміцнення та розвитку бібліотеки Кам'янець-Подільського ІНО безперечно бачиться визначальним не тільки для закладу, але й для всього міста.

Список використаних джерел:

1. Завальнюк О.М. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. – 408 с.
2. Завальнюк О.М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918-1921 рр.). – Кам'янець-Подільський: Абетка НОВА, 2006. – 632 с.
3. Завальнюк О.М., Комарніцький О.Б. Кам'янець-Подільський державний університет (1918-2003 рр.): Історичний нарис. – Кам'янець-Подільський: “Абетка-НОВА”, 2003. – 108 с.
4. Мельник Е.М., Філінюк А.Г. Кам'янець-Подільський інститут народної освіти: розвиток, досягнення та утрати (1921-1930 рр.) // Освіта, наука і культура на Поділлі. Зб. наук. праць. — Кам'янець-Подільський: (Кам.-Под. держ. пед. ун-т), 1998. - Т.1. – 232 с.
5. Островий В.М. Геринович В.О. – ректор Кам'янець-Подільського інституту народної освіти (1923-1928 рр.) // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006. - Т.6. – 376 с.
6. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХМО). – Ф.Р.302. - Оп.1. – Од.зб.1132. 7.ДАХМО. – Ф.Р.302. – Оп.1. – Од.зб. 367. 8.Там само. 9.Там само. – Од.зб. 366. 10.Там само. – Од.зб. 694. 11.Там само. – Од.зб. 366. 12.Там само. 13.Там само. – Од.зб. 694. 14.Там само. 15.Там само. – Од.зб. 695. 16.Там само. 17.Там само. 18.Там само. – Од.зб. 694. 19.Там само. 20.Там само. – Од.зб. 915. 21.Там само. – Од.зб. 1039. 22.Там само. – Од.зб. 915. 23.Там само. – Од.зб. 790. 24.Там само. 25.Там само. – Од.зб. 916. 26.Там само. – Од.зб. 1039. 27.Там само. – Од.зб. 1134. 28.Там само.

29. Там само. 30. Там само. 31. Там само. – Од.зб. 1039. 32. Там само. – Од.зб. 695. 33. Там само. – Од.зб. 694. 34. Там само. 35. Там само. 36. Там само. – Од.зб. 1133. 37. Там само. – Од.зб. 694. 38. Там само. 39. Там само. 40. Там само. 41. Там само. 42. Там само. – Од.зб. 1039. 43. Там само. – Од.зб. 694. 44. Там само. 45. Там само. 46. Там само. – Од.зб. 919. 47. Там само. – Од.зб. 1040. 48. Там само. – Од.зб. 694. 49. Там само. 50. Там само. 51. Там само. 52. Там само. 53. Там само. 54. Там само. 55. Там само. – Од.зб. 573. 56. Там само. – Од.зб. 699. 57. Там само. 58. Там само. 59. Там само. – Од.зб. 695. 60. Там само. 61. Там само. 62. Там само. 63. Там само. 64. Там само. – Од.зб. 915. 65. Там само. – Од.зб. 1132. 66. Там само. 67. Там само. – Од.зб. 1040. 68. Там само. – Од.зб. 1039. 69. Там само. 70. Там само. 71. Там само. – Од.зб. 916. 72. Там само. – Од.зб. 915. 73. Там само. 74. Там само. 75. Там само. 76. Там само. 77. Там само. 78. Там само. 79. Там само. 80. Там само. 81. Там само. – Од.зб. 1133. 82. Там само. 83. Там само. – Од.зб. 1231. 84. Там само. – Од.зб. 819. 85. Там само. – Од.зб. 1054. 86. Там само. – Од.зб. 1045.

Аннотація

В статті розповідається про вклад В.А. Геріновича в розвиток бібліотеки Каменець-Подільського інституту народного освіти в 1923-1928 гг., збереження її фондів, забезпечення високоєфективної роботи.

Ключові слова: Герінович В.А., інститут народного освіти, бібліотека, фонди, книговидача, читач, чистки.

УДК 027.7(477.43-25)''1918/2007'':023.4

Л.М. Бабій

м. Кам'янець-Подільський

**ДИРЕКТОРИ БІБЛІОТЕКИ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

У статті висвітлена діяльність осіб, які перебували на посаді директорів бібліотеки Кам'янець-Подільського державного університету з 1918 по 2007 роки, особливості розвитку бібліотеки за керівництва кожного із них.

Ключові слова: директор, бібліотекар, завідуючий бібліотекою, бібліотечний фонд.

Бібліотека університету розпочала свою діяльність 5 вересня 1918 року [16, с.96]. Від осені 1918 року і до сьогодні вона пройшла важкий, змістовний і цікавий шлях, багато разів змінювала свою назву. Фонд її від кількох сотень книг під час відкриття зріс майже до мільйона примірників.

Дана проблема, як і історія самої бібліотеки, майже не досліджена. Опублікованих праць, які торкаються цієї теми, дуже мало. В основному увага приділялася історії бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918 – 1920 рр.). Наступні періоди в літературі відображені епізодично. Наукові праці, які торкаються історії бібліотеки, опублікували Завальнюк О.М., Ляхоцький В.П., Лозовий В.С., Пархоменко В.М., Прокопчук В.С. [13, с. 352-354; 17, с.305-315; 15, с.103-106; 18, с.59-65; 19, с.3; 20, с. 14-19; 21, с.715-724]. Однак питання місця і ролі директорів бібліотеки в її становленні і розвитку знайшло лише часткове відображення.

Метою статті є висвітлення на основі архівних матеріалів роботи директорів бібліотеки в хронологічній послідовності, встановлення внеску кожного із них у розвиток бібліотеки, виявлення характерних особливостей діяльності бібліотеки за роки їх керівництва.

Першим виконуючим обов'язки завідуючого бібліотекою з 1 вересня 1918 року до січня 1919 року був Іван Григорович Сливка, вчитель початкової школи з Брусилова, який в 1893 – 1896 рр. навчав Івана Огієнко [9, арк. 22]. У 50-літньому віці І.Г. Сливка став студентом Київського державного університету, слухав лекції свого колишнього учня [23, с. 44]. Професор І. Огієнко доручив йому доставити з Києва до Кам'янець-Подільського 114 книг з власної бібліотеки, якими була започаткована університетська книгозбірня.

Найголовнішим напрямком його роботи на посаді завідуючого бібліотекою було комплектування фондів. Воно здійснювалося шляхом закупівлі та пожертв книг. Ще у вересні 1918 року до всіх наукових установ, навчальних закладів, товариств, у різні міста України були розіслані листи, і на день відкриття університету бібліотека мала 1686 подарованих книг [22, с.7].

9 січня 1919 року ректор Іван Огієнко, який став міністром освіти УНР, запропонував Миколі Антоновичу Плевако посаду бібліотекаря університетської книгозбірні. А наступного дня підписав наказ та посвідчення такого змісту: “ Цим посвідчується, що панові М. Плевако, бібліотекареві Кам’янець-Подільського державного університету, доручено скласти бібліотеку університетську, а саме: купувати книжки по книгарнях; у тій цілі звертатися до наукових установ і окремих осіб. Ректор Кам’янець-Подільського державного університету І. Огієнко”. З якихось причин розгорнути діяльність на цій посаді Микола Антонович не встиг, можливо тому, що цього ж місяця отримав більш престижну посаду приват-доцента університету по кафедрі української літератури. Однак у наступний час він плідно співпрацював з бібліотекою [13, с.281]. Обов’язки завідуючого знову тимчасово були передані Івану Сливці [9, арк.22].

25 грудня 1919 року Рада професорів Кам’янець-Подільського державного українського університету обрала бібліотекарем (так тоді називався керівник бібліотеки. - Л.Б.) університету Степана Онисимовича Сірополка [12, арк. 7]. Першим відчутним кроком нового керівника стало створення бібліотечної ради, яка формувалася з бібліотечних працівників. 13 січня 1920 року був ухвалений її статут. Керівництво радою покладалося на бібліотекаря, до неї входили помічники бібліотекаря, секретар і один представник від молодших службовців. З самого початку Степан Онисимович зайнявся впорядкуванням бібліотечного фонду. У січні 1920 року в бібліотеці налічувалося 28455 примірників книг. За нього штат бібліотеки зріс від одного у 1918 році до 18 осіб. Формувався каталог за

децимальною системою [13, с.353]. Щоб краще знати запити читачів і вчасно реагувати на них, завідувач бібліотеки запровадив “Книгу відгуків і побажань відвідувачів читальні”. У січні 1920 року С.О. Сірополко розробив нові правила роботи бібліотеки, які були розглянуті і затвержені Радою професорів 27 січня 1920 року. Коли у травні 1920 р. було звільнено Київ, С.О. Сірополка запросили до роботи в Міністерстві народної освіти УНР, і 11 травня 1920 р. він звільнився з посади бібліотекаря [13, с.354].

З 12 травня по 7 вересня 1920 р. посаду бібліотекаря заміщав І.Г. Сливка [9, арк. 24].

У вересні 1920 року бібліотекарем університету був призначений Ясинський Михайло Ілліч, який до цього працював першим помічником бібліотекаря. Він прийняв фонд, що налічував 35951 назву.

Поразка Українського національно-визвольного руху визначила долю університету. 9 січня 1921 р. університет перейменовано в інститут теоретичних наук (ІТЕН). 26 лютого на його базі було створено два інститути: сільськогосподарський та народної освіти. Бібліотека була поділена між двома вузами, значна її частина разом з професорами і студентами-емігрантами була вивезена за кордон і 1922 року склала фонд “Бібліотеки Кам’янець-Подільського державного українського університету” з осередком у м.Тарнів (Польща). Її завідувачем 1922 року І.Огієнко призначив Олексюка Д.М. [19, с.3].

У 1921 – 1922 роках фонд бібліотеки ІНО був не значний – не вистачало літератури, особливо підручників. Тому викладачі здавали до бібліотеки власні книги. Фонд поповнювався в основному за рахунок подарунків і випадкових закупівель, а також за рахунок фонду бібліотеки закритої Подільської семінарії [18, с. 61- 62].

У грудні 1922 року Михайло Ясинський був звільнений з посади “за видачу клерикальних книг студентам” [1, арк. 26].

З 21 грудня 1922 року тимчасово виконуючим обов’язки бібліотекаря ІНО став Суслопаров Микола Захарович. З 4 по 12 листопада 1923 р. він брав участь у Всеукраїнському з’їзді діячів книги в Харкові [10, арк. 31]. У цей час

бібліотека університету мала статус наукової. Про це свідчить і мандат такого змісту: “ В. об. Завідуючого научною бібліотекою м. Кам’янця-Подільського тов. Суслопаров Микола командирється на Всеукраїнський з’їзд діячів книги у Харків, як представник научної бібліотеки Кам’янця-Подільського” [10, арк. 14].

До жовтня 1923 року бібліотека ІНО містилася в трьох приміщеннях: головний книжковий магазин, читальня, архів бібліотеки. З кінця 1923 року в бібліотеці почав роботу педагогічний семінар, з травня 1924 року – соціально – економічний, а з першого квітня 1924 р. була відкрита дитяча бібліотека – читальня. На перше вересня 1924 року бібліотека ІНО мала 55704 примірники книг і обслуговувала 336 читачів [2, арк. 249-251].

1 листопада 1924 р. комісія в складі голови Зеланда і членів Репетюка, Романівської і Товстухи засвідчила передачу бібліотеки від Суслопарова М.З. Романівській І.Х., а бібліотеку соціально – економічного семінару – Товстусі на підставі розпорядження ректора [2, арк. 204]. Тоді ж в газетах “Червоний кордон” і “Вісті ВУЦВК” був оголошений конкурс на посаду бібліотекаря ІНО. Вимоги до кандидатів: бібліотечний і громадський стаж, знання німецької або французької мови. Бібліотекарю обіцяли квартиру та платню по 15 розряду [2, арк. 205]. Романівська І.Х. працювала на посаді виконуючої обов’язки бібліотекаря до 25 листопада 1926 року. У цей період в університеті разом з літературою читальних залів і кабінетів налічувалося 120 тисяч документів [3, арк. 106]. Бібліотека ІНО вела книжковий обмін з бібліотеками інших вузів України, Російської Федерації, ВУАН, краєзнавчих установ.

25 листопада 1926 року завідування бібліотекою перебрала Шляпнікова. Нею були складені нові “Правила користування бібліотекою ІНО на 1927 – 1928 рік”. За ними видача книг проводилася з 13.30 до 15.30 по понеділках, вівторках і п’ятницях. Книгами користувалися студенти ІНО, члени академперсоналу, наукові робітники, технічний персонал та їх утриманці. За один раз можна було одержати дві книжки: одну наукового

характеру і одну з белетристики. Книги видавалися на термін до двох тижнів [5, арк. 5].

У другій половині 1920 – 30-ті роки, в умовах репресій радянської влади на українських землях, директори бібліотеки ІНО змінювалися дуже часто. Іноді по кілька разів на рік. У бібліотеці проводились труси, обшуки, конфіскація книг забороненої тематики, чистка фонду та “нелояльних” до радянської влади осіб.

1 листопада 1927 року Шляпнікова передала керівництво бібліотекою ІНО бібліотекареві першого розряду Гречині Параскеві Юхимівній [4, арк. 49]. На жаль, поки, що не встановлено скільки часу пробула вона на посаді зав. бібліотекою. Архівні документи свідчать, що в березні 1929 року директором бібліотеки вже був Опольський Віктор Степанович [11, арк. 3]. У цей час Народний комісаріат освіти поставив вимогу ректору Кондрацькому Ф.А. регулярно інформувати Наркомат про політичну обстановку, давати характеристики працівникам ІНО на предмет їх благонадійності і лояльності до влади. Ректор дав таку характеристику завідувачеві бібліотеки: “Опольський В.С., як зав.бібліотекою, працює акуратно, так само, як секретар місцевого комітету ІНО; назовні проявляє лояльність до радянської влади, але трудно сказати чи це не тільки маскування ” [11, арк. 15].

У списках академперсоналу Кам’янець-Подільського ІНО зазначено, що в бібліотеці в цей час було всього три співробітники – Опольський В., Гречина П. і Фідум В. 1930 року вони, беручи участь у соціалістичному змаганні з бібліотечної справи, поставили перед собою такі завдання:

1. Досягти стовідсоткової українізації роботи бібліотеки.
2. Організувати при бібліотеці осередок “Друзів книги”.
3. Поліпшити комплектування бібліотеки та ін. [6, арк. 1].

12 червня 1930 року Опольський В.С. передав завідування бібліотекою ІНО Гречині П.Ю. А вже через місяць, 1 липня 1930 року, завідуючою бібліотеки стає Раєвська С.О. [7, арк. 26].

1930 року ІНО були реорганізовані в інститути соціального виховання. Раєвська С.О. пробула на посаді зав. бібліотекою ІСВ трохи більше року. 6 грудня 1931 року був підписаний акт, за яким майно і справи бібліотеки, а також фонд 59487 книг передавались новопризначеній завідуючій Томачинській Л.К. [8, арк. 6-9].

У лютому 1932 року представник Проскурівського міжрайонного бібліотечного колектору Богомолів проводив обстеження бібліотеки. І виявив, що бібліотека містилася на другому поверсі головного будинку ІСВ, займала залу і невелику кімнату. Вона мала понад 60 тисяч книг, систематичний каталог, штат із трьох осіб, хоча для обслуговування бібліотеки з такою кількістю книг потрібно було не менше 12 працівників. Приміщення бібліотеки майже не опалювалося. Ставка зав. бібліотекою складала 80 крб., а бібліотекаря 55 крб., хоча прожитковий мінімум становив тоді 150 крб. [8, арк. 27]. Всі ці чинники не давали змоги працівникам повністю віддаватися бібліотечній справі.

4 лютого 1932 року майно і справи бібліотеки від Томачинської Л.К. перебрав Ленартович І.Ф. [8, арк. 21-22]. Але так звана “чистка від ворожих елементів” 1932 – 1933 рр. не обійшла і бібліотеку ІСВ, про що свідчить протокол райкомісії з чистки радянського апарату від 22 березня 1932 року: “...Звільнити з роботи і заборонити працювати в прикордонній зоні працівникам ІСВ: Ленартович І.Ф. – завідувач бібліотекою, Белінська Л.П. – бібліотекар...” [18, с. 62].

У липні 1932 р. колектив бібліотеки знову очолила Томачинська Л.К. Вона прийняла фонд чисельністю 63469 книг.

1933 року Інститути соціального виховання реорганізуються в педагогічні. Однак Кам'янець-Подільський педінститут проіснував недовго. Зважаючи на прикордонне становище міста у травні 1935 р. влада розформувала вуз. Завідувач бібліотекою Моргунов Г.Г. передав бібліотечний фонд Ніжинському, Одеському, Черкаському, Київському, Вінницькому, Бердичівському педінститутам. Але брак вчительських

кадрів у 1939 році заставив владу відновити в Кам'янці – Подільському учительський інститут з дворічним строком навчання. Наприкінці 1940 р. його бібліотека мала 10678 підручників і 9262 примірники різних брошур[18, с.63].

У роки Великої Вітчизняної війни вуз діяв і мав бібліотеку. У травні 1944 р. відповідно постанови уряду Кам'янець-Подільський учительський інститут відновив роботу в новому корпусі по вул. Шевченка. Інститутська бібліотека почала своє формування з 240 книг, що вціліли в роки окупації та 3 тис. книг надісланих з інших вузів.

З жовтня 1948 року бібліотеку очолив Токар Йосип Іванович, і був її керівником до 1993 року, кінця свого життя. За нього активно комплектувався фонд, який 1948 року вже мав 13283 книги. У цьому ж році учительський інститут був реорганізований в педагогічний. Через рік він зайняв триповерхове приміщення колишньої чоловічої гімназії в Старому місті. Там на першому поверсі розмістилася бібліотека з читальним залом, фонд 1950 року становив 32 тисячі книг і журналів. А 1958 року наша бібліотека з фондом більш ніж 200 тисяч примірників стала найбільшою в області [18, с.64].

1963 року завершилася відбудова головного корпусу. У новому приміщенні відкрився читальний зал, відділ комплектування і обробки літератури, відділ бібліографії. До послуг читачів – вільний доступ до фонду, систематичний та алфавітний каталоги.

1972 року була закінчена прибудова до головного корпусу, де розмістилися абонемент і читальний зал на 200 місць. Щорічно бібліотека збільшувалася на 25 – 30 тис. книг. 1984 року книжковий фонд бібліотеки вже нараховував 725362 примірники, 256 назв журналів та 30 назв газет. Особлива увага приділялася придбанню підручників. На кінець 1991 року обслуговування читачів проводилося в чотирьох читальних залах, чотирьох абонементів та 15 кабінетах і лабораторіях інституту.

На посту керівника бібліотеки педінституту Й.І. Токар виявив глибоку відданість обраній справі. За невтомну працю та успіхи на ниві бібліотечної справи він був нагороджений орденом “Знак пошани”, неодноразово відзначався грамотами, преміями, подяками. 2006 року Вченою радою університету була встановлена премія імені Й.І. Токаря [14, с. 654]. Першими лауреатами стали соратниці Йосипа Івановича Л.П. Смолінська та В.М. Пархоменко.

З 1993 по 2000 рік бібліотекою завідував Сергій Григорович Стаднік.

У 2002 – 2004 рр. колектив очолював Лозовий Віталій Станіславович, кандидат історичних наук. У вересні 2003 р. на педагогічному факультеті відкрито абонемент мистецької літератури.

1 вересня 2004 р. на посаду директора бібліотеки призначений Прокопчук Віктор Степанович, кандидат історичних наук, член-кореспондент Української академії історичних наук, Заслужений працівник народної освіти України. 2004 року створено відділ рідкісних видань, фонд якого складає 24066 примірників, восени 2005 року був відкритий читальний зал природничо-економічного факультету, 2006 го – бібліотечні підрозділи на природничому факультеті та в Інституті реабілітології. У вересні 2007 року в університеті відкрито комп'ютерний читальний зал. На кінець 2007 року обслуговування читачів проводиться у 15 абонементах і читальних залах, відділі бібліографії, навчально-консультаційному центрі м. Шепетівка. Розпочалася комп'ютеризація бібліотечних процесів. Посилилося навчання кадрів, відновлена атестація. Взято курс на відновлення статусу наукової бібліотеки.

Таким чином посаду керівника бібліотеки Кам'янець-Подільського університету обіймало щонайменше 18 осіб. Бібліотека пережила чимало катаклізмів і все ж розвивалася в прогресивному напрямку. Фонд її з 114 примірників на час заснування збільшився до 917 тис. у 2007 році.

Список використаних джерел:

1. Державний архів Хмельницької області (ДАХМО). – Ф.Р.302 – Кам'янець-Подільський Інститут народної освіти. Бібліотека. – Оп.1. – Спр.218 – Звіт про роботу інституту за 1922 р. – Арк.1-57.
2. Там само. – Спр. 694. Листування з наркомом освіти... - Арк. 1-257.
3. Там само. – Спр.695 – Листування із Всеукраїнською академією наук... - Арк. 1-311.
4. Там само. – Спр. 916 – Вказівки Української академії наук про організацію бібліографічної роботи... - Арк. 1-78.
5. Там само. – Спр. 1040 – Доповідні записки завідуючої бібліотеки про асигнування коштів на обладнання бібліотеки... - Арк. 1-13.
6. Там само. – Спр.1339 – Зобов'язання та план організації соцзмагання бібліотеки інституту. – Арк. 1-3.
7. Там само. – Спр.1340 – Відношення і повідомлення завідуючого бібліотекою інституту, ректора та викладачів інституту в поштову контору про необхідність передплати і одержання відповідної літератури... - Арк. 1-30.
8. Там само. – Спр – 1496. Листування з Українською книжковою палатою про передплату й одержання відповідної літератури для бібліотеки, акти прийому і передачі бібліотеки та ін. – Арк. 1-104.
9. Там само. – Оп. 3. – Спр. 39 – Особова справа Сливки І.Г. – Арк. 1-25.
10. Там само. – Спр. 41 – Особова справа канцеляриста бібліотеки Суслопарова М.З. – Арк. 1-33.
11. Там само. – Оп. 4. – Спр. 37 – Переписка с НКО о штатах...- Арк. 1-20.
12. Там само. – Ф.Р. 582 – Кам'янець-Подільський державний український університет. – Оп. 2. – Спр. 190 – Особова справа бібліотекаря Степана Сірополко. – Арк. 1-8.

13. Завальнюк О.М. Історія Кам'янець-Подільського українського університету в іменах (1918 – 1921 рр.). – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2006. – 632 с.
14. Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський: ОІЮМ, 2003. – Т.1. – 796 с.
15. Лозовий В.С. Робота з читачами в бібліотеці Кам'янець-Подільського університету в період революції 1917 – 1920 рр. // Трансформація ролі бібліотек в інформаційному суспільстві: Матеріали науково-практичної конференції, присв'яченої 40-річчю бібліотеки ТУП. – Хмельницький, 2003. – С.103-106.
16. Лозовий В.С., Пархоменко В.М. З історії бібліотеки Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету // Трансформація ролі бібліотек в інформаційному суспільстві: Матеріали науково-практичної конференції, присв'яченої 40-річчю бібліотеки ТУП. – Хмельницький, 2003. – С.96-103.
17. Ляхоцький В.П. Бібліотека Кам'янець-Подільського університету (1918 – 1920 рр.) // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 2000. – Т.4(6). – С. 305-315.
18. Пархоменко В.М. З історії бібліотеки Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету // Освіта, наука і культура на Поділлі: Зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський, 1998. – Т.1. – 232 с.
19. Прокопчук В.С., Філінюк Л.Ф. Друге життя бібліотеки // Студентський меридіан. – 2007. – 30 серпня. - С.3.
20. Прокопчук В.С. Роль бібліотеки університету в інформаційній підтримці навчально-виховної та наукової роботи // Бібліотека в освітньому просторі: Інформаційний бюлетень для працівників ВНЗ III-IV рівнів акредитації державної форми власності Хмельницької області. - №4. – Хмельницький, 2007. – 62с.

21. Прокопчук В.С. Пархоменко Валентина Михайлівна // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. – Т.2. – 928с.
22. Сливка І.Г. Бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету // Свято Поділля: Одноденна газета Подільського українського товариства “Просвіта”. – 1918. – 22 жовтня. – С.7.
23. Тимошик М.С. Голгофа Івана Огієнка: українознавчі проблеми в державотворчій, науковій і редакторській та видавничій діяльності. – К., 1977. – 230 с.

Анотація

В статтє освещается деятельность директоров библиотеки Каменец-Подольского государственного университета с 1918 по 2007 год, особенности развития библиотеки за годы руководства каждого из них.

Ключевые слова: директор, библиотекарь, заведующий библиотекой, библиотечный фонд.

УДК 021.1:94(477.43)(092)

А.М. Трембіцький

м. Хмельницький

БІБЛІОТЕКОЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ РОДИНИ СІЦІНСЬКИХ-СІЧИНСЬКИХ

У статті досліджено багатогранну бібліотекознавчу діяльність родини Сіцинських-Січинських в Україні, країнах Європи і Америки впродовж кінця ХІХ – початку ХХІ століття.

Ключові слова: Родина Сіцинських-Січинських, бібліотекознавча діяльність, створення, дарування, книги.

Розглядаючи історію українського народу, варто відзначити, що Церква у всі часи несла людям світло Віри, зберігала в собі багатовікову пам'ять і мудрість, духовні та моральні цінності, створюючи тисячі храмів, монастирів

і навчальних закладів, бібліотек, і архівів. Не стало винятком і Поділля, де з давніх часів духівництво збирало книги і майже кожна церква мала свою бібліотеку, яка розміщувалася зліва від вітваря. Священнослужителі завжди гаряче приймали до серця Божественні слова пророка: «Бо уста священників мають перестерігати знання і з його уст ждуть люди закону» [1, с.719].

Можливо, саме тому, члени знаної української родини Січінських-Січинських, вкоріненої в етносоціокультурне середовище подільського краю, до якої входило багато таких авторитетних особистостей, як історик, краєзнавець, археолог, етнограф, бібліограф, музеє- та мистецтвознавець, громадсько-просвітницький і церковний діяч, протоієрей Євфимій Січінський (1859-1937); дослідник і творець української архітектурної, українського сакрального та ужиткового мистецтва, храмової архітектури та графіки, педагог, краєзнавець і етнограф Володимир Січинський (1894-1962), син Є.Січинського; архітектор і дослідник української сакральної архітектури Ярослав Січинський (1920 р. н.), син В.Січинського; Оксана Шандор (Січинська) (1924-2006), донька В.Січинського; український вчений, громадсько-політичний і культурний діяч Закарпаття ХХ ст. Вікентій Шандор (1907-2002), чоловік О.Шандор; Олена Чехівська (Січинська) (1882-1969), племінниця Є.Січинського; голова уряду Директорії доби Української Народної Республіки, провідник та ідеолог українського церковно-національного відродження, митрополит Української Автокефальної Православної Церкви Володимир Чехівський (1876-1937), чоловік О.Чехівської та інші, завжди піклувалися про множення джерел наукового творення для себе і народу. Огляд наукової діяльності членів цієї родини дає підставу, зарахувати їх до визначних українських дослідників, які не зважаючи на несприятливі для наукової роботи обставини, віддавали свій час та сили дослідженням історії і культури українського народу, будили національну свідомість [2, с.71].

Деякі аспекти бібліотекознавчої діяльності окремих членів родини частково висвітлили у своїх працях В.Біднов [2], І.Крип'якевич [3],

О.Завальнюк, Н.Синиця, Т.Бульба та багато інших [4]. Проте діяльність більшості членів цієї славної української родини, щодо творення бібліотек ще й досі залишається малознаною.

Досить значний внесок зробив Є.Сіцінський у становлення єпархіальної бібліотеки, яка складалася з книг і періодичних видань переважно богословського і духовно-релігійного змісту, які Подільський єпархіальний історико-статистичний Комітет передавав бібліотеці. Всі члени Комітету, церковного причту, службовці навчальних закладів та інших установ духовного відомства єпархії читали книги і періодичні видання в читальні та отримували їх додому безкоштовно, а інші особи платили 3 руб. за рік і 2 коп. за день [5, арк.529зв.]. Будучи редактором «Православной Подолии», в одній з редакційних статей він закликав розширити і поліпшити роботу церковнопарафіяльних бібліотек, зробити їх більш масовими та доступними для духовенства і парафіян [6, с.13].

Саме під головуванням Є.Сіцінського Подільське церковне історико-археологічне товариство, зі своїм архівом, бібліотекою, друкованими органами перетворилося у науковий заклад. Товариство обмінювалося літературою з археологічними та архівними комісіями, музеями і публічними бібліотеками України і Росії [7, с.206-207]. Єпархіальне Давньосховище, створене зусиллями Є.Сіцінського у 1890 р. при Товаристві, складалося з бібліотеки, де були книги з історії Поділля, твори російських, польських та інших авторів, архіву з документами минулого і візитів церков, пам'яток мови і письма, стародруків XVI – XVIII ст. тощо. Вже на початок 1896 р. музей мав 862 книги, 69 рукописів, а в 1909 р. налічував 7684 писемних і речових пам'яток історії та культури краю, понад дві тисячі оригінальних документів, візитів церков, рукописів і стародруків. Зусиллями Є.Сіцінського та його соратників Давньосховище стало великим музейним, науковим і культурно-освітнім закладом із унікальними та цінними збірками рукописів і стародруків. Із Є.Сіцінським співпрацювали відомі українські історики М.Петров, В.Антонович, М.Грушевський, які для поповнення бібліотеки

музею передали чимало власних праць. На заклик Є.Сіцінського священники дарували книги, передавали до архіву документи. У 1912 р. музей мав наукову бібліотеку, до якої надходило 102 періодичних видання.

Стараннями вченого бібліотека історичного музею (до 1903 р. Давньосховища) стала однією із найбільших історичних бібліотек України, в якій нараховувалося близько 4 тисяч книг історико-археологічного, філософського та церковного змісту. Раніше більшість із них належали Подільській єпархіальній бібліотеці, що була в 1920-х роках ліквідована радянською владою. Саме завдяки зусиллям Є.Сіцінського ці коштовні книги були врятовані від знищення чи розбазарювання [8, арк.14]. Історико-філософська Секція НТШ у Львові на своєму засіданні 19 вересня 1931 р. відзначила, що великі збірки рукописів і стародруків історико-археологічного музею в Кам'янці-Подільському та його бібліотека були створені саме завдяки енергії Є.Сіцінського [3, с.220]. У 1925-1929 рр. при історико-археологічному музеї працювало наукове товариство при ВУАН на чолі з Д.Богацьким та Є.Сіцінським, яке також мало невелику бібліотеку [9, с.248-252], що «зростала переважно за рахунок наукових видань Української Академії Наук, місцевих видань, подарованих книжок і т. ін.» [10, с.99]. Водночас дослідник передав у підвідділ «Подоліка» новоствореної Вінницької філії ВНБ ВУАН 200 книг і журналів, особисті праці. Перебуваючи у Кам'янці, І.Огієнко став почесним членом Подільського церковного історико-археологічного товариства [11, с.142] і в січні 1919 р. звернувся до Уряду з проханням фінансової підтримки товариства, яке упорядкувало музей і створило бібліотеку надзвичайно рідкісних книжок [12, с.102].

Революційні події 1905-1907 рр. прискорили створення Є.Сіцінським і іншими ентузіастами української справи Подільського українського товариства «Просвіта», яке організовувало в селах невеликі бібліотеки і читальні, відкрило книжковий кіоск і пересувний пункт для торгівлі літературою [13, с.377]. Вже в 1911 р. просвітянська бібліотека нараховувала

1460 найменувань книг, передплачувала 18 українських і 11 російських газет й журналів, які постійно розповсюджувалися серед учнів, а деякі українські видання роздавалися безкоштовно селянам. Саме за культурно-освітню працю та експозицію українських книжок, газет і журналів, на Хотинській сільськогосподарській виставці (1911) «Просвіті» було присуджено бронзову медаль [14, с.261-265]. Просвітяни надсилали вчителям початкових, народних і церковнопарафіяльних шкіл і училищ краю «легальну українську літературу», запрошували «молодих вчителів на свої вечірні збори», надавали їм можливість користуватись просвітянською бібліотекою [15, с.18]. «Просвіта» в період українських визвольних змагань відіграла значну роль у створенні українських бібліотек в інститутах, семінаріях, середніх школах, видавала наукові праці, книжки і навчальні посібники, підтримувала українські видавництва. Губернські управи безкоштовно передплачували для осередків «Просвіт» і бібліотек різні періодичні видання [16, с.137].

1 лютого 1921 р. був організований Кам'янець-Подільський Комітет охорони пам'яток старовини, мистецтва і природи. Співробітники його бібліографічно-бібліотечної секції при підтримці Є.Сіцінського влаштували при історико-археологічному музеї «Книжкову палату», упорядкували бібліотеку-читальню, обстежили церкви, костьоли і синагоги Кам'яниччини та передали Інституту народної освіти 450 коштовних букіністичних видань [17, с.229].

Значний внесок Є.Сіцінський зробив і для становлення бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету. Зокрема, у серпні-жовтні 1918 р. він взяв активну участь в університетській комісії, яка провела велику роботу з формування бібліотечного фонду і вже 5 вересня книгозбірня прийняла перших відвідувачів. Найпершим і найголовнішим напрямом роботи комісії було комплектування фондів. Тому Є.Сіцінський від імені Подільського церковного історико-археологічного товариства подарував бібліотеці КПДУУ – 59 стародруків, 30 томів Актів Віленської Архівної Комісії і 30 книг різного змісту [18, с.6], а також безкоштовно

передав 23 книги із своєї приватної книгозбірні [19, с.343]. 24 жовтня 1918 р. було створено бібліотечну комісію університету, яку згодом очолив Є.Сіцинський. На її засіданнях розглядалися питання каталогізації і опрацювання книжок, бібліотечні правила, шляхи поповнення книгозбірні [19, с.348-350]. Розвитком своєї бібліотеки університет значною мірою завдячує також і Є.Сіцинському, демократичним засадам організації роботи бібліотеки та колегіальній діяльності очолюваної ним бібліотечної комісії [19, с.364]. На жаль, значна частина університетської бібліотеки в 20-ті – 40-і роки ХХ ст. була розпорошена (знищена, вивезена, передана тощо). Так, у фондах Державного архіву Вінницької області зберігається підшивка щоденної газети «Україна» і серед неї газета від 16 вересня 1919 року з овальним штампом «Бібліотека Кам'янець-Подільського Державного Українського університету».

Протоієрей Є.Сіцинський відіграв істотну роль в українській історії та залишив слід практично в усіх сферах науково-просвітницького і культурного життя краю. Велику увагу він приділяв поповненню книгами та науковими виданнями власної, однієї з найбільших приватних бібліотек Кам'янця-Подільського, про що свідчить його листування з відомими українськими дослідниками М.Петровим, В.Антоновичем, М.Грушевським, М.Левченком і багатьма іншими [7, с.293-294; 20; 21]. У 30-х р. ХХ ст. вченого переслідували, не визнавали і не друкували його праць. Через нестатки, значну частину свого наукового архіву, рукописи, опубліковані праці й багато книг з особистої бібліотеки, на багатьох з яких збереглись його автографи та екслібрис-печатка «Євфимій Іосифович Съцинській», він був змушений незадовго до своєї передчасної смерті продати в Проскурівський (тепер Хмельницький обласний краєзнавчий) музей, «з великим жалем і болем він віддавав те, що було для нього всім змістом його шляхетного життя» [22]. До речі, сьогодні бібліотека Хмельницького обласного краєзнавчого музею є однією з кращих історико-краєзнавчих бібліотек Поділля.

Наслідуючи свого батька, певний вклад у розвиток бібліотек України вніс і його син, визначний історик мистецтва, мистецтвознавець і архітектор Володимир Січинський, який більшість свого життя прожив за межами України. Так, у 1918 р. разом із своїм однодумцем і також випускником Петербурзького інституту цивільних інженерів Дмитром Дяченком (1887-1942) він інтенсивно працював над заснуванням Київського архітектурного інституту, в якому деякий час, до зайняття міста більшовиками, працював асистентом. Пізніше, ректор архітектурного інституту, професор архітектури Д.Дяченко в своєму листі до В.Січинського від 15 травня 1919 р. просив допомогти укомплектувати літературою бібліотеку щойно створеного Київського архітектурного інституту [23, с.28], який «незважаючи на всі злигодні громадянської війни, існував лише завдяки ініціативі ректора, ентузіазмові професорів і нестримному бажанню студентів опанувати цей фах. Напівголодні й напівроздягнені юнаки приносили з собою на заняття дрова, щоб обігріти свій клас у старовинному приміщенні Митрополичого корпусу, що біля Софії Київської. Так закладали підвалини розвитку вищої архітектурної освіти» в Україні [24, с.12] і до цього доклали певних зусиль Володимир Січинський.

Крім того, він, будучи одним із найактивніших членів празької української громади, однієї з найбільшої української діаспори в Європі, спільно з колишніми українськими військовими, науковцями та професорами Українського вільного університету з метою збереження пам'яток українських визвольних змагань і надбань української еміграції, утворили в 1925 р. у Празі Музей визвольної боротьби України [15, с.128]. Вчений, що належав до «української наукової еліти» [25, с.144], подарував музею цілу низку цінних документів особового походження та багато своїх праць [26, с.223].

Та не безхмарним було його життя на еміграції, про що свідчить епістолярна спадщина діяча. Зокрема, у 1927 р. він разом із сім'єю переселився із Добржіховіць у містечко Ржевнице, що «було осідком

Української реальної гімназії. Восени 1931 р. дочка Оксана поступила у перший клас цієї гімназії, син Ярослав – у другий клас чеської початкової школи», тому видатки його сім'ї значно збільшилися, а «заробітку в умовах світової господарської кризи не було. 30 жовтня 1932 р. він наполегливо просив редактора «Записок Чину св. Василія Великого» Йосафата Скрутня (1894-1951) вислати йому замість гонорару харчі для голодуючої сім'ї [27, с.43]. «Тут моє становище погане, – писав він. – Потребую передовсім харчів... Потрібував би такі продукти: сало, масло, яйця, крупи (гречеві), мамалигу та ін. І також муку. Цього бракує для моєї родини. Дуже буду вдячний за поміч. Тяжко тепер живеться, а шкода кидати наукову працю» [28]. За посередництва монахів-василіян в Ужгороді та Пряшеві, де ціни на продукти були значно нижчі, ніж у Празі, він одержав ці харчі. На жаль, вони досить швидко скінчились і вже через півроку В. Січинський знов звернувся до цього ж адресата: «Моє становище страшне. Вже два місяці не одержую жодної платні. Правда, обіцяють якусь мізерну «допомогу». Але коли вона навіть прийде, то ця сума не вистачить на одного, тоді як у мене родина з трьох осіб... Не повірите, що навіть на поштові видатки нема грошей» [29]. Щоб вийти з досить «скрутного становища, він продавав найдорожчий і єдиний свій скарб – книжки» [27, с.44]. «Моє тяжке матеріальне положення примусило мене розпродати частину моєї бібліотеки, яку я збирав з великими труднощами на еміграції і великою матеріальною жертвою. Частину продав в Празі, частину в Америці, частину Вам... Відчуваю велику потребу в грошах на потреби першої необхідності – на харчі» [30]. Та виручених за продаж книжок коштів вистачило не надовго [27, с.45]. Матеріальний стан його родини був дуже важким і для того, щоб прогодувати себе й сім'ю, Володимир Юхимович був змушений відійти від наукової діяльності й «розмінюватися» на писання дрібних статей за гонорар, виготовлювання проектів дач, та дрібних житлових будинків, навіть моделей будинків для виставок» [31]. У такій досить безнадійній ситуації руку допомоги В.Січинському подав ректор Греко-католицької богословської академії

Йосиф Сліпий (1892-1984), який в 1933 р. «замовив у нього проект церкви-пам'ятника на горі Шашкевича, біля Тернополя, пізніше – монографію про Церкву св. Юрія у Львові» [27, с.45].

Наприкінці Другої світової війни українські студенти, так само як і викладачі Української Академії (до 1943 р. Українська студія пластичного мистецтва), почали масово покидати Чехо-Словаччину. Щоб уникнути репресій нового комуністичного режиму, вони разом із родинами, зрештою, як і переважна більшість інших українських емігрантів, були змушені їхати далі на Захід. Попереду їх чекала далека дорога – найчастіше до Німеччини, а звідти переважно до США і Канади. Залишаючи рідні могили, свої не спаковані, розкидані по різних усюдах твори, цінні бібліотеки та особисті архіви, болісно і часто назавжди розриваючи людські й творчі стосунки, виїхали з Праги Катерина Антонович, Микола Битинський, Василь Дядинюк, Роберт Лісовський, Оксана Лятуринська, Юрій Русов і Наталія Геркен-Русова, Володимир Січинський та багато інших. Прагу покинули і вже ніколи до неї не повернулись українські вчені, історики, поети, архітектори, видавці.

Історія празької Української Студії пластичного мистецтва наближалась до кінця [42, с.34]. Саме тому в квітні 1945 р. Володимир Січинський, рятуючись від більшовиків, передав частину свого архіву та бібліотеки в Музей визвольної боротьби України і разом із сім'єю емігрував в американську зону Німеччини, а в 1947 виїхав до США. Сьогодні одна частина архіву В.Січинського знаходиться у Центральному архіві вищих органів влади України, інша – в Національному архіві Чеської Республіки [27, с.51]. Частина його бібліотеки сьогодні зберігається у фондах Слов'янської бібліотеки Національної бібліотеки Республіки Чехія в Празі, а 15 мистецтвознавчих праць – у бібліотеці музею українсько-руської культури в Свиднику (Словаччина) [33]. Директор цього музею М.Сополига до 110-ї річниці від дня народження вченого, навіть підготував доповідь «Володимир Січинський у контексті діяльності українського музею в Свиднику», але вона, на жаль, так і залишилась в рукописі [34].

Мешкаючи в США, В.Січинський у травні 1952 р., разом з іншими українськими митцями, які після Другої світової війни емігрували до Нью-Йорку і Філадельфії, став організатором і засновником «Об'єднання Митців Українців в Америці» (ОМУА), важливого осередку українського мистецького життя в еміграції, до «якого тяжіли українські митці усього світу» [35, с.16]. Вчений, співпрацюючи з українськими митцями, значну увагу приділяв поповненню книгами і науковими виданнями власної приватної бібліотеки та архіву.

Після його смерті, Ярослав Січинський у липні 1980 р. подарував бібліотеці Гарвардського університету 300 монографій і серійних публікацій, каталогів та ефемерних публікацій з книгозбірні та рукописи, бібліографії, статті на українські теми, мистецькі сюжети, чорнові замітки і машинописи книг, багато матеріалів, низку світлин портретів гетьмана Івана Мазепи з архіву свого батька Володимира Січинського [36].

Ярослава Січинського у цьому питанні підтримали інші члени родини Січинських-Січинських. Так, чоловік його сестри Оксани, визнаний український вчений і публіцист, громадсько-політичний і культурний діяч, почесний доктор Ужгородського національного університету, колишній працівник секретаріату ООН з питань слов'янських країн, у т.ч. СРСР, заступник голови уряду Української Народної Республіки в екзилі Вікентій Шандор [37, с.228] і його син Іван Шандор, передали в бібліотеку Гарвардського університету 51 книгу та 478 серійних емігрантських періодичних і поодиноких (пряшівських і братиславських) українських видань зі своєї книгозбірні [36]. Водночас більшу частину свого поважного творчого доробку, а це численні праці українською, англійською і німецькою мовами, серед яких 4 монографії з історії Закарпаття [37, с.229], В.Шандор передав, як почесний член Закарпатського крайового культурно-освітнього товариства «Просвіта», у бібліотеку товариства в Ужгороді.

Сьогодні частина книгозбірні В.Січинського зберігається в бібліотеці University of Toronto Library (Торонто, Канада), серед них, на думку

спеціального референта університету Василя Сидоренка, значну цінність складають 14 праць і 1 графічна робота В.Січинського, 1 рецензія на його праці, 8 видрукованих статей про нього в українських часописах США і 2 статті з українських часописів Буенос-Айреса і Лондона [38].

Значна частина цінної бібліотеки та архіву Олени і Володимира Чехівських, за даними Ф.Бульбенка і протопресвітера УАПЦ Д.Бурка, до 1960 р. зберігались у м. Бавнд-Брук (США), однак подальша їхня доля нам досі не відома, хоча пошуки продовжуються [39].

Таким чином повернення Україні імен членів родини Січинських-Січинських неможливо без вивчення й аналізу всієї їхньої багатогранної спадщини, виявлення й ґрунтовного опрацювання чималого масиву бібліографічних та архівних документів, осмислення їх науково-богословської, педагогічної, культурно-освітньої, державотворчої, проповідницько-місійної й іншої діяльності. Незалежна Україна, про яку мріяли всі члени родини, ще не повною мірою увічнила їхню пам'ять, їхні життєві шляхи. Суспільно-державницька, культурно-просвітницька діяльність й наукова спадщина членів знаної української родини ще чекає своїх сучасних українських дослідників. Як чекає ґрунтовних монографічних і дисертаційних досліджень й історія бібліотечної справи на Поділлі від витоків до сучасності.

Список використаних джерел

1. «М.Б.». О древних христианских библиотеках // Подольские епархиальные ведомости. – 1867. – №21. – С. 719-722.
2. Біднов В. Бібліографічна діяльність о. Євфимія Січинського // Книголюб. – Кн. II. – 1931. – С. 53-77.
3. «К-ч.». (Крип'якевич). П'ятдесятиліття наукової праці Евфима Січинського // Записки НТШ. – Львів, 1931. – Т. 151. – 1931. – С. 217-223.
4. Завальнюк О.М. Ю.Й. Січинський і Кам'янець-Подільський Державний Український Університет // Духовні витoki Поділля: творці історії краю. Мат. міжн. наук.-практ. конф. – Кам.-Под., Хмельницький, 1994.

– С. 62-64; Синиця Н.М. Визначні бібліографи-краєзнавці Хмельниччини ХХ ст. // Там само. – С. 30-33; Бульба Т.С. Бібліографічна діяльність Ю.Й. Січинського // Там само. – С. 72-74; Трембіцький А.М. Євфимій Січинський – книгознавець, бібліотекар, бібліограф // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. 6. Серія: Історія: Зб. наук. пр. / За заг. ред. проф. П.С. Григорчука / – Вінниця, 2003. – С. 26-35; Його ж. Бібліотекознавча діяльність Євфимія Січинського // Бібліотека як міжнаціональний центр духовного надбання: Мат. обл. міжвід. наук.-практ. конф. / Упр. культури Хмельниц. облдержадмін.; Хмельниц. обл. універс. наук. б-ка ім. М.Островського. – Хмельницький, 2005. – С. 38-48.

5. Біографічні та бібліографічні карточки. Авторські чорнові записки. 1888-1928 рр. // Державний архів Хмельницької області (ДАХО). – Ф. Р. 3333. – Оп. 1. – Спр. 7. – 870 арк.

6. Опря А.В. Боротьба православної церкви з атеїзмом на Поділлі в період імперіалізму // VIII Под. іст.-краєзн. конф. Тези доп. – Кам.-Под., 1990. – С. 12-13.

7. Земський Ю.С. Матеріали Інституту рукопису ЦНБ НАН України ім. Вернадського про діяльність Ю.Й. Січинського // Поділля і Волинь у контексті історії укр. нац. відродження. Наук. зб. – Хмельницький: Доля, 1995. – С. 292-294; Його ж. Проблеми краєзнавства в діяльності Комітету історико-статистичного опису Подільської єпархії // Мат. ІХ Под. іст.-краєзн. конф. – Кам.-Под., 1995. – С. 204-207.

8. Кам'янецький повітовий комітет охорони пам'ятників старовини, мистецтва і природи. 1920-1922 рр. // ДАХО. – Ф.12. – Оп. 1. – Спр. 17.

9. Нестеренко В.А. Бібліотечна справа на Кам'яниччині в 1920-1930-ті роки // Бібліотеки в інформаційному суспільстві: Мат. наук.-практ. конф., присв. 100-річчю Хмельницької ОУНБ ім. М.Островського. – Хмельницький, 2001. – С. 248-254.

10. Філь Ю. До історії Кам'янець-Подільського Наукового при УАН товариства. // Записки Кам.-Под. наукового при УАН товариства. – Кам.-Под., 1927. – Т. 1. – С. 91-100.
11. Баженов Л.В. Історичне краєзнавство Правобережної України ХІХ – на початку ХХ ст.: Становлення. Історіографія. Біобібліографія. – Хмельницький: Доля, 1995. – 256 с.
12. Андрусишин Б.І. Церква в Українській Державі 1917-1920 рр. (Доба директорії УНР): Навч. посіб. – К., 1997. – 176 с.
13. Третяк Л.В. Українське село у міжріччі революції 1917 року // Духовні витoki Поділля: творці історії краю. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Кам.-Под., Хмельницький, 1994. – С. 375-377.
14. Лозовий В.С. Діяльність бібліотек Подільської «Просвіти» // Бібліотеки в інформаційному суспільстві: Мат. наук.-прак. конф. присв. 100-річчю Хмельницької ОУНБ ім. М. Островського. – Хмельницький, 2001. – С. 261-266.
15. Лозовий В. Діяльність Подільської «Просвіти» в 1906-1914 рр. // Просвітницький рух на Поділлі (1906-1923 рр.) До 90-річчя Подільської «Просвіти». – Кам.-Под., 1996. – С. 6-27.
16. Слободянюк П. Українська церква: історія руїни і відродження. Наукове видання присвячене 2000-річчю Різдва Христового. – Хмельницький, 2000. – 266 с.
17. Нестеренко В.А. Кам'янець-Подільський комітет охорони пам'яток старовини, мистецтва і природи // Поділля і Південно-Східна Волинь в роки Визвольної війни середини ХVІІ ст.: Мат. Всеукр. іст.-краєзн. конф. – Ст. Синява: Поділля, 1998. – С. 228-231.
18. Геринович В. До історії Кам'янець-Подільського Інституту Народної Освіти // Записки Кам'янець-Подільського Інституту Народної Освіти. – Кам'янець на Поділлі, 1927. – Т. 2. – С. 1-27.

19. Ляхоцький В.П. Тільки книжка принесе волю українському народові...: Книга, бібліотека, архів у житті та діяльності Івана Огієнка (митрополита Іларіона). – К.: Вид. ім. Олени Теліги, 2000. – 664 с.: іл.
20. Лист М.Левченко до Є.Січинського від 10 листопада 1928 р. Оригінал. – 1 арк. – Родинний архів А.М. Трембіцького.
21. Баженов Л.В. М.С. Грушевський і Поділля // Мат. ІХ Под. іст.-краєзн. конф. присв. 50-р. Перемоги у Великій Вітчизняній війні. – Кам.-Под., 1995. – С. 219-221.
22. Романів Ю. Тернистий шлях вченого за советів // Український голос. – 1942. – № 90. – 8 листопада; Оригінал. Родинний архів А.М. Трембіцького.
23. Мушинка М. Місце Володимира Січинського в історії української науки та культури // Володимир Січинський та Україна. Мат. міжн. конф. – К., Абрис, 1996. – С. 27-44.
24. Чепелик В. Лицар слави і недолі. Творець київського необарокко // Україна. – 1991. – № 1. – С. 10-12.
25. Парандюк Є. Спомин крізь призму років // Календар «Просвіти» на 2004 рік. Історико-краєзнавче видання. Укладач П.Федака. – Ужгород, 2003. – С. 143-145.
26. Трембіцький А. Празький період діяльності Володимира Січинського – засновника та активного діяча Музею Визвольної Боротьби України (1925-1943) // Muzeum osvobozenéckého boje Ukrajiny: k 80. výročí založení: sborník příspěvků z konference: (Praha, 12.14. října 2005) / sestavila Dagmar Petišková. – 1. vyd. – Praha: Národní knihovna ČR - Slovanská knihovna, 2006. – С. 221-236.
27. Мушинка М. Володимир Січинський і русини-українці Східної Словаччини. – Пряшів: Союз русинів-українців Словацької Республіки, 1995. – 122 с.
28. Лист В.Січинського до Йосафата Скрутня від 30 жовтня 1932 р. // Центральний державний історичний архів України у Львові (Далі - ЦДІАУЛ). – Ф. 684. – Оп. 1. – Спр. 1603. – Арк. 3.

29. Лист В.Січинського до Й.Скрутня від 30 березня 1933 р. // Там само. – Ф. 316. – Оп. 1. – Спр. 84. – Арк. 13.
30. Лист В.Січинського до Й.Скрутня від 18 травня 1933 р. // Там само. – Арк. 15.
31. Лист Ярослава Січинського до Миколи Мушинки від 16 травня 1994 р. Оригінал. – 2 арк. Родинний архів М.Мушинки (Пряшів, Словаччина).
32. Пеленська О. Український портрет на тлі Праги. Українське мистецьке середовище в міжвоєнній Чехо-Словаччині. – Нью-Йорк - Прага: Narodni knihovna ČR, 2005. – 222 с.
33. Лист директора музею українсько-руської культури в Свиднику (Словаччина) Мирослава Сополіги до А.Трембіцького від 28 липня 2003 р. – Оригінал. – 1 арк. Родинний архів А.М. Трембіцького.
34. Лист директора музею українсько-руської культури в Свиднику (Словаччина) Мирослава Сополіги до Анатолія Трембіцького від 11 лютого 2004 р. – Оригінал. – 1 арк. – Там само.
35. Андрусів П. Огляд українського мистецького життя в ЗСА // Нотатки з мистецтва (Філадельфія). – 1984. – № 24. – жовтень. – С. 15-21
36. Книгозбірня й архів В.Січинського в Гарварді // Америка. – Філадельфія. ПА. – 1980. – 26 серпня. – вівторок; Копія родинний архів А.М. Трембіцького.
37. Пам'яті Вікентія Шандора // Календар «Просвіти» на 2004 рік. Історико-краєзнавче видання. Укладач П.Федака. – Ужгород, 2004. – С. 228-229.
38. Лист спеціального референта University of Toronto Library Василя Сидоренко до А.Трембіцького від 15 січня 2007 р. – Оригінал. – 1 арк., 5 арк. додатків. – Родинний архів А.М. Трембіцького.
39. Бульбенко Ф. Володимир Чехівський. // Нові дні (США). – 1971. – Ч. 254. – березень; Його ж. Олена Володимирівна Чехівська // Свобода. – 1970. – 6-9 травня; Бурко Д. Професор Володимир Чехівський // Українська

Автокефальна Православна Церква – вічне джерело життя. – Саут-Бавнд-Брук, Н. Дж. (США), 1988. – С. 333-344; Копії родинний архів А.М. Трембіцького.

Аннотація

В статъе исследованного многогранную библиотековедческую деятельность Сицинских-Сичинских в Украине, странах Европы и Америки в конце XIX – начале XXI столетия.

Ключевые слова: Род Сицинских-Сичинских, библиотековедческая деятельность, создание, дарение, книги.

**ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕЧНОЇ
СПРАВИ В УКРАЇНІ**

**КНИГА ТВОРИТЬ ЛЮДИНУ...
(СТОРИНКИ З ЛІТОПІСУ ЗАСНУВАННЯ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ
БІБЛІОТЕКИ У КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОМУ)**

У статті розглядається історія створення, функціонування та розформування фундаментальної бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський державний український університет, бібліотека, фонди, каталоги, читачі, книговидача.

Формування фундаментальної бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету стало одним із пріоритетних напрямків діяльності І.Огієнка з часу її заснування. Її підвалини склали, як свідчила відома діячка громадського і культурно-освітнього руху Поділля, сподвижниця ректора Олімпіада Пащенко, привезені ним із Києва збірки.¹

У функціонуванні книгозбірні відчувалася постійна турбота фундатора університету. При всьому своєму обтяженні обов'язками: викладача, ректора-адміністратора, міністра освіти, згодом ісповідань, Головноуповноваженого Уряду УНР, маючи при тому й особисте родинне життя, професор І.Огієнко знаходив час на наради, які мали постійний характер з бібліотекарем Степаном Сірополком. «Наслідком цього Університетська Бібліотека відзначалася своїм порядком, організацією та стрункністю в праці», - писав співробітник бібліотеки, пізніше — відомий бібліограф і книгознавець Л.Биковський.² Варто наголосити й на тому, що за щасливим збігом обставин у 1917-1920 рр. в очолюваному І.Огієнком університеті, зокрема в бібліотеці, у різні періоди працювала українська книгознавча еліта: Л.Биковський, Ю.Іванов-Меженко, С.Сірополко, М.Ясинський.

Бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету, яка отримала незабаром «з легкої руки» І.Огієнка назву фундаментальної, почала функціонувати 5 вересня 1918 р. ще до офіційного відкриття вищого навчального закладу. Правила користування нею були розроблені за участю ректора й затверджені на засіданні професорської Ради. Згідно з цим документом, книжками могли користуватися «в першу чергу професура Кам'янець-Подільського державного Університету та українське студентство, в другу чергу - інші читачі, яким таке користування буде дозволено Ректором Університету». Цікаво, що читачі з-поза університету повинні були вносити щомісячну абонементну плату. Зібрані кошти спрямовувалися на реставрацію книг та забезпечення канцелярських потреб бібліотеки. Ректор тримав у полі зору формування кола читачів і водночас звертав значну увагу на проблему збереженості книг. Свідченням цього є те, що в ряді пунктів правил наголошувалося: «В випадку втрати чи ушкодження книжок читачі відповідають за них виплатою всієї дійсної вартості», «В разі недодержання цих правил читач позбавляється наданого права користування бібліотекою». У зв'язку з труднощами періоду становлення бібліотека працювала не щодня, а двічі на тиждень. З цих причин на пропозицію І.Огієнка, Рада професорів ухвалила: «до встановлення більш-менш нормальних обставин життя утриматися видавати книги на дім студентам».

Найпершим, найголовнішим напрямком своєї діяльності щодо забезпечення ефективної роботи бібліотеки, який ректор очолив особисто, було комплектування книгозбірні. З цією метою до всіх наукових установ, навчальних закладів, товариств, у різні куточки України він надіслав листи наступного змісту: «31 липня в місті Кам'янці-Подільському засновано нове огнище вищої культури К-ПДУУ. На перших кроках свого життя новий університет має силу перешкод на дорозі до найкращого розвою, - бо його упорядкування під час теперішньої небувалої дорожнечі вимагає надзвичайних коштів. Особливо відчувається брак потрібних до науки кни-

жок, яких тепер часто немає змоги придбати навіть за гроші. Знаючи повсякденну прихильність Вашу до культури, звертаюся до Вас з щирим проханням прикласти і свою долю до збудування нового культурного огнища і подарувати в Бібліотеку Кам'янець-Подільського державного українського Університету всі ваші праці. Видатки на пересилку прошу зазначити окремим листом і їх з подякою буде повернуто Вам. Коли б в Вашій власній бібліотеці знайшлися непотрібні Вам дублети, ласкаво прошу продати їх Університетові».³

Архівні джерела свідчать, що на прохання відгукнулися численні представники свідомого українства. Серед них - Наукове товариство імені Тараса Шевченка у Львові, яке безкоштовно поповнило університетську бібліотеку 408 томами, статистичний комітет Кам'янець-Подільського губернського правління - 6 660, Кам'янець-Подільська чоловічої гімназія - 2 716, Кам'янець-Подільське церковно-архівне товариство - 129, бібліотека Університету св.Володимира в м. Києві - 7, департамент середніх і вищих шкіл Міністерства народної освіти - 23. З приватних книгозбірень безкоштовно передали університету М.Хитько - 2 230 томів, С.Русова - 642, П.Бучинський - 273. Серед тих, хто долучився до справи комплектування бібліотеки - викладачі, державні службовці, пересічні подоляни й представники інших регіонів України. Перший внесок самого ректора налічував 114 видань. Не залишились осторонь і українські видавництва. Ректор виділяв значні кошти для придбання необхідних у навчальному процесі підручників. Таким чином, за півтора роки існування університету станом на 2 січня 1920 р. для бібліотеки було закуплено 11 169 книжок на суму 87 236 карбованців; подаровано - 17 286. Назви нових надходжень фіксувалися в інвентарному каталозі, хоча часто читачам видавалися не проштамповані і ніде не зареєстровані книжки. Впродовж 1918-1919 рр. виділялися кошти на реставрацію книжок, придбання полиць, меблів тощо.

Відповідно до потреб навчальних курсів ректором, деканами факультетів, бібліотекарями проводилася пошукова робота з виявлення в книгозбірнях,

видавництвах, складах друкарень, товариствах необхідної літератури. Так, наприклад, для богословського факультету деканом, професором Василем Бідновим у Станіславі (нині Івано-Франківськ) було закуплено 47 найменувань книг. Ректор І.Огієнко звернувся з проханням до голови Подільської православної єпархії владики Пімена про передачу університету дублетів книжок книгозбірні Кам'янець-Подільської духовної семінарії. Подібне звернення отримав й ректор Київської духовної академії. Цікаво, що духовні навчальні заклади позитивно відреагували на запити університету. Одну з найдорогоцінніших перлин університетської, а згодом і приватної книгозбірні Івана Огієнка - Острозьке Євангеліє 1581 р., за особистим благословенням Київського митрополита Антонія (Храповицького), було подаровано навчальному закладу Собором Києво-Печерської лаври.

У разі неможливості придбати або ж відшукати потрібні підручники та посібники, наукові видання, ректор звертався за допомогою до Міністерства народної освіти. Проводилася велика агітаційна кампанія з організації безоплатної передачі окремими громадянами приватних книгозбірень. Численні патріоти відгукнулися на потреби новоствореного закладу вищої школи. Зокрема, професор Чернівецького університету І.Гільберт запропонував придбати у нього за 100 тис. крон зібрання з класичної філології, розміщене в 40 скринях. Поповнювали бібліотеку також книгами розорених або залишених господарями дворянських та панських маєтків, колишніх державних установ тощо. Таким чином було придбано університетом, зокрема у грудні 1918 р., приватну бібліотеку з Могилева. Країна була охоплена повстанням проти гетьманщини, на місцях «не знали якої влади слухати». Для транспортування цінного вантажу студенту-супроводжуючому С.Квасницькому військова і цивільна влада надала всі необхідні перепустки, але оберігала вантаж насамперед назва вагону «Бібліотека для Кам'янець-Подільського університету». Вагон причіпляли до першого-ліпшого потягу, який просувався в напрямку пункту призначення,

часом завмираючи вночі серед поля, очікуючи завершення бойових дій ворогуючих сторін.

Іншим відчутним поповненням фонду стала чисельна бібліотека (старовинні польські видання, книги з українського національного питання, французька вольтерівська енциклопедія та ін.) із залишеного панського маєтку під Кам'янцем.

Упорядковувати бібліотеку активно допомагали громадяни міста та його околиць. Серед тих, хто залишив помітний слід в історії закладення бібліотеки був літній сільський вчитель, який за 40 років зібрав книжкову колекцію, склав її у скрині й привіз у дарунок університету. Крім того, сам «впросився» на працю до університетської бібліотеки, з молодечим запалом переміщувався по драбинах, наліплював значки, підклеював аркуші, як живе створіння «обмиловував» кожну книжку, щиро прагнучи прислужитися благородній справі. Це був батько авторки прекрасних спогадів про перші роки становлення університету О.Пашенко-Михайло Васильович.

З проханням сприяти поповненню фондів книгозбірні вищого навчального закладу ректор звертався також і до відомства зовнішніх зносин (закордонних справ) УНР, в українські посольства та надзвичайні дипломатичні місії за кордоном. Багато з них не залишилися байдужими до проблем університету. Так, дипломатична місія УНР в Румунії в травні 1920 р. літаком надіслала 10 пудів книжок, подарованих університету Академією наук сусідньої держави. Однак, незважаючи на активний пошук шляхів поповнення книгозбірні, навчальних посібників і підручників не вистачало. Влітку 1919 р. І.Огієнко для їх придбання за межами України відряджає професора Дмитра Дорошенка. Але його експедиція виявилася невдалою. Проте це не зупинило ректора. Уже в січні 1920 р. Віденський україномовний журнал «Воля» повідомляв: «В часі різдв'яних ферій від'їхали за кордон представники всіх факультетів університету в цілі закупки потрібних книжок. Головноуповноважений У.Н.Р. Огієнко асигнував на цю ціль мільон карбованців».

Завдяки енергійним заходам ректора книгозбірня постійно поповнювалася новими надходженнями, обробляти які малочисленний її штат не встигав. Не залишався поза його увагою і невпорядкований каталог. Проблема була винесена на обговорення засідання Ради професорів університету 17 вересня 1919 р. (протокол № 39), яка проаналізувала причини, що заважали повноцінній діяльності бібліотеки. Щоб усунути їх, кожного професора та приват-доцента за своїм навчальним курсом зобов'язано переглянути і в разі потреби упорядкувати систематичний каталог. Але цього було недостатньо. З метою поліпшення стану науково-довідкового апарату бібліотеки, залишившись з листопада 1919 р. на посаді Головноуповноваженого міністра УНР єдиним верхником цивільної влади Директорії УНР, І.Огієнко 25 лютого 1920 р. видає наказ, згідно якого референти та інші службовці міністерств (по 3-5 осіб) у вільний від праці час відряджалися до університету для складання бібліотечних каталогів. Про виконання наказу свідчать документи архівного фонду КПДУУ.

Ректор, постійно тримаючи в полі зору стан комплектування й організації роботи бібліотеки, підсилював її кадрами, збільшував штат. Склад працівників книгозбірні не був сталим, зазнавав кількісних і персональних змін. Наприклад, на 1 січня 1920 р. сформувався колектив у складі бібліотекаря, 3-х його помічників, 14-ти урядовців. Архівні документи свідчать, що працівниками бібліотеки того часу були: бібліотекар - С.Сірополко, помічники бібліотекаря - Л.Биковський, І.Сливка, М.Ясинський, урядовці: І.Ардатьєв, В.Вікул, О.Гадзинська, О.Гудзій, К.Значківська, В.Кімель, О.Кімель, З.Опольська, С.Соханевич, В.Харків, О.Харківа, О.Яценко та ін. Крім С.Сірополка, М.Ясинського, О.Федорової - всі були студентами університету.

Для вирішення вузькофахових проблем та поточних питань роботи бібліотеки ректор 24 жовтня 1918 р. створює Бібліотечну комісію. Слід зазначити, що з початком 1919-1920 навчального року, коли в університеті гостро постали проблеми забезпечення студентів підручниками,

посібниками, іншою літературою й необхідності поліпшення праці бібліотеки, засідання комісії формальні (із веденням протоколу) й неформальні (без протоколу) відбувалися щопонеділка о 9-й ранку в кабінеті ректора. Перед бібліотечною комісією були поставлені завдання: «а) установлення способу придбання книг та журналів, який спосіб стверджується правилами Університету (тобто санкціонується ректором); б) стеження за правильністю й пильністю ведення... каталогів і списків; в) пильнування дійсної і своєчасної доставки замовлених книжок; г) знешкодження дефектів; д) установлення способу установки книжок по шахам та їх каталогів; е) установлення кращих правил видачі та повернення назад книжок; є) взагалі все те, що стосується власне до ученої часті Бібліотеки». На її засіданнях розглядалися, як правило, такі питання: 1) каталогізація книжок; 2) бібліотечні правила; 3) шляхи поповнення бібліотеки; 4) оправа книг. На одному із зібрань (11 червня) Івана Огієнко констатував, що «на його погляд праця в Бібліотеці увесь час після Різдва провадилась мляво, де котрі із служачих в бібліотеці не виконують як слід своїх обов'язків. Для кермування Бібліотекою необхідно як найскоріше призначити фахівця». За виступом ректора було ухвалено: «а) Бібліотекар в разі відсутності служачого в Бібліотеці, неодмінно повідомляє про це ректора. Хворий повинен доставати свідоцтво від Університетського лікаря про свою хворість. За відсутністю такого свідоцтва одлучка вважається неоправданою; б) Звернутися до Ради професорів оголосити конкурс на посаду постійного фахівця Бібліотекаря». Зазначене засідання не єдине, проведене за участю І.Огієнка. Так, 25 липня 1919 р. він звернув увагу членів комісії на недопустимість залишення у власному користуванні книжок під час відпусток. Протокол засідання комісії від 5 січня 1920 р. зафіксував серед 6-ти робочих питань порядку денного пункт про затвердження статуту новоствореної у складі С.Сірополка (голова), І.Сливки, Л.Биковського, М.Ясинського, О.Яценка бібліотечної Ради та акцентував увагу на необхідності посилення відповідальності бібліотекаря за стан зберігання

бібліотечного фонду та поліпшення якості обслуговування читачів. Присутні на засіданні Ю.Сіцинський (голова комісії), І.Сливка (секретар), І.Любарський, А.Маліновський, І.Олійник, С.Сірополко визнали, що «затвердження Статуту бібліотечної Ради повинно провадитися в адміністративному порядку», тобто розглядатися ректором, наголосили на «моральній відповідальності» бібліотекаря за стан бібліотеки. Статут Бібліотечної ради Правлінням університету розглянуто 13 січня 1920 р. (протокол №3). Установчий документ визначав склад комісії («бібліотекар, його помічники, секретар бібліотеки і один представник від молодших службовців бібліотеки») та підпорядковував її діяльність безпосередньо ректору, «від якого вона одержує конкретні вказівки, доручення і т. ін.». Таким чином, наукова комісія бібліотеки працювала під орудою І.Огієнка.

21 січня 1920 р. професорською Радою (протокол № 48) ухвалені «Правила бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету» з 6-ти розділів: 1. Завідування бібліотекою. 2. Порядок придбання книг. 3. Професорські лекторії. 4. Читальня при бібліотеці. 5. Видавання книг додому. 6. Ревізія бібліотеки. Завідування бібліотекою покладалося на бібліотекаря, а «догляд по ученій часті» - на Бібліотечну комісію. Водночас правила всебічно визначали основні принципи роботи бібліотеки. Проте невдовзі після їх ухвали до ректора надійшла заява від бібліотекаря С.Сірополка. Проблеми, визначені в ній вимагали розгляду на правлінні університету (протокол № 16 від 24 лютого 1920 р.). В заяві йшлося про суттєву ваду документа - відсутність повноважень факультетських бібліотек, що існують мовби нелегально. Для усунення хиб в організації бібліотечної справи вищого навчального закладу автором пропонувалося передати всі книжки в розпорядження Бібліотечної комісії, інвентаризувати їх та включити до систематичного каталогу університетської бібліотеки. Отже, з метою удосконалення бібліотечного обслуговування професорсько-викладацького складу та студентів створити низку факультетських бібліотек, здійснити перерозподіл книг по кабінетах за

фаховими ознаками, університетських наукових товариств та студентських гуртків. Для упорядкування фондів та їх обслуговування виникла необхідність подбати про створення системи підвищення кваліфікації співробітників бібліотеки.

Восени 1918 р. з політичних обставин до Кам'янця прибув голова Київської книжної палати Юрій Іванов-Меженко. За його допомогою було здійснено спробу організувати в Кам'янці бібліотечні курси, про що велися в губернському земстві активні переговори. Однак на організацію нової справи кошти так і не були виділені. Ю.Меженко з Кам'янця виїхав, справа бібліотечного будівництва на деякий час завмерла. Щоб зрушити її з місця, 19 квітня 1920 р. на черговому засіданні бібліотечної Ради С.Сірополко виступив з доповіддю про актуальні проблеми бібліотечного будівництва, запропонував з метою поліпшення функціонування та ефективності книгозбірні заснувати при університеті «Бібліотечне товариство». Одноставно підтримавши пропозицію Степана Онисимовича (очолював бібліотеку з 25 грудня 1919 р. по 11 травня 1920 р.), збори ухвалили й підготовлений ним статут майбутньої організації. Подаючи його на затвердження ректору, С.Сірополко вказував: «Виходячи з того, що Університет повинен стати науковою лабораторією для розвитку всіх галузів науки й мистецтва, звертаюся до Вас, Пане Ректоре, з проханням затвердити статут Бібліотечного Товариства при Кам'янецькім Державнім Університеті, яке ставить своїм головним завданням поширювати теоретичні й практичні знання по галузях бібліотекознавства та бібліографії серед студентів і всіх тих, хто зацікавлений в розвитку цих наук». Статутом передбачалася допомога товариствам у розвитку бібліотечної справи, поліпшенні підготовки та умов праці персоналу в бібліотечних установах університету. Членами організації могли бути «всі ті, хто теоретично або практично працює по бібліотекознавству й бібліографії» і сплачує членські внески. Протоколи загальних зборів, звіт і кошторис мали надсилатися ректору. І хоч статут ректором був затверджений без застережень, та активну діяльність

товариство відразу не розпочало. В середині травня С.Сірополко, запрошений на роботу до Міністерства освіти, залишив посаду бібліотекаря та вибув до Вінниці. 20 травня до Києва в справах бібліотеки вирушив молодший помічник бібліотекаря Лев Биковський, а згодом до Вінниці в особистих справах від'їхав і Михайло Ясинський. Новий напрямок бібліотечної діяльності, розроблений ентузіастами за сприяння ректора так і залишився не реалізованим.

Ще одним громадським об'єднанням, підзвітним ректору, став створений 28 грудня 1919 р. «Науковий бібліографічний гурток студентів історико-філологічного факультету». Його очолив приват-доцент М.Плевако, котрий разом із студентом О.Зборовцем, обраним секретарем, виступив не лише ініціатором, а й співорганізатором гуртка. Статутом визначалися основні напрямки діяльності гуртка: складання наукової бібліографії творів українського красного письменства, фольклору, історії, літератури й критики. Для виконання поставлених завдань окреслено поле діяльності: I. Відшукування і збирання бібліографічного матеріалу: а) записи відомостей як про твори (книги) українських письменників, так і критичних статей про них; б) виписки із різних видань, як українських, так і російських, а також із існуючих бібліографічних покажчиків. II. Періодичне проведення читань з питань практичної роботи так і теоретичних проблем про завдання, методи бібліографії, про наукове значення бібліографії для студіювання історії української літератури і т.п. III. Публікації підготовлених гуртківцями, згідно з вимогами наукової бібліографії, матеріалів і статей в наукових та інших виданнях, видання їх окремими книгами (матеріали самостійного значення окремих письменників чи певної доби), а також, при потребі, видання спеціального періодичного органу. IV. Впорядкування власної спеціальної книгозбірні.

Членство в гуртку не обмежувалося лише викладачами та студентами, які цікавилися бібліографією, але передбачало, насамперед, участь в ньому вихованців історико-філологічного факультету. На початку 1920 р.

М.Плевако проголосив для гуртківців лекцію, присвячену основним засадам формування бібліографії, в якій з'ясував її наукове значення, виклав принципи каталогізації, ознайомив з міжнародною децимальною системою бібліографічної класифікації. Серед перших досягнень гуртківців – упорядкування покажчика творів Б.Грінченка і праць про них. Репрезентуючи діяльність гуртка на сторінках газети «Наш шлях», його активний член - Лев Юстинович Биковський в літературно-науковому додатку, що виходив двічі на тиждень, вів постійну рубрику «Бібліографія. Джерела до історії України». Основним акцентом публікацій стала думка, що стан бібліографії є найкращим покажчиком рівня культури кожного народу.

Знаменно - праця гуртківців не залишилася не поміченою громадськістю. Так, головна Рада співробітників центральних державних установ УНР провела з нагоди 10-х роковин смерті Б.Грінченка вечір його пам'яті. Прибуток від нього направила на ім'я ректора І.Огієнка з проханням в наступному 1920-1921 навчальному році для незаможних студентів університету заснувати стипендії імені Б.Грінченка. Можна тільки уявити, скільки корисного зробили б для вітчизняної науки співробітники університету та їхні вихованці, якби більшовицька навала на місто 1920 р. не припинила існування українського науково-освітнього центру, різко перепрофілювавши його згідно з соціальними та ідеологічними потребами соціалістичної доби.

Та поки влада УНР утримувала місто, ректор, професор, урядовець І.Огієнко докладав титанічні зусилля для забезпечення і поліпшення умов існування вищого навчального закладу, розвитку в ньому бібліотечної справи. За початковий період його діяльності до університету, завдяки наполегливим зусиллям ректора, надійшла значна частина потрібних приладів, у тому числі й бібліотечного обладнання. Виділені були й приміщення: три невеликих кімнати, дві поруч, третя окремо. Службовці працювали у всіх трьох - в умовах, коли книжки знаходилися на столах, на підлозі, а одна з кімнат майже не провітрювалася, коли бібліотечною

справою керували всі професори, даючи кожний свою пораду. Сповнені захоплення від роботи колег і ректора зокрема й спогади про ті важкі часи Л.Биковського. Він писав: «Пан Ректор Проф. І.Огієнко власним прикладом високої усесторонньої працездібності й ентузіазму потягав за собою все оточення. Професура, студентство й урядовці за прикладом Ректора не покладали рук в невсипущій праці по організації й веденню своєї Alma Mater. Не забуваймо, що все це відбувалося в умовинах тодішньої воєнної дійсності, при постійному браку харчів, опалу, мешкань і т.п. життєвих злиднях». Про умови існування важливої для духовного розвитку студентства установи красномовно свідчить і доповідна записка від 29 січня 1920 р. ректору І.Огієнку бібліотекаря С.Сірополка: «Зараз в бібліотеці дуже холодно. Службовці не мають змоги працювати в холоді, як слід. З приводу цього маю честь просити дозволити тимчасово де-яким службовцям бібліотеки працювати в лекторії до того часу, поки не зменшаться морози». Інший бібліотекар значно відвертіше змальовує картину праці бібліотекарів: «Помешкання фундаментальної бібліотеки сире й холодне (коли на дворі стоять морози - в бібліотеці температура не піднімається вище 6 градусів по Цельсу). Праця в таких умовах провадиться 6 годин без перерви, але за дві години перед кінцем робочого дня інтенсивність і продуктивність праці зменшується до нуля. Я певен, що коли б робочий день в бібліотеці скоротити на дві години, продуктивність праці не зменшилась би, бо на протязі чотирьох годин удалось би провадити працю більш інтенсивно. Прошу Вашого відповідного розпорядження». Реакція І.Огієнка на подібні доповідні була оперативною і дієвою - бібліотеку, котра розміщалася у колишньому гімнастичному залі під церквою, переведено до пристосованішого помешкання. Було виокремлено відділи стародруків і періодики. Відокремлені неупорядковані дублети і триплети. Регулярно здійснювалась оправа книг.

У новому приміщенні налагоджено роботу читального залу. Книги, які видавались до нього, обов'язково реєструвалися (остаточно була прийнята

десятьова система каталогу). Почали запроваджуватись паспортні картки читача і картки для виданих книг. Заведено абетковий покажчик до систематичного каталогу в читальному залі, причому діяла система трьох каталогів: порядкового хронологічного, систематичного за спеціальностями, алфавітного (з вказівками про кожну книжку). Числа всіх трьох каталогів проставлялися на книжці так, щоб легко було серед них орієнтуватися при обслуговуванні читачів.

З 1 липня 1920 р. у бібліотеці було заведено місячні бюлетені, де відзначалося скільки книг надійшло, реєструвалася кількість читачів та виданих книжок з урахуванням, до яких відділів вони відносяться і т. ін. Силами бібліотечних працівників розпочато друкування матеріалів до статистики університетської бібліотеки. Так. О.Федорова склала покажчик до систематичного каталогу (за децимальною системою), а І.Сливка - покажчик підручників. Абетковий каталог перевірено В.Значківською згідно з орфографічним принципом, причому за основу взято орфографію українську.

«Читальна зала» була відкрита для відвідування восени, взимку і весною кожного дня, крім святкових. Влітку - лише у ті дні, коли працювала бібліотека. Стан читальні, процеси, які відбувалися в ній, повсякденно турбували ректора. Щоб з перших вуст знати про недоліки в її роботі, І.Огієнко заводить спеціальний зшиток, призначений для відвідувачів бібліотеки під назвою «Книга для запису студентських пропозицій». У одному з них, що вівся з 5 листопада 1919 р. по 20 березня 1920 р., є такі зауваження студентів: «Додержуйте тиші», Каталог відділу «Релігія» потрібно з більшою увагою ще раз систематизувати по відділам...», «Негайно зарадити опалюванням», «Перенести шафу з книгами...». «Бажано б було якнайскоріше, щоб студенти могли брати книги додому». Привертає увагу ще один запис від 13 лютого 1920 р., звернений до ректора, котрий власноручно прошив цього зошита, скріпив сургучевою печаткою і підписом: «Бажано було б аби пан ректор почав викладати лекції, а то дарма гине час в університеті без лекції». Резолюції ректора засвідчують, що «Книга» не була

формальністю, а слугувала дійовим засобом спілкування керівника університету з читачами-студентами. Сам ректор, як свідчить документ, стежив за зауваженнями, що заповнювали зошит і негайно реагував на їхній зміст. Так, наприклад, читаємо серед записів студентів розпорядження ректора від 17 листопада 1919 р.: «Все зауважене тут прочитав і наказую: 1. Шафу перенести. 2. Вивісити оповістку, що в читальні забороняється голосно розмовляти. 3. Щоденно палити в обох пічах. 4. Читальню відкривати і по неділях. 5. Додому видавати книжки по постанові Ради Професорської забороняється. 6. Переробити вітрину в читальні. 7. Всі часописи повинно доставляти в читальню не пізніше 10 годин ранку. Про виконання наказу цього докладати мені. Ректор університету, проф. І.Огієнко».

Серед питань, які довелося вирішувати І.Огієнку та С.Сірополку, зокрема в січні 1920 р., - збільшення часу роботи читальні, згідно з наказом ректора з 9 до 21-ї години, оприлюднення деканатами планів сесійних курсів, переговори з місцевою єврейською громадою про безкоштовне надання бібліотеці літератури єврейських авторів і періодики, зроблене розпорядження відповідним службам про забезпечення читальні ножами для розрізання сторінок нових книг та ін. Огляди запитів студентів стосовно роботи бібліотеки здійснювалися поквартально, а їхні результати подавалися на реагування ректору.

Та діалог між ректором і студентами з приводу роботи бібліотеки не обмежувався аркушами зазначених зшитків. Він виносився й на шпальти студентської університетської періодики. Зі сторінок «Нової думки» (в рубриці «Студентська трибуна») Філь Гай зазначав, що недосконалість університетської читальні спричиняє багато неприємностей для творчої праці студента й одночасно запитував: чому два університетські столярі працюють у величезній залі, а півтори тисячі студентів читають книжки у маленькій кімнатці? Чому одну й ту ж книжку студент може прочитати в маленькій читальні за два дні, а професор читає її за два місяці? Чому студент читає одну, потім другу, третю книжку, а професор зразу читає шістдесят чотири

книжки? Орган спілки службовців КПДУУ журнал «Наше життя» уже в своєму першому числі (липень 1920 р.) торкнувся проблем комплектування університетської бібліотеки. В редакційній статті, вміщеній на останній сторінці, констатовано відсутність у бібліотеці примірників «всіх тих книжок, брошюр, газет, листівок і т.п., що на протязі двох років було видано в м. Кам'янці». На думку редакції, до університету мали надсилатися всіма місцевими видавництвами по два примірники видань, друкованих у Кам'янці. Прагнучи сприяти праці бібліотеки, редакція звернулася до місцевих видавництв «поставити своїм моральним обов'язком по згоді з авторами, досилати їх до бібліотеки університету». В журналі з'являються рубрики «Книгознавство» та «Бібліографія», він виступає активним поборником університетської книгозбірні, підтримуючи заходи ректора, спрямовані на поліпшення її науково-освітнього статусу й престижу. Адже за нею слідувала громадськість міста, бібліотечними фондами користувалося населення, урядовці. Робота бібліотекарів набула широкого суспільного резонансу, висвітлювалася на сторінках часописів. У рубриці «Університетське життя» наймасовішої газети Кам'янця «Наш шлях» періодично з'являлися повідомлення про нові книжкові надходження до бібліотеки, зміни штатного розпису, заходи І.Огієнка щодо забезпечення обладнанням, удосконалення науково-довідкового апарату, роботу гуртків тощо. А головне, газета тримала в полі зору ефективність діяльності університетського осередку культури, питання використання його фондів - щомісячно публікувала звіти читального залу бібліотеки про використання її фондів.

Правилами бібліотеки першочергове право користування читальною залом надавалося викладачам із визначенням окремого часу роботи - щоденно з 14-ї до 15-ї та з 16-ї до 21-ї години. Для університетських службовців, студентів, сторонніх - щоденно, крім вихідних і святкових днів, - з 11-ї до 14-ї години. На кожного читача заводилася іменна папка для реєстрації прочитаних книг, виписувався читацький квиток. Спочатку термін

користування літературою не визначався, згодом було встановлено місячний строк. Причому, дозволялося видавати літературу не більше двох найменувань (або 2-х томів). Видача більшої кількості книг обумовлювалася особистим дозволом бібліотекаря. Запити на працю з рукописами, малюнками, мапами, рідкісними виданнями також задовольнялися лише за погодженням з завідувачем бібліотекою. Стороннім читачам книги видавалися тільки при внесенні відповідної застави (100 крб.). Читач мав повернути книгу у тому вигляді, в якому її одержував. Категорично заборонялося робити на книгах написи чи помітки. При пошкодженні чи втраті тому визначався принцип компенсації, штрафів тощо.

Належну увагу І.Огієнко приділяв не тільки питанням організації роботи колективу бібліотеки, а й конкретному визначенню функціональних обов'язків кожного працівника. Згідно з правилами бібліотеки на її працівників покладалася обов'язки створення інвентарного (в формі шнурованої книги) алфавітного, систематичного каталогів, окремого каталогу рукописів. Крім того, передбачалося ведення реєстру виданих книг, списків дублетів, дефектів, енциклопедій, іншої довідкової літератури, книги дезидерат, для запису заяв викладачів на придбання того чи іншого видання, налагодження роботи спеціального відділу рукописів. Для раціональної організації діяльності бібліотеки визначалися етапи обробки нових надходжень. Зокрема, книги піддавалися першочерговій каталогізації. Часописи після реєстрації передавалися до професорського лекторію неоправленими, місячні й тижневі - на місяць, щоденні - на чотири дні, після чого поверталися для оправи в бібліотеку та на зберігання. До обов'язків бібліотекарів входило слідкування за виходом в світ книжкових новинок та періодики для поповнення ними фондів бібліотеки.

Ректором і завідувачем бібліотеки було розроблено схему виділення і розподілу коштів для придбання літератури для того чи іншого навчального курсу. Згідно з систематичним каталогом, розподіл літератури було здійснено по відділах: 1. Загальні твори (бібліографія, бібліотекознавство,

енциклопедії) - 743 томи; 2. Філософія - 293; 3. Релігія - 617; 4. Соціальні науки - 11 113; 5. Філософія - 451; 6. Точні науки - 1 494; 7. Історія - 2 138; 8. Прикладні науки (медицина, агрономія, будівництво та ін.) - 709; 9. Художня література - 3 271 (в тому числі російська - найчисельніша, українська, англійська, німецька, французька, італійська, іспанська, грецька, латинська, польська) та ін.

Найціннішими примірниками фондів бібліотеки були стародруки. Станом на 1 жовтня 1920 р. їхня кількість сягала 814 томів, із них не датованих - 45, XVI ст. - 24, XVII ст. - 82, XVIII ст. - 663. Доля цих раритетів, як і університетської книгозбірні, створеної титанічними зусиллями колективу вищого навчального закладу на чолі з І.Огієнком, трагічна. Після поразки Визвольних змагань частина книг залишилася в неодноразово реформованому закладі. Окремі її масиви зберігалися в Кам'янець-Подільському міському державному архіві та Кам'янець-Подільському міському краєзнавчому музеї, численні книжки - у приватних колекціях.

Список використаних джерел:

1. Пашенко О. Заснування Кам'янець-Подільського державного університету//Наша культура. - 1936. - Кн. 10. - С.672.
2. Биковський Л. Бібліотека Кам'янець-Подільського державного університету: Спомини. - Нью-Йорк; Вінніпег, 1949. - С.4-5.
3. З університетського життя // Воля. - Відень. – Т.І. - Ч.4 - 1920. - 24 січ. - С.176.
4. Биковський Л. Неопублікований рукопис статті // Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України, відділ рукопису фондів та текстології, ф.191 (неописаний).
5. Биковський Л. Нова українська бібліографічна організація // Наш шлях. - Кам'янець-Подільський, 1920. - 20 трав.
6. Білоснурський П. Грінченковські стипендії // Наш шлях. - 1920. - 6 трав.
7. Биковський Л. Бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету: Спомини. - Нью-Йорк; Вінніпег, 1949. - С.5.

8. Гай Філь. Про читальню // Нова думка. - Кам'янець-Подільський. - 1920. - Ч.1-2. - С.78-79.
9. До видавничих товариств м.Кам'янця // Наше життя. - Кам'янець-Подільський. – 1920. – Ч.І. – обкл.
10. Ляхоцький В. Тільки книжка принесе волю українському народові... – К.: Вид-во ім.О.Теліги 2000. – 664 с.

Анотація

В статтє рассматривается история создания, функционирования и расформирования фундаментальной библиотеки Каменец-Подольского государственного украинского университета.

Ключевые слова: Каменец-Подольский государственный украинский университет, библиотека, фонды, каталоги, читатели, книговыдача.

УДК 027.7(477.43-25)(09)

В.С. Прокопчук

м. Кам'янець-Подільський

БІБЛІОТЕКА КАМ'ЯНЕЦЬ ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ: ЕТАПИ РОЗВИТКУ, СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

У статті означено історичні віхи бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету, показано її сучасний стан, проблеми, окреслено перспективи розвитку.

Ключові слова: бібліотека, університет, фонди, бібліографічна робота, комп'ютеризація.

Окремі етапи історії бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету, події і факти з життя колективу знайшли відображення в друкованих працях Л.У. Биковського, В.П. Ляхоцького, О.М. Завальнюка, В.М. Пархоменко, В.С. Прокопчука, І.Г. Сливки¹. Автор береться означити головні віхи історії університетської книгозбірні й сконцентрувати увагу на сучасному її стані.

Бібліотека започаткована 5 вересня 1918 року, ще за півтора місяця до офіційного відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету². Разом з вузом вона пережила чимало реорганізацій, катаклізмів, що за особливостями розвитку дає підстави визначити ряд періодів її історії:

- 1918-1921 – час становлення й розвитку бібліотеки в рамках Кам'янець-Подільського державного українського університету;
- 1921-1930 – бібліотека інституту народної освіти – правонаступниця розформованої книгозбірні К-ПДУУ;
- 1930-1933 – бібліотеки інституту соціального виховання;
- 1933-1935 – книгозбірня Кам'янець-Подільського педінституту, 1935 року розформованого за рішенням органів влади;
- 1939-1941 – довоєнного учительського інституту;
- 1941-1942 – бібліотека створеного німецькими окупаційними властями інституту народної освіти;
- 1944-1997 – структура повоєнного учительського, а з 1948 року педагогічного інституту;
- 1997-2003 – важливий підрозділ Кам'янець-Подільського державного педуніверситету;
- з 2003 року – бібліотека класичного державного університету.

Нелегкою, але досить плідною була діяльність бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету в роки національно-визвольних змагань. Її фонд за цей час зріс від перших 114 книг, переданих ректором І.І. Огієнком, до 35951 примірника на час першої її реорганізації. У ній працювали відомі українські бібліотекознавці, бібліографи І.Г. Сливка, Ю.Й. Сіцинський, М.А. Плевако, С.О. Сірополко, Л.У. Биковський, М.І. Ясинський. 30 вересня 1919р. з заявою про трудовлаштування на посаду бібліотекаря університетської книгозбірні звертався до ректора І.І.Огієнка

Ю.О. Меженко, і лише військово-політичні події завадили йому приступити до роботи.³

Із закриттям К-ПДУУ, еміграцією багатьох викладачів та студентів до Польщі, утворенням 1921 року на базі університету інституту народної освіти та сільськогосподарського інституту бібліотека була розформована, зазнала втрат, була розподілена між двома вузами, а вивезена за кордон частина літератури склала фонд бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету в Тарнові (Польща)⁴. 1923 року бібліотека ІНО діяла в статусі наукової⁵.

20-і роки позначилися перманентними чистками і фонду, і складу невеликого колективу. У квітні 1921 року в пошуку контрреволюційної літератури співробітники Кам'янецького ДПУ навіть зірвали в бібліотеці дерев'яну підлогу⁶. 1922 року в порядку чистки з посади завідувача бібліотеки був звільнений Михайло Ілліч Ясинський лише за те, що „було виявлено кілька випадків видачі студентам клерикальних книг”⁷. Калейдоскопічно мінялися завідувачі, нерідко протягом року бібліотека двічі передавалася новопризначеним керівникам. А 1928 року ректор отримав листа з грифом «Цілком таємно» за підписом заступника наркома освіти УСРР Полоцького з вимогою «... періодично, в таємному порядку, два рази на рік повідомляти про настрої лектури і студентства..., про те, як воно реагує на ті чи інші заходи Радянської влади і партії, на ті чи інші політичні події.»⁸

Зміцнюючи безпеку прикордонних районів, 1935 року влада розформувала ряд вузів, у тому числі – Кам'янець-Подільський педінститут, передавши бібліотечний фонд Ніжинському, Одеському, Черкаському, Київському, Вінницькому, Бердичівському педінститутам, обласній бібліотеці, облдержархіву, краєзнавчому музею⁹.

Брак педагогічних кадрів заставив владу 1939 року відновити в Кам'янці-Подільському учительський інститут в приміщенні школи №3 на Польських фільварках. Почалося формування фонду навчально-методичної

та наукової літератури, фахової періодики, який напередодні війни склав 20 тис. книг і брошур¹⁰.

Діяльність інституту народної освіти та його бібліотеки в окупованому Кам'янці-Подільському вивчена поки що недостатньо. Відомо, що вуз взяв на себе непосильні університетські функції, готував не тільки педагогічні кадри, а й аграріїв, медиків. У ньому діяли патріотичні сили, за участь у «Просвіті», поширенні української національної ідеї був розстріляний ряд осіб, а серед них – директор ІНО Бондаренко І.М.¹¹ Працювала і бібліотека, яка відчувала гостру потребу в літературі.

1944 року, після визволення, відновив роботу Кам'янець-Подільський учительський інститут. Збитки, нанесені бібліотеці, склали 22 тис. крб.¹² Бібліотекарям вдалося віднайти всього 402 книги.¹³ Згодом 3 тисячі примірників надіслали вузи Росії. 1948 року, коли бібліотеку очолив фронтовик Й.І. Токар, фонд налічував 13283 книги.¹⁴ Бібліотека ютилася в найманій квартирі, 1949 року перейшли в приміщення колишньої чоловічої гімназії (нині історичний факультет), 1963 року розгорнула читальний зал, відділи комплектування, бібліографії у відбудованому центральному корпусі. 1972 року, після здачі прибудови, отримала приміщення читального залу на 200 місць і просторого у два поверхи абонементу. Наприкінці 1967 року мала 414896 примірників літератури, стала переможцем змагання, завідуючий бібліотекою Токар Й.І. та завідувача відділом комплектування Островська М.Ф. були відзначенні преміями Міністерства народної освіти УРСР, а їх портрети занесені на республіканську Дошку пошани.¹⁵ Й.І. Токар в останній рік свого завідування (а віддав він бібліотеці 45 років наполегливої праці) довів бібліотечний фонд до 720 799 примірників, залишивши помітний слід в історії як бібліотеки, так і вузу в цілому.

1986 року з відкриттям абонементів фізико-математичного і педагогічного факультетів намітилася тенденція до спеціалізації фонду, наближення його до користувача. 1997 року, на час реорганізації інституту в

педуніверситет, обслуговування читачів велось в 4-х читальних залах, 4 абонементів та 15 кабінетах, лабораторіях, фонд склав 798623.¹⁶

У березні 2003 року університет набув статусу класичного. Ректор університету професор Завальнюк О.М. великої уваги надавав поповненню бібліотеки актуальною, відповідною новим спеціальностям і спеціалізаціям літературою, фонд зріс до 840945 примірників. Посилилася спеціалізація бібліотеки: на початку 2004 року відкрито відділ рідкісних видань, який має 24066 документів, у вересні 2005-го – читальний зал природничо-економічного факультету, у вересні 2006-го - Інституту реабілітології та природничого факультету. На сьогоднішній день бібліотека Кам'янець-Подільського державного університету має 15 абонементів і читальних залів, 4 загальнобібліотечних відділи, в яких працює 62 фахівці. Фонд налічує 920 тис. документів. Бібліотека отримує 562 назви періодики, 80 відсотків якої складають фахові видання. Це своєрідна інформаційна індустрія, рівна найбільшим в області централізованим бібліотечним системам. За кількістю річної книговидачі – близько 700 тис. та обслужених користувачів – понад 40 тис. вона відноситься до II групи.

Організаційна структура забезпечує стійкі зв'язки і взаємодію. Координацію роботи здійснює управлінський центр, який складають директор, заступник, вчений секретар, методист.

Великої уваги надається професійному зростанню кадрів. Половина колективу 2007 року пройшла курси перепідготовки. Вироблено положення про атестацію, наказом по університету створена атестаційна комісія, затверджений графік атестації на п'ять років. 18 жовтня перша група – 12 працівників атестована, підтвердила відповідність займаній посаді, підвищила кваліфікаційну категорію. Діє школа молодого бібліотекаря, школа передового бібліотечного досвіду з питань наукового дослідництва, постійнодіючий семінар, проводяться фахові конференції. Праця бібліотекарів стимулюється за підсумками року згідно положення, до Дня бібліотек одному-двом кращим працівникам вручається Диплом лауреата

премії ім. Й.І. Токара – завідувача бібліотеки 1948-1993рр., за успіхи в роботі працівники відзначаються Грамотами, Подяками, преміюються, отримують грошові надбавки, а ті, хто віддав університету 25 років своєї праці, нагороджуються знаком «Ветеран праці Кам'янець-Подільського державного університету».

Важливим напрямом роботи є посилення інформаційного ресурсу книгозбірні. Він реалізується, насамперед, шляхом закупівлі книг. Щороку фонд поповнюється 10-15 тис. примірників книг. Моніторинг, що ведеться бібліотекою, дав можливість стовідсотково забезпечити літературою переважну більшість навчальних дисциплін і, навіть, - цілі цикли дисциплін, що ведуть 13 кафедр із 42, наблизитися, не дивлячись на постійне оновлення нормативних і спеціальних курсів, до повного книгозабезпечення фізико-математичному, філологічному та історичному факультетам. До 6 тис. книг дає акція «Подаруй бібліотеці книгу». Серед активних меценатів - ректор, професор Завальнюк О.М., який після кожної поїздки до Києва привозить нової літератури на 250-300 грн. Його приклад наслідують проректори Савчук В.О., Федорчук В.М., Федьков О.М., викладачі Хоптяр Ю.А., Олійник В.В., Філінюк А.Г. Серед меценатів нашої бібліотеки – професор Василь Верига з Канади, Євген Паранюк з Нью-Йорка, Олексій Раздорський з Санкт-Петербурга, радник посольства Республіки Польща в Україні з питань культури Ольга Гнатюк, колишній староста Саноцького повіту Богдан Струсь, бургомістр Санока Войцех Блехарчик та інші. Відповідно до положення про акцію за підсумками року морально стимулюється вклад меценатів у розбудову фонду та діяльність підрозділів по їх залученню до участі в акції.

Розпочали роботу над формуванням альтернативних джерел наукової інформації. Придбано програму «УФД. Бібліотека». Формується електронний каталог, який складає на сьогодні 28 тис. назв, 140 тис. примірників літератури – третина активного фонду. Бібліотеці передано 10 нових персональних комп'ютерів, що дало можливість облаштувати комп'ютерний читальний зал

з фондом електронних видань, що налічує 1800 електронних підручників, посібників, іншої наукової літератури. На комп'ютерний автоматизований режим переведено роботу бібліотечних підрозділів фізико-математичного, педагогічного факультетів. Активно ведеться робота по формуванню електронного каталогу на економічному, природничому факультеті, факультетах психології, корекційної педагогіки та психології. Відчутну допомогу подає нам бібліотека Хмельницького національного університету – методичний центр вузівських бібліотек Хмельниччини і особисто О.Б. Айвазян.

Великої уваги надаємо бібліографічній роботі. Видаємо «Бюлетень з проблем вищої школи», біобібліографічний довідник «Календар знаменних і пам'ятних дат університету», започаткували серію бібліографічних покажчиків „Постать в освіті і науці”, готуємо до друку покажчик матеріалів, вміщених в усіх дванадцяти випусках «Трудов Кометета для историко-статистического описания Подольской епархии», що виходили протягом 1878-1916 рр. Тісно співпрацюємо із засобами масової інформації, зокрема – університетською газетою «Студентський меридіан», інформуємо читачів про нові надходження, вклад меценатів, цікаві справи і проблеми, привертаючи увагу громадськості до бібліотечних справ. Організуємо актуальні книжкові виставки, тематичні полиці, проводимо літературні вечори, зустрічі, презентації тощо.

На основі досягнень теорії і практики організуємо управлінський процес, який передбачає комплексне здійснення функцій аналізу, прогнозу, планування, організації виконання, контролю. Важелі управління розподілені між директором, заступником, провідним методистом і 4 завідуючими загальнобібліотечними відділами, які не тільки генерують ідеї, а й втілюють їх у життя. Напрями управлінської роботи зафіксовані в посадових інструкціях.

Робота бібліотеки чітко планується й аналізується. Крім традиційного плану, який передбачає основні напрями й показники діяльності, виробляємо

план управлінських дій по місяцях та напрямках – організаційні питання, науково-методична робота, масова, популяризаторська робота, матеріально-технічне забезпечення. Це своєрідний графік, в якому більш детально і конкретно визначені заходи дирекції, відділів і бібліотечних підрозділів, дати й відповідальні за їх організацію. Планування виступає як провідний інструмент і стратегічна форма управління, вирішення ключових питань. Така система забезпечує і планування, і координацію роботи всіх бібліотечних ланок, підпорядкування їх діяльності єдиній меті.

Координація роботи здійснюється шляхом проведення щопонеділкових нарад при директорі, щомісячних-першого вівторка – координаційних нарад з участю керівників підрозділів. Діють бібліотечна рада, яку очолює проректор Федорчук В.М., методична рада. Актуальні питання діяльності бібліотеки розглядаються на засіданнях вченої ради, ректорату.

Управління бібліотекою неможливо без прогнозування. Саме життя – вступ у Болонський процес, динамічний розвиток університету – вимагає перспективного підходу до постановки цілей і завдань. З урахуванням цього та на виконання рекомендаційного листа Методичної бібліотечної комісії МОН України № 1/9-131 від 17.03.05 року ми розробили концепцію розвитку бібліотеки на 2007-2012рр., затверджену вченою радою 28 грудня 2006 року, за 5 років, зокрема, плануємо довести книжковий фонд до мільйонної позначки, а фонд електронних видань – до 10 тисяч.

Одним із ефективних засобів посилення інформаційного ресурсу вважаємо комп'ютеризацію, долучення наших користувачів до Internet, власних електронних видань, автоматизованого пошуку джерел. Вчена рада прийняла рішення 2008 року суттєво поповнити базу бібліотечної комп'ютерної техніки, що забезпечить помітне просування по даному напрямку.

Водночас вчена рада університету поставила перед колективом бібліотеки завдання відновити загублений в каскаді закриттів, реорганізацій статус наукової бібліотеки. З цією метою організували школу передового

бібліотечного досвіду з основ наукового дослідження, ввели посаду вченого секретаря, визначили бібліотекознавчі проблеми для науково-дослідницької роботи, видавничі проекти. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції „Бібліотека вищого навчального закладу – центр науково-інформаційного забезпечення підготовки національних кадрів” складуть зміст першого збірника „Наукових праць Кам’янець-Подільського національного університету: Серія „Бібліотекознавство”. Все це в сукупності й забезпечить вихід бібліотеки на заплановані позиції.

Список використаних джерел:

1. Биковський Л.У. Бібліотека Кам’янець-Подільського державного українського університету (Спомини). – Нью-Йорк; Вінніпег, 1949; Ляхоцький В.П. Тільки книга принесе волю українському народові...: Книга, бібліотека, архів у житті та діяльності Івана Огієнка (митрополита Іларіона). – К.: Вид-во ім. О. Теліги, 2000. – 664 с.; Завальнюк О.М. Історія Кам’янець-Подільського державного університету в іменах (1918-1921 рр.). – Кам’янець-Подільський: Абетка-Нова, 2006. – 632 с.; Його. Українська еліта і творення національної університетської освіти: фундатори і будівничі (1917-1920 рр.). – Кам’янець-Подільський: Абетка-Нова, 2005. – 496 с.; Пархоменко В.М. З історії бібліотеки Кам’янець-Подільського державного педагогічного університету // Освіта, наука і культура на Поділлі: Зб. наук. праць. – Кам’янець-Подільський, 1998. – С. 59-65; Прокопчук В.С. Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність. – К.: Рідний край, 1995. – С. 63-65, 114-115; Сливка І. Бібліотека Кам’янець-Подільського державного українського університету // Свято Поділля: Одноденна газета подільської „Просвіти”. – 1918. – 22 жовтня.
2. Державний архів Хмельницької області (ДАХМО). – Ф.Р. 582. – Оп.1. – Спр. 89-а – Звіт по бібліотеці та читальні К-ПДУУ за півріччя 1918 і 1919 р. – Арк.43.
3. Там само. – Оп.2. – Спр. 159. – Арк. 1.

4. Див.: Прокопчук В., Філінюк Л. Друге життя бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету // Студентський меридіан. – 2007. - № 1591-1592. – С.3.
5. ДАХМО. – Ф.Р. 302. – Оп.1. – Спр. 366. – Арк. 107.
6. Там само. – Спр. 194. – Арк. Арк. 33-34.
7. Там само. – Спр. 218. – Арк. 26.
8. Там само. – Оп. 4. – Спр. 30. – Арк. 1. 25 березня 1929 року в одній з таких інформацій ректора Кам'янець-Подільського ІНО до сектору кадрів НКО УСРР завідувачу бібліотекою Віктору Степановичу Опольському дана така характеристика: „Яку зав. бібліотекою працює акуратно, так само як секретар місцевого комітету ІНО, назовні проявляє лояльність до радвледи, але трудно сказати чи це не тільки маскування” (ДАХМО. – Ф.Р. 302. – Оп.4. – Спр.37. – Арк.15).
9. У фонді Держархіву Хмельницької області в справі 2264 „Акти та відомості про надсилку літератури студентам-заочникам” знайдено акт від 3 червня 1935 року, відповідно якого завідувачий бібліотекою Кам'янець-Подільського педінституту Моргунов Г.Г. передав представникові Бердичівського педінституту Мащуку А.І. комплект бібліотечної літератури (Арк. 16-17).
10. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення // За заг. ред. Завальнюка О.М. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. – С.78.
11. Архів УСБУ в Хмельницькій області. – Спр. П-26701. – Арк.45.
12. Пархоменко В.М. Назв. Стаття. – С. 61.
13. Завальнюк О.М., Комарніцький О.Б. Матеріали до історії Кам'янець-Подільського державного університету: Довідково-статистичні матеріали. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. – С. 56.
14. Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. – Т. 1. – С. 654.
15. Там само. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. – Т.2. – С. 714.

16. Кам'янець-Подільський державний університет: Минуле і сьогодення...
– С. 164.

Аннотація

В статтє обозначено исторические вехи библиотеки Каменец-Подольского национального университета, показано ее современное состояние, проблемы, очертаны перспективы развития.

Ключевые слова: библиотека, университет, фонды, библиографическая работа, компьютеризация.

УДК 021(477)''1921/1991''

І.В. Рибак

м. Кам'янець-Подільський

БІБЛІОТЕКИ У СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВІЙ ІНФРАСТРУКТУРІ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ

В статті аналізується розвиток бібліотечної мережі в українському селі (1921-1991 рр.). Охарактеризовано якісні та кількісні зміни в обслуговуванні бібліотеками сільських жителів. Встановлено значне відставання сільських бібліотек від запитів населення.

Ключові слова: хата-читальна, сільська бібліотека, колгоспна бібліотека, читачі, книговидача.

Початок свого існування сільські бібліотеки радянської доби ведуть від хат-читалень, які почали виникати на початку 20-х років. У 1925 р. у селах України нараховувалось 5910 хат-читалень, у 1928 р. – 7114.¹ Одна бібліотека припадала на 7-8 сіл.² Більша частина з них не мала спеціальних приміщень і розташовувалася в малоприсосованих для цих цілей селянських хатах, колишніх панських будинках, церквах, синагогах тощо. Вкрай примітивною була матеріальна база, оскільки потреби хат-читалень у 1927-1928 рр. забезпечувалися за рахунок місцевих бюджетів лише на 29 %. Сучасники так характеризували її: «Якістю своєю далеко не являють того, що вони мусли б являти. Досить сказати, що майже 50 % цих закладів не мають окремих приміщень, містяться в брудних помешканнях, які неможливо так прикрасити, щоб вони могли приваблювати селян, притягати їх до себе, бути

осередком, де селянство з великим бажанням використовувало б свій вільний час, одержувало і духовне задоволення, і розвагу, і поради, необхідні для господарчої роботи».³

У 30-ті роки було прийняті декілька постанов, які передбачали поліпшення бібліотечного обслуговування сільських жителів. Якщо у 1933 р. діяло 8044 сільські бібліотеки з книжковим фондом 7848,9 тис. примірників книг, то в 1937 р. відповідно 1 070 і 9517,0 тис. книг.⁴ Така мережа бібліотек і їх книжковий фонд були недостатніми і значно поступалися міським бібліотекам, які в 1933 р. мали в користуванні 13 546,5 тис. примірників книг, а у 1937 р. – 14 879,6 тис.⁵ Не вплинули істотно на просування книги в сільській місцевості тогочасні колгоспні бібліотеки. Вони комплектувалися книгами та журналами за рахунок коштів колгоспів, шефської допомоги міст. Більшість з них були невеликими, як правило, у них нараховувалось пересічно 200-300 книг та брошур і це не сприяло істотному покращенню бібліотечного обслуговування селян.⁶

У роки Великої Вітчизняної війни мережа сільських бібліотек була ліквідована, а їх книжковий фонд майже повністю знищений.

У 1950 р. вдалося відновити роботу 29 426 сільських бібліотек з книжковим фондом 18 928,4 тис примірників, у середньому на 10 сільських жителів припадало 9 книг.⁷

Незадовільно працювали колгоспні бібліотеки. Обстеження їх стану органами ЦСУ УРСР в 1952 р. виявило надто обмежений фонд. 87 % бібліотек мали більше 100 примірників книг, 27 % - більше 200 і лише в 43,2 % книжковий фонд нараховував більше 500 книг. У більшості колгоспних бібліотек не було власних приміщень, а для зберігання книг іншого необхідного обладнання.⁸

З метою поліпшення бібліотечного обслуговування в 1952 р. Рада Міністрів УРСР прийняла постанову: «Про заходи щодо поліпшення роботи масових бібліотек», якою передбачалося створити в кожному населеному пункті бібліотеку. Незважаючи на те, що мережа сільських бібліотек з 1952

по 1955 рр. збільшилося на 5 тисяч книгозбірень, їх книжковий фонд залишався мізерним і майже у 12 разів поступався бібліотекам міст.⁹

У 60-80-ті роки мережа сільських бібліотек розвивалася досить складно і неоднозначно. Якщо в 1960 р. нараховувалося 23 196 книгозбірень на селі, та в 1970 р. – 12 693, 1980 р. – 19 166, у 1985 р. – 18 971 бібліотека.¹⁰ Така мережа виявилася недостатньою і не дозволила охопити обслуговуванням усіх жителів сіл. Наприклад, у 1965 р. у Львівській області в 1095 селах, в яких проживало до 100 осіб, бібліотеки були лише в 13, у 4956 населених пунктах, в яких проживало від 101 до 500 осіб, – 386, в 611 селах з населенням від 501 до 1000 жителів – 571.¹¹ Така ж ситуація спостерігалася в селах Тернопільської області. Тут у 151 населеному пункті, у кожному з яких проживало від 100 до 200 жителів, і 87 з населенням 200 і більше осіб, не було жодної бібліотеки.¹²

Темпи приросту книговидачі на одного сільського читача в 1980-1985 рр. виявилися в 5-6 разів нижчими від аналогічних показників 1960-1965 рр. Соціологічні обстеження у 1978-1985 рр. виявили, що 50-60 % сільських респондентів не були задоволені книжковим фондом сільських бібліотек.¹³

Наприкінці 80-х років біля третини сільських бібліотек знаходилося у малоприспосованих, тісних приміщеннях, 47 % мали площу меншу 50 м². Їх книжковий фонд переважно був застарілим, а звідси не міг задовольнити зростаючий попит сільських жителів.¹⁴ Але такі заклади були лише у 5 з 10 населених пунктів України.¹⁵

Таким чином, у радянську добу вдалося створити мережу сільських бібліотек, проте їх кількісні і якісні характеристики постійно відставали від потреб жителів села.

Список використаних джерел:

1. Юрченко А.В. Розвиток мережі сільбудів і хат-читалень на Україні (1920-1925 рр.) // Укр. іст. журн. – 1986. - № 11. – С. 96.

2. Ермак Е.П. Преобразование культурно-бытового уклада украинского села (1926-1937 гг.) // Становление и развитие социалистического образа жизни в советской деревне. – Воронеж, 1982. – С. 102.
3. Полоцький О. Культурне будівництво на селі. – Харків, 1929. – С.71.
4. Соціалістична Україна. Статистичний збірник. 1937. - К., 1938. – С. 120.
5. Там само.
6. Андреева М.С., Виноградова А.П. и др. История культурно-просветительской работы в СССР. – Харьков, 1970. – Ч. II. – С. 125.
7. Гуревич Р.Б. Організація бібліотечного обслуговування сільського населення // Учені записки Харківського державного бібліотечного інституту. – Харків, 1957. – Вип. III. – С. 290.
8. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 582. – Оп. 10. – Спр. 58. – Арк. 67. (далі – ЦДАВО України).
9. Литвин К. Поліпшити культурно-освітню роботу на селі // Соціалістична культура. – 1958. - № 4. – С. 8.
10. Народне господарство Української УРСР у 1987 р. Статистичний щорічник. – К, 1988. – С. 369.
11. ЦДАВО України. – Ф. 582. – Оп. 10. – Спр. 1524. – Арк. 8.
12. Там само.
13. Падалко Л. Задоволення культурно-побутових потреб сільського населення – важливий фактор підвищення ефективності виробництва // Екополітика радянської України. – 1988. - № 4. – С. 57.
14. Куценко В. Соціально-культурна сфера: курсом перебудови // Економіка радянської України. – 1988. - № 6. – С. 27.
15. Вдовиченко П. та інші. Напрями реформування соціально-побутового обслуговування сільського поселення. – Економіка України. – 1994. - № 10. – С. 55.

В статье анализируется развитие библиотечной сети украинского села (1921-1991 гг.). Характеризуются качественные и количественные изменения в обслуживании библиотеками сельских жителей. Установлено существенное отставание библиотек от запросов жителей села.

Ключевые слова: изба-читальня, сельская библиотека, колхозная библиотека, читатели.

УДК 090.1:026(477)

Н. Г. Мацібора

м. Київ

КОЛЕКЦІЇ РІДКІСНИХ ВИДАНЬ У ФОНДАХ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО: ВИВЧЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

У праці проаналізовано інформаційний, змістовий потенціал колекції рідкісних видань, які знаходяться в фондах Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В.О. Сухомлинського та простежено вивчення й показано можливості їх використання.

Ключові слова: Державна науково-педагогічна бібліотека, рідкісні видання, вивчення, використання.

Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О. Сухомлинського (ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського) – багатофункціональна наукова установа Академії педагогічних наук України, метою діяльності якої є: формування національного галузевого книгосховища, державного депозитарію психолого-педагогічної і навчально-методичної літератури; науково-дослідна діяльність з питань галузевого бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства; науково-інформаційне забезпечення розвитку педагогічної науки, освіти і практики; науково-методична робота з питань удосконалення діяльності бібліотек освітянської галузі щодо створення інформаційного ресурсу та організації його активного використання; підвищення кваліфікації бібліотекарів освітянських бібліотек.

Згідно своїх головних завдань книгозбірня формує національний галузевий ресурс. Фонд ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського налічує близько 530 тис. одиниць зберігання на традиційних і електронних носіях інформації, 50% якого – галузеві документи з психолого-педагогічних питань.

У фонді Бібліотеки є значні за об'ємом і хронологією комплекти документів українською, російською, англійською, німецькою, польською та іншими мовами видання наукового, освітнього й історичного змісту. За змістом фонд освітянських бібліотек багатогалузевий, призначення якого – оптимально забезпечити інформаційні потреби користувачів з найбільш актуальних проблем галузі. Це досягається завдяки виділенню у фонді бібліотеки низки автономних частин – підфондів. Характерною ознакою підфонду є його відокремлене розміщення і зберігання. Сукупність підфондів становить структуру фонду бібліотеки [1, с. 21]. За визначенням Ю.М. Столярова, **структура** – це будова, організація, конституція бібліотечного фонду, його упорядкованість за тими або іншими ознаками [18, с. 29]. Джерела комплектування фонду ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського – надходження обов'язкового примірника від організацій, ВНЗ, установ АПН, інститутів підвищення післядипломної педагогічної освіти, дари авторів, читачів, установ, книгообмін, книготорговельна мережа. Необхідно зазначити, що обов'язковий безоплатний примірник документів до фонду почав надходити з 2002 р. [12; 13]. До цього часу жодна бібліотека освітянської галузі не отримувала обов'язкового примірника фахової літератури і не мала депозитарію [14].

Вагомою складовою фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є рідкісні видання XVIII – поч. XX ст., яких налічується у фонді близько 90 тис. Ці видання увійшли до складу наукового об'єкта ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського «Документи психолого-педагогічного та історико-культурного напрямку XVIII – поч. XX ст.», що становлять національне культурне надбання України, є науковим об'єктом,

який складає основу для наукових досліджень з питань становлення і розвитку освіти.

Науковий об'єкт – це унікальний об'єкт, що не піддається відтворенню, втрата або руйнування якого матиме серйозні негативні наслідки для розвитку науки та культури. До наукового об'єкту відносяться колекції особливо цінних і рідкісних видань [6, с. 60]. Зазначимо, що **колекція** – це систематизоване зібрання однорідних предметів, систематизованих за певними ознаками, що мають науковий, художній, історичний інтерес [2, с. 554].

У фондосховищі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського представлені колекції психолого-педагогічної тематики, зокрема у підфонді «**Педагогіка**» – це документи з історії педагогіки, педагогічної психології, дидактики, спеціальної педагогіки, педагогіки початкової та середньої освіти, професійної та вищої освіти, шкільні програми тощо, твори видатних педагогів : Я. А. Коменського, І. Пестолоцці, Ж.-Ж . Руссо, Д. Локка , Ф. Прокоповича, В. Карабіна, О. Духновича, К. Ушинського, М. Корфа, С. Русової, А. Макаренка, Г. Ващенко, В. Сухомлинського.

У підфонді «**Психологія**» – документи психологічного змісту: видання, що дають можливість ознайомлення з історією, становленням і розвитком психологічної науки в працях вітчизняних і зарубіжних психологів. Творчий доробок відомих психологів В. Бехтерева, А. Богданова, О. Введенського, А. Бена, В. Вагнера, О. Гіляровського, М. Зеленського, Ланге, Т. Рібо, Г. Челпанова - є золотим надбанням у фонді бібліотеки. Книги цих авторів рідкісні і цінні за своїм змістом і значимістю, тому нами приділяється велика увага їх збереженню. Для обслуговування користувачів бібліотеки раритетними виданнями створюються електронні копії, виготовлення яких розпочато в 2006 році. Оцифровані видання: Коменский Я. А. «Великая дидактика». – М., 1896. 596 с., Каптерев П. «Педагогическая психология». – СПб., 1877. – 631 с., Сикорській И. А. «Душа ребенка с кратким описанием души животных и души взрослого человека». – К., 1911. – 192 с.,

Богданов А. «Из психологии общества». – СПб., 1904. – 242 с. тощо. Це дозволяє користувачам бібліотеки активно використовувати ці документи у своїх наукових дослідженнях, а також зроблено перший крок до електронної доставки документів територіально віддаленим користувачам. Електронні копії передаються у Страховий фонд України.

У сучасних умовах розвитку освіти, коли особливого значення набуває самостійна робота в навчанні, зросла роль навчальної літератури. За останні роки відчуються динамічні зміни як у кількісних, так і в якісних показниках виданих підручників. З пасивного носія інформації підручник перетворився в активну дидактичну систему, яка допомагає учням і студентам забезпечувати самоконтроль, самоперевірку, формувати логічне мислення, культуру і розвивати власну життєву позицію.

Обов'язковою складовою фонду педагогічних бібліотек, як спеціалізованих бібліотек, є підручники [15, с. 121]. У фондах Бібліотеки представлена **колекція шкільних підручників**. У структурі колекції підручники дореволюційної доби – 1748 – 1917 років видання (1173 примірники); 1918 – 1945 рр. (2223 примірники); з 1946 р. і до сьогодні – сучасний підручник (більше 20000 примірників).

На базі інформаційного ресурсу Бібліотеки науковцями проводиться широка науково-пошукова і науково-дослідна робота. Об'єктом дослідження став фонд підручників.

Шкільні підручники XVIII – поч. XX ст. – надбання України, основа наукових досліджень з питань розвитку освіти та підручникотворення. Збереження цього надбання – важливе завдання не тільки для ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, а й для держави. Одним з ефективних способів інформування про зміст фондів бібліотек і інших установ фондоутримувачів є створення друкованих каталогів, формування повнотекстових баз даних в електронній формі. З метою інформаційного забезпечення науковців, освітян у їхніх дослідженнях з питань історії розвитку освіти, вітчизняного підручникотворення, бібліотечної справи

фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського у межах НДР «Створення, становлення і розвиток освітянських бібліотек України (X – XX ст.)» (науковий керівник, канд. іст. наук П. І Рогова) створено друкований каталог «Підручники та навчальні посібники для початкових і середніх навчальних закладів (1748 – 1917 рр.) у фондах Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського» [11], у якому зосереджено відомості про 1174 назви навчальної літератури з середини XVIII – поч. XX ст. **Друкований каталог** – це тип бібліографічного посібника, який розкриває зміст фондів бібліотек, окремої бібліотеки чи установи або будь-якої частини цього фонду [3, с. 20 - 23]. Робота над створенням вищезазначеного друкованого каталогу має певну специфіку. Відомо, що книжки дореволюційної доби за своїм оформленням суттєво відрізняються від книжкового масиву пізнішого періоду. Тогочасні друкарні, видавничі установи, товариства-видавці здійснювали поліграфічне оформлення книжки за своїми власними правилами, відсутність яких (повно або частково) ускладнювало бібліографічне опрацювання видань означеного періоду. Створюючи дане видання, науковці бібліотеки взяли за основу посібник «Методичні рекомендації. Український бібліографічний репертуар», підготовлений науковцем ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського Р. С. Ждановою [7, 3-19].

Під час роботи над цим виданням, серед інших бібліографічних проблем, було питання добору матеріалу, розуміння особливостей бібліографічного опису дореволюційної книжки та пристосування його до умов праці в автоматизованому режимі.

При опрацюванні основного розділу «Бібліографічний опис» найсуттєвіше було те, що він визначений як науково-бібліографічний (науковий) опис. Це пов'язано з типом бібліографічного посібника як каталогу. При такому описі максимально враховуються як основні, так і факультативні елементи, зберігається графіка написання твору, висвітлюється повніше його зміст. Увагу звертали на область приміток,

кількість яких у посібнику не обмежується. Враховували помітки, характерні як для всього тиражу видання, так і для окремих примірників, тобто дарчі написи, печатки і штампи, екслібриси тощо.

Структура друкованого каталогу складається з основної частини і низки допоміжних покажчиків. В основній частині матеріал розташований за хронологією його видання, а в межах одного року – за алфавітом авторів і назв підручників. Різномасштабному розкриттю змісту сприяє розгалужений науково-допоміжний пошуковий апарат, який включає покажчики, що значно збагачує книгу та підвищує її інформативність.

Каталог «Підручники і навчальні посібники для початкових і середніх навчальних закладів (1748 – 1917 рр.) з фондів ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського» – результативне дослідження фондів Бібліотеки та значний внесок у формуванні потужного науково-інформаційного ресурсу освітянської галузі України, вагомий вклад у національну бібліографію.

Даний каталог є першим серед подібного виду документів. Він надійшов до фондів національних, державних та інших бібліотек України, зокрема бібліотек ВНЗ III – IV рівнів акредитації, ІППО, інститутів системи АПН України.

Упродовж 2003 – 2006 рр. у Бібліотеці здійснено комплекс заходів, спрямованих на забезпечення належного функціонування вищезгаданого наукового об'єкта: розпочато виготовлення електронних копій раритетних видань – шкільні підручники і посібники (1748 – 1917 рр.). Всі підручники і посібники зазначеного періоду перенесено на електронні носії інформації, що становить 68 130 сторінок; оцифровані книги психолого-педагогічної тематики – 36 679 сторінок. Визначено балансову вартість 8 000 раритетних видань XVIII – XIX ст. Реставровано 75 видань наукового об'єкта провідними фахівцями-реставраторами НБУ ім. В. І. Вернадського. Книгосховище обладнали новими стелажками. Кошти на виконання цих робіт виділено державою.

Наступним об'єктом дослідження науковців ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського – **колекція психолого-педагогічних часописів XIX поч. XX ст.**, яка також є однією з найвагоміших надбань ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Періодика, інформаційно-історичне джерело, була й залишається важливою складовою національної культури.

Педагогічні журнали з'явилися в Росії в середині XIX ст., але і до цього часу суспільство проявляло велику зацікавленість до проблеми навчання і виховання, що відображалось у змісті деяких універсальних журналах кінця XVI – початку XIX ст. На сторінках багатьох часописів, які виходили в XIX – XX ст. залишається зафіксованою не лише складова подієвість громадсько-політичного, економічного, культурного життя українства, а й чимала кількість публіцистики, наукових, науково-популярних, пізнавальних, просвітницьких праць, створених фахівцями з різногалузевих знань. Значна частина таких матеріалів присвячена розвитку педагогічної думки. Педагогічні проблеми висвітлювались у «Прибавлениях» до «Московских ведомостей», які видавалися видатним просвітителем XVII ст. М. І. Новіковим. Статті були дуже популярні і М.І. Новіков перетворює «Прибавления» в журнал для вихователів і дітей. У 1785 р. «Прибавления» вийшли під назвою «Детское чтение для сердца и разума»: перший дитячий журнал, основоположник дитячої літератури в Росії. Часопис редагував М. Карамзін. Його тематика різноманітна і цікава: статті, байки, повісті, казки повчального і морального змісту з різних предметів. Журнал популярний серед дітей і дорослих [9].

У жодній країні світу журнальна публіцистика не була всенародним читанням у такій мірі, як у Росії в другій половині XIX ст. Причини цього явища криються в історичних і політичних умовах розвитку Росії, які склалися в середині XIX ст. – час різкого злету журналістики в країні.

Педагогічна преса XIX ст. – цінний потік інформації з історії педагогіки. Вона вміщує багату спадщину вітчизняної педагогічної культури.

У 2-й половині ХІХ ст. в Росії видавалось понад 200 педагогічних журналів [10, с. 298]. Цьому сприяла необхідність у професійному обговоренні проблеми розвитку вітчизняної освіти, педагогіки, методології навчального процесу, виокремлення головних аспектів у засвоєнні учнями знань з рідної мови й літератури, математики, природничих наук, а також в інформаційному забезпеченні педагогічного процесу загалом. Частина цих часописів, а також низка періодичних видань, які побачили світ у відомих наукових центрах Російської імперії (Москва, Санкт-Петербург, Київ, Полтава та ін.), зберігаються нині у фондах Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського. Серед цих 130 періодичних видань відзначимо, зокрема, такі пресодруки: «Бюлетень відділу народної освіти Полтавського Губвиконкому» (1906), «Вестник философии и психологии» (1889 – 1915), «Воспитание» (1861 – 1863), «Друг юношества» (1807, 1809, 1814), «Журнал Министерства народного просвещения» (1835 – 1917), «Народная школа» (1877 – 1916), «Педагогическая хроника» (1884), «Учитель» (1863, 1865, 1869), «Учительское слово» (1914) та інші видання, які доволі складно віднайти в сучасних українських книгосховищах. Донедавна ця періодика своєю цінною інформацією, що багатовекторно висвітлює не лише історію розвитку фаху, а й психолого-педагогічну проблематику, зокрема, не була відома широкій читацькій аудиторії, об'єктом зацікавлення якої є змістовне наповнення фахових видань. Саме цим і пояснюється актуальність створення фахівцями ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського науково-допоміжного покажчика **«Психолого-педагогічні часописи з фондів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського. 1807 – 1917 рр.»**

Таким чином, у науковий обіг буде впроваджено не тільки 130 назв вказаного напрямку, а й уперше вводиться фактологічна інформація колегій, місць видання, періодичності та іншої атрибуції, необхідної для виходу часописів у світ. Також буде вивчено історико-функціональні особливості (зокрема, буде здійснена спроба визначити чіткі межі виходу того чи іншого

видання, встановити імена фактичних редакторів, видавців, авторів) цих часописів, зафіксовано їхні формальні структури, названо прізвища (чи, якщо, можливо, розкрито прибрані імена) журналістів, письменників, представників науково-педагогічної інтелігенції, які брали участь у творенні змісту бібліографічних видань.

Укладання покажчика **«Психолого-педагогічні часописи з фондів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського. 1807 – 1917 рр.»** здійснюється в межах науково-дослідницької роботи бібліотеки «Теоретичні засади формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти на базі Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського» (наук. керівник – П. І. Рогова, канд. іст. наук). Бібліографічний опис часописів здійснюється згідно зі «Схемою повного бібліографічного опису періодичного видання», розробленою і активно використовуюваною у бібліографуванні української періодики працівниками Відділення «Науково-дослідний центр періодики» Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника [12]. Науковий консультант зазначеного покажчика – Сніцарчук Л. В., канд. філологічних наук, завідувач Відділення «Науково-дослідний центр періодики» ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України.

Журнали описуються мовою , якою подані основні елементи титульного аркуша. Бібліографічний запис складається з наступних елементів: назва журналу, відомості, що належать до заголовка, місце видання, видавництво, роки видання, примітки. Укладачі намагаються якомога більше дати відомостей про назви томів, випусків, прізвища редакторів, також максимально враховують факультативні відомості, що спричиняють необхідність детального вивчення періодичного видання. Серед них найголовніше – розкриття змісту через наведення розділів, авторів тощо. При описі журналів зберігається тогочасна графіка написання. Опис виконується *de visu*. Часописи в основній частині розміщуються в

алфавітному порядку. На кожний журнал, незалежно від року видання, повний опис подаватиметься один раз.

До покажчика буде внесено відомості 130 часописів, які сьогодні є базою для здійснення наукових досліджень, серед яких **«Журнал Министерства народного образования» (СПб., 1834 - 1917)** – офіційне видання цього відомства. Під цією назвою журнал існував 83 роки, хоча впродовж всього XIX ст. мав попередників: 1803 – 1819 рр. – «Периодическое сочинение об успехах народного просвещения», 1821 – 1824 рр. – «Журнал департамента народного просвещения», 1825, 1827, 1829 рр. – «Записки, издаваемые от департамента народного просвещения».

«Журнал Министерства народного образования» (СПб., 1834 – 1917) відіграв велику роль в історії народної освіти. На сторінках часопису читач знаходив урядові розпорядження до народної освіти (царські накази, міністерські циркуляри тощо), статті з гуманітарних наук. Друкувалися роботи академіка Шахматова, Соболевського, професорів Веселовського, Карсавіна, Лапно. Видатні науковці співпрацювали у відділі «Критика і бібліографія», де друкувались ґрунтовні рецензії на нові видання з гуманітарних наук. У відділі «Сучасний літопис» з'являлися огляди проектів реформ середньої освіти, розглядалися шкільні програми, звіти наукових і педагогічних товариств. Кожний номер закінчувався класичною філологією [10, с. 301].

У 1860 – 1863 роках редактором журналу був К. Д. Ушинський. Він вніс значні зміни в програму журналу, перетворив його з історико-філологічного в педагогічний. З 1860 р. в журналі вводяться нові рубрики: «Педагогіка і дидактика», «Критика і бібліографія».

За цей час у журналі друкувалися переклади творів Пестолоцці, Дістервега.

Сам редактор вперше розміщує низку своїх видатних праць: «Труд в его техническом и воспитательном значении», «Родное слово» тощо. У 1864 р. посаду редактора журналу займає Ю.С. Рехновський. Змінюється зміст

журналу. Виділяється лише два відділи «Урядові розпорядження» і «Відомості про стан і діяльність наукових установ і навчальних закладів Міністерства народної освіти». У наступні роки в журналі публікувалися матеріали з історії, філології і літератури, з'явилися статті з педагогіки і народної освіти [5].

Змістовний журнал **«Женское образование»**, адресований батькам і наставникам, виходив у світ у 1876 – 1891 рр. (У фонді 1877 – 1880 рр. видання в неповних комплектах). Продовженням цього часопису був педагогічний і науково-популярний журнал **«Образование»** 1892 – 1909 рр. (У фонді 1892 – 1907 рр., неповні комплекти). Він присвячувався питанням виховання і навчання. Видавці-редактори В. Д. Сіповський, О. Я. Острогорський. Попередником цих журналів був **«Педагогический листок. С.-Петербургских женских гимназий»**. У фонді бібліотеки за 1871 – 1899 роки видання в неповному комплекті [2].

Журнал **«Свободное воспитание»** видавався прихильниками і послідовниками Л. М. Толстого в 1907 – 1917 рр. У фонді бібліотеки повний комплект цих журналів. Це видання займало особливу позицію серед інших журналів демократичного спрямування. Він був провідником принципів виховання , заснованих на «самодіяльності, у задоволенні потреб дітей і юнацтва на продуктивній праці як необхідній основі життя». Рішучий супротивник принципів старої школи, журнал виявляв великий вплив на демократичний прошарок учительства, підтримував їх у боротьбі з рутиною, формальністю і шаблоном у педагогічній роботі.

«Свободное воспитание», як рупор радикальної педагогічної думки, друкував статті Н. К. Крупської: «К вопросу о свободной школе» 1910 р., «Вопрос о трудовой школе на Берлинском конгрессе учителей» 1911 р., «Мысли Н.И. Пирогова о воспитании и образовании» 1910 р., К. Н. Вентцель «Свободное воспитание и семья» 1913 р. тощо[13].

У колекції часописів зберігаються журнали, що виходили на території України, яка входила тоді до складу царської Росії: «Наука и

школа». – Х., 1915 – 1916; «Наша школа», – К., 1909 – 1913; «Світло», – К., 1910 – 1916; «Учитель». – Львів, 1912, 1913; «Учительське слово». – Львів, 1914; «Церковно-приходська школа». – К., 1900 – 1916 тощо.

Отже, згідно вище викладеного відзначимо, що інформаційний ресурс ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – це невичерпне джерело педагогічних знань, багатий спадок педагогічної культури; це – жива сучасність, бо піднімає нагальні питання педагогіки і виховання актуальні для нашого часу.

Науково-дослідна робота з вивчення та збереження раритетних видань, що становлять основу інформаційного ресурсу ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського та складову скарбниці національної культури, є важливим напрямом діяльності Бібліотеки.

Каталог «Підручники та навчальні посібники для початкових і середніх навчальних закладів (1748 – 1917 рр.) у фондах Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського», науково-допоміжний покажчик «Психолого-педагогічні часописи з фондів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського. 1807 – 1917 рр.» – вагомий внесок в національну бібліографію, результативне дослідження фондів бібліотеки та значний внесок у формування потужного науково-інформаційного ресурсу освітянської галузі України.

Створені покажчики допоможуть зорієнтуватися читачеві у багатстві інформаційних ресурсів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та значно полегшить працю українських науковців. Такі видання слугуватимуть користувачеві у здійсненні дослідницьких завдань не лише з низки педагогічних наук, а й із бібліології, бібліотекознавства, журналістикознавства, культурології загалом.

Список використаних джерел:

1. Васильченко М. П., Кушніренко Н. М., Мільман В. А. Бібліотечні фонди. – Х., 1993. – 150 с.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К., 2005. – 1719 с.
3. Жданова Р.С. Друкований каталог – важливе джерело інформації про бібліотечні фонди // Вісн. Кн. Палати. – 2003. – Вип. 1. – С. 20 – 23.
4. Женское образование. – 1877, 1878, 1880.
5. Журнал Министерства народного просвещения. – 1835 – 1917.
6. Ковальчук Г. І. Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах. – К., 2004. – 644 с.
7. Методичні рекомендації: Український бібліографічний репертуар. – 1999. – С. 3 – 19.
8. Образование. – 1892 – 1907.
9. Обрезкова И. Педагогическая периодика России XIX – начала XX века // Народное образование. – 2000. – № 10. – С. 288.
10. Пестова А. Журналы в Ушинке // Народное образование. – 2000. – № 10. – С. 298.
11. Підручники і навчальні посібники (1748 – 1917 рр.) з фондів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського для початкових і середніх навчальних закладів: Каталог. – К., 2005. – 383 с.
12. Про обов'язковий примірник документів: Закон України від 9 квітня 1999 р. // Урядовий кур'єр. – 1999. – 13 трав. – С. 1 – 3.
13. Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 трав. 2002 р. № 608 // Бібіл. Планета. – 2002. – № 3. – С. 2 – 4.
14. Рогова П. І. Інформаційна підтримка освітянської галузі // Лицейна освіта в Україні: перспективи і розвиток: збірник. / за ред. Г. С. Сизоненко. – К., 2002. – С. 198.
15. Рогова П. І. Топологічні ознаки педагогічних бібліотек // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2003. – № 5-6. – С. 120 – 125.

16. Романюк М. М., Галушко М. В. Схема повного бібліографічного опису періодичних видання // Зб. пр. Науково-дослідного центру періодики. – Львів, 1994. – Вип. 1. – С. 271 – 290.
17. Свободное воспитание. – 1907 – 1917.
18. Столяров Ю. Н. Библиотечные фонды. – М., 1991. – 270 с.

Аннотация

В статье проанализировано информационный, смысловой потенциал коллекции редкостных изданий, находящихся в фондах Государственной научно-педагогической библиотеки имени В.А. Сухомлинского, прослежено изучение и показано возможности их использования.

Ключевые слова: Государственная научно-педагогическая библиотека, редкостные издания, изучение, использование.

УДК 025.5:026.07(477)

Л.О. Пономаренко
м. Київ

**ВНЕСОК ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ
УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО У РОЗВИТОК
БІБЛІОГРАФІЧНИХ РЕСУРСІВ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ
ТЕМАТИКИ: ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ**

У дослідженні охарактеризовано діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В.О. Сухомлинського щодо формування та розвитку бібліографічних ресурсів психолого-педагогічного спрямування та особливості створення бібліографічної продукції працівниками бібліотеки.

Ключові слова: науково-педагогічна бібліотека, бібліографічні ресурси, продукція, покажчики, технології.

За перше десятиріччя існування новоствореній ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського потрібно стрімко пройти той шлях, який пройшли інші державні бібліотеки України за 80–90 і більше років. Зокрема, розбудувати ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як всеукраїнський галузевий науково-дослідний, науково-інформаційний та науково-методичний комплекс держави; сформувати інтегрований загальнодержавний галузевий інформаційний ресурс як у традиційній, так і в електронній

формах; створити цілеспрямовану систему інформаційного забезпечення освітянської галузі України, наукових досліджень АПН України, освітян усіх рівнів та всіх інших користувачів.

Сьогодні ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, незважаючи на свій невеликий вік – 8 років, недостатнє фінансування, кадрові проблеми, здійснила чимало інноваційних кроків, які сприяють трансформаційним процесам у педагогічній науці, освіті та практиці.

Як науково-дослідна установа, бібліотека у своїх наукових проектах почала розробляти актуальні проблеми галузевого бібліотекознавства і бібліографознавства [8].

Технологічно бібліографічні ресурси утворюють: 1) різні форми бібліографічних джерел із лінійно організованим текстом; 2) бібліотечні карткові каталоги і бібліографічні картотеки; 3) бібліографічні БД [3; 32]. Результатом виробництва бібліографічних ресурсів є бібліографічні покажчики, які слугують предметом нашого дослідження.

Одним із інноваційних завдань, що постало перед ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського у інформаційному забезпеченні користувачів галузі, стало формування системи вторинних документів. При виконанні НДР “Науково-інформаційне забезпечення освітянської галузі України” (2003–2007) науковим керівником канд. іст. наук В. І. Лутовиною було запропоновано модель із забезпечення інформаційних потреб науковців і практиків галузі вторинними документами – бібліографічними, реферативними та оглядово-аналітичними.

На сьогодні галузева система бібліографічної продукції представлена бібліографічними посібниками різних типів і видів у паперовому та електронному вигляді, а саме: науково-допоміжними, професійно-допоміжними і рекомендаційними, поточними та ретроспективними, універсальними, міжгалузевими, галузевими, тематичними і персональними посібниками.

Важлива складова системи бібліографічних видань для освітянської галузі – *науково-допоміжні посібники* для забезпечення наукових досліджень установ АПН України. Ретроспективні науково-допоміжні посібники ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського представлені насамперед такими тематичними покажчиками: „Формування активної життєвої позиції молодого громадянина України” (К., 2002), „Гід з громадянської освіти в Україні” (К.; Донецьк, 2003), „Професійна освіта України за роки незалежності (1991–2003 рр.)” (К., 2004), „Профільне навчання в старшій школі: шляхи розвитку” (К., 2004, вип. 1), „Вища освіта України в умовах трансформації суспільства: стан, проблеми розвитку, інтеграція до європейського освітнього простору (1991–2006)” (2006), „Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О. Сухомлинського: п’ять років діяльності (2000–2004)” (К., 2005). Останнє з названих видань максимально повно відображає діяльність бібліотеки як національного галузевого книгосховища, головного науково-інформаційного центру забезпечення педагогічної науки, освіти і практики, координаційно-методичного центру мережі освітянських бібліотек, науково-дослідної установи з питань галузевого бібліотекознавства, бібліографознавства й книгознавства. До покажчика увійшли відомості як про опубліковані праці – бібліографічні посібники (галузеві, тематичні, персональні), бібліографічні списки, друковані каталоги, календарі знаменних і пам’ятних дат у галузі освіти і педагогічної науки, методичні розробки з проблем бібліотекознавства, бібліографознавства та книгознавства, наукові статті та рецензії в тематичних збірниках, матеріалах конференцій, часописах, так і неопубліковані матеріали. У підготовці бібліографічних посібників активну участь беруть учені АПН України, які є науковими консультантами зазначених видань.

У сучасній педагогічній науці спостерігається зростаючий інтерес до вивчення творчої спадщини педагогів як минулого, так і сучасності, що проявляється в захисті відповідних дисертацій, проведенні наукових

конференцій, підготовці історико-педагогічних праць тощо. У зв'язку з цим вперше в Україні ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського було започатковано три серії біобібліографічних покажчиків “Видатні педагоги світу”, „Академіки АПН України” та „Ювіляри АПН України”, які розкривають життя і діяльність видатних педагогів світу, відомих учених педагогічної науки України.

Серія біобібліографічних покажчиків „Видатні педагоги світу” представлена двома випусками: “В.О. Сухомлинський: Біобібліографія: 1987–2000 рр.” (2001) та “Польський педагог-гуманіст Януш Корчак (1878–1942): (До 125-річчя з дня народження)” (2003).

До 10-річчя створення АПН України в 2002 р. засновано серію біобібліографічних покажчиків “Академіки АПН України”, в якій побачили світ вже дванадцять випусків, присвячених М.Д. Ярмаченку, І.А. Зязюну, М.Б. Євтуху, А.М. Богуш, Н. Г. Ничкало, В.Г. Кременю, І. Д. Беху, О.В. Сухомлинській, С.Д. Максименку, А.М. Гуржію, О.Я. Савченко та В.М. Мадзігону.

Аналіз біобібліографічних видань вищезазначених серій свідчить, що творчість учених-педагогів проявляється в різноманітних формах, а їхній творчий доробок активно вивчається та пропагується, що відображено у структурі покажчиків.

Для аналізу життя і діяльності вченого, крім його праць і матеріалів про наукову роботу, включаються документи, які висвітлюють стан науки та історичні події, на тлі яких розгортається персональна наукова діяльність. У окремий розділ в серії біобібліографічних покажчиків групуються дисертації, виконані під керівництвом вчених, що дозволяє охарактеризувати роль особи у процесі підготовки науково-педагогічних кадрів, формуванні власної наукової школи.

Евристичний бібліографічний пошук, підготовка і видання біобібліографічних покажчиків завжди здійснюється у тісному контакті з

самими вченими, як суб'єктами наукової діяльності, що підвищує якість підготовки та наукову цінність цих видань.

У 2007 р. започатковано серію біобібліографічних видань „Майстри бібліотечної справи України”, перший випуск якої присвячено Павлі Іванівні Роговій, кандидату історичних наук, доценту Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, члену Президії АПН України, відміннику освіти України, першому директору Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В.О. Сухомлинського. У біобібліографічних покажчиках цієї серії будуть представлені насамперед здобутки фахівців бібліотечної справи освітянської галузі.

У 2001 р. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського започаткувала видання каталогів книжкових виставок у серії “Ювіляри АПН України”, в рамках якої опубліковано 25 випусків, присвячених відомим українським ученим-педагогам: В. Ю. Бикову, Н. М. Бібик, В. І. Бондарю, В. М. Мадзігону та ін. Матеріали групуються за розділами виставки, а в їх межах – за абеткою назв праць. Серія персональних каталогів є початковою ланкою у створенні в майбутньому монументальних біобібліографічних видань, довідників.

У системі бібліографічних видань слід виділити також *тематичні професійно-допоміжні посібники*, які ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського готує на виконання національних програм “Діти України”, “Освіта України ХХІ століття”, “Патріотичне виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства”, Державної програми “Вчитель”, комплексних програм “Профілактика злочинності”, „Здоров'я нації” та ін. у вигляді інформаційних списків. Їх основне призначення – інформаційно-бібліографічне забезпечення навчально-виховного процесу в закладах освіти України.

Рекомендаційні бібліографічні посібники ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського представлені, насамперед, трьома випусками покажчика “Сучасні освітні технології”. Логічним продовженням перших трьох випусків є покажчик „Сучасні технології в освіті”, який складається з двох частин:

Ч. 1. „Сучасні технології навчання” (2005) та Ч. 2. „Сучасні технології виховання” (2006). До даного виду показників відноситься посібник “Загальноосвітня школа України за роки незалежності (1991–2001 рр.)”, де висвітлено широкий спектр питань правових і концептуальних засад розвитку національної школи; розбудови мережі закладів освіти нового типу; ролі шкільної бібліотеки в навчально-виховному процесі та її діяльність як інформаційного центру тощо. Окреме місце серед рекомендаційних посібників займає щорічник “Календар знаменних і пам’ятних дат в галузі освіти і педагогічної науки”, започаткований Бібліотекою ще у 2002 р. „Календар...” дає хронологічний перелік визначних дат світової і вітчизняної педагогіки, психології, філософії та освіти з їх коротким коментарем. До нього включено також ювілейні дати сучасних учених-педагогів АПН України (це окремий підрозділ) та вчителів-новаторів. “Календар...” популяризує нові імена педагогів, доводить до відома користувачів освітянської галузі велику кількість подій з історії української та світової педагогіки.

Поточна бібліографічна продукція представлена в інформаційному бюлетені „Нові надходження до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського”, який науковці Бібліотеки готують щомісячно. Протягом 8 років підготовлено близько 90 випусків. Бюлетень надходить до читальних залів Бібліотеки, Президії АПН України, її структурних підрозділів і друкується на сторінках фахових періодичних видань: “Освіта”, “Освіта України”, Педагогічна газета”, “Шкільна бібліотека плюс”, щомісячно оновлюється на веб-сайті ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (<http://www.library.edu-ua.net>). Поточне видання підвищує фаховий рівень як учених, так і спеціалістів-практиків.

Отже, на сьогодні ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського найповніше реалізує свої інформаційні можливості у створенні бібліографічних посібників – науково-допоміжних, професійно-допоміжних і рекомендаційних із досить значною ретроспекцією. Здійснений аналіз

бібліографічної продукції свідчить, що система бібліографічних посібників із питань педагогіки та освіти в цілому сформувалася і значною мірою задовольняє потреби фахівців усіх ланок освітянської мережі. Високий науковий рівень цих видань досягається завдяки авторським колективам, до яких залучаються відомі вчені структурних підрозділів АПН України в ролі консультантів чи наукових керівників.

Перспективним напрямом діяльності бібліотеки є участь у створенні національної бібліографії, зорієнтованої на задоволення потреб суспільства загалом в цілому на документи, що є національним інтелектуальним надбанням. У Концепції ДНПБ України (2001) було передбачено участь бібліотеки в створенні національного репертуару друкованої продукції дожовтневої доби „Україніка”. Перші кроки у даному напрямі уже здійснено шляхом упорядкування каталогу „Підручники і навчальні посібники (1748–1917 рр.) з фондів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського для початкових і середніх навчальних закладів”. У перспективу було закладено також підготовку серій науково-допоміжних покажчиків „На допомогу вчителю-предметнику”. Ці завдання мають бути найближчим часом актуалізовані у діяльності ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського із залученням книгозбірень освітянської мережі [2; 9].

Щодо використання інформаційно-комунікаційних технологій слід зазначити, що ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з 2003 р., практично тільки на четвертому році своєї діяльності, розпочала комп'ютеризацію бібліотечних процесів та опанування бібліотечним програмним забезпеченням. Було створено веб-сайт бібліотеки, завдяки якому освітянська спільнота мала змогу ознайомитися з інформаційною та науково-методичною продукцією ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, а також отримувати допомогу в пошуку фахової інформації через навігатор, поданий на ньому [6]. На сайті бібліотеки для загального користування виставлені усі бібліографічні видання як електронний ресурс, що надало можливість не настільки сильно залежати від планів відомчих видавництв, чий виробничі

потужності часто не забезпечують видання цих посібників оперативно, якісно та належними тиражами.

У кінці 2006 р. бібліотекою придбано АІБС “ІРБІС”, завдяки якій формується електронний каталог вітчизняних документів – книг, дисертацій та авторефератів дисертацій з актуальних психолого-педагогічних питань із частковим анотуванням. Сформована база даних „Періодика”, яка відображає 300 фахових періодичних видань України та Російської Федерації та з 2007 р. містить аналітичні описи актуальних статей з психолого-педагогічних питань.

Активне впровадження в інформаційно-бібліографічну діяльність комп'ютерних технологій обумовило поступовий перехід від бібліографічних покажчиків у традиційному вигляді до створення проблемно-орієнтованих баз даних [9]. Створення таких баз даних для потреб освітньої галузі зусиллями лише однієї бібліотеки не можливе, тому, необхідна координація, чіткий розподіл обов'язків із книгозбірнями освітньої мережі на основі спеціалізації та кооперування за усіма напрямками роботи.

Список використаної джерел:

1. Букшина Т. Ф. Діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського із задоволення інформаційних потреб освітян / Т. Букшина // Бібл. планета. – 2004. – № 4. – С. 33–35.

2. Концепція Державної науково-педагогічної бібліотеки України: Затв. 1.03.2001. – К., 2001. – 22 с. – Комп'ют. друк.

3. Моргенштейн И. Г. Библиографические ресурсы // Библиография. – 2003. – № 6. – С. 31–42. – Библиогр.: 29 назв.

4. Пономаренко Л. Інформаційне забезпечення галузі / Л. Пономаренко // Пед. газ. – 2005. – Берез. (№ 3). – С. 8.

5. Пономаренко Л. О. Формування системи бібліографічних посібників у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського / Л. О. Пономаренко // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 3. – С. 137–145.

6. Рогова П. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О. Сухомлинського: п'ять років діяльності. Здобутки і перспективи // Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О. Сухомлинського: п'ять років діяльності (2000–2004): Наук.-допом. бібліогр. покажч. – К., 2005. – С. 3–13.

7. Рогова П. Стратегія розвитку освітянської бібліотечної мережі України / Павла Рогова // Бібл. вісн. – 2004. – № 1. – С. 14–20.

8. Рогова П. Шляхи становлення ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як всеукраїнського науково-інформаційного центру освітянської галузі України // Історія освітянських бібліотек України: Наук. зб. / АПН України. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – К., 2006. – С. 8–21.

9. Сизов Б. Н. Создание предметно-ориентированных электронных баз данных как одна из актуальных задач развития справочно-информационного обеспечения образования / Б. Н. Сизов, Г. С. Макарова // Науч. и техн. б-ки. – 2007. – № 2. – С. 78–83.

10. Справочник библиографа / Науч. ред: А. Н. Ванеев, В. А. Минкина. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб.: Профессия, 2003. – 559 с. – (Сер. „Библиотека”).

Аннотация

В исследовании дано характеристику (охарактеризовано) деятельность Государственной научно-педагогической библиотеки Украины им. В.А. Сухомлинского по формированию и развитию библиографических ресурсов психолого-педагогического направления (содержание) и особенности сознания библиографической продукции работниками (сотрудниками) библиотеки.

Ключевые слова: научно-педагогическая библиотека, библиографические ресурсы, продукция, указатели, технологии.

УДК 02(477.4) «18» – 1920

О.Б. Комарніцький
м. Кам'янець-Подільський

БІБЛІОТЕКИ МІСТЕЧОК ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ

НАПРИКІНЦІ ХІХ СТ. – 1920 Р.

У статті йдеться про діяльність бібліотек містечок Правобережної України наприкінці ХІХ ст. – на початку ХХ ст. та в добу Української революції 1917-1920 рр.

Ключові слова: бібліотека, містечко, губернія, «Просвіта», читальня, євреї.

Розбудова незалежної Української держави об'єктивно викликала великий інтерес громадськості до історичного минулого нашої країни, її надбань у царині культури, у тому числі вітчизняного бібліотекознавства. Мабуть жодний його напрям не набув в останні роки такого повсюдного поширення як вивчення історії бібліотечної справи в Україні загалом та історії окремих книгозбірень зокрема. Даною проблемою займалися О.Завальнюк [7], В.Лозовий [13], В.Малий [14], С.Карван і Н.Синиця [8], О.Малюта [15] та ін. Декілька статей було опубліковано автором даного дослідження [7; 11; 14].

Метою нашої публікації є вивчення діяльності бібліотек містечок Правобережної України наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. та в добу Української революції 1917-1920 рр.

Статистичний довідник «Весь Юго-Западный край» повідомляє, що у 1913 р. у містечках Волинської губернії діяли 28 бібліотек (у Почаєві – 6, у Коростені – 3, Колках, Баранівці, Полонному – по 2, Чуднові, Устилузі, Олиці, Славуті, Турійську, Радзивиліві, Корці, Любарі, Острополі, Базарі, Лугинах, Словечну, Красилові – по 1) [1, с.712, 728, 744, 754,769, 781-782, 785, 799, 813, 816, 818, 820, 822, 831, 833, 835, 836, 837, 838, 885]. Натомість у «Памятной книжке Волынской губернии на 1915 г.» йдеться про 25 містечкових бібліотек. Наступна таблиця показує розподіл бібліотек по містам, містечкам і селам Волинської губернії [20, с.222-223].

Таблиця № 1

**Інформація про розподіл бібліотек по містам,
містечкам і селам Волинської губернії (1915 р.)**

№ п/п	Повіти	Загальна кількість бібліотек		
		у містах	у містечках	у селах
1.	Житомирський	9	4	-
2.	Новоград-Волинський	2	5	1
3.	Ровенський	5	-	-
4.	Острозький	2	-	-
5.	Здолбунівський	2	-	-
6.	Володимир-Волинський	3	1	-
7.	Кременецький	4	9	-
8.	Луцький	6	1	-
9.	Овручський	4	1	-
10.	Старокостянтинівський	3	2	2
11.	Ковельський	2	-	-
12.	Дубенський	4	1	3
13.	Ізяславський	1	1	1
	Загалом по губернії	47	25	7

Конкретну інформацію про діяльність бібліотеки у Славуті подають у своєму дослідженні краєзнавці С. та А.Ковальчуки [9, с.44].

У містечках Подільської губернії у 1908 р. діяло 13 бібліотек, а у 1912 р. – 16. У містах – відповідно 27 і 28, у селах – 6 і 9 [7, с.6].

На жаль, подібна статистична інформація по бібліотеках містечок Київської губернії відсутня. Цікаві дані про діяльність громадської бібліотеки у містечку Ржищів вміщена на сторінках праць краєзнавця В.Умрихіна [26, с.32]; [27, с.14].

Існувала низка приватних книгозбірень, власниками яких були переважно євреї. Відомо, що містечка, як і міста, були місцем найбільшої концентрації єврейського населення. За нашими підрахунками, у містечках Київської губернії євреї становили 36%, Подільської – 43,7%, Волинської – 47,9% [10, с.40].

Одним із напрямків економічної діяльності євреїв була бібліотечна справа. Відкриття платної бібліотеки могло б стати «світлим промінчиком» в нужденному житті пересічного єврея. Так, городоцька міщанка К.Ірліх-Стемпковська, благаючи Подільського губернатора про відкриття читальні, в листі на його адресу писала: «Дуже важко живеться... я вдова з двома дітьми. Дозвольте відкрити читальню при існуючій вже бібліотеці. Відкриття читальні дасть декілька рублів в місяць, що буде великою підтримкою» [6,

спр. 7978, арк. 73]. В такому ж дусі фіксуємо звернення жителя Томашполя, відставного писаря-українця Й.Юрковецького, для якого «бібліотека... буде джерелом харчування для... сім'ї» [6, спр. 8264, арк. 145]. Не менш переконливими були й інші аргументації про відкриття містечкових бібліотек. Зокрема, дунаєвецький купець Ш. Кантор у посланні губернатору звертає увагу на те, що «в Дунаївцях декілька тисяч населення, але до цих пір немає бібліотеки, якої потребує все населення, особливо бідне, матеріальний стан якого не дозволяє купляти книг». Привертає увагу і стурбованість євреїв Голованевська – «за недостатньої кількості літератури похитнулася релігійність наших дітей» [6, спр. 7962, арк. 82, 121].

Найбільш повно прагнення містечкового населення виразили 13 жванецьких міщан-євреїв: «Населення містечка відстає в культурному відношенні від інших місцевостей. Не маючи можливості піднятися до рівня загальнолюдської вихованості через читання корисних книг, ... підростаюче покоління витрачає сили на діяння, що приносять одні збитки...» [6, спр.7101, арк. 1]. Підтверджуючи серйозність намірів відкрити Жванецьку громадську публічну бібліотеку, відповідальність за яку взяв на себе М.Геніс, міщани містечка в березні 1900 р. направили губернатору 2 примірники Статуту такого змісту:

«1. Бібліотека і читальня складається з книг, журналів і газет, дозволених цензурою російською, єврейською і іноземними мовами.

2 Мета... надати можливість якнайкраще провести вільний час.

3 Бюджет складають:

- 300 руб. одразу пожертвуваних членами-засновниками;
- пожертвування грошима і книгами приватними особами і установами;

- плата за користування бібліотекою і читальнею;

- прибуток з вечорів, концертів, публічних лекцій.

4. Керівництво... здійснюватиме розпорядчий комітет з 7 осіб, які будуть обиратися загальними зборами членів-засновників з їх середовища.

5. Комітет обирає... голову і касира. Голова скликає комітет за необхідністю, але не менше 1 разу в місяць.

6. Обов'язки комітету: вибори бібліотекаря, завідування справами бібліотеки, щомісячна ревізія сум з прибутково-видаткової книги, щорічні ревізії, пошук коштів..., закупка книг і журналів, виписка періодичних видань відповідно до вимог і заяв читачів, складання щорічних звітів.

7. Читання... щоденно з 9⁰⁰ до 14⁰⁰ і від 18⁰⁰ до 21⁰⁰, а в святкові (християнські і єврейські) дні від 9⁰⁰ до 12⁰⁰, 15⁰⁰ до 22⁰⁰.

9. Плата за користування читальнею визначається комітетом не більше 5 коп. в місяць, а за отримання однієї книги додому – не більше 15 коп.

11. За кожну отриману додому книгу вноситься застава в 1 руб., а у випадку великої вартості книги збільшується до розміру її вартості.

12. Обов'язки бібліотекаря, правила відносно зберігання і видачі книг, журналів, газет, користування ними і вся внутрішня організація бібліотеки і читальні визначаються інструкцією, яка складається комітетом і затверджується загальними зборами членів, причому членами можуть бути всі особи, які внесли не менше 3 руб.». [6, спр. 7101, арк. 2,6].

Однак, в переважній більшості такі заяви наштовхувалися на протидію повітових справників, а вже потім Подільського губернатора, якому з 1899 р. належало дискреційне право на відкриття бібліотек [6, спр. 7068, арк. 1]. Цікаво, що особи, які брали на себе відповідальність за дотримання порядку в бібліотеці, переважно характеризувалися начальником Подільського губерньського жандармського управління як «політично благонадійні».

Проте, ще раз наголосимо, що справники завжди знаходили причини, через які відкриття бібліотек було небажаним. Так, Кам'янецький повітовий справник відносно бібліотеки в Жванці рапортував губернатору: «... в містечку немає міського громадського управління, до відання якого можна було б віднести публічну бібліотеку, поліцейський нагляд обмежений

поліцейським наглядачем,... містечко населене виключно євреями, за 2 версти до австрійського кордону, при відсутності в цій місцевості інтелігентних російських осіб, здатних керувати цим закладом. Тому при недостатності поліцейського нагляду бібліотека стане виключно єврейською, провідником заборонених закордонних видань» [6, спр. 7107, арк. 18 зв.]. Ушицький повітовий справник 23 січня 1904р. наголошував, що «догляд затруднюється незнанням поліцією єврейської мови» [6, спр. 7247, арк. 3], що може сприяти, як зазначав Ольгопольський повітовий справник 20 квітня 1913р. щодо Чечельницької бібліотеки «поширенню нелегальної літератури» [6, спр. 8264, арк. 43].

Губернатор «люб'язно» погоджувався з висновками своїх підлеглих. Архівні дані свідчать про відмову відкрити бібліотеку у 1890 р. тульчинському дворянину І.Рогаль-Левицькому, писареві А.Гольдбергу із Богополя [6, спр. 6366, арк. 10, 56-69], у 1910 р. – І.Мошензону (Кам'янка), Городоцькому вільному пожежному товариству, Б.Герману (Теплик), Н.Шапіро (Криве Озеро) [6, спр. 7978, арк. 22, 49-50, 98-100, 127-129], у 1911 р. – М.Богомольному (Бершадь), М.Райзу (Чорний Острів), Т.Шпуну (Шаргород), Д.Гондельману (Хоцевата), Ш.Кантору, М.Ройзену (Дунаївці), євреям Пикова та Голованевська [6, спр. 7962, арк. 147, 172-174, 40-42, 81, 82, 118, 115, 122], у 1913 р. – міщанам Браїлова, Л.Шнайдеру (Шпиків), Й. Юрковському (Томашпіль), Б.Спектру (Теплик), Л.Попелюхеру (Чечельник) [6, спр. 8264, арк. 3-4, 140-142, 147, 108] та ін.

Цікаво, що коли в одного з євреїв-власників виникло бажання перепродати бібліотеку в інші руки, виникли проблеми. Так, С.Кантор із Миколаєва так і не зміг у 1910 р. переоформити її спочатку на Б.Ракова, а після відмови у цьому губернатора – на І. Крейніса [6, спр. 7978, арк. 7-9, 31-33, 96].

Були випадки, коли бібліотеки існували напівлегально, без офіційного на те дозволу губернських властей. Так, Бершадська сіоністська громадська бібліотека офіційно визнаною була лише у 1913 р., хоча працювала з 1906 р.,

а Тульчинська – лише у 1911 р. [25, с. 132, 327].

Зважаючи на такі обставини, містечкові євреї відкривали нелегальні бібліотеки. Так, в одній з кімнат шпиківського писаря Ашерса існував такий заклад («В Шпикові добрий пристав – він і його поліцейські отримують щомісячну платню за мовчання») [25, с. 460]. У грудні 1912 р. на ім'я губернатора надійшов донос від жителя Пісчанки Р.Мейклера про те, що міщанин цього ж містечка відкрив в своєму будинку нелегальну бібліотеку єврейських книг, які «поширюються серед єврейського населення в великій кількості». Він ніби «займається навчанням дітей, а насправді багатіє від внесків абонентів». Підпільну бібліотеку в цьому будинку дійсно було знайдено, проте в кінці кінців справу, яку було передано до суду, припинено [6, спр. 8264, арк. 35-39]. В Ярмолинцях існувала бібліотека єврея М.Смотрича, який без дозволу губернатора передав її для завідування Ю.Гарбергу, в одній із кімнат будинку якого знаходилася дозволена бібліотека, в іншій – нелегальна [6, спр. 7962, арк. 183].

Архівний матеріал свідчить, що пік відкриття платних містечкових бібліотек припадає на початок ХХ ст. Про книгозбірні містечок Подільської губернії другої половини ХІХ ст. ми маємо епізодичні дані. Так, Брацлавській повітовий справник свідчив, що на 1884 р. бібліотеки були при Немирівській гімназії, військова бібліотека і читальня у Тульчині [6, спр. 6083, арк. 100 зв.]. Під 1885 р. спостерігається прагнення управління Київського телеграфного округу МВС відкрити службову бібліотеку при Тульчинській телеграфній станції. Губернські власті не заперечували, проте доля цього проекту не відома [6, спр. 6084, арк. 88-91].

Як би там не було, на 1908 р. містечкові бібліотеки функціонували у Проскурівському повіті (Ярмолинці) [6, спр. 7748, арк. 13зв.], Летичівському (Деражня; Меджибіж) [25,с.83], Літинському (Новокостянтинів), Вінницькому (Браїлів), Балтському (Криве Озеро, Богополь), Брацлавському повітах (Тульчин) [6, спр. 7748, арк. 22зв., 23, 27зв., 30зв., 46зв., 47, 50зв.]. Крім цього, в Немирові при віддленні Санкт-Петербурзького єврейського

літературного товариства (прим. авт. – такі відділення були і в Сатанові та Жванці), теж працювала бібліотека [19, с. 11-12]. У 1912 р. відкрилися нові книгозбірні у Проскурівському повіті (Миколаїв, Чорний Острів); Летичівському (Зіньків); Вінницькому (Гнівань, Кам'янка); Кам'янецькому повітах (Городок) [6, спр. 8176, арк. 68зв., 70, 73зв., 64]. Всього – 14 (у т.ч. бібліотека «Просвіти» у Печарі). У 1913 р. з'являється російсько-єврейська бібліотека в Дунаївцях [6, спр. 8303, арк. 18зв.].

Окремо зупинимося на бібліотеках-читальнях Подільського товариства «Просвіта». Після піврічної тяганини було дозволено розпочати свою діяльність бібліотеці у Жванці. 27 березня 1907 р. лікарем К.Степурою від імені Подільського товариства «Просвіта» тут було засновано бібліотеку-читальню. Коли приїхав на канікули син К.Степури – студент Григорій, згодом відомий український діяч, то він збирав у бібліотеці місцеву молодь і проводив з нею відповідну проукраїнську роботу. В червні 1907р. бібліотеку, за доносом закрили [13, с. 10].

Досить успішно працювала бібліотека-читальня в Печарі Брацлавського повіту, діяльність якої пов'язана, перш за все, з діяльністю місцевої вчительки А.Кондратченко та священника І.Кульматицького [15, с. 329]. Просвітянська книгозбірня стала справжнім осередком культурного життя в містечку. Про популярність бібліотеки і той великий вплив, який вона мала на селян, писав відомий наддніпрянський кооператор М.Гехтер: «... Людність так звиклась, зжилась з читальнею, що вважає її необхідною своєю потребою...Це явище дуже характерне для того, як швидко селяни живаються з тим, чого вони прагнуть. Люди з охотою читають книжки... Навіть старшина, який раніше не терпів українську мову, тепер часто прохає дати йому ту чи іншу книжку». Бібліотечний фонд печарської бібліотеки нараховував 204 книги, а основними читачами були майже 60 школярів і молодих селян [13, с. 15, 17].

Інформація про роботу бібліотек містечок Правобережної України в добу Української революції 1917-1920 рр. епізодична. Насамперед, вона

пов'язана з діяльністю «Просвіт». Так, у містечку Кам'янка що на Київщині з ініціативи солдата М.Салабася відбулася вистава, виручка з якої пішла на потреби «Просвіта», яка планувала відкрити бібліотеку-читальню [4; 4 червня]. Читальні та бібліотеки просвітяни також відкрили у київських містечках Погребище [4; 23 квітня], Івангороді [17; 3 червня], Покотиліві [4; 4 червня], у волинських – Чуднові [16; 8 (21) вересня], Коростені [17; 9 червня]. У Зозові заклала читальню місцева селянська спілка [17; 28 жовтня]. Газета «Нова Рада» повідомляла, що брусиловські просвітяни поставили виставу «Мати-наймичка», а всю виручку від неї (400 крб.) передали на поповнення книгозбірні. Виписали ще 6 газет [17; 16 червня]. Білопільська «Просвіта» передплатила для своєї читальні газети «Народня Воля», «Нова Рада», «Киевская мысль» журнали «Літературно-науковий вістник», «Селянські хазяї» [23; 15 листопада].

У добу гетьманату П.Скоропадського «Просвіти» продовжували відкривати читальні. Зокрема, це мало місце у Фастові [18; 21 вересня (4 жовтня)] та Жванці. Жванецькі просвітяни надіслали прохання до редакцій видавництв надати по одному примірнику своїх видань [18; 11 (24) жовтня]. У Стеблеві місцевий кооператив «Дніпро-Роська спілка» допоміг місцевій бібліотеці коштами у розмірі 25 тис. крб бібліотеці [28, с.149]. Разом з тим, у цей період мали місце і зловживання зі сторони місцевої влади, так і окупаційної влади. У м-ку Хабно місцева міліція спільно з німцями закрили «Просвіту», а книги її бібліотеки визнали «політичними» і конфіскували [3; 28 травня]. Книжкові фонди Іванківської «Просвіти» окупанти змусили перенести у місцеву школу [2; 17 (30) травня]. У Славуті в ході погрому палацу князя Сангушка було знищено багатющу бібліотеку, де зберігалися понад 1000 рукописних праць польських письменників, оригінали низки статутів Речі Посполитої та окремих староств і воєводств. Бібліотеку оцінювали у 30 млн крб [2; 3 (16) червня].

У період Директорії УНР склалися кращі умови для відкриття нових читалень і бібліотек. Зокрема, такі заклади були відкриті просвітянами у

волинських містечках Кульчини [5; 12 листопада] і Левків [22; 3 (16) вересня]. Культурно-просвітницьке товариство «До світла» у Смотричі на виручені кошти від постановки вистав «Зоря нового життя» Кащенко і «Нахмарило» Грінченка передало на потреби бібліотеки. Газета «Слово» повідомляла, що «бібліотека-читальня охоче відвідується... Література соціального змісту... Характерна ознака втоми після пережитих подій» [24; 5 листопада].

Таким чином, варто констатувати, що така кількість містечкових «скарбничок людського знання, думки й почуття», була звичайно ж недостатньою для жителів, які проживали в містечках Правобережної України. Разом з тим, просвітянські бібліотеки, незважаючи на їх обмежену кількість, стали втіленням морально-етичних і патріотичних почувань пересічного українця, виховували громадянство на засадах людської та національної гідності.

Список використаних джерел:

1. Весь Юго-Западный край на 1913 год. Справочная и адресная книга по Киевской, Подольской и Волынской губерниях /Сост. под общим наблюдением М.В.Довнар-Запольского и под. ред. А.П.Ярошевича. Изд. 1-е. – К., 1913.
2. Відродження. Щоденна безпартійна демократична газета. – Київ. – 1918.
3. Вісти Краєвої преси: Департамент преси при Державнім Секретарстві. – Київ. – 1918.
4. Вістник товариства «Просвіта» у Катеринославі. – 1917.
5. Волинська Рада. Демократичний часопис. – Старокостянтинів. – 1919.
6. Державний архів Хмельницької області. – Ф.228. – Оп.1.
7. Завальнюк О.М., Комарніцький О.Б. Подільські бібліотеки наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. //Освіта, наука і культура на Поділлі: Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2002. – Т.2.

8. Карван С., Синиця Н. Бібліотеки Хмельниччини: віхи становлення //Хмельниччина і роки становлення та поступу (1937-1997 рр.): Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Хмельницький, 1997.
9. Ковальчук С., Ковальчук А. Славута: минуле і сучасне. – К.: ВАТ «Вид-во «Київська правда», 2003.
10. Комарніцький О.Б. Містечка Правобережної України в добу Української революції 1917-1920 рр. Дис. канд. іст. наук... 07.00.01/ Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича. – Чернівці, 2006.
11. Комарніцький О.Б. Містечкові бібліотеки Подільської губернії перед Українською революцією 1917-1920 рр. //Бібліотеки в інформаційному суспільстві: Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 110-річчю Хмельницької ОУНБ ім. М.Островського, 21 вересня 2001 р. /Управління культури Хмельницької обласної державної адміністрації, Хмельницька державна обласна універсальна наукова бібліотека. – Хмельницький, 2001.
12. Левицький О. Галицька армія на Вільній Україні (спомини з часу від липня до грудня 1919 р.). – Відень, 1921.
13. Лозовий В.С. Діяльність Подільської «Просвіти» в 1906-1914 рр. //Просвітницький рух на Поділлі (1906-1923 рр.). – Кам'янець-Подільський, 1996.
14. Малий В.В., Комарніцький О.Б. Кам'янець-Подільська російська публічна бібліотека (1866-1890 рр.) //Освіта, наука і культура на Поділлі: Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. – Т.4.
15. Малюта О. Шляхи, політи кров'ю. Про діяльність осередків Подільського товариства «Просвіта» в першій половині ХХ ст.

- //Просвіта: історія та сучасність (1868-1998): Збірник документів і матеріалів. – К.: Просвіта, Веселка, 1998.
16. Народня воля. Щоденна народна газета. – Київ. – 1917.
  17. Нова Рада. – Київ. – 1917.
  18. Нова Рада. – Київ. – 1918.
  19. Отчет о деятельности Еврейского литературного общества со времени его основания 12 октября 1908 г. до января 1910 г.– Санкт-Петербург, 1910.
  20. Памятная книжка Волынской губернии на 1915 г. – Житомир, 1915.
  21. Приходько В. Під сонцем Поділля. – Львів, 1931.
  22. Рада. – Київ. – 1919.
  23. Селянська думка. – Бердичів. – 1917.
  24. Слово. Щоденна громадська, політична і літературна газета. – Київ. – 1920.
  25. 100 еврейских местечек Украины. Исторический путеводитель /Сост. В.Лукин. – Санкт-Петербург: изд-во А.Гершта, 2000. – Вып.2.
  26. Умрихін В.В. Історія Ржищівщини. Від найдавніших часів до наших днів. – Ржищів, 1996.
  27. Умрихін В. Ржищів – 850 років. Краєзнавчий збірник. Ржищів, 2001.
  28. Фареній І.А. Український кооперативний рух у період 1917-1920 рр. (історичний аспект). Дис. канд. іст. наук... 07.00.01 /Черкаський державний університет ім. Богдана Хмельницького. – Черкаси, 1999.

Аннотація

В статье рассматривается функционирование библиотек местечек Правобережной Украины в конце XIX – в начале XX вв. и в период Украинской революции 1917-1920 гг.

Ключевые слова: библиотека, местечко, губерния, «Просвіта», читальня, євреї.

УДК 027.2(477)''1917''

В.С. Лозовий

СТАНОВЛЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК СІЛЬСЬКИХ „ПРОСВІТ” У ДОБУ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ (1917 Р.)

У статті висвітлюється процес створення та діяльності бібліотек товариства “Просвіта” на селі в добу Центральної Ради, з’ясовується мета та завдання їх діяльності.

Ключові слова: бібліотеки, товариства “Просвіта”, село, Центральна Рада.

Після повалення царизму та створення Центральної Ради у березні 1917р. перед українським народом постали завдання побудови національної державності, соціально-економічного реформування та відродження культури і освіти. Соціальну базу Української революції становило здебільшого малоосвічене селянство. Відтак потрібно було залучити широкий загал сільського населення до вирішення проблем національно-визвольної боротьби. Основною організаційною формою залучення селянства до участі в державотворчому процесі, підвищення його культурно-освітнього рівня мали стати “Просвіти”, а в їх структурі – бібліотеки-читальні, діяльність яких після революції 1905 р. дала певні позитивні результати.

Зазначена тема за радянських часів фактично не вивчалася. Лише в період перебудови, а особливо після здобуття Україною суверенітету чимала увага приділяється дослідженню просвітницького руху в революційну добу 1917-1921 рр., у тому числі й окремим аспектам формування та діяльності бібліотек-читалень¹. В останній період захищено низку дисертацій, присвячених діяльності “Просвіт” у революційний період². Просвітянські товариства, як осередки українського національно-освітнього руху за доби Центральної Ради, дослідила Т.Осташко³. Діяльності “Просвіт” в українському селі присвячено статтю А.Пижика⁴. Роботу сільських «Просвіт» Подільської губернії щодо забезпечення населення літературою в 1917-1923 роках висвітлював Г.Кучеров⁵. Однак, на нашу думку тема створення та діяльності бібліотек просвітніх товариств у сільській місцевості

потребує подальшого дослідження.

Мета даної роботи полягає в тому, щоб висвітлити процес створення та діяльності бібліотек просвітніх осередків на селі в добу Центральної Ради, з'ясувати їх мету та завдання.

Одразу після Лютневої революції український політичний та культурно-освітній рух почав ширитись у регіонах. Його лідери розуміли першочергову роль “Просвіт” у піднятті національної та політичної свідомості, а також культурно-освітнього рівня широких селянських мас. Вже 8 березня 1917 р. Товариство українських поступовців у відозві “До українського громадянства” закликала засновувати “Просвіти” як осередки культурної праці на селі та в місті.⁶

На місцях відновлювалися старі просвітні осередки, створювалися нові. Українство організовувалось. У пресі розпочалася широка пропаганда суспільного значення просвітянської діяльності, особливо ж для селян. Констатувалося, що на селі потрібно мати багато українських товариств (кооперативних та інших), але насамперед треба заснувати “Просвіти”. Газети стверджували, що на всі питання селян, які виникли після революції, щодо подальшого соціально-економічного та політичного розвитку можуть дати відповідь передусім просвітні організації: “Найкращим і найпотрібнішим товариством, яке все те може зробити, ми вважаємо “Просвіту”. Хай не буде села на Україні, де не було б такого товариства”. Селянам детально пояснювалося, як організувати таке товариство. Вони повинні обрати 7 чоловік для створення статуту, обговорити та затвердити його. Далі обрати Раду “Просвіти” та сплатити членські внески. Таким чином, товариство вже вважається створеним. Селяни, якщо бажають розібратись у тому чи іншому питанні, звертаються до „Просвіти”, а та повинна придбати книжки з відповідної теми або запросити з міста лектора.

У газетах друкувався зразок просвітянського статуту, в якому зазначалось, що товариство “Просвіта” засновується для того, щоб “підняти освіту своїх членів, дати їм добру науку і корисну розвагу і допомогти

боротись за свої права і за кращу долю”. Щоб досягти цієї мети "Просвіта" організовує інформативні читання (хоча б один раз на тиждень), запрошує доповідачів для пояснення того, що потрібне селянам створює безплатну книгозбірню, в якій повинен бути дитячий відділ⁷.

У регіонах точилася напружена політична боротьба, в яку різні партії намагалися втягнути селянство. За рівнем освіти та поінформованості воно не могло адекватно розібратися в політичному становищі. Саме це в своїй промові 16 квітня 1917 р. на українському губернському з'їзді в Харкові констатував представник селянства М.Троян. Він стверджував, що після революції кожна партія звертається до селян з закликом пристати до неї, і запевняє, що тільки вона здобуде все потрібне селянству, і "бідний темний селянин хапається за голову, не знаючи куди пристати, де його товариші, а де вороги". На думку промовця, єдиний рятунок у цій ситуації може дати "Просвіта". "Село наше ще загортає тяжкий туман: світлом "Просвіт" гонім його геть! Треба щоб у кожному селі заклались товариства, які допоможуть українському селянству стати на певну дорогу. Відчиняймо ж "Просвіти"! - закінчив промовець під гарячі оплески усього зібрання.

На місцях йшла робота по створенню просвітніх осередків. 24 квітня 1917 р. відбулися перші загальні збори Чернігівської "Просвіти" за присутності близько 150 членів під головуванням відомого українського діяча І. Шрага. Наголошувалось що як раніш, так і тепер головне завдання "Просвіти" – встановити тісні зв'язки з селом, організувати селянські маси.

Оскільки саме організації селянства надавався пріоритет, на хліборобських зібраннях діячі українського руху проводили велику агітаційну роботу, яка давала позитивні наслідки. 29 квітня 1917 р. ухвалено постанову Радомишльського повітового селянського з'їзду про заснування в селах "Просвіт", бібліотек та клубів, чому повинна допомагати коштами повітова земська Управа⁸.

На Катеринославщині українську справу просували здебільшого просвітяни. На Поділлі – навпаки, українські громадські організації

поширювали “Просвіти”. Так, 6 травня 1917р. на Подільському губернському українському з’їзді заслухано доповідь Іваницького “Про організацію “Просвіт” у краї”⁹.

Просвітянські товариства поставали по всій Україні, навіть у південних регіонах, де русифікація особливо давалася взнаки. 7 травня 1917 р. на станції Долгінцево на Херсонщині, урочисто відкрито українське товариство "Просвіта". На зібрання зійшло близько 1000 чоловік, прибула Рада Криворіжської "Просвіти" з прапором і співочим гуртком. Відбувся молебень, а потім мітинг, на якому говорилося про значення та завдання просвітніх товариств взагалі та місцевого зокрема. 16 травня на загальних зборах “Просвіти” обрано Раду, при якій створено секції бібліотечну та фінансову, лекційно-агітаційну, редакційну, друкарських справ та інші¹⁰.

Селянські просвітяни хотіли поділитися з лідерами української революції своїми здобутками. Телеграму Центральній Раді з привітанням від селян с.Успенського Верходніпровського повіту на Катеринославщині 17 травня послало місцеве товариство “Просвіта”. Зазначено, що в просвітній гурток входить 50 членів. Він ставить мету “провадить вільну думку українську серед товаришів – селян, а також за Землю і Волю”. У просвітянській хаті-читальні щонеділі відбуваються зібрання селян¹¹.

Центральна Рада ініціювала створення просвітніх осередків на місцях. Її представники відряджалися в села і там проводили агітаційно-пропагандистську роботу, засновували “Просвіти”. У с. Березніватоми Херсонського повіту старші селяни, навчені сумним досвідом 1905 року, боялися записуватися до товариства, однак молодь ставала членами “Просвіти”. Відтак найняли приміщення, виписали газети та книжки, почали готувати театральну виставу. У с.Батурині сформовано товариство, до якого записалось 64 мешканці, причому багато жінок. Просвітяни читали селянам лекції, видавали книжки та газети, а надалі розповсюдили свою діяльність на навколишні села¹².

Інтенсивне зростання кількості “Просвіт” спостерігалось в Київській

губернії. Протягом березня-червня 1917р. лише у Васильківському повіті було засновано 42 товариства¹³. При багатьох з них діяли бібліотеки.

В окремих регіонах просвітяни розгорнули активну діяльність. Так, Золотоношське товариство “Просвіта” на Полтавщині, разом з повітовим та міським комітетами, видавало газету “Вільне слово”, через яку популяризувало українську справу. Тут же фіксувалися результати просвітянської роботи. Так, 11 червня в с.Мосинці утворено “Просвіту”, в яку записалося 57 мешканців. Вирішено організувати книгозбірню. Для пропаганди серед селянства ідеї автономії України товариство влаштовувало в селах повіту лекції¹⁴.

Коли селянам пояснювали значення “Просвіти”, вони охоче засновували товариства. 25 червня 1917 р. у с.Берестовець Борзненського повіту на Чернігівщині організовано просвітянське товариство з бібліотекою. Як зазначалося, місцеві мешканці “одразу жертвували великими сумами, як для нашого села”. Крім грошей для будівництва приміщення давали дерево та інші матеріали. Селяни назвали свою “Просвіту” “Народним сільським університетом”.

Часто просвітяни брали активну участь у суспільно-політичному житті регіону, організовували селянство. У просвітній діяльності значна увага приділялася закупівлі літератури, передплаті періодичних видань та відкриттю бібліотек-читалень. Окремі “Просвіти” одразу розгорнули бурхливу діяльність. Так просвітянський осередок с.Байківки Вінницького повіту на Поділлі лише протягом двох місяців липня-червня 1917 р. закупив для власної книгозбірні до 500 примірників книг різної тематики та передплатив значну кількість українських газет. На зібрані селянами кошти просвітяни с. Пурпурівці Вінницького повіту придбали україномовні книги та передплатили періодичні видання. У неділю та на свята серед селян влаштовувались читання на різні теми. Місцева інтелігенція та селяни с. Джулинці також зібрали кошти на придбання літератури для місцевої бібліотеки-читальні. У “Просвіту”, що утворилася в с. Капустянах

Брацлавського повіту, записалося 160 осіб. На зібрані ними кошти були передплачені газети «Вільна Україна», «Наша Рада», Народна воля», Подільська воля» та ін.

Члени «Просвіти», побувавши на різних заходах у містах, купували там книги, щоб поповнити свої бібліотеки. Так представники Ново-Кропивнянського товариства Гайсинського повіту Подільської губернії придбали в Києві близько 100 книг. Діяльність бібліотек-читалень, їх лекційно-пропагандистська робота, поширення книг та періодичних видань – все це давало селянам важливу для них інформацію, допомагало орієнтуватися в суспільно-політичних процесах.

«Просвіти» стали справжнім промотором національного культурно-освітнього руху. 20-23 вересня 1917 р. відбувся Всеукраїнський з'їзд «Просвіт». У ньому взяло участь більше 400 делегатів. Визнаючи причиною великого політичного, національного та економічного занепаду неписьменність народних мас, з'їзд «Просвіт» ухвалив домагатися введення обов'язкової шкільної освіти та закликав усіх своїх членів до боротьби з неграмотністю через відкриття курсів ліквідації неписьменності при кожній «Просвіті».

Значна роль відводилася поширенню книг та розвитку бібліотечної мережі. Для розгортання видавничої справи та поширення книжок рекомендувалося при всіх губернських «Просвітах» утворити редакційно-видавничі комітети, які б видавали книжки наукового-популярно характеру. У резолюціях форуму просвітян було поставлено питання перетворення «Просвіт» з суто громадських організацій в організації державно-громадські. Зазначалося, що товариства повинні отримувати кошти для своєї діяльності не стільки з членських внесків, скільки з бюджетів держави та самоврядувань, і відповідно земства, як самоврядні органи, за рахунок цього утримувати інструкторів «Просвіт»¹⁹. З'їзд став важливою віхою в становленні просвітнього руху в Україні.

Таким чином у період Центральної Ради набув значного поширення на

селі, просвітницький рух у межах якого формувалися та функціонували бібліотеки-читальні, що сприяло подоланню неписьменності, формуванню національної та політичної свідомості селянських мас. Це стало важливою складовою національно-визвольного руху, боротьби українців за свободу та державність.

Список використаних джерел:

1. Євсилевський Л.І., Фари́на С.Я. “Просвіта” в Наддніпрянській Україні: Історичний нарис. – К., 1993. – 128с.
2. Фари́на С.Я. Роль “Просвіт” в українському національно-культурному русі на початку ХХ століття : Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Кременчук, 1993; Кравчук Л.В. Культуротворча діяльність та просвітницький рух в період Української державності 1917-1923 рр.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Чернівці, 1996; Масюк С.О. Діяльність товариства “Просвіта” в Україні (березень 1917-1920 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К, 1997.
3. Осташко Т. Товариства “Просвіта” – осередки українського національно-освітнього руху за доби Центральної Ради // Центральна Рада і український державотворчий процес: Матеріали наукової конференції 20 березня 1997р.. – К., 1997. – Ч.2. – С.272-280.
4. Пижик А.М. Діяльність товариств “Просвіти” в українському селі (1918-1920рр.) // Вісник Київського університету. Серія: Історія. – 1998. – Вип. 38. – С.63-66.
5. Кучеров Г.Г. Робота сільських «Просвіт» Подільської губернії щодо забезпечення населення літературою (1917-1923 рр.) // Освіта, наука і культура на Поділлі: Збірник наукових праць. – Кам’янець-Подільський: Оіюм, 2005. – Т.5. – 33-43.
6. Нова Рада. – 1917. – 25 березня.
7. Рідне слово. – 1917. – 4 квітня.
8. Черниговская земская газета. – 1917. – 28 апреля; 9 июня.
9. Народня воля. – 1917. – 17 травня; 24 травня; 27 червня.

10. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 1115. - Оп.1. - Спр.12. - Арк.18.
11. Там само. – Спр.50. – Арк.22.
12. Там само. – Спр.44. – Арк.79-86; Арк.126-127.
13. Осташко Т. Товариства “Просвіта” – осередки українського національно-освітнього руху за доби Центральної Ради // Центральна Рада і український державотворчий процес: Матеріали наук. конф. 20 березня 1997р.. – К., 1997. – Ч.2. – С.278.
14. Вільне слово . – 1917. – 24 червня; 28 червня.
15. Державний архів Вінницької області. – Ф.841. – Оп.1. – Спр.10. – Арк.54.
16. Там само . – Ф.2581. – Оп.1. - Спр.157. – Арк.44-46.

Summary

In clause the process of education cells organization of “Prosvita’s” library in villages is shined during Central Council glad, are found out the purpose and task of their activity.

Key words: organization of “Prosvita”, Village, Central Council.

УДК 027.53(477.44-25)

С.Д. Гальчак,
м. Вінниця

**ВІННИЦЬКІЙ ОБЛАСНІЙ УНІВЕРСАЛЬНІЙ НАУКОВІЙ
БІБЛІОТЕЦІ – 100 РОКІВ**

Стаття присвячена столітньому ювілею Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки імені К. Тімірязєва.

Ключові слова: Вінниця, бібліотека, Вінницька філія Всенародної бібліотеки ВУАН, Кабінет виучування Поділля, фонд, бібліотечна справа.

Літописні джерела повідують, що в древніх русичів, нащадками яких ми є, особливою повагою користувалися книги. Так, одна із руських заповідей XI ст. гласила: “Продай все найдорожче майно і купи книги”. Їх

рекомендувалось читати “ретельно”, “всім серцем” і перечитувати “словеса” двічі. Літописці Київської Русі розглядали книги, як носії “незабутньої” пам’яті про минуле країни і її народу, як один з найголовніших засобів пізнання світу та довоколишнього життя. Читання книг повинно було навчити наших далеких предків “жити в правді і робити добро”.

Глибоко усвідомлював справжню ціну книг англійський вчений-гуманіст Френсіс Бекон. Він порівнював книги з кораблями думки, котрі мандрують на хвилях часу і бережно несуть свій дорогоцінний вантаж від покоління до покоління. Цілком погоджуючись із висловлюванням великого просвітителя, можемо твердити, що надійними “гаванями” для них є книгозбірні.

На нашій українській землі свій початок вони беруть з часів князювання Ярослава Мудрого. Саме тоді при Софійському соборі було засновано спеціальну майстерню з книгосховищем, де переписували книжки та робили переклади з грецьких оригіналів (до речі, ряд книг із грецької мови на руську переклав сам Ярослав Мудрий, високоосвіченою людиною був і його син Всеволод, який знав п’ять мов). Переписування й перекладання книг розглядалося, як важлива державна справа, і це дуже швидко привело до заснування при митрополії в Києві першої відомої на Русі бібліотеки, правильніше – книгосховища, про яке згадує літопис 1037 року.

Організація бібліотеки при Софійському соборі стала епохальною культурно-історичною подією, котра крім бурхливого розвитку духовно-культурних надбань молодій державі свідчила й про нагромадження в той час значної кількості книг. У книгосховищі зберігалися, головним чином, літургійні книжки, необхідні при відкритті нових єпископій та побудові храмів. У бібліотеці, безумовно, були й книжки для світського читання – так звані Ізборники. Тут же зберігалися різні державні документи: договори, князівські грамоти, що дає право розглядати згадувану бібліотеку і як перший архівний заклад літописної східнослов’янської держави, говорити

про “кровну” спорідненість між ними як життєво важливими державними інституціями.

Крім книгосховища при Софійському соборі дещо пізніше виникла бібліотека і при Києво-Печерському монастирі. Незабаром з’явилися бібліотеки в Новгороді, Переяславі, Турові, Галичі, інших древніх містах.

1240 року, як відомо, Давньоруська держава, котра “багато важила в політичному житті середньовічної Європи і Близького Сходу”, з якою були змушені рахуватися й хижі хозарські хани, і гордовиті візантійські імператори, котра протягом півтисячоліття затуляла собою європейський світ і Візантію від спустошливих набігів кочівників, прийняла на себе страшний удар 150-тисячної монголо-татарської кінноти Батия, ціною життя сотень тисяч своїх воїнів та мирних жителів послабила його і тим самим врятувала Європу від загибелі. Для самої ж Київської Русі монголо-татарська навала за своїми наслідками виявилася катастрофічною.

Про особливу роль бібліотек у житті суспільства на знедолених українських землях знову заговорили лише в другій половині XIX століття. Саме тоді в губернських та великих містах південно-західної частини Російської імперії започаткувався об’єктивний процес створення публічних бібліотечних закладів. Так, 1865 року публічну бібліотеку було відкрито в Кам’янці-Подільському, 1866-го – у Києві, Харкові, Житомирі, в 1872 – Херсоні, 1877 – Чернігові. Пізніше, у 80-х роках, – у Катеринославі, Миколаєві. А в 1907 р., на початку уже XX століття, публічну бібліотеку, що нині носить назву державної обласної універсальної наукової імені К. Тімірязєва, відкрито у Вінниці. Про бібліотеку ім. Тімірязєва писали ... Автор ставить мету звернути увагу на ... у т.ч. співпрацювати б-ки та Держархіву.

Столітній ювілей – це чудова можливість оглянути пройдене, зробити глибокий аналіз, винести уроки з метою дальшого руху й розвитку. Озираючись у минуле, можна ствердно констатувати, що вінницька “тімїрязєвка” успішно справилася із покладеною на неї місією – бути спершу невтомним сівачем доброго, мудрого, вічного, а згодом стати головним

інформаційним, науково-методичним та культурно-просвітницьким центром краю. Крім того, поряд з Вінницьким державним педагогічним університетом імені Михайла Коцюбинського, обласним краєзнавчим музеєм, Державним архівом Вінницької області про бібліотеку нині говорять і як про визнаний центр краєзнавства на теренах Вінниччини.

У цьому заслуга цілого сузір'я бібліотечних працівників, які працювали в її стінах, до останку віддавши улюбленій справі знання, вміння, досвід, неспокій та тепло своїх щедрих на добро сердець. Не можна не відзначити подвижницької діяльності Валентина Дмитровича Отамановського, який в 20-х роках минулого століття працював завідувачем Вінницької філії Всенародної бібліотеки ВУАН (таку тоді офіційну назву носила теперішня “тімрязівка”), створивши при ній відомий “Кабінет виучування Поділля”, з котрим співробітничало понад 50 наукових установ Західної Європи, Америки, Близького Сходу та понад 180 закладів колишнього СРСР.

Лише на добре слово заслуговує діяльність її колишніх директорів Героя Радянського Союзу Івана Митрофановича Філіповського, Андрія Йосиповича Лучка, Василя Федоровича Циганюка, які крізь завали труднощів, численні об'єктивні і суб'єктивні перепони вивели ввірений їм заклад у когорту кращих в Україні.

На таку шану заслуговують усі, хто трудився в той час пліч-о-пліч з ними.

Пригадую середину 80-х років минулого століття. Саме тоді почалося моє особисте близьке знайомство з бібліотеки. Без її послуг не міг обійтися, працюючи над своїми першими книгами “Супені мужності” та “Земля над Россю”. Скільки тоді добрих порад довелося почути з уст заступника директора з наукової роботи Людмили Мстиславівни Шпильової, завідуючої науково-бібліографічним відділом Галини Миколаївни Авраменко, завідуючої читальним залом Марії Юхимівни Карягіної, багатьох інших! У численних рядках, зафіксованих на сторінках згаданих книг, до сьогодні

пульсують їх безкорислива допомога, товариська порада, шанобливе ставлення, мудре слово!

Плин життя відкриває двері бібліотеки новим поколінням її працівників. Змінюються обличчя, але залишаються і примножуються кращі традиції.

Нині адміністративний штаб у надійних руках колишнього заступника директора з питань інформації Наталії Іванівни Морозової, яка в непростих умовах незалежності держави зуміла підняти престиж бібліотеки на ще вищу сходинку суспільного визнання. Багато роблять для вдосконалення роботи бібліотеки і бібліотечної справи в області заступник директора, заслужений працівник культури України Поліна Іванівна Цимбалюк, завідувачка відділу науково-методичної роботи та інновацій у бібліотечній справі Тетяна Миколаївна Марченко, завідувачка відділу літератури та інформації з питань краєзнавства Ольга Григорівна Ніколаєць, завідувачка відділу рідкісних і цінних видань Лариса Борисівна Сенік, завідувачка відділу літератури та інформації з гуманітарних наук Алла Сергіївна Якущенко, завідувачка сектору комп'ютерного опрацювання документів Людмила Борисівна Тимощенко, начальник служби інформаційно-бібліотечного сервісу Ольга Валеріївна Стояльникова та багато інших, для яких фах бібліотекаря не просто професія, а стан душі. Це вони своєю невтомністю, високим професіоналізмом, творчим пошуком примножують кращі набутки своїх колег-попередників, кують добру славу бібліотечного закладу № 1 Вінницької області, різносторонньою працею вносять великий вклад у духовний розвиток краю.

Приємно усвідомлювати, що в рік вікового ювілею бібліотека переживає немов би своє друге народження – практично завершено капітальний ремонт основного корпусу, запроваджуються інформаційні технології, розширюється локальна комп'ютерна мережа, для читачів відкрито доступ до глобальної світової інформаційної мережі (Інтернету),

постійно збагачує фонд, у складі якого чимало цінної та рідкісної літератури, раритетних видань.

Як і раніше, бібліотека надійно координує діяльність районних та міських централізованих бібліотечних систем. З її ініціативи проведено ряд наукових, науково-практичних та науково-красознавчих конференцій, “круглих столів”. Впродовж багатьох років вона здійснює власні видання. Приємно констатувати, що ряд заходів проведено спільно з Державним архівом Вінницької області, що ще раз засвідчило оту “кровну” спорідненість обох інституцій, зароджену ще в часи Ярослава Мудрого. В останні роки – це проведення Всеукраїнської науково-практичної конференції “Історичні витоки козацького роду в Україні”, презентація в її стінах книги заступника директора архіву, кандидата історичних наук, заслуженого працівника культури України Фаїни Аврамівни Винокурової “Євреї Вінниччини в період Другої світової війни: маловідомі документи і нові інтерпретації”, працівника архіву, кандидата історичних наук Костянтина Вікторовича Завальнюка “Провісники волі”, видання бібліографічного покажчика праць подільських дослідників “Трагедія голодомору 1932 – 1933 рр. на Вінниччині”, автором вступної статті до якого є працівник архіву Володимир Іванович Петренко.

Приємно також усвідомлювати, що основний читач бібліотеки – молодь, яка прагне знань, розширення власного кругозору, що кількість шанувальників книги, незважаючи на труднощі економічної нестабільності, постійно зростає. Для багатьох читачів саме бібліотека є єдиною можливістю спілкування з живим словом, книгою, світовою культурою, з розумними і добрими людьми.

Задовольняючи інформаційні запити суспільства, “тімріязівка” оперативно реагує на зміни, що відбуваються в ньому. Нині у її діяльності в повному обсязі знаходять відображення такі суспільні явища і процеси, як гуманізація, демократизація, гласність, національне відродження, створення правової держави. Це зайвий раз підкреслює її виняткову значимість у нашому житті.

Аннотація

Статья посвящена столетнему юбилею Винницкой областной универсальной научной библиотеки имени К. Тимирязева.

Ключевые слова: Винница, библиотека, Винницкая филия Всенародной библиотеки ВУАН, Кабинет изучения Подолия, фонд, библиотечное дело.

УДК 027.1(477.43)''17-19'':09

Т.Р. Соломонова
м. Вінниця

ІСТОРИЧНА ЛІТЕРАТУРА ІНОЗЕМНИМИ МОВАМИ В ПРИВАТНИХ БІБЛІОТЕКАХ ПОДІЛЛЯ КІНЦЯ ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ВІДДІЛУ РІДКІСНИХ І ЦІННИХ ВИДАНЬ ВОУНБ ІМ. К.ТІМІРЯЗЄВА)

У статті аналізується історична література іноземними мовами з приватних бібліотек Поділля кінця ХVІІІ – початку ХХ ст., що зберігається в книжковому фонді відділу рідкісних і цінних видань Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. К.Тимирязєва.

Ключові слова: історична література, приватні бібліотеки, Поділля, фонд.

Приватні бібліотеки є окремим соціокультурним явищем, яке репрезентує цілісний пласт духовної культури письменного населення. Вивчення кожної такої збірки дає додаткову можливість аналізу формування особистості її власника, доповнює наші знання про наукове та культурне життя певної території у відповідний період.

Досліджувані бібліотеки Поділля не були об'єктом спеціального комплексного дослідження. Деякі відомості подано в загальних працях з історії резиденцій польської шляхти на давніх територіях Речі Посполитої А.Урбанським [1] і Р.Афтаназі [2]. Можливо, найбільш дослідженою є Тульчинська бібліотека Потоцьких, що активно вивчалася українськими науковцями І.Ціборовською-Римарович [3], яка намагалася зробити історико-книгознавчу реконструкцію цієї збірки, і Л.Стрельніковою [4], а також польськими дослідниками Б.Шнайдровою

[5], З.Вишньовською [6], М.Струтинською [7], А.Дзеньцьол [8]. О.Рабчун [9] намагається дослідити склад Загінецької бібліотеки Урбановських і Стажинських, книги з якої зберігаються сьогодні у Національній бібліотеці України ім. В.Вернадського. Доля родових бібліотек у роки Української революції частково розглядалася на сторінках наукових праць вітчизняного книгознавця Т.Ківшар [10], а також у спогадах культурних діячів Л.Биковського [11], І.Филипчака [12]. Автор даної статті у попередніх публікаціях намагалася подати інформацію про наявність родових бібліотек польської шляхти на Східному Поділлі, а також розповісти про їх нищення та рятування в добу Української революції [13]. Досі жоден дослідник не звертався до фонду відділу рідкісних і цінних видань Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. К.Тімірязєва (далі – ВОУНБ ім. К.Тімірязєва), де зберігається значна частина книг з приватних бібліотек Східного Поділля, націоналізованих упродовж 1919-1921 років.

У складі ВОУНБ ім. К.Тімірязєва відділ рідкісних і цінних видань виокремлено 2002 року. До його фонду, зокрема, переведено всю видану іноземними мовами літературу до 1917 року друку включно. Під літературою іноземними мовами у даному випадку ми розуміємо книги будь-якою мовою, крім української та російської. Метою нашого дослідження є вивчення колекції історичної літератури іноземними мовами, що поставило перед нами такі завдання: по-перше, аналіз всього книжкового масиву профільної літератури для визначення його основних тематичних спрямувань, видавничих центрів, мови і хронологічних меж друку; по-друге, перегляд видань *de visu* для виявлення друків, що входили до складу приватних бібліотек Поділля, атрибуція екслібрисів, вивчення власницьких і дарчих написів, а також характерних особливостей топографічних позначок, що надає додаткову можливість для з'ясування приналежності книг до тієї чи іншої бібліотеки, тобто визначення особистих зацікавлень їх власників; по-третє, на основі вивченого фонду і за допомогою залученої літератури узагальнення особливостей приватного збирання історичних видань іноземними мовами на Поділлі досліджуваного періоду.

Книжковий фонд даного відділу нараховує 547 назв видань історичного змісту, зокрема – археологічного і етнографічного. Аналіз книжкового масиву за хронологією дав такий результат: у XVI ст. з наявного фонду було надруковано 2 назви, у XVII-му – 12, XVIII – 39, XIX – 367, XX (до 1917 р.) – 127, що відповідає тенденції зростання друку історичної літератури в Європі. Отже, понад 2/3 фонду побачило світ у XIX ст., практично кожна четверта книга – на початку XX ст., а до стародруків відноситься 54 назви. За мовною ознакою книги розподіляються таким чином: польською – 335 назв, французькою – 157, англійською – 23, німецькою – 16, латиною – 12, шведською – 3, італійською – 1. Тобто 3/5 фонду – це польськомовні друки, які разом з франкомовними складають 90% колекції відділу.

У книжковому масиві профільної колекції відділу можна визначити такі основні змістовні групи видань: всевітня історія – 75 назв, історія Польщі – 238, історія Франції – 107, історія Росії – 35, історія українських земель – 23, тобто власників книгозбірень цікавила здебільшого історія Польщі та Франції. Характерним є інтерес до історії українських земель, тобто території, на якій вони проживали.

На наш погляд, статистичні відомості відповідають тому, що було характерним для складу приватних книгозбірень Поділля дореволюційного періоду. Але потрібно не забувати, що впродовж радянського періоду з бібліотечної колекції дореволюційної літератури іноземними мовами неодноразово відбиралися видання XVI-XVIII ст. для передачі їх до складу ВБУ ВУАН (тепер НБУВ НАН України) [14] та ВДБІЛ (тепер Всеросійська бібліотека іноземної літератури ім. М.Рудоміно, Москва). Тобто ми можемо припустити, що колекція стародруків була більшою, але незначно, адже історична книга цього періоду рідкість. З врахуванням того, що тогочасна наукова література друкувалася переважно латиною, більшою була й кількість латиномовних видань.

Завдяки вивченню провенієнції нами виявлено 295 назв видань, що колись входили до складу приватних бібліотек Поділля.

За хронологією друку атрибутовані видання розподіляються таким чином: XVI ст. – 1 назва, XVII – 10, XVIII – 28, XIX – 208, XX (до 1917 р.) – 48. До 20-х років XIX ст. історичні книги представлено поодинокими друками, що і зрозуміло, адже історична наука тільки набирала обертів у цей період. Найчисельнішу групу видань складають друки 40-50-х, а також 80-90-х років XIX ст. Доцільно вказати, що в бібліотечній колекції майже відсутні наукові монографії 10-х років XX ст., що можна пояснити обмеженням книготорговельних зв'язків з Європою під час Першої світової війни.

За мовною ознакою переважали польсько- (119 назв) та франкомовні (98 назв) друки, а решта було представлено поодинокими виданнями англійською (9), латиною (7), німецькою (5), італійською (1). Цілком зрозумілою є та перевага, яку надавали польські власники бібліотек рідній мові, а також доволі знайомій французькій. Польська історична література представлена і кількісно більше, і змістовно ширше. Це спостереження стосується не тільки історії Польщі, а й всесвітньої історії, спеціальних історичних дисциплін, теорії науки. Серед польськомовних видань було чимало перекладних праць. На відміну від археологічної, етнографічна література відділу представлена також переважно польськими авторами. Латиною надруковано книги XVI-XVIII ст. У XVIII ст. історична література вже активно друкувалася національними мовами. Англійські видання отримують поширення наприкінці XIX ст. Якщо в попередній час це були книги з історії Англії, то тепер популярними стають друки про США. Проти очікувань видань німецькою мовою дуже мало, хоча серед провідних європейських вчених-істориків XIX ст. було багато німців.

Основними центрами друку в Польщі були Варшава, Краків, Познань, Вільно та Львів, у Франції – Париж, в Англії – Лондон, а також зустрічалися Брюссель, Рим, Санкт-Петербург. Неабиякою популярністю користувалася продукція польської фірми Гебетнера і Вольфа та французьких Дідо, Плана-Норріта.

Книги, як правило, куплялися. Штampi книгарень засвідчують географію книжкової торгівлі: Київ, Одеса, Варшава, Сувалки (Польське царство), Париж. Вивчення провенієнцій, додаткової літератури допомагає з'ясувати генеалогію деяких бібліотечних зібрань, прослідкувати окремі епізоди набування цілих колекцій. Так, бібліотека Старорипінських з с.Карабіївки (тепер Теофіпольського р-ну) перейшла до Якубовських у с.Люлинці (тепер Калинівського р-ну) як посаг Марії Старорипінської після її весілля із Каролем Якубовським. Так само книги з бібліотеки Замоївських (с.Підзамче) потрапили до Грохольських у Стрижавку (тепер Вінницького р-ну), а із збірки Орловських (с.Курилівка тепер Хмільницького р-ну) – до Русановських у Якушенці (тепер Вінницького р-ну). Тульчинська бібліотека та римська книгозбірка Григорія Строганова врешті-решт опинилися в Немирові у складі бібліотеки княгині Марії Щербатової. Вивчення дарчих написів засвідчило, що історичні друки отримувалися в дар, на пам'ять або як нагорода. Так відомий польський діяч, дідич с.Карабіївки Зігмунд Старорипінській одержав на згадку книгу від автора, відомого польського вченого – історика Олександра Яблоновського, Софія Замоївська в день весілля, коли виходила за Тадеуша Грохольського, а Федір Гейден, будучи камер-пажом, як відзнаку – від графа Ігнатієва, глави світи Його Імператорської Величності Миколи I.

За змістом серед атрибутованої літератури можна визначити групи видань, присвячені всесвітній історії, історії Польщі, Франції, Росії, Англії, спеціальним історичним дисциплінам, а також теоретичним проблемам історичної науки. Поодинокі видання розкривають історію окремих країн, регіонів або народів Європи, зокрема Німеччини, Угорщини, Литви, Іспанії, Чехії, Богемії, Сербії, Ліфляндії, Естляндії та скандинавських країн, а також США, Японії та Африки (Північного побережжя, Єгипту).

Всесвітня історія була в центрі уваги багатьох європейських істориків. У приватних бібліотеках популярними були праці А.Боуланда, К.Левальда, А.Алісона, відомих європейських істориків Ф.Шлосера та Вебера у

польських перекладах. Але треба вказати, що в подолян навіть на початку XIX ст. продовжувало користуватися повагою перевидання книги французького єпископа Босюе «Роздуми про всесвітню історію», що вперше побачила світ ще у XVII ст.

Найбільшу колекцію профільної літератури складають книги з історії Польщі. Інтерес до минулого проявлявся у великій кількості історичних хронік та збірок документів, що уклалися у XIX ст. науковцями у серіях «Zródła dziejowe», «Pamiętniki z ośmnastego wieku». Серед монографічних досліджень слід згадати твори з історії польського народу А.Нарушевича, Ю.Немцевича, Л.Рогальського, А.Морачевського, В.Калинки, Й.Лелевеля, О.Краушара, Л.Кубали, Х.Жевуського, Л.Ходзько, К.Сенкевича, М.Мохнацького тощо. В багатьох виданнях автори (В.Калинка, М.Бобжинський, Т.Корзон та ін.) намагалися з'ясувати причини розпаду Речі Посполитої. Популярними були праці Ш.Аскеназі, який досліджував польський національно-визвольний рух XIX ст. Неабиякий інтерес виявляли власники збірок до російсько-польських взаємовідносин. Чимало праць висвітлювали біографії коронованих осіб країни та видатних її діячів. Економічна історія була представлена творами Т.Корзона, А.Павінського. Чимало цікавої інформації містили спогади політичних і військових діячів Польщі кінця XVIII – XIX ст. К.Колачковського, А.Чарторийського та ін. Відзначимо, що подоляни користувалися не тільки польськомовними виданнями. Привертає увагу наявність книги Л.Еверслея «Історія Польщі» англійською мовою, збірник дипломатичних документів, міжнародних договорів стосовно Польщі (1762-1862) французькою. Видання з історії Польщі найширше було представлено в бібліотеках Русановських, Собанських та Якубовських.

Серед французьких істориків, книги яких були поширеними, слід згадати Огюстена Т'єрі, Франсуа Гізо, Луї Т'єра, Луї Блана, Іполита Тена, Альбера Вандаля, Капеліґ'є та Дуруа. У центрі їх уваги була історія Франції, особливо XVIII – XIX ст. Особливе місце в історичних дослідженнях

посідала особа Наполеона: його життєвий шлях, військове мистецтво, політичні та економічні рішення. Окрему колекцію склали мемуари політичних і військових діячів, зокрема міністра де Бур'єна, генерала Тібо, маршала де Кастемлена, графа Беста. Твори одного з найпопулярніших військових істориків першої чверті XIX ст. Жоміні також представлено у книжковому фонді відділу. Історія Франції мала особливе значення при комплектуванні бібліотек Григорія Строганова та Фелікса Здзіховського.

Історія Англії також цікавила подолян. У складі Тульчинської бібліотеки були твори відомого англійського письменника, популярного історика XVIII ст. О.Голдсмита, Т.Смолетта. Крім праць англійських науковців, місцеві збірки містили дослідження французьких, зокрема М.Струтта і А.Тьєррі.

Варто відзначити інтерес до історії Росії, який проявився в присутності здебільшого перекладних творів з російської таких авторів як М.Карамзін, П.Долгоруков, С.Татищев, І.Головін. Серед оригінальних праць слід згадати французькою мовою монографію Галета «Цар Микола I», польською – Л.Рогальського про Петра I, англійською – М.Барінга «Російський люд» з маргіналіями когось з читачів також англійською на сторінках розділу «Російський характер». Історією Росії цікавилися здебільшого російські дворяни — власники бібліотек граф Григорій Строганов та граф Дмитро Гейден.

Невеличку колекцію складають друки, присвячені історії українських територій. За виключенням книги про Івана Мазепу шведською мовою, решта надрукована польською. Серед авторів слід згадати Антонія Ролле, Ф.Равіту-Гавронського, О.Яблоновського, М.Грабовського, О.Пшездецького, В.Марчинського тощо.

Спеціальні історичні дисципліни були представлені друками XVIII – XIX ст., що відображали європейську генеалогію, геральдику, нумізматику та медальєрику. За цільовим призначенням це були довідкові видання, здебільшого у покращеному поліграфічному виконанні.

Окрему групу склали мемуари та спогади політичних і військових діячів Польщі та Франції. Певною популярністю користувалися історико-біографічні твори, присвячені польським, французьким, англійським, німецьким і російським коронованим особам, таким політичним і військовим діячам, як Олівер Кромвель, Отто фон Бісмарк, Джордж Вашингтон, генерал Лафайєт, а також іншим відомим особам тієї чи іншої країни.

Археологічна та етнографічна література займала незначне місце в приватних колекціях. Жодної спеціальної археологічної наукової монографії не виявлено, здебільшого збиралися оглядові праці та підручники з всесвітньої археології або античної археології. Етнографічна література містила польові матеріали або описові праці про народи Європи.

На початку XIX ст. розробка теоретичних засад історії стала однією з найнагальніших проблем науки. Так, француз А.Ферранд розглядав сутність науки «Історія», поляк Г.Коллонтай вважав, що предметом вивчення історії повинен бути весь комплекс діяльності людини: виробництво, право, наука, культура та звичаї.

Серед найбільших колекцій історичної літератури в складі відділу рідкісних і цінних видань ВОУНБ ім. К. Тімірязєва є збірки, що належали колись Потоцьким з Тульчина (16 назв), графу Григорію Строганову (19), графу Дмитру Гейдену (22), Якубовським з Люлінців (24), Русановським з Якушенців (59), Собанським з Василівки (35), Здзіховським з Черепашинців (23), Ярошинським з Дзвоніхи (18).

Вивчення провенієнцій дозволило зробити деякі спостереження щодо профільних наукових зацікавлень власників бібліотек.

Тульчинська бібліотека Потоцьких формувалася наприкінці XVIII – першій чверті XIX ст. За відомостями київської дослідниці І.О. Ціборовської-Римарович фундатором Тульчинської бібліотеки був Станіслав-Щенсний Потоцький, а його друга дружина Юзефа Амалія з Мнишків та третя Софія також брали активну участь в її формуванні. Як спадок, до складу цієї збірки вплилися книги з Дукельської бібліотеки батька Юзефи Амалії, коронного

надвірного маршалка, краківського каштеляна Єжи Августа Мнішка, а також – з бібліотеки свекра Софії в першому шлюбі Яна де Вітте, генерала, фортифікатора, архітектора, коменданта Кам'янця-Подільського [15]. Вона містила друки переважно XVII – XVIII ст., що вирізняє її серед інших родових бібліотек Поділля з фонду ВОУНБ ім. К.Тімірязєва. За змістом вона могла розповісти про історію Стародавньої Греції та Риму, а також перші християнські свята. За мовною ознакою це була найрізноманітніша збірка: латина, польська, французька, англійська та німецька мови. Згодом після 1879 року цю бібліотеку придбав Григорій Строганов [16], зять Болеслава Потоцького, тому її перевезли у Немирів, де вона ввійшла до складу бібліотеки княгині Марії Щербатової, онуки Болеслава. Сам Григорій Строганов, представник відомої російської родини колекціонерів і книголюбів, також збирав бібліотеку, яку по його смерті успадкував онук Володимир Щербатов [17]. Формування історичного відділу книгозбірні розпочалося в 40-х роках XIX ст. Помітним є інтерес до історії Франції та Росії, і майже повне ігнорування історії Польщі. Широко представлено геральдичні та генеалогічні французькі «подарункові» видання.

Видання XVII-XVIII ст. походили здебільшого з Тульчинської бібліотеки, збірок Адама Чарторийського та Зігмунда Старорипінського. Історичні твори античних авторів Тацита, Плутарха, Цицерона, Геродота також здебільшого містилися в цих зібраннях.

Колекція профільної літератури бібліотеки Собанських у с.Василівці формувалася в 20-50-х роках XIX ст. Нащадки або не цікавилися цією збіркою, або не мали власного екслібрису, тому ми не маємо можливості виявити книги пізнішого друку. Власниця збірки Роза Собанська, книги якої прикрашав особистий екслібрис, намагалася придбати найважливіші історичні праці польських науковців свого часу, зокрема Ю.Немцевича, А.Морачевського, а також твори з всесвітньої історії.

Бібліотека Русановських в Якушенцях формувалася в середині XIX – на початку XX ст. Колекція історичних друків охоплює здебільшого видання

з 20-х років XIX ст. до 10-х років XX ст. Основна увага приділялася історії Польщі. Доволі обширно представлена мемуарна література.

Збирання історичної літератури в бібліотеці Гейденів розпочав Федір Логінович у 30-х роках XIX ст. Його син Дмитро, який замешкав на Поділлі, цікавився історією Росії. У їх збірці чимало видань, присвячених Кримській війні 1853-1856 років, російсько-турецькій війні 1877-1878 років, діям російського уряду в Середній Азії.

Бібліотека Здзіховських з с.Черепашинців (тепер Калинівського р-ну) відрізнялася зовнішнім виглядом – фірмовою палітуркою, значною кількістю історичних праць у «подарунковому» поліграфічному виконанні з великою кількістю гравюр. Здебільшого це були монографії про коронованих і видатних діячів Європи, а також довідники з геральдики та генеалогії.

Бібліотека Якубовських з с.Люлинців вражала своєю кількістю – близько 24 тис. книжок [18]. Серед профільних інтересів власників слід відмітити історію Польщі.

Виявлені примірники історичних книг іноземними мовами з іменних бібліотек належали місцевим польським діячам С.Степовському, Л.Клінгеру, О.Поровському, Готу, які активно формували свої збірки на початку XX ст. У їх колекціях переважали польськомовні друки, здебільшого з історії Польщі. Звичною для них була науково-популярна література.

Отже, виявлені примірники історичних друків іноземними мовами з колишніх приватних бібліотек Поділля кінця XVIII – початку XX ст. здебільшого входили до складу родових збірок польської шляхти. Її інтерес до історії своєї Вітчизни зумовив формування значної профільної колекції книг. Для збірок російського дворянства характерний інтерес до історії Росії. У дворянських бібліотеках простежується помітне зацікавлення історією Франції, всесвітньою історією взагалі, а також активний становий інтерес до генеалогії. Пам'ять про колишню державну самостійність польського народу була однією з провідних ідей громадського життя нації, тому зрозумілою є увага до досліджень з історії Польщі. Слід підкреслити, що нами не виявлено

досліджувану літературу з іменних бібліотек російськомовних власників (українців, росіян, євреїв), а також з читалень, які діяли при книжкових крамницях, що потребує додаткового вивчення.

Приватні бібліотеки кінця XVIII – середини XIX ст. мали науковий характер, а колекції пізнішого часу демонстрували увагу власників до освітньої та розважальної історичної літератури. Здебільшого книгозбірні мали «робочий» характер з поточним комплектуванням. Тільки в зібраннях Фелікса Здзіховського та Григорія Строганова простежується бібліофільський напрямок, коли цілеспрямовано набувалися не тільки подарункові видання, а й рідкісні та старовинні друки.

Подальше вивчення книжкового фонду відділу рідкісних і цінних видань ВОУНБ ім. К.Тімірязєва за іншими змістовними напрямками допоможе всебічно оцінити значимість досліджуваних колекцій для власників бібліотек Поділля. Але вже сьогодні з огляду на коло авторів, праці яких нами виявлено, можна стверджувати, що «історія» була актуальним напрямком комплектування, і власники бібліотек слідували за досягненнями історичної науки.

Список використаних джерел:

1. Urbański A. Z czarnego szlaku i tamtych rubieży.— Warsz., 1928.— 136 s.; Urbański A. Podzwonne na zgliszczach Litwy i Rusi.— Warsz., 1928.— 162 s.; Urbański A. Pro Memoria.— Warsz., 1929.— 154 s.; Urbański A. Memento kresowe.— Warsz., 1929.— 156 s.

2. Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. T.9. Województwo Podolskie.— 2-e wyd.— Wrocław, Warsz., Kraków, 1996.— 458 s.; Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. T.10. Województwo Braclawskie.— 2-e wyd.— Wrocław, Warsz., Kraków, 1996.— 573 s.; Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. T.11. Województwo Kijowskie.— 2-e wyd.— Wrocław, Warsz., Kraków, 1996.— 573s.

3. Римарович І.О. Родові книгозбірні Правобережної України XVIII ст. у фондах Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського: історія та

бібліографічна реконструкція: Автореф. дис... канд. іст. наук.: 07.00.08 / НБУВ ім. В.Вернадського НАН України.— К., 2001.— 17 с.

4. Стрельнікова Л.Я. Посланці з минулого (до історії книги на Поділлі). — Вінниця, 1992.— 68 с.

5. Schnaydrowa B. Fragment zbiorów tulczyńskich w rękopisach Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie // Rocznik Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie. R.XV.— 1969.

6. Wiśniowska Z. Katalog starych druków Biblioteki Museum-Zamku w Łańcucie.— Łańcut, 1974.

7. Strutynska M. Stare druki proveniencji Potockich z Tulczyna w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu // Z badań nad polskimi księgozbiorami historycznymi: Wyniki perspektywy.— Warsz., 1992.— T.XIV.— S.161-217; Strutynska M. Stare druki proveniencji Potockich z Tulczyna w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Adenda // Z badań nad polskimi księgozbiorami historycznymi: Zbiory rozproszone.— Warsz., 1993.— T.XV.— S.183-194.

8. Dziecioł A. Książki Potockich z Tulczyna w zbiorach starych druków w zamku Krolewskim // Kronika Zamkowa.— Warsz., 1987.— №4.— S.14-17.

9. Рабчун О. Загінецька бібліотека Урбановських та Стажинських: до проблем реконструкції // Наук. пр. НБУВ.— К., 2004.— Вип.13.— С. 330-340.

10. Ківшар Т. Український книжковий рух як історичне явище (1917-1923).— К.: Логос, 1996.— 344 с.

11. Биковський Л. Книгарні-бібліотеки-академія: Спомини (1918-1922). — Мюнхен; Денвер: Дніпрова хвиля, 1971.— 134 с.

12. Филипчак І. Недрукований вірш Петра Артемовського Гулака і бібліотеки України // Літер.-наук. вісн.— 1926.— Т.91.— С.130-139.

13. Соломонова Т.Р. Родові бібліотеки польської шляхти XVIII – початку ХХ ст.: вінницька сторінка // Вінниччина: минуле та сьогодення: Краєзн. дослід.: Матеріали ХХ Вінниц. наук. іст.-краєзн. конф. 27-28 жовт. 2005 р.— Вінниця, 2005.— С. 67-73; Соломонова Т.Р. Доля бібліотек

поміщицьких маєтків Поділля за доби Української революції // Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. М.Коцюбинського.— Вінниця, 2007.— Вип. 12.— (Історія).— [у друці].

14. Інститут рукопису НБУВ. Архів НБУВ.— Спр.58.— Арк.25-39.

15. Ціборовська-Римарович І.О. Книжки Тульчинської бібліотеки Потоцьких (у відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ) // Пр. НБУВ.— К., 1998.— Вип.1.— С.178-121.

16. Lojek J. Potomkowie Szczęsnego: dzieje fortuny Potockich z Tulczyna.— Lublin,1981.— S.9.

17. Державний архів Вінницької області.— Ф.863.— Оп.1.— Спр.112.— Арк.5.

18. Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. T.10. Województwo Braclawskie.— 2-e wyd.— Wrocław, Warsz., Kraków, 1996.— S.194.

Summary

The article is devoted to the collections of the historical literature in foreign languages in the private libraries in Podillia in the XVIIIth century – beginning of the XXth century. The researcher studies the rare-book division of Vinnytsia Regional Universal Research Library named after K.Timiriazeva.

Key words: collection of the historical literature, private libraries, Podillia.

УДК 027.7(477.54+74)“1933/1941”

Н. М. Коротенко
м. Київ

**ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК ХАРКІВСЬКОГО ТА
ОДЕСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТІВ У 1933-1941 РОКАХ**

У даній статті йдеться про відновлення, розвиток і діяльність наукових бібліотек Харківського та Одеського університетів у 1933-1941 роках.

Ключові слова: бібліотека, університет, наука, книжковий фонд, публікація, книга, факультет.

На початку 30-х років ХХ століття в УСРР стала гостро відчуватися потреба в університетах, які б готували висококваліфікованих спеціалістів. З метою відновлення університетської освіти 19 вересня 1932 року вийшла постанова ЦВК СРСР “Про навчальні програми і режим у вищих школах і технікумах”. У ній особлива увага зверталася на зміцнення університетів, як навчальних закладів, які готують висококваліфікованих спеціалістів з загальнонаукових дисциплін, а також педагогів. Враховуючи важливість університетської освіти у розвитку науки і у підготовці науково-педагогічних кадрів, ЦВК СРСР запропонував відновити або створити університети у всіх союзних республіках, де їх не було. З метою нормального функціонування навчального процесу при Харківському та Одеському університетах були відновлені наукові бібліотеки.

Тема діяльності університетських бібліотек є актуальною, адже саме на період 30-х років минулого століття припадає відродження університетської освіти на теренах УСРР. Діяльність наукових бібліотек стало віддзеркаленням складних процесів, які відбувалися в той час у вищих навчальних закладах. Особливу зацікавленість викликає зазначений період 1933-41 років, тому що саме на нього припадає проведення сталінським режимом масових репресій та чисток, які не могли не торкнутися наукових бібліотек Харківського та Одеського університетів.

Ця тема є малодослідженою та недостатньо висвітленою у науковій літературі. Серед публікацій про історію Центральної наукової бібліотеки Харківського університету потрібно відмітити статтю Н. Березюк, заступника директора Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. М. Каразіна, яка розміщена в книзі “Очерки истории вузовских библиотек г. Харькова” [5]. У ній йдеться про історію та розвиток наукової бібліотеки протягом всього її існування.

Загальна характеристика діяльності наукової бібліотеки Харківського університету подана також у книзі “Харьковский государственный университет 1805-1980. Исторический очерк” [10]. Історія, структура та діяльність наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечнікова в 30-50 –х роках минулого сторіччя відображена на сторінках книг: “Історія Одеського університету за 100 років” та “Наукова бібліотека Одеського державного університету імені І. І. Мечнікова” [3], [4]. Комплексної праці, яка б висвітлювала різноманітну діяльність наукових бібліотек університетів України в 1933-41 роках на сьогоднішній день не існує.

Діяльність наукових бібліотек в Харківському та Одеському університетах Радянської України розпочалась відповідно до постанови ЦВК СРСР, Ради Народних Комісарів УСРР від 10 березня 1933 р. «Про організацію на Україні державних університетів». Університети створювались на базі фізико-хіміко-математичних інститутів та інститутів профосвіти у Києві, Харкові, Одесі і Дніпропетровську. Так, у складі Харківського державного університету імені О. М. Горького були фізико-математичний, біологічний, хімічний, географічний, філософсько-історичний, літературно-лінгвістичний, економічний та правовий факультети. В Одеському державному університеті імені І. І. Мечнікова розпочали роботу фізико-математичний, хімічний та біологічний факультети [1, с. 177].

На підставі постанови "Про мережу і контингент університетів УСРР" від 21 липня 1933 року Харківському університету знову була передана колишня університетська бібліотека, якій була повернута її назва "Центральна наукова бібліотека" [5, с. 58]. При бібліотеці була організована науково-методична рада, до якої входили представники ректорату, кафедр, партійної, комсомольської і профспілкової організацій університету. З 1933 року у структурі бібліотеки з'явилася наукова частина,

яка виконувала функції розробки теоретичних і методичних питань бібліотекознавства та бібліографії [5, с. 59].

Одеська державна наукова бібліотека у тому ж році ввійшла в систему Одеського державного університету як одна з його складових частин. Вона стала називатися "Наукова бібліотека Одеського державного університету імені І. І. Мечнікова" [4, с. 8].

Перед науковими бібліотеками Одеського та Харківського університетів стояли наступні завдання: всебічна допомога науковим працівникам, виховання молоді в дусі марксистсько-ленінського вчення, розвиток у ній почуття патріотизму, любові та інтересу до науки [4, с. 9].

Постановою ВЦВК і ВНК УСРР від 21 березня 1934 року "Про постачання найголовнішим державним книгосховищам видань, що виходять на території УСРР" бібліотеки Харківського та Одеського університетів одержували безкоштовний обов'язковий екземпляр всіх республіканських і загальносоюзних періодичних видань.

Нові задачі, пов'язані з перетворенням бібліотек "у культурні центри, що сприяють політичному вихованню мас", були визначені постановою ЦВК СРСР від 27 березня 1934 року «Про бібліотечну справу». У зв'язку з цим для обслуговування читачів у Центральній науковій бібліотеці Харківського університету були організовані три окремих читальних зали: загальний студентський, зал для аспірантів і дипломників, зал для науковців. Покращенню обслуговування науковців сприяло також відкриття спеціального абонементу.

Наукові бібліотеки Одеського та Харківського університетів планували і виконували в своїй повсякденній практиці таку роботу: планово поповнювали фонди виданнями, що відбивали досягнення вітчизняної і світової науки, техніки, літератури та мистецтва, працями партійних і державних діячів; встановлювали зв'язки з науковими та науково-дослідними установами Радянського Союзу і зарубіжних країн з метою книгообміну; налагоджували контакти з бібліотеками вищих

учбових закладів і з усіма великими бібліотеками СРСР по лінії міжбібліотечного абонементу; розкривали і наближували читача до культурних цінностей шляхом ретельної розробки та вдосконалення каталогів, організовували розгорнуті ілюстровані книжкові виставки і екскурсії по бібліотеці, розробляли науково-бібліографічні тематики з різних галузях знань. [4, с. 10].

Вся робота наукових бібліотек Одеського та Харківського університетів розподілялася між такими відділами: відділ комплектування, що проводив роботу з поповнення книжкових фондів бібліотек новою літературою та виданнями; каталогізації, де відбувався розподіл книжок по відділах за існуючою класифікаційною схемою, через оформлення каталожних карток створилися читацький та службовий каталоги (алфавітний і топографічний); відділ книжкових фондів охороняв книжкове майно бібліотеки, займався прийомом нової літератури, розміщенням і періодичною перевіркою фондів, доставкою книг у відділ обслуговування за заявками читачів та в інші відділи бібліотек для внутрішньої роботи працівників; у науково-бібліографічному відділі розроблялися систематичні каталоги, які весь час поповнювалися найновішою монографічною та періодичною літературою з усіх галузей знань; відділ обслуговування проводив всі операції, пов'язані з користуванням книжками читачів через абонемент, читальні зали та міжбібліотечний абонемент.

Серед основних напрямів діяльності наукових бібліотек Харківського та Одеського університетів були книгообмін і наукова діяльність. До 1936 року бібліотека Харківського університету обмінювалася з 340 науковими установами, як у Радянському Союзі, так і за кордоном. У планах роботи бібліотеки передбачалася розробка низки наукових проблем, пов'язаних зі структурою університетської книгозбірні, схемами класифікації, формуванням рукописних фондів. Невдовзі після свого приєднання до університету, наукова бібліотека Одеського університету починає

проводити книгообмінні операції з Болгарією, Угорщиною, Польщею, Румунією, Чехословаччиною, звідки прибували найновіші видання книжок і журналів. З цих же країн бібліотека отримувала літературу шляхом передплати, яка провадиться через «Союздрук». Книгообмінні операції проводилися з іншими зарубіжними країнами – Францією, Англією, США, Бразилією, Мексикою, Фінляндією, Швецією, Данією [3, с.16]. Всього обмін здійснювався з 150 установами [2, с. 415].

Наукові бібліотеки університетів були укомплектовані науковими записками та працями своїх викладачів. У Харківському університеті першими з'явилися у 1933 році «Записки науково-дослідного інституту математики і механіки» та «Геометричний збірник». Загалом, у передвоєнні роки математики Харківського університету видали більше десяти монографій і навчальних посібників. У 1935 рік університет видав перший том «Учених записок», а в 1939-40 навчальному році факультети і науково-дослідні інститути випустили 11 томів записок, у яких опублікували більше 100 статей загальним обсягом 154 друкованих аркушів [10, с. 76].

У зв'язку з розгортанням наукових досліджень університетських учених росла кількість публікацій: у 1934 р. їх було 71; у 1935 — 130, 1936 — 179, 1937 — 126, 1938 — 163, а в 1939 — близько 500. Загалом із 1936 по 1938 р. колективом викладачів Харківського університету було написано 24 підручники [10, с. 105].

В Одеському університеті збірники наукових праць почали виходити з 1934 року. Першими з них були праці біологічного факультету, а у 1935 році вже вийшло три збірники: з математики, фізики та астрономії. З 1936 року починається випуск «Учених записок хімічного факультету». Тільки у 1940 році з'являються «праці історичного та філологічного факультетів окремою книгою також стали виходити дослідження кафедри педагогіки й психології [3, с. 105].

Загальноуніверситетською газетою Харківського університету була багатотиражка «За нові кадри», перший номер якої вийшов 5 вересня 1933 р. [9, с. 66]. У цьому ж році почала видаватись і газета Одеського університету «За більшовицькі кадри». Вона виходила 4 рази на місяць тиражем 1000 примірників.

Серед проблем, які стояли перед університетами, були проблеми побутового характеру, так як часто велика частина фондів знаходилася в приміщеннях, які потребували капітального ремонту. У Харківському університеті тривалий час був 200-тисячний нерозібраний фонд книг. Не уникли бібліотеки Одеського та Харківського університетів репресій, які прокотилися в ті часи по території Радянської України. В університетах йшла боротьба з “залишками троцькисько-зинов'євського блоку, з націоналістами і великодержавними шовіністами”. Відповідно до наказу заступника Наркома освіти СРСР І. Левшина від 15 жовтня 1937 р. "Про покращення роботи бібліотек і керівництва ними". Необхідно було: 1) очищати бібліотеки від працівників, не здатних забезпечити у своїй роботі більшовицьку ідейність і партійність; 2) перевіряти книжковий фонд, вилучаючи ворожу і застарілу літературу, у відповідності зі списками Головного управління у справах літератури і видавництва (Головліт) [5, с. 63].

Починаючи з 1939 року, в Одеському університеті було 7 факультетів. До природничих факультетів додалися історичний, географічний, філологічний та літературний. У зв'язку з цим наукова бібліотека Одеського університету значно поповнилась навчальною літературою гуманітарного профілю. Її штат налічував 24 працівники [3, с. 414]. Слід відзначити, що фонд іноземної літератури наукової бібліотеки Одеського університету був одним із найбільших в УРСР. Тут були зосереджені наукові праці та літературні твори видатних учених і письменників різних європейських країн багатьма іноземними мовами. Значне місце посідала періодика, яка в основному представляла видання академій, університетів і

наукових товариств. Перед Великою Вітчизняною війною у 1941 році наукова бібліотека нараховувала в своєму складі 1 млн. 300 тисяч одиниць зберігання [3, с. 415]

Після чисток у 1939 року фонд бібліотеки Харківського університету склав 810 тисяч екземплярів книг. У тому ж році керівництво бібліотеки піднімає питання про необхідність проведення переобліку фонду. Розробляється технологія його проведення, робочі інструкції. До кінця 1940 року переоблік був довершений, були відновлені інвентарні книги. На початку 1941 року фонд бібліотеки складав 860 тисяч одиниць зберігання, а разом із навчальною бібліотекою, бібліотеками кафедр і кабінетів – 1,5 млн. томів одиниць зберігання. Бібліотека обслуговувала понад 5 тис. читачів, разом з навчальною бібліотекою – біля 13 тисяч [10, с. 66]. Штат бібліотеки складав 72 працівника. В цей час проводилася робота з удосконалювання схем класифікації, було створено інструктивно-нормативну документацію по роботі із систематичним каталогом.

У 1940 році Харківський університет відзначив своє 135-річчя від часу заснування. З цієї нагоди в Центральній науковій бібліотеці експонувалася розгорнута книжково-ілюстративна виставка про історію створення, роль у розвитку науки і підготовці кадрів Харківського університету. Один із розділів виставки був присвячений історії університетської бібліотеки.

Таким чином діяльність наукових бібліотек Харківського та Одеського університетів у 1933-41 роках була досить плідною. Кожна з наукових бібліотек складалася з п'яти відділів, укомплектована навчальною, науковою літературою та періодикою. Велику частину фондів наукових університетських бібліотек складали праці та наукові записки викладачів цих навчальних закладів.

Наукові бібліотеки Одеського та Харківського університетів не тільки забезпечували літературою факультети та підрозділи університетів, а й займалися науковою роботою.

Протягом 1933-41 років наукові бібліотеки постійно проводили обміни як з республіками Радянського Союзу, так із зарубіжними країнами. Дякуючи цьому, фонди бібліотек постійно поповнювалися виданнями радянської та закордонної літератури і періодики. Крім того, в бібліотеках постійно проводилися виставки книг, присвячені ювілеям університетів та іншим визначним подіям. У цей період із університетських бібліотек відбувалося масове вилучення “ідеологічно шкідливої” літератури у відповідності зі списками Головліту.

Список використаних джерел:

1. Вища школа Української РСР / Пітов В.І. Т.1. – К., 1967. – 396 с.
2. Історія Одеського університету (1865-2000) / Сминтина В.А. – О., 2000. – 226 с.
3. Історія Одеського університету за 100 років (1865-1965 рр.) / Юрженко О.І. – К., 1968. – 423 с.
4. Наукова бібліотека Одеського державного університету. – О., 1959. – 95 с.
5. Очерки истории вузовских библиотек г. Харькова / В. И. Астаховой. – Х., 2001 – 528 с.
6. Парфиненко, А.Ю. Страницы истории студенческой науки в Харьковском университете. – Х., 2002. – 116 с.
7. Поляков М.В. Класичний університет: еволюція, сучасний стан, перспективи. – К., 2004. – 416 с.
8. Сасімов А. А. Вища школа радянської України (1928-1939 рр.). Автореферат канд. іст. наук. – К., 1998. – 17 с.
9. Харківський національний університет ім.В.Н.Каразіна за 200 років. – Х., 2004. – 750 с.
10. Харьковский государственный университет, 1805-1980. Исторический очерк. – Х., 1980. – 159 с.

Renewal, development and activity of scientific libraries of Harkiv and Odessa universities during 1933-1941 were discussed in the article.

Key words: library, university, science, literary fund, publication, book., department.

УДК 027.52(477)''19''

І.М.Романюк

м. Вінниця

СТРУКТУРА ТА ДІЯЛЬНІСТЬ СІЛЬСЬКИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ В 50-ТІ – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 60-Х РР. ХХ СТ.

У статті висвітлюються питання становлення мережі, відомчої приналежності, джерел фінансування та діяльність сільських бібліотек України щодо формування книжкових фондів, обслуговування читачів і організації краєзнавчої роботи в 50 – першій половині 60- рр. ХХ ст.

Ключові слова: сільські бібліотеки, мережа бібліотек, структура, книжковий фонд, читачі, статистика.

На сучасному етапі розвитку України, формування громадянського суспільства вкрай важливого значення набуває проблема підвищення культурно-освітнього рівня сільського населення. Це – складне завдання, оскільки сфера культури перебуває під значним впливом комерційних чинників, які, маючи глобальний характер, перешкоджають розвитку дійсно національної культури. Тому актуальними є дослідження діяльності бібліотечної мережі українського села в 1950-х – першій половині 60-х рр. ХХ століття. Ця проблема перебуває в полі зору багатьох дослідників. Діяльність сільських бібліотек, як одна із важливих складових соціально-побутової інфраструктури українського села висвітлена в монографії І.В.Рибачка [3]. Організації бібліотечної справи в зазначений період присвячені публікації О.С.Сокальського [5], З.В. Гімальдінової [1], Т.В.Терещенко [6]. Широке коло питань, пов'язаних з роботою сільських бібліотек, висвітлює І.М.Романюк [4]. Проте значні аспекти цієї змістовної і широкої проблеми залишаються ще до кінця не з'ясованими.

У пропонованій статті зроблена спроба розглянути проблему структури та діяльності сільської бібліотечної мережі в контексті сучасних поглядів на сутність і перебіг культурного життя на селі в 50-і – першій половині 60-х рр. минулого століття.

Серед культурно-освітніх закладів, які діяли на селі в повоєнні роки, найбільшого поширення набули бібліотеки. У досліджуваний період усі бібліотеки в Україні ділилися на три групи: державні бібліотеки, відомчі, бібліотеки колгоспно-кооперативних і громадських організацій. Це ділення було дещо умовним, бо не завжди можна точно визначити, до якої мережі належить бібліотека. Причому слова „мережа” або „сітка” вживалося в широкому і вузькому розумінні. У широкому розумінні під словом „мережа” розуміли велику кількість державних, відомчих бібліотек та бібліотек колгоспно-кооперативних і громадських організацій. У вузькому розумінні слово „мережа” вживалося для позначення бібліотек, що належали певному міністерству чи відомству. Так, у літературі можна зустріти вирази „мережа бібліотек Міністерства сільського господарства”, „мережа академічних”, „мережа технічних бібліотек” тощо. Збігається поняття мережі тільки для позначення бібліотек, які належали Міністерству культури УРСР, бо всі бібліотеки цього відомства склали мережу державних бібліотек. Віднесення тієї чи іншої бібліотеки до певної мережі визначалося її підпорядкованістю і фінансуванням. До мережі державних бібліотек відносилися сільські і районні бібліотеки.

Державні бібліотеки розташовувалися за територіальною ознакою і обслуговували населення за місцем проживання. Всі вони мали універсальний характер. Мережа державних бібліотек складала найбільшу питому вагу серед інших мереж за кількістю читачів і книговидачею [5, с.96-97].

Досить розгалуженою в досліджувані роки була мережа відомчих бібліотек, до якої входили бібліотеки, що належали усім міністерствам і відомствам, крім Міністерства культури. Фактично цю мережу також фінансувала держава, але не безпосередньо, а опосередковано, тобто через

різні міністерства і відомства. Мережа відомчих бібліотек складалася з кількох сіток: спеціальні, медичні, технічні, сільськогосподарські.

Третю сітку бібліотек становили бібліотеки колгоспно-кооперативних і громадських організацій. До мережі бібліотек колгоспно-кооперативних і громадських організацій відносили бібліотеки профспілок, партійних організацій, колгоспів, які фінансували ці бібліотеки [5, с.98]. Основним видом профспілкової бібліотеки були бібліотеки місцевих комітетів галузевих профспілок. Ці бібліотеки на селі зосереджувалися переважно у радгоспах. Вони обслуговували передусім працюючих на одному виробництві чи установі.

Поєднання цих трьох названих мереж створювало бібліотечну систему, яка діяла в українському селі в 1950- і – першій половині 60-х рр.

Велика увага приділялася органами культури України розширенню та впорядкуванню мережі державних сільських бібліотек. Істотним наслідком проведеної роботи виявилось те, що кількість державних масових бібліотек на селі з 1951 по 1959 роки збільшилася в 3,5 рази і досягла числа 12871, у загальній системі масових бібліотек села вони тепер становили 55%. Це дозволило поставити і практично вирішити завдання забезпечення державною масовою бібліотекою кожної сільської Ради. Нова тенденція в розвитку сільської бібліотечної мережі знайшла також відбиття в перетворенні у самостійні сільські бібліотеки бібліотек клубних установ, оскільки останні не задовольняли потреби населення в книзі [1, с.80]. Різниця між приклубними сільськими бібліотеками і державними (самостійними) бібліотеками Міністерства культури УРСР полягала у відмінностях джерел фінансування, зокрема – виділенні коштів на комплектування. Для приклубних бібліотек норми в середньому по республіці становили 100 крб., а для сільських самостійних бібліотек – 260 крб. [10, арк.193-195].

Заходи Міністерства культури УРСР з перетворення в самостійні сільські бібліотеки бібліотек клубних установ були визнані правильними. Це необхідно підкреслити тому, що в літературі з цієї проблеми існувала, з

нашого погляду, невірна думка, нібито більш раціональним рішенням питання поліпшення бібліотечного обслуговування населення було зміцнення клубних установ на селі з бібліотеками при них [1, с.80].

Однак, не зважаючи на відносно високі темпи зростання державних бібліотек на селі, різниця в обслуговуванні міських і сільських жителів усе ж залишалася значною. Слід також урахувати, що міські жителі, як правило, мали домашні бібліотеки та користувалися книгами в бібліотеках установ, де вони працювали тощо.

Під час обстеження рівня бібліотечного обслуговування сільського населення в 1962 р. з'ясувалося, що з 15,1 тис. сіл, у яких мешкало 500 і більше осіб, у 1016 (або 6,7%) населених пунктах зовсім не було бібліотек. У ряді областей кількість таких сіл була значно більшою [3, с.228]. Так, у Миколаївській області в 22 населених пунктах, де кількість населення була більша за 500 осіб, були зовсім відсутні масові бібліотеки, проте вони функціонували у 82 селах із населенням до 500 осіб. Таке ж становище було і в Одеській області [9, арк.42].

Загалом на середину 60-х рр. у 20 тис. сільських населених пунктів були відсутні бібліотеки і їхнє населення обслуговувалося через філіали, пересувки та книгонош [9, арк.123]. Хоча загалом сільська бібліотечна мережа видавалася доволі розгалуженою. На середину 60-х рр. трудівників села обслуговували книгами 14.1 тис. державних бібліотек, 1,6 тис. колгоспних, 1,2 тис. бібліотек профспілкових організацій і 138 бібліотек інших установ. Крім того, сільські читачі користувалися послугами 2165 бібліотек, які функціювали при клубах системи Міністерства культури, 526 громадськими бібліотеками (це заклади, котрі не мали асигнувань із бюджету) і близько 50-тис. філіалів, пунктів видачі книги та бібліотек-пересувок. Одна сільська бібліотека в середньому обслуговувала 660 читачів і видавала 11500 книг. За роками це виглядало так: 1963 року – 602 читачі, 1964 – 630, 1965 – 663, книговидача відповідно складала 9,9 тис., 10,7, 11,5 тис. книг [9, арк.30].

Широкого розмаху набув у республіці рух за створення бібліотек на громадських засадах. Перша така бібліотека була створена в Україні у 1959 р. в Харківській області. Організувалися бібліотеки на громадських засадах, як правило, там, де не було державних, профспілкових чи інших бібліотек. Кожна громадська бібліотека була загальнодоступною, її фондами користувалися як дорослі, так і діти. На громадських засадах працювали також пересувники, книгоноші, завідуючі пунктами видачі [5, с.90].

Новою формою участі громадськості в бібліотечному обслуговуванні сільського населення було надання з особистих бібліотек чи книжкових зібрань літератури в громадське користування. Вперше ця форма обслуговування селян стала застосовуватись у 1960 р. в с. Недригайлівка Сумської області. Суть полягала в тому, що особи, які бажали надавати свої книги в громадське користування, заповнювали відповідні карти і бібліотека з них складала окрему картотеку. Саме таку літературу читачі своєчасно повертали і дбали про її збереження.

У зв'язку з широкою участю громадськості в бібліотечній роботі дещо змінилася форма діяльності пунктів видачі і філіалів. Раніше там працювали, як правило, тільки штатні бібліотечні працівники. Починаючи з 60-х рр., на пунктах видачі працювали лише громадські бібліотекарі [5, с.91].

У першій половині 60-х рр. великі надії покладались на розвиток громадських засад у бібліотечній справі. Запровадження різних форм діяльності на громадських засадах було одним із основних напрямків пропагандистської діяльності Комуністичної партії. Центр спрямовував на місця цілу низку вимог щодо розвитку громадських засад у роботі сільських бібліотек. Діяльність без матеріальної винагороди була притаманна різним позаштатним інспекторам, консультантам. Все те набувало великих масштабів і втягло лише в Україні у цей “громадсько-комуністичний вир” тисячі людей.

У 1961 р. в республіці на громадських засадах працювало близько 700 бібліотек. При бібліотеках діяли громадські ради, куди входив читацький

актив, а також представники організацій, здатних допомогти роботі бібліотек. Ради намагалися вирішувати питання від суто господарських – пошуку приміщень, необхідного обладнання – до пропаганди серед населення книги, залучення до бібліотеки читачів. Виступаючи на республіканському семінарі працівників сільських бібліотек у 1961 р., заступник міністра культури України В.Шаблій говорив: “Ми щорічно закриваємо 500-600 колгоспних бібліотек, а це ж ті самі бібліотеки, тільки працюють на громадських засадах, де немає штатного працівника” [7, арк.196].

У 1963 р. кількість бібліотек, які працювали в селі на громадських засадах, становила 707 одиниць із книжковим фондом 501 тис. примірників [2, с.576-577]. Крім того, сільське населення обслуговувало 1929 філіалів, 25884 пересувні бібліотеки. У середньому, за офіційною статистикою, на одну сільську раду припадало 2 масові та 3 пересувні бібліотеки, хоча в реальному житті не все було так. Протягом року в середньому на душу населення зафіксована видача понад 5 книг [10, арк.12].

Населені пункти з кількістю жителів до 100 осіб обслуговувались пересувними бібліотеками, книгоношами, а також так званими бібліобусами, (автомобілями, автобусами з книгами), від 100 до 200 мешканців – пунктами видачі, від 200 до 500 жителів – філіалами найближчих бібліотек [10, арк.95].

В Україні на середину 60-х рр. нараховувалось близько 32 тис. громадських бібліотекарів, з них 15 тис. у сільській місцевості, що майже відповідало числу штатних працівників державних книгозбірень [10, арк.32].

Наявні факти вимагають підкреслити неоднозначність такого явища, як громадські засади в роботі культурно-освітніх закладів. Оскільки простежувався, з одного боку, вияв ентузіазму, відданості справі, робота без винагороди, добровільний збір місцевими жителями грошей на придбання книг, натхнення перспективою загального щастя, рівності, свободи. Ідеї загального благополуччя для багатьох були вищі за корисливі інтереси. З другого боку, не можна було розвивати культуру лише на голому ентузіазмі. Крім того, ентузіазм багатьох активістів належно не оцінювався. Існуюча в

цей період “обов’язковість” здебільшого зводила громадську роботу до наднормового навантаження, необхідності якомога гучніше відрапортувати про роботу клубу чи бібліотеки на громадських засадах, особливо, якщо це стосувалося підготовки до святкування чергової революційної річниці.

Безумовно позитивним у роботі сільських бібліотек було те, що, починаючи з 60-х рр., у бібліотеках України помітно активізувалася краєзнавча робота. Поштовхом для її розвитку стала участь працівників у створенні 26-томної “Історії міст і сіл УРСР”. Тисячі людей були включені в пошукову, краєзнавчу діяльність. Що викликало інтерес до історії своїх населених пунктів, вивчення і освоєння культурної спадщини предків, хоча сільські бібліотеки володіли невеликими фондами документів, краєзнавчої літератури, етнографічних матеріалів, книг з природи краю і його історії. Основне багатство бібліотек – книжкові фонди в кількісному відношенні виглядали цілком пристойно, їх кількість збільшувалася із кожним роком.

Книжкові багатства бібліотек були загальнодоступним і безплатним джерелом духовного збагачення, освіти всіх верств населення, базою розвитку науки, культури, народного господарства. Кількісні показники книжкових фондів бібліотек України були порівняно високими, але що стояло за ними? Найперше, не вистачало науково-популярної, довідкової, дитячої літератури. Мізерною була кількість книг з основних галузей знань. Суспільно-політична література для бібліотек комплектувалася одноманітною і тенденційно підібраною книгою. Близько 30 % книжкових фондів сільських бібліотек становили твори Маркса, Енгельса, Леніна. Кожного року в бібліотеках збільшувалась кількість літератури, яку ніхто ніколи не читав. “Мертві книги” складали майже половину державного бібліотечного фонду. Надруковані, але нікому не потрібні книги з часом або списувались у макулатуру, або продовжували лежати на бібліотечних полицях. Видавництва гнали вал за валом книжну макулатуру, а потрібні книги, особливо дитячі, або не перевидавались взагалі, або видавались мізерними тиражами.

Фактично близько 40 % сільських жителів не були записані в бібліотеки. У селах читало всього 25-30 % дорослого населення. Їх читання в більшості випадків залишалося “дитячим”, на рівні потреб, закладених в період шкільного навчання. Більша частина колгоспників читала не –регулярно і безсистемно. Загалом статистика книговидачі мала цілком благополучний вигляд. Щоб досягти високих показників, бібліотекарі вдавалися до хитрощів: традиційним був запис всієї сім’ї при відвідуванні бібліотеки хоча б одним її членом, і якщо читач брав навіть одну книгу, то в “навантаження” для нього і для всіх родичів дописувалось ще по 4-5 примірників книг або журналів.

У колгоспі “Заповіт Ілліча” села Садове Гарбузинського району Полтавської області працювало 11 Героїв Соціалістичної Праці, 89 орденоносців. Але культурно-масовою роботою з ними та й іншими жителями села фактично ніхто не займався. Бібліотека нараховувала біля 1500 книг, брошур і журналів. Усі книги лежали на землі. Приміщення було сирим і холодним. У так званому читальному залі цієї бібліотеки стояла лише невеличка лавка, стільці взагалі були відсутні. Із усіх Героїв лише одна ланкова М.Мельниченко час від часу брала книги в бібліотеці [12, арк.306-308].

Як бачимо, трудівники села в реаліях свого буття так і не стали “самою читаючою масою” населення.

На середину 1960-х рр. ступінь забезпеченості населення України книгами в масових бібліотеках по регіонах був досить різним. По дві книги на душу населення мав один район, по 2-4 – 88 районів (35 %), по 4-6 книги – 128 районів (51 %), по 6-8 – 28 районів (11 %), по 8 і більше – 7 районів(3 %). Низький рівень забезпеченості населення книгами був у Дніпропетровській області, де майже 67 % населення райцентрів мали від 2 до 4 книг на душу населення, в Одеській області – 57 %, Донецькій – 77 %, Сумській – 80 % [9, арк.94.].

Бібліотечна статистика не може слугувати об’єктивним критерієм оцінки діяльності бібліотек. Багаторічна, ні на чому не заснована і нічим не

виправдана гонитва за формальними показниками часто приводила до приписок. Дані про кількість книговидач, відвідувань, заходів, читачів, а також відомості про бібліотечний фонд нерідко спотворювались. Враховуючи, що самі по собі ці відомості не можуть характеризувати всю роботу бібліотек, їх аналіз все ж необхідний для визначення основних тенденцій у розвитку бібліотечної справи на селі.

Поряд із стаціонарними, громадськими закладами культури на селі в 50-і - 60-і рр. діяли і книжні пересувки. У сільській місцевості пересувні бібліотеки створювалися в бригадах, на польових станах, тваринницьких фермах тощо. Розмір їх книжкового фонду визначався кількістю читачів, виходячи з того, що один читач може одночасно одержати 3 книги. У сільській місцевості значний приріст читачів забезпечувався якраз за рахунок пересувок [5, с.100]. Переважно вони обслуговували окремі населенні пункти. Понад 10 тис. сільських населених пунктів (або 25 % від загальної кількості) обслуговувалося нестационарними формами, котрі не могли задовольнити зростаючих потреб населення в книзі. У ряді областей, зокрема Донецькій, Одеській, Київській, Кіровоградській, Волинській, Закарпатській та Дніпропетровській, значну кількість філіалів, пунктів видачі та пересувок було створено формально. Вони не мали відповідних приміщень, навіть мінімуму для задоволення запитів населення в літературі. Години і дні їхньої роботи не були чітко визначені [9, арк.43].

Для обслуговування сільського населення книгами були розроблені спеціальні нормативи, які передбачали роботу філіалу найбільшої бібліотеки в селех від 200 до 500 мешканців, у селах від 100 до 200 мешканців – пунктів видачі книг, а там, де проживало менше 100 осіб – пересувних бібліотек [11, арк.143]. Однак статистичні дані не свідчили про якість роботи філіалів і пересувок, більшість з них працювали формально.

Працівники окремих районних і в абсолютній більшості сільських бібліотек не знали, при якій кількості населення організовується та чи інша форма нестационарного обслуговування, відтак безпідставна перевага

надавалась пересувним бібліотекам. Більше того, окремі населені пункти були взагалі позбавлені будь-яких форм обслуговування. Перевірка стану бібліотечного обслуговування населення в Одеській, Херсонській, Запорізькій, Дніпропетровській областях показали, що частина сільських населених пунктів у досліджуваний період не обслуговувалась зовсім [9, арк.44].

Зміни в структурі сільської бібліотечної мережі слід вбачати і в тому, що функція щодо створення пересувок і інших форм нестационарного обслуговування населення майже повністю перейшла до державних сільських бібліотек. Тому пересувні фонди районних бібліотек були ліквідовані, а замість звільненої посади завідуючого пересувним фондом введена посада методиста. В бібліотекознавчій літературі з цього приводу висловлювалися різні думки. Одні вважали перетворення районних бібліотек у суто методичний центр і передачу функції з організації пересувної роботи сільським бібліотекам передчасною. Водночас висловлювалася думка, що пересувна робота районної бібліотеки на селі при наявності густої мережі сільських бібліотек не виправдала себе [1, с.80]. Підтримуючи дану точку зору, хотілося б підкреслити, що організація пересувок і пунктів видачі безпосередньо сільськими бібліотеками дозволяла більш оперативно, з урахуванням інтересів читачів і запитів виробництва, задовольняти потребу в літературі.

У незадовільному стані знаходились каталоги сільських бібліотек. Сільський бібліотекар вважав, що він добре знає книжковий фонд своєї бібліотеки, але цього було недостатньо для кваліфікованого обслуговування відвідувачів. Добре організовані, відредаговані, систематичний і алфавітний каталоги необхідні були не тільки для спеціалістів, але й для звичайних читачів, щоб навчити їх користуватися довідковою літературою.

На середину 1960-х рр. організаційно не вирішеною залишалася проблема єдиної системи бібліотечного обслуговування населення. У республіці понад 50 відомств і організацій мали свою мережу бібліотек, і

кожна з них, виходячи із вузьковідомчих інтересів, організовувала свою мережу, формувала свої книжкові фонди.

Вивчення читацьких формулярів цілого ряду сільських бібліотек у кінці 50-х років показувало, що послугами сільських бібліотек користувалась лише приблизно половина дорослих колгоспників у віці від 25 до 60 років, тоді як у сільської молоді до 25 років цей показник складав більше 75% і практично всі школярі вважалися активними читачами бібліотеки. За статистикою чоловіки читали, як правило, значно більше жінок.

Таким чином, у діяльності бібліотек 50-х – першої половини 60-х рр. було багато проблем і недоліків. Бібліотечна практика була пронизана суцільною регламентацією, одноманітністю, формалізмом, показухою. У гонитві за цифрами, паперовими показниками на другий план відійшов читач та його інтереси.

Разом з тим, упевненістю можемо сказати, що сільські бібліотеки, не дивлячись на погане фінансування і незначне забезпечення, стали основними центрами культурно-освітньої діяльності на селі. Вони відіграли значну роль у розвитку культури українського села 50-х – середини 60-х рр. ХХ століття.

Список використаних джерел:

1. Гімальдінова З.В. З історії організації бібліотечного обслуговування сільського населення України (1929-1959 рр.) // Бібліотекознавство і бібліографія. – 1972. – Вип.13. – С.71-81.
2. Народне господарство Української РСР в 1963 р.: Статистичний щорічник. – К., 1964. -654 с.
3. Рибак І.В. Соціально-побутова інфраструктура українського села. Кам'янець-Подільський : Абетка, 2000. – 304 с.
4. Романюк І.М. Становище сільських бібліотек у 50-ті – 60- ті роки (Історичний екскурс) // Вісник державної академії керівних кадрів культури і мистецтва. – 2002. – №2. – С.107-114; Його ж. Система підготовки і перепідготовки бібліотечних кадрів // Наукові записки

- Вінницького державного педагогічного університету Ім. М.Коцюбинського. – Серія Історія”. – 2006. – Вип. XI. – С.271-273.
5. Сокальський О.С. Організація бібліотечної справи. – Х., 1970. -242 с.
  6. Терещенко Т.В. Розвиток бібліотечної мережі в українському селі в період відбудови народного господарства (1943-1950 рр.) // Український селянин: Зб. наук. праць. – Черкаси. – 2002. – Вип.6. – С. 47-48.
  7. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 5116. – Оп. 9. – Спр. 397.
  8. ЦДАВО України. – Ф. 5116. – Оп. 9. – Спр. 428.
  9. Там само. – Спр. 465.
  10. Там само. – Спр. 476.
  11. Там само. – Спр. 478.
  12. Центральний державний архів громадських об’єднань України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 12. – Арк. 306-308.

Аннотація

В статье рассматриваются вопросы становления сети, ведомственной принадлежности, источников финансирования и деятельность сельских библиотек Украины по формированию книжных фондов, обслуживания читателей, организации краеведческой работы в 50-х – первой половине 60-х гг. XX в.

Ключевые слова: сельские библиотеки, сеть, структура, книжный фонд, читатели, статистика.

УДК 027.7(477.43-25)“1921/1930”

Л.Ф. Філінюк

м. Кам’янець-Подільський

З ІСТОРІЇ БІБЛІОТЕКИ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ НАРОДНОЇ ОСВІТИ (1921-1930 рр.)

У статті розкриваються основні віхи становлення і труднощі функціонування бібліотеки Кам'янець-Подільського державного університету в період існування інституту народної освіти, зумовлені реформуванням й репресивними заходами щодо першого вищого навчального закладу в Південно-Західному регіоні України.

Ключові слова: бібліотека, інститут народної освіти, книжковий фонд, формування, обмін, вилучення, види діяльності

У становленні та розвитку бібліотеки Кам'янець-Подільського державного університету особливе місце посідає поки що недостатньо висвітлений у науковій літературі період із утворення в 1921 році на базі Кам'янець-Подільського державного українського університету інституту народної освіти та сільськогосподарського інституту до перетворення в 1930 році ІНО в інститут соціального виховання, тобто час, коли бібліотека функціонувала як підрозділ Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. Саме цим зумовлено актуальність, науково-теоретичне та практичне значення обраної проблеми.

Наукова розвідка здійснена на основі досягнень вітчизняної історичної науки та історичного краєзнавства із залученням значного масиву архівних документів і матеріалів Державного архіву Хмельницької області, головним чином фонду „Кам'янець-Подільський інститут народної освіти. Бібліотека”, що переважно вперше вводяться у науковий обіг.

Передусім наголосимо, що історія книгозбірні Інституту народної освіти почалася надзвичайно складними, пов'язаними з поразкою Української національно-демократичної революції та утвердженням в Україні радянської влади подіями, які визначили не тільки долю Кам'янець-Подільського державного українського університету, а й перспективи існування його бібліотеки. Особливий вплив справило те, що більшовики не довіряли дореволюційній українській інтелігенції, тим більше тій її частині, яка створила і працювала в українському університеті. У зв'язку з реорганізацією 9 січня 1921 року університету в інститут теоретичних наук

(ІТЕН), а 26 лютого 1921 року – зі створенням на його базі двох інститутів: народної освіти та сільськогосподарського, бібліотечні книги були розподілені між ними, а частково переведені до інших установ і навчальних закладів. Водночас достатньо велика кількість літератури тимчасово була евакуйована разом із групою викладачів у Польщу, яку до Кам'янця-Подільського повернути не вдалося.

Через те, що у спадок Інституту народної освіти дісталася лише незначна кількість літератури, його бібліотеку довелося формувати майже заново. Найгострішою була потреба в підручниках, особливо українською мовою, на якій велось навчання. Ситуацію спасало те, що викладачі масово здавали у бібліотеку свою власну літературу, адже поповнення її фонду на початку 20-х років минулого століття велось переважно за рахунок подарунків і випадкових закупівель, зокрема із бібліотеки губернатора та деяких інших установ, а також із великої бібліотеки закритої тоді Подільської семінарії. Підкреслимо, що частина її книг була дуже цінною й стала своєрідною базою знаменитого кабінету вивчення Поділля, до організації якого інститут тут же приступив. Загалом у фонд бібліотеки з інших організацій і установ поступило 2106 книг і на кінець 1921-1922 навчального року разом із газетами вже складав 44705 примірників¹.

Але на чисельності бібліотечних книг ІНО позначилися неодноразові вилучення літератури, організовані радянськими чекістами за допомогою військових. Зокрема, 6 та 8 квітня 1921 року в її приміщенні були влаштовані обшуки. Першого разу не було знайдено нічого, проте було вилучено три корзини листування тодішнього керівника бібліотеки І.Сливки. Наступного разу чекісти під книжковими полицями знайшли 4 викроєних ситцевих сорочки, гімнастерку, штик від австрійської гвинтівки, яким розколювали для підпалу дрова, 2840 гривень і 36413 рублів карбованцями, а також вилучили комплекти газет „Слово”, „Подільський край” і деяку літературу². При цьому не тільки перевернули все вверх дном, поскидали і перемішали всі книги, а й нанесли немалу матеріальну шкоду книгозбірні, позривавши

дошки в підлозі, від стелажів, що унеможливило нормальне обслуговування читачів, особливо на абонементі³.

У листі ректора і комісара Кам'янець-Подільського інституту народної освіти від 13 червня 1921 року до командира дислокованого в місті 209 полку зазначалося, що відповідно до декрету РНК Української СРР від 13 червня 1921 року майно вищих шкіл, до яких відносився ІНО, вилученню не підлягало. На цій підставі книги бібліотеки інституту загальною кількістю 1540 примірників видані бути не можуть без розпорядження Губпрофосвіти чи Укрголовпрофосвіти⁴. Проте цим справа не закінчилася. В середині грудня знову надійшов лист помічнику командира роти Гарбі з вказівкою вилучити із місцевих бібліотек книги воєнного змісту⁵.

Черговий обшук у 1922 році влаштували агенти ГПУ, вилучивши з бібліотеки ІНО літературу так званого несоціалістичного змісту, яка слугувала виключно для дослідницьких цілей. З цим навіть не міг погодитись політкомісар інституту Чалий, тому був змушений просити Народний комісаріат освіти України направити з цього приводу відповідні директиви⁶.

Улітку 1922 року власті стали вживати репресивні заходи і до працівників бібліотеки. Так, Кам'янець-Подільська комісія з чистки радянських установ ухвалила рішення про звільнення з посади „самостійника, що сидів у ЧК” бібліотекаря М.Ясинського⁷. Відтак Михайло Ілліч невдовзі був звільнений з посади. Але до останнього дня він проявляв турботу про залишення на посадах п'ятьох співробітників бібліотеки як „морально тривких”⁸.

Тим не менше робота з поповнення фондів бібліотеки продовжувалася. Про це свідчило листування керівництва навчального закладу та Кам'янецького повітового відділу народної освіти в 1921 році, яке містить інформацію про те, що останній, відгукнувшись на прохання, дозволив інституту перевезти книги і майно бібліотеки колишньої духовної семінарії та упорядкувати її за відповідними науковими вимогами. До того ж, ставилося завдання „провести цю роботу в якнайскоріший термін” і робилося

попередження, що, в разі потреби, із загальної кількості книг можуть бути виділені підручники для спеціального призначення⁹.

Цілком закономірно, що для перевезення бібліотеки потрібні були транспорт та фінанси для оплати виконаної роботи. Таких засобів університет не мав. Неодноразові звертання його керівництва до Наркомосу України про надання кредиту не мав жодних наслідків. Це змусило в черговий раз порушити клопотання перед Відділом народної освіти про виділення на перевезення книг позичково 150 тисяч рублів із негайним поверненням після отримання державного кредиту¹⁰.

Для збільшення книжкового фонду бібліотеки використовували різні можливості. Одним із видів поповнення його літературою став обмін виданнями між інститутом та Центральною науково-навчальною бібліотекою (колишньою бібліотекою Харківського університету). При цьому Центральна науково-навчальна бібліотека надсилала всі видання фізико-математичного товариства та самої бібліотеки¹¹. Подібний обмін книгами інститут проводив із історико-філологічним відділом Всеукраїнської академії наук¹² і Всенародною бібліотекою України¹³.

Нерідко вдавалися і до обміну книг на продукти харчування. Наприклад, у лютому 1922 року М.Грінченко і Ю.Сіцінський погодилися передати бібліотеці ІНО свої власні книги, щоб якось вижити в тих умовах. Першому з них інститут повинен був заплатити один пуд житнього борошна і 3 фунти гасу та другому – 3 пуди житнього борошна¹⁴.

Мешканець Кам'янця-Подільського М.А.Кердимон у вересні 1922 року виявив бажання обміняти 220 книг французькою мовою на 15 пудів пшениці або інше зерно за еквівалентом. Робив це власник книг на цілком професійній основі, оскільки до заяви на ім'я ректора інституту прилучив довідку професора Семеніва з висновком про корисність і потрібність літератури для бібліотеки навчального закладу¹⁵.

Незабаром діяльність бібліотеки ІНО увійшла у нормальне русло. Вже з 1922 року почала поліпшуватися матеріальна база інституту, став зростати і

фонд бібліотеки. З 1923 р. вона отримувала обов'язковий примірник від Української Книжкової палати, вела книжковий обмін з бібліотеками наукових установ, вищих навчальних закладів, громадськими бібліотеками і краєзнавчими установами України, Російської Федерації¹⁶.

Поступово, крок за кроком, бібліотека, фонд якої перевершив 61597 примірників літератури, перетворилася в справжній важіль інститутського життя¹⁷.

Справа комплектування набула системного характеру і досить великих масштабів. Це зумовило політкомісара бібліотеки інституту І.Стойкевича просити бюро інституту затвердити її співробітниками для реєстрації книжок двох студентів М.Сотник і П.Круглика¹⁸.

Саме тоді вона відновила свою попередню назву „фундаментальна”¹⁹. На початку грудня 1925 року в бібліотеці нараховувалось 63034 книги. Читачами бібліотеки були викладачі і студенти не тільки ІНО, але і інших вищих навчальних закладів, професійних і трудових шкіл. Разом із літературою читальних залів і кабінетів в інституті станом на 15 квітня 1925 року нараховувалося 120 тисяч томів²⁰. Ось чому ректор інституту В.О.Геринович звернувся до Київської всеукраїнської наукової бібліотеки надіслати для бібліотеки ІНО зразки карток систематичного та абеткового каталогів і, по можливості, за відповідну оплату 150 тисяч карток із гарного картону²¹.

Інститутська бібліотека регулярно поповнювалась із багатьох джерел: за рахунок надходжень літератури з центральних видавництв, придбання книг із бібліотек різних закладів і установ, які розформовувались, а також у приватних осіб і подарунків викладачів й співробітників інституту²². Найбільшу кількість літератури бібліотека інституту отримувала з видавництв УСРР і Російської Федерації. Щорічний їх наклад складав понад 3 тис. примірників. Досить помітну частину складала обмінна література, що поступала від багатьох інститутів республіки, університетів РСФРР, Української Академії наук, краєзнавчих установ, Наукового товариства імені

Т.Г.Шевченка у Львові тощо. Водночас послідовно велася робота з придбання літератури на виділені для цього кошти²³. Крім того, в 20-х роках досить часто відбувалося вилучення книг на користь бібліотеки інституту репресованих професорів і викладачів.

До бібліотеки регулярно надходили передплачені з дозволу бюро інституту²⁴ всеукраїнські „Путь просвещения” (Харків), „Наука на Украине” (Харків), „Путь к коммунизму” (Харків) та всесоюзні журнали „Пролетарская революция” (Москва), „Печать и революция” (Москва), „Книга и революция” (Петербург), „Народное просвещение” (Москва) і „Вестник жизни” (Москва)²⁵. Крім того, завідувач бібліотекою М.Ясинський виклопотав, щоб місцеві газети надходили в трьох примірниках на умовах кредиту²⁶.

У постачанні бібліотеки інституту літературою та періодики була відновлена і відпрацьована певна система, відповідно до якої пропозиції щодо тих чи інших наукових і навчальних книг, журналів і газет надходили від завідувачів кафедрами в формі письмових заявок на ім'я завідувача бібліотеки, який узгоджував їх з керівництвом навчального закладу і лише після цього замовляли літературу в різних видавництвах та проводили передплату через Кам'янець-Подільську філію „Союздруку”. Безпосередньо доставка літератури і періодичних видань здійснювалася поштою на основі укладених для цього угод²⁷.

Внаслідок систематичної роботи з року в рік зростав бібліотечний фонд наукової, навчальної, методичної та художньої літератури. Якщо в 1922 році у бібліотеці нараховувалося 44705 назв книг, то в 1923 р. – 50164, у 1924 р. – 57265, в 1925 р. – 62731, а на 1927 рік фонд бібліотеки вже становив майже 100 тисяч примірників²⁸.

Упродовж 1922 – 1923 навчального року бібліотека розташовувалася в трьох приміщеннях: головного книжкового магазину, або як сьогодні прийнято називати книгосховища, читального залу та архіву. Головний книжковий магазин представляв собою спеціально обладнану велику залу на 40-50 тисяч книг. Полиці стелажів були майже повністю завантажені

книгами, тому М.Ясинський неодноразово звертався до господарської ради з проханнями встановити додаткові полиці для розміщення 10 – 15 тисяч книг²⁹. Восени 1921 року із залученням ради студентських представників був розроблений проект організації читального залу при студентському клубі³⁰. Читальний зал був обладнаний не тільки для обслуговування читачів у навчальних, а й наукових цілях. Згодом бюро ІНО розглянуло і затвердило „Правила читальні”, відповідно до яких читачам книги стали видавати за встановленою формою³¹. Загалом у роботі бібліотеки практикувалося затвердження правил користування книгами кожного навчального року³², що дозволяло враховувати специфіку обслуговування читачів.

Щоправда, скорочення семи із 12 працівників бібліотеки унеможливило функціонування читального залу з січня 1923 року. Адже фактично в штаті бібліотеки перебували політкомісар І.Стойкевич, бібліотекар М.Суслопарів, завідувач інвентарним і каталожним відділом Л.Соханевич, завідувач систематичним каталогом О.Руснак і завідувач абонементом С.Харкова³³

Скорочення штатних працівників бібліотеки привело до того, що на кінець березня 1924 року не було кому забезпечувати ритмічну роботу читального залу і зовсім припинили складання абеткового каталогу і впорядкування періодики. Ось чому М.Суслопарів у письмовому зверненні просив бюро інституту вишукати можливість і „дати одного службовця до бібліотеки і двох вартових до читальні з певною винагородою за роботу”³⁴. У 1925 році керівництво КПНО порушило клопотання перед Народним Комісаріатом Освіти України про збільшення штату працівників бібліотеки, оскільки двоє працюючих були „абсолютно не в стані виконати покладених на бібліотеку завдань”. Тоді ж правління інституту ухвалило постанову прийняти на роботу в бібліотеку О.Неселовського і просити НКО затвердити зазначену постанову і надіслати на оплату його роботи потрібні кошти³⁵.

Про масштаби та систему діяльності бібліотеки ІНО на початку 20-х років можна з’ясувати із таких фактів. У період із жовтня 1922 по жовтень

1923 року в бібліотеку поступило 3692 книги та 1847 примірників газет, 4414 з яких або більше 82,6 відсотків впродовж року були занесені в каталоги. У середньому щомісяця бібліотека працювала від 20 до 26 днів, а за рік – 274 дні. Як правило, книги додому видавалися лише професорам, студентам і службовцям. Приватні читачі користувалися літературою бібліотеки з дозволу бюро інституту, яка видавалися їм під заклад, еквівалентний вартості отриманих книг. Слід зауважити, що тоді книги виносити за межі читального залу заборонялося³⁶. Аналіз звітної документації бібліотеки засвідчує, що більш систематично фондом бібліотеки користувалися професорсько-викладацький склад і службовці навчального закладу. Їх у середньому нараховувалося відповідно від 45 до 54 та від 17 до 24 осіб. Кількість читачів із числа студентів коливалася в межах 72 – 298 осіб. Приватних читачів було найменше, які в загальній масі складали не більше 13,4 відсотка. В обліку відвідування бібліотеки на першому місці знаходилися студенти, частка яких сягала майже 67 відсотків, 14 відсотків належало співробітникам інституту, трохи більше 13 відсотків – професорсько-викладацькому складу та понад 6 відсотків приватним читачам.

Книговидача бібліотеки на початку 20-х років коливалася від 315 до 798 примірників на місяць, а за 1922-1923 навчальний рік сумарно досягла майже 6500 примірників. Цікаво, що повернення книг у бібліотеку найвищим було з боку викладачів і приватних читачів, серед студентів воно складало 83,5 відсотка та співробітників – 85,9 відсотка³⁷.

Порівняно більшою інтенсивністю робота читального залу відзначалася в період учительських курсів, які, як правило, проводилися на початку літа. Приміром, за червень 1924 року його працівники обслужили понад 650 читачів, у тому числі 442 вчителя та 214 студентів³⁸.

У наступні роки книговидача у бібліотеці була дещо меншою, що пояснювалося головним чином зменшенням чисельності студентів і викладачів інституту. Зокрема, у вересні 1925 року вона складала 237 одиниць. Щоправда, кількість прийнятої від абонентів літератури становила

409 примірників³⁹. Але вже у жовтні читачам було видано 1095 книг, зокрема через абонемент – 452 і лабораторії та читальний зал – 643⁴⁰. Наприкінці 20 – на початку 30-х років річна книговидача досягла більше 14,6 тисячі примірників, завдяки чому в середньому на одного студента припадало по 29 книг⁴¹.

Саме життя підказувало напрямки удосконалення роботи бібліотеки. Зокрема, група студентів із 20 осіб в березні 1924 року звернулася до бюро ІНО з проханням посилити інформаційне забезпечення читачів, яке знайшло підтримку з боку керівництва інституту⁴². Йшлося про те, що бібліотека часто отримує нову літературу, але для користування студентам вона попадає лише через кілька місяців, тим самим втрачаючи свою свіжість і значення. Передусім це стосувалося періодичних видань. Студенти самі вносили пропозицію з появою в бібліотеці нових книг і періодичних видань невідкладно заводити їх у каталог, а списки вивішувати в центрі читального залу для широкого ознайомлення⁴³. З одного боку, це свідчило про зацікавлення майбутніх фахівців у якнайшвидшому ознайомленні з новою літературою; з іншого стимулювало до усунення недоліків в роботі бібліотеки з обслуговування читачів і задоволення їх читацьких інтересів.

На початку 1923 року бібліотеці ІНО було присвоєно статус наукової. Важливо і те, що при ІНО для учнів трудових шкіл була відкрита і діяла дитяча бібліотека⁴⁴.

Діяльність бібліотеки інституту здійснювалася планово. У сесійний період і під час канікул її робота організовувалася за окремо складеними графіками⁴⁵. Чітко виділялося кілька основних напрямків роботи невеличкого її колективу: формування фонду науковою, навчально-методичною, науково-популярною та художньою літературою; оформлення систематичного та алфавітного каталогів, яке набрало цілісного характеру, починаючи з 1927 року⁴⁶; обслуговування читачів і задоволення читацьких інтересів; надання допомоги професорсько-викладацькому складу в здійсненні наукових досліджень; проведення бібліотекознавчих, книгознавчих і бібліографічних

студій. У системі її функціонування важливе місце посідала робота бібліотечної ради, яка збиралася на свої засідання два-три рази на місяць, де розглядали найбільш важливі питання виробничого характеру. Періодично з поточних питань завідувач бібліотеки інформував ректора, його заступника та бюро інституту в усній формі або за допомогою доповідних записок⁴⁷, а за кожний місяць, щоквартально, кожного півроку і за рік звітував за встановленою формою⁴⁸.

З перших днів функціонування бібліотеки як структурного підрозділу ІНО з ініціативи бюро інституту та редакції періодичного видання „Вісті ІНО” було налагоджено щотижневе інформування її керівника про чисельність, книжок записаних у інвентарну книгу, на яке число книг заведено каталожні картки, скільки книг видано з бібліотеки на руки користувачам і через читальний зал і про інші факти діяльності книгозбірні⁴⁹.

Вже, починаючи з 1921 року, інститутська бібліотека відновлює науково-дослідну роботу. Зокрема, для ознайомлення з досвідом роботи великих бібліотек її представнику В.М.Головіну був виданий мандат на право відвідати бібліотеки Москви та Києва⁵⁰. У 1923 році бібліотека Кам'янець-Подільського ІНО знову долучається до науково-методичної роботи на всеукраїнському рівні. Почалося це з листа директора Всенародної бібліотеки України С.Пастернака і її ученого секретаря М.Іванченко, що надійшов на адресу бібліотеки інституту в березні 1923 року, з інформацією про те, що при ВБУ впродовж кількох років функціонує Кабінет бібліотекознавства зі спеціальним бібліотечним музеєм, який „своїм завданням має зібрати як найповніше не лише бібліотекознавчу та, взагалі, книгознавчу літературу всіма мовами, але й різноманітний матеріал, що так чи інакше характеризував би окремі стадії бібліотечної роботи та давав уявлення про різні бібліотеки як України, так і закордону, в сучасному та минулому...”⁵¹ Водночас керівники ВБУ закликали працівників інституту народної освіти з метою поповнення збірок Кабінету та Музею бібліотекознавства ВБУ надіслати їй, по можливості, в двох примірниках

плани, фотографії бібліотеки, її внутрішніх приміщень і устаткування, керівників, співробітників та відомості про них, зразки каталожних карток, бібліотечного діловодства та звітності, інвентарних книг, печаток, штампів, екслібрисів, шифрів, етикетів, оправ, формулярів, читацьких квитків, марок, форм статистичної звітності, правил внутрішнього розпорядку, інструкцій, доповіді, кошториси, друковані каталоги і загалом всі друковані та писані видання бібліотеки, матеріали про бібліотечні об'єднання, конференції, з'їзди, відомості про участь бібліотеки в загально-громадському житті тощо⁵². Робота з поповнення матеріалами Кабінету бібліотекознавства та Музею бібліотекознавства Всенародної бібліотеки України в інститутській бібліотеці набрала системного характеру і активно продовжувалася в наступні роки⁵³.

Поряд із цим працівники бібліотеки в 1928 році на прохання УКП обдумували питання про зміни в системі рубрикації⁵⁴.

Іншим прикладом залучення бібліотеки КПНО до наукової роботи з бібліотекознавства та книгознавства стала участь її представника в роботі Всеукраїнської наради працівників книги, що проходила наприкінці жовтня 1923 року. Адже це було не формальне перебування. Запрошення полягало в тому, щоб її представник надав учасникам наради інформаційні відомості про саму бібліотеку та виголосив дві доповіді. На цій нараді в Харкові представляв інститутську бібліотеку і виступив з двома доповідями завідувач бібліотеки Микола Суслопаров. Для цього йому було видане відповідне відрядження та виділені кошти. Обов'язки заступника по бібліотеці на час відрядження М.Суслопарова виконувала Л.Соханевич⁵⁵.

Слід особливо зупинитися на наукових студіях завідувача інститутської бібліотеки М.І.Ясинського. Результатом його праці став рукопис „Короткого підручника для упорядкування й ведення селянських бібліотек”, який був переданий у 1923 році для опублікування Кам'янецькому політосвіткому.

Із числа бібліотечних працівників науковій роботі приділяла увагу і її завідувач П.Ю.Гречина, яка головним чином розробляла організаційні питання діяльності бібліотеки. Вона виступила на економічній нараді з науковою доповіддю на тему „Організація бібліотечної справи в ІНО”⁵⁶.

Бібліотека інституту проводила активну культурно-освітню роботу серед населення Кам’янецьчини, зокрема передала видання ТІЗ і ДВУ, яких було в фонді від 40 до 60 примірників і які не користувалися попитом серед читачів, окресільбудинкові для наступного розподілу в сільські бібліотеки⁵⁷.

Співробітники бібліотеки, як і всі працівники інституту народної освіти того часу, брали участь у соціалістичному змаганні. В зобов’язаннях вони передбачали такі пункти, як: посилити темп і поліпшити роботу шляхом комплектування та впорядкування предметних каталогів бібліотеки, раціоналізації та підвищення трудової дисципліни, сприяння якнайбільшому охопленню обслуговуванням літературою студентської маси, забезпечення стовідсоткової українізації роботи бібліотеки через максимальне просунення української політичної, технічної і популярно-наукової літератури, організація активу читачів-друзів книжки для проведення політико-освітньої роботи, проведення інструктування, консультацій і збору книг для підшефного села Гуменці, розташованого на околиці Кам’янця-Подільського, тощо. Виконання зобов’язань облікувалося в спеціально заведеному для цього обліковому журналі⁵⁸.

На початку функціонування Інституту народної освіти його бібліотеку очолював Іван Сливка⁵⁹. Помічником у нього працював Михайло Ясинський. У вересні 1920 року він став завідувачем бібліотеки ІНО. У майбутньому М.І.Ясинський – видатний український бібліограф, чие ім’я було несправедливо забуте аж до 90-х років минулого століття⁶⁰. Михайло Ілліч брав активну участь у роботі наукового бібліографічного гуртка, який діяв при університеті з 1919 року на чолі з приват-доцентом М.А.Плевако⁶¹, а головне вміло поєднував організаційно-бібліотечну, педагогічну та науково-дослідну роботу⁶².

Після М.І.Ясинського тимчасово обов'язки бібліотекаря виконував М.З.Суслопаров, а його помічником працювала Романовська⁶⁴. М.З.Суслопарова на посаді завідувача бібліотеки змінила Романовська. При цьому бібліотеку соціально-економічного семінару очолив Товстуха⁶⁵.

У кінці листопада 1924 року заміщення посади бібліотекаря ІНО стали організовувати на конкурсній основі. До претендентів ставилися підвищені вимоги, в тому числі мати бібліотечний і громадський стаж роботи та знання німецької, французької, або іншої іноземної мови⁶⁶. Відомостей про те, як він організовувався в архівному фонді ДАХО поки що не знайдено. Починаючи з серпня 1925 року, на базі Центральної окружної бібліотеки за вказівкою інспектора Наросвіти України почали проводити практичну та теоретичну роботу „як засіб перепідготовки і підготовки бібліотекарів”⁶³. Восени 1926 року на посаді керівника бібліотеки Романовську змінила А.Шляпникова⁶⁷ і очолювала її до листопада 1927 року⁶⁸. Наступним керівником структурного підрозділу стала бібліотекар 1 розряду П.Гречина⁶⁹.

На початку весни 1929 року завідував бібліотекою ІНО Віктор Опольський, який, за оцінкою ректора інституту Ф.Кондрацького, свої обов'язки виконував акуратно та у ставленні до радянської влади проявляв лояльність, бібліотекарем 1 групи була Параска Гречина та бібліотекарем 2 групи – Олександр Щукін⁷⁰. 3 липня 1930 року інститутською бібліотекою керувала С.О.Раєвська. 3 грудня 1931 року її наступницею стала Лариса Томачинська⁷¹.

Список використаних джерел:

1. Пархоменко В.М. З історії бібліотеки Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. Т. 1. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ), 1998. – С. 60-62.

2. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення / За заг. ред. О.М.Завальнюка. – Кам'янець-Подільський, 2003. – С. 38.

3. До т. Ректора Кам'янецького українського університету, 1921 р. – Державний архів Хмельницької області (Далі – ДАХО. – Ф. Р. 302. – Оп. 1. – Спр. 194. – Арк. 33, 34.

4. Командиру 209 полку. – Там само. – Ф. Р. 302. – Оп. 1. – Спр. 194. – Арк. 49.

5. Лист помкомроти Гарбі, 12 грудня 1921 р. – Там само. – Ф. Р. 302. – Оп. 1. – Спр. 194. – Арк. 45.

6. Телеграма політкомісара Чалого до Наркомпросу України. – Там само. – Спр. 367. – Арк. 26.

7. Посвістак О.А. Культурно-освітня і наукова інтелігенція Поділля та влада на поч. 20-х років ХХ століття: зародження політичного конфлікту // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: Історичні науки. – Т. 16. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006. – С. 257.

8. До управління ІНО бувшого завід. Бібліотекою ІНО Михайла Ясинського. – ДАХО. – Ф. Р. 302. – Оп. 1. – Спр. 367. – Арк. 61.

9. До Кам'янецького університету. – Там само. – Спр. 194. – Арк. 14.

10. Лист до Віднаросу. – Там само. – Арк. 24.

11. Лист в Інститут м. Кам'янець-Подільського від директора і секретаря Центральної науково-навчальної бібліотеки, 1922 р. – Там само. – Спр. 367. – Арк. 37.

12. Лист голови історико-філологічного відділу Всеукраїнської академії наук до Кам'янецького Інституту народної освіти, травень 1924 р. – Там само. – Спр. 694. – Арк. 81.

13. Дозвіл Укрпрофосвіти передавати з бібліотеки непотрібні книги до ВБУ. – Там само. – Спр. 916. – Арк. 3.

14. Витяг із протоколу засідання бюро ІНО від 17 листопада 1922 року. – Там само. – Спр. 143. – Арк. 2.

15. Заява М.А.Кердимона до т. Ректора Кам'янецького ІНО. – Там само – Спр. 367. – Арк. 29.

16. До Академічних, громадських і інших бібліотек міст Вінниці, Київ, Ніжина, Чернігова, 1922 р. – Там само. – Ф. Р. 302. – Оп. 1. – Спр. 367. – Арк. 16; Ректору Каменец-Подольського ІНО. Главная библиотека высшей школы г. Одессы. – Там само. – Арк. 45.

17. До товариша ректора ІНО завідуючого бібліотеки М.Ясинського, 1922 р. – Там само. – Арк. 23.; До канцелярії Кам'янецького ІНО завідуючого бібліотеки, 1922 р. – Там само. – Арк. 50.

18. Заява до бюро Інституту народної освіти політкомісара бібліотеки І.Стойкевича від 30 жовтня 1922 р. – Там само. – Арк. 44.

19. Звіт по фундаментальній бібліотеці ІНО за 1922 рік. – Там само – Спр. 366. – Арк. 7.

20. Лист ректора Кам'янець-Подільського ІНО до НКО про перегляд штатів інституту, літо 1925 р. – Там само. – Спр. 695 – Арк. 106.

21. Лист ректора Кам'янець-Подільського ІНО до Київської Всеукраїнської Наукової Бібліотеки, 15 квітня 1925 р. – Там само. – Арк. 72.

22. Відомість про рух книжок по бібліотеці ІНО, грудень 1927 р. – Там само. – Спр. 916. – Арк. 68.

23. Акт на купівлю книги Гнедича „История искусств”, вересень 1927 р. – Там само. – Спр. 916. – Арк. 29.

24. Звернення до бюро ІНО про необхідність передплатити партійні і фахові журнали. – Там само. – Спр. 366. – Арк. 6.

25. До бюро ІНО, 14 січня 1923 р. – Там само.

26. Лист завбібліотекою М.Ясинського в парком, січень 1922 р. – Там само. – Спр. 367. – Арк. 1.

27. Листування завідувачів кафедрами Кам'янець-Подільського ІНО щодо замовлення літератури і періодичних видань, 15 квітня 1930 р. – Там само – Спр. 1340. – Арк. 11, 14.

28. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. – С. 52-53.

29. Лист в. об. бібліотекаря М.Ясинського до господарської ради з проханням встановити полиці в бібліотеці для розміщення книжок. – ДАХО. – Ф. Р. 302. – Оп. 1. – Спр. 194. – Арк. 7.

30. Проект організації читального залу при студентському клубі КПНО. – Там само. – Спр. 367. – Арк. 18-21.

31. Лист т.в.о. бібліотекаря М.Суслопарова до бюро ІНО. – Там само. – Спр. 366. – Арк.95, 96.

32. Докладна записка зав бібліотекою Шляпникової правлінню ІНО з проханням затвердити нові правила користування бібліотекою. – Там само – Спр. 1040. – Арк. 5.

33. Відчит по бібліотеці Кам'янець-Подільського ІНО за 1922-1923 рік. – Там само. – Спр. 366. – Арк. 99.

34. Лист бібліотекаря М.Суслопарова до бюро ІНО. – Там само. – Спр. 694. – Арк. 43.

35. До Народного Комісаріату Освіти. Ректор Кам'янець-Подільського ІНО В.Гериневич, 9 вересня 1925 р. – Там само. – Спр. 695. – Арк. 241.

36. Оголошення зав бібліотеки М.Суслопарова про заборону виносити книги з читальні, 27 лютого 1924 р. – Там само. – Оп. 4. – Спр. 71. – Арк. 10.

37. Відчит по бібліотеці Кам'янець-Подільського ІНО. 1922-1923 рік. – Там само. – Оп. 1. – Спр. 366. – Арк. 99.

38. Праця читальні педагогічного семінару під час учительських курсів, червень 1924 р. – Там само. – Спр. 694. – Арк. 116.

39. Місячний звіт бібліотеки Кам'янець-Подільського ІНО за вересень 1925 року. – Там само. – Спр. 695. – Арк. 235.

40. Місячний звіт бібліотеки за жовтень 1925 р. – Там само. – Арк. 265.

41. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення... – С. 67.

42. Відповідь на побажання студентів, березень 1924 р. – ДАХО. – Ф. Р. 302. – Оп. 1. – Спр. 694. – Арк. 34.

43. До бюро ІНО, побажання від 12 березня 1924 р. – Там само. – Спр. 394. – Арк. 33.)

44. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. – С. 52-53.

45. Звернення ректора ІНО до бібліотекаря Романовської про графік роботи бібліотеки на час зимових канікул. – ДАХО. – Ф.Р. 302. – Оп. 1. – Спр. 694. – Арк. 237.

46. Лист зав бібліотекою ІНО Шляпникової до Всенародної Бібліотеки України, 15 вересня 1927 року. – Там само. – Спр. 1040. – Арк. 4.

47. Протоколи засідань Бібліотечної ради Кам'янець-Подільського ДУУ від 17 і 24 січня 1920 року. – Там само. – Ф. Р. 582. – Оп. 1. – Спр. 89-а. – Арк. 43-46.

48. Місячний звіт бібліотеки за жовтень 1925 р. – Там само. – Ф. Р. 302. – Оп. 1. – Спр. 695. – Арк. 265; Статистичні відомості про роботу бібліотеки інституту, 1925 рік. – Там само. – Оп. 4. – Спр. 76. – Арк. 2-3.

49. До тов. бібліотекаря від секретаря бюро та співсекретаря „Вістей”, 26 червня 1923 р. – Там само. – Оп. 1. – Спр. 366. – Арк. 109.

50. Заява Головіна В.М. про видачу йому мандату на право відвідати бібліотеки Москви. – Там само. – Оп. 3. – Спр. 18. – Арк. 6.

51. До бібліотеки Кам'янець-Подільського ІНО. Лист директора ВБУ С.Пастернака і вченого секретаря М.Іванченка, 1923. – Там само. – Ф. Р. 916. – Оп. 1. – Спр. 916. – Арк. 60.

52. Там само.

53. Лист ВБУ до бібліотеки КПІНО про поповнення матеріалами Кабінету бібліотекознавства та Музею бібліотекознавства, 1927 р. – Там само. – Ф.Р. 302. – Оп. 1. – Спр. 916. – Арк. 60.

54. Лист УКП до бібліотеки ІНО з проханням внести пропозиції про зміни в системі рубрикації. – Там само. – Арк. 45.

55. Доповідна записка тов. біб. М.Суслопарова директорові ІНО від 12 жовтня 1923 р. – Там само. – Спр. 366. – Арк. 107.
56. Матеріали доповіді Гречини на економічній нараді, грудень 1927 року. – Там само. – Спр. 1040. – Арк. 7-9.
57. До правління Інституту народної освіти інспектор Окрполітосвіти Камокруш, 1925 р. – Там само. – Спр. 395. – Арк. 167.
58. Договір про соціалістичне змагання співробітників бібліотеки Кам'янець-Подільського ІНО, 10 червня 1930 р. – Там само. – Спр. 1339. – Арк. 1.
59. До бюро Кам'янецького ІНО завідуючого бібліотекою Івана Сливки, 25 грудня 1922 р. – Там само. – Ф. Р. 303. – Оп. 1. – Спр. 367. – Арк. 59-60.
60. Арутюнова С. Михайло Ясинський та катеринославський журнал „Зоря” // Вісник книжкової палати. – 1999. – № 11. – С. 27.
61. Даниленко В.М., Завальнюк О.М., Телячий Ю.В. Освіта України в роки національно-демократичної революції (1917-1920): з хроніки подій. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2005. – С. 215.
62. Королевич Н.Ф., Геращенко М.В. Бібліограф М.І.Ясинський (1889-1967): Бібліографічний нарис. – К., 1995. – С. 5, 6.
63. Лист інспектора Наросвіти до всіх установ наросвіти. – ДАХО. – Ф.Р. 302. – Оп. 1. – Спр. 695. – Арк. 151.
64. Розпорядження ректора ІНО В.Гериновича до тт. Зеланда, Репетюка, Товстухи, 1 жовтня 1924 р. – Там само. – Спр. 694. – Арк. 204.
65. Розпорядження ректора про передачу бібліотеки від Суслопарова Романовській, 24 листопада 1924 р. – Там само. – Арк. 204.
66. Розпорядження ректора ІНО, 25 листопада 1924 р. – Там само. – Арк. 205.
67. Акт передачі бібліотеки КПІНО Романовською Шляпниковій, 25 листопада 1926 р. – Там само. – Спр. 916. – Арк. 31.

68. Докладна записка зав бібліотекою до правління ІНО. – Там само. – Спр. 1040. – Арк. 5.

69. Акт передачі бібліотеки КПІНО бібліотекарю 1 розряду Гречині. – Там само. – Спр. 916. – Арк. 49.

70. Лист ректора Кам'янець-Подільського ІНО Ф.Кондрацького до Окр. військкомату, 15 березня 1929 р. – Там само. – Оп. 4. – Спр. 37. – Арк. 3, 15.

71. Акт про передачу бібліотеки КПСВ, 6 грудня 1931 р. – Там само. – Оп. 1. – Спр. 1496. – Арк. 6-9.

Аннотація

В статье раскрываются основные вехи становления и трудности функционирования библиотеки Каменец-Подольского государственного университета в период существования института народного образования, вызванные реформированием и репрессивными мерами в отношении первого в Юго-Западном регионе Украины высшего учебного заведения.

Ключевые слова: библиотека, институт народного образования, книжный фонд, формирование, обмен, изъятие, виды деятельности.

УДК 027.7(477.43-25)''1920/1930''

Ю.В.Олійник

м. Хмельницький

БІБЛІОТЕКА КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ У 20 – НА ПОЧАТКУ 30-Х РР. ХХ СТ.

У статті на основі архівних джерел висвітлюється процес становлення бібліотеки Кам'янець-Подільського держуніверситету в 20-30-х рр. ХХ ст., налагодження її роботи, участь працівників бібліотеки у культурно-освітній роботі вузу та міста.

Ключові слова: бібліотека, інститут народної освіти, інститут соціального виховання, книжковий фонд, періодичні видання.

Становлення бібліотеки Кам'янець-Подільського державного університету відбулося в далекому 1918 р. З 1921 по 1930 роки вона працювала в складі Кам'янець-Подільського інституту народної освіти (ІНО). У ці роки інститут відчував матеріально-побутову скруту: викладачі не отримували платню, студенти стипендій, не опалювалися навчальні та технічні приміщення. Ці проблеми не обминули і бібліотеку.

Її структура постійно змінювалася. У 1924 р. бібліотека працювала в складі головного книжкового магазину, читального залу, педагогічного семінару, соціально-економічного семінару та дитячої бібліотеки-читальні. Через відсутність у бібліотеці належних штатів її робота нерідко паралізувалася. Того ж року припинилося складання книжкового каталогу, упорядкування періодики, обмежувалася видача книг на абонемент [1, арк.43].

Незважаючи на матеріальні негаразди, все ж працівники бібліотеки сумлінно виконували свої обов'язки. 1924 року бібліотека працювала 264 дні. За цей час її відвідало 4615 осіб, з них 446 викладачів, 3108 студентів, 321 службовець, 473 приватних осіб [1, арк.250 зв]. У вересні 1924 р. 11,7% читачів від загальної кількості склали викладачі, 5,8% службовці та 13,1% приватні особи. У червні 1926 р у читальній залі працювало 656 читачів, з них 442 вчителя. 1931 року з фондами бібліотеки працювало 976 читачів, яким було видано понад 13 тис. книг, брошур, періодичних видань[2, фг.43,44]. В середньому вдень працівники бібліотеки обслуговували 87 відвідувачів.

Бібліотека постійно поповнювалася літературою. Його зростання ілюструють наступні дані: 1921 року в бібліотеці на зберіганні перебувало понад 33 тис. книг, брошур 1922 року кількість друкованих одиниць зросла майже вдвічі і склала 59631 одиниць; протягом чотирьох місяців 1924 р її фонди поповнила 5251 друкована одиниця, з них 1370 книг, 1129 листівок, плакатів та 2752 одиниці періодики, в 1932 р. бібліотечний фонд склав 60 тис. книг, з них україномовних – 30 тис., дитячих 514, науково-популярних

50 тис., політичних 4996, виробничо-технічних 2990 [1, арк.43]. У середньому в бібліотеку щомісячно надходило від 800 до 1000 друкованих одиниць. У 1924 р. 30,4% бібліотечного фонду були україномовними, 65% російськомовними, 2,7% польськими, 0,7% німецькомовними, 0,9% французькомовних [1, арк.250 зв]. Крім того, за попередніми підрахунками в бібліотеці на зберіганні перебувало 80 за іншими джерелами 60 тис. дореволюційних друкованих видань.

Отриману літературу працівники бібліотеки впорядковували відповідно до чинних вимог. Класифікація проводилася за децимальною системою. Роботу бібліотекарів в цьому напрямку відображають щотижневі звіти, підписані завідувачем бібліотеки М.Сливкою. З 10 по 16 березня 1924 р. ними записано до інвентарної книги 121 книгу, написано 15 карток для каталогу, виготовлено 200 карток, систематизовано 233 картки [1, арк. 38].

Бібліотечні фонди поповнювалися книгами різних видавців, у тому числі надходженнями Української книжкової палати. З цієї установи література до інститутської бібліотеки надходила через 3-4 місяці після виходу в світ. Друковані видання надходили також від Української академії наук у березні 1924 р. – 25 книг), Празького українського університету (березень 1924 р. – 12 книг), від громадян міста, студентів та викладачів. Особливо переймався поповненням фондів професорський склад інституту. У березні 1921 р. бібліотеці подарував 106 книг Грінченко, у 1922 р. Юхим Сіцінський. Останній передав твори М.Грушевського, М.Аркаса тощо [1, арк.45]. Частина друкованих видань бібліотека викупувала в приватних осіб. Так, громадянин Кердимон пропонував адміністрації закладу придбати у нього 220 французькомовних книг в обмін на 15 цнт пшениці [1, арк. 29].

Через відсутність коштів на закупівлю друкованих видань та періодики адміністрація навчального закладу домовлялася з видавництвами про отримання їх друкованої продукції в кредит. Таким шляхом в 1922 р. бібліотека отримувала газету „Червону правду”. Бібліотека також отримувала іноземну періодику. Її замовлення проходило централізовано через Народний

комісаріат освіти. Так, в 1926 р. на її придбання інституту було виділено 120 крб. золотого кредиту. На ці кошти було виписано дев'ять педагогічних журналів.

Літературу на абонемент бібліотека видавала з 13³⁰ до 15³⁰ години тричі на тиждень: по понеділках, вівторках та п'ятницях. Відвідувачу видавалося не більше двох книг терміном на два тижні. З дозволу завідувача бібліотеки термін користування книгами міг продовжитися. У разі втрати читачами бібліотечної літератури з них стягувалася її повна вартість. Видача друкованих видань на абонемент мала низку особливостей: із загальних фондів читачі могли одержувати літературу лише з педагогіки, соціально-економічних, математичних, дисциплін; книги, що надходили з книжкової палати видавалися в користування лише по суботах з 14 до 15 год. За підрахунками працівників бібліотеки найбільшим попитом користувала белетристика, наукові видання з педагогіки та математики.

Відповідно до постанови НКО для вирішення методичних та організаційних питань при бібліотеці планувалося створити бібліотечну раду у складі працівників бібліотеки, представників навчальної ради та студентських організацій. Однак питання про її створення не вирішувалося адміністрацією закладу.

Працівники бібліотеки популяризували літературу через різні форми роботи. Найефективнішими були семінари. З листопада 1923 р. бібліотека започаткувала заняття педагогічного семінару. „Метою читальні педагогічного семінару було розвивати читачів, даючи їм змогу читати різні наукові книжки, завдяки чому вони змогли б якомога більше викликати в собі працю розуму” [1, арк. 116]. Графік його проведення був надзвичайно щільним. Лише за перші чотири місяці 1924 р. педагогічний семінар засідав 103 рази, його відвідало 1286 осіб, до кінця року – 2365 осіб. Проведення семінарів ще в більшій мірі привернула до книжкових фондів.

Крім педагогічного працівники бібліотеки брали участь у проведенні соціально-економічного семінару, який розпочав роботу у травні 1924 р. Станом на 1 вересня 1924 р. його відвідало 385 осіб.

Бібліотека інституту залучалася до культурно-освітніх заходів, які проводились в інституті та місті: добирала книги, оформляла книжкові виставки до роковин лютневої та жовтневої революцій, Паризької комуни, Першого травня тощо.

Відсутність у місті дитячої бібліотеки було компенсовано за рахунок її створення на базі інститутської книгозбірні. Відкриття дитячої бібліотеки відбулося в квітні 1924 р. Дітей обслуговували студенти інституту, фонд дитячих видань складав всього 443 книги. За віковою категорією читачами бібліотеки були діти віком від 8 до 14 років, за національністю – 74 відсотки українці, 20 – євреї, 4 – поляки, 2 – росіяни. Бібліотека користувалася популярністю серед дітей, у квітні її відвідало 112 осіб.

Тотальний контроль радянської влади за роботою вищих навчальних закладів призвів до появи 1922 року в штаті бібліотеки посади політкомісара, на яку був призначений Стойкевич.

Працівники бібліотеки з метою вивчення та обміну досвіду виїжджали у відрядження. 1922 року працівник бібліотеки Суслопаров перебував у відрядженні в академічних бібліотеках Вінниці, Києва, Ніжина, Чернігова.

1930 р. інститут народної освіти був реорганізований в інститут соціального виховання з трирічним терміном навчання. Однак матеріально-технічний стан бібліотеки суттєво не покращився, що засвідчує акт перевірки, проведеної представником Проскурівського міжрайонного бібліотечного колектору на початку 1932 р.: „Згадана бібліотека міститься на 2 поверсі головного будинку ІСВ в залі, маленькій кімнатці, відокремлених від інших кімнат; в бібліотеці мається понад 60.000 книжок; класифікація переводиться за децимальною системою по підручнику Когана; каталогізація книжок не проводиться; в бібліотеці маютья також книжки, що відносяться до глибокої старовини їх понад 60.000 таких книжок знаходиться у архіві на

садибі ІСВ на чужоземних та українських мовах не систематизованих; в бібліотеці мається тільки систематичний каталог, а предметного не існує; в шафах бібліотеки попадаються книжки з літератури, що недавно попали спис не рекомендованих, або віднесених до позаробітнього ядра.

Штат бібліотеки складається з 3 осіб - зав.бібліотекою та 2-х бібліотекарів і цілком недостатній для обслуговування бібліотеки з такою кількістю книжок, бо для повного налагодження бібліотечної справи в Кам.-Под. ІСВ треба найменш 12 осіб. Ставка зав.бібліотекою -80 крб., а бібліотекаря -55 крб. такі ставки не забезпечують матеріально бібліотечний персонал, бо пожиточний мінімум в умовах Кам'яниччини -150 крб., та не дають змоги працюючим цілком віддатися бібліотечній справі. Заля, в якій міститься книжки, журнали та інші, не спалюються, що також повинно негативно відбиватися на праці бібліотечного персоналу у зимовій порі року.

Старовинні книжки бібліотеки мають значну, а деякі і велику цінність і відокремлення їх та продаж можуть збільшити значно фінансові ресурси бібліотеки.

Помічено, що завдяки відсутності інструкції книжкової плати і її книжковий фонд сполучився з фондом бібліотеки, а також що не мається інвентарної книги та описового каталогу.

Фонд бібліотеки поповнюється шляхом виписки книжок по замовленням професури від ДВУ та ОГІЗу.

Керівництво вище та нагляд за бібліотекою проводиться директором ІСВ та зав.навчальною частиною, зв'язку з БЦУ і з колектором бібліотека і досі ніякого не мала.

Для покращення роботи бібліотеки та для більш активного використання її фондів як педагогічним персоналом, так і студентством, треба вжити такі міроприємства:

1. Почати заводити поступово предметів каталог, списів каталог та інвентарну книжку.

2. Перевести перегляд робітнього книжкового фонду з метою вилучення непотрібної, шкідливої літератури та відокремлення не рекомендованої літератури, керуючись списками бібліотечного колектору та вказівками окремих кафедр по їх фаху;

3. Відокремити обов'язковий примірник УКД від загального власного фонду бібліотеки; не популяризувати його серед інших учбових закладів, бібліотек та наукових робітників, для максимального використання його і надалі провадити роботу, керуючись інструкцією УКП;

4. Доцільно було б перевести бібліотеку на кеттеровську систему, що дасть можливість скупити в одному місці однакові книжки та полегшить обслуговування читача та відшукання книжки, а рівено зекономить багато часу практичної роботи з читачем;

5. Для відокремлення корисної та цінної антикварної літератури запросити з м. Києва представника антикварного відділу Укр. книгоцентру та вилучити непотрібну з нього для інституту літературу.

Всі ці міроприємства потребують збільшення штату кваліфікованими бібліотечними робітниками та для більшої зацікавленості в роботі як існуючого, так і нового штату, підвищення сплати труда де загально-існуючих ставок Наркомосу по колективному договору на бібліотечних робітників” [1, арк.36, 37].

Таким чином, протягом тринадцяти років бібліотека перебувала в складі інституту народної освіти, інституту соціального виховання. За цей час вона, не маючи достатнього фінансування, працювала з мінімальним штатом, що негативно відобразилося на роботі установи. На деякий час був закритий читальний зал, не працював абонемент. Однак, завдяки натхненій праці бібліотекарів її книжковий фонд зріс з 20 до 60 тис. одиниць, впорядковано частину дореволюційних видань. Працівники бібліотеки проводили семінари, організували роботу дитячої бібліотеки. Своєю відданою працею бібліотекарі заклали базу, напрацювали досвід, що пригодилося у наступні десятиріччя.

Список використаних джерел:

1. Державний архів Хмельницької області. - ФР.-302. - Оп.1. - Спр.694. - Арк.43.
2. Там само. - Спр. 1496. - Арк.43, 44.
3. Там само. - Спр. 367. - Арк. 29.

Аннотація

В статье на основе архивных источников освещается процесс становления библиотеки Каменец-Подольского госуниверситета в 20-30-е гг. XX в., организация ее работы, участие работников библиотеки в культурно-образовательной работе вуза и города.

Ключевые слова: библиотека, институт народного образования, институт социального воспитания, книжный фонд, периодические издания.

УДК 070 (71) (= 161.2):019.952

Т. І. Воротняк
м. Київ

БІБЛІОГРАФІЧНІ СТУДІЇ НА ШПАЛЬТАХ КАНАДСЬКОГО УКРАЇНСЬКОМОВНОГО ЧАСОПИСУ “ВІРА Й КУЛЬТУРА”

У дослідженні розкривається організаційна діяльність Івана Огієнка щодо забезпечення випуску україномовного часопису „Віра й культура” в Канаді й дається характеристика бібліографічних студій на його шпальтах у період кінця 40-х початку 50-х рр.

Ключові слова: І. Огієнко, Канада, часопис, бібліографічні студії, шпальти, рубрики.

Іван Огієнко – видатний український вчений, редактор, видавець, бібліограф, педагог, церковний і державний діяч, перебуваючи на керівних посадах в уряді УНР, за умов нестабільної державної політики, дбав про розвиток національної культури, освіти і виховання.

Улітку 1918 року він виступив засновником та першим ректором одного з первістків національної вищої школи в Україні – Кам’янець-Подільського державного українського університету, який урочисто було

відкрито 22 жовтня 1918 року. Іван Огієнко розумів, що для ефективної, плідної праці професорсько-викладацькому складу і студентам необхідно користуватися бібліотечними фондами. Тож вирішив створити університетську книгозбірню. З приводу створення книгозбірні І.І. Огієнко опублікував звернення до громадян і громадських організацій Галичини з проханням сприяти в комплектуванні бібліотеки університету. Бібліотека для викладачів та студентів почала працювати ще до офіційного відкриття університету – 5 жовтня 1918 року і за короткий час перетворилася на велику книгозбірню. Іван Огієнко як ректор повсякчас дбав про належний стан організації та функціонування книгозбірні, яка й сьогодні привертає до себе увагу всіх, хто вивчає історію України, досліджує діяльність видатних постатей української науки та культури.

Захоплення Кам'янця-Подільського більшовицькими військами в листопаді 1920 році змусило І.Огієнка виїхати до Польщі. Улітку 1944-го він емігрував до Швейцарії, у вересні 1947-го – до Канади. Але навіть у надзвичайно важких умовах вигнання з Батьківщини він не відмовився від роботи, спрямованої на розвиток національної культури, освіти, виховання та бібліотечної справи.

Зокрема, у Канаді І.І. Огієнко видавав українськомовні часописи „Слово істини”, „Наша культура”, „Віра й культура”. Останній такі дослідники, як М. Тимошик, В. Ляхоцький, вважають вершиною його редакторської та видавничої діяльності. Однак цей часопис і на сьогодні лишається маловивченим. Обравши об'єктом дослідження місячник „Віра й культура”, маємо на меті дослідити бібліографічні студії та рецензії на його шпальтах.

Канадський українськомовний часопис “Віра й культура” почав надходити до передплатників у листопаді 1953 року. Це був третій часопис, який видавав Іван Огієнко (митрополит Іларіон) у Канаді. До 1953 року журнал двічі змінював назву. З 1947 р. по 1951 р. виходив під назвою “Слово істини”, а з 1951р. по 1953 р. – “Наша культура”.

Журнал “Віра й культура” відрізнявся від своїх попередників тематичним розмаїттям та більшим обсягом. У першому номері часопису було оприлюднено його програму: “Журнал наш буде містити: 1. Наукові й науково-популярні статті зо всіх ділянок нашої духовної й матеріальної культури: богословіє, історія Церкви, література, мистецтво, іконографія, філософія, мовознавство, етнографія, церковне право, археологія, педагогіка, архітектура і т.ін. 2. Друкуватиме короткі спомини з нашого недавнього минулого. 3. Даватиме критичні огляди наукових і літературних творів. 4. Нотуватиме бібліографію наукових і літературних новин. 5. Міститиме необхідні ілюстрації, і 5. Даватиме огляд нашого церковного життя” [3; с. 8].

Оскільки новий часопис був покликаний продовжувати кращі традиції своїх попередників, то в ньому залишились програмні положення “Нашої культури”: література, історія, мистецтво, огляд книжкових новин.

Про широку тематику часопису свідчать назви рубрик, зокрема – “Криниця любови. Читанка для молоді.”, “Церковне життя”, “Рецензії”, “З хроніки українського культурного життя”, “Сучасна українська літературна мова” тощо.

Серед багатьох рубрик „Віри й культури” особливу увагу привертають рубрики „Нові книжки” та „Серед книжок”. Вони забезпечували найширшу інформацію і пропаганду друкованої продукції серед широкого кола читачів. Що спільного та відмінного між ними, спробуємо з’ясувати, розглянувши їх детальніше.

Спільною рисою рубрик є те, що вони інформували читацьку аудиторію про нові видання, які виходили на той час. Проте рубрика „Нові книжки” була адресована перш за все видавництвам, оскільки закликала їх надсилати книжки для оглядів, рецензування, анотацій, бібліографічних покажчиків. „Просимо всі Видавництва надсилати нам свої видання на рецензії.”, – ці слова відкривали кожну рубрику „Нові книжки”, а далі друкувався список книг. Наприклад, рубрика першого числа „Віри й культури” за 1953 рік містила такий перелік книжок:

Арх. Михайл: Месія Христос, Спаситель світу. Світова епопея. Частина 2, ст. 80. Торонто, Р. Б. 1953. Друкарня „Гомін України”.

Петро Волиняк: Барвінок. Читанка для дітей 2-ої класи та позашкільного читання. Видавництво „Нові Дні” Торонто, 1953 р., 96 ст.

Доц. Ів. Павленко: Україна-Русь і московізм. Науково-популярний нарис. Додаток: Терміни Україна, Русь, Росія, Малоросія. Буенос-Айрес, 1952 р., 112 ст. Видавництво Миколи Денисюка.

Д-р Ю. М. Луцик: Старо-церковно-слов'янська мова, як мова релігійного культу. Вінніпег. 1953 р. 32 ст. Видання УВАН.

Д-р П. Ковалів: Василь Симович. Вінніпег. 1953 р. 44 ст. Видання УВАН.

О. Запорізький: Нові байки. Курітіба, Бразилія. 1953 р. 136 ст.

Спомини готового Острроверха. Мюнхен, 1953 р. 168 ст. Видавництво „До Зброї!”

В. Шпаківська: Мамо-Хлібця! У двох діях. 1953 р. 14 ст.

Дм. А. Николяк: Короткий історичний нарис Українського Народного Дому в Торонто. Торонто 1953 р. 37 ст.

Матеріали Конференції „Института по изучению истории и культуры СССР”, состоявшейся в Нью-Йорке (США) 20-22 марта 1953. Мюнхен, 1953, ст. 234.

Виділення і скорочення в наведеному прикладі подані відповідно до оригіналу. Як бачимо, редакція часопису інколи не дотримувалася правил та послідовності бібліографічного опису книг. В одних бібліографічних описах після назви книги зазначено видавництво, рік видання, кількість сторінок, в інших – рік видання, кількість сторінок, видавництво.

У рубриці подавалася інформація не лише про українсько чи російськомовні книги, статті, а й про англomовні. Зокрема, у третьому номері журналу за 1954 рік подано чотири англomовні позиції:

Jury Serech-Shevelov: The problem of ukrainian-polish linguistic relations from the tenth to the fourteenth century. „Slavic Gord” N 1. December, 1952, p.p. 329-349.

Jury Serech: Review articles an important work in ukrainian onomastics. „The Annals of The Ukainian Academy of Arts and Sciences in the U. S.” Vol. II No. 4 (6). P. 435-443.

J. Rudnyckyj: Slavica Canadadiana a.D. 1952. Winnipeg, 1953, Ukainian Free Academy of Sciences. P. 32.

W. Kirkonell: Canadian toponomy and the cultur stratification of Canada. Winnipeg, 1954. P. 16.

Як бачимо, редакція часопису стежила за виданнями, що з’являлися на кижковому ринку, та інформувала про це своїх читачів.

Рубрика „Серед книжок” також розповідала про книжкові новинки, але відрізнялась від „Нових книжок” тим, що подавала не тільки бібліографічний опис книги чи статті, а й вміщувала коротку інформацію про її зміст. Так, про книгу В. Д. Грекова „Борьба Руси за создание своего государства” написано: „Це – історія постання Руси-України й початкове державне життя. Звичайно, з погляду російського написане.”[5; с. 28] Розповідалося також про те, що праця складається з п’яти розділів: Два світи (римсько-візантійський і варварський на Сході); Раннє середньовіччя і перші держави; На світанку „руської” державности, перша держава на Волині; Громадський устрій докиївської і ранньокиївської доби історії Руси; Побудова й зміцнення Київської Держави. Її місце в Європі й Азії.

Рубрика „Серед книжок” не мала чіткої схеми подачі матеріалу. Скажімо, в одних номерах матеріал рубрики подавався так: бібліографічний опис книги чи статті, стисла їх анотація. В інших рубрика була поділана на кілька тематичних розділів (підрубрик), що нумерувалися цифрами, мали окрему назву. Якщо в розділі йшлося лише про одну книгу, статтю, то його назва була співзвучною з назвою книги чи статті. Останній розділ рубрики мав назву „Різне”. Він складався з бібліографії праць, непов’язаних між

собою тематично. Наводимо структуру рубрики „Серед книжок”, опублікованої у № 7 „Віри й культури” за 1954 рік, яка склався з шести розділів:

I. Походження людини й стародавнє розселення людства. Назва розділу повторює назву збірника Академії наук СРСР „Походження людини й стародавнє розселення людства”, виданого як XVI том „Трудів Інституту етнографії”. Зазначено, що збірник вийшов російською мовою, обсягом 538 сторінок, складається з 13 статей, які висвітлюють всі питання антропології, акцентуючи увагу на тому, чого досягнула ця наука за останнє десятиліття. Однак тут не подається рік видання;

II. Новий етимологічний словник. Розповідається, що вийшов перший том етимологічного словника російської мови проф. Фасмера. В кінці розділу підкреслюється: „Хоч це і словник російської мови, але український мовознавець знайде тут дуже багато вияснень і слів українських, спільних у двох мовах” [6; с. 29];

III. Повстання Богдана Хмельницького проти Польщі. „Це питання стало головним в науці СРСР, – ним займаються всі Академії Наук, ним займаються й Університети, – йдеться в першому абзаці розділу. Усі пильнують довести, що „воз’єднання” України з Росією було добровільне й „навіки вічні” [7; с. 29]. Щомісяця з’являлося чимало праць, присвячених цій події. В цьому розділі опубліковано бібліографію найголовніших з них;

IV. Стародавні написи та печатки. Розповідається про наукову працю А. С. Орлова „Бібліографія русских надписей XI-XV вв.”, яка вийшла в Москві у 1952 році. Редакція часопису, характеризуючи працю Орлова, звертає увагу на те, що в ній зазначено все, що стосується давньої України (скажімо Тмутороканський напис 1068 року), але усе це тільки „русское”;

V. Тмуторокань. Повідомляється про те, що в московському місячнику „Славяне” (лютий 1954 року) видрукувана стаття Б. Рибаківа „Древні слов’яни в Причорномор’ї”, де подано інформацію про поселення слов’ян, Тмуторокань, Тмутороканське Князівство. Праця базується на результатах

археологічних розкопок в Східній частині Криму та на Таманському півострові, які ведуться з 1951 року, а керує цією експедицією відомий історик, археолог Б. Рибakov;

VI Різне. Перш ніж подати бібліографію праць, зібраних під цим розділом, редакція часопису звертає увагу читачів на те, що хоч в Києві стало вільніше видавати наукові праці українською мовою, але й надалі рішуче заборонялося пересилати їх за межі України, і зазначалось, що з огляду на це, „наша Редакція змушена подавати бібліографію з других рук, головню з російських видань, якими завалені склепи за кордоном”. Бібліографія праць у цьому розділі рубрики друкувалася без характеристики їхнього змісту.

Варто зазначити, що з 4 номера журналу за 1955 рік у рубриці “Серед книжок” з’являються такі підрубрики як “Давня література”, “Український театр”, “Україніка” тощо. Бібліографічні публікації часопису були підписані криптонімом І. О. або взагалі не мали підпису.

На шпальтах „Віри й культури ” публікувались рецензії на нові видання. Зокрема, у третьому числі журналу за 1954 рік вміщено рецензію під назвою „Не сійте розбрату в Україні” на книгу отця І. Нагаєвського „Католицька церква в минулому й сучасному України”, що вийшла друком в 1950 році у Філадельфії. Автор рецензії С. Парамонів пише, що автор книги, керуючись викривленими, а часто й неправдивими фактами, намагається довести, що Україна повинна мати одну Церкву – суто католицьку. В рецензії він спростовує наведені І. Нагаєвським факти про католицьке віросповідання князя Ізяслава і зазначає, що праця о. І. Нагаєвського не буде позитивно оцінена керівництвом Католицької та Греко-католицької Церков. Автор підкреслює, що книжка „Католицька церква в минулому й сучасному України” „тільки сіє розбрат між Християнськими церквами, вона користь ворогам Християнства, вона стає поперек дороги для християнського порозуміння між церквами. Шкідлива вона і кожному українцеві, до якої Віри він не належав би” [4; с. 19], – цими промовистими словами й завершує С. Парамонів рецензію.

Цікаво й змістовно написана рецензія „Тільки Вірою переможемо комунізм” на книжку К. Петрус „Узники комунізму”, яка вийшла в Нью-Йорку 1953 року у видавництві ім. Чехова. Це по суті збірка оповідань автора, який побував у радянських в’язницях та таборах. У рецензії підкреслюється, що автор часто звертає увагу на релігійні переживання в’язнів і наголошує на тому, що тільки Віра підтримувала дух багатьох ув’язнених: „Тільки той, хто сильно вірить в Бога, міг витримати катування большевиків...”, – наводяться в рецензії слова з книжки [9; с. 29].

У деяких числах журналу друкувалося по кілька рецензій під рубрикою „Рецензії”. Так, у 7 числі „Віри й культури” за 1954 р. опубліковано дві рецензії на книги Івана Манила „Байкар” та Генріха Улазуна „Pochodzenie etniczne nazwy „Ukrainiec”.

На сторінках деяких чисел “Віри й культури” можна знайти перелік праць Івана Огієнка. Їх бібліографію редакція подавала під різними назвами: “Праці митрополита Іларіона”, “Випишуйте оці праці митрополита Іларіона” тощо. Зокрема, в 4 номері за 1954 року редакція закликає виписувати такі праці митрополита Іларіона:

1. Слово про Ігорів похід, пам’ятка української літератури XII віку. 1949 р., 200 ст. Ціна 1 дол.
2. Історія української літературної мови. Ціна 2 дол., 384 ст. 1950 р.
3. Українська літературна мова. Граматичні основи літературної мови, Саскатун, 347 ст. 1951 р. Ціна 3 дол.
4. Трираменний хрест зо скісним підніжком – національний хрест України. Історично-археологічна студія, з 41 малюнком. 1951 р. 100 ст. Ціна 1 дол.
5. Князь Володимир прийняв Православіє, а не Католицизм, 1951 р., 32 ст. Ціна 10 ц. Видання 2-ге.
6. Український літературний наголос. Мовознавча монографія. 304 ст. 1952 р. Ціна 3 долари. У додатку: словник літературних наголосів.

7. Поділ Єдиної Хрестової Церкви і перші спроби поєднання її. Історико-канонічна монографія. 384 сторінки. Ціна 1.50 дол.

Гортаючи часопис, можна зробити висновок, що бібліографією нових праць митрополита Іларіона цікавилось чимало читачів. Про це свідчать відгуки на його книги, опубліковані в рубриці “Читачі про наші видання”. Зокрема, Г. Хитченко з Бельгії пише: “Поділ Єдиної Хрестової церкви”, – це книжка неоціненна, особливо на теперішню добу. І добре було б таку книжку видати також іншими мовами”[10; с. 33].

Журнал повідомляв читацьку аудиторію не тільки про видання, які вийшли, а й про ті, які готувались до друку. Найчастіше такі повідомлення зустрічаються в рубриці “Хроніка українського культурного життя”. Так, “Хроніка...”, опублікована в 9 числі журналу за 1954 р., інформує про те, що шевченкознавець Павло Зайців незабаром видасть монографію “Справжній Шевченко”, а в сьомому номері за цей же рік надруковано повідомлення про те, що найближчим часом вийде з друку “Антологія французької поезії” тощо.

Отже, поданий вище матеріал дає можливість стверджувати, що заснувавши в часописі “Віра й культура” рубрики “Серед книжок”, “Нові книжки”, “Рецензії”, Іван Огієнко навіть у складних еміграційних умовах дбав про українців. Завдяки журналу в еміграції вони мали змогу познайомитись із бібліографією нових українськомовних видань, а також видань, що виходили іншими мовами, але стосувалися української культури, історії, літератури, історії церкви тощо. Бібліографічні студії на сторінках “Віри й культури” сприяли формуванню національної свідомості українського народу через книжку та задовольняли потребу великої кількості українців в рідному друкованому слові.

Список використаних джерел:

1. Ляхоцький В. Тільки книга принесе волю українському народові. – К., 2000. – 664 с.

2. Марушкевич А. Науково-педагогічна спадщина Івана Огієнка: Монографія. – К., 1998. – 339 с.
3. Наш місячник подвоївся розмірами! // Віра й культура. – 1953. – № 1. – С.8.
4. Парамонів С. Не сійте розбрату в Україні // Віра й культура. – 1954. – № 3. – С. 19.
5. Серед книжок // Віра й культура. – 1954. – № 4. – С. 28.
6. Серед книжок // Віра й культура. – 1954. – № 7. – С. 29.
7. Серед книжок // Віра й культура. – 1954. – № 7. – С. 29.
8. Тимошик М. “Лишусь навіки з чужиною ...” Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження. – Вінніпег-Київ, 2002. – 548 с.
9. Тільки Вірою переможемо комунізм // Віра й культура. – 1954. – № 4. – С. 29
10. Читачі про наші видання // Віра й культура. – 1954. – № 9. – С. 33.

Анотація

В статтє раскрывается организационная деятельность Ивана Огиенко относительно выпуска журнала «Віра й культура» в Канаде, дается характеристика библиографических студий на его страницах в период конца 40-х начале 50-х гг.

Ключевые слова: Иван Огиенко, Канада, часопись, библиографические студии, страницы, рубрики.

**БІБЛІОТЕЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО ТА ІСТОРИКО-РЕГІОНАЛЬНІ
ДОСЛІДЖЕННЯ**

Л.В. Баженов

М. Кам'янець-Подільський

**НАУКОВА БІБЛІОТЕКА КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ – ОСЕРЕДОК КРАЄЗНАВСТВА ТА
ІСТОРИКО-РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПОДІЛЛЯ
(1991- 2007 рр.)**

У статті аналізується краєзнавча діяльність бібліотеки Кам'янець-Подільського державного університету за час незалежності України.

Ключові слова: Бібліотека, краєзнавство, історико-регіональні дослідження, Поділля, фонди, бібліографічний посібник.

Наукова бібліотека Кам'янець-Подільського державного університету належить до найстаріших і найбагатших за кількістю літератури (більше 920 тис. одиниць збереження) з-поміж вищих навчальних закладів України. Вона не тільки успішно забезпечує навчально-виховний процес свого університету, але й є місцем підготовки курсових, дипломних, магістерських та дисертаційних робіт, створення монографій, книг, посібників, здійснює іншу різнопланову діяльність – видає бібліографічні покажчики, забезпечує Інтернет-послуги, проводить методичну роботу, організовує наукові конференції, книжні виставки тощо¹. Не менш показовою є діяльність колективу наукової бібліотеки за роки державної незалежності України на тлі розвитку краєзнавства та історико-регіональних досліджень Поділля-Хмельниччини. Цей напрям роботи університетської бібліотеки поки що в науковій літературі не знайшов висвітлення. Автор ставить мету проаналізувати вклад бібліотеки – структури з давньою історією і цікавими традиціями в бібліотечне краєзнавство, історико-регіональне дослідження краю.

Важливим напрямом краєзнавчої діяльності бібліотеки є формування відповідного фонду літератури, періодики.

По-перше, майже чверть бібліотечного фонду складають книжно-журнальні краєзнавчі видання XIX – початку XXI ст., які активно використовуються студентами, викладачами, дипломниками, аспірантами, дисертантами, вченими, краєзнавцями й іншими читачами не тільки рідного університету, а й з різних куточків України, почасти науковцями зарубіжжя. По-друге, з середини XX ст. у бібліотеці була зібрана колекція раритетних видань з філософії, історії, філології, педагогіки, природничих наук. Наповнення колекції новими надходженнями стало підґрунтям для відкриття в складі бібліотеки на початку січня 2004 року спеціального відділу рідкісних видань, який розмістився в навчальному корпусі № 2 історичного факультету (Старе місто, вул. Татарська, 14). У відділі налічується понад 27 тис. раритетних видань XVIII-XX ст., серед яких найповніше представлена колекція XIX – початку XX ст.² Далеко не кожна університетська бібліотека України має важливі, скажімо, для історичної науки та краєзнавства такі раритетні видання, як «Свод законов Российской империи» (1830-1917), «Полное собрание русских летописей» (1841-1920), «Архив Юго-Западной России» в 35 томах (1859-1914) й інші. Для потреб науковців, краєзнавців і студентів тут зберігаються твори фундаторів історичного краєзнавства на Поділлі XIX – початку XX ст. Є. Сіцинського, В. Гульдмана, М. Яворовського та інших, добірка часописів «Подольские губернские ведомости» (1838-1917), «Подольские епархиальные ведомости» (1865-1906), «Экономическая жизнь Подолии» (1909-1914), унікальна колекція газет періоду Центральної Ради, Гетьманату та Директорії УНР, які видавалися в Кам'янці-Подільському в 1917-1920 роках. Отже, відділ рідкісних видань, загальні фонди наукової бібліотеки, у тому числі в її складі бібліотека історичного факультету³, є цінним джерелом для створення праць з історичної регіоналістики, історії Подільської землі та рідного Кам'янця-Подільського.

Ми пам'ятаємо, що в 1960-ті – на початку 70-х років бібліотека тоді Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту відіграла важливу роль у сприянні авторам краєзнавчих нарисів томів «Хмельницька

область», «Вінницька область» (1971) 26-томної «Історії міст і сіл Української РСР». Закладені традиції зберігаються і примножуються працівниками наукової бібліотеки й на межі ХХ-ХХІ ст. Зокрема, упорядковані й систематично поповнюються каталоги, присвячені бібліографії загального і тематичного краєзнавства, історії та культури Поділля, історії міст і сіл Хмельницької області, установ, підприємств й організацій, видатних постатей краю, ведуться спеціальні краєзнавчі картотеки, приурочені дослідникам регіону. Таким чином, наукова бібліотека готова сьогодні надавати всі необхідні послуги авторам в підготовці і перевиданні багатотомної «Історії міст і сіл України» в новій редакції, томів «Зводу пам'яток історії та культури України. Хмельницька область», «Реабілітовані історією. Хмельницька область», „Книги Скорботи України. Хмельницька область” та інших, які виконуються згідно державної та обласної наукових програм, а також причетна до численних опублікованих за роки незалежності України монографій, книг, путівників, наукових збірників, навчальних посібників та іншої краєзнавчої літератури із загального краєзнавства та історії Поділля.

Відродно, що директори бібліотеки початку ХХІ ст. В.С. Лозовий, нині В.С. Прокопчук є докторантами, кандидатами історичних наук, професорами і вносять чималий вклад у розвиток історико-регіональних досліджень, у розробку теорії та практики краєзнавства. Так, В.С. Лозовий опублікував низку праць, присвячених історії Української революції 1917-1920 рр. на Поділлі, «Поділля в період гетьманату» (2003), «Внутрішня та зовнішня політика Директорії Української Народної Республіки (Кам'янецький період)» (2005) та численні статті з даної проблематики. В.С. Прокопчук, відомий своєю книгою «Розвиток краєзнавства на Поділлі» (К., 1995), оприлюднив монографії «Два села – одна доля» (про історію сіл Блищанівка й Михайлівка Дунаєвського району» (2001), «Під егідою Українського комітету краєзнавства» (2004), капітальне дослідження «Історичне краєзнавство Правобережної України 30-х років ХХ – початку ХХІ ст.: від

репресій, занепаду – до відродження й розквіту» (2005) та чимало інших наукових публікацій. Він же є старшим науковим співробітником Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при рідному університеті, членом правління Всеукраїнської спілки краєзнавців, був делегатом I (1991), II (1996) і III (2003) з'їздів ВСК у Києві, з 1992 по 2004 роки очолював Дунаєвецьке районне відділення цього товариства, яке вважалося за результатами діяльності одним із кращих в Україні і, зокрема, на Хмельниччині⁴. Саме він виступив серед ініціаторів і виконавців по створенню відділу рідкісних видань, дбає про систематичне поповнення його раритетною літературою. Така наукова і науково-методична діяльність В.С. Прокопчука є визначальною в житті університетської бібліотеки, сприяє активному залученню до участі в краєзнавчих пошуках і дослідженнях значної частини працівників цієї установи, призвела фактично до перетворення бібліотеки в ще один краєзнавчий осередок.

Вчений секретар бібліотеки Л.Ф. Філінюк активно досліджує і популяризує історію університетської бібліотеки, головний бібліотекар В.М. Пархоменко вивчає життя і діяльність директора бібліотеки 1921-1922 рр. Михайла Ясинського⁵, завідувачка відділу рідкісної книги Н.Д. Крючкова активно використовує раритетну літературу для вивчення окремих аспектів історії університету та рідного міста, бібліограф Т.М. Опря зі своїм колективом готує матеріали до біобібліографічного покажчика «Календар знаменних і пам'ятних дат Кам'янець-Подільського державного університету», який з 2006 року щорічно видає наукова бібліотека.

Уповдовж 1991-2007 років на базі університету проведено понад 90 міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових, науково-практичних і науково-краєзнавчих конгресів, конференцій, симпозіумів, круглих столів з виданням відповідних наукових збірників за матеріалами цих зібрань. До найважливіших науково-краєзнавчих конференцій можна віднести відомі в Україні і за рубежом восьму (1990), дев'яту (1995), десяту (2000), одинадцяту (2004), дванадцяту (2007) Подільські історико-краєзнавчі конференції;

всеукраїнські – «Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка в контексті українського національного відродження» (1992, 2005), «Проблеми етнографії, фольклору і соціальної географії Поділля»(1992), «Проблеми етнології, фольклористики, мистецтвознавства Поділля і Південно-Східної Волині» (2002), «Шевченко і Поділля» (1999), «Тарас Шевченко і українська культура ХХІ століття» (2000), «Симон Петлюра у контексті українських національно-визвольних змагань» (1999), «Історичне краєзнавство в системі освіти України» (2002); «Юхим Сіцинський в історії та культурі Поділля» (2003) та ін.; міжнародні - «Поляки на Поділлі: історія і сучасність» (2002), II-й Міжнародний науковий конгрес українських істориків „Українська історична наука на сучасному етапі” (2003), «Кам’янець-Подільський в контексті українсько-європейських зв’язків» (2003; 2005; 2006), міжнародний науковий симпозіум «Володимир Січинський – історик, мистецтвознавець, архітектор, педагог України та української діаспори» (2004) й ін. На базі університетської бібліотеки 20 вересня 2007 р. проведена міжнародна наукова конференція, присвячена різним проблемам бібліотечної справи у вищих навчальних закладах. Наукові збірники цих конференцій склали своєрідну розгорнуту енциклопедію історії Поділля і визнані науковою громадськістю як цінне надбання для історичної науки.

До проведення названих та інших наукових форумів зажди активно залучаються працівники бібліотеки, найперше бібліографічного відділу. Для учасників і гостей кожної наукової конференції бібліотекою організуються тематичні виставки літератури з власних фондів, проводяться відповідні огляди за матеріалами експозицій, влаштовуються презентації нових книжкових видань, підготовлених у першу чергу в університеті. Популярністю користувалися виставки історико-краєзнавчої, фольклорно-етнографічної та мистецтвознавчої літератури, присвячені видатним постатям, пов’язаних з Подільською землею, Т. Шевченку, М. Грушевському, І. Огієнку, С. Петлюрі, Є. Сіцинському, В. Січинському, П. Холодному, С. Сірополку, доля яких була пов’язана з містом над Смотричем

та університетом. На пам'ять про кожен підготовлену виставку залишаються у фондах бібліотеки книги відгуків відвідувачів, вражень від знайомства з експозиціями та стендами книжкових виставок.

Отже, за роки державної незалежності України з реорганізацією Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту в державний університет відповідно відбувалося реформування і розбудова його наукової бібліотеки в контексті національно-культурного відродження. Університетська бібліотека стала важливим науковим, культурно-просвітницьким та інформаційним центром в Україні, є джерельною базою здійснення історико-регіональних досліджень, важливим осередком краєзнавства на Поділлі-Хмельниччині.

Список використаних джерел:

1. Завальнюк О.М., Комарніцький О.Б. Кам'янець-Подільський державний університет (1918-2006): Історичний нарис. – Кам'янець-Подільський, 2006. – С.64-65; 2. Там само. – С. 64; 3. Прокопчук В.С. Історична бібліографія: шлях до вузівської аудиторії //Освіта, наука і культура на Поділлі: Наук. зб. – Кам'янець-Подільський, 2007. – Т. 8. – С. 472-483; 4. Заторжинська В., Філінюк А. За покликанням серця: Нарис життя й науково-краєзнавчої діяльності В.С. Прокопчука. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2004; 5. Лозовий В.С., Пархоменко В.М. З історії бібліотеки Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету // Трансформація ролі бібліотек в інформаційному суспільстві: Матеріали наук.-практ. конф. – Хмельницький, 2003. – С. 103-106.

Аннотація

В статті аналізується краєведческа діяльність бібліотеки Каменець-Подольського державного університету в період незалежності України.

Ключевые слова: Бібліотека, краєведение, історико-регіональні дослідження, Подолие, фонди, бібліографічне посібник.

КУЛЬТОСВІТНЯ РОБОТА БІБЛІОТЕК В УМОВАХ КОМПАРТІЙНОЇ ІДЕОЛОГІЗАЦІЇ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ЇЇ НАСЛІДКІВ

У статті висвітлюється культосвітня діяльність бібліотек в умовах наступу компартійної ідеології та шляхи подолання її наслідків.

Ключові слова: бібліотеки, ідеологічна робота, режим, фонди, культосвітня робота.

Розбудова суверенної України неможлива без подолання негативних наслідків комуно-радянського режиму в духовному житті народу, без відродження його культурно-національної, релігійної самобутності і утвердження національної самосвідомості. Важливу роль у цій національно значущій справі відіграють бібліотеки, книговидавництво, книготоргівля. Саме в цьому полягає актуальність даної проблеми.

Діяльність бібліотек в умовах ідеології компартійного режиму висвітлювали у своїх публікаціях З. Печеніжська, В. Навроцька, О. Онищенко, А. Корнієнко, Л. Макаренко, А. Комська, В. Скар, В. Ярощук, З. Скоблєцова, І. Була, Т. Прокошева, В. Пашкова, Н. Гудімова, Р. Нагорна, С. Карван, Н. Синиця, В. Гусько, М. Мілютін, Т. Вилагжаніна, В. Бурбан, В. Богданова, Т. Ярошенко, Т. Пилипенко, Л. Каліберда, П. Слободянюк, Т. Прокопчук, С. Михайлова, А. Лучко, М. Трифонова та багато інших. Зміст, форми і методи роботи бібліотек на сторінках місцевої преси висвітлювали працівники сільських, районних, обласних бібліотек, районних і міських відділів культури, районних і міських комітетів КПУ. Появився ряд дисертацій педагогічного характеру.

Радянська тоталітарна система сформувала цілу гаму духовно-моральних травм, викривлень і неправди: нещадне переслідування кожного прояву незалежної думки та національної індивідуальності, пристосуванство, мовчанку перед злом. Нормою поведінки стали духовно-політичний цинізм,

культурно-політична кон'юнктура, а ще гірше – духовно-інтелектуальний догматизм, скептицизм, кар'єристське культивування художньо-творчої посередності літературно-мистецьких сурогатів у творчості діячів літератури, митців, роботі культосвітніх закладів. Деформована система справедливих критеріїв щодо цінностей культури і літератури безперечно негативно позначилось не тільки на інтелігенції, але й на основній масі людей. Втрата справжніх суспільних національно-історичних цінностей, в т. ч. і релігійних, безпосередньо вплинула на формування деградованої, викривленої морально-етичної свідомості, бездуховності значної частини нації. Але ідеологізовані процеси в бібліотечній роботі залишаються поза увагою дослідників про що свідчить відсутність дисертаційно-монографічних видань цієї проблематики.

Досліджуючи культосвітню діяльність в Україні ми вбачаємо, що в комплексі ідеологічної, політико-виховної роботи компартійного режиму значне місце відводилося бібліотекам. Вже в перші роки утвердження радянської влади повсюдно організовувались хати-читальні, бібліотеки, де проводилась основна пропагандистська робота, голосні читки книг і газет для формування прокомуністичної свідомості людей.

До революції в Подільській губернії діяло лише шість публічних бібліотек, у тому числі: Кам'янець-Подільська російська, Проскурівська міська ім. О.С. Пушкіна та чотири приватні бібліотеки. Були ще, правда, невеличкі книгозбірні при монастирях і училищах.

Після революції 1917 року мережа бібліотек почала швидко розвиватися в системі комуністичного виховання і освіти. В Хмельницькому державному архіві збереглися документи, що свідчать про те, як починали організовуватись ідеологізовані культосвітні заклади – опорні бази в боротьбі за утвердження радянської влади.

26 серпня 1920 року на Руських фільварках міста Кам'янець-Подільського організовується хата-читальня. 1 вересня 1920 року Городоцький ревком повідомив відділ народної освіти, що впорядкування бібліотеки-читальні доручено вчителям, які знайомі з бібліотечною справою.

На кінець 1925 року на території нинішньої Хмельницької області вже діяло 527 бібліотек і 721 хата-читальня. У тому числі в Кам'янець-Подільському окрузі нараховувалось 58 бібліотек і 50 хат-читалень, у Проскурівському – 23 бібліотеки і 28 хат-читалень. У місті ж Проскурові діяло 3 бібліотеки, з книжковим фондом понад 5 тис. примірників книг. На початку 30-х років були відкриті Старокостянтинівська, Городоцька, Шепетівська, Славутська, Полонська, Летичівська, Волочиська, Новоушицька райбібліотеки.¹

Бібліотеки надавали допомогу партійним осередкам, органам влади у комуністичному вихованні населення, ліквідації неписьменності та малограмотності населення, підготовці агітаторів і пропагандистів, спеціалістів народного господарства.

Культурно-освітня робота, як і все духовно-культурне життя, з середини 20-х років були повністю ідеологізовані, політизовані. Установи культури були зорієнтовані головним чином на класову боротьбу, ідеологічну і політичну нетерпимість та непримиренність до всіх, хто мав інакші ідейні позиції не узгоджені з офіційним курсом тоталітарного режиму. Політична кон'юнктура почала проникати в усі капіляри виховної, освітньої, культурно-мистецької діяльності. Одна за одною накочувалися кампанії боротьби проти „шовінізму” і „буржуазного націоналізму”, „націонал-ухильництва”, клерикалізму, міфічного антисемітизму, сіонізму, стали „модними” політичні підозри і звинувачення, які завершувалися не тільки політичними цькуваннями, а й жорстокими масовими репресіями.

У той же час поступального росту успіхів культурного будівництва в 1921-1925 роках, власне кажучи, не було. Це підтверджують статистичні дані по Подільській губернії:²

	1921р.	1922р.	1923р.	1924р.
Хати-читальні	743	1200	257	240
Бібліотеки	153	346	273	219

До того ж суспільне життя, особливо освіта, політика, мистецтво, активно русифікувалися.

У доповідній записці Наркомату освіти УРСР від 15.03. 1929 року до уряду республіки вказувалося, що населення усвідомило значення бібліотек, сельбудів, хат-читалень як громадських установ в утвердженні позицій радянської влади і які повинні правити за чинник задоволення виробничо-культурних і політико-виховних вимог селянства. Сельбуди, хати-читальні виконували свої ідеологічні завдання, беручи участь у проведенні всіх політичних і господарських кампаній (пропаганда більшовицьких ідей, вшанування більшовицьких вождів, хлібозаготівля, перевибори Рад, кооперація, посівна кампанія, боротьба з політичними ухилами, розкуркулення, колективізація, революційні свята і т. д.), ведучи систематично поглиблену політичну, виховну культурно-освітню роботу у гуртках (сільськогосподарських, кооперативних, музичних, хорових, драматичних, хатнього господарства та ін.), організовуючи різні курси, школи, лекції, бесіди, голосні читки, показові суди, розповсюдження газет, журналів. Культурна політика націлювалася на боротьбу з контрреволюцією, антибільшовицьким повстанським рухом, заможним селянством, церквою (спілки безвірників), народною медициною (знахарством), тощо. Заклади культури використовувались у розпалюванні політичної боротьби, наступу на куркуля. По всіх селах створювались бюджетні сельбудинки з бібліотеками, а по всіх виселках, хуторах – допоміжні політосвітні заклади – хати-читальні, червоні кутки і т. д.

Бібліотеки відігравали важливу політичну роль у піднесенні культурно-освітнього і професійного рівня трудящих. Це розуміли органи влади і всіляко їх підтримували. У 1933 році в області вже було відкрито 871 бібліотека, куди поступило 735 тисяч книг, а в 1937 році їх кількість збільшилася до 1001 (на 15%) і надійшло 1 млн. 18 тис. книг. Бібліотечні працівники області брали участь у роботі тримісячних підготовчих наймитських незаможницьких курсів по підготовці до вступу на робітфак.³

З метою посилення ідеологізації культурно-освітньої роботи збільшувалась мережа сільських, профспілкових, шкільних бібліотек. При Проскурівському технікумі політосвіти було відкрито бібліотечний відділ, який в 1934 році здійснив перший випуск бібліотекарів.⁴

Ідеологізація впливала на книговидавничу справу, формування бібліотечних фондів. Якщо в 1939 році, наприклад, у селах України було продано „Кобзаря” Т. Шевченка 40 тис. примірників масового і 5,7 тис. ювілейного видання, то брошур з постановою ЦК ВКП(б) і РНК СРСР „Про заходи охорони громадських земель колгоспів від розбазарювання” продано понад 100 тис. та близько 80 тис. брошур з постановою „Про підготовку до збирання врожаю і заготовок сільськогосподарських продуктів у 1939 році”, 700 тис. монографій до Всесоюзної сільськогосподарської виставки тощо.

У 1940 році в області нараховувалося 1111 державних, 302 шкільні, 89 профспілкових бібліотек, з книжковим фондом 1 млн. 357 тис. примірників видань. У бібліотеках проводилася масово-політична, атеїстична, військово-патріотична, виробничо-технічна пропаганда.

У період війни фашисти вивезли до Німеччини і Польщі книги найбільших музейних, архівних, публічних бібліотек, зокрема Кам'янець-Подільської обласної бібліотеки для дорослих, у фондах якої цілий поверх займали прижиттєві твори Шевченка, Франка, Пушкіна, Лермонтова, Некрасова, Тургенєва, Толстого та інших, періодику того періоду.

Після війни вдалося зібрати лише 6 тис. книг обласної бібліотеки. Вже в 1945 році в області відновлено роботу 40 бібліотек.⁵

У повоєнні роки з великим труднощами відроджувалася бібліотечна мережа, і в цій справі багато допомогали підприємства, колгоспи. Увага приділялася ідейно-теоретичному рівню роботи бібліотек, активізації масової пропаганди літератури і керівництва читанням, підпорядкуванню діяльності бібліотек господарсько-політичним завданням.

У 1948 році в області працювало 195 хат-читалень, дві обласні, 48 міських і районних та 112 сільських бібліотек. Головним їх завданням було

піднесення, насамперед, ідейно-політичного і культурного рівня робітників і селян, донесення до них рішень і накреслень КПРС. З цією метою активно проводилися лекції, діяли лекторсько-пропагандистські групи, використовувалася періодика, суспільно-політичні видання.⁶

У 1956 році в Хмельницькій області діяло 1475 бібліотек з книжковим фондом у 5 мільйонів примірників (без бібліотек навчальних закладів), книгами масових бібліотек користувалося 39% населення.⁷

Хмельницький облвиконком 1960 року прийняв спеціальне рішення про перспективний план розвитку бібліотечної мережі і поліпшення бібліотечного обслуговування населення області на 1960-1962 роки. У містах, районах та сільрадах під контролем партійних комітетів були розроблені єдині міжвідомчі плани удосконалення роботи бібліотек, які обслуговували 45 процентів населення.

У липні 1961 року Городоцький РК КПУ організував звернення культпрацівників району до всіх працівників культури, керівників сільрад і колгоспів, колгоспників Хмельницької області, щоби зробити клуби і бібліотеки опорними базами партійних організацій, справжніми вогнищами культури. Перед бібліотекарями ставилося завдання залучити все доросле населення до читання, вести компартійну пропаганду комплексно, з індивідуальним підходом до різних груп і категорій населення. Планувалося відкрити стаціонарні бібліотеки у всіх населених пунктах, де проживає 500 чоловік.⁸

У 1963 році в районах і містах області з ініціативи Міністерств культури і сільського господарства були створені районні міжвідомчі ради по культурі на громадських засадах, колективними членами яких були колгоспи, радгоспи, кооперативні і профспілкові організації, підприємства, добровільні товариства, що мали фонди на культурні потреби. Ради по культурі діяли аж до першої половини 70-х років, сприяли закладам культури різних відомств в організації пропаганди і поширення найновіших досягнень науки і техніки, прогресивних форм і методів праці, органам культури – у доборі, розстановці

та вихованні кадрів, їх підготовці у культосвітніх закладах, на спеціальних курсах, залученню висококваліфікованих фахівців для роботи з художньою самодіяльністю, вживали заходів для зміцнення матеріально-технічної бази клубів і бібліотек. Це давало позитивні результати.

У 1965 році в області діяло більше 1500 масових бібліотек, в тому числі 141 – профспілкова.⁹ Протягом 1965-1971 років на Хмельниччині було відкрито ще 300 бібліотек.¹⁰

У 1967 році до послуг населення області було 2092 бібліотеки різних відомств і організацій, 1714 бібліотечних філіалів і пунктів видачі книг, пересувних бібліотек, які діяли на підприємствах, у гуртожитках, віддалених селах. Бібліотечні фонди нараховували 13 млн. примірників, бібліотеками користувалося 1 млн. 145 тис. чоловік (70% дорослого населення), які прочитали 22 млн. книг.¹¹

У 1974 році в 1116 сільських бібліотеках працювало 1235 бібліотечних працівників, 574 з яких мали вищу і середню спеціальну освіту. Це дало можливість удосконалювати структуру бібліотечної роботи.

З метою посилення централізації бібліотечної справи 1974 року розпочалася централізація бібліотек – утворювалися централізовані бібліотечні системи. На Хмельниччині на сільського читача працювали 1113 бібліотек, 152 пересувки і пункти видачі, 477 філіалів, де нараховувалось понад 8 мільйонів книг та видань періодики (книговидача становила близько 3 мільйонів книг та журналів).¹²

Понад 70 бібліотек діяли на підприємствах, у фондах яких налічувалось 740 тисяч примірників.¹³ Активну політико-виховну роботу проводили бібліотеки Хмельницьких заводів тракторних агрегатів і трансформаторних підстанцій, термопластавтоматів, взуттєвої фабрики, Славутського заводу „Будфарфор”, Понінківського картонно-паперового комбінату, Кам’янець-Подільського електромеханічного та кабельного заводів.¹⁴

Великі бібліотеки діяли в Кам'янець-Подільському педінституті, у Кам'янець-Подільському сільгоспінституті, Хмельницькому технологічному інституті та інших навчальних закладах.

Головним засобом ідеологізації культурно-освітньої роботи бібліотек були бібліотечні фонди. Саме тому в структурі бібліотечних фондів суспільно-політична література (не враховуючи газет і журналів) займала друге місце після художньої літератури. Бібліотечні полиці були переповнені працями класиків марксизму-ленінізму, діячів КПРС і радянської держави та міжнародного комуністичного і робітничого руху, рішеннями і директивами партійних і радянських органів, працями з політології, політекономії, наукового комунізму, марксистсько-ленінської філософії, наукового атеїзму, питань контрпропаганди тощо. У газетах, журналах не допускалися опозиційні до влади публікації.

У бібліотечній роботі було чимало формалізму, приписки міфічних читачів, були й звіти про читацькі конференції, які насправді не проводилися. А ті заходи, що відбувалися насправді, були наскрізь заідеологізовані, перейняті ідеями „пролетарського інтернаціоналізму” та багатьох інших „ізмів”.

З утвердженням тоталітаризму, ідеологізації та адміністрування в усіх сферах суспільного життя негативні явища проявлялись у бібліотечній і культурній роботі, діяльності музеїв та громадських організацій у підготовці культосвітніх кадрів. Проводилася ревізії бібліотечних фондів, з культурологічного, наукового обігу вилучалися наукові праці і твори багатьох прогресивних авторів.

Структура книжкових фондів бібліотек Хмельницької області у 1965¹⁵, 1975¹⁶, 1985¹⁷ роках.

	1965 р.	1975 р.	1985 р.
Книжковий фонд державних бібліотек області (од.) в т.ч. по видах літератури:	8076800	22558000	15073800

- суспільно-політична	1204700	2265000	4040200
- природничо-наукова	234000	498000	734500
- технічна та сільськогосподарська	756200	492000	1385700
- мистецтво, туризм, спорт	244700	507000	669400
- мовознавство, літературознавство, худ. література	3934800	6578000	8244000
- інші	1745300		

Наповнена ідеологічним змістом суспільно-політична, художня, науково-атеїстична, дитяча література використовувалася під час проведення різноманітних політизованих масових заходів – усних журналів, вечорів запитань і відповідей, читацьких конференцій, диспутів, книжково-ілюстративних виставок, ленінських, передвиборчих, передз'їздівських читань та інших політичних кампаній.

Підміна справжньої культурно-творчої роботи бібліотек заорганізованими політико-виховними заходами серйозно знижувала ефективність їхньої культурно-освітньої діяльності. Нависивши культосвітньому працівникові звання „ідеологічного бійця”, парткомітети його нещадно експлуатували, примушували виконувати різноманітні, не пов'язані з основною діяльністю громадські, господарські, політико-ідеологічні доручення. При цьому фінансування бібліотек, так само як і клубних і музейних закладів, здійснювалося за залишковим принципом.

Соціально-економічні негаразди в державі в 1980-1990 роках минулого століття вкрай негативно відобразилися на роботі бібліотек.

Якщо в 1992 році в бібліотеках Хмельницької області працювало 1984 бібліотечних працівники, 85% з яких мали вищу і середню спеціальну освіту, то в 1994 році – 1815 і лише 78,9% мали фахову підготовку. Тільки протягом 1994 року книжковий фонд бібліотек зменшився на 675 тис. одиниць.¹⁸

Загалом за роки незалежності бібліотечна справа в Україні прийшла в занепад. На Хмельниччині майже вдвічі скоротилася мережа бібліотек, а

існуючі — майже не поповнюються книгами, періодикою, технічним обладнанням, меблями, позбавлені телефонного зв'язку, роками не опалюються, не ремонтуються. В результаті руйнується матеріальна база бібліотек, більшість працівників отримують зарплату нижчу рівня прожиткового мінімуму.¹⁹

Не можна підняти рівень бібліотек (а з цим духовно-культурний рівень народу) без видання масовим тиражем змістовної української художньої, суспільно-політичної, наукової, галузевої літератури. Необхідно поставити категоричний заслін поширенню низькопробної друкованої і аудіовідеопродукції, наповненої людоненависництвом, бездуховністю, яка руйнує нашу національну традицію, нашу гуманну ментальність, культуру і духовність.

Зрозуміло, бібліотеки, інші культурно-освітні заклади, маючи потужний арсенал засобів, форм, методів, не можуть стояти осторонь від пропаганди державної ідеологічної доктрини. Але в умовах незалежності нашої держави ця участь має реалізовуватися у сфері українізації духовно-культурного життя, національного етнокультурного відродження, протистояння згубному наступу ворожих антиукраїнських космополітичних впливів на Україну і її народ.

Це надто складне і відповідальне завдання, яке потребує:

— по-перше, переосмислення на державному, загальнонаціональному рівні загалом проблем національно-культурного відродження і визначальної національноформуючої, національнозберігаючої ролі культури в державотворенні;

— по-друге, включення бібліотек, клубів, музеїв, а також діячів культури, інтелігенції усього населення в процеси збереження, використання і відтворення національних духовно-культурних цінностей та протистояння інтервенції деградованої зарубіжної космополітичної „культурної” продукції;

— по-третє, створення сприятливих умов для розвитку національної культури, матеріальної бази культурно-освітніх закладів і стимулювання їхніх кадрів.

Духовно-культурний розвиток України — не самоціль, це визначальна умова і стратегічна далекосяжна необхідність, без яких неможливе успішне українське державотворення. Адже, однозначно, незалежну Українську державу зможуть збудувати лише високодуховні, морально чисті, окрилені національною ідеєю патріоти. Інакше — катастрофа.

Список використаних джерел:

1. Поточний архів Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М. Островського за 1994 рік. Альбом „Історія бібліотечної справи в області”.
2. Слободянюк П.Я. Культура Хмельниччини. – Хмельницький: Поділля, 1995. – С.58.
3. Любин О.О. Заповідними стежками: Краєзнавчі нариси. – Одеса: Маяк, 1980. – С.111.
4. Справа всіх працівників культури // Радянське Поділля. – 1962. – 29 квітня.
5. Слободянюк П.Я. Культура Хмельниччини. – С. 219.
6. Радянське Поділля. – 1948. – 7 березня.
7. Гусько В. Наші бібліотеки//Радянське Поділля. – 1967. – 18 квітня.
8. Слободянюк П.Я. Культура Хмельниччини. – С. 219.
9. Радянське Поділля. – 1965. – 21 грудня.
10. Радянське Поділля. – 1971. – 15 січня.
11. Цифри і факти // Корчагінець – 1967. – 16 квітня.
12. Гусько В. Наші бібліотеки // Радянське Поділля. – 1967. – 18 квітня.
13. Його ж. Товариш книга // Радянське Поділля. – 1975. – 18 квітня.
14. Албул С., Семенюк Н. Бібліотека на підприємстві // Радянське Поділля. – 1976. – 4 липня.

15. Хмельницька обласна бібліотека ім. М.Островського. Зведений статистичний звіт про роботу бібліотек Хмельницької області 1965 рік // ДАХМО. – Ф. Р. 4185. – Оп. 1. – Спр. 166. – Арк. 100.
16. Хмельницька обласна бібліотека ім. М.Островського. Зведений статистичний звіт про роботу бібліотек Хмельницької області 1965 рік // ДАХМО. – Ф. Р. 4185.– Оп. 1. – Спр. 257. – Арк. 106 зв.
17. Управління культури Хмельницького облвиконкому. Зведені статистичні звіти про роботу бібліотек Хмельницької області за 1985 р. // ДАХМО. – Ф.Р. 3512. – Оп. 2. – Спр. 281. – Арк. 2.
18. Поточний архів управління культури Хмельницької облдержадміністрації. „Звіти, довідки, основні показники та статистичні дані про роботу закладів культури і мистецтва за 1970-1994 роки”.
19. Слободянюк П.Я. Бібліотеки в контексті проблем і перспектив // Бібліотеки в інформаційному суспільстві: Матер. наук.–практ. конф., присвяченої 100-річчю Хмельницької ОУНБ ім. М.Островського, 21 вересня 2001 р. – Хмельницький, 2001. - С.37-38.

Аннотація

В статье раскрывается деятельность библиотек в условиях компартийной идеологизации и пути ликвидации её последствий.

Ключевые слова: библиотеки, идеологическая работа, режим, фонды, культурно–просветительная работа.

УДК 070(048.8)(477.43/.44)1871/1912

А. И. Раздорский
г. Санкт-Петербург (Россия)

ОБЗОРЫ ПОДОЛЬСКОЙ ГУБЕРНИИ ЗА 1871–1912 ГГ.

В статье содержится краткий исторический очерк издания статистических обзоров губерний, областей и градоначальств Российской империи XIX – начала XX вв., являвшихся приложениями к всеподданнейшим отчетам губернаторов, начальников областей и градоначальников императору. Представлена количественная и хронологическая характеристика обзоров Подольской губернии, рассмотрены их структура и содержание. В приложении приведены сведения о наличии обзоров Подольской губернии в библиотеках и архивах Каменца-Подольского, Киева, Москвы и Санкт-Петербурга.

Ключевые слова: обзоры, отчеты, статистика, Подольская губерния, источниковедение, библиография

Данная статья посвящена статистическим «Обзорам Подольской губернии» — печатным приложениям к ежегодным всеподданнейшим отчетам подольского губернатора [подробнее о губернаторских отчетах см.: 1; с. 227–246; 2; с. 142–205; 3; с. 170–175]. Сами отчеты, ежегодно представлявшиеся императору и министру внутренних дел, носили закрытый характер и не предназначались для публикации. Появление отчетов губернаторов как официальных документов, предназначавшихся для осведомления высшей власти о положении на местах, было связано с учреждением в 1802 г. министерств и, в частности, министерства внутренних дел (МВД), в ведение которого были переданы губернаторы. Первые губернаторские отчеты были подготовлены в 1804 г., однако длительное время их составление не носило регулярного характера. До начала 1880-х гг. отчеты представлялись, как правило, в рукописном виде в 3–4-х экземплярах (императору, министру внутренних дел, генерал-губернатору и губернатору). С 1881–1883 гг. по указанию Комитета министров они стали печататься для внутриведомственного пользования [см.: 1; с. 228, 237]

Печатные статистические обзоры губерний и областей Российской империи начали регулярно издаваться с начала 1870-х гг. Возникновение этих изданий было связано с процессом реформирования государственного аппарата вообще и системы административной отчетности в частности, проводившегося правительством в 60–70-е гг. XIX в. 19 июня 1870 г.

императором Александром II был утвержден новый порядок составления губернаторского отчета. Прежняя форма этих документов, установленная в 1853 г., была признана «несоответствующей ни современным обстоятельствам, ни современным требованиям». В циркуляре департамента общих дел МВД от 14 февраля 1871 г. сказано, что она «не обнимая собою тех сторон управления и общественной деятельности, по которым совершены правительством различные преобразования, <...> в то же время, отличается излишнею подробностью». Вновь составляемые всеподданнейшие отчеты губернаторов должны были стать «непосредственным донесением государю императору о благосостоянии и нуждах края» [6; с. 18].

По новому положению губернаторский отчет подразделялся на две части: «собственно всеподданнейший отчет, заключающий в краткой и сжатой форме изложение лишь того, что достойно высочайшего внимания» и «приложение ко всеподданнейшему отчету или обзор состояния губернии или области, в состав которого включены все справочные статистические сведения и данные, служащие к подтверждению и подкреплению заключающихся в отчете выводов и предположений и необходимые для разработки разного рода правительственных соображений и мероприятий» [6; с. 18].

Прямого указания о непременно напечатании обзоров названный циркуляр не содержал. Поэтому их публикация началась не сразу и не во всех губерниях одновременно. Наиболее ранние губернские обзоры, известные в настоящее время, содержат сведения за 1870 г. (первый известный печатный всеподданнейший отчет наказного атамана находившейся на особом положении Земли Войска Донского включает сведения за 1866/67 г.).

Обзоры ежегодно составлялись губернскими и областными статистическими комитетами. Сбор и обработка сведений для губернаторских отчетов и печатных приложений к ним относились к числу обязательных работ, порученных этим учреждениям. Благодаря этому обзоры выходили в свет, в отличие, например, от губернских памятных

книжек, практически без пропусков. За период с начала 1870-х гг. до 1917 г. нами выявлено 3392 обзора губерний и областей (в отдельные годы в некоторых губерниях и областях обзоры выходили под другими заглавиями («Статистический обзор», «Отчет», «Всепопданнейший отчет», «Приложение к всепопданнейшему отчету», «Приложение к отчету», «Служебно-статистический отчет»). Обзоры печатались в 93 губерниях и областях Российской империи (включая губернии Царства Польского и Квантунскую область). Не выпускались они лишь в Финляндии (единственным исключением является печатный «Всепопданнейший отчет о состоянии и администрации С.-Михельской губернии за 1914 г.» (Гельсингфорс, 1915)), Холмской губернии, образованной в середине 1912 г., а также в губерниях, учрежденных в период Первой мировой войны на территории новозавоеванных Галиции и Буковины (Львовской, Перемышльской, Тарнопольской, Черновицкой) (при этом печатный отчет галицийского временного военного губернатора был издан в 1916 г. в Киеве (т. е. уже после потери Россией Галиции). Среди региональных печатных справочных и статистических изданий XIX — начала XX в. рассматриваемый тип источников является наиболее внушительным и по количественному составу, и по географическому охвату.

Хотя обзоры, в отличие от всепопданнейших отчетов, и не были закрыты для публики, они изначально не предназначались для широкого распространения и продажи. Их печатали прежде всего для служебного пользования. В них обычно не указывалась цена. Характерной особенностью этих изданий является также отсутствие предисловий, сведений об издателях и составителях. Ряд обзоров не содержит никаких выходных данных.

Тираж обзоров зависел от средств, отпускавшихся губернским и областным статистическим комитетам и колебался от 15 до 220 экземпляров. С 1879 г., когда губернаторам было разрешено обмениваться этими изданиями, их тиражи возросли. Обзоры рассылались в министерства, генерал-губернаторам, всем губернаторам и начальникам областей [1; с. 237].

В 1897 г. была принята новая программа составления губернаторских отчетов [5; № 13950]. Строго определенный формуляр этих документов упразднился. Обзоры отделялись от отчетов и должны были поступать не на личное рассмотрение императору в виде приложений к ним, а напрямую в министерства [1; с. 234–235]. В 1897–1898 гг. были также несколько изменены структура обзоров, содержание их отдельных разделов, порядок расположения статистических ведомостей.

В 1897–1898 и 1915 гг. в МВД были подготовлены новые программы составления губернских обзоров, однако оба эти проекта остались нереализованными. Фактически до самого 1917 г. обзоры готовились по форме, близкой к принятой в 1870 г. [1; с. 234–235, 244].

Исчерпывающе полным собранием губернских обзоров не располагает ни одна из библиотек. Ведомственный характер рассматриваемых изданий привел к тому, что местные власти считали для себя возможным не всегда присылать их в библиотеки, имевшие право на обязательный экземпляр. Так, материалы Отдела архивных документов Российской национальной (Публичной) библиотеки свидетельствуют о том, что многие обзоры за 1870–1880-е гг. в это «главнейшее и важнейшее государственное книгохранилище, имеющее значение для всей России», не поступили. Дирекция же Публичной библиотеки впервые обратилась к губернаторам с просьбой прислать недоставленные обзоры только в 1896 г., однако немало запросов осталось без удовлетворительного ответа: губернаторы чаще всего сообщали, что требуемых изданий в их распоряжении не имеется и что достоверными сведениями об их публикации в предыдущий период они не располагают [4]. Данный факт позволяет предположить, что ряд печатных обзоров, относящихся к 1870–1880-м гг., до наших дней не дошел.

Значительное собрание губернских обзоров сосредоточено в некоторых фондах РГИА (речь идет именно об архивных собраниях документов, а не о библиотеке архива). По данным Н. П. Дятловой, полный комплект обзоров за 1870–1897 гг. имеется в фонде 1263 (Комитет министров) (всеподданнейшие

отчеты вместе с прилагаемыми обзорами подавались императору через I отделение собственной е.и.в. канцелярии, а затем с монаршими пометами и резолюциями поступали на рассмотрение Комитета министров, а с 1906 г. — Совета министров [см.: 1; с. 235, 238]. Однако большинство обзоров, хранящихся в нем вместе с синхронными губернаторскими отчетами, представлено, по-видимому, как и последние, только в рукописном варианте. Это относится и к тем обзорам, которые были напечатаны. Возможно, это связано с тем, что отчеты с обзорами требовалось подавать на рассмотрение оперативно (к 1 мая [1; с. 242]) и подготавливать печатную версию обзора в эти сжатые сроки удавалось далеко не всегда. Статистические ведомости, прилагавшиеся к губернаторским отчетам и обзорам, имеются в фонде 1263 либо полностью в печатном виде, либо в виде тиражированных типографским способом бланков, в которые от руки внесены соответствующие цифровые показатели (наличие рукописных обзоров в 1263-м фонде РГИА не подтверждает мнение Н. П. Дятловой о том, что с 1870 г. приложения к всеподданнейшим отчетам должны были представляться губернаторами исключительно в печатном виде [см.: 1; с. 237]).

По Подольской губернии выявлено 38 печатных обзоров за период с 1871 по 1912 г. Обзоры за 1870, 1874, 1877–1879, 1912–1915 гг. не обнаружены. О существовании обзора за 1870 г. свидетельствует фраза, имеющаяся в издании за 1871 г.: «...и потому остается только повторить выраженную в обзоре губернии за 1870 г. мысль...» (с. 2). Практически полным комплектом подольских обзоров располагает Национальная библиотека Украины им. В. И. Вернадского (35 выпусков). Значительное собрание подольских обзоров (30 выпусков) имеется также в Российской национальной библиотеке в Санкт-Петербурге (в составе Русского фонда и в Коллекции Вольного экономического общества). В фондах Библиотеки Каменец-Подольского государственного университета и Каменец-Подольского государственного исторического музея-заповедника находятся в

общей сложности 17 обзоров Подольской губернии с 1885 по 1908 гг. (11 выпусков в университетской библиотеке и 9 в музее). В приложении к статье помещены сводные данные о наличии подольских обзоров в крупнейших библиотеках, архивах и музеях Каменца-Подольского, Киева, Москвы и С.-Петербурга. Помимо хранилищ, указанных в таблице, отдельные выпуски обзоров Подольской губернии выявлены также в Центральной библиотеке г. Каменца-Подольского (за 1887 г.), а также в Институте научной информации по общественным наукам Российской Академии наук, Научной библиотеке Государственного архива Российской Федерации, Научно-справочной библиотеке Российского государственного архива древних актов (Москва), Библиотеке Русского географического общества, Государственном Русском музее (Санкт-Петербург), научных библиотеках Казанского, Московского, Санкт-Петербургского, Томского и Уральского государственных университетов, Научной библиотеке Харьковского национального университета, Хмельницкой областной универсальной научной библиотеке, Хмельницком областном краеведческом музее, Винницком областном краеведческом музее, Государственном архиве Винницкой области, Национальной библиотеке Узбекистана (Ташкент), Тобольском государственном историко-архитектурном музее-заповеднике, Национальной библиотеке Эстонии (Таллин), Минусинском региональном краеведческом музее. Некоторые подольские обзоры сохранились, по-видимому, лишь в единственном экземпляре. Так, обзоры за 1871–1873 гг. выявлены только в Российской национальной библиотеке, за 1879 г. — в Минусинском региональном краеведческом музее, за 1875, 1881–1883 гг. — в Национальной библиотеке Украины.

Следует отметить, что в Библиотеке Каменец-Подольского университета некогда хранилась уникальная по полноте коллекция губернских и областных обзоров, основная часть которой, надо полагать, оказалась впоследствии в фондах Национальной библиотеки Украины. В 2007 г. в этом книгохранилище нами было описано около ста уникальных

обзоров, в большинстве своем отсутствующих в библиотеках и архивах Москвы, Петербурга и других городов (в т. ч. и подольские обзоры за 1875 и 1881–1883 гг.). Почти на всех этих изданиях стоят штампы Библиотеки Каменец-Подольского государственного Украинского университета.

В изданном в 2006 г. библиографическом пособии «Матеріали до книговидавничого репертуару Поділля (1852–1923)» не учтены «Обзоры Подольской губернии» за 1871, 1872 и 1873 гг., имеющиеся в Российской национальной библиотеке, и обзор за 1875 г. (Национальная библиотека Украины). При этом в указанном издании за Российской национальной библиотекой числятся подольские обзоры за 1880–1883, 1885 и 1886 гг., которые на самом деле в ее фондах отсутствуют.

Обзоры Подольской губернии, как и аналогичные издания других губерний и областей, имеют двухчастную структуру. Первую часть составляет текст собственно обзора (с внутритекстовыми таблицами), вторую — статистические ведомости, являющиеся приложениями к обзору. Структура и содержание обзоров за сорокалетний период их издания неоднократно менялись. Одни сведения уступали место другим, трансформировался состав отдельных разделов и подразделов, появлялись новые разновидности статистических таблиц, модифицировался способ подачи цифровых данных.

Рассмотрим, например, структуру и содержание «Обзора Подольской губернии за 1887 год». Первая (аналитическая) часть этого издания (144 стр.) состоит из шести разделов и включает следующие данные:

1. Естественные и производительные силы губернии и экономическая деятельность ее населения:

— земледелие (погодные условия, посевные площади, количество посеянного и снятого хлеба и картофеля и их урожайность, объемы сбора сена, овощей, фруктов, сахарной свеклы и табака, цены на труд во время посева, сенокоса и жатвы, хлебные цены);

— обеспечение народного продовольствия (количество зерна в сельских хлебных магазинах, величина и движение продовольственных капиталов);

— другие отрасли сельского хозяйства: луговое хозяйство (площадь земель, засеянных кормовыми травами, заливных лугов, сенокосов, выгонов и пастбищ); скотоводство (количество лошадей, крупного рогатого скота, овец, свиней, коз, состояние тонкорунного овцеводства, число конских заводов); пчеловодство (количество ульев, объем сбора меда и воска и цены на них); виноград и виноделие (количество и площадь виноградников и число виноградных лоз в них, объемы производства вина и цены на него); садоводство и огородничество (площади земель под садами, огородами, конопляниками и хмелевыми плантациями, перечни наиболее значительных садов); табаководство (общее количество и площадь табачных плантаций, объемы сбора табака и цены на него);

— промыслы городского и сельского населения (общая численность ремесленников);

— фабрично-заводская промышленность (общее количество предприятий, совокупная стоимость произведенной ими продукции, численность рабочих; количество сахарных заводов, объем выработки сахарного песка и рафинада; количество и места расположения мельниц, число поставов, распределение мельниц по типам, владельческой принадлежности, времени и материалу постройки; число винокуренных заводов, количество муки, солода, картофеля и свеклы, израсходованных на винокурение, объемы выкуренного спирта);

— торговля (количество документов, взятых на право торговли и суммы, вырученные от их продажи, общий размер штрафов за нарушение торгового устава; количество питейных заведений и их распределение по владельческой принадлежности между христианами и евреями; общее количество ярмарок, обороты Ярмолинецкой Петропавловской и Балтской Троицкой ярмарок);

— движение населения (численность родившихся и умерших, количество браков, число жителей в городах и уездах, плотность населения и его распределение по сословиям и вероисповеданиям).

2. Подати и повинности:

— окладные и другие сборы (в т. ч. акцизные и таможенные);
— доходы ведомства государственных имуществ;
— доходы удельного ведомства;
— городские доходы и расходы;
— натуральные повинности (подводная, дорожная, этапная, квартирная, воинская);

3. Общественное благоустройство и благочиние:

— казенные и общественные здания (суммы, выделенные на ремонт казенных зданий, подведомственных МВД);

— постройка и ремонт церквей (количество храмов, находившихся в стадии строительства, перестройки или ремонта при содействии правительства, за счет владельцев или прихожан; движение сумм, состоявших в распоряжении Церковно-строительного присутствия);

— дороги (протяженность почтовых дорог, количество почтовых станций, число почтовых лошадей, количество мостов и паромных переправ);

— почты и телеграфы (движение почтовой корреспонденции, общее количество входящих, исходящих и проходящих телеграмм, суммы почтового и телеграфного сборов);

— народная нравственность (численность осужденных с распределением по сословиям и возрастам, общее число подсудимых по делам, находившимся на рассмотрении мировых судей);

— арестанты, тюремные замки и исправительное арестантское отделение (число лиц, содержащихся под стражей, количество тюрем и этапных пунктов, расходы на содержание арестантов);

— раскол (численность старообрядцев и сектантов, число иноверцев, принявших православие)

— пожары (количество, распределение по причинам и временам года, размеры убытков);

— здания и строения (количество с распределением по материалу постройки, число церквей и монастырей).

4. Народное здравие и общественное призрение:

— медицинский персонал (число врачей, фельдшеров, повивальных бабок, цирюльников, ветеринаров, лекарских учеников);

— аптеки (количество, годовой оборот);

— оспопрививание (численность привитых детей)

— болезни (численность больных, число проституток и количество домов терпимости, ход эпидемических, тифозных, инвазионных и эндемических болезней и эпизоотий);

— больницы, богадельни и благотворительные учреждения (количество больниц по типам, численность лечившихся и призреваемых, цели деятельности и денежные средства благотворительных учреждений);

— насильственные и внезапные случаи смерти (число погибших и умерших с распределением по причинам смерти).

5. Народное просвещение:

— учебные заведения и народное образование (количество учебных заведений с распределением по типам, размеры денежных средств на их содержание, число учащихся с разделением по сословиям и вероисповеданиям);

— библиотеки, книжные магазины и лавки (количество; движение денежных средств Каменец-Подольской Русской публичной библиотеки, количество имеющихся в ней книг и периодических изданий, число читателей).

[Об обзорах Подольской губернии как источнике по истории народного просвещения существует специальная работа — см.: 8].

6. О ходе крестьянского дела (численность крестьянского населения, количество волостей, сельских обществ и дворов, число безземельных

крестьян, площадь крестьянских земель с распределением по угодьям, положение выкупного и чиншевого дела, число разверстанных имений, количество выданных паспортов на отлучки, ход обязательного и добровольного страхования и др.).

Вторая часть обзора (98 стр.) состоит из 12 статистических ведомостей и 6 приложений к ним:

- № 1. О посеве и урожае хлеба;
- — Приложение А. О ценах, существовавших в 1887 году на рабочие силы во время производства полевых работ;
- — Приложение Б. О состоянии к 1-му января 1888 года в сельских запасных магазинах хлебных запасов;
- — Приложение В. О состоянии к 1 января 1888 года крестьянских общественных продовольственных капиталов, образовавшихся от продажи и замены хлебных запасов денежными капиталами;
- № 2. О фабриках и заводах;
- № 3. О движении населения;
- № 4. О поступлении сборов;
- — Приложение. О распределении недоимок по городам и уездам;
- № 5. О доходах и расходах городов;
- № 6. О числе и роде преступлений;
- — Приложение. О числе арестантов, содержащихся в местах заключения.
- № 7. О пожарах;
- — Приложение. О состоянии пожарной части;
- № 8. О насильственных и случайных смертях;
- № 9. О числе учебных заведений и учащихся;
- № 10. О численности и земельном положении крестьян, а также о разверстанных и неразверстанных имениях;
- № 11. Об исполнении воинской повинности;
- № 12. О числе ремесленников.

Таким образом, в обзорах заключен исключительно ценный разнообразный статистический материал по истории сельского хозяйства, фабрично-заводского производства, торговли, налоговой и тюремной систем, дорожного строительства, почты, городского благоустройства, народного образования, здравоохранения, благотворительности, а также исторической демографии Подольской губернии в пореформенную эпоху. Следует подчеркнуть, что подольские обзоры в ряду подобных изданий других губерний и областей Российской империи относятся к числу наиболее подробных и содержательных.

Внутренняя критика губернаторских отчетов и губернских обзоров как исторических источников не входит в задачу настоящей статьи. Специальные исследования на этот счет, выполненные, в частности, Н. П. Дятловой и Б. Г. Литваком, показывают, что статистические данные, приводимые в рассматриваемых документах, не всегда безупречны. Отчетам и обзорам присущи недостатки, свойственные всей административной статистике России XIX — начала XX в. [подробнее об этом см.: 1; с. 242; 2; с. 161–186]. Поэтому публиковавшиеся в них сведения необходимо сверять с показаниями источников иного рода, в частности с материалами земской статистики. И тогда, как еще в 1890-е гг. писал С. Ю. Витте, губернские обзоры «по надлежащей их проверке и сопоставлении с имеющимися в делах правительственных учреждений сведениями могут оказаться весьма полезными как важный справочный материал» [цит. по: 1; с. 233].

Ценность обзоров губерний и областей Российской империи за 1870–1910-е гг. для историков и краеведов определяется прежде всего тем, что, с одной стороны, в них из года в год помещался примерно один и тот же набор формализованных статистических данных, хорошо сопоставимых между собой в динамических рядах в общегосударственном масштабе, а, с другой, в регулярном характере их издания. Это позволяет год за годом детально отслеживать изменения, происходившие в различных сферах жизни того или иного региона на протяжении нескольких десятилетий пореформенной эпохи.

Список использованных источников:

1. Дятлова Н. П. Отчеты губернаторов как исторический источник // Проблемы архивоведения и источниковедения. Л., 1964. С. 227–246.
2. Литвак Б. Г. Очерки источниковедения массовой документации XIX — начала XX в. М., 1979. С. 142–205.
3. Минаков А. С. Всеподданнейшие отчеты губернаторов как источник по изучению взаимоотношений центральной и местной власти в России второй половины XIX — начала XX веков // Отечественная история. 2005. № 3. С. 170–175.
4. Отдел архивных документов РНБ. 1896 г. № 27; 1897 г. № 22; 1898 г. № 48; 1899 г. № 16.
5. Полное собрание законов Российской империи. Собр. 3. СПб., 1900. Т. 17. № 13950.
6. Сборник циркуляров и распоряжений Министерства внутренних дел, относящихся до гг. губернаторов, вице-губернаторов, советников губернских правлений, канцелярий гг. губернаторов, губернских типографий, строительных и врачебных отделений, а также до городских и земских учреждений: С 1858 по 1896 г. / Сост. советник моск. губ. правл. кн. В. П. Урусов. 2-е, значительно испр. и доп. изд. М., 1896. С. 18.
7. Матеріали до книговидавничого репертуару Поділля (1852–1923): Бібліографічний посібник. Вінниця, 2006.
8. Комарніцький О. Б. «Обзоры Подольской губернии» як статистичне джерело освітнього життя Подільської губернії у середині 80-х рр. XIX – на початку XX ст. // Освіта, наука і культура на Поділлі: Збірник наукових праць. Т. 9. Кам'янець-Подільський, 2007. С. 484–493.

Summary

In the article there is a short historical sketch related to the issuing of statistic surveys of guberniyas, provinces, and cities of the Russian Empire in the 19th and at the beginning of the 20th century, that were published as enclosures to reports made by governors, ethnarchs and

city administrators for the Emperor. There is a quantitative and chronological characteristic of surveys related to the Podolsk guberniya, the author outlines their composition and content. In the enclosure, there are data about availability of surveys of the Podolsk guberniya in libraries and archives of Kamenets Podolsky, Kiev, Moscow, and Saint Petersburg.

Key words: Surveys, reports, and statistics, the Podolsk guberniya, source studies, bibliography

Приложение

Наличие обзоров Подольской губернии в крупнейших библиотеках, архивах и музеях Каменца-Подольского, Киева, Москвы и С.-Петербурга

	Каменец-Подольский		Киев		Москва		Санкт-Петербург		
	КПГУ	КПГМ	НБУ	ГНАБ	РГБ	ГПИБ	РНБ	БАН	РГИА
1871							+		
1872							+		
1873							+		
1874									
1875			+						
1876			+						
1877									
1878									
1879									
1880			+		+				
1881			+						
1882			+						
1883			+						
1884			+				+	+	
1885		+	+						
1886		+	+						
1887		+	+		+	+	+		
1888		+	+			+	+		
1889			+				+	+	+
1890	+		+		+	+	+		
1891	+	+	+		+		+		
1892	+	+	+		+	+	+		
1893	+	+	+	+	+		+		+
1894		+	+	+	+	+	+		+
1895	+		+			+	+		+
1896	+		+		+	+	+		+
1897	+		+		+	+	+		+
1898			+		+	+	+		
1899	+		+		+	+	+		
1900			+		+	+	+		
1901	+		+		+	+	+		
1902			+		+	+	+		
1903	+		+		+	+	+		
1904			+				+		
1905	+		+		+		+		
1906			+		+	+	+		
1907			+	+		+	+		
1908		+	+		+	+	+		

1909			+		+		+		
1910			+	+			+		
1911			+	+	+	+	+	+	+
1912			+		+		+	+	

КПГУ – Библиотека Каменец-Подольского государственного университета;
КПГМ – Каменец-Подольский государственный исторический музей-заповедник; НБУ – Национальная библиотека Украины; ГНАБ – Государственная научная архивная библиотека; РГБ – Российская государственная библиотека; ГПИБ – Государственная публичная историческая библиотека России; РНБ – Российская национальная библиотека; БАН – Библиотека Российской Академии наук; РГИА – Научно-справочная библиотека Российского государственного исторического архива.

(Статья подготовлена в рамках работы над проектом «Статистические обзоры губерний, областей и градоначальств Российской империи», выполняемого при поддержке Российского гуманитарного научного фонда (проект № 06-01-00312а).

УДК 929.55(477.43)

Д. Н. Шилов

г. Санкт-Петербург (Россия)

МАТЕРИАЛЫ К «РУССКОМУ ПРОВИНЦИАЛЬНОМУ НЕКРОПОЛЮ» ПО ПОДОЛЬСКОЙ ГУБЕРНИИ

Статья посвящена истории сбора в 1909-10 гг. надписей с надгробий наиболее выдающихся представителей дворянства, чиновничества, духовенства и других сословий,

погребенных в XVIII — начале XX вв. на территории Подольской губернии. Сбор надписей осуществлялся приходским духовенством в рамках аналогичной общероссийской программы, инициированной великим князем Николаем Михайловичем. Собранные по Подольской губернии материалы ныне хранятся в Российском государственном историческом архиве в Санкт-Петербурге. К статье приложен алфавитный географический указатель местностей губернии, из которых были присланы данные.

Ключевые слова: некрополь, надгробные надписи, великий князь Николай Михайлович, региональная история.

Историкам, генеалогам и краеведам хорошо известны тома некрополей Москвы, Петербурга, северных губерний России, подготовленные и опубликованные в начале XX в. по инициативе видного историка и организатора науки вел. кн. Николая Михайловича [1, 2, 3]. Издания эти ныне представляют собой уникальный источник сведений о дореволюционных деятелях Российской империи, поскольку подавляющее большинство описанных в них надгробий в настоящее время утрачено. Сбор и публикация данных велись по заранее намеченному плану, который не был выполнен до конца. История этого научного предприятия подробно нами рассмотрена [4, 5]. В данном же очерке будут лишь кратко обрисованы основные этапы проекта, помогающие уяснить происхождение, взаимосвязь и содержательные особенности оставшихся после него неопубликованных материалов, а также рассмотрены те из них, которые относятся к Подольской губернии.

Идея описания кладбищ по всей России с целью публикации надгробных надписей была выдвинута самим вел. кн. Николаем Михайловичем. Весной 1904 г. он предложил известному библиографу, сотруднику Императорской Публичной библиотеки В. И. Саитову «заняться составлением полного некрополя Москвы и Петербурга, вызвавшись быть издателем этого труда. Предложение это было принято». Саитов, в свою очередь, обратился за помощью к историку и генеалогу Б. Л. Модзалевскому, который к тому времени по собственной инициативе «описал Нижний, Орел,

Псков, Серпухов, Бронницы, Павловск, Царское Село, Валдай и другие города», где ему «случалось быть» [6].

Три года каждое лето ученые проводили в Москве, «с утра до вечера бродя по монастырям и кладбищам» и списывая надгробные надписи. В 1907–1908 гг. издание увидело свет. Вслед за тем Сайтов начал подготовку более обширного «Петербургского некрополя», руководствуясь уже наработанной методикой. Через пять лет и это издание было осуществлено.

Наиболее трудной и обширной частью программы стало создание «Русского провинциального некрополя». Понимая, что описание кладбищ вне Москвы и Петербурга физически не может быть осуществлено несколькими профессиональными историками, вел. кн. Николай Михайлович вступил в официальную переписку с руководством ведомства православного исповедания. Ее результатом явился указ Св. Синода от 29 ноября 1908 г., которым всем епархиальным и монастырским начальствам предписывалось организовать составление «списков лиц, погребенных в церквах и на кладбищах, с точным обозначением надгробных надписей, сохранившихся на могилах духовных лиц, дворян и наиболее крупных местных общественных деятелей купеческого и других сословий» [7; л. 1]. В марте 1910 г. указ был подтвержден, а по епархиям разослана инструкция, подробно разъяснявшая, какие именно сведения и о каких лицах требуются. Собранные данные предписывалось препровождать в Управление делами вел. кн. Николая Михайловича. Первоначально работу по координации взаимоотношений с епархиальными властями взял на себя личный секретарь последнего А. А. Гоздаво-Голомбиевский (1863–1913). Обремененный, однако, другими обязанностями по многочисленным изданиям и проектам великого князя, он вскоре передал бóльшую часть своих функций сотруднику Московского архива Министерства юстиции В. В. Шереметевскому (1863–1943), который и стал главной движущей силой этого широкомасштабного научного предприятия [о нем см.: 8].

Во взаимоотношениях с духовенством организаторы столкнулись с серьезными трудностями. Действовать приходилось бюрократическим путем, посылая постоянные напоминания и разъяснения. Главный и неизбежный недостаток сотрудничества с местными причтами (а именно они стали непосредственными исполнителями описаний) заключался «в невозможности проверить добросовестность составителей донесений». В своем отчете о ходе работ над «Русским провинциальным некрополем» за 1910 г. Шереметевский отмечал в присланных материалах нередкие «случаи явной небрежности: донесения пишутся очень неразборчиво, криво, на клочках, с ошибками в титулах; во многих донесениях заметно недобросовестное стремление отписаться во что бы то ни стало от неприятного поручения» [9; л. 21 об.]. Часть священнослужителей неверно поняла предъявленные требования: вместо дословного изложения надгробных надписей с биографическими сведениями о погребенных присылались архитектурные описания памятников; другие полагали излишним включать в составляемые списки женщин, детей, родственников бывших хозяев усыпальниц; третьи считали целью предприятия сбор эпитафий и на этом основании не вносили в донесения надписи, содержавшие только даты рождения и смерти, полагая их «обыкновенными». Более полны и добросовестны, вследствие сравнительной немногочисленности погребений, оказались списки, присланные сельскими священниками; духовенство же некоторых крупных городских центров (например, Харькова, Одессы), не желая обследовать местные многотысячные кладбища, ограничилось несколькими десятками фамилий и в ответ на присылаемые запросы, «что должны быть еще покойники», упорно твердило, «что покойников больше нет».

Подольская духовная консистория первоначально выказала бюрократическое рвение. 26 января 1909 г. вышел ее указ к священнослужителям епархии с требованием в месячный срок представить необходимые сведения. Требование, конечно, было абсурдным, невыполнимым. В ответе одного из благочинных, Евгения Лукашевича (2-й

округ Ямпольского уезда) от 11 апреля справедливо указывалось, что «раньше сведений о сих лицах нельзя было доставить, так как до половины марта с. г. могилы на кладбищах и памятники на них — плиты — находились под снежным покровом, отчего нельзя было прочесть надписей на них» [10; л. 250]. Поэтому основная масса донесений поступила лишь летом 1909 г.

На их основании в консистории был составлен и 24 декабря 1909 г. прислан в Управление делами вел. кн. Николая Михайловича машинописный «Список лиц, погребенных в церквах и на кладбищах г. Каменца и приходов Подольской епархии, с обозначением надгробных надписей, сохранившихся на могилах погребенных». Список был оформлен в виде таблицы со следующими графами: «Наименование церквей и приходов», «Имена и фамилии погребенных и где погребены», «Содержание надписей, сохранившихся на могилах» и содержал всего лишь 128 имен. Вследствие столь малого их количества 28 сентября 1910 г. Управление затребовало от Подольской духовной консистории подлинные донесения, на основании которых был составлен этот список, и 11 октября они были высланы. Кроме того, в течение 1910 г. Департаментом духовных дел иностранных исповеданий МВД, через который осуществлялся сбор надгробных надписей с инославных кладбищ, присылались донесения священнослужителей католических приходов и синагог губернии. Наконец, еще весной и летом 1909 г. в Управление поступил ряд списков погребенных на ее территории от священников церквей ведомства протопресвитера военного и морского духовенства.

В целом, к концу 1912 г. основная масса материалов по всем местностям Российской империи была собрана. Методика их обработки была следующей: материалы рассматривались (в случае неполноты отсылались обратно с вопросами), распределялись по губерниям, размечались, нужные сведения выписывались на карточки. После этого те куски донесений, которые были слишком обширны для переписки, но удобны для вырезки, вырезались и вставлялись в общий алфавитный ряд. Параллельно

происходила выписка сведений из печатных источников. По окончании обработки всех предполагаемых источников информации собранная масса карточек распределялась по буквам, а затем по слогам и выстраивалась в общий алфавитный ряд. Использованные подлинники не сохранялись.

При публикации решено было разбить «Русский провинциальный некрополь» на четыре тома-отдела по географическому принципу: Севернорусский, Южно-русский, Западно-русский и Восточно-русский. Шереметевский предполагал, что на каждый будет отведено по одному тому плюс еще один на случай избытка материала по какому-нибудь отделу. Первым был подготовлен том, посвященный северным губерниям. В начале 1914 г. он вышел в свет.

В ходе работы над вторым из предложенных томов (южные губернии) в 1913–1914 гг. выяснилось, что весь собранный материал в одну книгу не помещается, поскольку ее ожидаемый объем превышает объем первого тома (свыше тысячи страниц) в полтора раза. Шереметевский предложил выделить в отдельный том некрополь девяти губерний Центральной России (черновой материал для которого к тому времени был уже подготовлен) и издать его отдельно от некрополя украинских и южнорусских губерний. Мнение это было одобрено вел. кн. Николаем Михайловичем. Вместе с тем последний предложил отложить печатание первой части второго тома вследствие начала Первой мировой войны. Отсрочка оказалась роковой: более не было издано ни одного тома. Шереметевский продолжал заносить на карточки сведения для обеих частей второго тома вплоть до февраля 1917 г. В 1930-х гг. составленная картотека была передана им на хранение в Государственный литературный музей в Москве. В 1996 г. большая часть сохранившихся карточек была издана сотрудниками музея [11]. К сожалению, другая их часть, также находящаяся в фондах ГЛМ, включена в публикацию не была.

Присланные в Управление делами вел. кн. Николая Михайловича материалы по Подольской губернии предполагалось включить в третий,

Западно-русский том «Русского провинциального некрополя». Составители успели произвести лишь предварительную их обработку — на документах есть карандашные пометки, указывающие, какие из присланных данных следует включить в издание. Выписка этих сведений на карточки, по-видимому, не началась. Вследствие этого и карточек по Подольской губернии в ГЛМ нет. Все присланные по ней материалы сохранились в Российском государственном историческом архиве в Санкт-Петербурге в фондах вел. кн. Николая Михайловича (ф. 549, оп. 2, д. 2, 26, 34, 52, 55, 56) и Департамента духовных дел иностранных исповеданий МВД (ф. 821, оп. 150, д. 26, 27). Это уже упоминавшийся список консистории, подлинные донесения причтов с мест, а также изготовленные на их основании в благочиниях сводные перечни по округам.

Использование этих материалов затрудняется их разбросанностью по разным единицам хранения. Лишь одно из указанных восьми дел имеет в заглавии указание на принадлежность находящихся в нем документов к Подольской губернии (ф. 549, оп. 2, д. 26); при этом почти половина из них на самом деле относится к другим местностям (Волынской, Киевской и Полтавской губерниям). Из оставшихся пяти дел фонда 549 дело 2 содержит донесения по ведомству протопресвитера военного и морского духовенства; дело 34 объединяет материалы по Симбирской губернии, но по ошибке архивистов в него попал и сводный список Подольской духовной консистории. Дела 52, 55 и 56 (объемом в несколько сотен листов каждое) особенно сложны для обработки, поскольку содержат вперемешку консисторские и благочиннические списки, а также подлинные донесения по различным территориям и вероисповеданиям на русском, польском, латинском языках. Если сводные списки консисторий и благочинных всегда содержат указание на географическую принадлежность документа (например, «Список лиц, погребенных в церквах и на кладбищах 3-го благочиннического округа Гайсинского уезда» и т. п.), то рапорты отдельных причтов — далеко не в каждом случае. Встречаются донесения без всяких

географических атрибутов; по-видимому, эти сведения содержались в сопроводительных письмах, которые составители «Русского провинциального некрополя» не сохраняли. Иногда на документе стоит лишь сделанная в Управлении делами вел. кн. Николая Михайловича помета цветным карандашом (не всегда разборчивая), обозначающая административную принадлежность населенного пункта, из которого присланы данные. В отдельных, к счастью, немногочисленных случаях, донесения при брошюровке были обрезаны таким образом, что точная географическая атрибуция становится затруднительна; порой по той же причине утрачены концы эпитафий, подписи составлявших списки священнослужителей. Дела 26 и 27 из ф. 821 содержат донесения из приходов Луцко-Житомирской римско-католической епархии в целом; по Подольской губернии это, в основном, дублиеты материалов из дел фонда 549.

Следует отметить, что присланные и сохранившиеся материалы далеко не полны по территориальному охвату. Сверка их, например, со списком православных приходов Подольской епархии показывает, что материалы были присланы только из половины (32 из 65). Из восьми благочиннических округов Балтского уезда донесения поступили из 1-го, 5-го и 8-го, из пяти округов Брацлавского — ни из одного (по уезду были присланы лишь донесения от военных священников из м. Тульчин), из шести округов Винницкого уезда — из первых трех, из пяти округов Гайсинского уезда — из одного 3-го, из семи округов Каменецкого уезда — из 1-го, 4-го, 5-го и 7-го, из всех четырех округов Летичевского уезда, из шести округов Литинского уезда — из первых трех и 6-го, из всех четырех округов Могилевского уезда, кроме 1-го, из пяти округов Ольгопольского уезда — только из 2-го и 5-го, из пяти округов Проскуровского уезда — из первых трех, из пяти округов Ушицкого уезда — из 2-го, 3-го и 4-го, из пяти округов Ямпольского уезда — из 1-го и 2-го. Совсем не прислали сведений такие уездные города, как Брацлав, Гайсин, Летичев, Литин, Новая Ушица, Ямполь. Благочинные некоторых округов ограничились присылкой сведений

об одном-двух погребенных. Иногда можно с уверенностью сказать, что местное духовенство пренебрегло порученным делом. Например, благочинный 5-го округа Балтского у. Иулиан Щербинский рапортовал об отсутствии надписей уже в марте, когда надгробия еще только-только должны были освободиться от снега. В других случаях священнослужители неверно поняли предъявленные требования и полагали, что «обычные» надгробия, содержащие информацию лишь об именах и датах жизни, описывать не следует. Так, благочинный 7-го округа Каменецкого уезда Климент Мифтальский сообщал, что в приходах округа «есть похороненные на погостах церковных и на кладбищах лица духовного звания и дворяне, но на могилах сих лиц или не сохранилось памятников, или, если сохранились памятники, то не сохранились на них надписи, или, если и сохранились надписи, то они свидетельствуют о том, кто похоронен под этими памятниками. Кроме того, похороненные лица не выдавались какими-нибудь особенными заслугами» [10; л. 181-181 об.]. На этом основании рапорт содержал сведения лишь об одном погребенном.

По нашим подсчетам, общее количество имен, содержащихся в материалах к «Русскому провинциальному некрополю» по Подольской епархии составляет 1737. Из них 1210 относятся к погребенным на православных кладбищах, 516 — на католических, 11 — на иудейских. Подробный географический указатель ко всем этим документам, с исчислением количества погребенных на каждом кладбище, см. в *Приложении*.

Нет сомнения, что материалы к «Русскому провинциальному некрополю» (как в целом, так и по Подольской губернии в частности) представляют значительный интерес для историков и краеведов. Почти все надгробия, о которых шла речь в донесениях, ныне уже исчезли. В настоящее время, помимо изучения и обработки всего комплекса этих документов, нами начата подготовка их к постепенной публикации. В качестве пилотного

проекта в 2003 г. в издательстве «ВИРД» опубликованы материалы к «Русскому провинциальному некрополю» по уральским епархиям [12].

1. Московский некрополь. Т. 1–3. СПб., 1907–1908.
2. Петербургский некрополь. Т. 1–4. СПб., 1912–1913.
3. Русский провинциальный некрополь. Т. 1. М., 1914.
4. *Шилов Д. Н.* «Русский некрополь» великого князя Николая Михайловича: История научного предприятия. Ч. 1. Описание кладбищ в Москве и Петербурге // Археографический ежегодник за 2002 год. М., 2004. С. 133–148.
5. *Шилов Д. Н.* «Русский некрополь» великого князя Николая Михайловича: История научного предприятия. Ч. 2. Описание провинциальных погребений // Археографический ежегодник за 2003 год. М., 2004. С. 154–194.
6. Письмо Б. Л. Модзалевского А. В. Смирнову от 6 ноября 1904 г. // Ежегодник Рукописного отдела Пушкинского Дома на 1996 год. СПб., 2001. С. 118–119.
7. Российский государственный исторический архив (Санкт-Петербург), ф. 549, оп. 2, д. 1.
8. *Ястржембский Д. А.* «Московский архивариус» В. В. Шереметевский // Краеведы Москвы. М., 1997. С. 211–226.
9. Российский государственный исторический архив (Санкт-Петербург), ф. 549, оп. 1, д. 1103.
10. Российский государственный исторический архив (Санкт-Петербург), ф. 549, оп. 2, д. 52.
11. Река времен: Альманах истории и культуры. Кн. 4. М., 1996.
12. Материалы к «Русскому провинциальному некрополю» великого князя Николая Михайловича (по документам РГИА). Вып. 1. Екатеринбургская, Оренбургская и Пермская епархии / Публ. *Д. Н. Шилова*. СПб., 2003. 96 с. (Российский некрополь. Вып. 14).

Приложение

**ГЕОГРАФИЧЕСКИЙ УКАЗАТЕЛЬ МАТЕРИАЛОВ РГИА
К «РУССКОМУ ПРОВИНЦИАЛЬНОМУ НЕКРОПОЛЮ»
ПО ПОДОЛЬСКОЙ ГУБЕРНИИ**

Настоящий указатель представляет собой роспись всех хранящихся в РГИА материалов к «Русскому провинциальному некрополю» по Подольской губернии. Сведения разбиты по вероисповеданиям, затем — по уездам, внутри последних — по населенным пунктам в алфавитном порядке, с выведением вперед административного центра. Каждая запись содержит название города или села, церкви, при которой находилось кладбище (если названия церкви нет в документе, то оно приводится в квадратных скобках), в скобках после этого — количество упоминаемых в нём лиц, и, наконец, архивный шифр. Поскольку основная часть описываемых материалов хранится в фонде 549 (оп. 2), то номера фонда и описи указываются лишь у документов из ф. 821. В указателе используются сокращения: г. — город, м. — местечко, с. — село, у. — уезд, ц. — церковь. Для уточнения названий населенных пунктов и церквей использовались издания: Справочная книжка Подольской епархии на 1904 год. Каменец-Подольск, 1904; Алфавитные списки церквей римско-католического, евангелическо-лютеранского и евангелическо-реформатского исповеданий в империи. СПб., 1885.

Православные

Балтский у.

Балта, г., Рождество-Богородицкий собор (2). Д. 52, л. 182.

Балта, г., Феодосиевский монастырь, Николаевская ц. (1). Д. 52, л. 189, 190
(то же: д. 34, л. 154).

Бендзари, с., [Успенская ц.] (1). Д. 52, л. 187 (то же: д. 34, л. 154).

Борсуки, с., [Димитриевская ц.] (1). Д. 52, л. 186 (то же: д. 34, л. 154).

Грушка, с., [Покровская ц.] (3). Д. 52, л. 192 об.

Данилова Балка, с., [Чудо-Михайловская ц.] (2). Д. 52, л. 192 об.

Каменная Криница, с., [Троицкая ц.] (3). Д. 52, л. 192 об.

Каменный Брод, с., [Димитриевская ц.] (1). Д. 52, л. 192 об.
Лесничевка, с., [Рождество-Богородичная ц.] (4). Д. 52, л. 188.
Лозовата, с., [Димитриевская ц.] (1). Д. 52, л. 192 об.
Луполова, с., [Покровская ц.] (1). Д. 52, л. 193.
Люшневата, с., [Параскевская ц.] (2). Д. 52, л. 193.
Мечетна-Великая, с., [Рождество-Богородичная ц.] (1). Д. 52, л. 191 (то же:
д. 34, л. 154 об.).
Молдавка, с., [Чудо-Михайловская ц.] (1). Д. 52, л. 193.
Мошняги, с., Иоанно-Богословская ц. (2). Д. 52, л. 185.
Новоселица, с., [Рождество-Богородичная ц.] (1). Д. 52, л. 193.
Обжила, с., Успенская ц. (4). Д. 52, л. 184.
Разношинцы, с., [Михайловская ц.] (1). Д. 52, л. 193.
Саббатиновка, с., [Рождество-Богородичная ц.] (4). Д. 52, л. 193, 193 об.
Саражинка, [Покровская ц.], с. (2). Д. 34, л. 154.
Синьки, с., [Покровская ц.] (1). Д. 52, л. 193 об.
Таужна, с., [Успенская ц.] (2). Д. 52, л. 193 об.
Трояны, с., [Димитриевская ц.] (1). Д. 52, л. 193 об.
Чемирполь, с., [Чудо-Михайловская ц.] (1). Д. 52, л. 193 об.
Чернече, с., Михайловская ц. (3). Д. 52, л. 183 (то же: д. 34, л. 153 об.).

Брацлавский у.

Тульчин, м., приходское кладбище, участок 11-го стрелкового полка 19-й пехотной дивизии. (25). Д. 2, л. 26-27.
Тульчин, м., приходское кладбище, участок 76-го пехотного Кубанского полка (88). Д. 2, л. 24-25.
Тульчин, м., Николаевская кладбищенская ц., участок 76-го пехотного Кубанского полка (35). Д. 2, л. 22-23.
Участок 9-го стрелкового п. 19-й пехотной дивизии на кладбище у м. Тульчин (27). Д. 2, л. 21.

Винницкий у.

- Винница, г., [Преображенский собор], приходское кладбище (35). Д. 52, л. 194-195 (то же: д. 34, л. 155).
- Байковка, с., [Покровская ц.] (3). Д. 52, л. 198 об. (то же: д. 34, л. 154 об.).
- Бобрка, с., [Покровская ц.] (2). Д. 52, л. 198 об. (то же: д. 34, л. 154 об.).
- Браилов, м., Троицкий женский православный монастырь (9). Д. 55, л. 22.
- Глинск, с., [Успенская ц.] (2). Д. 52, л. 198 об.
- Голяки, с., [Михайловская ц.] (2). Д. 52, л. 198 об.-199 (то же: д. 34, л. 154 об.-155).
- Гулевцы, с., [Рождество-Богородичная ц.] (2). Д. 52, л. 199.
- Гуменна, с., [Космо-Дамиановская ц.] (1). Д. 52, л. 195.
- Жигаловка, с., [Параскевская ц.] (1). Д. 52, л. 199.
- Журавное, с., [Рождество-Богородичная ц.] (1). Д. 52, л. 199.
- Заливанщина, с., [Троицкая ц.] (3). Д. 52, л. 199.
- Калиновка, м., [Параскевская ц.] (1). Д. 52, л. 198 об.
- Козинцы, с., [Крестовоздвиженская ц.] (2). Д. 52, л. 195.
- Кордылевка, с., [Димитриевская ц.] (5). Д. 52, л. 199 об.
- Крушлинцы Большие, с., [Иоанно-Предтеченская ц.] (1). Д. 52, л. 195 об.
- Крушлинцы Малые, с., [Покровская ц.] (1). Д. 52, л. 195 об.
- Николаевка, с., [Николаевская ц.] (1). Д. 52, л. 199 об.
- Павловка, с., [Иоанно-Богословская ц.] (1). Д. 52, л. 199 об.
- Парпуровцы, с., [Покровская ц.] (4). Д. 52, л. 195 об.
- Пиков-Новый, м., [Покровская ц.] (3). Д. 52, л. 199 об. (то же: д. 34, л. 155).
- Пиков-Старый, м., [Троицкая ц.] (3). Д. 52, л. 199 об.-200 (то же: д. 34, л. 155 об.).
- Писаревка, с., [Покровская ц.] (1). Д. 52, л. 195 об.
- Слободка-Яновская, с., [Параскевская ц.] (1). Д. 52, л. 200.
- Сокиринцы, с., [Димитриевская ц.] (5). Д. 52, л. 195 об.
- Уладовка, с., [Успенская ц.] (3). Д. 52, л. 200.
- Хомутинцы, с., [Иоанно-Богословская ц.] (3). Д. 52, л. 200.
- Цвижин, с., [Космо-Дамиановская ц.] (1). Д. 52, л. 196.

Шереметка, с., [Николаевская ц.] (2). Д. 52, л. 197 (то же: д. 34, л. 155 об.).

Янов, м., [Николаевская ц.] (2). Д. 52, л. 200 (то же: д. 34, л. 155).

Гайсинский у.

Басаличевка, с., Иоанно-Богословская ц. (1). Д. 26, л. 2.

Белоусовка, с. Михайловская ц. (2). Д. 26, л. 2.

Бродок, с., Иоанно-Богословская ц. (1). Д. 26, л. 2.

Глубочек, с., Космо-Дамиановская ц. (2). Д. 26, л. 2.

Губник, с., Михайловская ц. (3). Д. 26, л. 2.

Ладыжин м., участки 75-го пехотного Севастопольского полка в приходах
Успенской (2) и Христорождественской (122) цц. Д. 2, л. 17-20.

Ладыжин, м., Успенская ц. (7). Д. 26, л. 2 об. (то же: д. 34, л. 155 об.).

Метановка, с., Успенская ц. (3). Д. 26, л. 3 (то же: д. 34, л. 155 об.).

Орловка, с., Димитриевская ц. (1). Д. 26, л. 3.

Петрашевка, с., Николаевская ц. (2). Д. 26, л. 3.

Поборка, с., Покровская ц. (1). Д. 26, л. 3.

Слобода Ладыжинская, с., Крестовоздвиженская ц. (3). Д. 26, л. 3 (то же:
д. 34, л. 156).

Соболевка, м., Рождество-Богородичная ц. (1). Д. 26, л. 3.

Степашки, с., Рождество-Богородичная ц. (2). Д. 26, л. 3 об.

Уляница, с., Троицкая ц. (1). Д. 26, л. 3 об.

Хутора Ладыжинские, с., Димитриевская ц. (2). Д. 26, л. 3 об. (то же: д. 34,
л. 156).

Четвертиновка, с., Рождество-Богородичная ц. (2). Д. 26, л. 3 об. (то же: д. 34,
л. 156).

Шимановка, с., Михайловская ц. (1). Д. 26, л. 3 об.

Ярмолинцы, с., Николаевская ц. (3). Д. 26, л. 3 об.

Каменецкий у.

Камень-Подольский, г., Всесвятская кладбищенская ц. (14). Д. 52, л. 178-180
(то же: д. 34, л. 150, 151-152 об.).

Каменец-Подольский, г., городское кладбище, участок 74-го пехотного
Ставропольского полка (90). Д. 2, л. 15-16.

Каменец-Подольский, г., Иконы Казанской Божьей матери кафедральный
(новый) собор (2). Д. 52, л. 170 (то же: д. 34, л. 149 об.).

Каменец-Подольский, г., Иоанно-Предтеченская ц. (старый собор) (3). Д. 34,
л. 149-149 об., 150-150 об.

Каменец-Подольский, г., Николаевская ц. (1). Д. 52, л. 169 (то же: д. 34,
л. 150 об.).

Брага, с., Николаевская ц. (5). Д. 52, л. 172 (то же: д. 34, л. 152 об.-153).

Гринчук, с., [Успенская ц.] (2). Д. 52, л. 175 (то же: д. 34, л. 153-153 об.).

Жерде, с., [Кирилло-Мефодиевская ц.] (2). Д. 52, л. 176 об.-177.

Кадиевцы, с., [Рождество-Богородичная ц.] (3). Д. 34, л. 153 об.; д. 52, л. 176
об.-177.

Княгинин, с., [Рождество-Богородичная ц.] (1). Д. 34, л. 152 об.

Лесковцы, с., [Димитриевская ц.] (1). Д. 52, л. 176 об.-177.

Нагоряне, с., [Покровская ц.] (1). Д. 52, л. 173.

Ольховец, с., [Николаевская ц.] (1). Д. 52, л. 181 (то же: д. 34, л. 153 об.).

Параевка, с., [Покровская ц.] (1). Д. 52, л. 176 об.-177.

Приворотье, с., [Вознесенская ц.] (2). Д. 52, л. 176 об.-177.

Пукляки, с., [Николаевская ц.] (1). Д. 52, л. 176 об.-177.

Руда, с., [Покровская ц.] (10). Д. 52, л. 174 (то же: д. 34, л. 153).

Сокол, с., Архангело-Михайловская ц. (1). Д. 52, л. 171.

Летичевский у.

Бибехи, с., [Николаевская ц.] (2). Д. 52, л. 202.

Богдановцы, с., [Николаевская ц.] (2). Д. 52, л. 204.

Вербка Мурованная, с., [Николаевская ц.] (4). Д. 52, л. 202 об.

Войтовцы, с., [Варваринская ц.] (3). Д. 52, л. 201 (то же: д. 34, л. 156 об.).

Волосовцы, с., [Покровская ц.] (1). Д. 52, л. 204.

Голосков, с., [Николаевская ц.] (5). Д. 52, л. 204.

Гредчинцы, с., [Васильевская ц.] (5). Д. 52, л. 204 об. (то же: д. 34, л. 156).

Гримячка, с., [Преображенская ц.] (1). Д. 52, л. 202.

Давидковцы, с., [Троицкая ц.] (4). Д. 52, л. 204 об.

Деражня, м., Михайловская ц. (5). Д. 52, л. 207-207 об. (то же: д. 34, л. 156 об.-157).

Загинцы, с., [Покровская ц.] (3). Д. 52, л. 202.

Зиньков, м., Вознесенская ц. (3). Д. 52, л. 203 (то же: д. 34, л. 157 об.).

Зиньков, м., Михайловская ц. (1). Д. 52, л. 202 об.

Зиньков, м., Покровская ц. (2). Д. 52, л. 202 об.

Зиньков, м., Троицкая ц. (2). Д. 52, л. 202 об.

Игнатовцы, с., [Преображенская ц.] (5). Д. 52, л. 204 об. (то же: д. 34, л. 156).

Козачки, с., [Рождество-Богородичная ц.] (1). Д. 52, л. 201 (то же: д. 34, л. 156 об.).

Коржовцы, с., Рождество-Богородицкий мужской монастырь (2). Д. 51, л. 46 (то же: д. 34, л. 161).

Крутыбороды, с., [Димитриевская ц.] (3). Д. 52, л. 202 об.-203 (то же: д. 34, л. 157 об.).

Мазники, с., Иоанно-Предтеченская ц. (1). Д. 52, л. 208 (то же: д. 34, л. 157).

Марковцы, с., [Михайловская ц.] (1). Д. 52, л. 201 (то же: д. 34, л. 156 об.).

Масиовцы, с., [Михайловская ц.] (2). Д. 52, л. 204.

Меджибож, м., [Успенская ц.] (4). Д. 52, л. 204 об., 205).

Моломолинцы, с., [Рождество-Богородичная ц.] (1). Д. 52, л. 204 об.

Пироговка, с., [Иоанно-Богословская ц.] (1). Д. 52, л. 202 об.

Пироговцы, с., [Параскевская ц.] (3). Д. 52, л. 205 (то же: д. 34, л. 157 об.).

Редвинцы, с., [Покровская ц.] (4). Д. 52, л. 205.

Русановцы, с., [Крестовоздвиженская ц.] (2). Д. 52, л. 205 (то же: д. 34, л. 157 об.).

Слободо-Шелехов, с., [Иоанно-Богословская ц.] (4). Д. 52, л. 209 (то же: д. 34, л. 157).

Снитовка, м., [Покровская ц.] (3). Д. 52, л. 201 (то же: д. 34, л. 156 об.).

Ставница, с., [Димитриевская ц.] (4). Д. 52, л. 205 (то же: д. 34, л. 156).

Стуфчинцы, с., [Михайловская ц.] (2). Д. 52, л. 205.

Сутковцы, с., [Покровская ц.] (1). Д. 52, л. 202.

Терешовцы, с., [Михайловская ц.] (4). Д. 52, л. 205.

Ходаки, с., [Покровская ц.] (3). Д. 52, л. 211 а (то же: д. 34, л. 157).

Шейнцы, с., [Рождество-Богородичная ц.] (2). Д. 52, л. 210 (то же: д. 34, л. 157).

Шпичинцы Великие, с., [Космо-Дамиановская ц.] (5). Д. 52, л. 205 об.

Шрубков, с., [Покровская ц.] (3). Д. 52, л. 205 об. (то же: д. 34, л. 157 об.).

Ярославка, с., [Христорождественская ц.] (2). Д. 52, л. 205 об. (то же: д. 34, л. 157 об.).

Яськовцы, с., Николаевская ц. (1). Д. 52, л. 211 б (то же: д. 34, л. 157-157 об.).

Литинский у.

Багриновцы, с., [Успенская ц.] (7). Д. 52, л. 212.

Балин, с., [Успенская ц.] (8). Д. 52, л. 215 об. (то же: д. 34, л. 158).

Бруслинов, с., [Рождество-Богородичная ц.] (1). Д. 52, л. 216.

Дашковцы, с., [Иоанно-Богословская ц.] (6). Д. 52, л. 213.

Дьяковцы, с., [Покровская ц.] (2). Д. 52, л. 216.

Зиновинцы, с., [Троицкая ц.] (3). Д. 52, л. 216.

Ивча, с., [Успенская ц.] (1). Д. 52, л. 216-216 об.

Кожухов, с., [Михайловская ц.] (1). Д. 52, л. 216 об.

Куриловка, с., [Преображенская ц.] (3). Д. 52, л. 216 об.

Кусиковцы, с., [Рождество-Богородичная ц.] (2). Д. 52, л. 216 об.

Лопатинцы, с., [Чудо-Михайловская ц.] (2). Д. 52, л. 217.

Майдан-Куриловский (Майдан-Треповский), с., [Покровская ц.] (1). Д. 52, л. 216 об. (то же: д. 34, л. 158).

Маньковцы, с., [Покровская ц.] (2). Д. 52, л. 217 (то же: д. 34, л. 158).

Новоселица-Литинская, с., [Иоанно-Богословская ц.] (1). Д. 52, л. 216 об.

Осолинка, с., [Введенская ц.] (2). Д. 52, л. 216 об.

Пилява, м., Успенская ц. (1). Д. 52, л. 218.

Селище, с., [Вознесенская ц.] (23) Д. 52, л. 214-215.

Токаровка, с., [Космо-Дамиановская ц.] (2). Д. 52, л. 217-217 об. (то же: д. 34, л. 158).

Требухи, с., [Крестовоздвиженская ц.] (4). Д. 52, л. 216 об.

Могилевский у.

Могилев-Подольский, г., гарнизонное кладбище (13). Д. 2, л. 14.

Беляне Шаргородские, с., [Иоанно-Богословская ц.] (5). Д. 52, л. 219 об. (то же: д. 34, л. 158 об.).

Будное, с., [Димитриевская ц.] (1). Д. 52, л. 222.

Бырлинцы Лессовые, с., [Михайловская ц.] (нет). Д. 52, л. 222.

Вендычане, с., [Рождество-Богородичная ц.] (1). Д. 52, л. 219 об.

Володовцы, с., [Иоанно-Богословская ц.] (2). Д. 52, л. 222.

Гибаловка, с., [Георгиевская ц.] (нет). Д. 52, л. 222.

Грабовцы, с., [Покровская ц.] (нет). Д. 52, л. 222.

Долговцы, с., [Успенская ц.] (3). Д. 52, л. 222.

Жеребиловка, с., [Николаевская ц.] (4). Д. 52, л. 225 (то же: д. 34, л. 158).

Згорай, с., [Параскевская ц.] (2). Д. 52, л. 222, 222 об.

Ивашковцы, с., [Рождество-Богородичная ц.] (1). Д. 52, л. 222 об.

Калиновка, с., [Онуфриевская ц.] (2). Д. 52, л. 222 об.

Карышков, с., [Георгиевская ц.] (1). Д. 52, л. 222 об.

Кацмазов, с., [Покровская ц.] (2). Д. 52, л. 222 об.

Конатковцы, с., [Крестовоздвиженская ц.] (2). Д. 52, л. 219 об.

Копайгород, м., [Рождество-Богородичная ц.] (нет). Д. 52, л. 222 об.

Котюжане, с., [Николаевская ц.] (2). Д. 52, л. 219 об.-220 (то же: д. 34, л. 158 об.).

Кошаринцы, с., [Троицкая ц.] (1). Д. 52, л. 222 об.

Кричановка, с., [Михайловская ц.] (2). Д. 52, л. 220 (то же: д. 34, л. 158 об.).

Кукавка, с., [Димитриевская ц.] (6). Д. 52, л. 225-226.

Курашовцы, с., [Успенская ц.] (2). Д. 52, л. 220.

Лозова, с., Покровская ц. (2). Д. 52, л. 220.

Лучинец, м., [Покровская ц.] (1). Д. 52, л. 220.

Лучинчик, с., [Михайловская ц.] (1). Д. 52, л. 220.

Млиновка, с., [Успенская ц.] (3). Д. 52, л. 220.

Насековка, с., [Николаевская ц.] (1). Д. 52, л. 222 об.

Нишовцы, с., [Рождество-Богородичная ц.] (2). Д. 52, л. 227.

Обухов, с., [Параскевская ц.] (3). Д. 52, л. 222 об.

Ольчедаев Высший, с., [Покровская ц.] (2). Д. 52, л. 220.

Перепильчинцы, с., [Николаевская ц.] (2). Д. 52, л. 223.

Плебановка, с., [Покровская ц.] (1). Д. 52, л. 223.

Плоская, с., [Димитриевская ц.] (1). Д. 52, л. 220.

Поповцы, с., [Успенская ц.] (нет). Д. 52, л. 223.

Рекечинцы, д., [Анно-Зачатьевская ц.] (2). Д. 52, л. 223.

Ровно, с., [Иоанно-Богословская ц.] (4). Д. 52, л. 227 (то же: д. 34, л. 158-158 об.).

Следи, с., [Крестовоздвиженская ц.] (1). Д. 52, л. 220 об.

Слобода Шаргородская, с., Троицкая ц. (1). Д. 52, л. 223.

Слобода-Шаргородская, с., Рождество-Богородичная ц. (1). Д. 52, л. 223.

Слобода-Ярышевская, с., [Покровская ц.] (3). Д. 52, л. 228 (то же: д. 34, л. 158 об.).

Сугаки, с., [Симеоновская ц.] (1). Д. 52, л. 220.

Тропова, с., [Иоанно-Зачатьевская ц.] (2). Д. 52, л. 220 об.

Хреновка, с., [Николаевская ц.] (нет). Д. 52, л. 223.

Шаргород, м., Николаевский мужской монастырь (4). Д. 52, л. 254 (то же: д. 34, л. 161).

Шаргород, м., [Иоанно-Предтеченская ц.] (1). Д. 52, л. 223 (то же: д. 34, л. 158 об.-159).

Юрковцы, с., [Михайловская ц.] (2). Д. 52, л. 228 (то же: д. 34, л. 158 об.).

Ольгопольский у.

Бершадь, м., Преображенский мужской монастырь (нет). Д. 51, л. 55.

Болган, с., [Рождество-Богородичная ц.] (3). Д. 52, л. 231 об.

Волоско-Крикливец, с., [Казанская ц.] (1). Д. 52, л. 229 об.-230.

Волядынка, с., [Параскевская ц.] (2). Д. 52, л. 231 об.

Гоноровка, с., [Иоанно-Богословская ц.] (1). Д. 52, л. 231 об. (то же: д. 34, л. 159).

Гребля-Попова, с., [Михайловская ц.] (3). Д. 52, л. 229 об. (то же: д. 34, л. 159).

Димитрашковка, с., [Николаевская ц.] (4). Д. 52, л. 231 об.-232.

Загнитков, м., [Михайловская ц.] (3). Д. 52, л. 232 (то же: д. 34, л. 160).

Каташин, с., [Покровская ц.] (2). Д. 52, л. 229 об. (то же: д. 34, л. 159).

Ободовка, м., [Успенская ц.] (2). Д. 52, л. 230.

Окница, с., [Димитриевская ц.] (2). Д. 52, л. 232.

Песчанка, м., [Успенская ц.] (3). Д. 52, л. 232 (то же: д. 34, л. 159).

Подойма, с., [Троицкая ц.] (3). Д. 52, л. 232 об. (то же: д. 34, л. 159).

Рашков, м., Троицкая ц. (3). Д. 52, л. 232 об.

Слободо-Вербка, с., [Рождество-Богородичная ц.] (3). Д. 52, л. 229-229 об. (то же: д. 34, л. 159).

Слободо-Ободовка, с., [Михайловская ц.] (2). Д. 52, л. 230-230 об.

Торкановка, с., [Покровская ц.] (1). Д. 52, л. 230.

Чарномин, с., [Рождество-Богородичная ц.] (2). Д. 52, л. 230.

Проскуровский у.

Проскуров, г., Покровская кладбищенская ц. (10). Д. 52, л. 234, 236 (то же: д. 34, л. 159 об.).

Аркадьевцы, с., [Параскевская ц.] (8). Д. 52, л. 235.

Баламутовка, с., [Михайловская ц.] (3). Д. 52, л. 237.

Бруниовка, с., [Покровская ц.] (1). Д. 52, л. 239.

Бубновка-Великая, с., [Михайловская ц.] (3). Д. 52, л. 239 (то же: д. 34, л. 159 об.).

Везденки, с., [Рождество-Богородичная ц.] (2). Д. 52, л. 235.

Водычки, с., [Рождество-Богородичная ц.] (4). Д. 52, л. 235.

Волица, с., [Чудо-Михайловская ц.] (нет). Д. 52, л. 235 об.

Волковцы Высшие, с., [Михайловская ц.] (2). Д. 52, л. 237 об.-238 (то же: д. 34, л. 159 об.).

Волковцы Низшие, с., [Рождество-Богородичная ц.] (2). Д. 52, л. 237 об.

Глезнев, с., [Покровская ц.] (2). Д. 52, л. 235.

Глушковцы, с., [Параскевская ц.] (2). Д. 52, л. 237-237 об.

Глядки, с., [Михайловская ц.] (2). Д. 52, л. 241.

Гриневцы Лессовые, с., [Параскевская ц.] (нет). Д. 52, л. 235.

Грузевица, с., [Рождество-Богородичная ц.] (3). Д. 52, л. 235.

Жилинцы, с., [Николаевская ц.] (2). Д. 52, л. 237 об.

Завалийки, с., [Михайловская ц.] (2). Д. 52, л. 239.

Зарудье, с., [Иоанно-Богословская] (нет). Д. 52, л. 236 об.

Иванковцы Олешинские, с., [кладбищенская ц. во имя Григория Богослова] (2). Д. 52, л. 234, 235 (то же: д. 34, л. 159 об.).

Казимирка, с., [Введенская ц.] (1). Д. 52, л. 237.

Калиновка, с., [Димитриевская ц.] (2). Д. 52, л. 235-235 об.

Катериновка, с., [Успенская ц.] (3). Д. 52, л. 239.

Климашовка, с., [Параскевская ц.] (1). Д. 52, л. 235 об.

Малашовцы, с., [Михайловская ц.] (1). Д. 52, л. 235 об.

Малиничы, с., [Иоанно-Богословская ц.] (5). Д. 52, л. 237 об.

Михалковцы, с., [Параскевская ц.] (1). Д. 52, л. 237.

Николаев, м., [Покровская ц.] (4). Д. 52, л. 239-239 об. (то же: д. 34, л. 159 об.).

Олешин, с., [Крестовоздвиженская ц.] (5). Д. 52, л. 235 об.

Осташки, с., [Николаевская ц.] (2). Д. 52, л. 235 об.

Павликовцы, с., [Введенская ц.] (1). Д. 52, л. 239 об.

Пасечна, с., [Покровская ц.] (4). Д. 52, л. 237.

Пашковцы, с., [Рождество-Богородичная ц.] (2). Д. 52, л. 234-234 об., 235 об.

Педосы, с., [Покровская ц.] (4). Д. 52, л. 236.

Печиски, с., [Вознесенская ц.] (1). Д. 52, л. 236.

Редкодубы, с., [Вознесенская ц.] (6). Д. 52, л. 239 об.

Ружична, с., [Успенская ц.] (5). Д. 52, л. 236.

Сарнов, с., [Крестовоздвиженская ц.] (7). Д. 52, л. 239 об.-240.

Сатанов, м., Троицкий женский монастырь (2). Д. 52, л. 164-165.

Сказинцы, с., [Михайловская ц.] (1). Д. 52, л. 237 об.

Томашовка Низшая, с., [Иоанно-Златоустовская ц.] (1). Д. 52, л. 237 об.

Тырановка, с., [Покровская ц.] (4). Д. 52, л. 236.

Ходаковцы, с., [Покровская ц.] (3). Д. 52, л. 236.

Ходьковцы, с., [Михайловская ц.] (1). Д. 52, л. 236.

Черепова, с., [Троицкая ц.] (нет). Д. 52, л. 236 об.

Череповка, с., [Иоанно-Богословская ц.] (2). Д. 52, л. 236 об.

Черноостров, м., [Преображенская ц.] (1). Д. 52, л. 240 (то же: д. 34, л. 159 об.).

Юхимовцы, с., [Троицкая ц.] (2). Д. 52, л. 240.

Ярмолинцы, м., [Троицкая ц.] (2). Д. 52, л. 237 об.

Ушицкий у.

Бакота, с., [Покровская ц.] (1). Д. 52, л. 242.

Бодачевка, с., [Казанская ц.] (8). Д. 52, л. 242.

Борсуковцы, с., [Успенская ц.] (1). Д. 52, л. 247.

Вахновцы, с., [Михайловская ц.] (4). Д. 52, л. 247.

Воробьевка, с., [Параскевская ц.] (1). Д. 52, л. 244.

Выхватневцы, с., [Покровская ц.] (3). Д. 52, л. 242 (то же: д. 34, л. 160).

Голозубинцы, с., [Николаевская ц.] (3). Д. 52, л. 244.

Грушка, с., [Успенская ц.] (нет). Д. 52, л. 242 об.

Дунаевцы, м., [Вознесенская ц.] (2). Д. 52, л. 244.

Дурняковцы, с., [Троицкая ц.] (1). Д. 52, л. 242 об.

Жванчик, м., [Успенская ц.] (4). Д. 52, л. 242 об.

Иванковцы, с., [Иоанно-Богословская ц.] (3). Д. 52, л. 247-247 об.

Китайгород, м., [Богородичный собор] (2). Д. 52, л. 242 об.

Козодавинцы, с., [Михайловская ц.] (нет). Д. 52, л. 243 об.

Колачковцы, с., [Рождество-Богородичная ц.] (нет). Д. 52, л. 243 об.

Кониловка, с., [Михайловская ц.] (1). Д. 52, л. 242-242 об.
Корначевка, с., [Параскевская ц.] (1). Д. 52, л. 245.
Кривчане, с., [Иоанно-Богословская ц.] (1). Д. 52, л. 247 об.
Кривчик, м., [Казанская ц.] (1). Д. 52, л. 242 об.
Крушановка, с., [Успенская ц.] (2). Д. 52, л. 242 об.
Кужелева-Малая, с., [Михайловская ц.] (2). Д. 52, л. 247 об.
Куриловцы-Зеленые, с., [Успенская ц.] (2). Д. 52, л. 247 об.
Лесковцы, с., [Успенская ц.] (1). Д. 52, л. 247 об.
Лоевцы, с., [Успенская ц.] (1). Д. 52, л. 247 об.
Лысец, с., [Рождество-Богородичная ц.] (2). Д. 52, л. 242 об. (то же: д. 34, л. 160).
Миньковцы, м., [Михайловская ц.] (1). Д. 52, л. 247 об.
Михаловка, с., [Михайловская ц.] (нет). Д. 52, л. 242 об.
Мицевцы, с., [Успенская ц.] (4). Д. 52, л. 244-244 об.
Могилевка, с., Михайловская ц. (1). Д. 52, л. 244 об.-245.
Могилевка, с., упраздненный старый погост разобранной деревянной Успенской ц. (5). Д. 52, л. 244 об. (то же: д. 34, л. 160 об.).
Нефедовцы, с., [Рождество-Богородичная ц.] (1). Д. 52, л. 243.
Отроков, с., [Параскевская ц.] (2). Д. 52, л. 247 об.
Песец, с., [Рождество-Богородичная ц.] (4). Д. 52, л. 247 об.-248 (то же: д. 34, л. 160 об.).
Побойна-Великая, с., [Михайловская ц.] (1). Д. 52, л. 248.
Побоянка-Малая, с., [Димитриевская ц.] (1). Д. 52, л. 248.
Проскуровка, с., [Николаевская ц.] (1). Д. 52, л. 245-245 об.
Рахновка, с., [Боголюбская Иконы Божьей Матери ц.] (2). Д. 52, л. 245 об.
Рогозна, с., [Иоанно-Богословская ц.] (1). Д. 52, л. 243 (то же: д. 34, л. 160).
Рункошев, с., [Покровская ц.] (2). Д. 52, л. 243 (то же: д. 34, л. 160).
Сечинцы, с., [Рождество-Богородичная кладбищенская ц.] (6). Д. 52, л. 245 об.-246.
Соколец, м., [Покровская ц.] (2). Д. 52, л. 248.

- Солобковцы, м., [Успенская ц.] (3). Д. 52, л. 245 об.
- Старая Ушица, г., [Николаевская ц.] (3). Д. 52, л. 243-243 об.
- Студеница, м., [Михайловская ц.] (1). Д. 52, л. 243.
- Супруньковцы, с., [Крестовоздвиженская ц.] (3). Д. 52, л. 243 (то же: д. 34, л. 160 об.).
- Татариски, с., [Михайловская ц.] (5). Д. 52, л. 246 (то же: д. 34, л. 160 об.).
- Теремцы, с., [Параскевская ц.] (1). Д. 52, л. 243.
- Тимков, с., [Иоанно-Богословская ц.] (3). Д. 52, л. 248.
- Тынна, м., [Рождество-Богородичная ц.] (2). Д. 52, л. 246.
- Хребтьев, с., [Михайловская ц.] (2). Д. 52, л. 247 об. (то же: д. 34, л. 160 об.).
- Чабановка, с., [Николаевская ц.] (1). Д. 52, л. 248.
- Чаньков, с., [Михайловская ц.] (2). Д. 52, л. 246.
- Шелестяне, с., [Покровская ц.] (2). Д. 52, л. 248.
- Яцковцы, с., [Михайловская ц.] (нет). Д. 52, л. 243 об.
- Ямпольский у.*
- Бабчинцы, с., Покровская ц. (6). Д. 52, л. 251-251 об. (то же: д. 34, л. 157 об., 161).
- Березовка, с., Введенская ц. (1). Д. 52, л. 251 об.
- Березовка, с., Успенская ц. (4). Д. 52, л. 251 об. (то же: д. 34, л. 161).
- Боровка, с., Иоанно-Богословская ц. (3). Д. 52, л. 252.
- Букатинка, с., [Крестовоздвиженская ц.] (5). Д. 52, л. 252.
- Буша, с., [Михайловская ц.] (3). Д. 52, л. 252-252 об.
- Вилы-Томашпольские, с., Крестовоздвиженская ц. (3). Д. 52, л. 249.
- Дорошовка, с., [Параскевская ц.] (5). Д. 52, л. 252 об.
- Михайловка-Яругская, с., [Успенская ц.] (6). Д. 52, л. 252 об-253.
- Черновцы, м., Николаевская ц. (1). Д. 52, л. 253.
- Черновцы, м., Успенская ц. (3). Д. 52, л. 253-253 об.
- Католики***
- Брацлавский у.*
- Брацлав, костел (1). Д. 52, л. 261 (то же: ф. 821, оп. 150, д. 27, л. 65).

Тулъчин, м., катакомбы под костелом (7). Д. 56, л. 97 (то же: ф. 821, оп. 150, д. 26, л. 19).

Винницкий у.

Гнивань, посад. (2). Ф. 821, оп. 150, д. 27, л. 67.

Янов, м., костел (1). Д. 56, л. 95 (то же: ф. 821, оп. 150, д. 27, л. 66).

Гайсинский у.

Ярмолинцы, с., костел. (2). Д. 52, л. 343 (то же: ф. 821, оп. 150, д. 27, л. 85).

Каменецкий у.

Каменец-Подольский, г., армяно-католический костел (6). Д. 56, л. 172 (то же: ф. 821, оп. 150, д. 27, л. 70).

Каменец-Подольский, г., городское кладбище (16). Д. 56, л. 177-178 (то же: ф. 821, оп. 150, д. 27, л. 75-76).

Каменец-Подольский, г., доминиканский костел (2). Д. 56, л. 173 (то же: ф. 821, оп. 150, д. 27, л. 72).

Каменец-Подольский, г., Петропавловский кафедральный костел (17). Д. 56, л. 175-176 (то же: ф. 821, оп. 150, д. 27, л. 73-74).

Каменец-Подольский, г., Тринитарский костел (2). Д. 56, л. 171 (то же: ф. 821, оп. 150, д. 26, л. 30).

Жванец, м. (16). Д. 56, л. 174 (то же: ф. 821, оп. 150, д. 27, л. 71).

Залесцы, с. (48). Д. 26, л. 40-42 (то же: ф. 821, оп. 150, д. 26, л. 31-34).

Збриж, м. (61). Д. 56, л. 161-165 (то же: ф. 821, оп. 150, д. 26, л. 41-45).

Зиньковцы, м. (12). Д. 56, л. 169-170 (то же: ф. 821, оп. 150, д. 27, л. 68-69).

Купин, м. (36). Д. 26, л. 29-30 (то же: ф. 821, оп. 150, д. 26, л. 56-57).

Маков, м. (14). Д. 26, л. 5 (то же: ф. 821, оп. 150, д. 26, л. 59).

Михаловка, с. (10). Д. 26, л. 4 (то же: ф. 821, оп. 150, д. 26, л. 58).

Смотрич, м. (29). Д. 26, л. 6 (то же: ф. 821, оп. 150, д. 26, л. 55).

Черче, м. (22). Д. 55, л. 210-211 (то же: ф. 821, оп. 150, д. 26, л. 82-83).

Летичевский у.

Летичев, г. (18). Д. 26, л. 50-51 (то же: ф. 821, оп. 150, д. 26, л. 69-70).

Зиньков, м. (7). Д. 56, л. 419 (то же: ф. 821, оп. 150, д. 26, л. 67).

Меджибож, м. (19). Д. 26, л. 47 (то же: ф. 821, оп. 150, д. 26, л. 49).

Литинский у.

Литин, г. (1). Д. 26, л. 49 (то же: ф. 821, оп. 150, д. 26, л. 48).

Новокопстантинов, м. (3). Д. 56, л. 418 (то же: ф. 821, оп. 150, д. 26, л. 68).

Старая Синява, м. (4). Д. 26, л. 48 (то же: ф. 821, оп. 150, д. 27, л. 77).

Хмельник, г. (8). Д. 52, л. 335-336 (то же: ф. 821, оп. 150, д. 27, л. 83-84).

Могилевский у.

Могилев-Подольский, армяно-католическая ц. (3). Д. 56, л. 93.

Ялтушков, м. (4). Д. 56, л. 94 (то же: ф. 821, оп. 150, д. 26, л. 6).

Ольгопольский у.

Ободовка, м. (8). Д. 56, л. 88 (то же: ф. 821, оп. 150, д. 26, л. 8).

Чечельник, м. (8). Д. 56, л. 89 (то же: ф. 821, оп. 150, д. 27, л. 78).

Проскуровский у.

Николаев, м. (15). Д. 52, л. 259-260 (то же: ф. 821, оп. 150, д. 27, л. 79-80).

Сказинцы, с. (9). Д. 52, л. 258 (то же: ф. 821, оп. 150, д. 26, л. 18).

Тарноруда, м. (2). Д. 52, л. 341-342 (то же: ф. 821, оп. 150, д. 27, л. 81-82).

Черноостров, м. (6). Д. 56, л. 182 (то же: ф. 821, оп. 150, д. 26, л. 38).

Ушицкий у.

Воньковцы, м. (6). Д. 56, л. 85 (ф. 821, оп. 150, д. 26, л. 12).

Дунаевцы, м. (10). Д. 55, л. 64 (то же: ф. 821, оп. 150, д. 27, л. 86).

Миньковцы, м. (2). Ф. 821, оп. 150, д. 26, л. 64.

Подлесный Мукаров, м. (12). Д. 56, л. 87 (то же: ф. 821, оп. 150, д. 26, л. 9).

Солобковцы, м. (11). Д. 56, л. 86 (то же: ф. 821, оп. 150, д. 26, л. 10-11).

Ямпольский у.

Ямполь, г. (13). Д. 55, л. 209 (то же: ф. 821, оп. 150, д. 26, л. 52, 81).

Дзыговка, м. (11). Д. 56, л. 263 (то же: ф. 821, оп. 150, д. 26, л. 79-80).

Молчаны, с. (32). Д. 56, л. 264-265 (то же: ф. 821, оп. 150, д. 26, л. 77-78).

Иудеи

Гайсинский у.

Ладыжин м. (8). Д. 26, л. 16-23.

Каменецкий у.

Каменец-Подольский, г., городское кладбище. (2). Д. 26, л. 10-11.

Ольгопольский у.

Чечельник, м. (поучительные). Д. 26, л. 15, 24.

Ушицкий у.

Замехов, м. (1). Д. 26, л. 14, 25.

Summary

The article deals with history of epitaph collection in 1909-10. The epitaphs were copied from headstones of the most eminent representatives of nobility, officials, clergy and other classes, buried in the 18th and at the beginning of the 20th century in the territory of the Podolsk guberniya. It was parish clergy who collected epitaphs under the analogous all-Russian program initiated by Grand Duke Nicolas Mihaylovitch. Material collected across the Podolsk guberniya are kept in the Russian State Historical Archive in Saint Petersburg now. The article is followed by an alphabetic geographical index of the guberniya areas, from which they sent data.

Key words: necropolis, epitaphs, Grand Duke Nicolas Mikhaylovitch, regional history

УДК 016:908(470+571)

Маслова А. Н.

г. Санкт-Петербург (Россия)

КРАЕВЕДЧЕСКАЯ БИБЛИОГРАФИЯ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ: СОСТОЯНИЕ И ПРОБЛЕМЫ

Показана роль Российской национальной библиотеки в методическом обеспечении библиотечного краеведения, дан анализ состояния краеведческой библиографии в Российской Федерации в период с 1996 по 2005 г., рассматриваются изменения,

происходящие в системе краеведческих библиографических пособий на трех уровнях: основные элементы системы, жанры и тематика. Определяется степень доступности и распространенности печатных и электронных изданий, выпускаемых библиотеками.

Ключевые слова: библиотечное краеведение, краеведческая библиография, Российская национальная библиотека, Российская Федерация.

Единая стратегия краеведческой библиографической деятельности в Российской Федерации формируется на основе принципов доступности краеведческой информации и интеграции краеведческих ресурсов в единую национальную сеть. В этих целях в 2001 г. в Российской библиотечной ассоциации создана секция «Краеведение в современных библиотеках». На ее заседаниях рассматривались вопросы обеспечения полноты формирования и сохранности краеведческих фондов и фондов местной печати; кадрового состава краеведческих подразделений библиотек; схем классификации, применяемых в краеведческих каталогах и другие. Секция подготовила и провела обсуждение в библиотеках России двух регламентирующих документов. В 2003 г. ежегодная сессия РБА приняла «Руководство по краеведческой деятельности центральной библиотеки субъекта РФ (области, края)»; в 2005 г. такой же документ был принят для муниципальных (публичных) библиотек. Их цель – упорядочение краеведческой деятельности, закрепление сложившихся в библиотеках рациональных и эффективных форм и методов, отражение новых возможностей работы библиотек России. Это первые документы, регламентирующие краеведческую деятельность библиотек в условиях новых информационных технологий.

Группа краеведческой библиографии РНБ и секция РБА организуют всероссийские семинары по проблемам краеведческой деятельности библиотек. Они прошли в Новгороде, Челябинске, Екатеринбурге, Ростове-на-Дону, Петербурге, планируется семинар в Чебоксарах. Наконец, целям интеграции способствуют наши издания. Это библиографический указатель «Библиотека и краеведение»: он выходит отдельными выпусками уже более пятнадцати лет; отражает литературу по методике, теории и практике

краеведческого движения. С 1988 г. выходит и другое продолжающееся издание – «Краеведческие библиографические издания Российской Федерации». Оно состоит из библиографического указателя и аналитического обзора библиографической продукции региональных библиотек.

Проводимый нами учет позволяет составить довольно точную картину тех документальных потоков, из которых складывается российское краеведение. Так на основании анализа указателя «Библиотека и краеведение» мы можем говорить, что за последние 12 лет по истории и современному состоянию краеведения в России появилось более семи тысяч публикаций. Меняются количественные и качественные параметры документопотока. По сравнению с началом 1990-х к 2004-2005 годам он увеличился в четыре раза. Особенно возросло количество работ по истории краеведения в России, по источникам и методике краеведческих исследований.

Потребности в краеведческой информации реализуются в двух направлениях: преобладающие в настоящее время местные запросы (в соответствующем крае, регионе) и возрастающий спрос на информацию за пределами региона, вызванный повышенным интересом к региональным массивам источников при формировании национальной библиографии и интересом к ним за рубежом.

Наиболее привычной и традиционно основной частью краеведческих информационных ресурсов является их библиографическая составляющая. Она сохранит свое значение в обозримом будущем и останется необходимой в условиях формирования автоматизированных средств поиска.

За 1996-2005 гг. по регионам России нами учтено около 2500 краеведческих библиографических пособий, из них более трех четвертей – ретроспективные. Более 60 % библиографической продукции принадлежит публичным, преимущественно центральным библиотекам регионов.

Традиционно их создают также местные вузы, научно-исследовательские учреждения, архивы, музеи.

Если анализировать издательскую картину в динамике по годам, то можно сказать, что наиболее «провальным» было начало 1990-х гг., чему есть объективные причины. Затем количество издаваемых пособий стало возрастать и составляет 250-260 названий ежегодно. Увеличилось и число учреждений, участвующих в их подготовке. Библиографические пособия выпускают стабильно около 60 центральных библиотек регионов. Традиционно участие в их создании местных вузов, научно-исследовательских учреждений, архивов и музеев.

Нами постоянно проводится ранжирование регионов по количеству изданной библиографической продукции – по региону в целом и по центральным библиотекам регионов. При сравнении регионов первое место занимает Ханты-Мансийский автономный округ (за счет изданий центральной и муниципальных библиотек); второе и третье – Новосибирская область и Приморский край, где развита сеть научных учреждений и библиотек Российской Академии наук, уделяющих серьезное внимание информационному обеспечению региональных исследований. Далее по убывающей в первой десятке можно назвать Алтайский край, Воронежскую и Челябинскую области, республики Башкортостан и Саха (Якутия), Свердловскую, Омскую, Тюменскую, Иркутскую, Нижегородскую области. Из центральных библиотек регионов (областных и краевых) по 15-20 краеведческих библиографических указателей выпустили за последние пять лет Дальневосточная ГНБ, Алтайская и Приморская краевые.

Анализ библиографической продукции региональных библиотек позволяет сделать вывод, что в новых условиях система краеведческих библиографических пособий (КБП), закрепленная ныне в упомянутых руководствах, доказала свою жизнеспособность и стабильность. На существенные изменения задач и условий краеведческой деятельности она отреагировала лишь изменением пропорций и приоритетов в сторону

универсальности и комплексности – базовых особенностей системы. Эти изменения можно проследить на трех уровнях: изменение соотношений между элементами системы, между жанрами в пределах определенных элементов и между темами в пределах отдельных жанров.

На первом уровне происходят изменения соотношения рекомендательной и научно-вспомогательной библиографии. Научно-вспомогательной библиографии создается в два раза больше, чем рекомендательной. Надо заметить, что в советское время соотношение было как раз обратное: 2/3 составляла рекомендательная библиография. Интересно проследить изменения в рекомендательной краеведческой библиографии. Рекомендательная библиография должна была оценить поток литературы с идеологических позиций и порекомендовать лучшую, «правильную» литературу. Во второй половине 1980-90-х гг. при небольшом увеличении массива КБП наметилась тенденция к сокращению выпуска рекомендательных пособий. Это объяснялось не только экономическими обстоятельствами, но и общим кризисом рекомендательной библиографии. Усилилось недоверие к ней как «ущербной», навязывающей определенные темы и публикации и ограничивающую свободу выбора. Рекомендательная библиография стала отставать от потребностей реального потребителя. Ее доля в системе КБП в этот период немного превышала треть. Однако это не позволяло делать выводы о бесперспективности рекомендательной краеведческой библиографии. В новых условиях система рекомендательных КБП доказала свою жизнеспособность. В продукции публичных библиотек она занимает сейчас более половины.

В центральных библиотеках регионов и в муниципальных библиотеках система рекомендательных краеведческих пособий формируется по-разному. В центральных библиотеках регионов две трети массива рекомендательных КБП составляют календари знаменательных и памятных дат. Базовых универсальных рекомендательных указателей о регионах издается по России всего три-четыре в год. Думается, что этому можно найти определенное

объяснение. При подготовке указателей данного типа основными источниками являются электронные краеведческие каталоги или текущие указатели новой краеведческой литературы, которые ведут центральные библиотеки регионов. Они обеспечивают доступ к книжному репертуару и основному массиву краеведческой аналитики, что позволяет оперативно выявлять краеведческую информацию и при достаточной глубине ретроспекции формировать необходимые массивы. Таким образом, происходит некоторое «замещение» универсальных краеведческих указателей, требующих при подготовке серьезной, длительной работы. При этом библиотеки отдают предпочтение тематическим и библиографическим указателям.

Иначе строится система рекомендательных библиографических пособий в муниципальных библиотеках. В последние годы значительно активизировалась их деятельность по подготовке комплексных библиографических указателей, посвященных городам и районам. Районные и городские календари и хроники занимают в издательской продукции муниципальных библиотек небольшое место. Это вполне объяснимо, поскольку в большинстве регионов издаются областные, краевые календари, которые с определенным «допуском» устраивают муниципальные библиотеки и их читателей, отражая все основные события на уровне городов и районов.

На первом уровне (соотношение между элементами системы) установилось стабильное соотношение между отраслевыми и тематическими указателями и универсальными и комплексными, как пятьдесят на пятьдесят.

На втором уровне (между жанрами в пределах определенных элементов) наблюдаются изменения внутри отдельных элементов – в пользу комплексных жанров, обеспечивающих одновременно решение многих задач.

В научно-вспомогательной библиографии это сводные краеведческие каталоги, репертуары местной печати. В рекомендательной – жанры,

рассчитанные на комплексное отражение литературы для разных категорий читателей: указатели типа «Что читать о крае (районе, городе)», календари знаменательных дат, библиографические модели краеведческого фонда библиотеки.

В подсистеме научно-вспомогательных библиографических пособий сокращается число печатных универсальных текущих указателей краеведческой литературы. В печатном виде они выходят примерно в тридцати регионах, остальные сохранили их только в электронном варианте.

Обращает на себя внимание, что в составе научно-вспомогательного звена усилилось значение библиографии местной печати. Это проявляется в последнее десятилетие уже не просто как тенденция, а как реальный результат, выражающийся в объеме и репертуаре изданий. В связи с изменением законодательства об обязательном экземпляре документов и принятием соответствующих законодательных актов в регионах, региональные библиотеки заметно активизировали работу по собиранию и библиографированию местной печати. С этим связано появление текущих указателей местной печати (ТУМП). Они выходят уже в двадцати регионах, чаще всего как ежегодники и помогают отслеживать состояние местной книжной продукции («Мурманская книга», «Читинская книга», «Ярославская книга», «Издано в Хабаровском крае» и другие).

Имеет ли смысл подобный учет, не дублирует ли он органы государственной регистрации? Проведенное нами сравнение учета местной печатной продукции в ТУМП и в изданиях Российской книжной палаты показывает, что указатель РКП «Книги Российской Федерации» учитывает не более трети местной печатной продукции.

Следует иметь в виду, что значительная часть местных изданий, включаемых в текущие указатели, являются краеведческими – от 30 до 60 %. Подавляющее большинство остальных составляет научная и учебная продукция местных учреждений, официальные издания, произведения местных литераторов. Как источник информации о регионе этот массив

документов не менее значим, чем собственно краеведческие публикации. Поскольку государственные библиографические указатели не в состоянии полностью учесть местную печатную продукцию, наличие электронных версий указателей, учитывающих местную печать, делает реальным их включение в систему текущей национальной библиографии. Функции учета местной печати закреплены за центральными библиотеками регионов в упоминавшемся нами Руководстве.

Создание ретроспективных библиографических репертуаров местной печати – одна из самых важных и сложных задач, стоящих перед библиотеками. Такие работы относятся к базовым источникам и для краеведческой, и для национальной библиографии. Среди подобных изданий можно назвать работы Национальных библиотек и книжных палат республик Башкортостан, Карелия, Мордовия, Татарстан; фундаментальные работы, посвященные местным периодическим изданиям, библиотек Екатеринбурга, Орла.

Сравнительно быстро формируется такой жанр как сводные каталоги местной печати. Подготовка сводных каталогов организует и объединяет работу в нескольких важных для современных библиотек направлениях: позволяет поднять целые пласты библиотечных фондов, сделать информацию о них доступной в электронном и печатном виде, раскрыть основные источники с указанием мест хранения и обеспечить реальный доступ к ним. И, наконец, указание мест хранения краеведческих изданий является пусть и не слишком значительной, но все же мерой предупреждения их бесследной утраты.

Наиболее развита и масштабна система сводных каталогов, сложившаяся в Сибири и на Дальнем Востоке, подготовкой которых занимается ГПНТБ СО РАН (Новосибирск). Вышли сводные каталоги периодических и продолжающихся изданий региона и сибирской и дальневосточной книги. Издан сводный каталог-репертуар дореволюционной

рязанской книги. Появились и указатели содержания местных периодических изданий.

В рекомендательной библиографии также происходят подвижки в сторону комплексных жанров.

В подсистеме общекраеведческих рекомендательных пособий в 1990-х гг. появилось новое звено – библиографическая модель ядра национального и краеведческого фонда библиотеки, преимущественно в библиотеках национальных республик (Якутия, Чувашия, Мордовия, Коми). Цель этих пособий – помочь библиотекам, прежде всего муниципальным, в формировании постоянной части фонда, ориентированного в основном на учебные и общеобразовательные потребности.

Наиболее популярным краеведческим рекомендательным пособием остаются календари знаменательных и памятных дат. Они стабильно выходят более чем в 60 регионах России. Календари выпускаются библиотеками уже более сорока лет. Сложилась некая их типология: календари типично рекомендательные, с небольшим количеством отмечаемых событий, небольшими справками и списками литературы, и календари, где справки являются итогом серьезных научных изысканий, где приводятся достаточно полные списки литературы. Перспективными становятся фактографические календари-справочники, календари «для чтения», где публикуются различные приложения, даются перепечатки из дореволюционных источников, иллюстрации. Именно такие календари (алтайские, рязанские, челябинские, новосибирские, ростовские, ставропольские) имеют сравнительно большие тиражи (500-1000 экз.). Многие календари, несущие чисто справочные функции, распечатываются по мере необходимости, имеют тиражи 30-40 экземпляров. В последние годы получили распространение электронные варианты календарей. Библиотеки представляют на своих сайтах их полные версии с возможностью несложного поиска. На базе сформировавшегося массива данных создаются хроники, летописи истории, своего рода «вечные календари» (например, Пермская ОУНБ).

Значительное место в системе краеведческих библиографических пособий занимает биобиблиография: почти 40 % всех ретроспективных пособий, три четверти из них – научно-вспомогательные указатели. Их выпускают преимущественно местные вузы и научно-исследовательские учреждения. Хочется подчеркнуть, что ведя учет работ местных авторов в электронной форме и в биобиблиографических указателях, региональные библиотеки заполняют по сути дела определенную нишу в национальной библиографии.

Третий уровень изменений, происходящий в структуре краеведческой библиографии, касается тематики изданий. На этом уровне нельзя говорить о каких-то кардинальных изменениях. По-прежнему существенное место занимают пособия гуманитарной направленности: культура, литературная жизнь; превалируют, как и прежде, историко-краеведческие указатели. В последние годы изменилась тематика издаваемых историко-краеведческих пособий: появились работы по проблемам местной истории ранее не получавшие библиографического освещения – история казачества, земства, предпринимательства и купечества, благотворительности и меценатства. Все большее внимание привлекают темы, связанные с историей религии и церкви. Появились серьезные работы по музыкальной культуре, изобразительному и декоративно-прикладному искусству, народным промыслам и ремеслам. Среди изданий по литературной жизни края преобладают биобиблиографические справочники и персональные указатели. Больше внимания стало уделяться местному книжному и библиотечному делу. Популярной стала тема охраны природы и экологии.

Перечисленные изменения в тематике библиографических пособий отражают специфику современных потребностей в краеведческой информации и свидетельствуют о способности библиотек реагировать на них.

Очень важно, как мне кажется, обратиться к вопросу, связанному с доступностью и распространенностью краеведческих библиографических

пособий. При всех сравнительно благополучных данных о количестве названий издающихся указателей, их видовом и жанровом разнообразии, они доступны преимущественно читателям того региона и даже той библиотеки, где они изданы. По нашим сведениям «Книжная летопись» и «Библиография Российской библиографии» отражают менее половины всех краеведческих библиографических пособий, учтенных в нашем указателе («Краеведческие библиографические издания Российской Федерации»). К этому еще хочется добавить, что трудно описать те усилия, которые мы тратим, чтобы «добыть» и учесть все эти работы. Это связано прежде всего с тиражами, которыми издаются в регионах библиографические пособия. В среднем они составляют 200-300 экземпляров, около 15 % изданий имеют тираж до ста экземпляров. Мало того, около трети указателей выходят в порядке своего рода «самиздата» – без указания тиража, без всяких выпускных данных. Можно предположить, что их тиражи очень небольшие.

Таким образом, распространенность краеведческих библиографических пособий крайне невелика. Чаще всего это не сознательный выбор библиотек, а влияние общих экономических факторов – отсутствие средств. В подобной ситуации выходом из положения является размещение соответствующих электронных версий на сайтах библиотек. И этим способом пользуется все больше региональных библиотек, не только областных, но и муниципальных. Пока качество размещенных электронных ресурсов невысоко: не активно используются в ресурсах гиперссылки, неточно сделано библиографическое описание, не всегда есть поиск по вспомогательным указателям; пока библиотеки не учитывают преимущества электронных изданий. Намечилась тенденция создания комплексных ресурсов, где тексты и библиография соединены в единый блок.

Мы отслеживаем ситуацию и создали свой Путеводитель по краеведческим ресурсам на библиотечных сайтах (РНБ(<http://www.nlr.ru/res/inv/kray/> РБА <http://www.rba.ru/ir/index.html>)). Путеводитель представляет собой аннотированный перечень краеведческих

ресурсов и информацию о краеведческой деятельности библиотек. Поиск осуществляется по видам и типам библиотек, а внутри – по разделам. В Путеводителе зарегистрировано более ста библиотек. Он пользуется большой популярностью: за 2006 г. зафиксировано более 16 тысяч обращений. Путеводитель по краеведческим ресурсам библиотек регулярно пополняется и обновляется (не реже 2 раз в год), ежегодно проводится мониторинг и анализ размещаемых ресурсов.

Такова кратко картина состояния и основных тенденций развития краеведческой библиографии в библиотеках Российской Федерации.

Список использованных источников:

1. «Путеводитель по краеведческим ресурсам на библиотечных сайтах в Интернет» доступен на сайтах РНБ <http://www.nlr.ru/res/inv/kray/> РБА <http://www.rba.ru/ir/index.html>.
2. Краеведческие библиографические издания Российской Федерации: 1997-1999 гг. Сост.: Е.С.Алексеева, А.Н.Маслова, И.В.Ханукаева; РНБ. СПб., 2001. 320 с.; То же: 2000 г./ Сост.: Е.С.Алексеева, А.Н.Маслова, Е.П.Семенова при участии Л.С.Николаевой. 2003. 336 с.; То же: 2001-2004 гг./ Сост.: А.Н.Маслова, Л.С.Николаева, Е.И.Трубина. 2006. 336 с.

In the article, the author characterizes the role of the National Library of Russia in methodical ware, with which it provides library regional study. The scientist analyzes condition of regional bibliography in the Russian Federation from 1996 to 2005. The scientist looks at changes that take place in the system of regional bibliographical publications at three levels, i.e. basic elements of the system, genres, and themes. The author reveals a degree of availability and popularity of printed and electronic editions being published by libraries.

Key words: Library regional study, regional bibliography, the National Library of Russia, the Russian Federation

УДК 027.02(477.43-25):908

В.О. Мельник
М. Хмельницкий

БІБЛІОТЕЧНЕ ТА ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО В СИСТЕМІ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОУНБ ІМ. М.ОСТРОВСЬКОГО

У статті висвітлено систему роботи, напрями та досягнення в організації і здійсненні бібліотечного і історичного краєзнавства у контексті науково-дослідницької діяльності Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М. Острівського.

Ключові слова: бібліотечне і історичне краєзнавство, базова установа, науково-методичний центр.

Бібліотеки України незалежно від їх відомчої підпорядкованості ставлять перед собою спільну мету – найповніше, оперативно і якісно забезпечити інформаційні запити споживачів.

Однак кожній бібліотеці притаманний свій пріоритетний напрямок роботи. Це пов'язано з історичними, культурними традиціями, організаційними і кадровими можливостями і навіть географічним розташуванням.

Для Хмельницької ОУНБ ім. М.Острівського таким напрямком є науково-дослідницька робота з питань історичного та бібліотечного краєзнавства.

Ці два поняття тісно переплелися і взаємодоповнюють одне одного в діяльності бібліотеки. Адже відродження історичної пам'яті, духовності і національної гідності, виховання патріотизму, любові до рідного краю, чому сприяє історичне краєзнавство, неможливе без удосконалення науково-методичної бази краєзнавства, цілеспрямованого і науково-обґрунтованого формування бібліотечних краєзнавчих фондів, удосконалення довідково-бібліографічного апарату з питань краєзнавства, популяризації краєзнавчих видань, поглиблення та розвитку координаційної роботи з науковими установами, навчальними закладами.

Будучи базовою в Україні щодо розвитку бібліотечного та історичного краєзнавства, бібліотека проводить значну наукову, дослідницьку, видавничу роботу, є ініціатором і організатором проведення науково-практичних конференцій.

Основа діяльності бібліотеки – її універсальні фонди. Сьогодні фонд наукової бібліотеки нараховує біля 700 тис. документів. Значне місце посідають цінні та рідкісні видання, яких є понад 5 тис. Бібліотека має цінні краєзнавчі матеріали з історії, економіки і культури Поділля. Серед них “Архив Юго-Западной России”, “Весь Юго-Западный край”, „Подольские епархиальные ведомости», «Волынские епархиальные ведомости» праці Ю.Сіцінського, Гульдмана, П.Батюшкова, Н.Молчановського та ін.

Крім друкованих документів, бібліотека цілеспрямовано працює над створенням краєзнавчих електронних баз даних: завершується створення повнотекстової бази даних “Бібліотечний раритет Хмельниччини, формується ЕБД “Документи місцевої влади”, “Культура Хмельниччини”, “Наші видання”, продовжується робота наповнення контенту регіонального інформаційного порталу “Хмельниччина”. Розпочато спільну роботу в консорціумі “Історична Волинь”.

Джерельна база бібліотеки, створення системи науково-допоміжної бібліографії як поточної, так і ретроспективної, є важливим чинником ефективного проведення науково-дослідної роботи.

Бібліотека заявила про себе, як справжній науково-методичний центр по відродження історичного краєзнавства Хмельниччини ще в далекому 1962 році, коли розпочався збір матеріалів і написання літописів міст і сіл Хмельницької області.

Десять років роботи над томом “Історія міст і сіл Української РСР. Хмельницька область” надали обласній бібліотеці нової динаміки праці, перетворили в одну з кращих книгозбірень України, визначили характер подальшої діяльності.

Бібліотека стала організатором перших наукових історико-краєзнавчих конференцій. Безпосередньо С.К.Гуменюк, відомий учений-історик, краєзнавець (у 1982-1991 рр. – головний бібліограф ХОУНБ) був одним із організаторів I-VIII Подільських історико-краєзнавчих конференцій (1965-1990 рр.), першої науково-практичної конференції “Хмельницькому-500”.

Йому належить понад 500 публікацій, брошур, методичних посібників з історії м. Хмельницького та Поділля, їх культурної спадщини.

Бібліотека продовжує традиції відомого краєзнавця. На її базі та за її участі в період 1991-2006 рр. проведено 28 міжнародних, всеукраїнських, регіональних краєзнавчих конференцій з історії, культури Хмельниччини та бібліотечної справи в області.

За підсумками першого республіканського конкурсу науково-дослідницької роботи обласних бібліотек (1995 р.) за дослідження “Бібліотечне та історичне краєзнавство в діяльності ОУНБ та бібліотек області” обласна бібліотека була відзначена дипломом. Це дослідження висвітило не тільки стан вивчення краєзнавства у бібліотеках області, але й дало можливість прогнозувати погоджені дії щодо дослідження історії регіону між бібліотеками та іншими установами культури і освіти, забезпечило вивчення нових джерел краєзнавства. Був виданий Зведений каталог краєзнавчої літератури по Хмельницькій області.

У своїй науковій, дослідницькій діяльності бібліотека плідно співпрацює з Кам’янець-Подільським державним університетом, Центром дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України, обласними організаціями товариства “Просвіта” та Всеукраїнської спілки краєзнавців, громадськими, благодійними організаціями.

Спільно з Кам’янець-Подільським університетом, Центром дослідження історії Поділля бібліотека брала участь у підготовці і проведенні ІХ (1995) і Х (2000) Подільських історико-краєзнавчих конференцій та міжнародної наукової конференції “Поляки на Хмельниччині: погляд крізь віки”, яка започаткувала серію матеріалів до етнічної історії краю.

Важливим кроком у дослідженні Південно-Східної Волині стала міжнародна конференція “Велика Волинь: минуле й сучасне”, яка проходила у літописному Ізяславі. Матеріали конференції містять біля 200 доповідей і повідомлень учених з України, Білорусі, Росії, Польщі, Канади. За оцінкою фахівців, тези доповідей і повідомлень можна вважати зразковими.

Обласна наукова бібліотека сприяла здійсненню ряду історико-краєзнавчих досліджень з історії населених пунктів області. Так проведені конференції до 1000-річчя м. Полонного, 850-річчя смт Меджибожа, з історії Віньковецького, Кам'янець-Подільського, Дунаєвецького районів та ін.

У своїй науковій діяльності бібліотека значну увагу приділяє бібліотечному краєзнавству. Широке коло питань щодо історії, напрямків розвитку бібліотек, їх ролі в інформаційному суспільстві, у формуванні національної свідомості, використання інноваційно-інформаційних технологій, співпраця бібліотек області з творчими організаціями, національно-культурними товариствами та інші проблеми розглядалися на конференціях: “Бібліотеки в інформаційному суспільстві” (2001), “Бібліотеки у створенні єдиного інформаційного простору Хмельниччини” (2004), “Бібліотека як міжнаціональний центр духовного надбання” (2005), “Бібліотеки регіону у формуванні інтелектуального та інформаційного простору” (2006).

Бібліотекою проводиться багатоаспектна науково-бібліографічна, видавнича робота. Щороку готуються інформаційно-бібліографічні покажчики “Літературна Хмельниччина”, “Література про Хмельницьку область”, “Календар знаменних і пам'ятних дат”, тематичні покажчики “Письменники Хмельниччини – члени Національної спілки письменників України” (2005), “Національні меншини на Хмельниччині” (2003), інформаційно-бібліографічні видання “Бібліотечний раритет Хмельниччини” (2006), “Пилявецька битва – славна віха в історії козацтва” (2003) та ін.

На мій погляд, проведення наукових історичних досліджень в Україні було б ефективнішим при координації, кооперуванні зусиль обласних бібліотек, музеїв, архівних, наукових установ щодо підготовки баз даних з історичного краєзнавства. Це водночас дало б можливість розширити тематику локальних історичних досліджень, поліпшити їх інформаційно-бібліографічне забезпечення і активізувати видавничу діяльність.

Список використаних джерел:

1. Бібліотеки в інформаційному суспільстві: Матеріали наук.-практ. конф., присвяченої 100-річчю ХОУНБ ім. М.Островського. – Хмельницький, 2001. – 332 с.
2. Михайлова С. Бібліотечне краєзнавство: історія, досвід, пошук // Бібліотека і час: Ювілейн. зб., присвячений 100-річчю з часу заснування, ХОУНБ ім.М.Островського. – Хмельницький, 2001. – С.57-61.

Анотація

В статтє освячено систему роботи, направлення и достиження в организации и осуществлении библиотечного и исторического краеведения в контексте научно-исследовательской работы Хмельницкой областной универсальной научной библиотеки им. Н. островского.

Ключевые слова: библиотечное и историческое краеведение, базовая организация, научно-методический центр.

УДК 027.53(477.81):025.4.036

О.В. Степанюк

м. Рівне

РЕГІОНАЛЬНИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОРТАЛ „РІВНЕНЩИНА” ЯК ДЖЕРЕЛО КРАЄЗНАВЧОЇ ІНФОРМАЦІЇ

У статті висвітлено як за допомогою регіонального інформаційного порталу „Рівненщина” обласна універсальна наукова бібліотека здійснює інформаційне забезпечення територіальної громади області.

Ключові слова: Рівненська універсальна наукова бібліотека, регіональний інформаційний портал, віртуальний ресурс, регіональний сервер, інформаційне поле, Інтернет.

Згідно вимог сьогодення бібліотеки набувають статусу органічної частини новітнього інформаційного середовища. Розвиток світових інформаційних комунікацій та інтеграція національних інформаційних ресурсів в єдиний глобальний інформаційний простір на основі Internet покладають саме на ці інформаційні установи додаткові завдання по навігації в національних і світових інформаційних ресурсах. Для адекватного відображення у глобальній мережі національних інформаційних ресурсів бібліотеки (в першу чергу, обласні універсальні наукові) повинні акумулювати та надавати інформацію про регіональні інформаційні ресурси.

Одним з найбільших культурних центрів Рівненщини є Рівненська державна обласна бібліотека (РДОБ). Саме її працівники створюють віртуальний ресурс «Регіональний інформаційний портал: Рівненщина», ядро якого складає каталог ресурсів. Для його наповнення здійснюється пошук та відбір веб-сайтів області та формування повнотекстової інформації про заклади соціального спрямування, що не мають своїх сайтів.

Мета зазначеного проекту полягає в створенні на регіональному сервері відкритого інформаційного ресурсу, який містить фактографічні відомості про історію Рівненської області, її діячів, структуру управління, природні ресурси, промисловість, сільське господарство, систему освіти, розвиток медицини, культури і спорту, засоби масової інформації тощо. Реалізація проекту відбувається в рамках програми Міністерства культури і мистецтв України «Створення регіональних корпоративних інформаційних порталів та інформаційних центрів на базі регіональних обласних універсальних бібліотек».

Програма «Створення регіональних інформаційних порталів» має на меті покращення та розширення можливостей доступу до інформаційних продуктів урядових, громадських, бізнесових, добровільних та міжнародних організацій. За допомогою нових цифрових технологій це повинно не тільки забезпечити більш широку поінформованість представників громадськості але й надати певні соціально-економічні переваги як окремим громадянам,

так і різноманітним громадсько-соціальним об'єднанням та спільнотам в Україні.

Досягнення мети передбачається шляхом реалізації наступних заходів:

- ❖ Створення на партнерських засадах надійних та стабільних мереж між бібліотеками, з одного боку, та організаціями і соціально активними групами, потенційними постачальниками інформації, з іншого.

- ❖ Формування комплексної системи інформаційних послуг, яка була б органічно інтегрована в пошукові системи публічних бібліотек і могла б забезпечувати інформаційні потреби громадян, а також підняти рейтинг бібліотек як постачальників інформаційних послуг.

- ❖ Створення моделі об'єднання інформації місцевого, національного і міжнародного значення, а також її розповсюдження через електронні мережі та публічні бібліотеки шляхом опосередкованого і неопосередкованого надання послуг.

- ❖ Розробка моделі вільного публічного доступу учасників інформаційного поля до громадських електронних мереж безвідносно до їхніх економічних, соціальних та персональних ознак, що також передбачає створення пакета стандартних послуг для груп людей зі спеціальними потребами.

Створення РДОБ віртуального регіонального інформаційного ресурсу в мережі Інтернет «Регіональний інформаційний портал «Рівненщина» (www.irp.rv.ua) здійснюється за організаційної, програмно-технічної і фінансової підтримки фонду «Відродження» та сприянням Рівненської обласної державної адміністрації.

У 2000 р. регіональний сервер «Інформаційний портрет Рівненщини» було зареєстровано у різних пошукових системах Інтернету («Мета», «Рамблер», «Яндекс» та ін.) та на сайті РДОБ <http://libr.rv.ua>.

Регіональний сервер містить інформацію про географічне положення, адміністративно-територіальний устрій та владні структури Рівненщини, населення, природні ресурси, шляхи сполучення, міжнародні зв'язки,

інвестиції, а також історію краю і кожного райцентру зокрема, відомих історичних та громадсько-політичних діячів, осіб, відзначених урядовими нагородами, письменників та митців, спортсменів області, громадські організації та релігійні громади, навчальні заклади, заповідники та пам'ятні місця. Крім того, ресурсом забезпечується можливість отримати необхідну довідку з правоохоронних, соціальних питань, бізнесу та економіки, щодо закладів торгівлі та асортименту товарів, транспортних і туристичних послуг, кафе, барів, ресторанів.

Наявні також нормативно-законодавчі документи Рівненської обласної ради та обласної державної адміністрації, блоки інформації про економічний стан, події в області, з краєзнавства, про діяльність громадських недержавних організацій, закладів освіти, культури, медицини, бізнесових структур та ін. Підприємства, організації та установи соціально-економічної сфери представлені текстово-фактографічними даними про структуру управління, діяльність, послуги тощо.

Значну частину основного масиву складає інформація з екологічних та природоохоронних питань Рівненщини. Особливістю екологічної інформації є розсіяння необхідних відомостей по великому масиву бази даних за різноманітною тематикою (медицина, сільське господарство, право та ін.).

На порталі також представлені і щоденно поновлюються «Новини» різної тематики. Формує ядро portalу – регіональний каталог веб-ресурсів.

Крім каталогу сайтів на порталі розміщено повнотекстову інформацію про заклади, які не мають своїх сайтів.

Розглянемо детальніше будову portalу. Portal являє собою набір відкритих інформаційних площадок, які технологічно пов'язані між собою. Сутність роботи portalу полягає у можливості відкритого доступу до даних всіх розділів portalу.

Структурно портал можна поділити на такі (переважно організовані за принципом пов'язаних баз даних віддаленого доступу) інформаційні і операційні блоки: розділи portalу, довідка, пошук на порталі, вибір мови,

реєстрація, інформація, портали, спонсори, погода, відправка SMS, партнери, лічильники, технічна інформація.

Основне інформаційне навантаження несуть сім розділів порталу. Розглянемо стисло їх структуру та основне призначення.

Так, першим розділом у блоці Розділи порталу є Головна – сторінка, яка завантажується при вході на портал. В основній частині головної сторінки знаходиться перелік розділів із розподілом на тематичні рубрики та підрубрики. Слід зазначити, що біля кожної підрубрики вказується у круглих дужках кількість позицій на ту чи іншу тему. Розділ Новини сповіщає користувачів про найсвіжіші події громадсько-політичного, культурно-освітнього, соціально-економічного життя Рівненської області. Усі новини розташовані у зворотньо-хронологічній послідовності від останньої події на момент завантаження сторінки. Кожна новина містить посилання, за допомогою якого можна отримати детальну інформацію про подію, а з лівого боку сторінки при відкриванні розділу Новини у окремому вікні є Календар подій, що дозволяє переглянути новини за певну дату, обравши її на календарі. Крім того новини можна гортати посторінково. Цей розділ також відображений на головній сторінці.

Наступною структурною частиною блоку є Тематичні розділи, котрі об'єднують в собі тематично відсортовані відомості щодо суспільно-політичного життя регіону для полегшення пошуку користувачем необхідної інформації. Вони поділяються на рубрики та відповідні до них підрубрики, що відображаються як при завантаженні головної сторінки порталу разом із іншими розділами, так і при натисканні на закладці Тематичні розділи (в основній частині сторінки відображений тільки цей розділ). Даний розділ містить найбільш повну інформацію про представлені на порталі установи.

Структура і завантаження розділу Каталог сайтів аналогічні Тематичним розділам. Відмінність полягає у тому, що Каталог сайтів замість повної інформації про діяльність фірми містить адресу її веб-сторінки.

На жаль, на сьогоднішній день не заповнений розділ Консультації. Він являє собою дублювання рубрик і підрубрик розділів Каталог сайтів і Тематичні розділи, проте не несе ніякого інформаційного наповнення, про що свідчить відсутність інформації при натисканні на будь-якій рубриці розділу та цифри «0» у круглих дужках після назви рубрик. Зважаючи на молодий вік порталу, цей факт можна вважати підтвердженням перебування даного розділу на стадії зародження, зрозуміло, що подальший розвиток інформаційного порталу буде зумовлювати наповнення й постійне оновлення розділу Консультації у різних аспектах.

Розділ Фотогалерея вміщує фотокартки об'єктів, інформація про які пропонується в розділі Тематичні рубрики, що й визначило відповідність їх розподілу по тематичним рубрикам і підрубрикам у трьох попередніх розділах. У розділі представлені тільки ті рубрики, у яких є фотографії, переглянути їх можна, обравши необхідну рубрику і підрубрику. Біля фотографії вказується назва і адреса об'єкту, дата і автор фотокартки.

Завершується блок Розділи порталу розділом Форум, перехід до якого відбувається натисканням на відповідному посиланні. Після цього здійснюється перехід до списку форумів на різні теми від політики до музичних вподобань. В тому ж списку вказана кількість тем для обговорення та кількість загальних повідомлень. У списку тем можна обрати таку, як діяльність Регіонального інформаційного порталу, обговорення тут можливе з таких аспектів: що в порталі подобається, не подобається чи потребує змін, яких партнерів можна залучити. Слід відмітити, порівняно малу кількість повідомлень та їхню стислість і несуттєвість коментарів.

Наступним блоком інформації є Довідка, яка включає рубрики як практично-побутового, так і дозвіллевого змісту: важливі телефони, поштові індекси, телефонні коди, карта області, розклад руху, радіостанції, гороскоп, готелі, таксі. Зокрема, рубрика Важливі телефони містить телефони аварійних, ремонтних, інформаційно-довідкових, транспортних і медичних служб. Натомість у рубриці Поштові індекси представлені поштові індекси,

адреси та телефони поштових відділень м. Рівне та області, а в рубриці Телефонні коди наявні коди автоматичного міжміського телефонного зв'язку населених пунктів Рівненської області.

Карта Рівненської області знаходиться у однойменній рубриці Карта області. Рубрика Розклад руху складається з підрубрик: Розклад руху електропоїздів та Розклад руху автобусів з відповідною інформацією.

Інформацію про усі радіостанції краю, їх розташування, телефони, реквізити, веб-сторінки, частоту для налаштування можна отримати з рубрики Радіостанції. Рубрика Гороскоп пропонує інформацію про характерні риси людей, що народилися під різними знаками Зодіаку. Рубрика Готелі надає назви готелів, їх адреси та телефони, характеристику будівлі, фото, вартість проживання, інформацію про сервіс. Остання рубрика блоку Довідка - Таксі інформує про назви служб таксі у Рівному та області, а також усі телефони для виклику. Дані блоку Довідка розміщені переважно у таблицях, що досить спрощує роботу з довідковою інформацією.

Пошук на порталі дозволяє віднайти необхідну користувачу інформації шляхом введення в пошуковий рядок ключових слів або цілої фрази. Пошук можна здійснювати в межах одного розділу, для чого у блоці передбачене підменю Оберіть розділ.

Функція пошуку відіграє на будь-якому сайті одну з головних ролей. Адже якісне інформативне наповнення, зручне розташування матеріалу та швидкий пошук необхідної інформації серед усього масиву інших відомостей яких користувач не потребує в даний момент – ключовий критерій вибору електронного ресурсу серед аналогів для оперативного отримання даних. Іноді єдиним можливим шляхом швидкого отримання інформації є саме використання функції пошуку. Так, у випадку, коли відоме ключове слово, але споживачу важко зорієнтуватись, до якої тематичної рубрики слід його віднести, дане слово вводиться у пошуковий рядок і натискається клавіша <Enter> або кнопка Пошук.

При спробі швидко знайти на порталі інформацію про підприємство, Бізнес-довідку, наприклад, необхідно ввести в пошуковий рядок слово бізнес-довідка (регістр символів значення зазвичай немає), обрати розділ, в якому слід здійснювати пошук, відмітити пункт «всі слова» (для пошуку за всіма ключовими словами) і натиснути «Шукати!». За деякий час система видає два посилання із ключовим словом: на Важливі телефони, де є телефон підприємства, яке ми шукаємо, і на Бізнес-довідка 063, тобто посилання на рубрику Бізнес, економіка розділу Тематичні розділи. Для отримання детальної інформації про підприємство слід обрати друге посилання Бізнес-довідка 063.

Проте представлена у порталі інформація не про кожне підприємство регіону вичерпна. Наприклад, не дав позитивного результату пошук при запиті «центр зайнятості». Цей факт, звісно є негативним моментом і свідчить про необхідність постійної роботи над банком даних. Слід відмітити крім того тривалий час пошуку інформації, що також відштовхує споживачів від користування порталом, особливо в домашніх умовах. Ще одним недоліком є неможливість здійснення пошуку в усіх розділах portalу одночасно, що призводить до великих часових і грошових витрат користувача.

Наступний блок Вибір мови дозволяє переглядати інформаційні матеріали portalу трьома мовами: українською, російською та англійською. Проте і російськомовний, і англійськомовний варіанти portalу являють собою лише переклади рубрик і підрубрик, які не несуть жодного інформативного навантаження.

Блок Реєстрація має чотири відділи: Увійти на портал, Реєстрація, Забули пароль?, Персональні дані. Відділ Увійти на портал забезпечує вхід на портал зареєстрованим користувачам. Відділ Реєстрація слугує для реєстрації користувачів portalу. Існує обмеження: на порталі реєструються сайти та підприємства й організації тільки Рівненського регіону

Зареєстрованим користувачам надається можливість безкоштовного розміщення інформації:

- про їхній сайт в розділ Каталог ресурсів. Додані ресурси перевіряються і додаються вручну. Це займає час, проте дозволяє вірно оцінити сайт;

- про діяльність підприємства, послуги, ціни, фото тощо в розділ Тематичні розділи;

- в розділ Фотогалерея;

- власне обговорення актуальних тем в розділі Форум.

Відділ Забули пароль? дозволяє можливість надіслати особистий пароль користувачу у випадку, якщо той забув його.

Блок Інформація містить розділи: Про портал, Про проект, Засновники проекту, Зворотній зв'язок, що забезпечують отримання відповідної інформації або надіслання листів засновникам проекту.

Блок Портали дозволяє здійснити швидкий перехід з одного порталу до іншого. Як зазначалося вище, в межах проекту передбачається наявність 27 таких порталів, проте на сьогоднішній день їх існує 18: Київський, Кіровоградський, Луганський, Дніпропетровський, Рівненський, Херсонський, Донецький, Миколаївський, Хмельницький, Харківський, Волинський, Івано-Франківський, Вінницький, Закарпатський, Чернігівський, Севастопольський, Запорізький та Тернопільський.

Блок Спонсори містить посилання на веб-сайт спонсорів проекту. Блок Погода посилається на сайт <http://www.gismeteo.ru/towns/33301.htm>, де можна дізнатись про погоду у місті Рівному на найближчі три доби. Наступний блок Відправка SMS містить посилання на сторінки двох найбільших мобільних операторів України: Київстар (<http://www.kyivstar.net/ua/sms/>) та UMC (<http://www.umc.ua/ukr/sendsms.php>). Блок Партнери також складається із посилань на веб-сторінки партнерів порталу. Блок Лічильники має у своєму складі посилання на рейтинги різних пошукових каталогів. До блоку Технічна інформація можна віднести інформацію про рік розробки порталу, його власників, авторів дизайну та програмування.

Власником усіх прав на портал є Рівненська державна обласна бібліотека, яка за підтримки обласної державної адміністрації активно налагоджує співпрацю з організаціями і установами, зацікавленими у розміщенні інформації на порталі.

Таким чином, портал створює єдине інформаційне поле, яке дозволяє здійснювати обмін даними між регіональними структурами і потенційними користувачами. Крім того, портал може розширюватись у відповідності зі складом та обсягом завдань, що потребують вирішення найближчим часом.

Портал надає для всіх бажаючих вільний доступ до електронних ресурсів, розміщених на ньому. Можна вийти на портал достатньо легко із веб-сайту РДОБ, аналогічних регіональних порталів в інших містах України, із сайтів партнерів порталу та деяких електронних каталогів.

Окрім важливих соціально-економічних даних і каталогу веб-ресурсів регіональний портал також містить багато довідкової та іншої інформації, корисної будь-якому пересічному користувачеві.

Таким чином, за допомогою інформаційного порталу обласна універсальна наукова бібліотека як інформаційна установа здійснює інформаційно-аналітичне забезпечення територіальної громади Рівненської області в основному накопиченням, зберіганням та поширенням регіональної інформації. Але для повної відповідності того, щоб інформаційно-аналітичної діяльності бібліотеки завданням інформаційно-аналітичного забезпечення регіональних проблем цього замало.

Досягнення підвищення ефективності роботи порталу, а в кінцевому результаті й інформаційно-аналітичного забезпечення користувачів можливе, на нашу думку, двома шляхами. З одного боку, необхідне постійне оновлення і розширення інформаційно-аналітичного матеріалу, збільшення спектру послуг, що надаються, додавання учбової і бізнес-інформації. А з іншого боку, потрібне просування самого порталу як інформаційного продукту спочатку на місцевий, обласний, а з часом, і на загальнодержавний рівень.

Зважаючи на стрімке зростання розвитку Інтернет-маркетингу в Україні, одним із пріоритетних напрямків у просуванні Регіонального інформаційного порталу є розробка ефективної стратегії розміщення реклами в Інтернет. Не менш важливе раціональне планування і збільшення обсягу реклами у місцевих друкованих ЗМІ, тобто здійснення повноцінної рекламної кампанії. Варто залучити до співпраці громадські організації, організовувати відкриті уроки у навчальних закладах та інших культурних центрах тощо.

Лише за умови широкої поінформованості загалу населення щодо можливостей та інформаційного наповнення регіонального інформаційного порталу «Рівненщина», можливе досягнення потрібного рівня використання даного електронного ресурсу в цілях покращення інформаційно-аналітичного забезпечення регіональних проблем.

Необхідно констатувати, що в цілому інформаційне відображення аспектів життя регіону на порталі йде в ногу з часом – будь-які значущі заходи міського, регіонального та обласного рівня, діяльність владних структур, культурні події області, тобто вся найновіша необхідна інформація, про регіон, розміщується на порталі в найкоротші терміни. Це сприяє підвищенню рівня обізнаності про життєдіяльність регіону як управлінців, так і пересічних громадян. Оперативність і глибина процесу інформування є запорукою швидкого реагування управлінських структур на можливий розлад у соціально-економічній чи суспільно-політичній сфері регіону, та прийняття адекватного управлінського рішення для розв'язання проблемних ситуацій.

Таким чином, регіональний інформаційний портал «Рівненщина» являє собою першокласний інструмент для здійснення інформаційно-аналітичного забезпечення регіональних проблем в межах інформаційно-аналітичної діяльності Рівненської державної обласної бібліотеки як провідної інформаційної установи регіону.

Аннотація

В статті розглянуто як з допомогою регіонального інформаційного порталу «Ровенщина» обласна універсальна научна бібліотека здійснює інформаційне забезпечення жителів області.

Ключові слова: Ровенська універсальна бібліотека, регіональний інформаційний портал, віртуальний ресурс, регіональний сервер, інформаційне поле, Internet.

УДК 027.021(477.54-25),1917/1920”

Ю.В.Телячий

м. Хмельницький

**ФОНДИ ХАРКІВСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ
ІМ. В.Г.КОРОЛЕНКА ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ
КУЛЬТУРОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В
РОКИ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917-1920)**

В статті охарактеризовано фонди Харківської державної наукової бібліотеки ім.В.Г.Короленка, які характеризують культуру творчу діяльність української інтелігенції в роки національно-демократичної революції (1917-1920), проаналізовано широкий спектр україномовної літератури, виданої впродовж 1917-1920-х рр.

Ключові слова: Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г.Короленка, книга, Українська революція, інтелігенція, культура.

Впродовж 1917-1920 рр., у період боротьби за українську державність, відбулися суттєві зміни в різних галузях суспільно-політичного, соціально-економічного, військового життя. Не минули вони культуру, освіту і науку – основу національного будівництва. Державна політика культурно-освітнього характеру виступала пріоритетною сферою за Української Центральної Ради, гетьманату П.Скоропадського, Директорії УНР. Її ініціатором і практичним реалізатором стала українська інтелігенція. У нелегких умовах військового протистояння, частій зміни влади, урядових криз тривала постійна напружена праця представників інтелігенції, які за найвищу мету життя вбачали служіння рідному народу. Саме інтелігенція ініціювала і проводила освітні реформи, відроджувала українську культуру, розвивала вітчизняну науку, займалася широкою агітацією в середовищі селян, робітників, військових,

часто наражаючись на небезпеку, жертвуючи не лише власними інтересами, добробутом, а, навіть, і життям, нерідко не маючи достатніх засобів для існування, потерпаючи від важкої матеріальної, фінансової скрути.

Починаючи з березня 1917 р. й до листопада 1920 р. в Україні масово відкривалися українські книжкові видавництва, невпинно зростала кількість україномовних газет, журналів, книг, підручників, брошур, плакатів та ін. Разом із українськими школами і вузами по містах і селах масово організовувалися бібліотеки, чому значною мірою сприяли товариства „Просвіта”.

Однією з головних подій культурного життя було відкриття Української національної бібліотеки. Це питання розглядалося ще за доби Центральної Ради, коли бібліотечно-архівний відділ Міністерства народної освіти УНР наполягав на перетворенні Київської міської публічної бібліотеки в Національну бібліотеку. Однак у практичну площину це рішення вдалося реалізувати за гетьманату П.Скоропадського – 2 серпня 1918 р. уряд ухвалив закон „Про утворення Фонду Національної бібліотеки Української держави”.

У роки Української революції продовжували функціонувати наукові бібліотеки Харківського, Одеського, Київського університетів, приватна бібліотека Л.Іздиковського (одна з найбагатших в Україні, 100 тис. томів), Одеська міська публічна, Харківська громадська та інші книгозбірні [1, с.424-426].

Харківська громадська бібліотека, заснована 1886 р., належить до найдавніших. 1911 року за чисельністю книжкового фонду, який складав 142 тис. прим., вона посідала 3-тє місце серед „провінційних” публічних бібліотек Російської імперії; за обсягом виданих читачам книг – тривке місце після Імператорської публічної бібліотеки [2]. На сучасному етапі Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г.Короленка – друга за обсягом фондів у нашій державі (понад 7 млн. одиниць зберігання) після НБУ ім. В.Г.Вернадського [3] і перше – серед бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв України [4]. Літературу, що розкриває сторінки історії

Української революції, аспекти культуротворчої діяльності інтелігенції, зберігають фонди україніки, рідкісних видань та рукописів, газетний фонд, особовий фонд тощо. Книжкова продукція та преса 1917-1920 рр. – особлива цінність бібліотеки.

Революційні часи стали суворим випробуванням для всієї української інтелігенції, а для харківської інтелігенції – особливо. Місто часто переходило з рук у руки, регіон перебував під владою як українських національно-демократичних урядів, так і денікінців, більшовиків. У силу історичних обставин м. Харкову судилося стати першою столицею радянської України. Тому можна стверджувати, що бібліотека зазнавала серйозних труднощів, проблем, перебоїв з надходженням книг і періодики, особливо тих із них, що не схвалювалися, не визнавалися більшовицьким урядом.

У 1917-1920 рр., за досить складних обставин, коли на порядку денному часто стояли питання не те що динамічного розвитку, а збереження фондів і, взагалі, навіть існування установи, колектив Харківської громадської бібліотеки зумів суттєво поповнити книгозбірню новою книжковою продукцією, видрукованою в різних містах і державах. Велика заслуга колективу полягала в тому, що йому вдалося зберегти це безцінне надбання і в наступні десятиліття.

Україномовна колекція книг 1917-1920 рр. дійшла сьогодні до широкої аудиторії читачів, освітян, науковців. У фондах Харківської державної наукової бібліотеки ім. В.Г.Короленка нам вдалося виявити безпосередньо 122 назви літератури конкретно навчального спрямування (підручники, посібники та ін.).

Ознайомлення з їх вихідними даними дає підстави стверджувати, що вони видавалися протягом усього часу революції в різних регіонах України, у різних видавництвах та з різних галузей знань. Їх авторами виступали відомі українські вчені, педагоги: І.Огієнко, Д.Багалій, О.Єфименко, Д.Граве, С.Русова, М.Грушевський, О.Грушевський, М.Василенко, С.Черкасенко,

П.Каптерев, Я.Чепіга, К.Стеценко, Т.Лубенець, В.Сімович, І.Свенціцький, Є.Тимченко та ін. У фондах виявлена значна кількість україномовних словників з багатьох галузей наук, нормативно-правових актів, матеріали з'їздів, нарад з питань освіти і культури.

Працівниками бібліотеки підготовлено до друку путівник „Українська колекція освітянської літератури у фондах Харківської державної наукової бібліотеки ім. В.Г.Короленка (1857-1923 рр.)” (укладачі: Т.Сосновська, В.Ярошик; науковий редактор О.Друганова, канд. пед. наук; редактор С.Миценко), який нараховує 333 позиції. Вважаємо, що вищезазначена праця стане цінним джерелом для вивчення культуротворчих процесів часів Української революції (1917-1920 рр.) й займе належне місце в історіографії вказаного періоду.

Книжкові фонди достатньо повно розкривають культуротворчу діяльність української інтелігенції означеного періоду.

Важливими для дослідників є дані про чисельність харківської інтелігенції, її розподіл за видами зайнятості в революційні роки [12; 14; 15; 42; 48; 49]. Цінними є спогади активних учасників боротьби за українську державність В.Андрієвського, Ю.Артюценка та багатьох інших про різні аспекти державного будівництва, у т.ч. й розбудову національно-культурного життя [5; 7]. Дана проблема в різних ракурсах розкривається в працях з історії революції О.Брика [10], В.Винниченка [13], Ю.Дивнича [15], Р.Млиновецького [29], О.Назарука [30], Л.О.Радченко [36], Ю.Тищенка [43].

Велика кількість розвідок присвячена видатним харків'янам, які зробили значний внесок у розвиток культури, освіти і науки: Д.Багалію [8; 9; 16; 55], О.Єфименко [38], В.Поліщуку [45], В.Свідзінському [46], М.Сумцову [28] та багатьом іншим. Ряд досліджень аналізують роботу товариства „Просвіта” як на Харківщині, так і за її межами [18; 20], тогочасну періодику [32; 33], діяльність місцевих наукових товариств і організацій, у т.ч. товариства природодослідників [6], українського юридичного товариства [44], історико-філологічного товариства [47; 51] та ін.

Значний масив літератури розкриває функціонування місцевих вузів, у першу чергу – Харківського університету впродовж 1917-1920 рр. [21; 35; 39; 41; 53]. Особливо цінною є монографія, яка аналізує діяльність усіх ректорів університету з 1805 до 2004 рр., у т.ч. революційних часів [40]. Ряд праць розповідають про функціонування з 1917 року ще одного місцевого вузу мистецького спрямування – Харківського інституту мистецтв ім. І.П.Котляревського [52; 54].

Широко представлений внесок української, зокрема – Харківської інтелігенції у розвиток національної культури [22], національного руху загалом [17] і, конкретно, щодо театру [11], літератури [24], образотворчого мистецтва [31; 34].

У значній кількості праць простежуються регіональні проблеми українознавства Слобожанщини [37; 27], аналізується державна політика розселення українського народу, її насильницьке впровадження впродовж різних історичних етапів [25; 26], подається об'єктивна картина „червоного терору” проти харківської інтелігенції у роки революції [23].

Загалом у фондах бібліотеки зберігається значна кількість літератури, періодики, яка дає можливість здійснювати ґрунтовні дослідження з історії Української революції. Більшість книг є фундаментальними науковими працями, однак є і такі, що „ґрішать” неточностями, надмірною ідеалізацією, необґрунтованою критикою діяльності історичних осіб, характеристики подій, явищ і процесів.

Таким чином, фонди Харківської державної наукової бібліотеки імені В.Г.Короленка містять значний масив літератури з історії діяльності інтелігенції, розвитку української освіти, науки і культури, опрацювання та популяризація якої – важливе завдання бібліотекарів, освітян, науковців.

Список використаних джерел:

1. Українське державотворення: невитребуваний потенціал: Словник- довідник / За ред. О.М.Мироненка. – К.: Либідь, 1997. – 560с.
2. <http://korolenko.kharkov.com/nov-hist/htm>

3. [http: // korolenko.kharkov.com/](http://korolenko.kharkov.com/)
4. [http: // korolenko.kharkov.com/vov-fonds.htm](http://korolenko.kharkov.com/vov-fonds.htm)
5. Андрієвський В. З минулого (1917-й рік на Полтавщині). – Т.2. 2 частини. – Нью-Йорк: Говерля, б.р.в. – 209с.
6. Арнольди В. Северо-Донецкая биологическая станция общества испытателей природы при Харьковском университете. – Х.: Тип. Сергеева, 1918. – 16с.
7. Артюшенко Ю. Події і Люди на моєму шляху Боротьби за Державу 1917-1966. – Чикаго, 1966. – 218с.
8. Багалій Д. Автобіографія. П'ятдесят літ на сторожі української науки та культури. – К.: Друкарня УАН, 1927. – 163+VIIIс.
9. Бортник Л.А., Добрунова Л.Е., Багалій Д.І. та Харківське товариство „Просвіта” у 1917 р. // Багаліївські читання у НУА: Прогр. та матеріали. – Х., 1996. – С.81-83.
10. Брик О. Тернистий шлях Українського Уряду (1918-1921). – Вінніпег, 1969. – 152с.
11. Богунова Г.Я. Українське театральне мистецтво в Харкові в 1917 році в контексті суспільно-політичного життя // Всеукр. наук.-метод. конф. „Шляхи розвитку мистецтва та культури Слобожанщини: проблеми історії, теорії і практики”, 22-24 листопада 1993 р.: Тези доп. / Харківський державний інститут мистецтв ім. І.П.Котляревського. – Х., 1993. – С.48-50.
12. Весь Харьков на 1917г. – Х.: Изд. Е.С.Элькина, 1917. – 378с.
13. Винниченко В. Українська державність. – Відень, К., 1920. – 32с.
14. Данные предварительного подсчета однодневной переписи г.Харькова и его пригородов 31 декабря 1917 г. – Б.м.и., б.г.и. – 18с.
15. Дивнич Ю. [Лавріненко Ю.А.] На іспиті Великої Революції 1917/18- 1948. – Б.м.в., 1949. – 69с.
16. Дмитро Іванович Багалій – професор Харківського університету: Бібліогр. покажчик / Харківський державний університет, Центральна наукова бібліотека: Упор. В.Д.Прокопова. – Х.: ХДУ, 1992. – 16с.

17. Добрунова Л.Е. Український національний рух в Харкові: становлення керівних органів (березень-травень 1917 р.) // Зб. наук. пр. ХДПУ. – Серія: Іст. науки. – 1999. – Вип.2. – С.108-113.
18. Дорошенко В. „Просвіта”: її заснування й праця. Короткий історичний нарис. – Філадельфія, 1959. – 102с.
19. Збірник науково-дослідної катедри історії української культури. – Т.Х. Присвячується пам’яті О.Я.Єфименкової. – Х.: Держ. вид-во України, 1930. – 180с.
20. Золоті ворота. Ювілейна книга 650-річчя діяльносте українського товариства „Просвіта” у Порт Артурі, Онтеріо, Канада. – Порт Артур, Вінніпег, 1960. – 327с.
21. Історія Центральної наукової бібліотеки Харківського університету: Бібліографічний покажчик / Харківський державний університет, Центральна наукова бібліотека [Упоряд.: С.Д.Орлова, С.Р.Марченко]. – Х.: ХДУ, 1993. – 51с.
22. Коломієць Т.В., Ярмиш О.Н. Культура Харкова на зламі століть (кінець ХІХ - початок ХХ ст.): Монографія. – Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 256с.
23. Красный террор в годы гражданской войны: По материалам Особой следственной комиссии по расследованию злодеяний большевиков. – Лондон, 1992. – С.253-255, 257.
24. Літературна Харківщина: Довідник / За заг. ред. М.Ф.Гетьманця. – Х.: Майдан, 1995. – 367с.
- 25.....Маланюк Є. Малоросійство. – Нью-Йорк: Видання „Вісника” ООЧСУ, 1959. – 31с.
26. Малая Русь. 1918 г. – К.: Тип-я т-ва И.Н.Кушнарєв и К⁰, 1918. Вып. второй. – 231с.
27. Межова Н.Г., Сердюк О.В., Шило О.В. та ін. Художня культура Слобідської України: Навч. посіб. – Х.: Нац. юр. акад., 1995. – 108с.
28. Микола Федорович Сумцов (1851-1922): Бібліогр. покажчик /

Уклад.: Н.І.Полянська та ін. – К.: Рідний край. 1999. – 251с.

29. Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань (1917-1918 рр.) (Про що „історія мовчить”). – Друге вид., перегл. і доповн. – Торонто, 1970. – 571с.

30. Назарук О. Рік на Великій Україні: Конспект споминів з Української революції. – Друге вид. (перевидання 1920 р., м.Відень). – Нью-Йорк: Говерля, 1978. – 344с.

31. Наше образотворче мистецтво [Його стан у Харкові 1917-1926 рр.] // Нова книга. – 1926. – №45. – С.5-6.

32. Новые харьковские журналы [Вышли первые номера журн. „Иппокрена” и „Зоря”] // Возрождение. – 1918. – 31 марта.

33. Отчет совета Харьковского общества деятелей периодической печати и литературы. За первый отчет. 1917 г. – Х.: Кооп. тип., 1918. – 19с.

34. Півненко А. Художнє життя Харкова в 1917-1919 рр. // Наукова конф. „Художнє життя Харкова першої третини ХХ століття”: Тези доп. і повід. / Харк. худ. пром. ін-т. – Х., 1993. – С.12-13.

35. Побожій С.І. Становлення й розвиток мистецтвознавства у Харківському університеті (1805-1920 рр.): Автореф.дис....канд. мистецтвознавства / АН України, Ін-т мистецтвозн., фолькл. та етногр. ім.М.Рильського. – К., 1993. – 18с.

36. Радченко Л.О. Сучасна історіографія національно-демократичної революції в Україні 1917-1920 років. – Х.: Око, 1996. – 120с.

37. Регіональні проблеми українознавства Східної України: М-ли наук.-пр. конф. (10 вересня 2003р.). – Х., 2003. – 217с.

38.....Русова С. Олександра Єфименкова (1846-1918): [Проф., почесн. докт. історії] // Русова С. Наші визначні жінки. – Вінніпег, 1945. – С.90-93.

39. Савва В. Харьковский университет на службе народа // Жизнь России. – 1918. – 17 янв.

40. Служение отечеству и дому: Очерки о жизни и деятельности

ректоров Харьковских вузов (1805-2004 гг.) / Под общ. ред. В.И.Астаховой. – Х.: Изд-во НУА: Золотые страницы, 2004. – 748с.

41. Сокращённый отчёт о деятельности Харьковского университета за 1918 год // Записки Харьк. ун-та. – 1918-1919. – С.31-62.

42. Статистические сведения по гор. Харькову за 1918 г., №1-12 янв. – дек. – Х.: Гор. тип., 1918. – 343 с.

43. Тищенко Ю. Кто такой В.Винниченко: Біографічний нарис. – К., 1918. – 16 с.

44. Украинское юридическое общество: [Возобновило свою работу после перерыва. Создано после Февр. Революции 1917 г.] // Возрождение (Харьков). – 1918. – 21 апреля.

45. Український письменник Валерьян Поліщук (1897-1937): Бібліографічний покажчик ХДНБ ім.В.Г.Короленка; Уклад. Н.Л.Макова. – Х., 2004. – 115с.

46. Український письменник Володимир Свідзінський (1885-1941): Бібліографічний покажчик / ХДНБ ім.В.Г.Короленка; Уклад. Н.І.Полянська. – Х., 2002. – 83 с.

47. Фрадкін В., Тишевська Л.Г. До проблеми вивчення славістичної спадщини Харківського історико-філологічного товариства. – 1877-1919 рр. // Культура України: Зб. ст. / Харк. держ. ін-т культури. – Х., 1994. – Вип. 2. – С.52-61.

48. Харків: Стат. збірник. 350 років / За ред.: М.Л.Чмикало, О.Г.Мамонтова. – Х.: Фактор, 2004. – 293 с.

49. Харків. 350 років. 1654-2004 / Гол. упр. статистики в Харківській обл. – Х., 2004. – 28 с.

50. Харків. SHARKIW: Столичний довідник: Видання робітничої газети „Пролетар”. – Х., б.р.в. – 172 с.

51. Харківське історико-філологічне товариство (1877-1919): Бібліогр. покажч. / Уклад.: М.Г.Швалб, С.Б.Глибоцька; вступ, ст.: С.І.Посохов; Бібліогр. ред. В.Д.Прокопова. – Х.: НМЦ „МД”, 2002. – 88 с.

52. Харківський інститут мистецтв ім.І.П. Котляревського (1917-1992): 3б. матер. – Х., 1992. – 48 с.

53. Харківський університет: Історичний екскурс за архівними документами (1864-1994): Наук.-довід. вид. / Авт.-упорядн.: М.А.Малишев, О.М.Мащенко. – Харків: СПД ФО Яковлева Г.Г., 2004. – 202 с: іл.

54. Харьковский институт искусств имени И.Г.Котляревского (1917-1992). – Х., 1992. – 444 с.

55. Ювілейний збірник на пошану академіка Дмитра Івановича Багалія. З нагоди сімдесятої річниці життя та п'ятдесятих роковин наукової діяльності. – К.: Друкарня УАН, 1927. – 1188 с.

Аннотація

В статтє дана характеристика фондів Харьковской государственной научной библиотеки им. В.Г. Короленко, которые характеризуют культуросотворческую деятельность украинской интеллигенции в годы национально-демократической революции (1917-1920), проанализирован широкий спектр украиноязычной литературы, изданной в 1917-1990-х гг.

Ключевые слова: Харьковская государственная научная библиотека им.В.Г.Короленко, книга, Украинская революция, интеллигенция, культура.

УДК 025.2:09(0.068):027.7(477.43)

Н.Д. Крючкова

м. Кам'янець-Подільський

ВІДДІЛ РІДКІСНИХ ВИДАНЬ - НАЙЦІННІШЕ НАДБАННЯ БІБЛІОТЕКИ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

У статті розкриваються найцінніші раритети Поділля, фонд відділу рідкісної книги є джерелом краєзнавчих досліджень.

Ключові слова: Поділля, раритети, губернія, відділ, рідкісна книга.

Місто Кам'янець-Подільський відіграє особливе місце в історії України, мальовниче місто на Поділлі, знане і відоме. Цінністю і гордістю

нашого університету є бібліотека (900 000 примірників), зокрема відділ рідкісних видань.

Декілька слів про історію створення відділу рідкісної книги, так як являється науковим, інформаційним та культурно-просвітницьким, структурним підрозділом бібліотеки університету.

Рішенням міської ради від 09 січня 2004 року до університетської бібліотеки були передані книги міського архіву – всього 24066 примірників.

Книги видані до 1917 року – 11732 одиниці; Книги видані після 1917 року – 5404 одиниці; Журнали видані до 1917 року – 2489 номерів; Журнали видані після 1917 року – 1812 номерів; Газети видані до 1917 року – 731 підшивка; Газети видані після 1917 року – 1313 підшивки; Книги на іноземних мовах – 584 одиниці.

Література відокремлена у відділі рідкісних видань і сконцентрована в приміщенні історичного факультету.

Сьогодні, в добу комп'ютеризації, книга все ж таки залишається неоціненим скарбом, як джерело мудрості, знань, досвіду та фундаментом освіти, а бібліотеку-книгозбірню можна назвати основою цього фундаменту.

Отже, найважливішим завданням сьогодні є усвідомлення кожного колективу, що бібліотека – це інформаційний ресурс навчального закладу, а не другорядна, допоміжна структура.

Перед кожним поколінням постає питання збереження історико-культурної спадщини попередника. Особливе місце належить книгам, що є своєрідною духовною скарбницею людства, його колективною пам'яттю.

Чималу роль в цьому повинні виконувати відділи стародруків і рідкісних видань, які відрізняються від решти структурних одиниць не тільки історико-культурною значущістю, а й музейно-архівними способами зберігання та специфікою обслуговування (дозвіл від директора бібліотеки).² Тому з огляду на КПНУ, як провідного науково-дослідного, освітнього, історико-культурного центру Подільського регіону, створена на його базі бібліотека відділу рідкісної книги набула особливого значення.

Кожна книга вважається бібліофільською рідкістю і розглядається як книжкова пам'ятка, а тому підлягає дбайливому збереженню у відділі. Яка ж цінність? Чому саме цей відділ вважається найціннішим надбанням бібліотеки університету? Відділ зосереджено на створенні колекції рідкісних видань про Поділля.

У бібліотеці читач може знайти:

Полное собрание законов Российской империи; Свод законов Российской империи (всіх видань). Всього 4113 примірників; Обзор Подольской губернии (за 1890-1893, 1895, 1897, 1899, 1901, 1903, 1905 роки); Отчеты, доклады, журналы собраний губернской и уездных земских управ; Вся Россия: Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации: Адрес - календарь Российской империи: Т. 2. – С.-П., 1897. – 811 с.; Гульдман В. Населенные места Подольской губернии: Алфавитный перечень населенных пунктов губернии с указанием справочных о них сведений. Издание Подольского губернского статистического комитета. Каменец-Подольский: Типография Подольского Губернского Правления, 1890. – 636 с.; Живописная Россия: Отечество наше в его земельном, историческом, племенном, бытовом значении. Т. 5: Малороссия, Подолие и Волынь (Полтавская, Подольская, Черниговская, Волынская, Харьковская и Киевская губернии) / Под общей ред. П.П. Семенова. – С.-Пб., 1897. – 911 с.; Молчановский Н. Очерк известий о Подольской земле до 1434 года. – К., 1887. – 388 с.; Карта Сецинский Е. Город Каменец-Подольский: Историческое описание. – К.: Тип. СВ. Кульженко, 1875. – 249 с.; Памятная книжка Подольской губернии на 1911 год. / Сост. В.В. Филимонов. - Каменец-Подольский, 1911. – 284 с.; Труды комитета для историко-статистического описания Подольской епархии. Вып. 2. – Каменец-Подольский, 1878-1879. – 320 с. (є всі випуски); Крылов А. Населенные места Подольской губернии. – Каменец-Подольский: Типография Подольского Губернского Правления, 1905. – 563 с.; Теодорович Н.И. Волынь в описаниях городов, местечок и сел в церковно-историческом,

географическом, этнографическом, археологическом и других отношениях: Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. Т.4: Староконстантиновский уезд. – Почаев, 1899. – 949 с.; 100 еврейских местечек Укаины: Исторический путеводитель. Вып.1.: Подолия с 111 иллюстрациями, 17 картами и планами. – Иерусалим – Санкт-Петербург, 1997. – 255 с.; Часописи Поділля: Историко-бібліографічний збірник з нагоди 150-ліття першої газети на Україні (1776-1926) та 10-ліття існування УСРР: Т. 1 / Склад М. Белінський, Н. Співачевська та ін. – Вінниця, 1927. – 146 с.; Циркуляр по управлению Киевским Учебным Округом; Памятная книга Киевского учебного округа; Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона; Великая реформа 1861 года; Архив Юго-Западной России; Сборники распоряжений по Министерству Народного Просвещения; Населені місця Поділля. – Вінниця, 1925. – 443 с.; Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г.: XXXII Подольская губерния, 1904. – 301 с.; Хозяйственное строительство Подолии. - Винница, 1922. – 407 с.;

Це і література про церковно-приходські школи, дитячі будинки, різні статути, зокрема, "Университетский устав 1863 года". – С.-Пб., 1863 – 18 с.

Цінністю відділу є його численні періодичні видання. Першим періодичним виданням краю стали "Подольские губернские ведомости", що вийшли у світ 3 січня 1838 року. З 1862 року почали видаватись "Подольские епархальные ведомости". У 1876 року був виданий перший із «Трудов комитета для историко-статистических описаний Подольской епархии», як додаток до "Подольских епархальных ведомостей". Є 12 випусків.

Здобула право на існування типологічно-різнопланова преса регіону. Наурожайнішим часописом для появи нових Подільських часописів видалися 1906, 1914 та 1917 роки. Зокрема:

"Подольские епархальные ведомости" (1862-1906 роки); "Подольские губернские ведомости" (1838-1922 роки); "Экономическая жизнь Подолия" (1913-1919 роки); "Православное Подолие" (з 1906 року); "Життя Поділля" (1918 р.); "Свято Поділля" (1918 р.); "Подільський край" (1919 р.); "Народна

воля" (1919 р.); "Трибуна", "Шлях", "Україна" (1919 р.), "Червоний кордон" (1924-1944 роки). Це і подільські газети на польській мові. Наприклад: "Земля Подільська" (1920 р.) та багато інших.

Відділ рідкісних видань зберігає і рукописні книги. Це "Ведомость городам, местечкам, селениям и деревням Подольской губернии по уездам с показанием числа домов, душ и расстоянием от реки Збруча пределов Австрийского владения реки Днестра, пределов Бассарабской области, складена у 1830 році.

Одним із напрямів роботи рідкісної книги є інформаційна допомога науковцям, дослідникам, аспірантам, магістрантам, студентам у вивченні історії Поділля.

Фонд відділу рідкісної книги є джерелом краєзнавчих досліджень. У процесі дослідження, вивчення Подільської губернії науковці, аспіранти, магістранти, студенти зверталися до адресних і пам'ятних книг, краєзнавчих путівників, таких як "Весь Юго-Западный край", "Памятная книжка Подольской губернии", "Свод законов Российской империи". Певну інформацію давали і різноманітні бібліографічні довідники, газети, журнали.

З березня місяця 2005 р. по вересень 2007 р. у відділі рідкісної книги працювало 304 особи, в тому числі:

- Доктори наук – 7;
- Науковці – 82;
- Дослідники – 147;
- Аспіранти – 35;
- Магістранти – 32;
- Студенти – 127.

Вивчалися та досліджувалися такі теми як:

1. Науковий внесок професора В.Гериновича у розвиток суспільної географії.
2. Становлення і розвиток монашества на Поділлі.
3. Селянство і влада в період Української революції 1917-1920 роки.
4. Поділля в житті і творчості В. Сосюри.

5. Історія церков Подільської єпархії.
6. Ремесла, промисли і мануфактурне виробництво на Поділлі в кінці XVIII на початку XX ст.
7. Пізнє протестантство Правобережної України у 1900-1917 роках.
8. Директорія в Кам'янці-Подільському 1919 р.
9. Двірцево-паркові маєтки Поділля кінця XVIII-XX ст.
10. Розвиток сільського господарства і торгівлі Подільської губернії після 1861 року.
11. Інфраструктура міст Поділля другої половини XIX ст. – початку XX ст.
12. Ю.Сіцінський і його внесок в історію Поділля.
13. Лікарі Поділля.
14. Польська община м. Кам'янця-Подільського XIV-XX ст.
15. Розвиток преси на Поділлі в 1900-1920 роки.
16. «Просвіта» в Кам'янці-Подільському на початку XX ст.
17. «Подольские епархальные ведомости» як джерело вивчення церковної історії Поділля.

Великий інтерес дослідників викликає – "Полное собрание законов Российской империи", як джерело для вивчення історії Подільської губернії (1793-1830 роки). Студент-дипломник історичного факультету Охрімчук Л.А. виконав джерелознавче дослідження Повного зібрання законів Російської імперії і робота присвячена вивченню історії Поділля кінця XVIII першої третини XIX ст. на основі законодавства Російської імперії. Зараз він є аспірантом Інституту історії України АН України, продовжує роботу в даному напрямку.

Використовуючи велику кількість раритетних видань бібліотеки, кандидатами наук стали: Задорожнюк А.Б. Комарницький О.Б. Опря І.А. Ігнатєва Т.В. Вонсович С.Г.

ВРК – це історична спадщина віків, це значущість ролі книги у збереженні історичної спадщини, це і надалі запорука дбайливого збереження та примноження культурних цінностей українського народу.

Завершуючи свій виступ, хочеться наголосити наступне: фонд відділу рідкісної книги є джерелом краєзнавчих досліджень.

Список використаних джерел:

1. Кам'янецька-Подільська міська рада IV скликання. Рішення дев'ятнадцятої сесії від 20.02.2004 року №15 «Про передачу бібліотечних фондів Кам'янець-Подільського міського архіву до державного університету».

2. Соломонова Т.П. Відділ рідкісних книг бібліотеки Кам'янець-Подільського державного університету: особливості формування фонду // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський, 2005. – Т. 5. – с. 318.

3. Періодичні видання Подільської губернії (1858-1917 р.р.): Показчик/ Укл. Н.М. Сидоренко, О.І. Сидоренко, В.В. Фінклер, О.Д. Школома. – Л.; 1970. – с. 5.

Анотація

В статті розкриваються цінніші раритети Подолья, фонд отдела редкостной книги – источник краеведческих исследований.

Ключевые слова: Подолье, раритеты, губерния, отдел, редкостная книга.

УДК 016:82(477)(092)

А.А. Трембіцький

м. Хмельницький

БІБЛІОГРАФІЯ ПРАЦЬ ЮХИМА ФІЛЯ (ВЧЕНОГО СЕКРЕТАРЯ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАУКОВОГО ПРИ УАН ТОВАРИСТВА)

У статті висвітлено деякі нові біографічні аспекти та подано найбільш повну бібліографію опублікованих і рукописних праць знаного українського літературознавця та подільського етнолога Юхима Філя (1885-1943?).

Ключові слова: Юхим Філь, бібліографія праць, літературознавча, краєзнавча, етнографічна діяльність.

Дослідження життєвих шляхів і творчих здобутків ученого літературо і народознавця Ю.П. Філя майже не проводилось, а інтерес в українській історіографії ХХ – початку ХХІ ст. до його життя, творчості та діяльності, як літературознавця, краєзнавця, етнографа й громадсько-просвітницького діяча, обмежувався оприлюдненням нечисленних, переважно стислих біографічних розвідок істориків і краєзнавців Поділля. Між тим, його постать, це досить цікаве явище в науково-літературознавчому і культурно-громадському житті України та Поділля зокрема, проте його наукова і громадська діяльність, його біографія – сповнені суперечливих свідчень сучасників. Окремі напрями його діяльності й досі залишаються мало знаними і вимагають спеціальних досліджень, які, на жаль, відсутні. Визнання заслуг Юхима Павловича Філя перед українським суспільством як літературознавця і наукового діяча України відбулося в історіографії ще при його житті, проте опісля добра пам'ять про нього пройшла тернистий шлях утвердження в прийдешніх поколіннях. Праця історіографів і біобібліографів ускладнюється через неординарність, суперечливість його постаті, багатогранність його особистості як літературознавця, етнолога, бібліографа і громадсько-просвітницького діяча. Повернення Україні імені Ю.Філя неможливе без ґрунтовного вивчення всієї багатогранної спадщини знаного вченого, осмислення його науково-дослідницької і громадсько-просвітницької діяльності. Лише за таких умов можливий відхід від заідеологізованих міфів і неупередженої оцінки внеску цієї особистості в розвиток історії української літератури, етнографії, бібліографії та культури і дозволяє намітити подальші напрями роботи над його спадщиною.

Історичні події безпосереднім чином впливають на долю та діяльність кожної людини, великою мірою визначають її життя. Одним із яскравих представників української науково-педагогічної інтелігенції Поділля 20-х – 30-х рр. ХХ ст. був Юхим Павлович Філь, який пройшов важкий і суперечливий життєвий шлях, пережив усі складнощі та незгоди цього трагічного для українського народу часу. Народився Ю.Філь 15 березня 1885

р. [1, арк.1; 2; 3; 4] в с. Гути Конотопського округу на Чернігівщині (тепер Сумська область), у селянській родині [1, арк.1; 3; 5, арк.373]. Навчався у «сільській школі-грамоти» [1, арк.1], а потім – у церковнопарафіяльній школі. В 1903 р. закінчив Конотопське 3-х класне міське училище і витримавши іспит на звання вчителя початкового училища, одержав посаду вчителя земської школи у с. Червоному Конотопського повіту на Чернігівщині [6, с.151]. Понад 9 років (до 1912 р.) учителював у «таких селах: Красне (1 р.), Хижки (1 р.), Совинка (2¹/₂ р.), Халимонівка (1/2 р.), знову Хижки (4 р.)» Конотопського шкільного округу [1, арк.1; 6, с.151-152; 7; 8, арк.1], одночасно «останні 8 років був завідуючим школою» (*директором – А.А. Трембіцький*) [1, арк.1]. В 1912 р. поступив у Глухівський учительський інститут, який закінчив у 1915 р. [1, арк.1; 6, с.151-152; 8, арк.1].

У тому ж 1912 р. після закінчення інституту одержав призначення на посаду вчителя вищого початкового училища в м. Полонне Волинської губернії (нині районний центр Хмельницької області) [6, с.152; 8, арк.1]. Проте невдовзі був відряджений на посаду вчителя Житомирської першої вищої початкової школи [1, арк.1] (за іншими даними вищого початкового училища [6, с.152; 8, арк.1]), де вчителював до 1920 р. [1, арк.1] (за іншими, більш достовірними, на нашу думку, даними в Житомирі він учителював лише до літа 1919 р. [6, с.152; 8, арк.1]), де у 1915-1919 рр. «викладав російську мову й письменство», а з 1917 р. – ще й «українську мову й письменство... з методикою та керував практичними вправами на Житомирських 2-х річних педагогічних курсах для підготовки вчителів початкових шкіл. Один рік був інспектором вищої початкової школи» в Житомирі [1, арк.1].

Влітку 1919 р. Юхим Павлович був призначений інспектором вищого початкового училища в с. Кисилі Шепетівського округу (нині с. Киселі Старокостянтинівського району), де працював до літа 1920 р. [6, с.152; 8, арк.1], після чого був змушений переїхати до Кам'янець-Подільського [1, арк.1], де «після довгих митарств зустрівся з І.Огієнком і за його сприяння

вляштувався на «посаду інспектора Кадиївецького вищого початкового училища в Кам'янецькому окрузі». Одночасно подав прохання щодо його «зарахування студентом Кам'янець-Подільського державного українського університету». Проте через зміну влади в місті був зарахований в число студентів уже при радянській владі [6, с.152; 8, арк.1] «на історико-філологічний факультет колишнього українського державного університету (потім факультет профосвіти)» [1, арк.1], який успішно закінчив у 1923 р. [1, арк.1; 4; 8, арк.1зв.]. Юхим Павлович, ставши студентом Інституту народної освіти, одночасно розпочав свою педагогічну діяльність. Так, у 1920-1923 рр. він викладав українську мову та письменство на вищих педагогічних курсах ім. Драгоманова в Кам'янці-Подільському [1, арк.1]. В 1922-1926 рр. [8, арк.1зв.] «українську й російську мову та письменство» [1, арк.1; 9, с.181] на агрономічному факультеті (Агрофак) сільськогосподарського інституту ім. К.Маркса [9, с.181] і на однорічному робітничому факультеті (Робфак), організованому при цьому ж інституті. В 1925 р. Робфак було переведено на 3-х-річний термін навчання [10, с.339]. Саме в 1925-1926 рр. Ю.П. Філь був деканом Робфаку [1, арк.1], хоча за іншими даними, його керівником з 20 грудня 1924 і до кінця 1927 р. був доцент І.І. Кіндрат, а «під час відсутності т. Кіндрата заступав його викладач Робфаку Ю.П. Філь» [9, с.182]. Окрім того, він викладав українську і російську мову та літературу в 5-й трудшколі, на вищих учительських курсах, лісовій профшколі та хімітехнікумі [6, с.153; 8, арк.1зв.]. Починаючи з 1926 р., як позаштатний викладач, читав лекції з історії української літератури в Кам'янець-Подільському інституті народної освіти [1, арк.1; 12, с.14; 13, с.162; 14] і на робітничому факультеті ІНО [6, с.153; 8, арк.1зв.]. Хоча в матеріалах архівно-кримінальної справи № П-17436 стосовно Юхима Павловича Філя, що зберігається в Державному архіві Управління Федеральної Служби безпеки Російської Федерації по Курській області, відзначено, що Ю.П. Філь «з 1923 по 1934 р. працював викладачем на робочому факультеті при Сільськогосподарському інституті, й у зв'язку із закриттям факультету він виїхав у м. Вороніж» [15, арк.14]. Однак,

враховуючи усі наявні документи, ці дані архівно-кримінальної справи є не вірними.

Одночасно з педагогічною діяльністю Юхим Філь, починаючи з 1922 р., займався науково-дослідницькою роботою. Так, з 1922 р. він брав активну участь у роботі Наукового товариства (науково-дослідної кафедри поділлєзнавства [1, арк.1]) «Історії та економіки Поділля» (в подальшому товариство змінювало назви – «Економіки Поділля», «Народнього господарства й культури Поділля» [16, с.146]), створеного при ІНО. Увійшовши до його складу, Ю. Філь прийняв участь у двох етнографічних експедиціях у села Цибулівку (1923) й Панівці (1924), за наслідками яких виступив з доповіддю на науковій конференції товариства [17]. З 1 січня 1923 і до 24 квітня 1924 р. він був аспірантом при науково-дослідній кафедрі, а з 24 квітня 1924 – науковим співробітником [1, арк.1; 6, с.153; 8, арк.13в.] підсекції мови секції культури (керівник проф. І.А. Любарський) [16, с.148], одночасно читаючи лекції-довіді при цій науково-дослідній кафедрі аж до свого арешту органами ОДПУ в 1929 р. [2; 7]. 21 червня 1925 р. відбулися установчі збори Кам'янець-Подільського наукового при УАН товариства, дійсним членом, фундатором і одночасно головою історико-філологічної секції товариства став Ю.Філь [1, арк.1; 18, с.47-48], а 24 жовтня 1926 р. обраний ученим секретарем товариства [1, арк.1]. Займаючись педагогічною та науково-дослідницькою діяльністю, Юхим Філь встановив і підтримував досить широкі зв'язки з відомими вченими України: академіками М.Грушевським [7, арк.29] і С.Єфремовим; професорами М. Драй-Хмарою, М. Зеровим, П. Клименком, Копержинським [7, арк.32], Гермайзе, Дорошкевичем, Іваницею, Карачківським, Левченком, Филипповичем, Холодним [7, арк.11-12]; дослідниками м. Києва – Катериною Грушевською [19; 20; 21], завтрудшколою Сикаловим [7, арк.32], колишнім директором мови журналу «Червоний шлях» Свидзинським [7, арк.27], Г.Костюком [7, арк.14-15], Квитко і його дружиною Курило [7, арк.36]; викладачами Одеського ІНО В.Герасименком та СГІ Я.Козачуком; викладачами

Харківського ІНО В.Зборовцем [7, арк.32], Недужою, Сотник [7, арк.11-12], а також із викладачем Високого Українського педагогічного інституту імені М.Драгоманова в Празі П.Герасименко-Волковинським [7, арк.10-11; 8, арк.1зв.]. Варто відзначити, що наукові та життєві взаємовідносини Ю.Філя з вищеназваними вченими та науковцями ще й досі чекають свого дослідника.

Влітку 1929 р. Кам'янець-Подільський відділ ОДПУ розпочав організацію (фабрикування) процесу Кам'янецької філії Спілки Визволення України. Розпочалися арешти викладачів навчальних закладів та активних членів Кам'янець-Подільського наукового при УАН товариства. Як результат, вже 30 серпня 1929 р. Юхим Філь був заарештований [7, арк.2-4]. Використовуючи сфабриковані звинувачення Судова трійка при Колегії ОДПУ УРСР своїм рішенням від 24 лютого 1930 р. засудила викладача вищих навчальних закладів Юхима Павловича Філя на «7 років, рахуючи строк з 30 серпня 1929 р.» [2; 7, арк.66]. Як відзначає В.Верига «вже на початку 30-их років в роки великого українського погрому» він був «арештований і засланий» [12, с.14; 13, с.162] «спочатку на Соловки» [14] і «відбував покарання в «Белбалтлаге» НКВС Карелії і був достроково звільнений 26.04.34 р. із застосуванням пільг і заліку робочих днів. Вибув у м. Воронеж» [2].

Після відбуття покарання та звільнення з таборів більшовики не дозволили засудженим повертатися в Україну, а тільки до міста Воронежа, що на північ від Слобожанщини [12, с.14; 13, с.162]. Туди ж у Воронеж переїжджають його дружина Ганна Яківна із сином Леонідом [14]. З прибуттям у м. Воронеж, «його дружина була прийнята на навчання на географічний факультет Держпедінституту» [15, арк.14]. Але сім'я прожила тут недовго, вже «в короткому часі цілу родину влада переселила до Курська» [12, с.14; 13, с.162]. Матеріали архівно-кримінальної справи № П-17436 стосовно Юхима Філя [22] цинічно свідчать «коли й звідки Філь Ю.П. з родиною прибув у м. Курськ не відомо» [15, арк.14], невже репресивна машина тоталітарного режиму дала збій. У Курську його родина мешкала, аж

до його другого арешту по вул. Марата, 22 [23, арк.1]. Проживаючи в Курську, він аж «до окупації міста німецько-фашистськими військами, працював викладачем російської мови й географії» [4] в «Курській зуболікарській школі» [15, арк.10], а також головою правління видавництва «Знання» [38]. Після звільнення Курська радянськими військами в родину Юхима Філя знову прийшла біда, їм «не судилося бути разом» [12, с.14; 13, с.162; 14] і 17 лютого 1943 р. УНКВС по Курській області вдруге заарештувало Юхима Павловича. На цей раз влада звинуватила його в тому, що проживаючи в тимчасово окупованому німецькими військами м. Курську він влаштувався на роботу в редакцію німецької газети «Новий шлях і як літературний співробітник писав у цю газету свої кореспонденції, був одним з організаторів і головою правління приватнопідприємницького товариства видавництва «Знання», яке видавало «брошури релігійного змісту». Особливою Народою при НКВС СРСР від 7 серпня 1943 р., Філь Ю.П. був засуджений за ст.ст. 58-1 «а» і 58-10 ч. 2 КК РСФСР строком на десять років ВТК, «рахуючи строк з 17.02.1943 року». На превеликий жаль, будь-які відомості про місце відбування покарання, про дату, місце загибелі й його поховання, відсутні [4]. Хоча, як стверджував у своїх спогадах Леонід Філь, «батька знову арештували і цим разом так допитували, що замучили на смерть» [12, с.14; 13, с.162; 14]. Так склалися життєві обставини, що Юхим Павлович був двічі засуджений на території України і Росії, і двічі реабілітований.

Історіографія науково-літературознавчої спадщини, етнографічної і громадсько-просвітницької діяльності та його життєвих шляхів охоплює відрізок часу – з 20-х рр. ХХ і до початку ХХІ ст. Так, саме 20-ті рр. ХХ ст. заклали підґрунтя історіографії проблеми. Адже учасники і свідки розвитку української історичної науки та регіональних досліджень в галузі історії, літературознавства й етнології України фіксували події, займалися рецензуванням і критикою діяльності наукових товариств, осередків й творчих здобутків, у т.ч. Ю.П. Філя, і не завжди були спроможні по-

науковому, об'єктивно осмислити бачення ними складних процесів і явищ, надати їм аналітичних оцінок. Трудність осмислення сучасниками творчих здобутків дослідника полягала в тому, що його діяльність у цей період була на вістрі протиборства російської та української науки в поглядах і дослідженнях минулого та культури України. За його діяльністю й творчістю уважно спостерігали сподвижники по історико-краєзнавчому руху на Поділлі 20-х рр. ХХ ст., члени Кам'янець-Подільського наукового при УАН товариства, інших авторитетних наукових установ і товариств України. Водночас, у цей період так і не було створено ґрунтовних й аналітичних праць про його життєдіяльність та творчі здобутки, а лише підготовлені для цього певні засади.

У 30-ті – 80-ті рр. ХХ ст. в наукових колах України прізвище Юхима Павловича Філя замовчувалося, адже з утвердженням радянської влади в Україні поступово став втрачатися науковий інтерес до його творчості як в українських, так і в місцевих науковців через те, що особа дослідника була віднесена офіційною українською наукою до категорії класово-небезпечних учених. А його значна творча спадщина в 30-ті ХХ ст., що були періодом гоніння та забуття, зазнала вилучення з наукового обігу і загального користування. Офіційні радянські історики 40-х – 80-х рр. ХХ ст. не помічали постать літературознавця Ю.П. Філя та членів його родини, тому в енциклопедичних і багатьох інших довідкових радянських виданнях цього періоду будь які згадки про нього та його творчі здобутки відсутні. Варто підкреслити, що лише певну оцінку його науково-літературознавчої діяльності у цей період подано в свідченнях його деяких поодиноких сучасників і соратників, які продовжували збирати та висвітлювати матеріали про життя і творчі здобутки вченого. Серед них – знаний український літературознавець В.Герасименко [24] та дослідник з Аргентини О.Валерій, які відзначили його вагомий внесок у дослідження історії української літератури і фрагментарно розкрили напрями його наукових досліджень з елементами історіографічного аналізу творчості. Крім того, науковці й

творча інтелігенція української діаспори, продовжуючи пам'ятати позитивний внесок Юхима Павловича Філя у вивчення історії та культури України, підготували й видали збірку спогадів «Безсмертні» (Торонто, 1963), в якій висвітлили певні аспекти його життєвих шляхів [25]. Ці незначні й фрагментарні оцінки творчих здобутків і життєвих шляхів, ще й досі залишаються певною спробою історіографічного осмислення науково-дослідницької діяльності Ю.Філя в тогочасній українській історіографії і не втратили своєї актуальності й сьогодні.

Після декількох десятиліть майже повного замовчування імені Юхима Павловича Філя в Україні, лише 90-х рр. ХХ ст. стали періодом прориву інформаційної блокади навколо його імені і воно знову повернулося в наукові видання та часописи. Без надмірної ідеологізації діяльності вченого, лояльніше і толерантніше до його творчості поставилися подільські дослідники, які беззастережно визнавали його талант і заслуги у регіональних історико-літературознавчих та етнографічних дослідженнях. Саме зусиллями місцевої дослідниці В.Вінюкової (1991) [26], а також відомого українського історика Л.Баженова (1993, 1995) [18], та краєзнавців М.Алещенка, І.Гикавого (2004) [27], А.Трембіцького [28] була зроблена спроба частково висвітлити і обґрунтувати місце й значення Ю.П. Філя у вивченні історії української культури та етнографії, звернуто увагу на його науково-дослідницьку діяльність, подано позитивну оцінку його головних праць, а також показана його роль як організатора краєзнавчого руху і регіональних досліджень. У продовж 1994-2005 рр. вийшла значна кількість наукових, науково-популярних статей, нарисів і краєзнавчих розвідок подільських краєзнавців Є.Назаренка [29], В.Нестеренка [30], В.Прокопчука [31], Т.Колотила і А.Сурового [32], В.Мацька [33], Л.Третяк і Т.Конькової [34], В.Савчука [35], Ю.Земського [36], С.Набока [37], Б.Суменко і Л.Долинної [38], а також канадського дослідника В.Вериги [12; 13], які започаткували період активного вивчення і переосмислення подвижництва й творчого доробку непересічного вченого, дослідника історії української

літератури та етнології, громадсько-просвітницького діяча. Їхні публікації створили в українській історіографії засади для узагальнення та осмислення науково-дослідницької і громадсько-просвітницької діяльності Ю.П. Філя, його наукової реабілітації та повернення із забуття. Проте, першим і досить значним проривом інформаційної блокади щодо висвітлення біобібліографічних аспектів і громадсько-просвітницької діяльності знаного дослідника із значним використанням джерельної бази, на нашу думку, стала наукова розвідка подільських дослідників О.М. Завальнюка і А.М. Трембіцького (2004) [6]. Саме опубліковані в цей період праці про науково-дослідницьку та громадсько-просвітницьку діяльність Юхима Філя створили значне підґрунтя для подальшого вивчення його творчої спадщини в часи розбудови Української незалежної держави, демократизації й ліквідації цензурних та ідеологічних перешкод відродився справжній науковий і пізнавальний інтерес до особи Ю.Філя.

Досить важливим джерелом для вивчення творчості Ю.Філя, його науково-педагогічних і громадсько-просвітницьких позицій у контексті суспільного та краєзнавчого руху України, в т.ч. Поділля в 20-ті рр. ХХ ст., стала уся наявна його науково-літературна спадщина. Перший бібліографічний покажчик із 11 праць, було подано в 1927 р. самим Юхимом Павловичем у якості звіту про свою наукову роботу викладача ІНО [Додаток Б]. Нами під час написання курсової роботи враховувалося те, що відомі дослідники О.М. Завальнюк і А.М. Трембіцький [6] у своєму дослідженні вказали 14 відомих праць Юхима Філя. Проведеними пошуками у фондах і бібліотеках ЦДАВОУ, ДАХО та ДА УФСБ РФ по Курській області, а також вивчення матеріалів родинного архіву А.М. Трембіцького дало можливість додатково виявити раніше невідомі 23 праці та статті дослідника. Таким чином, із урахуванням виявлених нами праць і статей, наявний творчий доробок Ю.П. Філя становить 37 наукових розвідок [Додаток А], значна частина яких присвячена історії української літератури, літературознавству, етнології України і Поділля зокрема. Сьогодні ці видання, багато з яких

вперше вводиться в широкий науковий обіг, безпосередньо виступають винятковим джерелом для дослідження культури та історії України, у них є чимало свідчень про історико-краєзнавчий рух, суспільно-політичні та культурні процеси в Україні і на Поділлі зокрема, та участі у них Юхима Павловича Філя.

Додаток А.

БІБЛІОГРАФІЯ ПРАЦЬ Ю.П. ФІЛЯ*:

1. До біографії А.Свидницького (За архівними матеріалами) // Записки історико-філологічного відділу АН УРСР. – К., 1928. – Кн. 18 [39].
2. Матеріали до біографії А.Свидницького // Записки Історико-філологічного відділу ВУАН. Кн. 5 (1924-1925). – К., 1926. – С. 32-40 [1, арк.2].
3. Студентські роки А.Свидницького. Доповідь. Рукопис // Інформаційний Огляд дослідно-краєзнавчої праці на Поділлі. – Видання Кабінету виучування Поділля Вінницької Філії Всенародної Б-ки України при Українській Академії Наук. Ч. 2. На 1 грудня 1926 р. – С. IV.
4. А.Свидницький, М.Помяловський та Лотоцький. Доповідь // Інформаційний Огляд дослідно-краєзнавчої праці на Поділлі. – Видання Кабінету виучування Поділля Вінницької Філії Всенародної Б-ки України при Українській Академії Наук. Ч. 2. На 1 грудня 1926 р. – С. IV.
5. А.Свидницький, Помяловський і Лотоцький (Порівнявча студія). Наукова праця. Прийнята до друку в «Червоний Шлях» [1, арк.2].
6. А.Свидницький та його літературні сусіди. Стаття. Рукопис [40].
7. До характеристики шкільних років М.Коцюбинського. Рукописні матеріали [41].
8. Коцюбинський у спогадах предків письменника. Рукописні матеріали [7, арк.13-14].
9. Про Коцюбинського М. // Червоний кордон. – Кам'янець-Подільський [7, арк.58].
10. Михайло Коцюбинський під наглядом поліції. Матеріали [7, арк.15].

11. До біографії й творчости М.Коцюбинського // Україна. – 1926. – Кн. 1. [1, арк.2].
12. Ф.В. Рутковський (До характеристики літературно-драматичної діяльності) // Записки Кам'янець-Подільського наукового при ВУАН товариства. – Кам'янець на Поділля, 1927. – Т. 1. – С. 18-23.
13. В Кам'янецькому Науковому Т-ві // Червоний Кордон. – 1926. – № 247. – 8 жовтня.
14. До історії Кам'янець-Подільського Наукового при УАН тов[арист]ва // Записки Кам'янець-Подільського наукового при ВУАН товариства. – Кам'янець на Поділля, 1927. – Т. 1. – С. 91-100.
15. Народна пісня села Цибулівки. Доповідь [32].
16. Народні пісні, що виникли під час пошести чудес на Поділлі // Записки Кам'янець-Подільського наукового при ВУАН товариства. – Кам'янець на Поділля, 1927. – Т. 1. – С. 1-8 [1, арк.2].
17. Народні пісні, що виникли під час чудес на Поділля. Доповідь [42].
18. Народні пісні та легенди, що виникли під час пошести чудес на Поділлі // Доповідь на засіданні Кам'янець-Подільського наукового при ВУАН товариства 21 лютого 1926 р. [17, с.98].
19. Частушки на Поділлі. Доповідь. Рукопис // Інформаційний Огляд дослідно-краєзнавчої праці на Поділлі. – Видання Кабінету виучування Поділля Вінницької Філії Всенародної Б-ки України при Українській Академії Наук. Ч. 2. На 1 грудня 1926 р. – С. V [1, арк.2].
20. Народна мудрість в прикметах і закляттях на Поділлі й Волині. Доповідь // Інформаційний Огляд дослідно-краєзнавчої праці на Поділлі. – Видання Кабінету виучування Поділля Вінницької Філії Всенародної Б-ки України при Українській Академії Наук. Ч. 2. На 1 грудня 1926 р. – С. V.
21. Народня с[ільсько]-г[осподарська] мудрість і забобони в прикметах та закляттях на Поділлі й Волині. Наукова праця. Рукопис [1, арк.2].
22. Значіння збірника М.Максимовича «Українські пісні» // Доповідь на урочистому засіданні Кам'янець-Подільського наукового при ВУАН

товариства разом з іншими науково-просвітніми організаціями з нагоди 100-річчя появи в світ збірника пісень Максимовича 2 жовтня 1927 р. [17, с.99].

23. Вітчим. Матеріали про вірш-думу [19].

24. Сава Чалий. Матеріали про вірш-думу [21].

25. Народознавчі записи до «виїзду». Матеріали [20].

25. Про українців 60-х. Матеріали [7, арк.13-14].

26. Ак[адемік] М.Грушевський, як публіцист та історик літератури. Доповідь на засіданні Кам'янець-Подільського Наукового Товариства, присвяченому 40-літтю ювілею наукової праці академіка М.Грушевського з історії України, зокрема Поділля. 3 жовтня 1926 р. // Інформаційний Огляд дослідно-краєзнавчої праці на Поділлі. – Видання Кабінету виучування Поділля Вінницької Філії Всенародної Б-ки України при Українській Академії Наук. Ч. 2. На 1 грудня 1926 р. – С. II [17, с.98].

27. З архіву З.Недоборовського. Наукова праця. Рукопис [1, арк.2].

28. Рідна мова на Робфаці. Методично-педагогічна стаття // Записки Кам'янецького СГІ. – 1924. – Т. 1. [1, арк.2; 16].

29. Роль картини на лекціях рідної мови в трудшколі. Методично-педагогічна стаття // Літературно-педагогічний додаток до газети «Червоний Кордон». – Ч. I (Надрукована частина) [1, арк.2].

30. Граматика української мови. Підручник для трудшкіл. – Ч. I (Етимологія). – Рукопис [1, арк.2].

31. Табель-календарь на 1943 год. /Глав. ред. Е.Филь/. – Курск, 1942. (5000 экз.) [23, арк.2].

32. Краткий православный молитвослов / Глав. ред. Е.Филь. – Курск, 1942. (9000 экз.) [23, арк.2].

33. Частное предприятие. // Новый путь. – Курск. – 1942. – № 48. – июнь [23, арк.6].

34. Ценный подарок. // Новый путь. – Курск. – 1942. – № 50. – июнь [23, арк.3].

35. Щедрота народная растет. // Новый путь. – Курск. – 1942. – № 50. – июнь [23, арк.4].

36. Предпримчивость. // Новый путь. – Курск. – 1942. – б. д. [23, арк.5].

Список використаних джерел:

1. Curriculum vitas Юхима Павловича Філя. 7 лютого 1927 р. // Центральний державний архів вищих органів влади України (ЦДАВОУ). – Ф. 166. – Оп. 12. – Спр. 8040. – Арк. 1-2; Копія. Родинний архів А.Трембіцького.

2. Архивная справка № 3/70 от 16.01.2007 г. Информационного центра Министерства внутренних дел по Республике Карелия. г. Петрозаводськ Российской Федерации. Оригінал. – Родинний архів А.Трембіцького. – 1 арк.

3. Виписка з матеріалів Державного архіву Сумської області (ДАСО). Ф. 1189. – Оп. 3. – Спр. 66. – Арк. 33зв.-34. Лист ДАСО № 50 від 17 вересня 2003 р. Оригінал. – Родинний архів А.Трембіцького. – 1 арк.

4. Письмо Управления Федеральной Службы безопасности Российской Федерации по Курской области № 10/5-499 у от 16.02.2007 г. Оригінал. – Родинний архів А.Трембіцького. – 1 арк.

5. Список педперсоналу Кам'янець-Подільського Інституту Народної Освіти. Списки з анкетними відомостями професури, викладачів і адміністративного персоналу учбових закладів УРСР. Адміністративно-організаційне управління. Сектор кадрів. Народний Комісаріат освіти Української РСР. Почато 1 січня 1929 р. Закінчено 30 червня 1930 р. // ЦДАВОУ. – Ф. 166. – Оп. 9. – Спр. 242. – 400 арк.

6. Завальнюк О., Трембіцький А. До біографії, наукових зв'язків та здобутків Ю.П. Філя // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам.-Под.: Оіюм, 2004. – Т. 4. – С. 151-163.

7. Архівно-слідча справа № 312 стосовно Філя Юхима Павловича // Державний архів Хмельницької області (ДАХО). – Фонд УСБУ в Хмельницькій області. – 74 арк.

8. Автобіографія Юхима Павловича Філя від 31. 08. 1929 р. Оригінал. – Родинний архів А.Трембіцького. – 2 арк.

9. Баєр М.М. Підсумки будівництва Кам'янецького Сільськогосподарського Інституту та перспективи його розвитку // Записки Сільськогосподарського інституту в Кам'янці на Поділлі. – Кн. IV. – 1927. – С. 165-185.

10. Набоков М.П. Робітничий факультет при Кам'янець Под. СГІ. // Там само. – Т. V. – 1928. – Кам'янець на Поділлі. – С. 339-341.

11. Грушевська Катерина // Енциклопедія Українознавства-II. – Львів, 1993. – Т. 2. – С. 453.

12. Верига В. Леонід Філь (1925-1998). У першу річницю смерти // Новий шлях. – 1999. – Ч. 16. – 24 квітня. – С. 14-15; Оригінал. Фонд Дарки Філь. Родинний архів А.Трембіцького. – 2 арк.

13. Верига В. професор (Торонто). Мій приятель Леонід Філь // «Просвіта» в духовно-культурному піднесенні України»: Зб. наук. праць / За ред. В.П. Мацька. – Хмельницький: Просвіта, 2005. – С. 162-167.

14. Леонід Філь. Коротка біографія. 9 серпня 1992. Оригінал. // Фонд Дарки Філь. Родинний архів А.Трембіцького. – 1 арк.

15. Архівна кримінальна справа № П-17436 стосовно Філя Юхима Павловича, 1885 р. н. // Державний архів Управління Федеральної Служби безпеки Російської Федерації по Курській області. – 35 арк.

16. Баєр М.М. Науково-дослідна катедра «Природи, Сільського господарства й Культури Поділля при Кам'янецькому СГІ» // Записки Сільськогосподарського інституту в Кам'янці на Поділлі. – Кн. IV. – 1927. – С. 146-164.

17. Філь Ю. До історії Кам'янець-Подільського Наукового при УАН товариства // Записки Кам.-Под. наук. при УАН т-ва. – Кам.-Под., 1927. – Т. 1. – С. 91-100.

18. Баженов Л.В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців ХІХ-ХХ ст.: Історіографія. Бібліографія. Матеріали. – Кам.-Под., 1993. – 480 с.; Історичне краєзнавство Правобережної України ХІХ – на початку ХХ ст.: Становлення. Історіографія. Біобібліографія. – Хмельницький: Доля, 1995. – 256 с.

19. Лист Катерини Грушевської до Ю.Філя від 21.10.1925 р. Оригінал. – Родинний архів А.Трембіцького. – 1 арк.

20. Лист Катерини Грушевської до Ю.Філя від 02.11.1925 р. Оригінал. – Там само. – 1 арк.

21. Лист Катерини Грушевської до Ю.Філя від 26.03.1926 р. Оригінал. – Там само. – 2 арк.

22. Письмо Начальника отделения архивной информации и реабилитации Информационного центра Управления внутренних дел по Курской области МВД Российской Федерации Голыбина Н.Н. № 10/320 от 07.02.2007 г. г. Курск. Оригінал. – Там само. – 1 арк.

23. Письмо Врио нач. подразделения Управления Федеральной Службы безопасности Российской Федерации по Курской области № 10/5-1169у от 04.04.2007. На №47 от 13.03.2007 г. Оригінал. – Там само. – 2 арк., додаток на 4 арк.

24. Герасименко В.Я. Анатолій Свидницький: Літературний портрет. – К.: Держлітвидав, 1959. – 134 с.

25. Ол. Валерій. Леонід Філь (Репортаж). // Наш Клич. – Буенос Айрес. – 1982. – Ч. 12. – 6 травня. – С. 2; Оригінал. Фонд Дарки Філь. Родинний архів А.Трембіцького. – 1 арк.

26. Вінюкова В.М. Кам'янець-Подільське наукове при Українській Академії Наук Товариство // V Всеукр. конф. «Розвиток історичного краєзнавства в контексті національного і культурного відродження України». Тези доп. та повід. – К.–Кам.-Под., 1991. – С. 664-666.

27. Алещенко М.І., Гикавий І.С. Становлення та розвиток Кам'янець-Подільського сільськогосподарського інституту (1921-1930) // Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських культурних зв'язків: історія і сучасність. Зб. наук. праць за підсумками Міжн. наук.-практ. конф. «Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських культурних зв'язків» (16-17 травня 2003 р.). – Кам.-Под.: Кам.-Под. держ. у-т, інформаційно-видавничий відділ, 2004. – С. 115-117.

28. Трембіцький А.М. Наукова та громадська діяльність Євфимія Йосиповича Сіцинського (70-ті рр. ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст.). Дисертація кандидата історичних наук. – Кам'янець-Подільський, 2005. – 284 с.

29. Назаренко Є. Справа Сіцинського. // Подільські вісті. – 1994. – 25 травня; Арешт Сіцинського // Дивокрай. Хмельниччина Под. – 1997. – Вип. 2. – С. 81-82; Кость Копержинський. До 100-ліття від дня народження // Подільські вісті. – 1994. – листопад; Сліди ведуть в ГУЛАГ // Там само; 3 слідчої справи Юхима Сіцинського // Кам'яниччина в контексті історії Поділля. Наук. зб. – Кам.-Под., 1997. – Т. 1. – С. 116-117; Про Кам'янецький Філіал СБУ // Духовні витoki Поділля: творці історії краю. Мат. міжн. наук.-практ. конф. Ч. 1. – Кам.-Под., Хмельницький: Поділля, 1994. – С. 394-396.

30. В.А. Нестеренко. О.І. Кільчевський – активний діяч українського просвітницького руху на Поділлі // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам.-Под.: Оіюм, 2004. – Т. 6: Матеріали другого круглого столу «Культура освіта і просвітницький рух на Поділлі у ХVІІІ – на початку ХХІ ст.». – С. 146-154; «Просвіта» на Кам'яниччині в 1921-1923 рр. // Просвітницький рух на Поділлі (1906-1923 рр.) До 90-річчя Подільської «Просвіти». – Кам.-Под., 1996. – С. 41-56; Репресії проти діячів науки і освіти в Кам'янці-Подільському у 20-30-ті роки ХХ ст. // Кам'яниччина в контексті історії Поділля. Наук. зб. – Кам.-Под., 1997. – Т. 1. – С. 33-35;

31. Прокопчук В.С. Краєзнавство Кам'яниччини 20-х років // Там само. – С. 27-28.

32. Колотило Т.І., Суровий А.Ф. Етнологічне вивчення Кам'янецьчини // Там само. – С. 29-31.

33. Мацько В. Політичні репресії на Хмельниччині: Червона жара // Хмельниччина: роки становлення та поступу (1937-1997). Мат. Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф. – Хмельницький. Доля, 1997. – С. 263-276; Просвітницький рух на Поділлі в 20-х роках // Дивокрай. Хмельниччина Под. – 1997. – Вип. 2. – С. 55-58.

34. Третяк Л., Конькова Т. Ідея з переломленим хребтом (про Кам'янецьку гімназію для дорослих) // Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження: Наук. доп. другої Всеукр. наук.-теорет. конф: До 115 річчя від дня народження. – Кам.-Под., 1997. – С. 325-326.

35. Савчук В.О. Наукові форми краєзнавства на Поділлі у 20-х роках ХХ ст. // Поділля і Південно-Східна Волинь в роки Визвольної війни середини XVII ст.: Мат. Всеукр. іст.-краєзн. конф. – Ст. Синява: Поділля, 1998. – С. 203-205.

36. Земський Ю. Особливості національно відродженського руху на Поділлі (XIX – поч. ХХ ст.) // Пам'ятки України: історія та культура. – 2000. – № 3-4. – С. 62-66.

37. Набок С.В. Кам'янець-Подільське наукове товариство при ВУАН. До питання дослідження документів співробітників Академії наук України як джерела вивчення історії науки // Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських культурних зв'язків: історія і сучасність. Зб. наук. праць за підсумками Міжн. наук.-практ. конф. «Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських культурних зв'язків» (16-17 травня 2003 р.). – Кам.-Под.: Кам.-Под. держ. у-т, інформаційно-видавничий відділ, 2004. – С. 102-104.

38. Суменко Б., Долинна Л. Наталія Солуха – яскравий представник просвітянського руху (до родоводу Костя Солухи, лікаря, першого і почесного голови Подільської «Просвіти») // «Просвіта» в духовно-

культурному піднесенні України»: Зб. наук. праць / За ред. В.П. Мацька. – Хмельницький: Просвіта, 2005. – С. 157-161.

39. Лист С.Єфремова до Ю.Філя від 12.10.1927 р. Оригінал. – Родинний архів А.Трембіцького. – 1 арк.

40. Лист С.Єфремова до Ю.Філя від 15.05.1927 р. Оригінал. – Там само. – 1 арк.

41. Лист С.Єфремова до Ю.Філя від 21.02.1928 р. Оригінал. – Там само. – 1 арк.

42. Зборовець В. В Науковім Товаристві // Червоний Кордон. – 1926. – № 197. – 4 квітня.

Аннотація

В статтє освещено некоторые новые биографические аспекты, представлено наиболее полную библиографию опубликованных и рукописных работ известного украинского литературоведа и подольского этнолога Ефима Филя (1885-1943).

Ключевые слова: Ефим Филь, библиография работ, литературоведческая, краеведческая, этнографическая деятельность.

УНІВЕРСИТЕТСЬКА БІБЛІОТЕКА: ТЕНДЕНЦІЇ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

УДК 002.2(477):008:7

М. С. Костенко,
м. Рівне

ФОРМУВАННЯ РЕПЕРТУАРУ УКРАЇНСЬКОЇ КНИГИ З ПРОБЛЕМ КУЛЬТУРИ ТА МИСТЕЦТВА (ЗА МАТЕРІАЛАМИ БІБЛІОГРАФІЧНОГО МОНІТОРИНГУ)

Розглядаються особливості формування репертуару вітчизняної книги з проблем культури та мистецтва. Розкривається тематична, типовидова, мовна структура галузевого документного потоку.

Ключові слова: бібліографічний моніторинг; документний потік; культура та мистецтво.

Для сучасного етапу розвитку суспільної свідомості притаманна активна увага до пізнання культури та мистецтва як природно-історичного продукту розвитку суспільства. В умовах відродження національної культури остання стає предметом вивчення для багатьох дослідників: філософів, культурологів, істориків тощо та становить інтерес для широкого загалу. Зацікавленість суспільства в культурі та мистецтві об'єктивно знаходить своє відображення в репертуарі сучасної української книги.

Важливим напрямком бібліометричних досліджень останнього часу став аналіз галузевих документних потоків (ДП), що складають репертуар вітчизняної книги. Однак репертуар книги з проблем культури та мистецтва ще не був об'єктом поліаспектного дослідження. Правомірність вибору в якості об'єкту дослідження репертуару вітчизняної книги з культури та мистецтва обумовлена тим, що дана галузь є однією із соціально значущих; відрізняється традиційністю розвитку, наявністю широкого кола фахівців, відносною стабільністю потоку первинних документів та достатньою глибиною розкриття у вторинному документному потоці.

Обравши в якості методу оперування інформацією технологію, що базується на бібліометрії, необхідно визначити параметри, які характеризують джерело інформації і, водночас, фіксуються в традиційному бібліографічному описі документа. Дослідник, що розпочне здійснення бібліометричного дослідження репертуару літератури з проблем культури та мистецтва, обов'язково відчує суттєві труднощі, оскільки вибір параметрів аналізу стосовно художнього, культурологічного або мистецького документа являє собою неоднозначне завдання. Традиційний набір бібліографічних даних неповною мірою відображає специфіку культурологічно-художньої сфери та особливостей відношення користувачів до культурно-мистецьких цінностей. Саме тому в реальній практиці бібліометричних досліджень параметри аналізу для потоків документів з культури та мистецтва ще не вироблені та науково не обґрунтовані.

З метою вивчення особливостей формування репертуару вітчизняної книги з культури та мистецтва пропонуємо оперувати параметрами бібліографічного опису документів, які найбільш повно відображають змістові характеристики ДП. Накопичуваний масив із наборів різноманітних параметрів досліджуваних об'єктів робить можливим багаторазове звернення до отриманих даних. Це дозволяє аналізувати й контролювати первиннодокументний сегмент репертуару галузевих документів, а також здійснювати при потребі прогноз критичних станів об'єкту дослідження.

Основою проведеного бібліометричного аналізу документного потоку з проблем культури та мистецтва стали показники державної бібліографії України – “Літописи книг”. Аналіз ДП за певний часовий проміжок дозволяє визначити ступінь досягнення сформованим потоком документів його мети — інформаційного забезпечення галузі. Достатньо репрезентативним для подібних досліджень хронологічним періодом вважають термін від 3-х до 5-ти років.

Вибір хронологічних меж аналізу (1997 – 2001 рр.) зумовлений тим, що на початку 1990–х рр. намітилася тенденція до зниження випуску літератури (це було зумовлено кризовим станом українського книговидання в цілому). І лише з 1996 – 1997 рр. починається як кількісне збільшення видань літератури з питань культури і мистецтва, так і якісні зміни ДП.

Дослідження формування репертуару вітчизняної книги з питань культури і мистецтва здійснено за такими аспектами: кількісний розподіл видань; розподіл видань за мовою публікацій; розподіл видань за типами та видами видань; розподіл видань за основними тематичними розділами. Бібліографічні записи з “Літопису книг” індексувались нами за кількома “профілями”. Виділення семантичного профілю надає можливість віднести конкретне видання до однієї із запропонованих тем. Поняття “ тема” є певною мірою умовним, оскільки точніше говорити про тематичні блоки (комплекси), поєднані спорідненими критеріями. Зміни національних пріоритетів, масштаб і темпи змін, що відбуваються в суспільстві в цілому і

культури зокрема, зумовили тематичні зміни в первиннодокументному галузевому потоці.

Семантична структура ДП з проблем культури та мистецтва представлена в таблиці 1.

Таблиця 1.

Семантична структура ДП з проблем культури та мистецтва

Тематичні розділи	Кількість публікацій по роках					Загальна кількість публікацій	В %
	1997	1998	1999	2000	2001		
Мистецтвознавство, історія мистецтва	1	8	5	6	12	32	58
Образотворче мистецтво	2	-	2	2	2	8	1,4
Декоративно-прикладне мистецтво	9	10	3	8	3	33	5,9
Архітектура	7	24	18	20	31	100	18,1
Музика	32	57	56	47	33	225	40,7
Живопис	6	10	6	2	9	33	5,9
Іконопис	2	1	-	1	-	4	0,7
Графіка	2	1	1	2	3	9	1,6
Пластичне мистецтво, скульптура	5	3	2	4	3	17	3
Кіномистецтво	4	5	1	13	16	39	7
Фотомистецтво	-	-	2	2	-	4	0,7
Театральне мистецтво	5	9	9	7	8	38	6,9
Циркове мистецтво	-	1	-	-	-	1	0,1
Танець, хореографія	2	1	1	-	3	7	1,3
Естетика	-	1	1	-	-	2	0,4
Всього	77	131	107	114	123	552	100

У таблиці 1 висвітлений розподіл загальної кількості публікацій з питань культури і мистецтва по основних тематичних розділах в межах кожного року і в цілому за 5 років (1997 – 2001 рр.), а також обсяг ДП по темах в процентному відношенні. Аналізуючи тематичну структуру ДП впродовж 5-ти років, ми дійшли до таких висновків: пріоритетною впродовж всього періоду лишається проблематика музики (225 видань від загальної кількості 552, що становить – 40,7%). Другу позицію посідає література з питань архітектури. За досліджуваний період видано 100 видань, що становить 18,1% від загальної кількості видань.

Менша частка припадає на видання іншої проблематики. Спостерігається приблизно однаковий рівень випуску видань з мистецтвознавства (5,8%), декоративно–прикладного мистецтва (5,9%), живопису (5,9%), театрального мистецтва (6,9%), кіномистецтва (7%). Найменшу ж частку становить випуск літератури з питань образотворчого мистецтва (1,4%), графіки (1,6%), хореографії (1,3%), іконопису (0,7%), фотомистецтва (0,7%), естетики (0,4%), циркового мистецтва (0,1%).

Отже, як свідчать результати дослідження, найбільшу питому вагу в документному потоці з культури і мистецтва за 1997 – 2001 рр. отримали видання з музики і архітектури, що разом становить понад 50% від загальної кількості видань. Дана тенденція прослідковується і в ході аналізу по окремих роках. Якщо розглядати динаміку тематики видань в межах року, помітне зростання випуску документів з окремих тем (архітектури, музики, мистецтвознавства, кіномистецтва, театрального мистецтва, живопису). Випуск літератури з деяких тем має статичний характер, не збільшуючись і не зменшуючись впродовж кількох років. Це видання з образотворчого мистецтва, графіки, хореографії. В межах ДП з культури та мистецтва найменшою є частка літератури з церковного мистецтва (1), естетики (2), іконопису (4), фотомистецтва (4). Аналізуючи причини такого стану речей, можна припустити, що музика – це вид мистецтва, яким займаються, який досліджують, якому навчаються. До того ж, музика і архітектура є найдавнішими видами мистецтва, тому багато осіб впродовж років працювали і працюють у цій галузі. Архітектура – це свого роду будівництво, а воно актуальне завжди. Зазначений факт має свої переваги і недоліки, оскільки, крім ефективного інформаційного забезпечення даних галузей культури та мистецтва, спостерігається незабезпеченість первиннодокументною інформацією не менш важливих напрямків культурно–мистецького процесу. Можна сказати, що випуск літератури з даних питань скеровують потреби нашого суспільства, адже підвищений

інтерес до будь-якої теми спонукає до більшого і ширшого випуску літератури з неї.

Таким чином, впродовж розглянутих років прослідковується тенденція до збільшення кількості видань обмеженого переліку тем (музика і архітектура); більш-менш рівномірно випускалась література з таких тем, як образотворче мистецтво, графіка та інші; нерівномірно, з тенденцією до зниження кількості виходила література з естетики, циркового мистецтва, фотомистецтва, іконопису.

Типовидова структура галузевого потоку книг засвідчує розповсюдженість документів певних типів, видів, жанрів у ДП. Кількісний розподіл ДП з питань культури і мистецтва по типах видань за 1997 – 2001 рр. прослідкуємо за матеріалами таблиці 2.

Таблиця 2.

Типовидова структура ДП з проблем культури та мистецтва

Типи літератури та види видань	Кількість публікацій по роках					Загальна кількість видань	В	
	1997	1998	1999	2000	2001			
Мемуарно-епістолярна література	2	7	5	12	6	32	5,8	
Довідкова література	10	12	8	11	29	70	12,6	
Навчальна, в т.ч. підручники, навчальні посібники	<u>22</u>	<u>30</u>	<u>30</u>	<u>18</u>	<u>19</u>	<u>119</u>	<u>21,6</u>	
	14	20	20	10	16	80	67,2	
Самовчителі	8	10	10	8	3	39	7	
Науково – дослідна література, в т.ч.	<u>20</u>	<u>41</u>	<u>44</u>	<u>49</u>	<u>53</u>	<u>207</u>	<u>37,6</u>	
	• монографії	7	10	13	11	52	25,1	
	• узагальн.праці	5	11	10	12	53	25,6	
	• збірники тез наукових конференцій	5	9	11	14	18	57	27,5
	• збірники наукових праць	3	11	10	12	9	45	21,8
Популярна література, в т.ч.	<u>15</u>	<u>31</u>	<u>10</u>	<u>16</u>	<u>13</u>	<u>85</u>	<u>14,8</u>	
	• довідков о-популярна	5	10	4	4	7		
	• науково -популярна	3	7	3	5	3	30	35,2

•	докумен						21	24,7
тально–художня								
•	літерату	3	6	-	3	2	14	16,4
рно–художня		-	3	-	-	-		
•	альбоми	4	5	3	4	1	3	3,5
							17	20
Всього		77	131	107	114	123	552	100

Із таблиці видно, що склад галузевого репертуару видань за типами літератури характеризується таким чином: найбільшу кількість назв за 5 років складає науково-дослідна література – 207 від загальної кількості 552, що становить 37,6%. Представлена вона переважно такими жанрами: монографії, узагальнювані праці, збірники тез наукових конференцій, збірники наукових праць. Подібний видовий діапазон науково-дослідної галузевої літератури обумовлений функціональним призначенням видань різних видів.

Специфічною є роль монографії в репертуарі книги з культури та мистецтва. Вихід у світ монографії є підведенням підсумків пізнання об'єкту культури чи мистецтва. Це обумовлено особливостями ущільнення і нагромадження знання про культурно-мистецький об'єкт; ступенем згортання наукового знання; особливою системою доказів його істинності, що вимагає великого фактичного матеріалу, детального зіставлення існуючих точок зору, ретельного визначення вихідних понять. Під впливом цих причин уже кілька сторіч авторська монографія з культури та мистецтва служить засобом узагальнення і детального обґрунтування індивідуального знання про мистецький об'єкт.

Натомість основним призначенням праць узагальнюваного характеру є створення цілісної картини розвитку національних мистецтв і світового мистецтва. Найбільш мобільною частиною ДП є авторські і тематичні збірники. Доречно відзначити наступні особливості публікацій збірників: ціннісні властивості статей знаходяться в залежності від місця і часу опублікування, теми, авторської приналежності, жанру статті; при визначенні значущості конкретної статті для фахівців важливо розглядати її на тлі

однотипних документів, визначаючи за формальними і змістовими ознаками (рік видання, місце публікації, аспект розгляду теми, використовуваний автором фактичний матеріал і рівень його узагальнення) її ціннісний статус для споживача. Для репертуару вітчизняної книги з культури і мистецтва характерне переважання авторських і колективних збірників із широкою і комплексною тематикою та, досить часто, малоінформативними назвами.

В межах свого типу науково-дослідна література розподілена за жанрами досить рівномірно. Найбільше видано збірників тез наукових конференцій – 57, узагальнюваних праць – 53, монографій – 52, збірників наукових статей – 45. Однак спостерігається тенденція до стрімкого збільшення кількості наукових видань з 20 у 1997 р. до 52 – у 2001р., це ілюструє загальний стан української науки і культурологічних досліджень, зокрема. Зростає кількість фахівців, до кола професійних інтересів яких входить проблематика культури і мистецтва. Поява ж нового галузевого знання обумовлює появу нових галузевих публікацій відповідного змісту.

Друге місце в типовидовій структурі ДП посідають видання навчальної літератури. За досліджуваний період її видано 119 назв від загальної кількості 552, що становить – 21,6%. У межах років відмічається спочатку різке збільшення впродовж 1998 – 1999 рр. випуску даного типу літератури, а далі в 2000 – 2001 рр. – поступове зниження. Однак у межах загального галузевого репертуару ці видання є одними із пріоритетних, зважаючи на здійснення багатьма навчальними закладами країни мистецької та культурологічної підготовки. Домінуючі позиції в репертуарі навчальної книги посідають підручники та навчальні посібники.

На третьому місці перебуває випуск популярної літератури. За 5 років видано 85 назв, що становить 14, 8% від загальної кількості в 552 назви. В межах років видання цього типу видавалися нерівномірно. Спочатку прослідковується тенденція до збільшення, а потім (1991 – 2001 рр.) – до зменшення кількості публікацій. Популярна література з мистецтва покликана допомагати споживачу в оволодінні всіма багатствами світової та

національної художньої культури. Саме тому вона висвітлює і основоположні теоретичні засади та вузлові етапи розвитку мистецтва, і ключові проблеми сучасного художнього процесу. Сучасна популярна література з мистецтва дуже різноманітна за своїми формами і жанрами. Це обумовило виділення нами серед виявлених в галузевому репертуарі популярної літератури таких видів видань, як довідково-популярні – 30 назв, науково-популярні – 21, документально-художні – 14, альбоми -17, літературно-художні – 3. В межах років видовий розподіл цього типу літератури є більш-менш рівномірним. Активний випуск даної літератури необхідний і продиктований інтересами та потребами багатьох категорій споживачів: і тих, хто потребує опанування основами естетичних знань, і споживачів з відносно розвинутими художніми інтересами, і, нарешті, серйозних цінителів мистецтва.

Четверту позицію займає випуск довідкової літератури – 70 із загальної кількості 552, що становить 12,6%. Загальний випуск довідкової літератури в межах років збільшується. Довідкові видання включають в себе довідники, карти-путівники, словники, енциклопедії, художні календарі, каталоги тощо. Це досить поширений тип літератури, який розрахований на широке коло споживачів, що цікавляться мистецтвом або професійно з ним пов'язані. Збільшення випуску довідкової літератури є позитивною характеристикою динаміки галузевого репертуару вітчизняної книги за досліджуваний період, оскільки якісні зміни в довідково-інформаційному обслуговуванні і трансформовані запити споживачів культурологічної інформації спричиняють потребу в усе нових і нових документах.

Менша частка ДП припадає на випуск мемуарно-епістолярної літератури – 32 назви або 5,8%. Мемуарно-епістолярна література включає в себе збірники спогадів, мемуари, щоденники, листи, які являють собою цінні джерела для вивчення життєвого і творчого шляху окремих діячів мистецтва, їхніх стосунків з сучасниками, художньої атмосфери певної епохи. Багато мемуарно-епістолярних видань завдяки талановитому літературному викладу

фактів становлять інтерес як для фахівців, так і для широкого загалу читачів. У межах років спостерігається нерівномірність у виданні документів цього типу.

Мовна структура ДП з проблем культури та мистецтва періоду 1997 – 2001 рр. представлена в таблиці 3.

Таблиця 3.

Мовна структура ДП з проблем культури та мистецтва

Мова видань	Роки					Загальна кількість видань	В %
	1997	1998	1999	2000	2001		
Українська	47	93	79	90	100	409	74,1
Російська	30	38	28	24	23	143	25,9
Всього	77	131	107	114	123	552	100,0

Якщо випуск видань українською і російською мовами у 1997 р. кількісно відрізнявся несуттєво, то в 2001 р. видання галузевої книги українською мовою перевищило видання російськомовної книги майже в 4 рази. Частка літератури, виданої українською мовою поступово і впевнено зростає, що є наслідком відповідної мовної політики видавництва і державної політики в галузі книговидавництва. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що формуванню галузевого репертуару вітчизняної книги притаманні певні закономірності: його зміст і структура органічно пов'язані та обумовлені змістом і структурою галузі культури та мистецтва, що він забезпечує. Крім того, репертуар галузевих документів є невід'ємним компонентом відповідної сфери суспільної діяльності і включає всі типи і види документів згідно з різноманітністю галузевих документно-інформаційних потреб споживачів. Сегменти галузевого репертуару створюються відповідними видавничими осередками і концентруються в соціальних інститутах, які здійснюють накопичення, розповсюдження і використання документів з різних галузей. Збереження цілісності репертуару досягається універсальною реєстрацією документів засобами національної бібліографії, а також їх реферуванням.

Бібліометричний та змістовий аналіз формування репертуару вітчизняних книг проблем культури та мистецтва засвідчує, що випуск галузевої книги має хвилеподібний характер. На початку 2000-х років спостерігається значне зростання кількості видань у порівнянні з 1990-ми роками. За проаналізований період загальна кількість видань збільшилася майже втричі. Помітний скачок до збільшення кількості видань в 1998 р., очевидно, пов'язаний з тим, що з 1996 – 1997 рр. починається збільшення випуску літератури після виходу українського книговидання з кризового стану. В 2000 – 2001 рр. триває поступове збільшення видання літератури з питань культури і мистецтва (на 8,3% більше в порівнянні з 1997 р.). Вважаємо, що збільшення кількості видань літератури з питань культури і мистецтва обумовлене динамікою розвитку нашого суспільства, а також суспільних потреб населення.

Отже, вивчення репертуару книг з питань культури та мистецтва дає можливість окреслити перспективи пріоритетних напрямів видавничої політики в даній галузі. Співставляючи кількісні і якісні показники динаміки ДП, можна отримати об'єктивну картину стану й розвитку мистецтва, його напрямів. Вивчення галузевого репертуару може стати документознавчою та статистичною базою для вирішення наукознавчих завдань, планування розвитку культурологічних і мистецтвознавчих досліджень.

Список використаних джерел:

1. Літопис книг: Держ. бібліогр покажч. України / Кн. палата України. – 1924 – . – К., 1924 – . – Вих. раз. на м-ць.
1997, № 1 – 12
1998, № 1 – 12
1999, № 1 – 12
2000, № 1 – 12
2001, № 1 – 12

Summary

It is opened a formation of repertoire of native books from culture and art.. The subjectical, typical, aspectical and language structures of culture's and art's documantary flow are analised.

Key words: Bibliographic monitoring, documental flow, art and culture.

УДК 016:027:378.4(477.43)

Т.М.Опря

м. Кам'янець-Подільський

**ДОВІДКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНІ ВИДАННЯ НАУКОВО-
БІБЛІОГРАФІЧНОГО ВІДДІЛУ БІБЛІОТЕКИ КАМ'ЯНЕЦЬ-
ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Стаття присвячена висвітленню досвіду видавничої діяльності науково-бібліографічного відділу бібліотеки університету.

Ключові слова: бібліографічний посібник, бюлетень, календар, персональний покажчик, рекомендаційний список.

Завдання бібліотек на сучасному етапі полягає в забезпеченні вільного і необмеженого доступу до інформації, задоволенні інформаційно-бібліографічних потреб користувачів. У зв'язку з цим визначається важливий напрямок їх діяльності – створення бібліографічної продукції різного змісту та виду. Одним із її видів є бібліографічні посібники (покажчики, списки, огляди), які подають інформацію про книги, статті із журналів, офіційні видання, праці наукових установ і організацій, наукові доповіді і повідомлення конференцій та з'їздів. Бібліографічні джерела допомагають користувачам скласти уявлення про стан розробки наукових проблем, які їх цікавлять.

Питання видання бібліографічних посібників привертають увагу багатьох дослідників. Найбільш змістовними є праці Г.М.Швецової-Водки [7], П.І.Рогової [6], Л.О.Пономаренко [5]. Важливість видавничої діяльності наукової бібліотеки вищого навчального закладу досить змістовно обґрунтована працівниками Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім.І.Франка Г.Банделюк та Г.Чопиком. Автори вказують, що цей напрям діяльності важливий, по-перше, тому, що видавничі проекти піднімають престиж бібліотеки, саме як наукової структури університету, по-

друге, видання, що готуються в бібліотеці, уможливають швидке і оперативне опублікування праць як бібліотечних працівників, які займаються науковою діяльністю, так і вчених вищих навчальних закладів [1, с.10].

Усвідомлюючи важливість даного виду діяльності, працівники науково-бібліографічного відділу бібліотеки Кам'янець-Подільського державного університету започаткували видання тематичного бібліографічного покажчика «Бюлетень з проблем вищої школи» [2]. Це щорічне видання, до якого включена поточна бібліографічна інформація за рік. 2008 року виходить друком 5-те видання. Перше видання «Бюлетеня з проблем вищої школи за 2003 рік» вийшло друком у 2004 році за ініціативи та при підтримці ректорату університету. У вступі до нього проректор з наукової роботи, кандидат історичних наук, професор А.Г.Філінюк відзначив, що це видання має на меті забезпечувати систематичне інформування читачів про адреси літератури, періодичних видань, у яких друкуються сучасні нормативно-правові документи з проблем вищої освіти, та інформувати про наукові досягнення викладачів університету [2, с.3]. Покажчик містить матеріали з таких питань: нормативні акти з питань освіти, Вища атестаційна комісія України, загальні питання вищої освіти, навчання і виховання у ВНЗ, наукові праці викладачів університету, видані у 2003 році. До першого випуску включено 491 назву документів.

Враховуючи перехід університету до навчання за Болонською системою, до наступних випусків, окрім перерахованих, включено розділ «Освіта і Болонський процес», що значно покращує процес пошуку необхідних джерел. Значний інтерес викликає розділ «Наукові праці викладачів університету за рік», до якого входять такі підрозділи: наукові видання, збірники наукових праць, підручники та навчально-методичні посібники, навчально-методичні розробки та рекомендації.

Дане видання є науково-допоміжним бібліографічним посібником, основне призначення якого надати користувачам інформацію про статті із періодичних видань, що надійшли до бібліотеки за рік, а також сприяти

пропаганді наукових досягнень викладачів університету. Наукові праці викладачів зосереджуються в науково-бібліографічному відділі та читальному залі №2, що значно полегшує пошук необхідних видань.

Важливу роль в забезпеченні інформаційних потреб різних груп користувачів виконує краєзнавча бібліографія. В науково-бібліографічному відділі нашої бібліотеки зосереджена краєзнавча література, в якій відображені всі сторони життя та діяльності Подільського регіону. Важливим джерелом вивчення краєзнавчих питань є наукові праці викладачів університету (збірники наукових праць, матеріали краєзнавчих конференцій, монографії, статті тощо). Інформація про наявні видання здійснюється через краєзнавчу картотеку та картотеку наукових праць викладачів університету, під час організацій книжкових виставок, проведення оглядів цієї літератури.

Вагомим внеском в організацію краєзнавчої роботи є видання «Календаря знаменних і пам'ятних дат університету» [3]. Започатковане 2005 року за ініціативи директора бібліотеки, кандидата історичних наук, професора В.С.Прокопчука, дане довідково-бібліографічне видання ставить за мету привернути увагу до визначних подій та ювілеїв працівників університету, сприяти популяризації наукових праць ювілярів і виконує роль рекомендаційного покажчика.

В своїй роботі ми керуємося методичними порадами з підготовки краєзнавчих бібліографічних покажчиків, які висвітлені на сторінках методичного посібника «Краєзнавча діяльність бібліотек» [4] та статей у фахових журналах [1, с.10-11; 5, с.137-145].

На підготовчому етапі формується авторський колектив – працівники відділу та директор бібліотеки, відомий в Україні вчений-краєзнавець, який редагує та консультує дане видання. Науковими консультантами виступають також ректор університету, кандидат історичних наук, професор О.М.Завальнюк та помічник ректора, кандидат історичних наук, доцент О.Б.Комарніцький. Авторами біографічних довідок є викладачі університету. Для організації ефективної роботи створена картотека, в якій відображені

дати народження всіх працівників університету, окремо виділена картотека визначних подій, які відбувалися в навчальному закладі, починаючи з 1918 року.

В першій частині «Календаря ...» в хронологічному порядку (місяць, число, роки) подано ювілейні дати подій та днів народження (жінки – від 55-ти і далі, чоловіки – від 60-ти років). Якщо подію не можна датувати одним числом, то вона відображається в загальному розділі (наприклад, 2008 року: вказуються роки).

В третьому розділі «Наші ювіляри» подано біобібліографічні довідки. Авторами біографічних довідок є викладачі. Кожна біографічна довідка супроводжується рекомендаційними списками літератури, до яких включаються основні наукові праці ювіляра та література про нього. Списки літератури готуються працівниками відділу.

Календар популяризує імена працюючих викладачів, ветеранів університету, відомих громадсько-політичних і культурно-освітніх діячів України, причетних до створення та функціонування найдавнішого навчального закладу на Поділлі, 90-річчя якого буде відзначатися у 2008 році, привертає увагу студентської молоді до важливих подій університетського життя.

Вагоме місце серед рекомендаційних бібліографічних посібників займають рекомендаційні списки літератури, які готуються до ювілейних дат видатних діячів освіти, науки, культури та визначних подій нашої держави. Так, наприклад, до 150-річчя від дня народження С.Русової, І.Франка, 125-річчя від дня народження І.Огієнка, 90-річчя бою під Крутами підготовлені такі списки, подані до університетської газети «Студентський меридіан» та на кафедри. Деякі з них розміщуємо на сайті університету. При доборі літератури враховуємо реальні можливості читача скористатися рекомендованою літературою, тобто включаємо до списків літературу, наявну в фондах нашої бібліотеки.

Останнім часом спостерігається зростання інтересу до вивчення творчої спадщини викладачів університету. На пошану викладачів, які працювали раніше, та до ювілейних дат працюючих педагогів готуються до друку персональні біобібліографічні покажчики у серії «Відомі педагоги університету». Так, зокрема, в кінці 2007 року видано друком покажчик «Петро Єфремович Ткачук. До 70-річчя від дня народження», укладачем бібліографії якого є провідний бібліограф В.М.Пархоменко. Заплановано видати у 2008 р. ще декілька персональних покажчиків.

Працівники відділу постійно надають консультації з правил пошуку та бібліографічного опису літератури викладачам та працівникам інших підрозділів бібліотеки, які працюють над такими ж покажчиками. Так, зокрема, разом із завідувачкою відділу рідкісних видань Н.Д.Казевою провідний бібліограф В.М.Пархоменко підготувала до друку науково-допоміжний покажчик до «Трудов Подольського єпархиального историко-статистического комитета» (Вип. 1-12). Це видання буде складатися із чотирьох допоміжних індексів, а саме: хронологічний покажчик змісту всіх випусків, іменний покажчик (складається з алфавітного переліку всіх імен та прізвищ, які є в назвах публікацій); географічний покажчик (складається з алфавітного переліку всіх топонімів, які зустрічаються в назвах публікацій), алфавітно-предметний (складається з алфавітного переліку всіх об'єктів та проблем з посиланнями на номери відповідних публікацій).

До наукових видань ректора університету, кандидата історичних наук, професора О.М.Завальнюка «Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення» (2003) і «Кам'янець-Подільський університет (1918-2007 рр.): історичний нарис» (2003, 2004, 2005, 2006, 2007) працівники відділу разом з помічником ректора, співавтором другого видання кандидатом історичних наук, доцентом О.Б.Комарніцьким склали бібліографічний список публікацій з історії університету, який нараховує 1176 назв (2007 р.). Заплановано підготувати окреме видання

«Бібліографічний покажчик з історії Кам'янець-Подільського національного університету: до 90-річчя університету» і видати друком у 2008 році.

Отже, науково-бібліографічний відділ бібліотеки нашого вузу намагається якомога повніше реалізувати свої інформаційні можливості у створенні бібліографічних посібників. Мета такої діяльності – інформаційно-бібліографічне забезпечення навчально-виховного процесу вузу. Всі видання мають як традиційний (паперовий), так і електронний варіанти, що дає змогу користувачам оперативно скористатися інформацією.

Список використаних джерел:

1. Банделюк Г. Видавнича діяльність Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка / Г.Банделюк, Г.Чопик // Вісник Книжкової палати. – 2007. – №8. – С.10-11; №9. – С.10-12.
2. Бюлетень з проблем вищої школи / Уклад.: Г.Бачинська, Л.Гончарова, Т.Опря (відп. за вип.), В.Пархоменко, Л.Савченко, Є.Сільвеструк. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний ун-т, РВВ, 2004. – 46 с.; 2005. – 70 с.; 2006. – 50 с.; 2007. – 59 с.
3. Календар знаменних і пам'ятних дат Кам'янець-Подільського державного університету / Упоряд.: Л.Гончарова, В.Пархоменко, Т.Опря, Є.Сільвеструк, Л.Савченко; Відп.за вип. В.С.Прокопчук. - – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, РВВ, 2005. – 27 с.; 2006. – 66 с.; 2007. – 59 с.
4. Краєзнавча діяльність бібліотек: Метод.посіб. / Підгот.: В.П.Кисельова, З.Х Мусіна, С.І.Смілянець; Наук.ред. Н.М.Кушнарєнко. – К., 2002. – 208 с.
5. Пономаренко Л.О. Формування системи бібліографічних посібників у ДНПБ України ім.В.О.Сухомлинського // Педагогіка і психологія. – 2006. - №3 (52). – С.137-145.
6. Рогова П. Науково-дослідна та науково-методична діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені

В.Сухомлинського в контексті модернізації освіти в Україні // Вісник Книжкової палати. – 2007. – №11. – С.23-29; №12. – С.32-36.

7. Швецова-Водка Г.М. Класифікація бібліографічних посібників: Метод.рек. – Рівне, 1997. – 15 с.

Анотація

В статье освещается опыт издательской деятельности научно-библиографического отдела библиотеки университета.

Ключевые слова: библиографическое пособие, бюллетень, календарь, персональный указатель, рекомендационный список.

УДК 027.7(477.43-25)

О.Б. Айвазян

м. Хмельницький

УНІВЕРСИТЕТСЬКА КНИГОЗБІРНЯ ЯК ЧАСТИНА ЄДИНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ В ІСТОРИЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

У статті розглядається діяльність наукової бібліотеки Хмельницького національного університету, як важливого інформаційного, наукового та навчального підрозділу.

Ключові слова: наукова бібліотеки, інформаційні ресурси, інформатизація, програмні продукти, інноваційна діяльність, науково-методична робота.

Сучасна тенденція в системі освіти — формування єдиного освітнього простору — це реальність, без якої неможливо формувати і втілювати в життя стратегію розвитку освіти України. Бібліотеки нерозривно і органічно поєднані з процесами генерації, накопичення та збереження інформаційних ресурсів суспільства. Окрема роль в процесі створення єдиного освітнього простору належить бібліотекам вищої школи, оскільки підготовка фахівців неможлива без повноцінного забезпечення освітнього процесу навчальними та науковими виданнями як в традиційному, так і в електронному вигляді.

Наукова бібліотека Хмельницького національного університету накопичила значний потенціал інформаційних ресурсів, методи і форми розповсюдження інформації та обслуговування користувачів. Наразі НБ ХНУ — один з найбільших підрозділів університету. В структурі книгозбірні 4 відділи обслуговування та 6 відділів, які займаються фаховою діяльністю:

- комплектування та наукової обробки документів;
- збереження фондів
- науково-методичний
- електронної бібліотеки
- інформаційних технологій та комп'ютерного забезпечення
- інформаційно-бібліографічний

У штаті бібліотеки працює понад 80 чоловік, у тому числі 55 з вищою освітою. Бібліотека має багатий внутрішній потенціал, її співробітники за своїми знаннями та відданістю роботі є головною рушійною силою, яка щорічно обслуговує понад 43 тис. користувачів і видає їм понад 1 млн. документів.

Окрім кваліфікованих кадрів бібліотека має значний інформаційний потенціал : бібліотечний фонд нараховує 600 тисяч документів різних типів і видів, в т.ч. понад 2 тис. назв електронних документів. В рамках наповнення електронної бібліотеки університету і для розширення доступу користувачів до електронних документів розпочато корпоративну діяльність з бібліотеками подільського регіону зі створення об'єднаного інформаційного ресурсу та з обміну повнотекстовими базами даних (БД) між бібліотеками ВНЗ України. До послуг читачів, крім БД власної генерації, - придбані БД, доступ до віддалених електронних ресурсів.

Сьогодні в НБ ХНУ під впливом інформаційних технологій створена нова система обслуговування користувачів. Автоматизована бібліотечно-інформаційна система (АБІС) складається: з локальної мережі бібліотеки, яка має вихід в мережу Інтернет; 2 серверів та 64 ПК, Web-сайту книгозбірні; автоматизованої системи бібліотечно-інформаційного обслуговування

зовнішніх та внутрішніх користувачів. Роботу системи підтримує відділ інформаційного та комп'ютерного забезпечення, в структурі якого є 2 сектори. Функціонування системи базується на українському програмному продукті “УФД. Бібліотека”, який призначений для комплексної автоматизації діяльності бібліотеки. Успішно використовуються власні програмні продукти, розроблені інженерами-програмістами бібліотеки. В бібліотеці автоматизовані всі основні технологічні процеси від комплектування документів до обліку книговидачі. Віртуальний користувач має доступ до електронного каталогу, електронної бібліотеки університету, віртуальної довідкової служби тощо.

Важливий практичний результат діяльності останніх років – інформатизація, запровадження різноманітних форм сучасного сервісу і, як наслідок, — якісні зміни рівня інформаційного забезпечення науково-освітнього комплексу університету.

Саме запровадження інновацій, визначення бібліотеки як методичного центра бібліотек ВНЗ III-IV рівнів акредитації багато в чому урізноманітнює її професійну діяльність, сприяло зміні статусу книгозбірні на науковий. В першу чергу мова йде про науково-методичну роботу, змістом якої є аналіз різних аспектів діяльності книгозбірні, запровадження сучасних інформаційних технологій, підвищення кваліфікації персоналу, а також методична та консультаційна допомога бібліотекам вищої школи Хмельницької області. В основу методичного забезпечення інноваційної діяльності бібліотеки покладено використання напрацьованих традицій науково-методичної роботи, аналізу і запровадження вітчизняного та зарубіжного досвіду, можливостей і функцій бібліотечного інформаційного середовища. Розроблене фахівцями бібліотеки методичне забезпечення підтримує роботу створеної АБІС не тільки НБ ХНУ, а й використовується співробітниками інших бібліотек вищої школи країни. Сприяє розвитку співробітництва та запровадженню новітніх технологій в бібліотеках методичного об'єднання нашого регіону проведення науково-практичних

конференцій, консультацій, практичних навчань. Поряд з традиційними засобами практичної допомоги склалися нові, інтерактивні. З метою інформування про фахові ресурси на веб-сайті НБ ХНУ створено сторінки: “Методичне об’єднання”, “Наукова робота”, “Сторінка бібліотекаря”. На них можна знайти інформацію про бібліотеки об’єднання, повні тексти конференцій, ознайомитися з новинками фахової літератури на постійнодіючій віртуальній виставці “Сучасна бібліотека”. Бібліотека видає інформаційний бюлетень “Бібліотека в освітньому середовищі”, на сторінках якого узагальнює досвід роботи бібліотек об’єднання.

Не зважаючи на відчутні результати інноваційної діяльності, ми не можемо не замислюватися над запитанням: а що попереду? Сьогодні новим перспективним напрямком діяльності бібліотеки є стратегічне управління інформаційними ресурсами. Стратегія визначає місію бібліотеки як важливого наукового та навчального підрозділу, активного учасника створення освітнього простору університету. Пріоритетними напрямками подальшого розвитку нашої бібліотеки є:

- Модернізація структури управління бібліотечними ресурсами.
- Оптимізація складу фонду.
- Удосконалення бібліотечно-інформаційних послуг на основі використання мережевих технологій. Зміни форм та якості послуг.
- Подальша автоматизація технологічних процесів.
- Проведення науково-дослідницької роботи, спрямованої на удосконалення всіх напрямків діяльності; створення творчих та конструктивних відносин з іншими бібліотеками; зміцнення позиції як обласного методичного центру.
- Підвищення професійного рівня за допомогою розвивитку навчання співробітників у відповідності із сучасними потребами та професійними стандартами.
- Створення комфортних умов для читачів та персоналу.

Попереду у нас багато роботи, маємо надію – успішної. Тож обмін інформацією між бібліотеками з метою всебічного задоволення запитів користувачів — запорука успіху.

Анотація

В статье рассматривается деятельность научной библиотеки Хмельницкого национального университета как важнейшего информационного, научного и учебного подразделения.

Ключевые слова: научная библиотека, информационные ресурсы, информатизация, программные продукты, инновационная деятельность, научно-методическая работа.

УДК 378.147:023.5

Г.В. Сілкова

м. Рівне

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В СТРУКТУРІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ

Формування у майбутніх фахівців бібліотекознавства та бібліографії знань з методики інформаційно-аналітичної роботи зумовлене урізноманітненням спектру інформаційних послуг бібліотеки в сучасних умовах. Навчальна дисципліна „Інформаційно-аналітична діяльність” покликана надати студентам необхідні знання з аналітико-синтетичної переробки інформації та сформувати відповідні вміння, не дублюючи інші спеціальні дисципліни навчального плану. Ця мета реалізується змістом названої навчальної дисципліни, поділений на три розділи (модулі): теоретичні засади інформаційно-аналітичної діяльності, методика інформаційно-аналітичної роботи, організація інформаційно-аналітичної роботи бібліотеки. Характеристика змісту кожного розділу розкриває авторську концепцію навчальної дисципліни.

Ключові слова: інформаційно-аналітична діяльність, Інформаційно-аналітична діяльність, аналітико-синтетична переробка інформації, підготовка бібліотекарів-бібліографів.

Розширення спектру інформаційних послуг, яке надає бібліотека, формування різноманітних БД, створення в бібліотеках інформаційних служб обумовили необхідність володіння бібліотечними працівниками формами та методами інформаційно-аналітичної роботи.

Формування у майбутніх фахівців з бібліотекознавства та бібліографії знань, вмінь і навичок аналітичної обробки документної інформації й створення інформаційних документів забезпечується навчальною дисципліною „Інформаційно-аналітична діяльність”(ІАД).

Якою має бути структурно-змістова модель названої дисципліни, щоб виконувати означені завдання? Адже бібліотекарі вивчають бібліографічні методи опрацювання документів у спеціальних дисциплінах. Курс „ІАД” повинен спиратися на ці дисципліни та поглиблювати знання студентів у сфері опрацювання інформації.

На наш погляд, структура дисципліни „ІАД” має базуватися за відомим принципом: теорія, методика, організація. Це утворює так звані модулі дисципліни з погляду кредитно-модульної системи навчання.

Теоретичний розділ розкриває функціональну сутність ІАД, її місце в структурі інформаційної діяльності. Важливим положенням теоретичних засад ІАД є розуміння двох її характерних рис. По-перше, ІАД має наскрізний характер, тому що органічно включається в різні сфери людської діяльності та галузі знань. По-друге, ІАД має допоміжний характер по відношенню до сфер, які забезпечує. Адже, пошук, виявлення та одержання інформації для них є не основною метою, а лише засобом для здійснення головних завдань виробничої, наукової, навчальної, управлінської та інших видів діяльності. І хоча без пошуку та використання інформації здійснювати названі види діяльності неможливо, процеси виявлення та опрацювання інформації мають допоміжний характер по відношенню до цих видів діяльності. Із розвитком інформаційних структур суспільства ІАД одержує певну автономність від конкретних галузей, але це поняття більше пов’язане з організацією ІАД, а не з її сутністю.

Названі характерні риси формуються під впливом двох векторів, що обумовлюють виникнення ІАД – це інформаційна діяльність та базова діяльність користувача інформації.

У цьому розділі подається порівняльна характеристика структури, завдань ІАД та таких видів інформаційної діяльності як бібліографічна діяльність і науково-інформаційна діяльність. Важливо наголосити на спільних й відмінних рисах цих різних видів інформаційної діяльності. Порівняльний аналіз дефініцій, наведених у стандартах з бібліографічної діяльності, науково-інформаційної діяльності, дає можливість розкрити сутність кожного з названих видів. Студенти можуть пригадати історичний процес формування поняття „бібліографічна діяльність” за стандартами, знайомими їм із курсів „Загальне бібліографознавство”, “Історія бібліографії”.

Історія зміни концепції бібліографії дозволяє зрозуміти залежність форм і методів практичної бібліографічної діяльності від змін інформаційних потреб користувачів, а головне, від змін вимог на інформаційні послуги як результат опрацювання первинного масиву інформації. Зрештою, останнє й спричинило виникнення та розвиток ІАД, хоча не слід відкидати зв'язок розвитку ІАД з розвитком інформаційних технологій.

Розуміння загального та відмінного між ІД та її окремими видами можна розглянути шляхом аналізу компонентної структури: об'єкт, суб'єкт, процеси, засоби, результати, мета діяльності.

Всі види інформаційної діяльності спрямовані на забезпечення інформаційних потреб споживачів. Однак кожен вид інформаційної діяльності має, так би мовити, свою сферу функціонування і виробляє свої форми і методи опрацювання вихідної інформації. Це конкретизує мету кожного її виду та обумовлює специфіку методів й результатів роботи з первинним масивом інформації.

За аналогією з теоретичною концепцією О.П. Коршунова кожен вид інформаційної діяльності має своє вихідне поняття, що дозволяє нам теоретично відокремити один вид від іншого.

Для ІАД метою є створення системи інформаційно-аналітичного забезпечення сфери управління на всіх рівнях. Саме управління, пов'язане з

постійним виникненням проблемних ситуацій під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників, неможливе без поточного інформаційного супроводу. Прийняття управлінського рішення для усунення проблеми потребує не лише виявлення існуючої вихідної (первинної) інформації, але й аналітичної оцінки існуючих відомостей або розробки оригінальних рекомендацій щодо тенденцій розвитку проблеми, тобто прогноз ситуації.

Для ІАД особливої ваги набуває потреба систематичного визначення питань базової діяльності користувача інформації, що потребують інформаційного забезпечення, а також передбачення можливостей виникнення проблемних ситуацій у його роботі.

Саме орієнтація на передбачення, прогноз, аналіз вихідної інформації спричиняє застосування в інформаційно-аналітичній роботі різних аналітичних методів опрацювання вихідної інформації та створення вторинних документів, що є інформаційною моделлю проблеми. Такий обсяг завдань інформаційно-аналітичної служби обумовлює створення їх переважно у структурі базової діяльності споживачів інформації. Зрозуміло, що не всі з означених завдань ІАД представлені в бібліотеках. Бібліотечні працівники мають справу з разовими та постійнодіючими проблемно-тематичними запитами, що потребують надання не бібліографічної інформації, а довідкової, розгорнутої реферативної чи оглядової інформації, підготовленої на основі змісту первинного масиву документів. Названі напрямки роботи окреслюють зміст навчальної дисципліни для підготовки фахівців цієї спеціальності.

Необхідною темою теоретичного розділу курсу є розкриття видів вихідної інформації, що перетворюються в процесі інформаційно-аналітичної роботи. Тут важливо представити об'єкт інформаційно-аналітичної переробки в контексті того, що студентам вже відомо про книгу, документ і документну інформацію.

Розуміння об'єкту ІАД буде неповним без характеристики особливостей інформаційних потреб, які породжують виникнення ІАД. Саме особливості

інформаційних потреб користувачів впливають на вибір методів опрацювання документної інформації та методику створення інформаційних документів, здатних забезпечити ці інформаційні потреби.

Проте яким би важливим для розуміння ІАД не був теоретичний розділ, основу навчальної дисципліни складає розділ методики інформаційно-аналітичної роботи. Зміст розділу утворюють методи опрацювання вихідної документної інформації та методики створення вторинних документів. Методи, що застосовуються для опрацювання документної інформації умовно поділяємо на чотири групи: загальнонаукові методи, методи емпіричного дослідження, інформаційно-прогностичні методи, методи створення інформаційних документів.

Група загальнонаукових методів досить чисельна, але в курсі „ІАД” характеризуються лише ті методи, без яких неможлива обробка змістової документної інформації. Коло цих методів і глибина їх характеристики залежить від інших навчальних дисциплін, які вивчаються згідно навчального плану, і також висвітлюють методику опрацювання інформації. Наприклад, „Аналітикосинтетична переробка інформації”, „Основи наукових досліджень” тощо. Йдеться, насамперед, про характеристику застосування при роботі з вихідною документною інформацією методів аналізу, синтезу, абстрагування, узагальнення, інформаційного аналізу.

Групу методів емпіричного дослідження складають методи, що надають показники для подальшого аналізу змістової інформації. Йдеться про соціологічні методи, статистичні методи, контент-аналіз.

Знання названих методів ще не дозволяє володіти методикою визначення тенденцій, прогнозування шляхів розвитку проблеми (явища) на основі інформації, що аналізується. Щоб здійснювати аналітичне опрацювання змісту вихідних документів, фахівці інформаційно-аналітичної служби повинні застосовувати інформаційно-прогностичні методики. Цю групу методів з і дисципліни „ІАД” ми обмежуємо ознайомленням з методикою експертних оцінок, елементів моделювання, моніторингу.

Важливою складовою професійних умінь сучасного бібліотекаря та бібліографа є володіння методикою згортання змісту інформації та узагальнення змістових положень „під проблему”. Такі знання, уміння та навички формує група методів бібліографування, предметизації, реферування, огляду. Частина названих методів вивчається студентами в інших дисциплінах, тому в курсі „ІАД” зосереджено увагу на методиці фрагментування, реферування та узагальнення інформації. Ці методики покладено в основу підготовки БД, дайджестів, фактографічних довідок, інформаційних оглядів та його різновидів.

Вивчення методики реферування дозволяє виробити практичні навички відбору ключових положень тексту, розпізнавання надлишкових відомостей, стислої передачі змісту інформації. Студенти повинні чітко розрізняти інформаційне реферування та проблемно-тематичне реферування. Інформаційне реферування – це процес створення стислого викладу змісту документа (чи його частини) або певного масиву інформації з відображенням його основних фактичних відомостей та висновків. Інформаційний реферат, як результат згортання змісту інформації, є основою створення БД, реферативних журналів та збірників, надання користувачам фактографічних довідок. Володіння методикою інформаційного реферування є обов’язковою складовою підготовки бібліотечних працівників. У Рівненському державному гуманітарному університеті основи реферування викладаються у навчальній дисципліні „Методика реферування”. У дисципліні „Інформаційно-аналітична діяльність” розглядаються основні способи згортання змісту інформації з погляду їх завдань в інформаційному забезпеченні користувачів та формуванні довідково-пошукового апарату бібліотеки.

Створення тематичних і проблемно-тематичних рефератів, як результату наукової або навчально-пізнавальної діяльності, розглядається навчальними дисциплінами „Основи наукових досліджень” (1 курс) та „Науково-дослідна робота” (4 курс).

Опанування методикою створення інформаційних документів, як результатів опрацювання документної інформації, передбачає проведення практичних занять, де студенти аналізують готову інформаційну продукцію провідних інформцентрів України та готують тематичні оглядові довідки, дайджести, експрес-інформації тощо.

Розділ організації інформаційно-аналітичної роботи містить теми про організацію інформаційної служби установи, про інформаційно-аналітичну складову бібліотечно-бібліографічних процесів, про особливості надання інформаційних послуг бібліотеками в сучасних умовах, про завдання бібліотек у системі регіонального інформаційно-аналітичного забезпечення.

Отже, тематичну структуру навчальної дисципліни „Інформаційно-аналітична діяльність” для студентів спеціальності “Книгознавство, бібліотекознавство. бібліографія” можна представити таким чином:

Модуль 1. Теоретичні засади ІАД.

Тема 1. ІАД в структурі інформаційної діяльності.

Тема 2. Вихідна інформація як об’єкт інформаційно-аналітичного опрацювання.

Модуль 2. Методика інформаційно-аналітичної роботи.

Тема 1. Інформаційно-аналітичні дослідження та методика їх проведення.

Тема 2. Методики згортання змісту вихідної інформації.

Тема 3. Методика узагальнення змісту вихідної інформації.

Тема 4. Методичні особливості створення окремих видів інформаційних документів.

Модуль 3. Організація інформаційно-аналітичної роботи бібліотеки.

Тема 1. Інформаційно-аналітичний супровід бібліотечно-бібліографічних процесів.

Тема 2. Інформаційно-аналітичне забезпечення користувачів бібліотеки.

Тема 3. Бібліотека в системі інформаційно-аналітичного забезпечення регіону.

Якщо говорити про особливості роботи бібліотеки ВНЗ, то значення інформаційно-аналітичних напрямів в її діяльності зростає. Адже навчальний процес в умовах кредитно-модульної системи навчання передбачає збільшення обсягів самостійної роботи студентів та урізноманітнення її форм і методів. Більша частина самостійної роботи буде виконуватися на базі бібліотеки. Бібліотека забезпечує не тільки навчальний процес, але й такий важливий напрям як науково-дослідна діяльність викладачів і студентів. Це зумовлює ускладнення роботи бібліотеки з вихідною інформацією, спричиняє зростання таких видів інформаційних послуг як фактографічна, інформаційна, оглядова довідка, допомога студентам в тематичному пошуку інформації, допомога викладачам і студентам у науковій роботі. Надання якісних інформаційних послуг за названими напрямками потребує аналітичної роботи з інформацією від етапу формування фонду документної інформації до інформаційного обслуговування. Працівники бібліотеки вищої школи повинні володіти професійними знаннями та вміннями для виконання названих послуг.

Таким чином, значення інформаційно-аналітичних методик опрацювання інформації в роботі бібліотечних установ буде зростати, тому їх вивчення створює підґрунтя якісного сучасного інформаційного сервісу в бібліотеці.

Список використаних джерел

1. Пархоменко В.Д. Інформаційно-аналітика у сфері науково-технічної діяльності: Моногр./ В.Д. Пархоменко, О.В. Пархоменко. – К.: УкрІНТЕІ, 2006. – 224 с.

2. Сілкова Г.В. Інформаційно-аналітична діяльність: Формування навчальної дисципліни/ Г.В. Сілкова // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: Проблеми науки, освіти, практики: Матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. К., 17-18 травня, 2005 р. – К., 2005. – Ч. II. – С. 175 – 177.

3. Сілкова Г.В. Інформаційно-аналітичні дослідження як особливий аспект інформаційної діяльності/ Г.В. Сілкова// Українська культура: минуле, сучасне та шляхи розвитку: Міжвуз. зб. наук. праць. – К., 1997. – Вип. 2. – С. 188 – 193.

4. Сілкова Г.В. Підготовка спеціалістів аналітико-синтетичної обробки інформації/ Г.В. Сілкова // Вісн. Кн. палати. – 1998. - № 5. – С. 25 - 26.

Summary

Forming of knowledge from the method of informative-analytical work in future specialists of bibliography and library science stipulated by diverse spectrum of library informative service in modern conditions.

Course of studies "Informative-analytical work" seeking to give students necessary knowledge from analytical-synthetic adaptation of information and to form corresponding skills without duplicating of another special discipline of study plan. This target realize by the contents of this course studies which is divided on three divisions (modulus): theory, method and organization of analytical-synthetic work. Characteristic of contents of each modulus shows the author conception of study discipline.

Key words: informative-analytical work, Informative-analytical work, analytical-synthetic adaptation of information, preparation of librarianships and bibliographers.

УДК 027.7(477.43)''1918/2005''

В.М. Бунда

м. Кам'янець-Подільський

ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕКИ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ З ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ ОСВІТИ ТА НАУКИ (1918 -2005 РР.)

Актуальність статті зумовлена глибокими якісними змінами у становленні бібліотеки університету, її розвитку в межах однієї з концепцій бібліотеки – чотириелементарній системі, що складається з бібліотечного фонду, контингенту користувачів, бібліотечного персоналу, матеріально-технічної бази, аспектів удосконалення діяльності з інформаційної підтримки освіти та науки.

Ключові слова: інформаційна потреба, формування фондів, дарування книг, виділення коштів, каталогізація фондів, структура бібліотеки, диференційний підхід,

інформаційна, культурно-просвітницька, видавнича діяльність, організація і збереження фондів.

З часу свого заснування, 5 вересня 1918 року, університетська бібліотека основним своїм завданням вважала задоволення інформаційних потреб читача.

Особливу увагу приділяв цьому перший ректор університету професор І.І. Огієнко, видатний вчений, автор багатьох книгознавчих досліджень, бібліографічних публікацій, один із засновників Книжкової палати України (1919), фундатор університетської бібліотеки.[1,с.4]

Фонди бібліотеки формувалися поступово – 244 книги подарував декан фізико-математичного факультету професор Бучинський П.М., 59-стародруків – Подільське церковне історико-архітектурне товариство, 30 томів, виданих Віденською Археологічною комісією, і 30 книг різного змісту, 796 книг – Київська духовна академія, жителями Кам'янця-Подільського – 70 книг, з медицини та Кам'янець-Подільської комерційної школи – 256 книг[2,с.48].

Водночас дарували книги різні видавництва – “Союз” із м. Харкова, “Українська Школа”, “Серп і молот”, “Грунт”, “Вернигора”, “Дзвін” та ін.

У жовтні 1920р. фонди вже нараховували 35951 назву.[3,с.7] Разом з вузом бібліотека упродовж 20-40-х років витримала ряд руйнівних реорганізацій, закриття. Фонд то зростав то зменшувався, завжди бракувало підручників. Наприкінці 1940 р. бібліотека інституту мала лише 10678 підручників та художньої літератури і 9262 примірники брошур. Літературу закупляли в букіністичних магазинах, у приватних осіб, видавництвах, налагоджувались міжабонентні зв'язки з іншими бібліотеками.[4] Функціонувала бібліотека в складі ІНО і в роки окупації (1941-1943 рр.). Даних про фонд поки не встановлено.

3 травня 1944 р., після визволення, інститут відновив роботу в учбовому корпусі по вул. Шевченка. Початком інститутської бібліотеки стали три тисячі найпотрібніших учбових посібників, надісланих із вузів

РРФСР[5] 1949 року в структурі бібліотеки діяли абонемент і читальний зал . На придбання книг було передбачено 65000 крб.. На їх ремонт, на періодичні видання – 6000 крб. Фактично використано 71000. При комплектуванні бібліотеки враховували навчальний план і програми для вузу. Бібліотека мала 18 комплектів творів В.І. Леніна, 15 комплектів творів Й.В. Сталіна. Великим недоліком в роботі бібліотеки вважалась відсутність повної збірки творів К Маркса, Ф. Енгельса. Зате бібліотека була повністю забезпечена коротким курсом історії ВКП(б) і літературою на допомогу вивчаючим історію ВКП(б). Бібліотека 1949 року обслужила 825 читачів. Читальний зал видав 43456 примірників книг, абонемент-31382.[6] На 1.01 1950 року фонд бібліотеки складав 7309 книг. Бракувало художньої літератури, особливо – творів українських класиків, і класиків світової літератури. Традиційно не вистачало літератури для забезпечення навчального процесу на факультеті фізичної культури. Бібліотека пропонувала книгу доступними їй засобами: Організувала 47 виставок, склала 63 списки рекомендованої літератури, видала 640 бібліографічних довідки з різних галузей знань, провела 4 бібліографічних огляди літератури .Бібліотечне обслуговування забезпечували Токар Йосип Іванович, завідувач бібліотекою, Островська М.Ф – бібліотекар. Уважно ставився до проблем бібліотеки ректор І.С. Зеленюк. 1950 року на придбання літератури він виділив вже 97500 крб., на ремонт книг 2000 крб., на придбання періодичних видань – 12134 крб. Всього 109889 крб. Фонд зріс до 33092 примірників. Бібліотека створила всі умови для ефективної роботи студентів і викладачів. Читальний зал працював до 24 години, діяв міжбібліотечний абонемент – з найбільших бібліотек СРСР .Упродовж року було отримано 230 книг. Бібліотека організувала 35 книжкових виставок, видала 460 бібліографічних довідок, провела 2 огляди літератури.

Щороку фонд бібліотеки поповнювався більше ніж на 10000 примірників книг , брошур, журналів. (брошур 847 примірників).[7] Якщо 1 липня 1953 р. фонд бібліотеки налічував 49084 одиниць ,то на 11.07 54 року – 70820

примірників книг і журналів. Абонемент відвідало 18958 читачів, у 23 рази більше ніж 1949 року. Їм видано 39204 примірники. Читальний зал відвідало 19655 читачів, яким видано 36732 примірники. По МБА виконали 21 заявку: (Родзимаха – 7; Майщук – 6; Семіліт – 3; Єлінецький–3; К. Заблоцький– 2.)

Бібліотека виступала в ролі організатора чи співорганізатора конференцій ,літературних вечорів. Важлива роль відводилась каталогізації фондів. Адже бібліотека не мала каталогів. Спочатку читальний зал уклав систематичний каталог. Напружено працював над каталогом абонемент.

Бібліотека підтримувала тісний зв'язок з учбовою частиною, кабінетами інституту, своєчасно підбираючи необхідні матеріали для кращої організації учбового процесу. Використовувались можливості ради інституту для вирішення бібліотечних проблем.

У січні 1952 року, наприклад, на раді інституту обговорювався звіт, визначено не тільки недоліки, а й заходи щодо поліпшення стану справ.[8]

Отже ,досвід комплектування бібліотеки, організації її роботи в перехідні 40-поч. 50-х років дав певні уроки для організації справ в нелегкі 90-ї роки ХХ століття на початок ХХІ століття.

На сьогодні бібліотека Кам'янець-Подільського державного університету розташована на площі 2604,07 м² . Друкована продукція максимально наближена до користувача за рахунок створення і діяльності 5 абонементів, 7-ми читальних залів, 23 книгозбірень кафедр та навчально-консультаційного центру м. Шепетівка. 31 вересня 2005 року розпочав роботу читальний зал природничо-економічного факультету. Зроблено перші кроки в напрямку комп'ютеризації та автоматизації бібліотечних процесів, закуплено та встановлено бібліотечну програму “УФД. Бібліотека”, що дало можливість протягом ІV кварталу 2005 року ввести в електронний каталог 55353 записи.

У 2005 році фактично обслужено 410568 користувачів, яким при їх 309892 відвідуваннях видано 603048 примірники друкованої продукції – книг, брошур, журналів.

У зв'язку з відкриттям нових спеціальностей збільшилась кількість студентів, що відобразилось у динаміці росту користувачів бібліотеки. За єдиним обліком нараховується 9245 користувачів.

Керуючись у своїй діяльності Конституцією України, Законами України “Про вищу освіту”, “Про освіту”, “Про бібліотеки і бібліотечну справу”, нормативними документами та актами з бібліотечної справи, органів управління вищими навчальними закладами України, Статутом вищого навчального закладу бібліотека Кам'янець-Подільського державного університету, використовуючи у своїй роботі різні форми і методи впливу на читання, диференційного підходу до різних груп користувачів просвітницьку роботу веде комплексно, в напрямку пропаганди наукової, навчальної, інформаційної та культурно-просвітницької діяльності навчального закладу, наприклад – повнотекстовий варіант книг кандидата біологічних наук, професора, завідувача кафедри анатомії, фізіології та валеології університету П.Д. Плахтія – „Основи гігієни фізичного виховання”; П.Д. Плахтія, Головка О.Ф. „Цивільна оборона та безпека життєдіяльності” (друге видання), CD з програмами та базами даних: „Вища освіта України”, „Український Реферативний Журнал „Джерело”, довідник „Организации, работающие в области ВИЧ/СПИД в Украине”, „Європейські університети 2004”, „Инфодиск. Законодательство Украины”, „Україна пропонує співробітництво - 2005”, „Україна-Київ – 2005 телефонний довідник”, „Імена з Оксаною Марченко” – 44 телевізійні передачі про видатних діячів України, „Освітні інновації у вищих навчальних закладах України”, „Бюлетень з питань вищої школи” за 2003 та 2004 роки; відеокасетами „Кам'янець-Подільський: минуле і сучасне”, „Інтерактивні методи та мультимедійні засоби навчання”, „Освітні технології в контексті Болонського процесу”.

З професорсько-викладацьким складом проводяться Дні викладача, дні кафедр та День інформації, для яких кожним факультетом організуються цикли заходів – „Інтерактивні методи та освітні технології в контексті Болонського процесу”.

- a) бесіди: „Університет і світ: Євроатлантичний вибір”
„Болонський процес та інтерактивні методи”
„Модернізація вищої освіти в Україні в напрямі Болонського процесу”.
- b) виставки-перегляди: „Модель дидактики фізики в контексті орієнтирів Болонського процесу” (до Міжнародної наукової конференції).
„Вища школа: Болонський процес в дії”
„Творити освіту нового типу”.
- c) бібліографічні огляди: „Освітні технології в контексті Болонського процесу”; „Незабутні імена української педагогіки”, „Сучасні шкільні технології”, „Психологія у сучасній школі”, „Навчання і виховання книгою”.

Працівниками науково-бібліографічного відділу бібліографічні огляди доводяться до відома користувачів через шпальти університетської газети „Студентський меридіан”.

В день інформації пропагувалась література дарована українською діаспорою, яку переслано через бібліотеку Києво-Могилянської академії. Експонувалось понад 210 найменувань. В День інформації виконано понад 360 бібліографічних довідок (в тому числі фактографічних, бібліографічних, тематичних); зареєстровано 1623 відвідувачі і 458 примірників видачі професорсько-викладацькому складу.

У 2005 році працівники бібліотеки прийняли активну участь у II міжнародній конференції „Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських культурних зв'язків: історія і сучасність”. Через організацію озвученої книжково-ілюстративної виставки „Кам'янець-Подільський у контексті ....”. На ній експонувались 281 документ за такими розділами:

1. Історія м. Кам'янця-Подільського
2. Архітектура та мистецтво
3. Освіта, наука, культура
4. Кам'янець-Подільський літературний

Велику зацікавленість відвідувачів виставки викликали рідкісні та цінні видання з історії міста таких відомих дослідників: Є. Сіцинський, Й. Ролле, М. Петров, І. Винокур, О. Пламеницька, а також матеріали 11-ти краєзнавчих конференцій.

В розділі „Освіта, наука, культура” привернули увагу збірники наукових праць університету з 1921 по 2004 рр. наукові праці ректора університету О.М. Завальнюка та його помічника О.Б. Комарницького, присвячені історії університету, біографії відомих діячів освіти та культури міста та навчального закладу, наукові праці викладачів університету.

Наприкінці навчального року у нашому місті проходив „День обласної ради”, в якому взяв участь міністр освіти і науки України Станіслав Ніколаєнко. Зважаючи на те, що в розширеній нараді взяли участь голови райрад, райдержадміністрації, начальники районних і міських управлінь освіти, ректори ВНЗ 3-4 рівнів акредитації, директори вищих навчальних закладів 1-2 рівнів акредитації провідні науковці та вчені Хмельниччини бібліотечні працівники оформили цикл книжково-ілюстративних виставок: „Наукові праці викладачів університету”, основними розділами яких були назви факультетів, а підрозділами – назви кафедр з відповідними експозиціями, презентаціями наукових доробків професорсько-викладацького складу.

Експонувалось понад 3600 примірників, що справило відповідне враження у відвідувачів.

191-у весну від часу народження Т.Г. Шевченка вшановано усним літературним журналом „Слався, Тарасе Великий”, організаторами якого були І.І. Грінішина (зав. ч/з №1) та М.М. Розенвасер (бібліотекар ч/з №1), за участю викладачів кафедри української літератури та компаративістики (зав. кафедри М.Г. Кудрявцев).

1 сторінка – „Цікаві сторінки із біографії” (всебічно висвітлив доцент М.С. Васьків).

2 сторінка – „І мертвим і живим...” – як чинник націєтворення (Рарицький О.А.).

3 сторінка – літературно-музична композиція „Слався, Тарасе великий”.

4 сторінка – книжково-ілюстративна виставка „Тарас Шевченко у контексті національної та світової культури” (організували працівники науково-бібліотграфічного відділу Т.М. Опря, В.М. Пархоменко, Є.П. Сільвеструк, Л.П. Савченко, Л.П. Гончарова).

Яскравою сторінкою в роботі бібліотеки стали дві виставки-презентації.

1. Бібліотека – скарбниця духовних надбань людства, яка була розгорнута в фойє міського будинку культури і присвячена 45-річчю з дня створення педагогічного факультету. Її розділи:

1 розділ: Педагогічний факультет: досягнення, проблеми, перспективи.

В даному розділі презентувались матеріали, що висвітлювали віхи історії факультету за хронологією:

1928-1930 рр. – діє факультет підготовки вчителів початкових класів у складі факультету соціального виховання;

1960 р. – оголошено прийом на спеціальність „Початкове навчання”.

1963-1968 р. –

(і далі – презентація матеріалів включно до створення в 2004 р. природничо-економічного факультету).

2 розділ – Науково-дослідницька робота.

3 розділ – У чарівному світі пісні (пропозиція та презентація діяльності кафедри музики,

а) Ансамблеві форми навчання співу;

б) Вокальні ансамблі (Ситник Т.М., Печеню М.А.);

с) Камерний хор (Борисова Т.В.), театр пісні (Мартинюк Л.В.), хорова капела „Ясинець” (Кузів М.В.)

- d) Музично-творча лабораторія (3 народних колективи, дитячий театр пісні „Любава”)
- e) Участь у різноманітних Всеукраїнських і міжнародних мистецьких конкурсах.

Виставку-перегляд презентували працівники абонементу та читального залу педагогічного факультету – зав. абонементом Сологуб Т.В., бібліотекарі Лук'яничук І.М.Сивак Н.Й., та провідний бібліотекар Лавська Л.М.

На виставці презентувалось 648 примірників друкованої продукції, її переглянуло 749 відвідувачів.

Працівники читального залу №2 – зав. читальним залом Пшетаковська О.І., бібліотекарі – Шахова М.І., Стародубцева Р.С., в жовтні звітного року разом з завідуючою Центру огієнкознавства – лауреатом Всеукраїнської літературно-мистецької, наукової й релігійної премії, доцентом Є.І. Сохацькою презентували книги про життя та діяльність І.І. Огієнка. Кількість присутніх – 115 чоловік

Найбільшу увагу привернула до себе книга Є.І. Сохацької „На варті українства: статті з літературознавчого та культурологічного доробку”.

З часу створення – вересень 2004 р., як структурного підрозділу університету Центр огієнкознавства працює у тісному взаємозв'язку з бібліотекою, прикладом є і інші масові заходи – бібліографічні огляди різної тематики, які проводяться безпосередньо для користувачів Центру бібліографами нашої бібліотеки; перегляди книг про І. Огієнка, які бібліотека придбала у свої фонди і особливо, книги автора М. Тимошика, дослідника життєвого і творчого шляху засновника нашої бібліотеки, першого ректора університету І. Огієнка.

У ході підготовки та проведення заходів користувачами активно використовується ДБА: алфавітний, предметний каталоги, систематична картотека газетних і журнальних статей, красназнавча картотека, картотека персоналії, енциклопедичний та словниковий фонд, що допомагають користувачам оволодіти рекомендаційно-бібліографічними методами

читання, а бібліотечним працівникам удосконалити методику керівництва читанням аспірантів, магістрантів, студентів.

Бібліотечні працівники прийняли активну участь у відзначення 10-річчя Центру дослідження історії Поділля. „Центр дослідження історії Поділля: 10 років поступу на ниві історичної регіоналістики”. Під такою ж назвою була оформлена книжкова виставка, на якій експонувалось 105 примірників. Особливої уваги заслуговувала друкована продукція Центру. Під грифом Центру, за його рекомендацією або іншою участю видано 7 монографій, 12 книг, 13 наукових збірників, 3 навчальних посібники, 18 наукових видань.

Окремий розділ виставки „Наукова поділезнавча продукція за 10 років роботи”.

А це - 51 монографія і книга, 118 наукових збірників і видань та 297 інших наукових праць і статей.

Наприклад: „Археологічна карта Подільської губернії” Юхима Сіцінського, його рукописи „Смотрицький замок”, „Ректор Кам'янецької фортеці” та „Болохівське князівство”.

Директор університетської бібліотеки В.С. Прокопчук познайомив присутніх з останнім виданнями Центру.

Під час роботи Всеукраїнської конференції присвяченої Міжнародному дню рідної мови, працівники науково-бібліографічного відділу в академічних групах провели бібліографічний огляд „День рідної мови – кожного дня”.

Працівники бібліотеки пропагують довідково-бібліографічний апарат з використанням як традиційних, так і нових носіїв інформації, розширюють номенклатуру бібліотечних послуг, підвищують їх якість на основі нової інформаційної техніки і технології, комп'ютеризації інформаційно-бібліографічних процесів, виховують інформаційну культуру читачів, прищеплюють їм навички користування книгою та бібліотекою, координують діяльність бібліотеки з структурними підрозділами та громадськими організаціями університету.

Інформаційно-бібліографічна робота бібліотеки у звітному році була спрямована на задоволення запитів користувачів в межах їх наукової та навчальної діяльності, диференціюючи діяльність до категорії.

Протягом звітнього періоду фонд інформаційно-бібліографічного відділу поповнювався такою літературою: наукові праці викладачів університету (загально університетські збірники, монографії, підручники, методичні посібники тощо); краєзнавча література (матеріали краєзнавчих конференцій, краєзнавчі збірники); довідково-інформаційна література. Всього 41 назва, 211 примірників.

Протягом звітнього періоду проводилася регулярно робота з картотеками: редагування, створення нових відділів, підвідділів та рубрик (зокрема з педагогіки, психології, політології, соціології, мовознавства), забезпечення їх високої інформаційної якості. Систематично розписувалися газетні, журнальні статті, збірники наукових праць, матеріали конференцій. Картотеки регулярно поповнювалися новими карточками.

Протягом 2005 року проводилися консультації, бесіди, заняття з студентами та магістрантами по використанню довідкового апарату. Всього надано 1325 консультація. Виконувалися бібліографічні довідки в режимі „Запит-відповідь”. Всього надано за рік 1395 довідок, з них 1223 – тематичні. Надавалась допомога в пошуку та уточненні бібліографічних даних списків літератури до наукових праць (рефератів, курсових, дипломних, магістерських робіт, кандидатських дисертацій) – всього.

В 2005 році проведена інвентаризація фонду інформаційно-бібліографічного відділу, за результатами якої фонд нараховує 3276 док. (з них 1861 книга і 1415 періодичних видань).

2005 року вийшов друком „Бюлетень з проблем вищої школи за 2005 рік”. До бюлетеня ввійшло 895 назв документів. Зміст бюлетеня розширено рубрикою „освітні технології в контексті Болонського процесу”, дається інформація про наукові досягнення університету в рубриці „наукові праці

викладачів університету, видані в 2004 році”. Паралельно з цим велася робота по збору матеріалу до такого ж покажчика за 2005 рік.

Ведеться робота по збору та систематизації матеріалу до „Бібліографічного покажчика з історії університету”, який планується видати до 90-річчя заснування університету (2008 р.).

В 2005 році започатковано видання „Календаря знаменних і пам'ятних дат університету на 2006 рік”. Працівники відділу зібрали і підготували до друку матеріали з історії університету та ювілейних днів народження працівників університету. Календар надруковано у 2006 році.

Бібліотека веде роботу по шифруванню наукових праць викладачів та студентів університету за таблицями УДК. Всього зашифровано 1189 наукових праць.

Надається методична допомога іншим підрозділам ВНЗ з питань бібліографічної та інформаційної роботи. Зокрема відділу рідкісної книги з опису стародруків, кабінету огієнкознавства – з опису складних документів, кабінету полоністики – з опису зарубіжних видань.

До послуг користувачів бібліотеки картотеки та тематичні теки, яких заведено у інформаційно-бібліографічному відділі понад 40, нові краєзнавчі матеріалами з історії Поділля, міст і сіл Хмельницької області, міста Кам'янця-Подільського, про видатних людей Поділля. краєзнавча картотека; картотеки -

- літературне Поділля;
- фольклор Поділля;
- картотека наукових праць викладачів університету;
- видатні українці.

Комплектування книжкових фондів бібліотеки ведеться згідно потреб навчального процесу, в напрямку накопичення навчально-методичного матеріалу в межах відповідних норм. Вивчення йде під час обслуговування користувачів – викладачів, студентів, аспірантів, магістрантів. На 9 факультетах викладачами кафедр читається 614 предметів. Викладання і

вивчення предметів забезпечено підручниками і навчальними посібниками на 100 і більше відсотків.

Зроблено передплату періодичних видань на 2006 рік.

Видань України: журналів – 173 назви, газет – 68.

Видань Росії: журналів – 175 назв, газет 8.

Відділ рідкісних видань бібліотеки протягом 2005 року зріс на 3017 інвентарних одиниць і становить 27083 одиниці. Це “Повне зібрання законів Російської імперії”, “Зведення законів Російської імперії” всіх видань – 4113 примірників, “Звіти Подільського губернатора за 1890-1893 рр., 1895-1897 рр., 1899р., 1903, 1905 рр.”, звіти, доповіді, журнали засідань губернської і повітових земських управ. Матеріали першого загального перепису населення в 1897 р. по Подільській губернії. Статистичні відомості про Подільську губернію за 1862, 1863-1866 рр., 1884 р. Статути та звіти цукрових заводів Кам’янецьчини. Звіти чоловічої гімназії м. Кам’янець-Подільського. ”Список дворян, внесених в дворянскую родословную книгу Подольской губернии”, 1897р. Юхим Сіцінський “Город Каменец-Подольский, исторические описания”, 1895 р., “Приходы и церкви Подольской Епархии”, 1901 р., “Столетний юбилей Подольской семинарии 1798-1898 гг.”, “Каменец-Подольская гимназия – историческая записка о 50-летию ее существования” (1833-1883), Н. Молчановський “Очерк известий о Подольской земле до 1434 г.”, “Подольские губернские ведомости” за 1838, 1840-1841, 1844-1851, 1854-1859, 1869, 1898, 1906, 1908-1911, 1914-1917 рр., “Подольские епархиальные ведомости” за 1862-1905 рр., “Православная Подолия” за 1906-1917 рр. Журнали “Экономическая жизнь Подолии” за 1913-1917 рр., “Врачебно-санитарная хроника Подольской губернии” за 1908-1916 рр., “Ветеринарная хроника Подольской губернии” за 1912-1915 рр. Документи Богдана Хмельницького 1648-1657 рр. Довідки про адміністративно-територіальний поділ і населені пункти Подільської губернії, адрес-календарі, пам’ятні книги. Зібрання законів і розпоряджень Робітничо-селянського уряду СРСР та УРСР з 1921 по 1941 рр. І це далеко

неповний перелік фондів відділу рідкісних видань. Є також книги на іноземних мовах (це польська, німецька, французька мови). Книжковий фонд містить також:

1. Часописи Поділля: Історично-бібліографічний збірник з нагоди 150-ліття першої газети на Україні (1776-1926) та 10-ліття існування УСРР: Т.І / Склад. М. Белінський, Н. Співачевська та ін. – Вінниця, 1927-28. – 146 с.
2. Обзоръ Подольской губернии за 1897 годъ: Приложение ко всеподданнѣйшему отчету Подольскаго губернатора. – 268 с.
3. Архивъ Государственнаго Совѣта. Т.3.: Царствование императора Александра I-го (1801-1810 гг.). – С.Пб., 1878. – 883 с.
4. Великая реформа: Русское общество и крестьянскій вопросъ въ прошломъ и настоящемъ: Т. V. – М.: Изданіе Т-ва И.Д. Сытина, 1911. – 308 с.: ил., порт.
5. Островерхов Н.Л. Каменец-Подольскій.- К.: Киевскій окр. штаб, 1882. – 37 с.
6. Пам'ятная книжка Кіевскаго Учебнаго Округа на 1899 годъ: В V ч. / Изданіе Управленія Учебнаго Округа. – К.: Типолітографія Т-ва И.Н. Кушнеревъ и К°, 1899.
  - Ч.І: Кіевская губерния. – 210 с.: карта
  - Ч. II: Подольская губерния. – 123 с.: карта
  - Ч.ІІІ: Волынская губерния. – 177 с.: карта
  - Ч.ІV: Черниговская губерния. – 211 с.: карта
  - Ч. V: Полтавская губерния. – 312 с.: карта
7. Сборникъ постановленій по Министерству народнаго просвѣщенія. Т. XIV: Царствование государя императора Николая II. 1896 годъ. – С.Пб., 1900. – 1514 с.
8. Вся Россія: Русская книга промышленности, торговли, сельскаго хозяйства и администраціи; Адресъ-календарь Россійской имперіи: Т.2. – С.Пб., 1897. – 3265 с.

9. Живописная Россія: Отечество наше въ его земельномъ, историческомъ, племенномъ, экономическомъ и бытовомъ значеніи. Т.V: Малороссія, Подоля и Волинь (Полтавская, Черниговская, Волинская, Подольская, Харьковская и Кіевская губерніи) / Под. общ. ред. П.П. Семенова. – С.Пб., 1897. – 332 с.
10. Сводъ уставовъ ученыхъ учреждений и учебныхъ заведеній въдомства Министерства Народнаго Просвѣщенія: Т. XI. – С.Пб., 1893. – 645 с.
11. Памятная книжка Подольской губерніи на 1911 годъ / Сост. В.В. Филимоновъ; Изданіе Гудернскаго Статистическаго Коми тета. – Каменецъ-Подольскъ: Типографія Подольскаго Губернаторскаго Правленія, 1911. – 296, 218, 66 с.
12. Молчановскіи Н. Очеркъ извѣстій о Подольской земль до 1434 года: Преимущественно по льтописямъ. – К., 1887. – 388 с.: карта.
13. Адресъ-календарь Подольской епархіи на 1899 годъ. – Каменецъ-Подольскъ: Типо-Литографія Л. Ландвигера, 1899. – 159, 76 с.
14. Вильямс В.Р. Т.I: Почвоведение (1888 - 1910). – М.: Сельхозгиз, 1941. – 394 с.
15. Полное собраніе Законовъ Россійской имперіи, съ 1649 года. Т. XXVIII: 1804-1805. – С.Пб.: Тип. II Отдел. Собств. Е.И.В. Канцелярии, 1830. – 1328 с.
16. 100 еврейскихъ местечекъ Украины: Исторический путевождитель. Вып. 1: Подоля. – Иерусалим-С.Пб.: Эзро, 1997. – 236 с.: 111 ил., 17 карт.
17. Отчетъ попсчителя Кіевскаго учебнаго округа о состояніи мужскихъ гимназій и прогимназій за 1896 годъ. – К.: Типо-литографія Т-ва И.Н. Кушнаревъ и К^о въ Москвѣ, 1897. – 71, 80, 40, 87, 67 с.: статист. табл.
18. Доклады, протоколы и журналы третьяго Совѣщанія г.г. Представителей Земствъ и Ветеринарныхъ врачей при Волинской Губернской Земской Управѣ съ 17-20 іюня 1913 года / Волинская Губернская Земская Управа. – Житомиръ: Типо-литографія т-ва родова, 1913. – 211 с.

19. Труды Подольскаго Епархіального историко-статистическаго комитета: Вып. 7 / Под ред. Н.И. Яворовскаго. – Каменець-Подольскій: Типографія Подольскаго губернскаго правленія, 1895. – 611 с.
20. Городъ Каменець-Подольскій: Историческое описаніе священника Е. Същинскаго. – К.: Тип. С.В. Кульженко, 1895. – 247 с.: 4 фотографіі, 20 гравюр.
21. Сводъ Уставовъ казеннаго управленія. Ч.3: Уставы: монетный, горный, и осолі. – С.Пб.: Тип. II Отдел. Собств. Е.И.В. Канцелярія, 1842. – 654 с.
22. Сводъ Законовъ Російской имперіи: дополненный по продолженіямъ 1906, 1908, 1909 и 1910 гг. и позднѣйшимъ узаконеніямъ 1911 и 1912 гг.: Т. V-IX, кн.. 2 / Под. ред. А.А. Добровольскаго; Сост. Н.Е. Озерецковскій, П.С. Цыпкинь. – 2-е изд. – С.Пб.: Типографія Государственнаго Коммиссіонера, 1913. – 2756 с.
23. Гульдманъ В. Населенные места Подольской губерніи: Алфавитный перечень населенных пунктовъ губерніи, съ указаніемъ нѣкоторыхъ справочныхъ о нихъ свѣдѣній. – Каменеці-Подольскій: Типографія Подольскаго губернскаго Правленія. – 636 с.
24. Статистическія свѣдѣнія Подольской губерніи за 1862, 1863 и 1864 годы / Сост. В. Демьяненко. – Каменець-Подольск: Типографія Губернскаго Управленія, 1865. – 68 с.

З метою простеження відкриття нових факультетів, дисциплін та потреби комплектування всіх предметів ведеться “Картотека книгозабезпечення”

Фонд бібліотеки станом на 1 грудня 2005 року становить 890456 примірників друкованої продукції.

З метою більшого удосконалення організації та збереження фондів у 2005 році завершено інвентарний процес, розпочатий у 2000 році. Як наслідок, описано фонди структурних підрозділах університетської бібліотеки, в тому числі і книгозбірні кафедральних бібліотек, через інвентарні книги, виведено їх вартість і наказом ректора університету

закріплено відповідальних (зав. абонементами, зав. читальними залами) та бібліотекаря навчально-консультаційного центру м. Шепетівки.

Основна його частина розміщена в центральному книгосховищі, що виконує роль обмінно-розподільчого. Згідно навчальних потреб відбувається підбір книг, методичних посібників і т. д. в підрозділи бібліотеки, книгозбірні кабінетів кафедр. Щорічно даний рух фонду фіксується в “Картотеці обліку руху фонду”. Аналіз навантажень підрозділів згідно руху фонду проводиться постійно, оскільки частково відповідальність за збереження несуть лаборанти кафедр кабінетів, які комплектуються бібліотечним фондом. В ході інвентаризації кожним із структурних підрозділів бібліотеки заведено “Інвентарні книги”, які є прошнурованими, зброшурованими і ствердженими підписом директора бібліотеки та печаткою. Одержання нових партій книг проводиться за допомогою накладних, які виписуються працівниками каталогізації та комплектування.

Особливу цінність для інформаційної підтримки освіти та науки в нашому університеті має відділ рідкісних видань.

Фонд відділу рідкісних видань розміщено в 2-х кімнатах, площа 46,33м², читальний зал має 6 посадочних місць, два стелажі, на яких знаходяться книги. Висота стелажів 2,40. В книгосховищі розташовано 5 стелажів та 5 нових виготовлених стелажів-спеціальні стелажі для розміщення періодичних видань. Слід зауважити, що даний фонд став складовою нашої бібліотеки тільки в 2004 році і потребує від працівників всього колективу виконання великого об'єму роботи, щоб його зберігання було на належному рівні.

.23 квітня, у Всесвітній день книги і авторського права, адміністрацією та профспілковим комітетом університету проведено акцію “Живи, книго!”. Студенти факультетів відремонтували ряд примірників з книжкового фонду бібліотеки.

З метою актуальності ведеться редагування, упорядкування та поповнення бібліотечних каталогів, створення нових рубрик. Наприклад:

- “Болонський процес у вищій освіті”;
- “Інноваційні технології навчання”;
- „Комп’ютерне і програмоване навчання”;
- „Антиспідова пропоганда”;
- „Нові технології навчання”;
- „Маркетинг”;
- „Управління підприємством”;
- „Менеджмент”.

Видаються довідки біля систематичного і алфавітного каталогів. В 2005 році видано довідок 2355. Ведеться каталог назв.

Відділом каталогізації та комплектування на протязі року опрацьовується близько 10839 примірників книг, Вливається карток до алфавітного каталогу 5028, систематичного 5182, каталог назв 60.

В алфавітний каталог картки вливаються щоденно, в систематичний – щомісячно.[9]

Університетська бібліотека в ХХІ столітті, яке визначило одним із головних пріоритетів інформацію та характеризує її як соціальний інститут, трансформується відповідно до політичних, економічних, технологічних та соціальних змін у суспільстві, удосконалює різні форми та методи з інформаційної підтримки освіти та науки.

Список використаних джерел

1. Биковський Л. Бібліотека Кам’янець-Подільського державного університету:(Спомини).- Нью-Йорк; Вінніпег, 1949.-с.4.
- 2 .Тимошик М. Голгофа Івана Огієнка: Українознавчі проблеми в державотворчій науковій і редакторській та видавничій діяльності. - К.,1977.- с.48.
3. Биковський Л. Бібліотека ...-с.7.
4. Поточний архів університету. Звіт про роботу бібліотеки Кам’янець-Подільського державного університету за 1940 р.

5. Поточний архів університету. Звіт про роботу бібліотеки Кам'янець-Подільського державного університету за 1944 р.
6. Поточний архів університету. Звіт про роботу бібліотеки Кам'янець-Подільського державного університету за 1949 р.
7. Поточний архів університету. Звіт про роботу бібліотеки Кам'янець-Подільського державного університету за 1950 р.
8. Поточний архів університету. Звіт про роботу бібліотеки Кам'янець-Подільського державного університету за 1952-1954 рр.
9. Поточний архів університету. Звіт про роботу бібліотеки Кам'янець-Подільського державного університету за 2000-2005рр.

Анотація

Актуальність статті обумовлена глибокими якісними змінами в становленні бібліотеки університета, її розвитком в межах однієї з концепцій бібліотеки – чотириелементарної системи, що складається з бібліотечного фонду, контингенту користувачів, бібліотечного персоналу, матеріально-технічної бази, аспектів удосконалення діяльності з інформаційної підтримки освіти та науки.

Ключові слова: інформаційна потреба, формування фондів, дарування книг, виділення грошей, каталогізація фондів, структура бібліотеки, диференційний підхід, інформаційна, культурно-просвітницька, видавча діяльність, організація та збереження фондів.

УДК 021: 378(477.43-25)

І.І. Грінішина
м. Кам'янець-Подільський

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ РОБОТИ БІБЛІОТЕКИ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті розглядаються форми і методи культурно-просвітницької роботи бібліотеки.

Ключові слова: культурно-просвітницька робота, масовий захід, усні і наочні форми популяризації книги.

Сьогодні, а тим більше в майбутньому варто перетворити бібліотеку в дійсний культурний, освітній та інформаційний центр, де кожен мав би змогу підвищити не лише навчальний а й культурний, політичний рівень, поглибити і розширити знання, задовольнити читацькі потреби, а також приємно і з задоволенням провести свій вільний час.

Згідно з „Положенням про бібліотеку вищого навчального закладу Міністерства освіти України, затвердженого наказом Міністерства освіти України № 155 від 30 квітня 1998р., вказано, що однією із функцій бібліотеки є популяризація літератури за допомогою культурно-просвітницьких заходів.

В пункті 3.4.1 Спільно з громадськими організаціями та викладачами вищого навчального закладу проводить читацькі конференції, літературні та музичні вечори, диспути інші масові заходи [2, с 27].

Культурно-просвітницькі заходи сприяють задоволенню інформаційних та культурних потреб як окремих груп користувачів поєднаних за інтересами так і широкого загалу користувачів бібліотеки.

Під час проведення культурно-просвітницьких заходів бібліотекою використовуються усні та наочні форми роботи. Усі форми масової роботи які використовуються у вихованні майбутніх фахівців мають гуманістичну спрямованість, зорієнтовані на особистісне вдосконалення і різнобічний розвиток, спрямовані на формування у студентів громадянськості, національної свідомості, мотивів соціальної діяльності, художньої, миротворчої, естетичної, спортивної.

Студент набуває ціннісних орієнтацій, знань, досвіду не лише за умов систематичного навчання, а й у процесі спілкування, відпочинку, розважально-ігрової діяльності за інтересами. Тому організатори повинні прагнути, щоб виховний масовий захід був змістовним, був сферою самореалізації, розкриття творчого потенціалу особистості, відпочинку, метою діяльності нашого університету.

Тематичні виставки організовуються з актуальних питань, з проблем суспільного життя, науки, культури, мистецтва, з тем, орієнтованих на певну

групу користувачів, до річниць знаменних дат, та про діяльність видатних людей, на допомогу навчальному процесу, з метою популяризації окремих видань.

Основним і найбільш поширеним видом книжкових виставок є тематичні виставки.

Тематичні виставки призначені для рекомендації літератури з актуальних питань. Їхня мета – допомогти читачеві (користувачеві) в отриманні та поглибленні знань з окремого питання шляхом популяризації спеціально підібраної літератури.

Структура виставки, назви її розділів, цитати, характер систематизації документів допомагають користувачам у вивченні теми.

В бібліотеці (ч/з № 1) до Шевченківських днів організувалась книжкова виставка „Тарас Григорович Шевченко – світоч української нації” за розділами:

1. Твори Шевченка
2. Біографічні матеріали
3. Суспільно – політичні погляди Шевченка
4. Шевченко в літературі і мистецтві
5. Шевченко у спогадах сучасників
6. Шевченко та світова література і культура
7. Шевченко і Поділля
8. Вшанування пам'яті Шевченка.

Назва виставки, цитати мали гарний естетичний вигляд, вільний доступ, відмічено ким і коли була організована виставка. Біля виставки проводились бесіди, огляди, що дало можливість познайомитися з цінністю відібраних матеріалів, цікавістю і доступністю викладеного матеріалу. Виставка користувалась великим успіхом серед викладачів і студентів.

У нас практикуються також виставки „Нових надходжень”, виставки „Забутих книжок”, видань різних років, експрес-виставки.

До традиційних наочних форм пропаганди відносяться бібліотечні плакати. Так до дня поезії (в ч/з № 1) були оформлені плакати

„ ... Бо пам'ятайте, що на цій планеті

Відколи сотворив її Господь,

Ще не було епохи для поетів

Але були поети для епох ”

Л.Костенко

До літературно-музичного свята

„Кобзарська слава України”

Наша дума, наша пісня

Не вмре, не загине...”

Т.Г.Шевченко

„Думи – безсмертні пам'ятники, сотворені генієм самого народу”

І.Я.Франко

Велика увага приділяється в бібліотеці (ч/з № 1) рекомендаційним формам роботи і обговорення книг. Так до Шевченківських днів завідуючою читальним залом проводилось обговоренню книги „Свіча вічності і поезії про Україну, Шевченка, українську душу.” – Упорядник М.Федунець. – Хмельницький, 2000. – 158с.

Близьким до обговорення книги є презентація книг. Так працівниками читального залу проводилась презентація книги члена національної спілки письменників України Івана Петровича Прокоф'єва „Підводне сяйво”, презентація книги зав. кафедри української літератури Михайла Григоровича Кудрявцева Пам'ять. (Код іуди) 2007. – 240с. До презентацій книг організовувались книжкові виставки про творчий доробок автора. Складнішою за структурою є читацька конференція. Читальним залом і кафедрою журналістики проводилась читацька конференція присвячена творчості Василя Симоненка.

Активно себе зарекомендували читацькі конференції, як тематичні, так і присвячені окремим творам, як української, так і зарубіжних авторів.

Наприклад „Лірика Федірко Гарсія Лорки її українська рецензія”, за сторінками:

1. Поетичний світ „Поєми про канте хондо”
2. Художні особливості Циганського баладника
3. Українська рецепція творчості Федірко Гарсія Лорки.
4. Українські переклади творів Ф.Г.Лорки
5. Ф.Г.Лорка в українському літературознавстві.

Читацька конференція допомагає всебічно ознайомитись з художнім твором, усвідомити його основну ідею і значення оцінити художні якості, вчить критично ставитись до художніх творів, аналізувати і оцінювати їх.

Добре підготовлена і правильно організована літературна читацька конференція завжди викликає жвавий обмін думок і високу активність читачів. Потрібно всю роботу спрямувати так, щоб закріпити знання, які читачі набули під час підготовки і проведення конференції, та скерувати інтереси читачів на дальше ознайомлення з кращими творами письменників. Цьому сприяє регулярне проведення літературних читацьких конференцій, літературних вечорів.

Близьким до читацької конференції за дискусійним та критико-аналітичним напрямком є диспут.

Мета диспуту – визначення різних підходів, затвердження найбільш обґрунтованих точок зору, поглядів на проблему.

„Чи потрібна нам книга сьогодні?” Під такою назвою відбувався диспут (до дня книги). Учасники заходу відзначили, що гарна книга – це ковток для спраглого, це друг і порадник. З її героями можна помандрувати у різні кінці світу, побувати у минулому й майбутньому. Можна навчитися розрізняти добро і зло, можна запобігти помилкам, а можна й просто насолоджуватися словом – філософсько-серйозним, дотепно-жартівливим чи романтично-поетичним. (7.с.7) Ще більшої популярності набуває захід, коли на нього запрошені гості, викладачі, спеціалісти. Цікавим відбувся диспут з першокурсниками до дня святого Валентина „Вміти кохати” з участю

психолога. На інформаційну годину „Україна у нас одна” запрошено викладача кафедри соціології Антона Віталійовича Найчука

Дієвими формами роботи є бесіди, зокрема, „Правила користування і запису в бібліотеку”, „Бібліотека живе, працює”. Завжди відвідують бібліотеку гості. Це і студенти із Польщі, юні журналісти із Донецька, учні шкіл міста, ліцеїв, гімназії, студенти училища культури, випускники університету.

Крім „Днів інформації” влаштовуються інформаційні години, які дають можливість ознайомитися з літературою не взагалі, а з конкретної спеціальності. Це „Нові надходження з питань мови і мовознавства”, „Література з журналістики”, „Правознавча література ” і інші. В основному ці години влаштовуються на відповідних кафедрах.

У бібліотеці проводяться бібліографічні огляди художньої літератури:

„Велич Івана Франка. ”

„Василь Симоненко – витязь молодого української поезії.”

„Душа моя сонця намріяла” (Життя і творчість П.Г.Тичини) і ін.

Широкого розмаху в бібліотеці набула культурно-просвітницька робота по пропаганді естетичного виховання.

Для успішного розгортання масової роботи по естетичному вихованні в бібліотеці (ч/з № 1) проводяться всі існуючі форми і методи просвітницької роботи.

При відвідуванні першокурсниками бібліотеки, під час екскурсії, завжди проводяться бесіди „Про культуру поведінки”, „Правила користування бібліотекою”. Естетика заключається і в оформленні книжкових виставок, полиць, які повинні демонструвати художній смак її організаторів.

Навіть невеликий досвід показує, що форми пропаганди мистецтвознавчої книги стають більш ефективними, коли рекомендація її тісно переплітається з самим мистецтвом.

Масові заходи, що супроводжуються показом репродукції, музикою, виступами учасників художньої самодіяльності стають по справжньому дійовими і цікавими.

З цього погляду заслуговує на увагу усний літературний журнал „Слався Тарасе великий ”. Складовими усного журналу були чотири розгорнуті сторінки:

1 ст. „Цікаві сторінки із біографії”

2 ст. „І мертвим і живим ... – як чинник націєтворення”

3 ст. Літературно-музична композиція „Слався Тарасе великий”

4 ст. Книжково-ілюстрована виставка „Тарас Григорович Шевченко – світоч української поезії”.

Сплетіння творчого доробку поета і виконання музичних творів на його слова створили атмосферу шани, поваги, гордості і любові.

Невід’ємною частиною багатьох процесів бібліотечної роботи, особливо наочної пропаганди є образотворче мистецтво. Найчастіше бібліотекарі використовують фотографії, портрети, репродукції з творів художників, різноманітні вирізки.

Під час проведення в університеті Всеукраїнського круглого стола присвяченого 130-річчю від дня народження Петра Івановича Холодного (1876-1930рр.) українського державного діяча, педагога, художника, вченого хіміка, патріота-інтелігента, особливий колорит незабутності заходу надала виставка репродукцій картин в читальному залі зібрана Ю.В.Телячим й організована за допомогою відомого українського художника Б.М.Негоди. Виставка була представлена високоякісними фотографіями (на тканині 63 мистецьких твори П.І.Холодного), віднайдених у музейних установах України та приватних колекціях Росії.

При перегляді картин учасниками заходу, неодмінно виникне бажання прочитати про художника. Тісна співпраця з мистецьким відділом допомагає нашим читачам поринути у світ кобзарського мистецтва, світ, де честь і доблесть маневрують сторінками історичних дум, звучать у піснях кобзарів.

Метою літературно-музичної композиції «Кобзарська слава України» - була допомога студентській молоді пізнати життя українського народу через думи та історичні пісні, навчити їх розуміти вітчизняне мистецтво. Почути гру справжньої кобзи – велике задоволення, а спів молодих виконавців, вихованців школи кобзарського мистецтва з захопленням слухали присутні. Учасники заходу довели, що кобзарі – це патріоти, вчителі народних мас, пропагандисти демократичних ідей і народної моралі. Викликали інтерес до історії нашого народу, почуття гордості та громадянського обов'язку, патріотизму.

Дні поезії-стали невід'ємною частиною просвітницької роботи.

Великий критик В.Г. Белінський писав, що ні архітектору, ні живопису і навіть музику не можна порівняти за своїм впливом на людину з поезією, тому що „поезія... є і звук, і картина і певне ясно вимовлене уявлення”.

Отже поезія містить в собі всі елементи інших мистецтв.

В бібліотеці стало традицією проведення зустрічей з поетами.

Студенти з захопленням сприймали світ поезії розкритою І.П. Прокоф'євим. Поет підкорив слухачів, розкрив всю силу натхненного поетично слова, які надовго запам'яталися слухачам.

Проведено зустріч з поетом – подолянцем Йосипом Осецьким. При зустрічі між поетом та аудиторією встановилась тепла невимушена атмосфера. Їх дружня манера ставлення до читачів, сердечність, відверта розмова про свої творчі задуми та плани на майбутнє – все це сприяло взаєморозумінню і симпатії.

До дня поезії проводилась зустріч із членами Національної Спілки письменників України Оксаною Почапською і Віталієм Нечитайлом.

Поетичне слово – стало важливим засобом культурного рівня народу, естетичного виховання читачів.

Бібліотека використовує в своїй культурно-просвітницькій роботі всі форми і методи усної та наочної популяризації документів серед читачів.

Більшість масових заходів – це комплексні форми масової роботи, які об'єднують усні та наочні, книжкові та некнижкові засоби, навчальні та розважальні елементи.

Проведення масових заходів сприяє вихованню у молодого покоління якісно нових ціннісних орієнтацій та пріоритетів, позитивно впливає на особистість студента.

Бібліотека при проведенні масових заходів відіграє важливу пізнавальну роль, сприяє формуванню молодого людини, її інтелектуальному та естетичному вихованню.

Культурно – просвітницька робота вищого навчального закладу – це не тільки кількість проведених заходів, а спосіб донести книгу до читача, спосіб життя колективу за певними законами, традиціями, це складова виховної системи нашого закладу.

Включення особистості в таку систему сприяє її розвитку й вихованню високих моральних якостей, почуття гуманізму, орієнтація на українську культуру, мову, національно – патріотичні традиції.

Підготовка до проведення заходу сприяє атмосфері поступового наростання дії – від навчання до виконавчої майстерності, до безпосередньої участі.

Бібліотекарі повинні приділяти особливу увагу оновленню підходів до роботи з популяризації творів друку, урізноманітнювати їх, шукати цікаві теми, спонукати юнацтво до різнобарвного читання, творчого мислення.

Культурно – просвітницьку роботу потрібно рекламувати: це підготовка буклетів, інформаційних матеріалів, афіш, оголошень, прес-релізів.

Вимоги до культурно-просвітницької роботи: актуальність, оперативність, чітке цільове та читацьке призначення, кваліфікована організація, результативність.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» від 27 січня 1995 р. // *Голос України*. – 1995. – 2 березня (№41) – С. 9-10.
2. Типове положення про бібліотеку вищого навчального закладу Міністерства освіти України: Звіт наказом Міністерства освіти України №155 від 30 квіт. 1998 р. // *Інформ. зб. Міністерства освіти України*. – 1998. – №13. – С. 27-32.
3. Белинський В.Г. Розделиле поэзии. на роды и виды // *Сбор. соч:* В 9-ти т. – М., 1978. – Т.3. – С.294-350.
4. Борусевич С. Кобзарська слава України // *Студентський меридіан*. – 2006. – 16 лист.
5. Грінішина І.І. Літературні читання присвячені творчості Василя Симоненка // *Студентський меридіан*. – 2005. – 26 трав.
6. Грінішина І.І. Ми пам'ятаємо тебе Кобзарю, крізь століття // *Студентський меридіан*. – 2005. – 22 березня.
7. Гаврищук А.П. Петро Іванович Холодний (1876-1930 р.) // *Студентський меридіан*. – 2007. – 7 лют.
8. Остапенко Т Бібліотечне краєзнавство в системі розвитку культури регіону // *Вісн. Кн. палати України*. – 2000. – №8. – С. 3-4.
9. pffp // www.semi.com.ua (dist obueh hfmvi)

Аннотація

В статье рассматриваются формы и методы культурно-просветительской работы библиотеки.

Ключевые слова: культурно-просветительская работа, массовое мероприятие, устные и наглядные формы популяризации книги.

УДК 027.7(477):37(4)

Л.В.Озарчук

м. Кам'янець-Подільський

УДОСКОНАЛЕННЯ РОБОТИ БІБЛІОТЕКИ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ У КОНТЕКСТІ ВИМОГ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

В статті розглядаються окремі аспекти удосконалення діяльності бібліотеки вищого навчального закладу з метою реалізації основних положень Болонського процесу, а саме: забезпечення впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу, нової методики оцінювання знань студента, нетрадиційних, оригінальних підходів до організації самоосвіти студента та сприяння науковій і методичній діяльності викладачів. Акцентується увага на утворенні нових підходів, елементів бібліотечної роботи, пов'язаних з пошуком, трансформацією та передачею інформації.

Ключові слова: Болонський процес, єдиний європейський освітній простір, якість освіти, кредитно-модульна система, кредитно-рейтингова система, наукове, пізнавальне, інформаційне та методичне забезпечення навчального процесу, фінансування бібліотек ВНЗ, доступ до інформаційних масивів, інформаційна культура студента, бібліотечні технічні засоби та інформаційні технології.

Здійснюючи модернізацію освіти в контексті європейських вимог, Україна наполегливо працює над практичним втіленням положень Болонського процесу. Як учасниця цього процесу наша країна прагне до 2010 року увійти в єдиний європейський освітній простір, забезпечивши собі таким чином конкурентоспроможність у європейській системі вищої освіти.

Одним з визначальним критерієм освіти в рамках Болонської декларації є якість підготовки фахівців, створення відкритого європейського простору вищої освіти. Серед низки завдань реалізації концептуальних засад Болонського процесу в Україні постає потреба забезпечити викладачам і студентам доступ до сучасних навчальних можливостей, а також відповідних сервісів, що, залежить зокрема від роботи бібліотеки навчального закладу.

В цьому контексті бібліотека як головна база освітньо-інформаційних ресурсів має підпорядкувати свою діяльність меті навчального закладу, навчальним планам, а також реалізації такого важливого напрямку Болонського процесу як підтримка та розвиток європейських стандартів якості освіти. Як відомо, входження України до єдиного Європейського та Світового освітнього простору не можливе без запровадження такого

багатоцільового механізму як Європейська кредитно-трансферна та акумулююча система (ECTS). Ця система запроваджується на інституціональному, регіональному, національному та Європейському рівнях і є однією з ключових вимог Болонської декларації 1999 року. Окремі вищі навчальні заклади України мають досі вагомі напрацювання з впровадження елементів ECTS, зокрема, з кредитно-рейтингової системи оцінювання знань студентів. З 2006-2007 навчального року розпочалося навчання за цією системою в усіх ВНЗ України.

Однією з умов успішного запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у ВНЗ III-IV рівнів акредитації є “наявність необхідного навчально-методичного, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення”. Як відомо, організація навчального процесу в сучасному університеті базується на принципах достатності наукового, пізнавального, інформаційного і методичного забезпечення, що здатна закласти основу для самостійного творчого опанування і осмислення знань та прояву творчої і дослідницької ініціативи студентів. Відповідно до світових та пропонувананих останнім часом національних стандартів за основу навчання беруть самостійну творчу роботу того, хто навчається та контролю за нею. Традиційно, з цією метою, використовуються такі форми роботи студентів, як семестрові завдання для самостійної та індивідуальної роботи, індивідуальні заняття, колоквіуми, графічно-розрахункові та контрольні роботи тощо. Очевидно, що студент у цей час повинен самостійно опрацьовувати рекомендовану до тем практичних, семінарських та індивідуальних занять літературу, самостійно конспектувати її, готувати реферати тощо. Останнім часом форми такої роботи урізноманітнилися пошуком в системі Інтернет, виконанням завдань на комп’ютерній техніці. В усіх зазначених випадках студенту необхідно працювати в умовах навчальної бібліотеки, яка повинна сприяти оптимізації самостійної роботи студентів та забезпеченню реалізації нових її форм. При вдало організованій роботі в цьому напрямку бібліотека університету має стати істотним фактором

стимулювання пізнавальної активності студента та підвищення якості його освіти відповідно до вимог Болонського процесу.

Сучасна методологія процесу навчання визначила його переорієнтацію з суто лекційно-інформаційної на індивідуально-диференційовану, особистісно-орієнтовану форму, коли метою лекції є консультативно-оглядове означення проблеми та аналізу можливих напрямків її вирішення [4]. Як уже зазначалося, переорієнтація методології навчання, наукової та виховної роботи у ВНЗ відповідно до реалізації Болонської декларації полягає в переході на нову методику оцінювання знань студента, а також нетрадиційні, абсолютно оригінальні підходи до організації самоосвіти студента. Вирішення цих завдань неможливе без залучення значних масивів інформації, включно з сучасними досягненнями науки і техніки. Це вимагає заміни традиційної методики викладання, яка передбачає для самостійного опрацювання студентом додаткових навчальних джерел 50-60% на його самостійну роботу. Ефективність такої роботи залежить від правильно створеної моделі обслуговування його в навчальній бібліотеці. Допомога студенту в швидкому отриманні потрібної інформації, організація доступу до великих інформаційних масивів, консультації, поради у виборі необхідних джерел, їх оцінки – ось неповний перелік функцій бібліотекаря в організації плідної самостійної роботи студента.

Як свідчить досвід перших років введення у навчальний процес кредитно-модульної системи викликало зростання неуспішності студентів. Емпіричні спостереження виявляють, що поширеною причиною цього є невміння студента організувати свою навчальну діяльність за сучасними вимогами. Це є результатом соціально-економічних, політичних, психологічних умов у суспільстві та побутового перевантаження. Зокрема, важливою соціально-економічною умовою є недостатній рівень фінансування навчальних бібліотек, що позначається на якісному та кількісному показниках комплектування фондів. Через це подолання студентом інформаційних бар'єрів унеможлиблюється, оскільки бібліотека

ВНЗ не в змозі повноцінно налагодити систему трансформації передачі інформації. Існуюча фінансова ситуація не завжди дає змогу на потрібному рівні розвивати інформаційну базу науки та освіти у навчальному закладі, що шкодить не лише студентам, а й викладачам. Останні мають через це значні перешкоди в адаптації як вітчизняного, так і іноземного наукового досвіду, в налагодженні наукових зв'язків тощо. Недостатнє фінансування заважає більшості навчальних бібліотек прилучитися до фондів міжнародних бібліотек, каталогів, наукових і періодичних видань, а також забезпечити потребу студентів в користуванні Інтернетом. Найбільш актуальним є вирішення питання придбання потрібної кількості навчальної літератури. Очевидно, що ця проблема як і попередня носить і економічний, і політичний характер, тому що стосується, перш за все, державного фінансування. Але в багатьох її вирішення залежить від керівництва навчальних закладів. В комплектуванні бібліотек ВНЗ має бути чітка орієнтація на забезпечення кожного студента підбіркою навчальних підручників, посібників, методичних рекомендацій з кожної дисципліни, як це запроваджено в американських та європейських університетах. Плата за користування такою послугою має бути для студентів досить помірною, а для бібліотеки в цілому складе певний щорічний вклад у прибуткову частину фінансування.

Що стосується психологічної готовності студента до активного інформаційного пошуку і творчого переосмислення та оперування інформацією, то місія сучасних навчальних бібліотек полягає у вирішенні завдання навчити студента знаходити потрібну інформацію, використовуючи паперові та електронні каталоги, картотеки, бази даних, пошукові інформаційні технології. Майбутній фахівець має бути психологічно готовим до самостійного опрацювання інформації, її аналізу і конкретного застосування у навчанні. Така готовність, до речі, є запорукою успішного здобуття знань впродовж усього життя. Тому завданням нинішнього дня для навчальних бібліотек є допомога студентові в організації навчальної, пізнавальної та початкової науково-дослідної діяльності. Вирішення його

можливе за умови організації масового бібліотечно-інформаційного навчання студентів. Це потребує певної організаційної роботи з залученням структур ВНЗ, що забезпечують організацію навчального процесу, а також викладачів. Такий досвід є в Хмельницькому національному університеті (“Місячник першокурсника”, курс “Основи інформаційної культури” та “Основи наукового пошуку”). Поряд з інформацією про традиційні бібліографічні джерела студентів знайомлять з електронними ресурсами бібліотеки. Читачів навчають користуватися бібліотечними програмними продуктами та формують навички їх використання в самостійній роботі. Тому програма навчання передбачає практичні заняття із студентами на комп’ютері) [1, с. 54-58; 2, с. 46-47, 5]. В бібліотеці Кам’янець-Подільського державного університету проводяться заняття з основ інформаційної культури, семестр першокурсника “Ви прийшли до бібліотеки” [7, с. 51]. В ПДАТУ читається курс “Культура праці в навчальній бібліотеці”, але на жаль лише на одному з факультетів. Курс читається викладачами кафедри педагогіки і психології у співпраці з бібліотекою університету. Очевидно, наступним кроком є впровадження в навчальні плани всіх факультетів (інститутів) читання такої дисципліни з залученням працівників бібліотеки для проведення практичних занять. Основними завданнями бібліотечно-інформаційного навчання студентів є формування інформаційного світогляду та здобуття знань, умінь та навичок з інформаційного забезпечення власної навчальної, професійної та іншої пізнавальної діяльності. До програми такого навчання варто включати розвиток комунікативних умінь у системах “людина – бібліотека”, ”людина – комп’ютер”, “людина – Інтернет”. Це передбачає вивчення основ інформаційно-бібліотечної культури, що складається з формування умінь і навичок користування бібліотечними фондами, бібліографічними джерелами інформації, електронними інформаційними ресурсами, ефективного пошуку інформації у мережі; здійснення оцінки якості знайдених документів, їх обробки та аналізу. Програма курсу дає змогу студентам сформувати знання про можливості бібліотек та інших інформаційних центрів, усвідомленого

вибору потрібної інформації та раціональних прийомів користування нею.

Структура залікового кредиту з дисципліни “Культура праці в навчальній бібліотеці” містить два модулі: “Інформаційна культура особистості” та “Інформаційно-пошукова діяльність студента”, зміст яких розкривають теми, що стосуються поняття інформаційної культури особистості, знайомства з документом як джерелом інформації, аналітико-синтетичною обробкою інформації, довідково-інформаційним фондом бібліотеки, інформаційно-пошуковими системами, інформаційними ресурсами Інтернет, методикою ведення пошуку. Особлива увага приділяється вивченню тем “Організація та методика самостійної роботи студентів” та “Робота з документами: конспектування та реферування”. Практичні заняття проводяться з кожної теми у відповідних структурних підрозділах навчальної бібліотеки.

Прагнучи забезпечити якість науково-педагогічної роботи викладачів та самостійної роботи студентів, навчальні бібліотеки поглиблюють обслуговування читачів за допомогою технічних засобів та інформаційних технологій. В університетських бібліотеках створюються електронні каталоги, проблемно-орієнтовані бази даних (бібліографічні, реферативні, повнотекстові, на CD-ROM), надають можливість роздруковувати їх, записувати на дискети і диски. Тут здійснюється копіювання та сканування документів, надаються мережеві послуги, машинний час для персонального користування, розповсюджуються програмно-інформаційні продукти, оперативно поновлюється інформація на Web-серверах, книгозбірень [1, 6]. В більшості бібліотек ВНЗ така робота тільки розпочинається.

Беручи до уваги, що найголовнішим джерелом зростання якості освіти є наукова і методична діяльність викладачів, навчальні бібліотеки прагнуть створити необхідні умови для цього, починаючи від організації спеціальних абонементів та читальних залів, кафедральних бібліотек і закінчуючи інформуванням кожної кафедри і викладача за профілем спеціалізації. Значний досвід такої роботи накопичений в бібліотеці Хмельницького

національного університету [1], Кам'янець-Подільського державного університету [7], Подільського державного аграрно-технічного університету. Проте, для бібліотек ВНЗ залишається проблемним питання створення такої інформаційної бази науки й освіти, яка б сприяла адаптації зарубіжного наукового досвіду на вітчизняному ґрунті та посиленню наукових зв'язків як в Україні, так і за кордоном.

Отже, входження України до Болонського процесу передбачає активізацію діяльності навчальних бібліотек, спрямованої на створення здатної до розвитку системи інформаційного та бібліотечного обслуговування студентів та викладачів, адаптування до нових умов кредитно-модульної системи організації навчання, утворення нових зв'язків, елементів бібліотечної роботи, пов'язаних з пошуком, зберіганням, обробкою та передачею інформації.

Список використаних джерел:

1. Айвазян, О.Б. Професійний успіх – якісне обслуговування / О.Б.Айвазян, Г.К.Онищук // Скарбниця знань університету / Уклад. О.Б.Айвазян, К.А.Чабан. – Хмельницький, 2002.
2. Бичко, О.М. Формування інформаційної культури користувачів в умовах автоматизації бібліотеки Технологічного університету Поділля / О.М.Бичко // Трансформація ролі бібліотек в інформаційному суспільстві: Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 40-річчю бібліотеки Технологічного університету Поділля. – Хмельницький, 2003. – С. 54-59.
3. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / За ред. В.Г.Кременя. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 384 с.
4. Вища освіта України і Болонський процес: Курс лекцій / Уклад. В.Г.Воронкова, О.Є.Швець. – Запоріжжя, 2004. – 95 с.
5. Петрицька, В.М. Використання автоматизованих технологій в системі інформаційного забезпечення користувачів бібліотеки Хмельницького державного університету / В.М.Петрицька, О.Б.Айвазян // Бібліотеки у

створенні єдиного інформаційного простору Хмельниччини: Матеріали обл. міжвід. наук.-практ. конф. – Хмельницький, 2004.

6. Чабан, К.А. Онлайнвий сервіс бібліотеки Хмельницького державного університету / К.А.Чабан // Бібліотеки у створенні єдиного інформаційного простору Хмельниччини: Матеріали обл. міжвід. наук.-практ. конф. – Хмельницький, 2004. – С. 60-66.

7. Швець, О.М. З турботою про читача: З досвіду роботи бібліотеки Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету / О.М.Швець // Трансформація ролі бібліотек в інформаційному суспільстві: Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 40-річчю бібліотеки Технологічного університету Поділля. – Хмельницький, 2003.

Summary

In this article some aspects concerning the improvement of activity of the library at higher educational institution are considered. The purpose consists in realization of Bolonskyi process, such as: providing with introduction of credit and modal system of organization of educational process, new methods of estimation student's knowledge, untraditional, original approaches to organization of student self-education and promotion of teachers' scientific and methodical activity. The main attention is paid on the forming of new approaches, elements of library work, connected with searches, transformation and reporting of some information.

Key words: Bolonskyi process; united European educational space; quality of education; credit and modal system; credit and rating system; scientific, cognitive, methodical and informational providing of educational process; access to financing of the libraries at HEI; to informational tracts; informational culture of a student, library and technological means and informational technologies.

УДК 027.7:025.4.036

О.Ю. Бучковська
м. Рівне

ВПЛИВ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ НА НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС У ВНЗ

Розглянуто процес інформатизації як механізм переходу бібліотек вищих навчальних закладів до надання оперативного сервісу доступу до електронних ресурсів для своїх користувачів.

Ключові слова: бібліотека вищого навчального закладу, інформатизація, інформація, інформаційні ресурси, електронні ресурси, комп'ютеризація.

Інформатизація, як соціальне явище, охоплює поточні та перспективні економічні, організаційні, соціальні проблеми, пов'язані з розвитком культури та освіти, діяльністю всіх ланок соціального управління та народного господарства. Як показує досвід інших країн, інформатизація сприяє забезпеченню національних інтересів, розвитку наукомістких виробництв і високих технологій, підвищенню продуктивності праці, вдосконаленню управління економікою, соціально-економічних відносин, поліпшенню якості освіти, збагаченню духовного життя та подальшій демократизації суспільства.

Основні цілі інформатизації впливають із загальної стратегії економічних реформ в Україні, визначаються загальною потребою інтенсивного розвитку національної інформаційної інфраструктури, яка повинна охоплювати різноманітні сфери життя і діяльності суспільства в тому числі бібліотеки ВНЗ як складової системи інформаційно-бібліотечного забезпечення. Бурхливий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій як потужних інструментів для роботи з інформацією та знаннями суттєво прискорює такі зміни.

Інформаційні ресурси є похідним елементом інформатизації суспільства, від рівня їх розвитку, стабільної системи виробництва та доступності безпосередньо залежить рівень успіхів в економіці, стан безпеки країни, забезпечення реалізації невід'ємних прав людини в рамках світового співтовариства.

Інформаційні ресурси визначаються як ключовий елемент процесу інформатизації у всіх сферах життя людини, однак тільки організації, які діють в системі інформаційного-бібліотечного забезпечення, можуть представляти свої інформаційні ресурси гарантовано у вільному доступі для всіх категорій користувачів.

У відповідності до Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про бібліотеки і бібліотечну справу", прийнятого ВР України у 2000 році, державна політика у галузі бібліотечної справи передбачає створення інформаційних мереж і телекомунікаційних систем для інформаційного обліку, входження у світові глобальні комп'ютерні мережі. Довготривалі пріоритети державної політики у сфері інформатизації визначені також у іншому документі – "Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті". Мета її – створення умов для розвитку особистості, творчої самореалізації кожного громадянина України.

Саме такий багатовекторний підхід до інформатизації бібліотек забезпечить інтеграцію і раціональне використання їх інформаційних ресурсів, а для кожного їх користувача відкривається перспектива отримувати інформацію незалежно від її типу, місця і часу, вміння працювати із нею.

Отже, розвиток інформатизації бібліотек вищих навчальних закладів повинен бути скерований по-перше, на істотне підвищення рівня повноти, оперативності та доступності різноманітних форм і видів інформації в процесі навчання, науково-дослідної діяльності. По-друге, інформатизація бібліотек вузів має бути спрямована на всебічне використання потенційних можливостей інформаційних технологій, систем і мереж для повномасштабного вирішення соціальних і гуманітарних проблем, які стоять перед вищими освітніми закладами нашої країни.

Вільний доступ до інформації на основі системно-мережових технологій, використання в режимі обслуговування електронних каталогів і баз даних, забезпечення оперативного копіювання та організація оптимальних робочих умов для використання інформаційних ресурсів, забезпечать можливості для підвищення рівня освіти, сприятимуть формуванню інформаційної культури майбутнього спеціаліста.

У процесі формування інформаційної культури студента бібліотека повинна грати визначальну роль, оскільки не тільки забезпечує виконання

його інформаційних потреб, а водночас формує знання щодо формулювання запиту та ознайомлює із варіантами його виконання, спонукає до вибору та прийняття інформаційного рішення.

Оскільки інформація є когнітивно насиченим елементом навчального та виховного процесу, важливим елементом інформатизації бібліотек ВНЗ є релевантне потребам накопичення та активне і правильне використання їх інформаційних ресурсів, а саме : фондів, довідково-пошукового апарату. З цією метою необхідно дотримуватись системності та безперервності в процесі формування інформаційних ресурсів, їх розподілу на основі максимального забезпечення навчально-методичними посібниками, підручниками та іншими документами у відповідності до кількісного складу студентів й за профілем їх навчання.

Оперативність і повноту задоволення інформаційних потреб викладацького та студентського складу у вітчизняній й зарубіжній науковій інформації на даний час забезпечують електронні періодичні видання, які стали вдалою альтернативою друкованим журналам. Користування електронними періодичними виданнями вирішує певну кількість болючих для бібліотек питань, пов'язаних із недостатністю комплектування за кількісними та якісними показниками, а саме електронним журналом водночас може користуватись велика кількість споживачів, і на основі отриманої статистики їх використання вносити корективи у політику комплектування.

Максимально ємким інформаційним продуктом, створеним на основі інформаційних ресурсів бібліотеки ВНЗ, можуть бути і спеціалізовані бази даних у вигляді електронних предметних картотек, які орієнтовані на цільового споживача. Такий підхід дозволить значно підвищити рівень використання документного фонду, сприятиме засвоєнню студентами бібліотечно-бібліографічних знань, значно покращить навчально-виховний процес підготовки професійних кадрів, а в перспективі забезпечить суспільство висококваліфікованими спеціалістами для яких інформаційна

культура буде підґрунтям реалізації набутих та засвоєння нових професійних знань та навичок.

Важливим кроком у процесі інформатизації бібліотек вищих шкіл є створення єдиної університетської комп'ютерної мережі, що об'єднає головну бібліотеку із її філіями – бібліотеками факультетів і гуртожитків. Існуюча послідовно централізована організаційна структура університетських бібліотек здатна забезпечити такий оперативний сервіс доступу до електронних ресурсів у межах не лише бібліотеки, а й усього університетського містечка. Перспективним є також створення он-лайнних повнотекстових масивів, які задовольнятимуть інформаційні потреби на рівні навчального процесу та збільшать можливість використання документів, які є в недостатній кількості.

Інформатизація бібліотек вищих навчальних закладів, повинна спрямовуватись на формування та розвиток інформаційної свідомості студентів, які є інтелектуальним потенціалом нації, удосконалення форм і змісту навчального процесу, впровадження комп'ютерних методів отримання інформації, що дасть можливість вирішувати проблеми освіти на вищому рівні з урахуванням світових вимог. Серед них, як зазначено у Національній програмі інформатизації, це індивідуалізація навчання, організація систематичного контролю знань, можливість враховувати психофізіологічні особливості кожної дитини тощо. Прогнозованими результатами інформатизації бібліотек закладів освіти повинні стати виховання і розвиток інформаційної культури студентського та професорсько-викладацького складу (в першу чергу комп'ютерної освіченості щодо отримання, накопичення, збереження та використання інформації), розвиток змісту, методів і засобів навчання до рівня світових стандартів, забезпечення інформаційної підтримки навчальної та виховної роботи, а також скорочення терміну і підвищення якості навчання на всіх рівнях підготовки кадрів.

Середовище, в якому функціонує студентська молодь переповнене інформацією і саме інформатизація дозволить у процесі нагромадження

нових знань скоротити термін й підвищити якість отримання інформації та її подальшого використання. Зміст і напрями роботи бібліотек ВНЗ повинні забезпечити інтеграцію навчальної, дослідницької і виробничої діяльності шляхом спеціалізації та інтенсифікації інформаційно-бібліографічного обслуговування.

На даному шляху розвитку інформатизації першочерговим завданням є створення глобальної комп'ютерної мережі освіти та науки. Така мережа повинна організувати та скоординувати діяльність державних і приватних навчальних закладів навчання, сконцентрувати увагу на інформаційній підтримці спеціальностей з урахуванням вимог міжнародних стандартів. Це дозволить забезпечити висококваліфікованими кадрами всі сфери життєдіяльності у суспільстві, створити навчальне середовище на основі комп'ютеризованих робочих місць, а також впровадити та розвивати систему індивідуального безперервного навчання на основі автоматизованих навчальних курсів та систем, інтелектуальних комп'ютерних і дистанційних технологій навчання.

Щодо наукової діяльності студентів та викладачів, то інформатизація бібліотек ВНЗ сприятиме підвищенню ефективності наукових досліджень, створенню потужної системи наукової інформації та її використанню на всіх етапах наукової діяльності. Окрім можливості оперативного отримання інформації в електронному режимі, яка розповсюджується по формальних каналах (електронні видання), вчені використовують водночас і неформальні комунікаційні канали, такі як спілкування в діалоговому режимі, електронну пошту. Деякі зарубіжні дослідники стверджують, що неформальними каналами електронної комунікації передається значна частина наукової інформації і що ці канали діють значно скоріше.

Інформація і знання стали важливим ресурсом і рушійною силою розвитку інформаційного суспільства. Вищі навчальні заклади використовують інформацію та інформаційні технології в усе більших масштабах з метою оптимізації навчального процесу, інтелектуального

забезпечення своїх користувачів. На даний час бібліотеки переживають перехідний етап, пов'язаний із необхідністю працювати як із друкованими джерелами інформації, так із електронними ресурсами. Цей процес ускладнюється рядом проблем, таких як фінансові, організаційні, кадрові, технічні. Крім того, на даний час в Україні слабо розвинутий ринок інформаційно-комунікаційних технологій, що уповільнює інтеграцію до світового інформаційного середовища, а розрив між рівнями інформатизації регіонів країни є вагомою перешкодою для створення глобальної комп'ютерної мережі освіти та науки.

Як зазначається в Національній програмі інформатизації : " Повинні бути створені умови для широкої комп'ютеризації та математизації природничих і гуманітарних наук, входження у світову інформаційну мережу баз даних та знань, формування в майбутньому "об'єднаного" чи "колективного" інтелекту".

Список використаних джерел :

1. Про внесення змін до Закону України „Про бібліотеки і бібліотечну справу”: Закон України, 16 берез. 2000р.// Голос України.-2000.- 5 травня.
2. Про Національну програму інформатизації : Закон України, 4 лют. 1998 р. // Інформаційне законодавство: Зб. законодав. актів: У 6 т. / За ред. Ю.С. Шемшученка, І.С. Чижа. – К.,2005. – Т.1 Інформаційне законодавство України. – С. 205-217.
3. Влащенко Л. Електронні бібліотеки та інформаційно-бібліотечні системи / Л. Влащенко, Т. Грищенко, О. Нікітенко // Бібл. Форум України. – 2006. – №3. – С.2-3.
4. Костенко Л. Бібліотека інформаційного суспільства/ Л. Костенко, М. Сорока // Бібл. вісник. – 2002. – №3. – С.33-38.

5. Радченко В. Створення елементів національної системи інформаційних ресурсів з науково-технічної та економічної інформації/ В. Радченко // Бібл. вісник. – 2000. – 33. – С.3-5.

6. Рудницькі Т. Інтернетизація як початковий етап входження України у спільноту, що глобалізується/ Т. Рудницькі // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2004. – №1. – С.78-86.

7. Ядрога Г. Бібліотеки України в єдиному інформаційному середовищі/ Г. Ядрога // Вісн. Кн. палати. – 2006. – №10. – С.52.

8. Ярошенко Т. Наукові комунікації ХХІ століття: електронні ресурси для науки та освіти України // Т. Ярошенко. – Бібл. вісник. – 2006. – №5. – С.17-22.

Summary

Observed the process of informatization as a transitional mechanism of libraries of higher educational establishments for giving an operative service of access to the electronic resources for its users.

Key words: Library of higher educational establishment, education, science, informatization, information, informative resources, computerization.

УДК 023.4+025.4.036

Л.В. Огороднікова
м. Кам'янець-Подільський

СУЧАСНИЙ БІБЛІОТЕКАР: НОВІ ТЕХНОЛОГІЇ – НОВІ МОЖЛИВОСТІ

Бібліотека – це джерело інформації, причому інформації достовірної та чітко структурованої. Люди які працюють у бібліотеці, виконують почесну місію – вони несуть людям радість спілкування з книгою.

У статті розкриваються проблеми пов'язані з удосконаленням автоматизованої системи інформаційного забезпечення освітнього і навчально-дослідницького процесів, а також надання необхідної та якісної інформації викладачам, студентам і науковим працівникам.

Ключові слова: Удосконалення, автоматизована система, інформаційне забезпечення, програмно-апаратні системи, цифрові технології.

Процес реструктуризації економіки в Україні призводить до змін у роботі системи освіти, впливає та удосконалює проведення наукових дослідів. Значна роль у сучасному суспільстві відводиться розвитку нових інформаційних технологій, заснованих на використанні можливостей інформаційних систем і комп'ютерних мереж як глобальних, так і локальних. Підготовка спеціалістів, які володіють методами роботи в інформаційних мережах, здатні самостійно шукати та освоювати необхідну інформацію, є одним з основних завдань навчального процесу вищого навчального закладу. Тому керівництво Кам'янець-Подільського державного університету приділяє значну увагу щодо удосконалення навчального процесу шляхом впровадження інноваційних засобів освіти, інформаційної техніки та комп'ютеризації. Зокрема, за останні роки в університеті почали широко використовувати галузеві комп'ютерні мережі, поширювати засоби автоматизації освіти, проектування та виконання наукових дослідів й виробництва. Поряд з цим, відбувається інформатизація та удосконалення бібліотечної системи університету.

Виходячи з цього, одним із завдань бібліотеки фізико-математичного факультету університету є всебічне сприяння створенню удосконаленої автоматизованої системи інформаційного забезпечення освітнього і навчально-дослідницького процесів, тобто, надання необхідної та якісної інформації викладачам, студентам і науковим співробітникам. У сучасних умовах підґрунтям такої системи є новітні комп'ютерно-інформаційні технології, які починають широко впроваджуватися в традиційну бібліотечну практику. Відтак, застосування комп'ютерів у бібліотечно-інформаційній діяльності не тільки суттєво прискорює та підвищує якісний рівень обслуговування користувачів, а й в цілому перетворює та видозмінює увесь комплекс існуючих бібліотечних технологій [1, с. 157-160; 2, с. 20]. Зокрема, автоматизація несе цілий спектр нових, раніш недоступний бібліотекарю

можливостей, одночасно усуває більшість рутинної роботи, підвищуючи ефективність праці шляхом її модернізації.

Сучасні бібліотеки це не тільки сховище інформації, а й центральні органи систематизації та упорядкування плодів діяльності людського інтелекту. Відтак, рівень розвитку бібліотек стає сьогодні одним з індикаторів визначення стану будь-якої країни та суспільства загалом. Оснащення бібліотек сучасними програмно-апаратурними системами перетворює їх не тільки в необхідне та зручне для викладачів й студентів джерело знань, а й в один із найважливіших елементів науково-технічного та соціального прогресу. Без автоматизації, або при невірному підході до неї бібліотека стає лише коморою, де здебільшого зберігається значна кількість джерел інформації, які не можуть ефективно використовуватися суспільством, що розвивається [3, с. 12-19].

Відомо, що з бібліотекою та її зберігачами ми знайомимось з перших днів свого перебування у школі. Толерантні, виважені, уважні та турботливі бібліотекарі прививають нам любов до книг. Невипадково самі вони стають героями романів, оскільки для більшості їх праця здається таємничою. Справа в тому, що бібліотекар володіє і розпоряджається інформацією, що є ключем до розуміння всіх процесів, які відбуваються у сучасному та минулому. Мабуть тому, здебільшого, літератори зображають їх фанатами своєї справи, котрі ревно охороняють таємниці світу, що зберігаються у книгах. Разом з тим, сучасний бібліотекар, зовсім не схожий на старичка-архіваріуса, що потанув у ворсі карточок та паперового пилу.

Цифрові технології, що проникли в усі сфери людської діяльності, докорінно змінили бібліотечні структури та роботу бібліотекаря. Сьогодні, майже не потрібно перебирати ящики з карточками: на зміну великим залам із каталогами приходять спеціально розроблені для бібліотек комп'ютерні бази даних, куди заносять всю інформацію про існуючі видання – книзі присвоюється номер, який відображається на штрих-кодів, і кожен екземпляр записується до електронного каталогу.

Таким чином, важливим та актуальним завданням є розробка принципів побудови ефективних автоматизованих бібліотек і бібліотечно-інформаційних систем, які відзначаються, перш за все, оптимальним складом програмно-апаратного та технологічного забезпечення. Тому, на думку багатьох дослідників цього питання, для удосконалення вказаних процесів необхідно:

- розробити та дослідити моделі бібліотечно-інформаційних процесів;
- з'ясувати (адаптувати) загальні принципи проектування АБІС та мереж;
- встановити методи створення та вибору програмно-апаратного забезпечення АБІС та мереж;
- визначити рекомендації щодо організації технологічних процесів в умовах автоматизації бібліотечно-інформаційних систем;
- посилити роль принципів в інтеграції, кооперації та використанні загальноінформативного ресурсу для АБІС та мереж;
- вивчити рекомендації по створенню АБІС і включенню відеокомунікацій та інтернет-технологій до бібліотечної практики [2, с. 20-21; 4, с. 11-12].

Відтак, вище вказані положення створюють нову науково-методичну платформу для розробки автоматизації бібліотечно-інформаційних систем з урахуванням забезпечених системних вимог та особливостей сучасного стану в галузі інформаційних технологій і входження бібліотек до світової інформаційної структури. Створення такої системи значно спростить доступ до джерел інформації.

Однак, впровадження цифрових технологій у бібліотечну справу не означає, що в майбутньому паперові видання зникнуть як пережитки минулого. Книги супроводжують людину з початку історії цивілізації, і хоча їх зовнішній вигляд змінювався протягом століть, як засіб збереження і поширення інформації вони навряд чи втратять актуальність. Навіть

Інтернет, незважаючи на свою практичність та доступність, не зможе конкурувати з бібліотечною системою.

У бібліотекаря безліч обов'язків, які він повинен виконувати. Зокрема, бібліотечна справа містить декілька центральних аспектів діяльності, які навряд чи будуть замінені кимсь іншим, а саме один із них безпосередньо пов'язаний з книгами. В даному випадку бібліотекар повинен каталогізувати, систематизувати видання, слідкувати за тим, щоб були витримані умови їх зберігання тощо. До того ж, в останній час бібліотека поповнюється інформацією не тільки на паперових носіях. На перший план висуваються їх цифрові аналоги – компакт-диски та DVD, на яких значно зручніше розміщувати та зберігати дані.

Поряд з цим, робота з людьми вимагає від бібліотекаря ґрунтовних знань літератури, її новинок, а також вміння вірно підібрати потрібну книгу з того чи іншого питання. Водночас, обслуговування потребує коректності, терпіння та поважливого ставлення до читача. Тому, бібліотека повинна стати тим місцем, де панує атмосфера спокою та добротності. І, нарешті, працівники бібліотеки повинні проводити масову роботу з відвідувачами, а саме організувати виставки новинок наукової, освітньої та галузевої літератури, проводити тематичні заходи, обговорення і зустрічі з цікавими людьми, провідними науковцями університету, запрошувати їх з інших закладів освіти та галузевих інститутів [5, с. 23-24]. Такі заходи заздалегідь плануються і інформація про них повинна своєчасно доводитися до студентів, викладачів та до всіх, хто цікавиться даною проблематикою.

Таким чином, у роботі бібліотекаря багато специфічного і далеко не кожен погодиться присвятити їй своє життя. Однак, для тих, хто обрав цей шлях, немає більш важливішого, аніж оберігати книги і тим самим зберігати нашу цивілізацію.

Список використаних джерел:

1. Зеленина Г.Н., Гальцева Т.Е. Компьютерная сеть в вузовской библиотеке. // Высшее образование в России. – 1995. – № 3. – С. 157-160.

2. Зеленина Г.Н., Гальцева Т.Е. Из опыта обслуживания читателей с использованием электронного каталога библиотеки. // Научно-техническая информация. Серия 1. – 2001. – № 1. – С. 20-21.

3. Беседина Н.В. Создание автоматизированных баз данных библиографического отдела. // Научные и технические библиотеки. – 1999. – № 8. – С. 12-19.

4. Каленов Н.Е. О специфике автоматизации библиотечных технологии. // НТИ, сер. 1. Организация и методика информационной работы. – 2005. – № 9. – С. 9-12.

5. Левандовская Ю.В. Автоматизированная библиотека вуза: проблемы директора. // Научные и технические библиотеки. – 2004. – № 7. – С.19-24.

Аннотация

В статье раскрыты проблемы усовершенствования автоматизированной системы информационного обеспечения образовательного и научно-исследовательских процессов, а также предоставление необходимой и качественной помощи при поиске необходимой информации преподавателям, студентам и научным сотрудникам.

Ключевые слова: Усовершенствование, автоматизированная система информационное обеспечение, программно-аппаратурные системы, цифровые технологии.

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК

УДК 021(477.43)

Н.М. Синиця

м. Хмельницький

**БІБЛІОТЕКИ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ: НОВІ УМОВИ – НОВІ
МОЖЛИВОСТІ**

У статті розкриваються шляхи еволюції сучасної бібліотеки в умовах розвитку інформаційного суспільства, зміна образу бібліотеки, досвід бібліотек регіону у забезпеченні права користувачів на інформацію. Особлива увага приділена пошуку шляхів оновлення сільських бібліотек, реалізації комплексної програми “Обласні бібліотеки – бібліотекам села”.

Ключові слова: бібліотеки, еволюція, інформаційні потреби, інформатизація, інформаційний простір, центр.

Важливу роль у забезпеченні прав громадян на вільний доступ до інформації, знань, долучення до пластів культури, науки та освіти відіграють бібліотеки. Вони працюють над збереженням і актуалізацією культурно-історичної спадщини, забезпечують доступ до всього культурного надбання людства засобами друкованого слова, власних електронних баз даних, Інтернет – ресурсів тощо.

Розвиток суспільства змінює і образ бібліотеки. Вона проходить свій шлях еволюції. Великий тлумачний словник сучасної української мови так трактує поняття **еволюція**: *це форма розвитку, що полягає в безперервній, поступовій кількісній зміні, яка підготовляє якісну зміну,¹* тобто еволюція бібліотек – це її постійний розвиток, задля виконання тих завдань, які стоять перед нею на певному етапі. Сьогоднішнє завдання бібліотек – участь у побудові нового інформаційного суспільства, заснованого на спільному використанні знань.

Сучасні комп’ютерні технології дають можливість користувачу одержувати доступ до інформації практично з будь-якої точки планети за лічені секунди, але для цього необхідно мати навички, необхідні для використання світових ресурсів, підвищувати інформаційну грамотність, володіти інформаційною культурою, тобто здатністю ефективно використовувати інформаційні ресурси і засоби інформаційних комунікацій.

Корінні зміни у суспільстві привели в бібліотеку нового читача з великими інформаційними потребами. Тому орієнтація на його інтереси, забезпечення повноти інформації, комфортності, професіоналізму стали

визначальними чинниками розвитку бібліотеки, тобто усвідомленої зміни бібліотечної діяльності. І бібліотечна професія трансформується в якісно новий вид діяльності – інформаційного працівника, аналітика, менеджера, який вчиться управляти електронними потоками інформації, відбирати необхідну інформацію для користувачів, тобто бути справжніми навігаторами у велетенському масиві інформації. А бібліотека стає не тільки посередником, а й репрезентантом регіональних ресурсів у світовий інформаційний простір.

Сучасною бібліотека може бути тільки тоді, коли вона буде постійно змінюватись, розвиватись, цілеспрямовано працювати над поліпшенням якості бібліотечних послуг, забезпечувати потреби користувачів, що і визначає її майбутні можливості та перспективи розвитку.

Практикою доведено: якщо у постановці пріоритету розвитку бібліотеки стоїть не внутрішньобібліотечний, а зовнішній, соціальний напрямок, то зростає кількість і якість бібліотечних послуг. А основне соціальне завдання бібліотек полягає не в організації соціальної роботи, а в забезпеченні відкритого і рівного доступу до інформації жителям регіону.

Проте сьогодні існує великий розрив між інформатизацією бібліотек різних рівнів, тобто існує цифрова нерівність, можливість отримати необхідну інформацію серед жителів як окремих регіонів, так і жителів конкретних населених пунктів.

Бібліотечна Хмельниччина – одна з найбільших в Україні. В області діє 896 публічних бібліотек із фондом 12,5 млн. примірників. При середній забезпеченості по Україні 42 бібліотеки на 100 тис. жителів в області припадає 70 бібліотек.² Бібліотечно-інформаційне обслуговування здійснюють майже 1,5 тис. відданих своїй справі працівників, які активно включаються у практику суспільних перетворень, забезпечують її інформаційний супровід.

Бібліотеки є складовою культурної політики в регіоні і кожна з них займає власне місце в сучасному інформаційному просторі. Це підтвердив

Перший форум бібліотек Хмельниччини, в якому взяли участь фахівці бібліотек різних систем і відомств, викладачі Кам'янець-Подільського училища культури, представники владних структур області. Форум засвідчив, що хоча в бібліотечній справі області є багато проблем, але є і бачення їх вирішення, є цікаві ідеї, нові здобутки. Тут були розглянуті актуальні для бібліотечної спільноти питання: комп'ютеризації бібліотек, інформатизації та модернізації бібліотечних технологій, фахової підготовки бібліотечних спеціалістів, координації роботи та корпоративної діяльності бібліотек різних рівнів на основі єдності технологічних рішень, співпраці бібліотеки і влади як соціальних партнерів.

Справжньою скарбницею інтелектуальної мудрості стала Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека ім. Островського, яка вже понад 100 років відкриває своїм користувачам дорогу у світ знань, і за пройдений час зайняла свою нішу в соціально-культурному та інформаційному просторі Поділля. Бібліотека постійно в пошуку шляхів свого оновлення. Розроблено програму розвитку наукової роботи, визначено тематику проблемних досліджень на 2007 - 2011 роки. Серед них – вивчення бібліотечної ситуації в області, маркетингові дослідження, питання розвитку комп'ютеризації, вивчення історії культури та бібліотечної справи. Особлива увага приділяється науково-методичній діяльності. Це забезпечення безперервного підвищення професійного рівня бібліотечних працівників різних рівнів – обласні семінари, школи передового досвіду, проблемно-творчі лабораторії, майстер-класи, зональні круглі столи, підготовка і видання методичних матеріалів, здійснення методичного моніторингу, аналітичної та статистичної діяльності, проведення соціологічних досліджень тощо.

Щорічно бібліотека спільно із зацікавленими установами проводить науково-практичні конференції з проблемних питань бібліотечної діяльності. Серед останніх – **“Бібліотеки регіону у формуванні інтелектуального та інформаційного простору”** (2006 р.), **“Бібліотека як міжнаціональний центр духовного надбання”**(2005 р.), **“Бібліотеки у створенні єдиного**

інформаційного простору Хмельниччини” (2004 р.), **”Трансформація ролі бібліотек в інформаційному суспільстві”**(2003 р.). Матеріали конференцій виходять окремими книгами.³

Одним із важливих напрямків бібліотеки є вивчення історії і культури Поділля, яке бібліотека здійснює у тісній координації з регіональним Центром дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському державному університеті. Це здійснення пошукової роботи, проведення науково-практичних конференцій, підготовка видань, створення бібліографічних посібників про край, його кращих представників.

Бібліотека працює над створенням баз даних, повнотекстової інформації про культурні, історичні традиції краю, про видатних діячів, громадські, недержавні організації. Для цього розвиваємо соціальне партнерство між бібліотеками різного рівня на базі єдності технологічних рішень, об'єднання ресурсів бібліотек, музеїв, архівів.

Соціальне партнерство дає нове поле діяльності бібліотек, результатом якого є збереження, використання і створення якісного ресурсу для забезпечення потреб як тих користувачів, які прийшли в бібліотеку, так і для віддалених-віртуальних.

Адже якість – це головне у створенні будь-якого товару чи надання послуги, єдина умова досягнення успіху в умовах конкуренції.

Розпорядженням голови обласної державної адміністрації **”Про створення на базі ХОУНБ Центру регіональної інформації та регіонального порталу”** бібліотеці по-суті надано статус головного інформаційного центру області.

Сьогодні обласна наукова бібліотека виходить на новий рівень розвитку, підтверджує свою головну роль в інформаційній структурі регіону, є потужною інформаційною базою інтелектуального розвитку краю.

У контексті дії Закону про місцеве самоврядування важливим є своєчасний інформаційний аналіз регіонального розвитку, тому Центри

регіональної інформації створено при всіх центральних міських і районних бібліотеках. Всі вони оснащені сучасними комп'ютерними комплексами. Переважна частина має доступ до Інтернету. Бібліотеки стають інформаційними ланками, які поєднують користувача та місцеві управлінські структури, здійснюють інформаційний аналіз регіонального розвитку, інформаційне забезпечення обласних культурологічних і соціальних програм.

Стратегічним завданням сьогодення є збереження сільських бібліотек, подекуди єдиних загальнодоступних закладів для сільського населення. Цьому питанню приділяється увага місцевої влади. Питання **«Про стан та пріоритети розвитку публічних бібліотек на селі»**⁴ розглядалося на колегії обласної державної адміністрації, рішення якої направлені на якісне поліпшення організації діяльності сільських бібліотек: передбачення у місцевих бюджетах необхідних видатків на поповнення бібліотек книгами та періодичними виданнями, утримання приміщень, ремонт, технічне оснащення, оплату повних ставок, та пільги працівникам відповідно до чинного законодавства.

Третій рік працюємо над реалізацією комплексу заходів **“Обласні бібліотеки – бібліотекам села”**, основним завданням якого є відновлення повноцінної роботи сільських бібліотек, вироблення стратегії їх розвитку, вивчення впливу різноманітних факторів на їх діяльність у сучасних умовах, створення факторів заохочення бібліотечних працівників для покращання їх діяльності, пошуку мотивацій для вирішення конкретних задач. У рамках програми проведено обласні огляди-конкурси на кращу Централізовану бібліотечну систему, кращу сільську бібліотеку, кращого сільського бібліотекаря, на кращий методичний посібник для сільського бібліотекаря. Переможцям вручено дипломи та цінні призи – комп'ютери, магнітофони, фотоапарати.

Переважає більшість сільських бібліотек через повну відсутність, або недостатність сучасних технічних засобів не адаптовані до забезпечення вимог сучасного суспільства. Тому посилення позиції бібліотеки, зміцнення

її авторитету серед жителів необхідно добиватись через нові пріоритетні напрямки діяльності, створення своєї неповторності та індивідуальності, впровадження спеціалізації і моделей нового типу.

Важливим напрямком діяльності сільських бібліотек є історико-краєзнавча робота, яка допомагає збереженню історико-культурного надбання і формує повагу до свого краю, села, людей, які там проживали і живуть сьогодні. Цікавим є досвід створення поліфункціональних закладів, таких як бібліотека-музей, яких в області вже діє 15. У Деражнянському районі їх функціонує аж 9: десять років діє бібліотека-музей у селі Божиківці, яка носить ім'я Дмитра Прилюка, відомого письменника, журналіста, вченого. Тут чимало документів і фотодокументів, особистих речей Д. Прилюка. Щорічно тут проходять Прилюківські читання, які стали справжнім святом для жителів села. У селі Мазники у такий спосіб увічнено земляка, видатного археолога, історика, етнографа Юхима Сіцинського, у селі Волоське – народного месника Устима Кармалюка, у Радівцях – Михайла Коцюбинського.⁵ Починання деражнянців підтримують бібліотечні працівники інших районів. Бібліотеки-музеї стали справжніми осередками краєзнавчої та культурно-освітньої роботи на селі. Музей при бібліотеці не тільки не заважає її основній діяльності, а й додає їй неповторності, бібліотека стає ближчою до своїх жителів.

Реалізація завдань, які сьогодні стоять перед бібліотеками, залежить і від державної підтримки, підтримки органами місцевої влади, спільної діяльності з організаціями та установами і від кожного бібліотечного працівника.

А відповідальність за стан бібліотек і бібліотечного обслуговування несе не лише влада, але і місцева громада. Висока повага громади до бібліотеки, розуміння її ролі як у розвитку окремої особистості, так і регіону – запорука успішного розвитку бібліотек.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник української мови. – К.: Слово, 2005. – С.76
2. Аналіз діяльності бібліотек Хмельниччини за 2006 рік. – Хмельницький, 2007. – С.38.
3. Хмельницька ОУНБ ім. М.Островського: 105 років діяльності. – Хмельницький, 2006. – С.151
4. Про стан та пріоритети розвитку публічних бібліотек на селі: Розпорядження Хмельницької обласної держадміністрації від 26 січня 2007 р. №30.
5. Бібліотека-музей: Досвід роботи бібліотек Держанянського району. – Хмельницький, 2006. - С.7

Аннотація

В статті изложены пути эволюции современной библиотеки в условиях развития информационного общества, изменение образа библиотеки, опыт библиотек региона в обеспечении права пользователей на информацию. Особое внимание уделено поиску путей обновления сельских библиотек, реализации областной комплексной программы "Областные библиотеки – библиотекам села".

Ключевые слова: библиотеки, эволюция, информационные потребности, информатизация, информационное пространство, центр.

УДК 016(048.2):929](477)

М.В. Бігусяк, О.Б.Гуцуляк
м. Івано-Франківськ

**БІОБІБЛІОГРАФІСТИКА ПРИКАРПАТТЯ ЯК РЕГІОНАЛЬНА
СКЛАДОВА УКРАЇНСЬКОГО БІОГРАФІЧНОГО СЛОВНИКА**

В статті „Біобібліографістика Прикарпаття як регіональна складова Українського біографічного словника” дано розгляд традиції біобібліографістики в

Україні і на Прикарпатті, вказано напрямки та перспективи біобібліографічних досліджень, подано наявні бази даних, визначено критерії добору персоналій та значення біобібліографістики Прикарпаття.

Ключові слова: Біобібліографістика, Прикарпаття, персоналії, база даних, критерії, біографічний словник.

Одним з напрямків духовного розвитку особи, збагачення її світогляду та культури є українське краєзнавство — знання про історію, особливості економіки, географії та культури рідного краю, „малої батьківщини” як складової і невід’ємної частини єдиної соборної України. Провідним напрямом краєзнавства є історико-біобібліографічний — **вивчення персоналій знаних людей краю**, які часто характеризуються яскравою регіональною самобутністю, що проявляється у їхніх творчих та професійних набутках, їхньому впливові на історичні, політичні, культурні та релігійні події як місцевого, так і загальноукраїнського, світового характеру.

Головною складовою дослідження даного аспекту біобібліографістики, базованого на науково-методологічному підході історизму та об’єктивності, на національній та ідеологічній неупередженості, є формування регіональних різнопланових **біобібліографічних словників (архівів)** довідково-енциклопедичного характеру, які вміщували б біографічні статті, що інформують про життя і досягнення українців та неукраїнців за походженням, діяльність яких вплинула на різні сфери життя регіону, іноземних держав, світової спільноти від минулого до сучасності. Такі підходи створюють свого роду „поліхромне” і „стереоскопічне” бачення України крізь тисячоліття її історії [7, 6], руйнують облудний комплекс меншовартості і другорядності, розглядають українську культуру в загальноєвропейському і загальносвітовому контексті.

Ще у XIX ст. Т. Шевченко справедливо писав в одному автобіографічному листі: „... Історія мого життя становить частку історії моєї батьківщини”. (Цит. за: [9, 39]). Давньою і славною є історія Прикарпатського краю, цієї архаїчної та самобутньої етнічної зони України. Тут панують усталені національно-визвольні, релігійні, літературно-

мистецькі та наукові традиції. На Івано-Франківщині народилися і працювали визначні історичні діячі, учасники національно-визвольних змагань, яскраві представники красного письменства, професійні і народні мистці, композитори і вчені, священники та філософи, які потужним пластом вписалися у літопис краю, внесли вагомий внесок у духовну скарбницю нашого народу. Тому їх величні і подекуди дуже трагічні постаті мають ретельно досліджуватися, вводитися у науковий обіг та бути надбанням широких кіл громадськості. Як зауважує дослідниця Л. Рева, біографічні дослідження здатні акумулювати в собі різноманітні типи дослідницьких практик та способів викладу і порівняння різноманітних теорій „наук про людину” [9, 39].

Часто при формуванні **біобібліографічних баз даних (БББД) „Національна біографістика”** перед укладачами проблема виникає критерію відбору тієї чи іншої постаті, врахування її заслуг перед українською громадою. На нашу думку, слід погодитися з М. Гончаренко, яка, як і більшість укладачів, вважає недоцільним дотримуватися таких тенденційних критеріїв добору осіб до БББД як „славетні”, „великі”, „заслужені”, а пропонують єдиний критерій добору — **„цікава” постать**, і її біографія повинна мати дві частини — фактологічну (пасивну) і нефактологічну (активну), що „несе особистісний аспект і відповідає за „вмонтування” даної персони в культуру” [2, 322]. Про це свого часу також писав Іван Франко, „... тільки маючи відомості про якнайбільше число дрібних і зовсім дрібних діячів, ми зможемо сягнути в глибіню народного організму, в ті найдрібніші пружини й мотори народного відродження, зможемо відповідно оцінити праці й заходи видатніших діячів” (Цит.за: [5; 6]).

В Україні головним центром біобібліографічних досліджень є створений 1993 року – відділ біографічних досліджень Інституту рукопису НБУ ім. Вернадського, а з 1994 р. — **Інститут біографічних досліджень (ІБД) Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського НАНУ** [3],

попередниками якого можна вважати гурток В.Б. Антоновича з укладання Українського біографічного словника (кінець XIX ст.), Постійну Комісію ВУАН для складання біографічного словника діячів України (1919-1933 рр.) [2, 321, 323; 4; 8] та авторський колектив серії науково-популярних біографій „Життя славетних” (заснована в 1966 р., з 1972 р. — „Уславлені імена”, видавництво „Молодь”). З метою координації біобібліографічної діяльності в Україні при Інституті біографічних досліджень у 1998 р. було створене **Українське біографічне товариство (УБТ)**, яке об’єднало як науковців (цілі інституції і окремих дипломованих дослідників), так і аматорів-краєзнавців. Його покликання – сприяти інтенсифікації української біографістики. Першим президентом Товариства і першим директором ІБД був відомий український історик, професор, доктор історичних наук **В.С. Чишко** (1951-2003), автор монографії „Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України”.

На Івано-Франківщині основоположником біобібліографічних досліджень вважаємо професора кафедри української літератури Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника, багаторічного завідувача бібліографічного відділу бібліотеки колишнього Івано-Франківського педагогічного інституту **Володимира Теодоровича Полека** (1924-1999). Науковим подвигом цього краєзнавця є укладений ним „**Біографічний словник Прикарпаття**”, який заслуговує найвищої оцінки. Вчений зібрав 1200 біографічних довідок уродженців Прикарпаття та відомих людей, чиї життя і творчість так чи інакше були пов’язані з краєм. В архіві дослідника нараховується 9 папок підготовчих матеріалів до видання словника. Даний словник почав видаватися як додаток в івано-франківському часописі „Новий час” (1993-1999 рр.). Деякі частини дослідження виходили також як окремі публікації в інших виданнях науковця — „Майданами та вулицями Івано-Франківська” (1994 р.), „Нарис історії Івано-Франківської єпархії” (1995 р.), „Сторінки українсько-німецьких історико-культурних взаємин” (1995 р.), „Українська діаспора — наші

земляки” (додаток до тисменицької газети „Вперед”, 1993-1994 рр.), „Відомі педагоги Прикарпаття” (1997 р., у співавторстві) [1, 5-8]. Ще в 1964 р. професор В.Т. Полек уклав **словник „Літературне Прикарпаття”**, але п’ятитисячний тираж цієї книги був конфіскований і знищений як „буржуазно-націоналістичний”.

Восени 1999 р. родиною В.Т. Полека його творчий архів та домашня бібліотека були передані на зберігання Науковій бібліотеці Прикарпатського національного університету, і вони функціонують тепер як окрема бібліотечна одиниця „Фонд професора В.Т. Полека”. Біобібліографічні матеріали фонду стали основною базою для укладання сучасного Біобібліографічного словника Прикарпаття. За виконання цієї роботи і взявся колектив працівників бібліотеки Прикарпатського національного університету.

Також значну увагу біобібліографічному краєзнавству приділяють члени обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців, яка видає регіональний науково-методичний альманах „Краєзнавець Прикарпаття”, окремі науковці та аматори І. Андрухів, П. Арсенич, М. Бігусяк, С. Борчук, В. Бурдуланюк, Г. Бурнашов, Т. Виноградник, Б. Гаврилів, Г. Горбань, А. Грицан, О. Гуцуляк, І. Драбчук, О. Жерноклеєв, Т. Завгородня, В. Качкан, А. Королько, М. Кугутяк, Я. Луцький, І. Монолатій, В. Никифорок, С. Павчак, М. Паньків, Р. Процак, І. Райківський, Б. Савчук, Н. Салига, Б. Ступарик, В. Твардовський, Ю. Угорчак, М. Фіглевський та ін.

Певна увага дослідниками приділяється особам неукраїнського походження, які так чи інакше були-пов’язані з Прикарпаттям (німці, поляки, євреї, караїми, росіяни, азербайджанці, вірмени та ін.).

З 2007 р. відновлюється діяльність обласного осередку Українського біографічного товариства, який очолював до 1999 рр. професор В.Т. Полек, на базі наукової бібліотеки університету розпочинається проведення семінарів з теоретичних і методичних питань біобібліографістики й координації біографічних досліджень на Прикарпатті.

Такий великий науково-дослідний та видавничий проект як „**Біобібліографічний словник Івано-Франківщини**”, звісно, потребує багатотисячних видатків, а отже може бути реалізований лише на основі бюджетного фінансування, його виконання вимагатиме залучення до роботи на договірних засадах значного колективу науковців регіону, а також осередків діаспор.

Тому, на нашу думку, за таких умов оптимальним рішенням проблеми має бути першочергове формування і публікація матеріалів до словника на електронних носіях, створення **регіонального електронного біографічного архіву**. Це дасть змогу його безперервного наповнення, розвитку і уточнення шляхом оперативного введення до наукового обігу нових напрацьованих словникових біографічних і бібліографічних даних, біографічних статей і нарисів різного формату, документальних матеріалів. Плануємо також розширити базу іконографічних додатків та інших фото-, аудіо- і відеоматеріалів, присвячених певним особам, джерелознавчих коментарів до біографічних статей одночасно на всі літери абетки, а отже — оперативного ознайомлення користувачів електронного словника з результатами новітніх біографічних досліджень науковців України і зарубіжжя, новими публікаціями.

Крім такого основного джерела як „Біографічний словник Прикарпаття” (упоряд. і архів проф. В.Т. Полека), сюди увійдуть такі **бази даних** біобібліографічного характеру:

- 1) Педагоги Прикарпаття (упоряд. і архів Ю.М. Угорчак)
- 2) Краєзнавці Прикарпаття (упоряд. і архів Б.М. Гавриліва, П. Арсенича).
- 3) Персональний архів проф. В.Т. Полека.
- 4) Визначні спортсмени Прикарпаття (упоряд. і архів М.В. Шиптура);
- 5) Українські правники у національному Відродженні Галичини: 1848-1939 (упоряд. І. Андрухіва, П. Арсенича),

- 6) Видатні іноземці-мешканці Івано-Франківщини (німці, поляки, росіяни, азербайджанці (матеріали І. Монолатія, М. Турчин, М. Гуцуляка, Ф. Туранли, О. Цівкач та ін.),
- 7) **Бази даних** Івано-Франківської обласної медичної наукової бібліотеки („Лікарі Івано-Франківщини”, упоряд. П. Арсенич, Геник), Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки (електронна база даних персоналій Івано-Франківщини, паперова картотека краєзнавчого відділу, упоряд. зав. відділом Г. Горбань), літературного музею Івано-Франківщини (архів та експозиційні матеріали, директор В. Смирнов).

Одночасно працівниками бібліотеки розпочато біобібліографічні дослідження із систематизації і опису **книжкових джерел біобібліографістики Прикарпаття у фондах наукової бібліотеки** і підготовка їх до видання окремою книгою. Укладачами даного покажчика відслідковуються також видання органів державної бібліографії „Літопис книжкового друку”, власні паперовий та електронний каталоги, зокрема відділів довідково-бібліографічного обслуговування, україніки, історичного, педагогічного, мистецького читальних залів, книгосховищ. Об'єктами бібліографування вибираються такі види документів: енциклопедії і енциклопедичні словники, біографічні словники та довідники, біобібліографічні покажчики, монографії, які містять біографічні дані про осіб, причетних до долі України, збірники наукових праць, до яких включено біографічні матеріали, краєзнавчі дослідження та путівники, ювілейні, презентаційні та меморіальні видання. Не всі друковані джерела містять рівнозначну за науковою цінністю і новизною біографічну інформацію, але кожне з виявлених джерел може містити дуже стисло, однак, інколи унікальну інформацію про той чи інший бік

діяльності окремої особи. Тому, укладаючи даний покажчик, ми намагатимемося представити якомога ширше коло джерел.

Головне завдання запропонованої роботи — дати змогу фахівцям (історикам, краєзнавцям, біографістам) швидко і ефективно використовувати нові ресурси друкованої біографічної інформації, вона може бути використана також як посібник для студентів бібліотечних, історичних та філологічних факультетів.

Список використаних джерел

1. Гаврилів Б., Горбань Г. Володимир Теодорович Полек (1924-1999): Бібліографічний покажчик. — Івано-Франківськ, 1999. — 84 с.
2. Горбик В.О. Науково-практична конференція „Український біографічний словник: Історія і проблематика створення” // Українська біографістика. — К., 1999. — Вип.2. — С.321-323.
3. Куриленко Т., Ляшко С. Інститут біографічних досліджень: напрями діяльності // Бібліотечний вісник. — 1998. — №5. — С.53-56.
4. Ляшко С.М. З історії гуртка В.Б. Антоновича по укладанню Українського біографічного словника // Українська біографістика. — К., 1999. — Вип.2. — С.262.
5. Полек В.Т. Біографічний словник Прикарпаття // Новий час. — 1993. — №2. — С.3-4.
6. Полек В. Біографічний словник Прикарпаття // Український біографічний словник: Історія і проблематика створення: Матеріали наук.-практ. конф., Львів, 8-9 жовтня 1996 р. — Л., 1997. — С.87.
7. Попик В.І. Крок до створення національного біографічного зводу // Матеріали до українського біографічного словника. — К., 2006. — Вип. 1. — С. 3-8.

8. Постійна комісія УАН-ВУАН для складання Біографічного словника діячів України. 1918-1933. Документи. Матеріали. Дослідження / Автор-упоряд. С.М. Ляшко. — К.: НБУВ, 2003. — 688 с.
9. Рева Л. Деякі проблеми розвитку української біографіки // Бібліотечна планета. — 2000. — № 2. — С.39.

Summary

In article «Biobibliographistics of PreCarpathian area as a component of the Ukrainian biographic dictionary» are the analysis of tradition biobibliographistics in Ukraine and on PreCarpathian is given, directions and prospects of researches are specified, it is told about databases, criteria of election of personnels and value of are defined.

УДК 025.5:159.9:37]:026(477)

І.Й. Коваленко

м. Київ

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ
РЕФЕРАТИВНОЇ ІНФОРМАЦІЇ З ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ
ПИТАНЬ ДЕРЖАВНОЮ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЮ
БІБЛІОТЕКОЮ УКРАЇНИ ІМЕНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

В статті обґрунтовані організаційно-методичні підходи і принципи формування реферативної інформації з проблем педагогіки і психології за допомогою підготовки й опублікування реферативних баз даних і журналів, зокрема БД „Україніка наука” та УРЖ „Джерело”.

Ключові слова: реферативна інформація, реферативний журнал, база даних, педагогіка, психологія.

Основним завданням бібліотек як інформаційних установ, які функціонують у національній системі наукової інформації, є задоволення інформаційних потреб користувачів. У всьому світі визнано, що саме реферативні бази даних (БД) і реферативні журнали (РЖ) здійснюють найбільш повне інформування різних категорій споживачів інформації про літературу, яка видається, надають найсуттєвіший фактографічний матеріал,

сприяють ретроспективному пошуку публікацій, інформують про досягнення в суміжних галузях знань. Реферативні БД і РЖ відіграють важливу роль в організації творчої праці вченого, орієнтуючи його в безмежжі інформації. Вони розкривають зміст книжкових видань, збірників наукових праць, матеріалів наукових конференцій, статей із періодичних і продовжуваних видань тощо. Слід зазначити, що цей масив документів складає майже дві третини наукової інформації, що фактично не відображена в каталогах бібліотек, які, із впровадженням передових бібліотечно-інформаційних технологій, перетворюються із книгозбірень у інформаційні центри. Значення цієї інформації важко переоцінити. Реферативна інформація, яка є загальноприйнятою формою обміну науковими досягненнями та засобом спілкування вчених в усьому світі, допомагає зорієнтуватися у потоці наукової літератури, одержати нові відомості щодо наукових досліджень у певних галузях знання.

У світі історично склалася розгалужена система інформування щодо нових напрямів розвитку науки та культури, яка представлена сукупністю реферативних журналів (РЖ) у друкованому вигляді та баз даних на CD-ROM, баз і банків даних, які функціонують на веб-сайтах бібліотек та інформаційних служб в електронному вигляді.

З огляду на галузеві потреби користувачів освітянської галузі найпопулярнішими з них є:

реферативні БД Всеросійського інституту науково-технічної інформації (ВІНІТІ), які містять описи більше 15 млн. першоджерел та є доступними для пошуку в Інтернеті, електронний РЖ й багатогалузевий РЖ у друкованій формі, що виходить з 1952 року та інформує про найактуальніші проблеми науки і техніки, відбиваючи світовий потік наукової літератури, досягнення російських вчених та деякі праці науковців СНД. Журнал висвітлює щорічно біля одного мільйона документів, серед яких більше 30% складають російські видання;

реферативні та бібліографічні видання Інституту наукової інформації з суспільних наук Російської академії наук (ІНІСН РАН) у традиційній (друкованій) формі, а також у вигляді БД на CD-ROM та в мережі Інтернет з суспільних та гуманітарних наук;

"Сборник рефератов научно-исследовательских работ (НИР)" – періодичне видання, в якому публікується інформація про виконані науково-дослідні роботи, представлені Федеральним державним унітарним підприємством "Всероссийский научно-технический информационный центр" (ФГУП "ВНТИЦ");

"Бюлетень регистрации НИР" – анотоване періодичне видання, в якому публікуються відомості про нові науково-видавничі, проектно-технологічні та дослідно-конструкторські роботи, які пройшли реєстрацію у ФГУП "ВНТИЦ";

БД. **"PsycLIT Journal Articles"** з психології, підготовку якого здійснює Американська психологічна асоціація. Там опрацьовується понад 1300 наукових журналів 27 мовами з 50 країн світу. Бібліографічні описи супроводжуються розгорнутими рефератами.

Більшість зарубіжних РЖ мають електронні версії на CD-ROM, є також доступними у мережі Інтернет. Наявність розгорнутих рефератів, простота й зручність у користуванні, новизна та обсяг інформації, швидкість і гнучкість пошуку, можливість одержання копій або роздрукування на папері роблять реферативні БД популярними серед широких кіл науковців, дослідників, спеціалістів, студентів.

Головним завданням вітчизняної системи реферування, яка почала формуватися в останнє десятиріччя ХХ – на початку ХХІ ст., є кумуляція всієї наукової інформації, що вийшла друком в Україні, про Україну, видана вітчизняними авторами різними мовами й українською мовою в усьому світі паралельно в паперовому та електронному варіантах.

В Україні видаються такі РЖ, як:

Агропромисловий комплекс України: РЖ /Державна наукова сільськогосподарська б-ка УААН;

Депоновані наукові роботи : РЖ /Державна науково-технічна бібліотека України;

Держава і право: Юридичний РЖ /Одеська національна юридична академія;

Економіка. Економічні науки: РЖ / Книжкова палата України;

Збірник рефератів дисертацій, НДР та ДКР / Український інститут науково-технічної та економічної інформації;

Історія. Історичні науки – електронний РЖ у PDF-форматі, веб-сайт / Книжкова палата України;

Медицинский реферативно-обзорный журнал: МРОЖ / Асоціація анестезіологів України, Національний мед. ун-т ім. А.А. Богомольца, Мед. акад. последипломного образования, Ін-т хірургії і трансплантації органів;

Політика. Політичні науки : РЖ / Книжкова палата України.

Одним із найвагоміших електронних ресурсів є створена у Науковій бібліотеці України імені В.І. Вернадського (НБУВ) за участі Інституту проблем реєстрації інформації (ІПРІ) Загальнодержавна реферативна база даних "Україніка наукова", призначена як для інформаційного обслуговування вчених України, так і для представлення української науки у світовому інформаційному просторі, та її паперовий варіант Український реферативний журнал (УРЖ) "Джерело", який виходить щоквартально у 4-х серіях:

Сер. 1. Природничі науки,

Сер. 2. Техніка. Промисловість. Сільське господарство,

Сер. 3. Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво,

Сер. 4 Медицина. Медичні науки.

Джерелом інформації для підготовки УРЖ "Джерело" є обов'язковий примірник творів друку України, що надходить до НБУВ, яка є провідною

науковою бібліотекою нашої держави не тільки з питань акумулювання інформаційного ресурсу, а й питань упровадження інноваційних технологій опрацювання документного потоку, створення і функціонування великої кількості електронних БД та представлення найвагоміших з них на веб-сайті з метою популяризації наукових знань і найповнішого задоволення запитів користувачів. Бібліотека здійснює методичну допомогу (надає консультації, організує навчання співробітників) та координує й узгоджує тематику реферативних публікацій, їх обсяг та інші аспекти.

Саме таку допомогу отримали фахівці Державної науково-педагогічної бібліотеки (ДНПБ) України ім. В.О. Сухомлинського при проходженні стажування у секторі реферування наукової літератури відділу розробки та підтримки електронного каталогу при поданні реферативної інформації про наукові публікації з психолого-педагогічної тематики для Загальнодержавної БД "Україніка наукова" та УРЖ "Джерело" Сер. 3. Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво (виходить з 1999 р.) В цю серію входять реферати публікацій із питань освіти і педагогічних наук. Серія дуже популярна серед споживачів реферативної інформації і кожній науковій бібліотеці необхідно мати в своїх фондах це видання, яке має неоціненне значення для користувачів бібліотеки, які отримують найповнішу інформацію за своїм тематичним запитом.

Запис в УРЖ включає бібліографічний опис документа, реферат (стислий виклад змісту наукового документа) і шифр зберігання в НБУВ. Це зручно, якщо необхідний документ відсутній у вашій бібліотеці. Допоміжний апарат УРЖ складається з авторського покажчика та покажчика періодичних видань.

ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського функціонує сьогодні як провідний галузевий науково-інформаційний центр освітянської галузі. Важливим аспектом наукової діяльності бібліотеки є інформаційне забезпечення потреб фахівців галузі через підготовку системи вторинних документів відповідно до завдань науково-дослідної роботи за темою

"Науково-інформаційне забезпечення освітянської галузі України", над якою працює її колектив з 2003 року. Проблема даного дослідження містить три головні аспекти: теоретичний, організаційний та кадровий.

Перший аспект – теоретичний – містить питання теорії і практики створення бібліографічних, реферативних та оглядово-аналітичних джерел інформації (баз даних) для освітянської галузі, адаптованих до умов розвитку держави. Теорії і методиці бібліографування та реферування присвячено науково-практичні посібники В.І. Лутовинової "Методика бібліографування" та "Реферування як процес мікро-аналітичного згортання інформації". В останньому документі висвітлено сутність аналітико-синтетичного опрацювання інформації, визначено основні загальнонаукові методи мікроаналітичного згортання інформації, охарактеризовано ознаки класифікації інформаційних документів, теорію і практику реферування. Посібник подає методичку формалізованого укладання рефератів, що сприяє зниженню суб'єктивних дій референта, підвищенню якості рефератів, зниженню часових та інтелектуальних витрат на їхню підготовку. Підґрунтям посібника є оригінальність і неповторність авторського бачення теми відповідно до її бібліографічного опрацювання, цільового та читацького призначення. В посібнику коротко висвітлюється історія формування в національній мережі науково-технічної інформації України системи реферативних видань, етапи реферування та характеристика основних операцій, які виконуються на кожному з них, методи перетворення інформації при реферуванні. Подано технологію роботи, яка складається з чіткої структурованості наукових текстів, в яких виділяються три семантичні блоки: вступ, основна частина та висновки а також формальні текстові ознаки – стійкі мовні вислови, що дозволяють розрізняти окремі аспекти змісту в тексті. Це *маркери* – характерні слова або словосполучення, *індикатори* – стійкі мовні звороти. Подано план-макет поаспектного аналізу документа при реферуванні а також аспект-маркер, який подає рекомендації за семантичними блоками (вступ, основна частина, висновки). Посібник дуже

корисний при аналітико-синтетичній переробці та сучасних методах формалізованого згортання інформації.

Другий аспект – організаційний, відбиває питання організації в галузі бібліографічного, реферативного та оглядово-аналітичного забезпечення інформаційних потреб працівників освітянської галузі. За результатами експериментального дослідження було розроблено і узгоджено з НБУВ та ШПРІ можливість участі освітянських бібліотек у формуванні Загальнодержавної бази даних "Україніка наукова" та УРЖ "Джерело", чітко визначивши сегмент галузевого реферативного представлення наукових публікацій з науково-методичних та науково-практичних часописів психолого-педагогічної тематики. Враховуючи потреби різних категорій освітян – споживачів інформації, ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського розпочала з 2006 року подання до Загальнодержавної бази даних "Україніка наукова" та УРЖ "Джерело" реферати статей з десятих науково-практичних і науково-методичних журналів, інформація про публікації яких раніше не відображалася там. Це – науковий часопис "Філософія освіти"; теоретичний та науково-методичний часопис "Вища освіта України"; науково-практичні видання: "Вища школа", "Директор школи, ліцею, гімназії", "Наука і освіта", "Освіта і управління"; науково-методичні журнали: "Неперервна професійна освіта", "Післядипломна освіта в Україні" тощо. Всього за десять місяців роботи було подано 1084 рефератів статей з вище названих журналів. У перспективі коло часописів розшириться. Для реферування відбираються найбільш вагомні, актуальні праці, які висвітлюють нові тенденції у розвитку науки і виробничій практиці в Україні та за її кордонами.

Основною частиною реферативного видання є упорядкована сукупність рефератів, які доповнюють бібліографічний опис документа. Припустимо в обмеженій кількості публікувати бібліографічні записи без рефератів, або зведені реферати, які вміщують відомості з кількох надрукованих документів з однієї теми, викладені у вигляді пов'язаного тексту.

Реферат це короткий переказ суті проблеми на інформативному рівні. Для цього треба вилучити найбільш важливі відомості з первинного документа і подати їх в дуже стислій формі. Процес реферування досить складний. Він передбачає послідовне виконання завдань шістьох етапів: ознайомлювальне читання, поглиблений аналіз (оцінюється значимість складових елементів, доцільність їх включення в реферат), визначення виду реферату (розширений чи короткий, загальний чи спеціалізований), визначення структури реферату, синтез інформації, оформлення реферату згідно з вимогами ГОСТу 7.9-95. Реферативна інформація включає такі основні види реферативних видань: реферативний журнал, реферативний збірник та експрес-інформацію (два останніх види в перспективі наукової роботи бібліотеки).

Суттєвою відмінністю реферативних документів з-поміж інших інформаційних видань є їх багатofункціональність.

Провідною функцією системи реферативних документів є *інформативна*. Реферат включає основний зміст первинного документа. Причому, інколи цей зміст висвітлюється настільки детально, що реферат може замінити читання першоджерела. Використовуючи реферативну інформацію, користувач має можливість вести досить точні спостереження за найновішими досягненнями як у своїй, так і в суміжних галузях.

Пошукова функція полягає в тому, що реферати використовуються в інформаційно-пошукових, у тому числі в автоматизованих системах для пошуку документів та інформації.

Індикативна функція – це надання користувачам інформації про невідомі, але релевантні їхнім запитам документи з характеристикою основних змістовних ознак.

Система реферативної інформації виконує також *комунікативну* функцію. Адже вміщена в реферативних журналах інформація – вже результат інформаційного обміну між автором першоджерела і учасником

процесу аналітико-синтетичної переробки інформації, в подальшому інформація надходить до користувачів – основних суб'єктів комунікації.

Кожний реферат виконує *довідкову* функцію, яка реалізується представленням у рефераті конкретних фактичних відомостей. Користувач має можливість одержати інформацію про кількість ілюстрацій, таблиць, бібліографічних посилань тощо.

Важливою функцією системи реферативної інформації в професійній комунікації є *кумулятивна* – завдяки цьому основний зміст великої кількості різних первинних документів виявляється сконцентрованим і представленим у формі, досить зручній для сприйняття.

Сигнальна функція виявляється в повідомленні про публікацію або ж надходження до фонду нових документів.

Прогностична функція виявляється при проведенні аналізу змісту рефератів основного потоку документів із певної галузі, коли можна прогнозувати її розвиток, виявити виникнення нових проблем, напрямів, наукових досліджень тощо.

Третій аспект – підготовка кадрів інформаційних аналітиків, здатних забезпечити науково-бібліографічний, реферативний та оглядово-аналітичний рівні згорання інформації з первинних науково-виробничих документів, які мають відношення до освітянської галузі. В цьому аспекті були відібрані кадри з відповідною фаховою підготовкою у нові відділи, виокремлені у структурі ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського: відділ наукової реферативно-аналітичної інформації та відділ оглядово-аналітичної інформації.

Окрім аналітико-синтетичного опрацювання наукових часописів і подання рефератів у електронному вигляді згідно вхідних форматів національної системи реферування у НБУВ та ІПРІ, відділ наукової реферативно-аналітичної інформації формує реферативну базу ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського.

Створення реферативної інформації передбачає співпрацю провідних бібліотек України, наукових установ і закладів, інформаційних центрів, видавництв, редакцій періодичних й продовжуваних видань. Реферуються монографії, збірники наукових праць, матеріали конференцій, посібники для ВНЗ, серіальні (періодичні та продовжувані) видання, автореферати дисертацій, препринти. Сьогодні аналітико-синтетичну обробку проходить лише частина періодичних і продовжуваних видань України. В БД "Україніка наукова" подано 150 серіальних видань, а нині в Україні видається близько 250 журналів й більше 500 продовжуваних видань. Включення цього репертуару в загальнодержавну реферативну БД потребує прискорення процесу створення галузевих центрів первинної кумуляції інформації. Тому в подальшій реферативно-інформаційній роботі ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського планується залучення до співпраці обласних науково-педагогічних бібліотек і бібліотек педагогічних вузів.

Кооперативна інформаційна співпраця базується на взаємній зацікавленості сторін, оскільки постачальники інформації, вчасно надсилаючи інформацію, яка, додатково опрацьована, буде внесена до Загальнодержавної БД "Україніка наукова" та виставлена на веб-сайтах НБУВ, ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, бібліотек-учасників, а також надрукована в УРЖ "Джерело", дозволить запобігти дублюванню робіт з опрацювання документного потоку, розширити спектр реферованих наукових джерел і, найголовніше, забезпечить якісно новий рівень обслуговування вчених і спеціалістів на основі новітніх інформаційних продуктів та послуг.

Список використаних джерел:

1. ГОСТ 7.9-95. Реферат и аннотация: Общие требования. – М.,1996. – 10 с.
2. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-ХІІ
3. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 13 грудня 1991 року № 1977-ХІІ.

4. Зайченко Н. Реферативні ресурси – інформаційний продукт сучасної наукової бібліотеки / Н. Зайченко // Бібл. вісник. – 2005. - № 1. – С.28-35.
5. Зайченко Н.Я. Український реферативний журнал (методологічні та практичні засади розробки і створення) / Н. Зайченко, М. Сорока // Бібл. вісн.– 1999.– № 1. – С.10-12.
6. Лутовинова В.І. Реферування як процес мікро-аналітичного згортання інформації: Наук.-практ. посіб. – К., 2006. – 68 с.
7. Сорока М. Б. Інформаційні продукти бібліотек: проблеми кооперативного формування та суспільне використання / М. Б. Сорока // Бібл. вісн. – 2002. - №1.-С. 27-30.

Анотація

В статъе обоснованы организационно-методические подходы и принципы формирования реферативной информации по проблемам педагогики и психологии с помощью подготовки и опубликования реферативных баз данных, журналов, в частности БД «Україніка наукова» и УРЖ «Джерело».

Ключевые слова: реферативная информация, реферативный журнал, база данных, педагогика, психология.

УДК 025.5:027.7(477.81)

Л.Ф. Трачук

м. Рівне

**ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМИ РОБОТИ ІНФОРМАЦІЙНО-
БІБЛІОГРАФІЧНОГО ВІДДІЛУ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ**

РІВНЕНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

У статті висвітлено історію становлення та розвитку інформаційно-бібліографічного відділу бібліотеки Рівненського державного гуманітарного університету (РДГУ), розкрито досвід інноваційної діяльності в умовах модернізації вищої освіти України, зокрема - створення та використання аналітичної бази даних, інших електронних бібліографічних і повнотекстових ресурсів, укладання бібліографічних посібників як традиційним, так і комп'ютеризованим способом.

Ключові слова: бібліотека вищого навчального закладу, інформаційно-бібліографічний відділ, автоматизація, бібліографічна діяльність, бібліографічний посібник.

Введення кредитно-модульної системи навчання студентів передбачає 50 відсотків навчального часу на самостійну роботу студентів. У таких умовах університетські бібліотеки повинні перетворитися на сучасні потужні інформаційні центри, які мають стати активними учасниками освітнього процесу [4].

У професійній періодиці з'явилося багато матеріалів про роль бібліотеки ВНЗ в умовах реформування вищої освіти України. Це питання досліджували Н. Апшай [1], В.Б. Коваленко [7], В.Г. Дригайло [6], В. Петрицька [10], Т. Ярошенко [11] та інші, воно розглядалося на нарадах [4], конференціях. Проте трансформація діяльності окремих підрозділів бібліотеки науковцями майже не розглядалася. У цій статті ставиться завдання показати нові напрями діяльності бібліографічної служби бібліотеки вищого навчального закладу в інформаційному забезпеченні її користувачів на сучасному етапі.

Завдання формування майбутніх спеціалістів, здатних орієнтуватися в світі, що постійно змінюється, конкурувати на професійному ринку, вимагає стратегічних змін у розвитку бібліотеки. В умовах модернізації освіти бібліотека РДГУ активно вивчає інформаційні потреби своїх користувачів, пропонує нові види послуг із використанням комп'ютерних технологій, формулює завдання на перспективу. Пріоритетними напрямками розвитку бібліотеки є автоматизація бібліотечних процесів, комплектування фонду електронними документами, забезпечення повноти і оперативності доступу користувачів до інформації.

Інформаційно-бібліографічний відділ бібліотеки РДГУ був створений 1970 року в колишньому Рівненському державному педагогічному інституті. Тоді він складався з двох працівників. 1999 року Рівненський державний педагогічний інститут об'єднався з Рівненським державним інститутом культури і виник Рівненський державний гуманітарний університет. Були об'єднані також бібліотеки двох навчальних закладів. Зі зміною ролі бібліотеки університету, змінилися і завдання відділу. Він розширився, „обріс” довідково-бібліографічним фондом, розширив спектр своїх послуг. Сьогодні – це один з найважливіших відділів бібліотеки, своєрідний інтелектуальний центр, який включає два сектори: інформаційно-бібліографічного обслуговування і сектор наукової бібліографії та редакційно-видавничої роботи. У відділі працюють вісім кваліфікованих фахівців, троє з яких мають більш як двадцятирічний стаж роботи.

Діяльність інформаційно-бібліографічного відділу бібліотеки РДГУ регламентується „Положенням про інформаційно-бібліографічний відділ бібліотеки Рівненського державного гуманітарного університету”. Згідно з цим документом, відділ здійснює довідково-бібліографічне обслуговування та бібліографічне інформування користувачів бібліотеки на основі широкого використання документних фондів (зокрема, фонду електронних документів), довідково-бібліографічного апарату, комп'ютерних технологій, баз даних тощо.

Основа функціонування і розвитку інформаційно-освітнього середовища ВНЗ — комп'ютеризація інформаційних бібліотечних процесів. Першого липня 2002 року бібліотека РДГУ розпочала роботу з їх автоматизації. Зокрема, інформаційно-бібліографічний відділ започаткував електронну базу даних (БД) статей з періодичних і продовжуваних видань або аналітичну БД, що є складовою частиною електронного каталога (ЕК) бібліотеки, створеного на базі програми комплексної автоматизації бібліотечних процесів „УФД/Бібліотека”.

ЕК створюють кілька відділів: облік літератури і картотеку книгозабезпечення в автоматизованому режимі веде відділ комплектування та обробки літератури, індексування і розширення бібліографічного опису — відділ систематизації, аналітичну БД — інформаційно-бібліографічний відділ.

Бібліотека університету в 2002 році передплачувала понад 200 назв періодичних видань і відобразити їх в аналітичній БД на початковому етапі не було можливості. У зв'язку з цим були визначені пріоритетні для інформаційного забезпечення користувачів галузі знань, статті з яких включаються в БД — педагогіка і психологія. Індексуються статті переважно за ключовими словами, персоналіями, таблицями ББК для обласних бібліотек. Поступово кількість видань, статті з яких вносилися в аналітичну БД, збільшувалася. Також збільшувалася і кількість комп'ютерів, на сьогодні їх у відділі три, один із яких призначений для пошуку інформації користувачами за допомогою бібліографа-консультанта. За п'ять років до аналітичної БД працівниками відділу був внесено 46 841 бібліографічний запис. Загальний обсяг ЕК, доступ користувачам, станом на 01.06.07 налічує 69041 запис.

Студенти активно використовують пошукові можливості ЕК, відзначаючи, перш за все, оперативність надання інформації. Пошук забезпечується в двох напрямках: тематичному і за елементами бібліографічного опису. Перелік полів — елементів бібліографічного опису, за якими можна здійснювати пошук, формується доволіно змінюється в залежності від того, які відомості про документ має користувач. Кожне поле пошуку передбачає умови уточнення (наприклад, поле пошуку „Автор” має такі уточнення: без обмежень, невизначено, співпадає з, не співпадає з, починається з, не починається з, містить текст, не містить текст, містить слова). Це дозволяє відшукати документ в електронному каталозі, маючи мінімальні відомості про нього.

Використовуючи ЕК, працівники відділу створюють поточні бібліографічні посібники (БП) „Нові надходження літератури”, які виходять раз у півріччя і мають галузеві та багатогалузеві серії: „Психологія”, „Педагогіка”, „Природничо-наукова література”, „Літературознавство”, „Мовознавство”, „Соціологія. Історія. Економіка. Політика. Держава і право”. Останні випуски цих БП стали анотованими, містять допоміжні покажчики — персональний і покажчик авторів, які формуються автоматично, враховуючи можливості програми „УФД/Бібліотека”.

Аналітична БД — не єдина, яку створив інформаційно-бібліографічний відділ. Наприкінці 2006 року його працівники розпочали створення електронної БД „Праці викладачів РДГУ”, яка включає бібліографічні описи книг, статей, дисертацій, авторефератів дисертацій, спецвидів документів — загалом на даний час 2398 бібліографічних записів. Крім вищезазначених напрямів пошуку в цій базі даних можна знайти всі праці викладачів конкретного факультету, кафедри. На основі електронної БД створюється друкований БП з робочою назвою „Наукові праці викладачів РДГУ за .... рік” та біобібліографічні посібники серії „Академіки, доктори наук, професори РДГУ”. В серії побачили світ посібники, присвячені життю і діяльності провідних науковців вузу: „Анатолій Миколайович Воробйов”, „Лико Дарія Василівна”, „Сяський Андрій Олексійович”, „Павелків Роман Володимирович”. Посібники включають біографічну довідку, перелік праць вченого, літературу про його життя та діяльність і допоміжні покажчики: алфавітний покажчик назв друкованих праць, іменний.

Водночас обслуговування користувачів власними БД ЕК, працівники інформаційно-бібліографічного відділу використовують електронні реферативні БД реферативного журналу „Джерело”. Пошук інформації можливий за автором, назвою (словами з назви) видання або статті та за будь-яким терміном з реферату. Результат пошуку — бібліографічні описи документів з рефератами — можна роздрукувати або зберегти як файл.

Працівники відділу також обслуговують користувачів за допомогою нормативно-правової повнотекстової БД „Консультант”, яка включає повні тексти нормативно-правових документів (законів, постанов, розпоряджень, коментарів, програм, декларацій тощо), прийнятих в Україні, та міжнародних, ратифікованих Україною. Результат пошуку можна зберегти в БД у вигляді списку — тимчасового або постійного, експортувати в текстовий редактор Microsoft Word, зберегти у вигляді файлу, роздрукувати.

Важливою ланкою роботи відділу на сучасному етапі є створення БП. У 2001 році працівники відділу за допомогою інших структурних підрозділів бібліотеки створили перший ретроспективний БП — „Каталог рідкісних видань із фондів бібліотеки РДГУ (1814–1944)”. У посібнику відображені книги, брошури, журнали, збірники. Матеріал згрупований за основними розділами ББК, у межах найдрібнішої рубрики — за алфавітом авторів і назв книг.

З того ж року відділ почав створювати поточний покажчик „Періодичні видання бібліотеки РДГУ на ... рік”, який має три основних розділи: „Газети”, „Журнали”, „Місцеві періодичні видання”. У перших двох розділах виділяються в окремі підрозділи українські і зарубіжні періодичні видання. Для зручності крім назви періодичних видань, у покажчику відображена періодичність їх виходу та місцезнаходження в структурних підрозділах бібліотеки.

Оскільки основною метою бібліотеки РДГУ є задоволення інформаційних потреб студентів, аспірантів, викладачів, професорів та інших працівників,³ то без вивчення цих потреб неможлива її діяльність. За допомогою аналізу тематики звертань користувачів до бібліографів-консультантів визначаються пріоритетні напрями, які потребують створення нових або трансформації старих інформаційних ресурсів. Інформаційно-бібліографічний відділ, виконуючи одну з головних місій бібліотеки⁸ — інформаційну допомогу реформуванню вищої освіти України, створив тематичні БП: „Проблеми виховання у сучасному вимірі ” (включає книги та

статті за 1996—2001 роки, має іменний допоміжний показчик), „Україна і Болонський процес” (розділи: „Нормативні і законодавчі матеріали”, „Модернізація вищої освіти України і Болонський процес”, „Кредитно-модульна система підготовки фахівців: наукове та навчально-методичне забезпечення”, „Тестовий контроль та рейтингова система оцінки знань”; є іменний показчик), „Дидактичні технології у вищих навчальних закладах” (розділи: „Законодавчі та нормативні документи про вищу школу. Концептуальні засади вищої освіти”, „Традиційні та інноваційні педагогічні технології в реалізації навчального процесу”, „Сучасні тенденції розвитку педагогічної освіти”, „Якість вищої освіти”; в межах основних розділів матеріал розташований за алфавітом авторів і назв праць, є іменний показчик), „Педагогічні інновації: теорія і практика”, „Проблеми дошкільного виховання”, „Профільне навчання: можливості і реалії”, „Авторські школи”, „Модернізація освіти: Ефективні підходи та результативні технології навчання в умовах нової структури і змісту початкової освіти (психологічні та педагогічні аспекти)”, „Студентське самоврядування як невід’ємна складова демократизації школи” (методико-бібліографічні матеріали щодо проведення першої лекції в гуманітарному університеті).

Силами працівників відділу створено показчик змісту наукового збірника „Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти”, що видається в університеті. Посібник включає бібліографічні описи статей, які були надруковані у випусках збірника за 2002-2005 роки. Матеріал розміщений за алфавітом авторів і назв праць. Предметний показчик та показчик персоналій допомагають орієнтуватися в змісті посібника.

Працівники відділу створили низку БП у галузі психології: „Соціалізація особистості як психолого-педагогічна проблема”, „Лев Виготський: культурно-історична теорія розвитку вищих психічних функцій і вчення про особистість”, „Формування парадигми самосвідомості в

психологічній науці”, „Зигмунд Фрейд та теорія і практика психоаналізу”, „Гендерні дослідження на межі тисячоліть”.

З 2001 по 2007 рік було створено також багато рекомендаційних списків літератури з різних тем: „Психосоціальний розвиток особистості: Формування життєвих перспектив”, „Міжнародний тероризм — загроза людству”, „Формування читацької самостійності у молодших школярів”, „Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті”, „Рідна мова — диво калинове”, „Особистісно-зорієнтована освіта”, „Павлов І.П. та психологія і педагогіка XXI століття”, „Здоровий спосіб життя: проблеми і перспективи” та інші.

Всі створені в бібліотеці РДГУ БП роздруковуються на принтері та поширюються по кафедрах і структурних підрозділах бібліотеки. На жаль, тиражі невеликі і не всі кафедри отримують посібники, не кажучи вже про міжбібліотечний обмін бібліографічною інформацією. Також потрібно вдосконалити облік і пропаганду створюваних БП, які не відображені ні в карткових каталогах, ні в ЕК.

Не зважаючи на значні досягнення в обслуговуванні користувачів бібліотекою РДГУ, необхідно виділити деякі проблемні питання. Не всі структурні підрозділи бібліотеки РДГУ мають доступ до ЕК, тому що розташовані в різних корпусах, які неможливо об'єднати локальною мережею з технічних причин.

Галузева спрямованість (психолого-педагогічна) знижує інформаційні можливості аналітичної БД як частини ЕК. На початку діяльності зі створення аналітичної БД вона пояснювалася нестачею трудових ресурсів і комп'ютерів, з того часу кількість працівників в інформаційно-бібліографічному відділі збільшилася, з'явилася нова техніка, а тематичні межі БД майже не розширились. Це питання можна вирішити, застосувавши кооперацію діяльності зі створення аналітичної БД з іншими бібліотеками регіону, наприклад, увійшовши в корпорацію бібліотек з аналітичного розпису періодичних видань, започатковану Рівненською державною

обласною бібліотекою. В цю корпорацію ввійшла Наукова бібліотека Національного університету „Острозька академія”, яка також використовує програму автоматизації „УФД/Бібліотека” і має фонд гуманітарного спрямування.⁹ Наукова бібліотека Національного університету водного господарства та природокористування комплектується переважно документами природничого та технічного напрямку, створює електронний каталог в програмному середовищі „УФД/Бібліотека”. Обмін даними між названими бібліотеками за умови корпоративного об’єднання дозволить значно розширити інформаційні можливості їх ЕК.²

В ЕК ще недостатньо відображається краєзнавчий аспект інформації. В умовах, коли бібліотека вищого навчального закладу — не тільки інформаційний центр, а й виховний,⁵ краєзнавча бібліографічна інформація є важливим засобом виховання національних кадрів. Створення електронної краєзнавчої БД допомогло б вирішити цю проблему.

Отже, інформаційно-бібліографічний відділ бібліотеки РДГУ постійно шукає нові методи та форми обслуговування користувачів, які сприяють підвищенню ефективності навчання студентів, якості наукових досліджень, які здійснюються в університеті, і має в цьому певні досягнення, але існують і проблеми, що потребують розв’язання.

Список використаних джерел:

1. Апшай Н. Стратегічні засади розвитку бібліотек вищих навчальних закладів в умовах інформатизації // Вісн. Кн. палати. — 2004. — № 6. — С. 23—25.
2. Архівні документи: Угода про корпорацію бібліотек з аналітичного розпису періодичних видань: Електронний ресурс. — Спосіб доступу: <http://libr.rv.ua/index.php?name=Files>
3. Бесклинская Л.П. Роль библиотеки в обеспечении учебного процесса вуза: проблемы и опыт: Электронный ресурс. — Способ доступа: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea99/doc2/Doc75.html>

4. Бібліотека вищого навчального закладу – ключова ланка інформаційного забезпечення навчального процесу на сучасному етапі: Електронний ресурс. — Спосіб доступу: <http://www.dsu.dp.ua/index.php?rid=73>
5. Глухенька В. [Електронна бібліотека Хмельницького національного університету: технологічні аспекти створення та використання](#) // Бібл. форум України. — 2005. — № 3. — С. 32—33.
6. Дригайло В. Г. Болонский процесс и библиотеки: Электронный ресурс. — Спосіб доступу: <http://vlibrary.ru/win/inter-events/crimea2006/eng/disk/208.pdf>
7. Коваленко В.Б. Автоматизация учебной библиотеки вуза как основное средство повышения качества информационного сопровождения ученого процесса: Электронный ресурс. — Спосіб доступу: www.nbu.gov.ua/Articles/KultNar/knp94/pdf/knp94_70-76.pdf
8. Костирко Т.М. Бібліотеки вищих навчальних закладів у єдиному інформаційному просторі сучасного суспільства: Електрон. ресурс. — Спосіб доступу: <http://www.usmtu.edu.ua/divisions/library/docs/Kostyrko.doc>
9. Наукова бібліотека Національного університету „Острозька академія”: Електрон. ресурс. — Спосіб доступу: <http://lib.uosa.uar.net>
10. Петрицька В. [Бібліотека Хмельницького національного університету: здобутки, проблеми, перспективи](#) // Бібл. форум України.— 2006.— № 1.— С. 29—33.
11. Ярошенко Т. Університетська бібліотека в інформаційному суспільстві // Бібл. форум України. — 2006. — № 2. — С. 34—38.

Аннотация

В статье рассматривается история возникновения и развития информационно-библиографического отдела библиотеки Ровенского государственного гуманитарного университета, опыт инновационной деятельности в условиях модернизации высшего образования Украины, в частности, создание и использование аналитической базы данных, других электронных библиографических и полнотекстовых ресурсов, составление библиографических пособий как традиционным, так и компьютеризированным способом.

Ключевые слова: Библиотека высшего учебного заведения, информационно-библиографический отдел, автоматизация, библиографическая деятельность, библиографическое пособие.

УДК 004.01:378

Д.В. Карпюк

м. Рівне

ЕЛЕКТРОННА СИСТЕМА ДОКУМЕНТООБІГУ: ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ В СТРУКТУРНОМУ ПІДРОЗДІЛІ ВНЗ

Окреслені загальні засади створення на базі структурних підрозділів навчальних закладів автоматизованих систем електронного документообігу. Розглянуті аспекти автоматизації процесів документотворення та документообігу у ВНЗ і компонентна структура відповідних систем.

Ключові слова: автоматизація документообігу, документообіг, документотворення, структурний підрозділ вузу.

Зміна форм організації навчального процесу, пов'язана з інтеграцією України у європейський освітній простір, зумовлює впровадження нових ефективних засобів управління навчальним процесом. Досягнення цілі оптимізації організації та управління навчально-виховним процесом потребує створення на базі структурних підрозділів навчальних закладів автоматизованих систем електронного документообігу .

Ефективність управління будь-якою організацією, в першу чергу, залежить від коректного рішення завдань оперативного та якісного формування процесів документообігу, а саме контролю за виконанням документів і продуманої організації їхнього збереження, пошуку й використання. Раціональна організація даних процесів із використанням новітніх інформаційних технологій призвела до створення систем електронного документообігу, що забезпечують рух документів в установі за допомогою автоматизованих інформаційних систем. Відсутність необхідності ручного розмноження документів, відслідковування

переміщення паперових документів всередині організації, контролю порядку передачі конфіденційної інформації істотно знижує трудовитрати, а наскрізний автоматичний контроль виконання на всіх етапах роботи з документами кардинально підвищує якість роботи виконавців і робить терміни підготовки документів більш прогнозованими та керованими.

Саме тому автоматизація роботи з документами, що циркулюють у вищих навчальних закладах, істотно впливає на підвищення ефективності діяльності як окремих структурних підрозділів, так і загалом системи вищої школи. При цьому вирішуються такі завдання:

- зменшуються терміни підготовки і виконання документів, які регламентують навчально-виховний процес;
- створюються і автоматично підтримуються бази (архіви) нормативних та організаційно-розпорядчих документів університету;
- підвищується якість підготовки управлінських рішень щодо організації навчально-виховного процесу та роботи структурних підрозділів вузу;
- підвищується оперативність інформування виконавців і керівників, що робить процеси розробки та проходження документів своєчасними й інформаційно прозорими;
- з'являються можливості для вдосконалення апаратного забезпечення найменших структурних одиниць вищого навчального закладу.

Якість організації навчально-виховного процесу та роботи університету визначається наступними складовими:

- ефективністю взаємодії студентства зі структурними підрозділами навчального закладу, що досягається використанням інформаційно-комунікаційних технологій і дозволяє істотно розширити канали взаємодії зі студентами. Дана функція реалізується набором сервісів, які забезпечують за допомогою локальних та глобальних мереж отримання необхідних довідок, дозволів тощо;

- ефективністю внутрішньої роботи кожного структурного підрозділу, зумовленою функціонуванням в університеті інтегрованих паперово-електронних технологій, що забезпечують створення та в подальшому організацію роботи з внутрішньою документацією;

- ефективністю взаємодії вищого навчального закладу з іншими установами та організаціями, яка передбачає використання інформаційних технологій для досягнення ефективного контролю потоків вхідної та вихідної документації й ухвалення на їх основі управлінських рішень.

Кожна з вищеперерахованих складових вимагає часткової або повної автоматизації документотворення, що спричинить додаткові витрати при переведенні паперової версії документа в електронну. Втім, їх можна уникнути, якщо деяку частину документів залишити на паперових носіях до моменту списання, а впровадження електронної системи документообігу здійснювати поступово.

Система автоматизованого діловодства такого типу створить технологічні передумови для переходу до електронного документообігу, оскільки перехід до автоматизації внутрішнього документообігу можливий без значних трудових та ресурсних витрат.

При розробці системи електронного документообігу повинні бути враховані такі чинники:

- максимальна орієнтація на кінцевого користувача, продумана розробка інтерфейсу роботи з системою;
- принцип професійної спрямованості, який передбачає виконання за допомогою системи тих функцій, які притаманні для даного виду діяльності;
- формалізація професійних знань і вмінь для даного процесу, що знаходить відображення в інформації та в програмному забезпеченні, на базі якого буде функціонувати система.

Враховуючи специфіку навчально-виховного процесу та рух документних потоків між структурними підрозділами вузу, впровадження

електронного документообігу доцільно проводити на базі факультетів, як нижчого та канцелярії, як вищого рівнів ієрархії. Система буде використовувати різноманітні комбінації технологій збирання, індексування, збереження, пошуку та перегляду електронних документів і складатись з наступних логічних компонентів:

- архів документів – представляє собою базу даних, що містить документ та його атрибути;
- користувачі – компонент, який містить інформацію про виконавців з відповідними правами доступу до інформації;
- журнал реєстрації – сервіс, що являє собою сукупність модулів маршрутизації та обліку документів.

Планується автоматизація наступних процесів документообігу та документотворення:

- автоматизація процесу єдиної реєстрації вхідної та вихідної кореспонденції, з подальшим переданням на розгляд керівництву або в структурні підрозділи ВНЗ на виконання;
- реєстрації руху внутрішніх документів, у тому числі резолюцій і звітів про виконання ;
- автоматизація процесу списання документів в архів та ведення особових справ;
- здійснення контролю за своєчасним виконанням доручень, звернень, резолюцій і вказівок керівництва та перевірка своєчасності виконання документів;
- автоматизація пошуку документів за різними критеріями.

Система повинна використовувати різноманітні комбінації технологій збору, індексування, збереження, пошуку і перегляду електронних документів. Тому, серверна частина системи має складатись із наступних логічних компонентів:

- Сховища атрибутів документів – архів вихідних відомостей, які містить набір атрибутів документів (назва, автор документа, час його

створення тощо), що може змінюватись в залежності від його типу. Для кожного типу документа за допомогою візуальних засобів передбачається створення шаблону картки, пов'язаної з документом, де представлені найменування атрибутів документа;

- Сховища документів – повнотекстовий архів документів, що має багаторівневу ієрархічну структуру;
- Сервісів повнотекстової індексації, – які забезпечать багатоаспектний пошук.

Передбачається реалізація надійних засобів розмежування повноважень і контролю за доступом до документів відповідно посади виконавця. Зокрема, мають бути виділені види доступу, пов'язані з:

- повним контролем над документом;
- правом редагувати, але не знищувати документ;
- правом створювати нові версії документа, але не редагувати його ;
- правом читати документ, але не редагувати його ;
- повною відсутністю прав доступу до документа.

Під час роботи системи кожна дія користувача буде контролюватися програмними засобами системи. Таким чином, вся історія роботи з документами буде відомою.

У системі передбачається функціонування модулів маршрутизації документів, які повинні регламентувати рух документів. Маршрути проходження документів призначаються у відповідності до типу документу та термінів їх виконання. Керівники структурних підрозділів не мають права змінювати маршрут, проте при виконанні заздалегідь заданих умов їм надається подібне право.

Слід пам'ятати, що при організації електронного документообігу всі працівники, що з тих або інших причин не мають постійного доступу до електронних документів за допомогою засобів обчислювальної техніки, фактично перестають брати участь у роботі структурного підрозділу ВНЗ. Будь-який елемент роботи з документами, навіть просте візування або

обговорення, автоматично вимагатиме наявності персонального засобу обчислювальної техніки з доступом до системи електронного діловодства.

Впровадження системи електронного діловодства потребує не тільки установки відповідного устаткування і настройки програмного забезпечення, але також перегляду методики роботи структурних підрозділів та перенавчання працівників.

З технологічної точки зору система електронного документообігу є інтеграційною системою, що охоплює діловодство і підготовку документів та пов'язує їх із зовнішнім середовищем електронного обміну. Тому доцільним є попереднє впровадження засобів організації колективної роботи при підготовці документів. Попередня автоматизація процесів діловодства дозволить не тільки полегшити технологічне впровадження, але й на практиці ознайомить працівників ВНЗ з специфікою електронного документа, пересилки електронних документів та автоматичними системами контролю виконання, що зробить процес переведення методики роботи з документами повністю в електронну форму більш комфортним та ефективним.

Для впровадження автоматизованої системи документообігу в діяльність структурних підрозділів вузу необхідно :

- розробити нормативно-правові акти та організаційно-розпорядчу документацію, що визначатимуть порядок створення, функціонування та розвитку системи електронного документообігу, враховуючи основні засади реалізації єдиної державної політики електронного документообігу;
- визначити організаційні механізми, що забезпечать розвиток у вузі інформаційних технологій шляхом розробки системи електронного документообігу;
- окреслити системні підходи до підбору кадрів, їх підготовки та перепідготовки;
- розробити функціонально повні комплекси комп'ютерних програм, які реалізують алгоритми роботи системи електронного документообігу;

- створити в структурних підрозділах технічну базу для реалізації системи електронного документообігу. Технічна база є комплексом технічних засобів таких типів:

- локальні мережі структурних підрозділів ВНЗ;
- окремі комп'ютери підрозділів;
- сервери баз даних і прикладних програм як загальноуніверситетські, так і факультетські;
- засоби маршрутизації та комунікаційні сервери загальноуніверситетської корпоративної інформаційної мережі.

На першому етапі впровадження даної системи вона повинна супроводжувати традиційно прийняті підходи документообігу та документотворення. При цьому система забезпечить реєстрацію вхідних, вихідних та внутрішніх документів, забезпечить контроль за рухом документів між структурними підрозділами. По кожному зареєстрованому документу в системі зберігатимуться дані, що описують сам документ і весь процес роботи з ним (від реєстрації до списання, включаючи хід виконання документа). Система дозволить істотно розширити рамки традиційної організації документообігу за рахунок часткової або повної автоматизації процесів документообігу та стане початковим етапом переходу до безпаперової технології обробки документів у галузі освіти.

Таким чином, впровадження системи електронного документообігу в роботу структурних підрозділів ВНЗ забезпечить більш ефективне керування документами за рахунок автоматичного контролю виконання і прозорості діяльності на всіх рівнях. Створення архіву документів довготривалого збереження, враховуючи процедури списання та знищення, дасть змогу здійснювати оперативний повнотекстовий пошук інформації. Автоматизація процесів діловодства повністю усуне дублювання і багаторазове перетворення інформації та підвищить персональну відповідальність співробітників за виконані дії в межах наданих повноважень. Система максимально можливо скоротить обіг паперових документів на факультетах і

зеконотить ресурси за рахунок зменшення витрат на керування потоками документів у закладі освіти.

Список використаних джерел:

1. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 трав. 2003 р. № 851 // Офіційний вісн. України. – 2003. – №25. – С. 31

2. Электронный документооборот и делопроизводство: Информационный бюллетень Microsoft: Специальный выпуск . – М., 2003. – 78с.

Summary

The general principles of creation on the base of educational establishments' structural subdivisions automated systems of electronic the documents circulation are outlined. The aspects of automation of the processes the documents making and the documents circulation in the institutes of higher education and the corresponding systems' component structure are considered.

Key words: automation of the documents circulation, the documents making, structural subdivision educational establishments.

УДК 026.004.738.5

Ж. В. Бабенко
м. Рівне

ВПЛИВ НОВІТНІХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ БІБЛІОТЕК

Кардинально змінені умови функціонування обумовили необхідність застосування інноваційних підходів до інформаційного забезпечення користувачів університетських бібліотек. які повинні базуватися на вдосконаленні ресурсного потенціалу даних установ і персоніфікації та диверсифікації інформаційних послуг за рахунок використання можливостей новітніх інформаційних технологій. Пропонується об'єднання інформаційного потенціалу даних закладів шляхом створення консорціуму університетських бібліотек України.

Ключові слова: новітні інформаційні технології, корпоративні мережеві ресурси, консорціуми університетських бібліотек.

Глобалізація інформаційного середовища, розвиток сучасних комп'ютерних технологій і телекомунікаційних систем призводять до підвищення ролі інформації у суспільстві, а також надають нові можливості щодо забезпечення інформаційних потреб споживачів. Перетворення інформації на основний ресурс розвитку постіндустріального суспільства вже сьогодні визначає швидкі темпи розвитку інформаційного ринку. Успішно функціонувати за таких умов зможуть лише інформаційні установи, які здатні створювати конкурентоспроможну продукцію та послуги. Вирішення проблеми оптимізації формування та використання сукупних суспільних інформаційних ресурсів стає пріоритетним завданням функціонування інформаційних установ усіх типів на сучасному етапі.

Важливе місце в інформаційній інфраструктурі суспільства на сьогодні займають університетські бібліотеки, що виступають в якості соціальних інституцій, які покликані забезпечувати інформаційну підтримку реалізації процесів становлення нового освітньо-професійного середовища (в рамках впровадження Болонської системи). Вивчення досвіду розвинутих зарубіжних країн свідчить про значний потенціал університетських бібліотек з інформаційного забезпечення суспільних потреб в інформації за умови активного сприяння їх розвитку з боку держави. Нині ці установи функціонують у новому соціокомунікативному середовищі, що викликає необхідність адаптації їх діяльності до сучасних реалій.

Інформаційні технології стали потужним фактором оптимізації функціонування практично усіх сфер суспільної діяльності. Підвищення ефективності реалізації процесів виробництва та поширення інформації у суспільстві на сьогодні можливе лише за умови застосування можливостей сучасних інформаційних технологій і телекомунікаційних систем. На сучасному етапі кардинально змінюються умови функціонування університетських бібліотек, що обумовило диверсифікацію їх інформаційної діяльності. Широке впровадження автоматизованих технологій у процеси

інформаційної діяльності зумовило модифікацію багатьох традиційних напрямків роботи інформаційних установ. У зв'язку з цим сучасний етап розвитку університетських бібліотек відзначається появою нових методів зберігання та поширення інформації, які забезпечили якісно нові параметри оперативності тиражування та обміну інформацією, а також можливість зберігання на однотипних носіях гетерогенних даних. Отже, стрімкий розвиток новітніх інформаційних технологій викликає потребу трансформації вищезначених закладів на основі розробки адекватних вимогам оновлення форм і методів реалізації освітнього та виховного процесу моделей інформаційного забезпечення.

Якісні зміни у розвитку інформаційних технологій і засобів передачі даних призвели до необхідності пошуку інноваційних підходів і рішень у галузі реалізації основних процесів інформаційної діяльності (створення, зберігання інформаційних ресурсів, організації засобів доступу до них користувачів). Використання комп'ютерних мереж і цифрових технологій забезпечує втілення нових напрямків інформаційної взаємодії з користувачами в електронному середовищі.

Мережеві технології сьогодні дозволяють реалізувати цілий ряд форм діяльності суспільства поза звичними соціальними інститутами і просторово-часовими межами. Це обумовлено інтерактивністю мережевої інфраструктури, яка забезпечує кожному користувачу можливість участі в інформаційних процесах (створення та використання інформації, надання і споживання інформаційних послуг), а також здатністю комунікативного середовища до самоорганізації та саморозвитку. Ці аспекти суттєво позначились на процесах інформаційної діяльності університетських бібліотек. Донедавна пріоритетним напрямком застосування новітніх інформаційних технологій залишались процеси, пов'язані з формуванням та поповненням інформаційних масивів. Внаслідок розвитку мережі Інтернет акцент змістився у бік інформаційного обслуговування користувачів. Розширились можливості надання інформаційних послуг віддаленим

користувачам. До розряду звичних перейшли такі поняття, як «електронна пошта» та «електронна доставка документів». Електронна доставка документів як технологія взаємодії, комунікаційної діяльності та комунікаційного каналу є не тільки моделлю інформаційного обміну документами в електронному середовищі, а й способом інтеграції інформаційних ресурсів, основою формування єдиного інформаційного простору. Наступним кроком стала поява віртуальної довідкової служби (ВДС), спрямованої на надання оперативних довідкових послуг віддаленим користувачам через Інтернет. Відбулась модернізація традиційного пошукового апарату університетських бібліотек. У багатьох бібліотеках ВНЗ формуються локальні та мережеві БД, створюються електронні каталоги, фонди поповнюються довідковими і бібліографічними БД на компакт-дисках.

Зміна складу користувачів та змісту їхніх інформаційних потреб, динамічний розвиток сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій призвели не тільки до розширення асортименту послуг, які надаються університетськими бібліотеками, а й до зміни технології їх виробництва та структури обслуговування.

Інформаційній діяльності на сучасному етапі притаманна тенденція персоніфікації, тобто максимального урахування й задоволення інформаційних потреб конкретного користувача. В зв'язку з цим актуальним є створення індивідуалізованих систем обслуговування, які задовільняють кожного споживача, враховують загальне, особливе і окреме в його інтересах. Широкої популярності набули АПС, назва яких у перекладі з англійської мови означає персональне інформаційне середовище (personal information environment). Дані системи автоматично аналізують і відфільтровують інформацію, формуючи масиви електронних документів у відповідності з заданою користувачем тематикою. Вони дозволяють організувати електронне середовище таким чином, щоб забезпечити оперативний доступ до ресурсів, які є пріоритетними для користувача. Крім

того, споживач інформації може самостійно поповнювати свою персональну електронну бібліотеку новими ресурсами і вилучати застарілі.

Використання мережі Інтернет забезпечило можливість реалізації традиційних послуг інформаційних установ через веб-сайти, що значно підвищує якість та оперативність задоволення запитів користувачів. Аналіз зарубіжного досвіду свідчить, що найбільш розповсюдженими є два варіанти інформаційного обслуговування через сайти інформаційних установ: ВДС та консультування у режимі чат-сесії. Працівники книгозбірень також використовують такі методи роботи, як розміщення найскладніших запитів користувачів у відповідних інтернет-форумах, списках розсилок, опитування експертів за допомогою електронної пошти. Можливості пошукових систем, які забезпечують систематичне одержання відомостей про нові ресурси мережі з конкретних тем, складають основу для системи віддаленого інформування користувачів. У такий спосіб досягається можливість оперативного одержання необхідної інформації безпосередньо на робоче місце (через ПК) споживачів. Отже, у новому інформаційно-комунікативному середовищі відбувається активне формування віртуальних систем функціонування інформаційного обслуговування (служби «Віртуальна довідка»; служби поточного інформування). В рамках функціонування ВДС інформаційні установи здійснюють асинхронне (власне електронна пошта та мережеві або веб-форми) і синхронне обслуговування користувачів у режимі чату (текстовий чат і чат із застосуванням спеціалізованого програмного забезпечення), протоколу VoIP, відео конференції.

Досягнення сучасних технологій обумовили модифікацію традиційних форм інформаційного забезпечення користувачів, появу моделей комплексного інформаційного обслуговування. На сучасному етапі відбувається поєднання методів інформаційного обслуговування користувачів з методами інформаційно-аналітичної діяльності (наприклад, формування так званих інфопаків, що представляють собою структуровану проблемно-

тематичну довідку, яка містить анотований бібліографічний список, аналітичний огляд фактів, концепцій та/або джерел інформації, а також текстовий матеріал у вигляді копій первинних документів). Запровадження інфопаків наблизило інформаційні установи до нового рівня обслуговування користувачів – концептографічного [2, с. 18].

Таким чином, використання сучасних інформаційних технологій, крім значного прискорення комунікативних процесів, надає можливість організації процесів виробництва, збереження та розповсюдження інформації на якісно новому рівні.

Застосування інноваційних підходів до інформаційного забезпечення користувачів університетських бібліотек повинне базуватися, на нашу думку, на вдосконаленні ресурсного потенціалу даних установ і персоніфікації та диверсифікації інформаційних послуг за рахунок використання можливостей новітніх інформаційних технологій. Оптимізація процесу формування ресурсів інформаційних установ даного типу передбачає, з одного боку, акумуляцію у фондах цих книгозбірень інформації на різних носіях, а з іншого – забезпечення користувачам доступу до зовнішніх ресурсів.

Оскільки впровадження сучасних інформаційних технологій у процеси діяльності університетських бібліотек пов'язане із суттєвими фінансовими витратами та необхідністю розширення штату працівників, доцільним, на наш погляд, є об'єднання потенціалу даних закладів шляхом створення консорціуму університетських бібліотек України. Застосування даного підходу є цілком обґрунтованим з точки зору загальносвітових інтеграційних тенденцій в інформаційній сфері. Функціонування консорціуму університетських бібліотек забезпечить підвищення рівня задоволення інформаційних потреб користувачів. Важливим інструментом реалізації даної мети покликані стати корпоративні мережеві ресурси та засоби пошуку в них. Створення інтегрованих інформаційних масивів на базі університетських бібліотек надасть можливість для ефективної освітньо-професійної взаємодії територіально роз'єднаних користувачів.

Вважаємо, що для ефективного виконання учасниками консорціуму своїх функцій, необхідно чітко визначити профіль діяльності кожної книгозбірні щодо створення сукупних електронних інформаційних ресурсів, розробити уніфіковану структуру їхніх сайтів і лексику для означення відповідних розділів, використовувати єдине програмне забезпечення, уніфікований інтерфейс взаємодії. Контент сайтів університетських бібліотек можна структурувати наступним чином:

- загальна характеристика бібліотеки (проекту);
- інформаційні ресурси та послуги;
- технологічна інформація.

У першому розділі доцільно подавати стислі відомості про бібліотеку (її створення, структуру тощо) та діяльність учасників консорціуму. Другий елемент контенту забезпечує можливість розкрити склад інформаційних ресурсів, які надаються кінцевим користувачам, і може вміщувати електронний каталог, реферативні, бібліографічні БД, повнотекстову, мультимедійну інформацію, а також відомості про інформаційні послуги конкретної університетської бібліотеки та консорціуму в цілому. Ефективним є представлення у даній структурній частині праць викладачів ВНЗ (насамперед, навчально-методичних матеріалів), що забезпечить інформаційну підтримку навчального процесу на денних відділеннях вузів та створить передумови для реалізації дистанційного навчання. Електронні навчальні матеріали, на нашу думку, повинні містити модулі контролю і самоконтролю знань студентів, засоби спілкування (гостьова книга, електронна пошта, електронна конференція), мультимедійні об'єкти, що сприяють кращому сприйняттю та засвоєнню інформації.

Наступний розділ контенту повинен містити довідкові відомості щодо технології пошуку інформації. Інформація у даному розділі може бути представлена такими ключовими словами : на допомогу користувачу, технологія пошуку, довідка, допомога, пошук тощо. Відомості цієї частини

контенту сайту повинні бути організовані таким чином, щоб повною мірою виконувати функції путівника по мережевих ресурсах.

Реалізація вищезначених пропозицій неможлива без підвищення рівня інформаційної культури користувачів і вдосконалення фахових знань і навичків роботи з інформацією у новому комунікативному середовищі працівників університетських бібліотек.

На сучасному етапі в Україні склались об'єктивні передумови для інтеграції університетських бібліотек на основі використання веб-технологій. Зокрема, статистичний аналіз стану розвитку вітчизняного сегменту мережі Інтернет засвідчує достатньо високий рівень інтернетизації бібліотек ВНЗ III – IV рівнів акредитації. Так, веб-інформацію про себе подають – 61,14% бібліотек вищезначеної мережі, електронну пошту використовують – 79,79% книгозбірень ВНЗ III – IV рівнів акредитації; за узагальненим показником «інтернетизованість» - частка бібліотек ВНЗ складає – 96,89%. Хостінг веб-матеріалам надають у переважній більшості випадків – 89,89% ВНЗ, яким бібліотеки підпорядковуються [3 с. 9, 14, 18].

Створення єдиної мережі університетських бібліотек України дозволить об'єднати електронні ресурси, уникнути невиправданого дублювання у формуванні первиннодокументних та вториннодокументних фондів, обробці документів, забезпечить оперативний доступ користувачів до віддалених ресурсів будь-якої установи-учасниці консорціуму. Реалізація вищезначеного підходу призведе до досягнення якісно нового рівня функціонування університетських бібліотек.

Список використаних джерел:

1. Нещерет М.Ю. *Immobilis in mobilie: о вечном и изменчивом в справочно-библиографическом обслуживание: (теория и практика). На примере Российской государственной библиотеки: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2003/HTML>.*

2. Нещерет М.Ю. Приоритетное информационно-библиографическое обслуживание в Российской государственной библиотеке на современном этапе/ М. Нещерет// Наукові праці Нац. Б-ки України ім. В.І. Вернадського. – К., 2004. – Вип.12. – С. 182 – 189.

3. Солов'яненко Д. Статистика використання інтернет-технологій у бібліотеках України / Д. Солов'яненко// Бібл. вісн. – 2007. – №1. – С. 6 – 19.

Summary

Cardinal changed conditions of function stipulated necessity of using innovative ways to the informative warrant of users of universities libraries which have to base on the improvement of resources potential of given establishment also personification and diversification of informative service for account of using new informative technologies. Suggest a union of informative potential of given establishments in the way of creating a consortium of universities libraries of Ukraine.

Key words: new informative technologies, corporative net resources, consortium of universities libraries.

ТВОРЧИЙ ДОРОБОК ПОПЕРЕДНИКІВ. ПЕРЕДРУКИ

ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІАЛИ

Затверджую
Ректор
Кам'янець-Подільського
національного університету
О.М.Завальнюк
«   » _____ 2008 р.

ПОЛОЖЕННЯ

про наукову бібліотеку Кам'янець-Подільського
національного університету

1. Загальні положення

- 1.1. Наукова бібліотека університету є навчально-допоміжним, науковим, інформаційним та культурно-просвітницьким структурним підрозділом університету.
- 1.2. Багатогалузевою науковою бібліотекою з фондом вітчизняної і зарубіжної наукової, навчальної літератури, періодики та документів на електронних носіях.
- 1.3. У своїй діяльності бібліотека керується Конституцією та Законами України „Про бібліотеки і бібліотечну справу”, „Про вищу освіту” документами з бібліотечної справи та іншими нормативними актами з питань бібліотечної справи, наказами та інструкціями Міністерства освіти та науки України, методичними вказівками і рекомендаціями наукової методичної бібліотечної комісії Міністерства освіти і науки України, Статутом університету, наказами та розпорядженнями по Кам'янець-Подільському національному університету, а також цим Положенням, затвердженим ректором університету.
- 1.4. Бібліотека інформаційно забезпечує навчальний процес, науково-дослідну діяльність та виховну роботу в університеті.
- 1.5. Методичне керівництво бібліотекою здійснюється науково-методичною бібліотечною комісією Міністерства освіти і науки України, науковою бібліотекою Хмельницького національного університету-методичним центром бібліотек вищих навчальних закладів Хмельницької області.

2. Завдання бібліотеки

- 2.1 Формування бібліотечного фонду і документів на електронних носіях відповідно до профілю університету та інформаційних потреб читачів, у тому числі за рахунок постійно діючої акції „Подаруй бібліотеці книгу!”.
- 2.2 Забезпечення повного, якісного і оперативного бібліотечно-бібліографічного та інформаційного обслуговування студентів, магістрантів, аспірантів і докторантів, професорсько-викладацького складу, наукових працівників університету, інших категорій читачів згідно з їх інформаційними запитами.

- 2.3 Сприяння вихованню українця-патріота, гармонійної, морально досконалої особистості, свідомої свого громадянського обов'язку, відкритої для інтелектуально, духовного і творчого розвитку, розкриттю через книгу змісту загальнолюдських цінностей, вітчизняної та світової історичної, наукової та культурної спадщини.
- 2.4 Організація науково-бібліографічної роботи. Формування та ведення довідково-бібліографічного апарату. Удосконалення форм і методів науково-бібліографічної роботи, складання науково-допоміжних та рекомендаційно-бібліографічних посібників, довідників, фундаментальних картотек, друкованих і зведених картотек, опис рідкісних книг і цінних книжкових копій, рецензування бібліографічних видань.
- 2.5 Ведення науково-методичної роботи, підготовка видань з досвіду роботи бібліотеки, окремих працівників, збірників, рецензування методичних матеріалів, складання річних або зведених звітів і планів бібліотеки, підготовка наукових конференцій, нарад-семінарів, розробка інструкцій з питань бібліотечної справи.
- 2.6 Переведення бібліотечних процесів на комп'ютерну автоматизовану основу, організація навчання бібліотечних працівників з навичками роботи з комп'ютерною технікою.
- 2.7 Забезпечення науково-дослідної роботи бібліотеки з питань книгознавства, бібліотекознавства і бібліографії, історії бібліотечної справи і бібліографії.
- 2.8 Розширення номенклатури бібліотечних послуг, підвищення їх якості на основі нової інформаційної техніки і технологій, комп'ютеризації інформаційно-бібліотечних процесів, надання додаткових платних послуг відповідно діючого законодавства.
- 2.9 Виховання інформаційної культури читачів, прищеплення їм навичок користування книгою та бібліотекою.
- 2.10 Взаємодія з громадськими організаціями і структурними підрозділами університету. Координація роботи з вузівськими та іншими бібліотеками України.
- 2.11 Налагодження прямих зв'язків з бібліотеками інших країн, залучення інформаційного потенціалу цих бібліотек до науково-інформаційної підтримки навчально-виховного процесу в університеті.

3. Зміст роботи

- 3.1 Бібліотека здійснює інформаційне та бібліотечно-бібліографічне обслуговування читачів.
- 3.2 Організовує диференційне обслуговування читачів в читальних залах, на абонементних пунктах видачі літератури, поєднуючи методи групового та індивідуального обслуговування.
- 3.3 Забезпечує користувачів університету основними бібліотечними послугами. Надає додаткові платні послуги згідно діючого законодавства.

- 3.4 Реалізує можливості взаємовикористання бібліотечних фондів за допомогою бібліотечного абонементу, внутрішнього та міжнародного книгообміну.
- 3.5 Вивчає інформаційні потреби науковців, спеціалістів та студентів університету з метою оптимального їх задоволення шляхом проведення соціологічних досліджень читацьких інтересів.
- 3.6 Разом з кафедрами аналізує забезпеченість студентів літературою і на основі відомостей про книгозабезпеченість формує замовлення на навчальну та наукову літературу.
- 3.7 Підвищує ефективність інформаційного забезпечення читачів та забезпечує доступ до інформаційних ресурсів як в Україні так і за її межами.
- 3.8 Створює і веде систему бібліотечних каталогів і бібліографічних картотек як на традиційних, так і на електронних носіях інформації з метою багатоаспектного бібліографічного розкриття бібліотечного фонду.
- 3.9 Формує бібліотечні фонди шляхом придбання наукової, навчальної та іншої літератури, періодичних видань згідно з навчальними планами, програмами та тематикою наукових досліджень на основі моніторингу і картотеки забезпеченості навчальною літературою.
- 3.10 Систематично аналізує використання бібліотечних фондів з метою оптимізації їх формування. Вносить до Міністерства освіти і науки України та видавництв пропозиції щодо видання навчальної та науково-методичної літератури.
- 3.11 Організовує проведення днів кафедр та днів інформацій.
- 3.12 Укладає і готує до видання бібліографічні покажчики, списки літератури, веб-сторінку на допомогу користувачам у їх науковій та навчально-виховній роботі, виконує усі види бібліографічних довідок, проводить бібліографічні огляди тощо.
- 3.13 Організовує для студентів згідно з навчальним розкладом заняття з основ бібліотекознавства та бібліографії, поширює бібліотечно-бібліографічні знання шляхом проведення індивідуальних бесід, консультацій, організації книжкових виставок та ін.
- 3.14 Здійснює в установленому порядку книгообмін з бібліотеками України та бібліотеками зарубіжних країн.
- 3.15 Забезпечує читачам доступ до інформаційних ресурсів своєї бібліотеки та інших бібліотек України, закордону..
- 3.16 Бере участь у створенні галузевих, регіональних та загальнодержавних баз даних.
- 3.17 Спільно з громадськими організаціями, кафедрами та викладачами університету проводить презентації, читацькі конференції, літературні та музичні вечори, диспути, інші масові заходи.
- 3.18 Організовує інформаційне та бібліотечне обслуговування сторонніх організацій та громадян на компенсаційні основі, визначеній договором відповідно з чинним законодавством.

- 3.19 .Бере участь у міжнародних бібліотечних програмах.
- 3.20 Проводить науково-дослідницьку роботу в галузі бібліотекознавства, бібліографії, історії книги та ін.
- 3.21 Вивчає і впроваджує в практику роботи передовий бібліотечний досвід, а також результати бібліотечних науково-дослідних робіт. Здійснює перехід на нові бібліотечні технології.
- 3.22 Проводить науково-методичну роботу (аналітичну, організаційну, консультативну) з удосконалення всіх напрямків діяльності бібліотеки.
- 3.23 Вивчає і впроваджує в практику роботи передовий бібліотечний досвід, забезпечує підвищення кваліфікації працівників бібліотеки, підвищення їх загальноосвітнього, культурного і професійного рівня та проведення атестації.
- 3.24 Організовує вивчення фахівцями бібліотеки комп'ютерної техніки .

4. Управління. Структура та штати.

Матеріально-технічне забезпечення.

- 4.1 Керівництво бібліотекою здійснює директор, який підпорядкований ректору і є членом Вченої ради університету. Директор бібліотеки обирається Вченою радою строком на 7 років.
- 4.2 Директор відповідає за роботу бібліотеки, видає розпорядження та накази, обов'язкові для всіх працівників бібліотеки.
- 4.3 Працівники бібліотеки призначаються та звільняються ректором за поданням директора бібліотеки.
- 4.4 Структура та штати бібліотеки затверджуються ректором університету.
Структура бібліотеки:
  1. Дирекція (директор, заступник директора, вчений секретар).
  2. Відділи:
    - *комплектування та наукового опрацювання літератури, організації каталогів;
    - * науково-бібліографічний ;
    - *інформаційних технологій та комп'ютерного забезпечення;
    - *обслуговування навчальною та науковою літературою з обмінно-резервним фондом який включає: читальний зал №1, читальний зал №2, читальні зали історичного, педагогічного, економічного, природничого, психології та корекційної педагогіки, комп'ютерний; абонементи - центральний, історичного, педагогічного, фізико-математичного факультетів, мистецької літератури та Шепетівського навчально-консультативного центру, читальний зал рідкісних видань;
    - *читальні зали періодики, іноземної літератури;
    - *лабораторія з бібліотекознавства та книгознавства.
- 4.5 Керівництво університету забезпечує бібліотеку необхідними службовими і виробничими приміщеннями, комп'ютерною технікою і технічними засобами, необхідним обладнанням і устаткуванням.

- 4.6 Завдання, зміст роботи, взаємозв'язки, права та відповідальність структурних підрозділів бібліотеки визначаються Положеннями про них і Правилами користування бібліотекою.
- 4.7 Правила користування бібліотекою розробляються на підставі Типового положення і затверджуються ректором університету.
- 4.8 Річні плани і звіти про роботу бібліотеки затверджуються ректором університету.
- 4.9 Бібліотечні працівники несуть відповідальність за збереження бібліотечного фонду та майна бібліотеки відповідно до діючого законодавства.
- 4.10 З метою розвитку демократичних основ та колегіальності у вирішенні основних питань, інформування співробітників про плани і діяльність бібліотек створюються – бібліотечна, методична ради, координаційна нарада та ін.
- 4.11 Дирекція залучає бібліотечних працівників, читачів до оцінки діяльності бібліотечних підрозділів, оцінки її діяльності відповідно до Положення про підведення підсумків роботи підрозділів бібліотеки за календарний рік.

5. Бібліотека має право

- 5.1. Представляти університет в різних установах і організаціях, брати участь у роботі наукових конференцій, нарад, семінарів з питань бібліотечної та інформаційно-бібліографічної діяльності.
- 5.2. Знайомитись з навчальними планами, програмами, тематикою науково-дослідної роботи вузу, одержувати від його структурних підрозділів матеріали та відомості, необхідні для вирішення поставлених перед бібліотекою завдань.
- 5.3. Брати участь у заходах, які організуються методичними центрами як в Україні, так і за рубежом у відповідності з планами, затвердженими Міністерством освіти і науки України.
- 5.4. Дирекція має право представляти до заохочення працівників бібліотеки, а також вносити пропозиції щодо притягнення їх до відповідальності за порушення трудової і виробничої дисципліни.
- 5.5. Вести у встановленому порядку листування з іншими бібліотеками, установами та організаціями.
- 5.6. Розробляти пропозиції щодо структури та штатного розпису бібліотеки, здійснювати у встановленому порядку підбір та розстановку кадрів.
- 5.7. Входити з пропозиціями щодо зміни посадових окладів відповідно до діючих схем та результатів атестації.

Схвалено
бібліотечною радою
/протокол №1 від 03.04.2007 р./

Затверджено
наказом по університету
від ____ № _____
ректор університету
О.М. Завальнюк

**Положення
про порядок проведення атестації
бібліотечних працівників
Кам'янець-Подільського державного університету**

Це Положення визначає порядок проведення атестації бібліотечних працівників університету.

Атестація бібліотечних працівників проводиться з метою підвищення ефективності їх діяльності.

Під час атестації працівника визначається його відповідність займаній посаді, рівень кваліфікації, оцінюється рівень його професійної підготовки, результативність і ефективність роботи з урахуванням вимог до відповідної категорії працівників, перевіряється виконання ним посадових обов'язків, зазначених у посадовій інструкції, виявляються перспективи використання здібних працівників, стимулювання діяльності з підвищення професійного рівня, професійної кваліфікацій тощо.

I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1.1. Атестація бібліотечних працівників — це визначення їх відповідності займаній посаді, рівню кваліфікації, залежно від якого та стажу бібліотечної роботи їм встановлюється кваліфікаційна категорія, відповідний посадовий оклад у межах Єдиної тарифної сітки згідно наказу Міністерства культури і туризму України «Про впорядкування умов оплати праці працівників культури на основі Єдиної тарифної сітки» від 14.03.2006 № 110 (z1285-05).

1.2. Атестація бібліотечних працівників проводиться відповідно до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» від 16.03.2001 р., №1561-III, Закону України «Про підприємства в Україні» від 27.03.01, №887-XII, Примірного Положення про бібліотеку вищого навчального закладу III-IV рівнів акредитації від 06.08.2005 р., №641, «Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 81. Культура та мистецтво. Розділ I. Бібліотеки, централізовані бібліотечні системи» (наказ Міністерства культури та мистецтва України від 14.04.2000 р., №168), «Загальних положень Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників», затверджений наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 16.02.1998 р., №24, з метою активізації їх творчої професійної діяльності,

стимулювання безперервної фахової освіти, якісної роботи, підвищення відповідальності за результати праці, за доручену справу.

1.3. Атестація базується на принципах демократизму, загальності, всебічності, систематичності, колегіальності, доступності та гласності, безперервної освіти і самовдосконалення, морального і матеріального заохочення. Умовою атестації бібліотечних працівників є наявність фахової освіти та освіти, відповідної профілю університету.

1.4. Атестація здійснюється на основі комплексної оцінки рівня кваліфікації, професійної майстерності, результатів бібліотечної діяльності за підсумками роботи згідно «Положення про підсумки роботи структурних підрозділів бібліотеки університету за рік».

II. БІБЛІОТЕЧНІ ПРАЦІВНИКИ, ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ АТЕСТАЦІЇ

2.1. Атестація на відповідність займаній посаді з установами однієї з кваліфікаційних категорій, зазначених у «Загальних положеннях Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників»(випуск 01ДКХП) проводиться за такими посадами:

- заступник директора бібліотеки;
- завідувачі відділами;
- завідувачі секторами;
- провідні бібліотекарі, бібліограф, методист;
- бібліотекарі та бібліографи 1,2 категорії та без категорії.

2.2. Атестацію директора бібліотеки, інженерів та техніків проводить атестаційна комісія університету.

2.3. Працюючі пенсіонери, у тому числі - на умовах строкового договору, атестуються на загальних підставах.

2.4. Атестації не підлягають:

- працівники, які перебувають на займаній посаді менше одного року;
- молоді фахівці впродовж терміну обов'язкової роботи за розподілом по закінченню навчальних закладів;
- фахівці, які працюють за сумісництвом;
- вагітні жінки;
- особи, що перебувають на довготривалому лікуванні.

Жінки, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною до досягнення нею віку трьох років, чи перебувають у відпустці по догляду за дитиною тривалістю, визначеною у медичному висновку, але не більше, як до досягнення нею шестирічного віку, підлягають атестації не раніше, ніж через рік після їх виходу на роботу.

2.5 Бібліотечні працівники, які мають необхідний стаж безпосередньої бібліотечної роботи й раніше проходили атестацію та прийняті на роботу в

поточному році, а також ті, хто навчається у вищому навчальному закладі, атестуються за їхнім бажанням.

2.6 Бібліотечним працівникам, які прибули із зарубіжних країн, за наявності відповідних державних міжнародних угод з Україною в порядку винятку з ініціативи адміністрації університету та на підставі рішення атестаційної комісії можуть бути підтверджені рішення атестаційних комісій за попереднім місцем роботи.

2.7. За бібліотечними працівниками, які знаходяться у відпустках по вагітності, родах і догляду за дитиною (ст. 179 КЗпП України (322-08) зберігається кваліфікаційна категорія, чинність якої продовжується після виходу на роботу до наступної атестації на загальних підставах. Час перебування в даних відпустках вилучається з міжатестаційного періоду.

2.8. Бібліотечним працівникам, які мають іншу вищу освіту відповідну профілю вищого навчального закладу й прийняті на роботу в бібліотеку університету та володіють достатнім практичним досвідом роботи, якісно і в повному обсязі виконують свої посадові обов'язки, за умови проходження курсів підвищення кваліфікації може присвоюватись кваліфікаційна категорія.

III. ВИДИ АТЕСТАЦІЇ ТА ЇЇ ПЕРІОДИЧНІСТЬ

3.1. Атестація бібліотечних працівників поділяється на чергову та позачергову.

3.2. Чергова атестація проводиться один раз у п'ять років згідно з графіком, затвердженим ректором університету.

Бібліотечним працівникам, які пройшли чергову атестацію, визначається відповідність (невідповідність за умови, якщо працюють нижче рівня кваліфікаційної категорії) посаді, яку займають, встановлюється або підтверджується (не підтверджується) одна з кваліфікаційних категорій.

Якщо бібліотечні працівники з поважних або незалежних від них причин не можуть пройти чергову атестацію, то за погодженням з атестаційною комісією термін дії попереднього рішення атестаційної комісії бібліотеки університету може бути подовженим на один рік.

Бібліотечним працівникам, які відмовилися від чергової атестації, встановлюється кваліфікаційна категорія на ступінь нижча від тієї, яку вони мали за наслідками попередньої атестації. Не допускається відмова від атестації бібліотечних працівників, щодо яких постало питання про їх невідповідність займаній посаді.

3.3. Позачергова атестація проводиться не раніше як через рік з дня видання ректором університету відповідного наказу за підсумками попередньої атестації для осіб, які:

- виявили бажання підвищити раніше встановлену їм кваліфікаційну категорію ;

- з ініціативи дирекції бібліотеки.

3.4. Атестація бібліотечних працівників передбачає попереднє (не рідше одного разу на п'ять років) підвищення кваліфікації на засадах вільного вибору змісту, програм, організацій та установ, ліцензованих в установленому порядку на право здійснення підвищення кваліфікації.

IV. КВАЛІФІКАЦІЙНІ КАТЕГОРІЇ

4.1. За наслідками атестації встановлюються такі кваліфікаційні категорії:

- бібліограф, бібліотекар, методист, редактор;
- бібліограф, бібліотекар, методист, редактор 2-ї категорії;
- бібліограф, бібліотекар, методист, редактор 1-ї категорії;
- провідні бібліограф, бібліотекар, методист, редактор.

V. ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО КВАЛІФІКАЦІЙНИХ КАТЕГОРІЙ

5.1. Кваліфікаційна категорія провідні: бібліограф, бібліотекар, методист, редактор встановлюється бібліотечним працівникам, які виявили високий рівень професіоналізму, ініціативи, творчості, досконало володіють ефективними формами і методами організації роботи з користувачами, забезпечують високу результативність, якість своєї праці.

Стаж бібліотечної роботи фахівців з вищою спеціальною освітою або іншою вищою освітою, відповідною профілю університету – не менше 3 років середньою спеціальною освітою – не менше 5 років. Для педагогічних працівників з вченим званням та науковими ступенями враховується стаж безперервної педагогічної роботи у вищому навчальному закладі та стаж бібліотечної роботи не менше 3 роки .

5.2 Кваліфікаційна категорія бібліотекар, бібліограф, методист, редактор 1-ї категорії встановлюється бібліотечним працівникам, які виявили ґрунтовний рівень професіоналізму, добре володіють ефективними формами і методами бібліотечної діяльності, досягли значних результатів у вирішенні бібліотечно-бібліографічних завдань.

Стаж за професією бібліотекаря II категорії для фахівців з вищою бібліотечною освітою та іншою вищою освітою, відповідною профілю університету - не менше 3 років, для фахівців з середньою спеціальною освітою - не менше 5 років.

5.3 Кваліфікаційна категорія бібліотекар, бібліограф, методист, редактора 2-ї категорії встановлюється бібліотечним працівникам, які виявили достатній рівень професіоналізму, використовують сучасні форми і методи, досягли вагомих результатів у бібліотечно-бібліографічній роботі.

Стаж бібліотечної роботи 3 роки.

5.4. Кваліфікаційна категорія бібліограф, бібліотекар, методист, редактор встановлюється бібліотечним працівникам, які професійно компетентні, забезпечують нормативні рівні і стандарти бібліотечної та бібліографічної роботи. Без вимог до стажу роботи.

VI. АТЕСТАЦІЙНА КОМІСІЯ

6.1. Атестація бібліотечних працівників проводиться атестаційною комісією, що створюється з провідних фахівців університету.

Кількість і персональний склад атестаційної комісії при бібліотеці університету затверджується наказом ректора університету.

6.2. Для організації проведення атестації наказом ректора під його головуванням або головуванням одного з проректорів створюється атестаційна комісія, до складу якої входять директор бібліотеки, заступник директора бібліотеки, керівники відповідних структурних підрозділів бібліотеки, або їх заступники, відповідні фахівці, голова профкому працівників університету, профгрупи бібліотеки, представники ректорату університету, представника відділу кадрів, юрист.

6.3. Члени атестаційної комісії проходять атестацію на загальних підставах.

VII. ПОВНОВАЖЕННЯ АТЕСТАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ

7.1. Атестаційна комісія узагальнює результати вивчення професійної діяльності, підвищення фахової компетентності та загальної культури бібліотечного працівника, який атестується, забезпечує об'єктивність експертних оцінок, дотримання основних принципів атестації бібліотечних працівників.

7.2. Атестаційна комісія:

- атестує, приймає рішення про відповідність (відповідність за умови, невідповідність) бібліотечного працівника займаній посаді і порушує клопотання перед ректором університету про встановлення, підтвердження бібліотечним працівникам кваліфікаційних категорій: провідні бібліограф, бібліотекар, методист, редактор; бібліограф, бібліотекар, методист, редактор 1-ї категорії; бібліограф, бібліотекар, методист, редактор 2-ї категорії; бібліограф, бібліотекар, методист, редактор.

7.3. Атестаційна комісія при бібліотеці університету:

- приймає рішення і порушує клопотання перед ректором університету про моральне заохочення атестованих бібліотечних працівників.
- для компетентного здійснення своїх повноважень атестаційна комісія може створювати експертну групу з числа фахівців бібліотечної справи.

VIII. ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ АТЕСТАЦІЇ

8.1. На кожного працівника, який підлягає атестації, складається характеристика, яка підписується його безпосереднім керівником, заповнюються атестаційні листи. Характеристика має містити розгорнуту оцінку професійних знань, навичок, досвіду, вмінь, компетентності, соціально-психологічних якостей, виконання посадових обов'язків та рекомендацій попередньої атестації, інформує про результати діяльності за період після останньої атестації, виконання рекомендацій щодо підвищення ефективності роботи.

8.2. На кожного працівника, що атестується, складається атестаційний лист, який містить об'єктивні дані про працівника – прізвище, ім'я, по батькові, рік народження, освіта, стаж бібліотечної роботи, посада на момент атестації, дата призначення на цю посаду, виконання рекомендацій останньої атестації, оцінка професійної кваліфікації і ділових якостей працівника за результатами голосування, рекомендації атестаційної комісії (з указанням мотивів рекомендації).

Атестаційні листки складаються відділом кадрів. Крім характеристики та атестаційного листа до атестаційної комісії подається посадова інструкція працівника, затверджена ректором університету, його звіт про роботу за період після останньої атестації. Атестаційна комісія заслуховує звіт працівника про його роботу, розглядає подані матеріали, обговорює професійні якості і результати діяльності працівника, що атестується, надає йому можливість дати вичерпні відповіді на запитання та зауваження.

8.3. До 10 лютого поточного року директор бібліотеки знайомить бібліотечний колектив з наказом про створення атестаційної комісії та атестацію бібліотечних працівників у поточному році.

8.4. До 10 березня атестаційна комісія приймає:

а/ заяви від бібліотечних працівників щодо проходження чергової або позачергової атестації;

б/ заяви про відмову від чергової атестації.

У заяві, крім основних даних, зазначаються результати попередньої атестації та кваліфікаційна категорія.

8.5. До 20 березня поточного року атестаційна комісія розглядає подані заяви, уточнює графік чергової атестації і доводить його під розписку до відома осіб, які атестуються. Бібліотечним працівникам, які підлягають черговій атестації, але не претендують на підвищення кваліфікаційної категорії, визначеної за результатами попередньої атестації, і не мають претензій до своєї роботи з боку дирекції бібліотеки, атестаційна комісія може підтвердити встановлену їм кваліфікаційну категорію протокольну.

8.6. До 20 вересня поточного року атестаційна комісія університету завершує вивчення роботи бібліотечних працівників і оформляє атестаційні

листи. Результати підвищення кваліфікації бібліотечних працівників враховуються на підставі поданого посвідчення.

8.7. Директор бібліотеки повинен не пізніше як за 10 днів до засідання атестаційної комісії ознайомити бібліотечних працівників з їх характеристиками (під розписку).

8.8. В установленій наказом ректора по університету день чергової атестації атестаційна комісія розглядає атестаційні листи, заслуховує працівників, які атестуються. На підставі всебічного розгляду наслідків їх бібліотечної роботи, рівня фахової підготовки і професійної компетентності, приймає одне з рішень: “відповідає посаді, яку займає”, “відповідає посаді, яку займає, за умови виконання певних рекомендацій”, “не відповідає посаді, яку займає”, встановлює (підтверджує, не підтверджує) відповідну кваліфікаційну категорію.

8.9. З усіх питань, пов'язаних з атестацією, атестаційна комісія приймає рішення таємним голосуванням, порядок якого визначається самою комісією. Воно вважається дійсним, якщо в засіданні комісії брало участь не менше 2/3 її членів. Результати голосування визначаються простою більшістю голосів присутніх членів атестаційної комісії. У разі однакової кількості голосів “за” і “проти” рішення приймається на користь працівника, який атестується. Якщо при голосуванні не підтверджена кваліфікаційна категорія, на яку претендував бібліотечний працівник, йому встановлюється кваліфікаційна категорія, яка відповідає рівню його професійної діяльності, визначеному атестаційною комісією.

8.10. У випадку неявки бібліотечного працівника, який атестується, на засідання атестаційної комісії без поважних причин після з'ясування причин неявки комісія може провести атестацію за його відсутності.

8.11. Результати атестації (рішення, рекомендації) повідомляються атестованому працівникові на даному засіданні, оформляються протоколом за підписом голови та секретаря атестаційної комісії, заносяться до атестаційного листа. Атестаційний лист, заява або подання адміністрації про позачергову атестацію, копія кваліфікаційного посвідчення про підвищення кваліфікації зберігаються в особовій справі бібліотечного працівника.

Другий примірник атестаційного листа не пізніше тижневого терміну вручається (під розписку) атестованому працівникові.

ІХ. РЕАЛІЗАЦІЯ РІШЕНЬ АТЕСТАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ

9.1. За результатами атестації ректор університету видає наказ, який у тижневий термін доводиться до відома атестованого та подається в бухгалтерію для нарахування бібліотечному працівнику заробітної плати згідно із встановленою категорією з дня прийняття рішення атестаційної комісії. При зміні місця роботи бібліотечного працівника атестаційний лист є підставою для тарифікації його за новим місцем роботи.

9.2. У разі незгоди з рішенням атестаційної комісії атестований має право у двотижневий строк з дня вручення йому атестаційного листа

звернутися із скаргою до апеляційної комісії університету. Подана скарга розглядається в двотижневий строк від дня її надходження. Рішення апеляційної комісії є остаточним.

Рішення апеляційної комісії є підставою для скасування попереднього і видачі нового наказу про встановлення (підтвердження, не підтвердження) працівникові відповідної кваліфікаційної категорії, дії якої оскаржувались.

9.3. Питання, пов'язані зі звільненням або переведенням на іншу роботу бібліотечного працівника за результатами атестації, вирішуються ректором університету у відповідності з законодавством України про працю в двомісячний строк з дня прийняття рішення атестаційної комісії. У разі оскарження рішення атестаційної комісії розірвання трудового договору може бути здійснене лише після його розгляду апеляційною комісією університету, рішення якої є остаточним. Термін розгляду скарги не враховується у визначений двомісячний термін реалізації рішення. Після закінчення зазначеного терміну звільнення бібліотечного працівника за результатами атестації не допускається.

9.4. У випадку звільнення бібліотечного працівника за результатами атестації у його трудову книжку вноситься запис з посиланням на пункт 2 статті 40 Кодексу Законів про працю України. Трудові спори з питань звільнення з роботи бібліотечних працівників за підсумками атестації розглядаються відповідно до чинного законодавства.

ПОЛОЖЕННЯ ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ ТА ПРОВЕДЕННЯ ЩОРІЧНОЇ АКЦІЇ «ПОДАРУЙ БІБЛІОТЕЦІ КНИГУ!»

Акція «Подаруй бібліотеці книгу!» спрямована на посилення ролі книги у навчально-виховному процесі навчального закладу, поповнення фонду університетської бібліотеки. Її організаторами виступають – адміністрація бібліотеки, голова профкому Третяк Л.В., голова профкому студентів Моштак М.В.. В акції беруть участь викладачі, працівники університету та студенти.

Мета і завдання акції

Акція проводиться з метою широкого залучення викладачів професорсько-викладацького складу, працівників університету, студентського колективу навчального закладу, органів студентського самоврядування до роботи з поповнення книжкових фондів, покращення комплектування довідковою, методичною, художньою літературою, навчально-методичними посібниками. Під час проведення акції необхідно залучати студентський колектив, органи студентського самоврядування, працівників університету до активної участі в роботі. Протягом навчального року проводити тематичні бесіди, творчі зустрічі з письменниками.

Хід акції рекомендується висвітлювати в засобах масової інформації.

Організація та проведення акції

В акції беруть участь члени колективу університету та бажаючі.

Для організації та проведення акції, створюється комісія.

Склад комісії та терміни її роботи затверджуються відповідними наказами.

Комісія розробляє план діяльності та забезпечує його реалізацію.

Визначення переможців

1. Переможцями акції будуть підрозділи бібліотеки, студенти, викладачі, працівники університету та інші добровольці.

2. Акція щорічна, термін підведення підсумків – січень наступного року.
3. При підведенні підсумків враховується кількість подарованих книг, їх актуальність для забезпечення навчально – виховного процесу, наукових досліджень.
4. Переможці акції відзначаються грамотами, подяками різних ступенів.
5. Для найактивніших учасників з числа студентів - заохочення від профкому студентів.

ПОЛОЖЕННЯ ПРО ПРЕМІЮ ІМЕНІ Й. І. ТОКАРА В ГАЛУЗІ БІБЛІОТЕЧНОЇ РОБОТИ

Це Положення встановлює та регулює порядок визначення претендентів, критерії оцінки, стимули премії імені Й.І.Токара, завідуючого університетською бібліотекою упродовж 1948-1993 років.

Йосип Іванович Токар - подолянин, 18 березня 1924 р. народився в селі Соснівка Ярмолинецького району. Воював на фронтах Великої Вітчизняної війни. Уфундував, розбудовував бібліотеку з перших повоєнних років, формував колектив. За 45 років праці на посаді виявив глибоку відданість справі, неабияку енергію та послідовність у розширенні бази та фондів бібліотеки, створенні умов для забезпечення викладачів і студентів навчальною та науковою літературою.

Застосування премії та відзначення нею подвижників бібліотечної справи має на меті підвищення іміджу бібліотечної професії, ефективності роботи, а також - пошанування пам'яті визначного бібліографа-бібліотекознавця, організатора бібліотечної роботи у вузі.

1. Завдання премії

- 1.Підвищення ролі бібліотеки в інформаційному забезпеченні навчально- виховного, науково-дослідницького процесу.
- 2.Впровадження новітніх технологій в бібліотечній праці.

2.Організаційна структура премії

- 1.Методична рада бібліотеки обирає комісію з премії, яка затверджується наказом по бібліотеці.
2. Очолює комісію директор бібліотеки .
- 3.Комісія обговорює і висуває до 15 вересня кандидатуру на розгляд ректора
- 4.Звання лауреата премії імені Й.І. Токара присвоюється наказом по університету.

3.Критерії відбору переможця

1. Відповідна освіта та стаж роботи в даній бібліотеці.
2. Високі показники виконання планових завдань та нормативів.
3. Просвітницька діяльність.
4. Рівень культури обслуговування користувачів, взаємовідносин у колективі.
5. Професіоналізм, постійне підвищення кваліфікаційного рівня.
6. Володіння сучасними технологіями.

4.Порядок відзначення переможців

Ця премія присвоюється один раз на рік одному – двом бібліотечним працівникам за вагомі досягнення у бібліотечно-бібліографічній справі.

Особи, яким була присуджена премія, повторно на її здобуття не висуваються.

Премія вручається щороку під час відзначення Всеукраїнського дня бібліотек.

Особам, удостоєним премії, вручається посвідчення лауреата з фоторграфією Й.І. Токара та грошова винагорода в сумі _____грн.

Повідомлення про лауреата премії поміщається в університетській газеті.

Погоджено
Голова бібліотечної ради
В.М. Федорчук

Затверджую Ректор
Кам'янець-Подільського
державного університету
професор О.М. Завальнюк

ПОЛОЖЕННЯ ПРО ПІДВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ РОБОТИ БІБЛІОТЕКИ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ЗА ЗВІТНИЙ РІК

I. Загальні положення

Бібліотека є навчальним, науковим, інформаційним та культурно-просвітницьким структурним підрозділом університету, який в своїй діяльності керується Конституцією України, Законом України "Про освіту", Законом України "Про вищу освіту", "Про бібліотеку, бібліотечну справу", Типовим Положенням про бібліотеку вищого закладу освіти Міністерства освіти і науки України, Статутом університету, іншими нормативними актами. В основу роботи по підведенню підсумків за звітний період і оцінки вкладу підрозділів, окремих працівників покласти принципи об'єктивності, гласності, порівняння результатів, вивчення і впровадження передового досвіду, використання матеріальних і моральних стимулів винагород.

II. Мета і завдання.

Мета - забезпечення об'єктивної оцінки роботи підрозділу за календарний рік, його вкладу в розвиток бібліотечного сервісу та його постійне вдосконалення, виявлення передового досвіду, внутрішніх резервів.
Завдання:

- посилити активність працівників бібліотеки, їх творче ставлення до виконання функціональних обов'язків, інноваційну діяльність колективів підрозділів, пошук і застосування передових форм і методів праці
- на основі задіяних критеріїв та методики забезпечити об'єктивну оцінку вкладу колективів відділів, абонементів, читальних залів у виконання бібліотекою визначених планів і завдань
- добитися помітного зростання кількості читачів, відвідувань, книговидачі, підвищення рівня інформаційного забезпечення навчально-виховного процесу, наукових досліджень в університеті.

III. Критерії оцінки

Для оцінювання результатів роботи застосовувати систему балів і на їх основі визначати місце за такими критеріями:

1. Читачів за єдиним формуляром. 12 балів.

Кількість студентів стаціонарного та заочного відділень, магістрантів, аспірантів, співробітників на факультеті та процент їх охоплення .

2. Відвідувань. 12 балів.

Середня кількість відвідувань на одного читача за рік визначається шляхом ділення загальної кількості відвідувань за рік у підрозділі на кількість читачів за єдиним формуляром.

3. Читаність. 12 балів.

Середнє число книг, виданих одному читачу за рік, вираховується шляхом ділення кількості виданих за рік книг на читачів.

4. Робота з фондом. 12 балів

Оцінюється за складовими:

- облік документів в "Інвентарних книгах"
- ведення АК, СК
- розтановка документів у фонді за галузями знань та естетичний вигляд
- виставка "Нові надходження"
- наявність паспортів стелажів та каталогів
- розкриття фонду через систему картотек
- обробка нових надходжень.

5. Заборгованість. Знімається від 1 до 8 балів за наявності заборгованості.

Визначається по проценту боржників та неповернутих вчасно документів по відношенню до кількості читачів, фонду.

6. Просвітницька робота. 10 балів.

Оцінюються в першу чергу такі складові:

- масові заходи (презентація книг, зустрічі з письменниками, цікавими людьми, читацькі конференції, літературно-музичні вечори, усні журнали, літературно-музичні вітальні чи інші організаційні форми просвітницької роботи, Дні кафедр, Дні інформації та інші)
- книжкові виставки
- проведення бібліографічних занять зі студентами першого курсу
- бібліографічні довідки.

7. Культура обслуговування читачів та взаємовідносин. 8 балів.

8. Естетика приміщення підрозділу. 8 балів.

Для оцінки науково-бібліографічного відділу, відділу комплектування та каталогізації додатково враховувати такі показники:

Науково-бібліографічний відділ. 12 балів

шифрування наукових статей по УДК оцінювати 10 балів.

довідково-інформаційна робота за системою ВРІ ТА ДОК. 12 балів

видання бібліографічних показників. 10 балів.

Відділ комплектування та каталогізації
моніторинг аналізу книгозабезпеченості. 12 балів
(картотека книгозабезпеченості, підготовка аналітичних матеріалів,
робота по доукомплектуванню підручниками та навчальними
посібниками)
передплата та робота з періодичними виданнями. 10 б.

IV. Моральні і
матеріальні стимули.

1. За I місце серед підрозділів - Диплом I ступеня і грошова премія колективу в розмірі ----- грн.
За II місце - Диплом II ступеня і грошова премія-----грн.
За III місце - Диплом III ступеня і грошова премія-----грн.
2. За поданням дирекції по підсумках року наказом по університету встановлювати доплати за високоефективну, інтенсивну і результативну працю окремим працівникам в розмірі від 25 до 50 відсотків строком на 1 рік.
3. Порушувати клопотання про відзначення кращих працівників Почесними грамотами університету, знаком "Відмінник освіти", Почесними грамотами Міністерства освіти та науки України.

V. Організація порядку підведення підсумків

1. Підсумки роботи структурних підрозділів бібліотеки підводяться за півріччя та календарний рік.
2. Підсумкам роботи за півріччя надавати гласності шляхом розгляду на липневій координаційній нараді з метою пошуку вузьких місць та шляхів виконання намічених на рік планів.
3. Оцінку роботи підрозділів за рік здійснює створена наказом по бібліотеці комісія, готує висновки і таблиці на затвердження ректора.

ХРОНІКА

ПІДВЕДЕНО ПІДСУМКИ ЗА 2007 РІК

5 лютого проведено чергову координаційну нараду, основним питанням якої було підведення підсумків роботи колективів підрозділів бібліотеки. Участь у нараді взяли проректор із науково-педагогічної роботи, голова бібліотечної ради ФЕДОРЧУК В.М., начальник науково-дослідного сектору університету КОНЕТ І.М., декан педагогічного факультету КАНЬОСА П.С.

Доповідачем із згаданого питання відмічені найяскравіші події з життя бібліотеки у звітному році та доведено до відома висновки комісії по підведенню підсумків роботи колективів підрозділів бібліотеки. Відповідно до результатів оцінювання місця розподілено так:

- перше - абонемент та читальний зал педагогічного факультету (СОЛОГУБ Т.В.);
- друге - абонемент центрального корпусу (РЕЗНІЧУК Л.В.), абонемент фізико-математичного факультету (ОГОРОДНІКОВА Л.В.);
- третє - читальний зал №1 (ГРІНШИНА І.І.), абонемент мистецької літератури (СКОРОПАД Н.Я.);
- четверте - читальний зал природничого факультету (ДРАБАНИЧ А.Б.);
- п'яте - читальний зал економічного факультету (КОЗАК Н.О.);
- шосте - відділ рідкісних видань (КРЮЧКОВА Н.Д.) та читальний зал історичного факультету (НИЖНИК Л.С.);
- сьоме - читальний зал №2 (ПШЕТАКОВСЬКА О.І.);
- восьме - абонемент НКЦ м. Шепетівка (КІПЕНЬ В.Б.);
- дев'яте - абонемент історичного факультету (ТКАЧ Т.В.).

Серед загальнобібліотечних підрозділів успішнішим у роботі визнано колектив науково-бібліографічного відділу (ОПРЯ Т.В.). Переможці відзначені дипломами І-ІІІ ступенів та преміями, почесними грамотами. Винесено подяки колективу відділу інформаційних технологій та

комп'ютерного забезпечення (КАНТЛІНС.О., ДМИТРУК Д.В.), завідуючій читальним залом природничого факультету ДРАБАНИЧ А.Б., бібліотекаря ІІ-ї категорії ЛУК'ЯНЧУК І.М., завідуючій читальним залом НИЖНИК Л.С.

Наказ ректора про підсумки роботи підрозділів бібліотеки в 2007 році зачитав проректор із науково-педагогічної роботи, голова бібліотечної ради ФЕДОРЧУК В.М., нагороди вручив директор бібліотеки ПРОКОПЧУК В.С.

Л.В. Резнічук

У СВІТ КНИГИ – ЧЕРЕЗ КОМП'ЮТЕР

Стало традицією напередодні Всеукраїнського дня бібліотек відкривати в бібліотеці Кам'янець-Подільського державного університету нові структурні підрозділи. 28 вересня 2007 року було урочисто відкрито комп'ютерний читальний зал.

Серед гостей, які прийшли на відкриття залу, були ректор університету О.М.Завальнюк, проректор з навчально-методичної роботи В.М.Федорчук, проректор з наукової роботи О.В.Кеба, декани факультетів: Ю.О.Маркітантов, А.А.Марчишина, В.С.Щирба, а також І.П.Портяний – начальник інформаційно-комп'ютерного відділу, А.С.Попович – начальник навчально-методичного відділу, Є.І.Сохацька – керівник Центру огієнкознавства, викладачі університету та бібліотекарі.

Комп'ютерний читальний зал отримав подарунки від ректорату університету, проректорів з навчально-методичної та наукової роботи і начальника інформаційно-комп'ютерного відділу.

Читальний зал має на меті швидко та ефективно забезпечувати інформаційні потреби студентів у навчально-виховному процесі. Вже сьогодні студенти користуються фондами електронних матеріалів, мають доступ до електронного каталогу документів, користуються Інтернетом, виходять на Web-сайти вітчизняних та зарубіжних бібліотек, записують на електронні носії інформацію та роздруковують матеріали.

Напевно це символічно, що комп'ютерний читальний зал розміщений в академічному читальному залі, де поряд з книгами є комп'ютери. Сьогодні прихильники інформаційних технологій можуть сказати, що комп'ютер замінить книгу. Але це не так. Комп'ютер і книга – це два основних джерела інформації в сучасному світі, які мирно співіснують і доповнюють один одного.

М.І.Шахова

ЛАУРЕАТИ ПРЕМІЇ ІМЕНІ Й.І. ТОКАРЯ В ГАЛУЗІ БІБЛІОТЕЧНОЇ РОБОТИ

„Землю красить сонце, а людину - праця”

М. Стельмах

З жовтня 1948 року до кінця життя, 22 лютого 1993 року, беззмінним завідувачим бібліотекою Кам'янець-Подільського педагогічного інституту ім. В.П. Затонського був Токар Йосип Іванович – неординарна людина, талановитий, ерудований і невтомний працівник. Він розбудовував бібліотеку з перших повоєнних років, формував колектив.

Слушною визнав нинішній колектив бібліотеки пропозицію директора Прокопчука В.С. щодо запровадження премії імені Й.І. Токаря. У 2005 року затверджено Положення про премію імені Й.І. Токаря в галузі бібліотечної роботи.

Заснування премії та відзначення нею подвижників бібліотечної справи має на меті підвищення іміджу бібліотечної професії, ефективності роботи, а також - пошанування пам'яті визначного бібліографа-бібліотекознавця, організатора бібліотечної роботи у ВНЗ.

Критерії відбору переможців досить високі:

- відповідна освіта та стаж роботи в даній бібліотеці;
- високі показники виконання планових завдань та нормативів;

- просвітницька діяльність;
- рівень культури обслуговування користувачів, взаємовідносин у колективі;
- професіоналізм, постійне підвищення кваліфікаційного рівня;
- володіння сучасними технологіями.

Премія присвоюється один раз на рік одному – двом бібліотечним працівникам за вагомі досягнення у бібліотечно-бібліографічній справі. Працівники, яким була присвоєна премія, повторно на її здобуття не висуваються. Премія вручається щорічно під час відзначення Всеукраїнського дня бібліотек.

Першим лауреатом премії 2006 р. визнано Смолінську Людмилу Петрівну, провідного бібліотекаря. Їй вручено посвідчення за номером один згідно наказу ректора Кам'янець-Подільського державного університету від 3 лютого 2006 року №30.

Смолінська Людмила Петрівна прийшла в бібліотеку педагогічного інституту 1963 року після закінчення спеціального навчального закладу. Майже 20 років очолювала найбільший підрозділ бібліотеки – відділ обслуговування. Вимагаючи від підлеглих дотримання виробничої дисципліни, сама показувала приклад відповідального ставлення до службових обов'язків, підвищення фахового рівня, допомагала, особливо молодим фахівцям, переборювати труднощі, опанувати справою. Людмила Петрівна постійно дбає про культуру обслуговування, вчить колег тактовності та толерантності. Вона безмежно поважає і береже світлу пам'ять про свого вчителя, наставника Токаря Й.І.

На подання комісії з премії імені Й.І. Токаря в галузі бібліотечної справи відповідно до Положення про премію імені Й.І. Токаря та наказу ректора Кам'янець-Подільського державного університету від 30.08.2007 р. звання лауреата премії імені Й.І. Токаря присвоєно провідному бібліографу Пархоменко Валентині Михайлівній. Диплом лауреата премії імені Й.І.

Токаря 2007 року №2 вручено 20 вересня 2007 під час роботи Міжнародної науково-практичної конференції з питань бібліотекознавства.

Валентина Михайлівна була прийнята до бібліотеки Кам'янець-Подільського державного педінституту 1 вересня 1964 року, через рік переведена на посаду бібліографа. З перших днів своєї трудової діяльності зарекомендувала себе сумлінним, енергійним працівником, глибоко відданим улюбленій праці. З великою вдячністю згадує Валентина Михайлівна своїх перших наставників Й.І. Токаря, тодішнього зав. бібліотекою, Олену Іванівну Зуськову, завідувачку відділом бібліографії та інших колег, які щедро ділилися багатим досвідом та знаннями. Досвід, помножений на міцну теоретичну основу, сприяв становленню її як ерудованого, знаючого, мудрого спеціаліста. Багаторічна і сумлінна праця В.М. Пархоменко неодноразово відмічалася подяками і грамотами. Проте найвищою нагородою вважає для себе Валентина Михайлівна щирі слова вдячності читачів серед яких відомі вчені, педагоги, письменники, викладачі нашого навчального закладу, які з її допомогою готували й оформляли свої наукові праці.

У книгу сьогодення лауреати премії ім. Й.І. Токаря Л.П. Смолінська та В.М. Пархоменко вписують нові добрі справи, є взірцем для колективу наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету.

В.М. Бунда

КРИТИКА, БІБЛІОГРАФІЯ

Мизак Н.С., Горбатюк В.І. За тебе, свята Україно: Кам'янець-Подільська область у визвольній боротьбі ОУН, УПА. – Чернівці: Букрек, 2006. – 352 с.: іл.

2006 року з'явилося три видання, які до певної міри привідкрили завісу над малодослідженою темою діяльності ОУН – УПА на Хмельниччині. Це – книга Б. Володимиріва (В.В. Борисова) з Летичева „Легенда для нових борців”, розкішно ілюстрована книга - альбом „Нескорені” (Національно-визвольна боротьба ОУН-УПА на чолі з Романом Шухевичем) П.Я. Слободянюка, директора Державного архіву Хмельницької області, кандидата історичних наук, відомого дослідника-краєзнавця, і ґрунтовне дослідження визвольної боротьби ОУН УПА в Кам'янець-Подільській області Нестора Мизака, Василя Горбатюка під назвою „За тебе, свята Україно”. Різні за об'ємом, поліграфічним оформленням, глибиною аналізу вони заповнюють білу пляму на історичній карті регіону – показують передумови виникнення оунівського руху в нашій області, у Летичівському районі, зокрема, наповнюють історичну оповідь персоналіями, розмаїттям подій, фактів, розкривають наслідки і значення цієї боротьби.

Особливе місце займає монографія Нестора Степановича Мизака, кандидата історичних наук, доцента, та Василя Івановича Горбатюка, члена Національної Спілки письменників України, директора Хмельницького обласного літературного музею, „За тебе, свята Україно: Кам'янець-Подільська область у визвольній боротьбі ОУН, УПА”. Вона є частиною серійного видання з однойменною назвою, п'ятою за ліком. Чотири попередні розкривають суть цієї боротьби в Південному Надзбруччі, у Чортківському надрайоні, у Заліщицькому та Буцацькому повітах і разом з останньою створюють панораму багатолітньої боротьби ОУН-УПА на Поділлі за незалежність України.

Варто підкреслити важливе пізнавальне значення цієї праці. У семи розділах, передмові й епілозі вона поетапно відповідає на ряд важливих питань: Чи був ґрунт для виникнення оунівського руху в нашому порубіжному між Заходом і Сходом України регіоні? Чи була ця боротьба масовою, системною, керованою, а чи зводилася до окремих, як раніш твердилися, „бандитських” акцій? Чи мали місце конкретні факти, події? Чи брали участь у боротьбі ОУН, УПА представники Поділля?

Перші два розділи „За Соборну Україну (1917-1921рр.)”, „Геноцид (1921-1941рр.)” розкривають передумови національно-визвольної боротьби в краї. Утворення Української Народної Республіки, участь подолян в армії УНР у національно-визвольних змаганнях 1917-1920рр., патріотична робота „Просвіти”, колективу Кам’янець-Подільського державного українського університету(1918-1921), два зимових походи армії УНР на Поділля й Волинь, повстання на Поділлі під проводом Я. Гальчевського-Орла, насильницька колективізація, голодомор, тривала людожерня, вчинена сталінськими репресантами, - все це навіть в умовах страшного тоталітаризму сформувало соціальну опору визвольного руху на Поділлі.

У наступному третьому розділі „Боротьба з III Рейхом (1941-1944 рр.)” показана спроба ОУН використати військові дії між Німеччиною й СРСР й 30 червня 1941 року у Львові проголосити відновлення незалежної Української держави, з допомогою похідних груп донести до народу ідею незалежності, створити місцеву українську адміністрацію. Зокрема, похідна група „Південь” (а це – 2-3 тисячі одержимих ідеєю незалежності українських патріотів, кожен з яких знав місце своєї майбутньої праці – область, район, місто чи й містечко) провела таку роботу по маршруту Тернопіль-Проскурів-Летичів-Вінниця-Умань, сформувала розгалужену мережу підпільних груп, явок, конспіративних квартир. У Кам’янці-Подільському члени похідної групи ОУН Микола Козак, Денис Притуляк, Володимир Зброжик, Олег Лисяк, Микола Фриз, Теодозій Охрімович створили обласну екзукативу ОУН, яку очолив М. Козак (псевдо „Смок”).

Дунаївці, скажімо, у структурі оунівського підпілля виконувало роль надрайону в складі Дунаєвецького, Миньковецького, Новоушицького, Солобковецького і Віньковецького районів. Зі сторінок книги постають документально підтверджені події, образи раніш невідомих нам борців. Своєрідною „столицею” – центром цієї боротьби на Дунаєвеччині стало село Зеленче. Виходець із Зеленча вчитель Щербатий Петро Матвійович став першим надрайонним керівником ОУН-УПА. 1945 року, після загибелі Щербатого П.М. в бою з енкаведистами біля с. Іванків Скала-Подільського району, координатором руху – надрайонним керівником був призначений Іван Созонович Глевич, колишній секретар комсомольської організації, житель с. Нестерівці. Тільки в Зеленчі до цієї боротьби в різній мірі були причетні більше 30 осіб, згодом виявлені органами безпеки й засуджені від 10 до 25 років таборів. Цей рух охопив Нестерівці, Балин, Ганьків, Смотрич, Степок, Гірчичну, Голозубинці, Меланію, Маків, Залісці, Малу Кужелівку та інші села. У 40-і роки тут рейдували загони УПА із західних областей. Весною 1944 року в нестеровецькому лісі отаборився кількасотенний загін УПА, а штаб розмістився в будинку лісника Михайла Бомби, дочки якого Галина й Валентина стали активними членами підпілля. Пригадую моє знайомство з музеєм СБУ в м. Хмельницькому. На одному із стендів побачив, що в районі Дунаївців діяла група „Алکید”. І – все ... Книга Н. Мизака й В. Горбатюка відкриває і цю сторінку історії району: групу підпільників (Петро Гречух, Іван Гаргат, „Назар”, „Гриць”, „Олесь”, „Сулима” та ін.), що 1949-1951 рр. діяла на Дунаєвеччині, очолював Хома Мартюк (псевдо „Алکید”), виходець з м. Скала-Подільська, поет, надрайонний провідник. 30 вересня 1951 року він був схоплений на конспіративній квартирі в с. Балин, у схроні виявлено 5 одиниць стрілецької зброї, боєприпаси, підпільна література. За рішенням суду він був розстріляний в м. Проскурові.

У наступних розділах „Опір сталінізму” (1944-1946 рр.)”, „В бій за волю йшли юнаки”, „На хресних шляхах Поділля (1947-1950 рр.)”, „Останній

акт визвольної епопеї ОУН” одна за одною постають події заключного етапу, героїчної і в той же час – трагічної боротьби ОУН-УПА. У рядах повстанської армії протягом 1939-1955 років воювало півмільйона воїнів – українців, представників інших національностей СРСР. Бойовими діями була охоплена значна частина області – від Славути на півночі – до Кам’янця-Подільського на півдні. У боротьбу втягнуті різні верстви – вчительство – національно-свідома частина населення, учні (у с. Женишківці Віньковецького району шкільну підпільну групу патріотів-українців очолював Віталій Мельник, син директора Гоголівської початкової школи), студенти, колгоспники, робітники.

У липні 1944 року була створена Українська Головна Визвольна Рада (президент Кирило Осьмак, голова виконавчого органу – Головного секретаріату Роман Шухевич), покликана об’єднати й координувати боротьбу за створення Української Самостійної Соборної Держави, створити її перший уряд. Однак завершилася ця боротьба поразкою національно-визвольних сил. Тільки в західних областях України 1944-1953 рр. було репресовано 500 тис. осіб, заарештовано, вбито більше 150 тис., за межі України вислано 66 тис. сімей – 203662 особи... Про все це послідовно й детально, на прикладі Кам’янець-Подільської області розповідається в книзі „За тебе, свята Україно”.

Слід підкреслити ще одне достоїнство книги – вона дає не тільки панорамне бачення тогочасної братовбивчої боротьби, а є цінною, джерельною базою, відправною точкою розгортання наступних, поглиблених досліджень. Адаже в книзі вміщений ряд раніш невідомих документів, фотографій, списків. Дослідження опирається на 226 бібліографічних позицій, у тому числі – 130 архівних. Дослідники використали фонди як центральних, так і обласних (Тернопільського, Хмельницького) державних архівів, опубліковані в Україні та діаспорі архівні матеріали, спогади учасників підпілля, особисті архіви воїнів УПА. Тепер, скажімо, педколектив учні Зеленчанської ЗОШ І-ІІІ ст. Дунаєвецького району за відповідним

опитувальником збирають спогади учасників і свідків подій 40-50, – річної давності. Такий пошук з опертям на монографію Н. Мизака, В. Горбатюка можна розгорнути в різних селах та районах області, відштовхуючись від фактів, прізвищ, подій, відображених у книзі.

Праця має велике історіографічне значення. По-перше, - вона спростовує твердження попередників про те, що в інших регіонах, окрім Західної України, боротьба під проводом ОУН не велася. По-друге – вона дала помітний приріст історичних знань з даної проблеми, зокрема – щодо боротьби ОУН-УПА на Поділлі, у нашій області. Зафіксована авторами прикнижкова бібліографія – книги, архівні фонди орієнтують дослідників у джерельному пошуку.

Книга руйнує страхітливі міфи про діяльність воїнів УПА, дає можливість порівняти тактику боротьби загонів УПА і радянських партизанів, тактику, яка, на жаль, з обох боків не вирізнялася романтикою середньовічного рицарства чи військовою етикою часів князя Святослава, який попереджував своїх противників: „Іду на ви!”

Водночас детальний і вдумливий аналіз дає підстави бачити загрозу створення нових міфів про боротьбу подолян у рядах ОУН-УПА, якщо фантазію слідчих, які нерідко натягували, „вибивали” безпідставну аргументацію, аби потягнула вона на узаконених 1947-го 25 років таборів – чверть віку, розраховану на вірну загибель від важкої праці, недоїдань, морально-психологічних тортур, або на повернення в такому віці, коли ні фізичних, ні духовних сил вже не вистачить надломленій людині для дальшої боротьби. Нам здається, що матеріали слідчих справ потребують порівняння з іншими джерелами, у тому числі – спогадами ще живих учасників тієї боротьби.

Книга Н. Мизака та В. Горбатюка у той же час є потужним закличком до порозуміння, примирення, визнання воїнів УПА воюючою стороною за незалежну Україну. Кожен, хто ознайомиться з нею, буде мати привід до

гірких роздумів про наше минуле, про долю народу, майбутнє вистражданої незалежності.

В.С. Прокопчук

Бюлетень з проблем вищої школи за 2005 рік

«Бюлетень з проблем вищої школи за 2005 рік» - це другий випуск систематизованого показника 1 джерел, пов'язаних з проблемами вищої школи, які надійшли до університетської бібліотеки. Впадає у вічі насамперед ефективне структурування бюлетеня працівниками відділу бібліографії. Розподіл за відповідними розділами описаних джерел допоможе зорієнтуватись і досвідченому науковцеві, і студенту-початківцю у вирі навчально-методичної літератури, монографічних видань тощо.

Дуже добре, що тут наявний розділ, де здійснено опис бібліографічних джерел, в яких опубліковані нормативні акти з питань освіти (Укази Президента України, Постанови Кабінету Міністрів України, накази МОН України тощо). Він особливо знадобиться керівникам підрозділів нашого університету, а також студентам, магістрантам, які опановують фах "Управління навчальним закладом", як і іншим студентам освітнього закладу. Поза увагою укладачів бюлетеня не залишено жодної сфери освітньої діяльності в університеті, що потребує належного бібліографічного забезпечення, систематизації: в ньому вміщено перелік публікацій, пов'язаних із проблемами розвитку вищої школи, навчально-виховної роботи у вищому навчальному закладі, не кажучи вже про детальний опис праць викладачів університету.

Професіоналізм працюючого колективу бібліографії забезпечив високу якість такого видання, що, сподіваємось, буде періодичним, а наразі потребує тиражування. Воно вкрай необхідне для читальних залів, кабінетів, лабораторій університету.

Я. М. ЧОПИК, декан факультету
післядипломної освіти, доцент

Календар знаменних і пам'ятних дат університету

З ініціативи директора бібліотеки В.С.Прокопчука працівники науково-бібліографічного відділу з 2006 року почали видавати «Календар знаменних і пам'ятних дат», який варто розглядати як складову великої (задуманої і частково зреалізованої) праці «Кам'янець-Подільський університет в особах». Зараз уже вийшло три випуски щорічника, де загалом охоплено понад сто персоналій. Автори поступово виробили прийоми і методи популяризації провідних наукових досягнень ювілянтів, отож можна вже говорити як про певні традиції, так і про підвищення з року в рік інформативності видання. Третій випуск, як зазначено в анотації, «присвячується 90-річчю створення університету і ставить за мету привернути увагу до визначних подій» ювілейного року.

Читацьке призначення «Календаря...» широке - він розрахований на викладачів, працівників бібліотеки, студентів, учнівську молодь. Заслуговує на увагу включення до щорічника відомостей про ветеранів університету, відомих культурно-освітніх і громадсько-політичних діячів України, причетних до історії і сьогодення нашого закладу. Лейтмотивом щорічника є – наголос на знакових для університету і його підрозділів подій.

Весь матеріал у «Календарі...» розміщений під трьома рубриками: «Знаменні і пам'ятні дати», «У 200...році виповнюється...», «Наші ювіляри». Всередині рубрик матеріал розташований у хронологічній послідовності, що в цілому дозволяє легко орієнтуватися у його змісті, хоча для зручності не зайве, мабуть, подумати і про алфавітний покажчик імен. Календар відзначається належною бібліографічною культурою, опис праць викладачів уніфіковано у відповідності з діючими стандартами.

Професійна дослідницька, пошукова, популяризаторська, практична робота працівників відділу бібліографії Т.М.Опрі, Л.В.Гончарової, В.М.Пархоменко, Л.П.Савченко, Є.П.Сільвеструк, явлена у рецензованому виданні, заслуговує на схвалення і підтримку.

Г.Й. Насмінчук, заступник декана
факультету української філології та
журналістики

КАТАЛОГ ВИСТАВКИ
„СТЕПАН СІРОПОЛКО: ДО 135-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ”

1. Сірополко С. Народні бібліотеки. Організація і техніка бібліотечного діла / Видав. від. Поділ. губ. нар. управи. – Кам’янець-Подільський: Друк. Поділ. губ. нар. управи, 1919. – 24с.
2. Сірополко С. Освітня політика на Україні за часів Директорії // Збірник пам’яті Симона Петлюри (1879-1926). – К., 1992. – С.166-171.
3. Сірополко С. Історія освіти в Україні. – К.: Наук. думка, 2001. – 912с.
4. Сірополко С. Історія освіти в Україні / підготував Ю.Вільчинський. – 2-е вид. – Львів: Афіша, 2001. – 664с.
5. Сірополко С. Петро Холодний як педагог і освітній діяч // В ім’я України. Петро Іванович Холодний (1876-1930рр.) / Даниленко В.М., Завальнюк О.М., Кириленко Г.О., Телячий Ю.В. – Хмельницький, 2006. – С. 155-179.

Про С.О. Сірополка

6. Артемчук Г, Євтух М. Духовні заповіді Степана Сірополка: Культурно-освітня та наукова діяльність // Рідна школа. – 1997. – №10. – С. 6-9.
7. Беднаржова Т. Життєвий шлях подвижника і патріота // Сірополко С. Історія освіти в Україні. – К., 2001. – С. 7-20.
8. Беднаржова Т. Подвижник українського шкільництва [С. Сірополко] // Пороги (Чеська республіка). – 1998. – № 1, січ. – берез. – С.5-6. (Закінчення).

9. Биковський Л. Бібліотечна справа: [Рец. на кн. С. Сірополка. Народні бібліотеки] // Наш шлях. – 1920. – Число 34. – 20 берез.
10. Биковський Л. Бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету (Спомини). – Нью – Йорк; Вінніпег, 1949. – 9 с.
11. Биковський Л. Нова українська бібліографічна організація // Наш шлях: Щоденна демократична газ., Кам'янець-Подільський. – 1920. – 20 трав. – Ч. 98.
12. Биковський Л. Книгарні – бібліотеки – академія: спомини (1918-1922) – Мюнхен; Денвер, 1971. – 152с.
С. Сірополко – С. 45, 46, 47, 49, 53, 124, 129, 130, 132, 137.
13. В ім'я України. Петро Іванович Холодний (1876-1930рр.) / В.М. Даниленко, О.М. Завальнюк, Г.О. Кириленко, Ю.В. Телячий. – Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2006. – 206с.
С. Сірополко. – С. 12, 14, 15, 17, 19, 22, 23, 24, 25, 26.
14. Вільчинський С. Степан Сірополко як історик освіти в Україні: (До виходу у світ другого вид. „Історія освіти в Україні”) // Рідна шк. – 1994. – №8. – С.7-10.
15. Вільчинський С. Степан Сірополко як історик освіти в Україні // Сірополко С. Історія освіти в Україні / Підготував Ю. Вільчинський. – 2-е вид. – Львів, 2001. – С. 7-13.
16. Григорьев Ю.В. Л.Б. Хавкина (1871-1949) – М.: Книга, 1973. – 125с.
С. Сірополко. – С. 103, 104.
17. Завальнюк О.М. Л.Ю. Биковський – помічник бібліотекаря Кам'янець-Поділ. держ. укр. університету (1919-1920рр.) // Педагогічне Поділля: Зб. наук. праць Кам'янець-Поділ. держ. ун-ту. Серія соціально-педагогічна / Відповід. ред. Ю. М. Ковальчук; Упоряд. В.А. Гурський. – Кам'янець-Подільський, 2005. – Вип. 4. – Т.2. – С. 6, 7.
18. Завальнюк О.М., Телячий Ю.В. Будівництво української загальноосвітньої школи в роки національно-демократичної революції

- (1917-1920): Історичний нарис. – Кам'янець-Подільський: Абетка Нова, 2001. – 212с.
- С. Сірополко – 6, 11, 13, 16, 23, 24, 53, 66, 82, 85, 88, 105, 114, 121, 122, 123, 124, 137, 159, 163, 171, 174, 183, 187, 188, 189, 190.
- 19.Завальнюк О.М. Сірополко Степан Онисимович // Завальнюк О.М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918-1921рр). – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2006. – С. 341, 342, 343, 351-356.
- 20.Завальнюк О.М. Сірополко Степан Онисимович // Завальнюк О.М., Українська еліта і творення національної університетської освіти: фундатори й будівничі (1917-1920). – Кам'янець-Подільський, 2005. – С. 131, 310-318.
- 21.Ісаєвич Я. Українське книгознавство: Етапи розвитку // Вісн. Львів. ун-ту. Сер.: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – 2006. – Вип.1. – С. 12, 13,17.
- 22.Кисельова С. Він працював на розвиток української ідеї: [С.Сірополко] // Вісн. Кн. палати. – 2006. – №3. – С. 51-52.
- 23.Ківшар Т. Степан Сірополко (До 125 – річчя від дня народження): [Видавнича діяльність культуролога, педагога, громад. діяча] / Бібл. вісн. – 1997. – №6. – С. 32-35.
- 24.Ківшар Т. Визначний український вчений, громадський діяч. – Степан Сірополко // Вісн. Кн. палати. – 1997. – №8. – С. 22-23.
- 25.Ківшар Т. Видатний просвітянин [С.Сірополко] // Київ. Старовина. – 1992. – №4. – С. 96-101.
- Біб-я праць С. Сірополка. – С. 101.
- 26.Кіра Р. Степан Сірополко і „Просвіта” // Рідна школа. – 2000. – №2. – С. 12-14.
- 27.Кіра Р. Степан Сірополко про книгу, вимоги до неї та правила читання // Рідна шк. – 2000. – №11. – С. 72-75.

28. Кукурудзяк М.Г., Собчинська М.М. З історії національної школи і педагогічної думки в Українській Народній Республіці. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 1997. – 175с.
С. Сірополко – С. 26, 97, 105, 136.
29. Ляхоцький В.П. Бібліотека Кам'янець-Подільського університету (1918-1920рр.) // Наук. праці Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-ту. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 2000. – Т. 4(6). – С. 305-315.
30. Ляхоцький В. Просвітитель: Видавничо-редакційна діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона). – К.; Вид-во ім. Олени Теліги, 2000. – 527с.
С. Сірополко – С. 80, 130, 149, 190, 195.
31. Ляхоцький В. Тільки книжка принесе волю українському народові... Книга, бібліотека, архів у житті та діяльності Івана Огієнка (митрополита Іларіона). – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 2000. – 664с.
С. Сірополко. – С. 134, 194, 206, 339, 340, 349, 353, 355, 358.
32. Ніколенко Л. Повернення в Україну колекції С. Сірополка // Бібл. планета. 1999. – № 4. – С. 26-27.
33. Салила Н., Сабат Н. Степан Сірополко як історик педагогіки // Дайджест школа-парк. – 2002. – №2. – С. 119-122.
34. Самоплавська Т. Степан Сірополко як історик освіти України // Шлях освіти. – 1999. – №4. – С. 45-50.
35. Самоплавська Т. Учений-педагог: громадський діяч: (Про С. Сірополка) // Педагогічна газета. – 2002. – №6-7. – С. 15.
36. Середяк А. Сірополко Степан // Довідник з історії України (А - Я): Посібн. для серед. загальноосвіт. закл. / За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – 2-е вид., доопрац. і допов. – К., 2001. – С. 755-756.
37. Сірополко Степан (1872-1959) // Енциклопедія українознавства: Словникова частина / Голов. ред. В. Кубійович. – Львів, 2000. – Т. 8. – С. 2844.

38. Скидан С. Степан Сірополко – видатний педагог // Освіта України. – 1998. – 23 верес.
39. Собчинська М.М. Реформа школи в Українській Народній Республіці // Наукові праці іст. ф-ту Кам'янець-Поділ. держ. пед. ін-ту // Кам'янець-Подільський, 1995. – Т.1. – С.146.
40. Ступарик Б. Проблеми освіти дорослих у працях Степана Сірополка // Рідна шк. – 2001. – №2. – С. 59-63.
41. Телячий Ю. Степан Сірополко – освітній діяч України // Хмельниччина: роки становлення та поступу (1937-1997): (Матеріали Всеукр. наук. іст.-краєзнавчої конф.), 26 верес. 1997р. – Хмельницький, 1997. – С. 256-258.
42. Тимошик М. „Лишусь навіки з чужиною...” Митрополит Іларіон [Іван Огієнко] і українське відродження. – Вінніпег: Укр. православно. Собор Св. Покрови; К.: Наук.-вид. центр „Наша культура і наука”, 2000, – 546с.
С.Сірополко – С.192.
43. Федоренко Є. Повернення із забуття: [Степан Сірополко] // Освіта. – 1998. – 23-30 груд. – С. 7.

Пархоменко В.М.

НАШІ АВТОРИ

1. **Айвазян Олена Борисівна**, голова обласного методичного центру бібліотек вищих навчальних закладів Хмельницької області, директор наукової бібліотеки Хмельницького національного університету (м. Хмельницький)

2. **Бабенко Жанна Валентинівна**, викладач кафедри документальних комунікацій Рівненського державного гуманітарного університету (м. Рівне)

3. **Бабій Людмила Михайлівна**, магістрантка Кам'янець-Подільського національного університету, працівник наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету (м. Кам'янець-Подільський)

4. **Баженов Лев Васильович**, доктор історичних наук, професор, академік Академії історичних наук України, керівник Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті, заслужений працівник освіти України (м. Кам'янець-Подільський)

5. **Бігусяк Михайло Васильович**, кандидат філологічних наук, доцент, директор Наукової бібліотеки Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника (м. Івано-Франківськ)

6. **Бунда Валентина Михайлівна**, заступник директора наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету (м. Кам'янець-Подільський)

7. **Бучковська Олена Юрївна**, викладач кафедри документальних комунікацій Рівненського державного гуманітарного університету (м. Рівне)

8. **Воротняк Тетяна Іванівна**, аспірантка Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ)

9. **Гальчак Сергій Дмитрович**, кандидат історичних наук, директор Державного архіву Вінницької області (м. Вінниця)

10. **Грінішина Інна Іванівна**, завідувачка читальним залом №1 наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету (м. Кам'янець-Подільський)

11. **Гуцуляк Олег Борисович**, заступник директора наукової бібліотеки Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника (м. Івано-Франківськ)

12. **Завальнюк Олександр Михайлович**, кандидат історичних наук, професор, академік Академії наук вищої школи України, заслужений

працівник освіти України, ректор Кам'янець-Подільського національного університету (м. Кам'янець-Подільський)

13. **Карнюк Дмитро Віталійович**, викладач кафедри документальних комунікацій Рівненського державного гуманітарного університету (м. Рівне)

14. **Ківшар Таїсія Іванівна**, доктор історичних наук, професор, старший науковий співробітник Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки імені В.І. Вернадського (м. Київ)

15. **Коваленко Інга Йосипівна**, завідувачка відділу наукової реферативно-аналітичної інформації Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В.О. Сухомлинського (м. Київ)

16. **Колосовська Ольга Михайлівна**, завідувачка відділу рідкісної книги наукової бібліотеки НАН України імені В. Стефаника (м. Львів)

17. **Комарніцький Олександр Борисович**, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України, помічник ректора Кам'янець-Подільського національного університету (м. Кам'янець-Подільський)

18. **Коротенко Наталя Миколаївна**, аспірантка Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ)

19. **Костенко Марина Степанівна**, викладач кафедри документальних комунікацій Рівненського державного гуманітарного університету (м. Рівне)

20. **Крючкова Надія Дмитрівна**, завідувачка відділу рідкісних видань наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету (м. Кам'янець-Подільський)

21. **Лелікова Наталя Костянтинівна**, доктор історичних наук, завідувач відділу бібліографії і краєзнавства Російської національної бібліотеки (м. Санкт-Петербург, Російська Федерація)

22. **Лозовий Віталій Станіславович**, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету (м. Кам'янець-Подільський)

23. **Ляхоцький Володимир Павлович**, доктор історичних наук, професор, проректор Київського національного медичного університету (м. Київ)

24. **Маслова Олександра Миколаївна**, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу бібліографії і краєзнавства Російської національної бібліотеки (м. Санкт-Петербург, Російська Федерація)

25. **Мацібора Надія Григорівна**, завідувачка відділу наукової організації та зберігання книжкового фонду державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського (м. Київ)

26. **Мельник Валентина Опанасівна**, заступник директора Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М.Островського (м. Хмельницький)

27. **Насмінчук Галина Йосипівна**, кандидат філологічних наук, доцент, заступник декана факультету української філології та журналістики Кам'янець-Подільського національного університету

28. **Огородникова Людмила Володимирівна**, завідувачка абонементу фізико-математичного факультету наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету (м. Кам'янець-Подільський)

29. **Озарчук Людмила Володимирівна**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, іноземних мов і фізичного виховання Подільського державного аграрно-технічного університету

30. **Олійник Юрій Васильович**, заступник начальника відділу інформації Державного архіву Хмельницької області (м. Хмельницький)

31. **Опря Тамара Миколаївна**, заввідділом наукової бібліографії наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету (м. Кам'янець-Подільський)

32. **Островий Володимир Михайлович**, аспірант Кам'янець-Подільського національного університету (м. Кам'янець-Подільський)

33. **Пархоменко Валентина Михайлівна**, провідний бібліограф бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету (м. Кам'янець-Подільський)

34. **Плехова Ірина Дмитрівна**, аспірантка Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ)

35. **Пономаренко Лариса Олександрівна**, завідувачка відділу наукової бібліографії Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В.О. Сухомлинського (м. Київ)

36. **Прокопчук Віктор Степанович**, кандидат історичних наук, професор, член-кореспондент Академії історичних наук України, заслужений працівник освіти України, директор наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету (м. Кам'янець-Подільський)

37. **Раздорський Олексій Ігорович**, кандидат історичних наук, завгрупою історичної бібліографії Російської національної бібліотеки (м. Санкт-Петербург, Російська Федерація)

38. **Резнічук Людмила Василівна**, завідувачка відділу обслуговування наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету

39. **Рибак Іван Васильович**, старший науковий співробітник Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України, кандидат історичних наук, професор (м. Кам'янець-Подільський)

40. **Романюк Іван Миронович**, кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри історії України Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського (м. Вінниця)

41. **Синиця Надія Миколаївна**, директор Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки імені М. Островського (м. Хмельницький)

42. **Сілкова Галина Василівна**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри документальних комунікацій Рівненського державного гуманітарного університету (м. Рівне)

43. **Соломонова Тетяна Робертівна**, кандидат історичних наук, старший викладач Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського (м. Вінниця)

44. **Сохацька Євгенія Іванівна**, кандидат філологічних наук, доцент, керівник науково-дослідного Центру огієнкознавства Кам'янець-Подільського національного університету (м. Кам'янець-Подільський)

45. **Степанюк Олена Володимирівна**, викладач кафедри документальних комунікацій Рівненського державного гуманітарного університету (м. Рівне)

46. **Телячий Юрій Васильович**, докторант кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету (м. Кам'янець-Подільський)

47. **Тимошенко Ірина Володимирівна**, кандидат історичних наук, докторант Київського національного університету культури і мистецтв (м. Київ)

48. **Трачук Людмила Федорівна**, аспірантка кафедри бібліотекознавства і бібліографії Рівненського державного гуманітарного університету (м. Рівне)

49. **Трембіцький Анатолій Михайлович**, кандидат історичних наук, старший викладач Хмельницького інституту МАУП, голова Хмельницького міського відділу Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАНУ (м. Хмельницький)

50. **Трембіцький Андрій Анатолійович**, студент Кам'янець-Подільського національного університету (м. Кам'янець-Подільський)

51. **Філінюк Любов Феодосіївна**, вчений секретар наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету (м. Кам'янець-Подільський)

52. **Черниш Наталя Іванівна**, кандидат філологічних наук, професор кафедри видавничої справи та редагування Української академії друкарства (м. Львів)

53. **Чопик Ярослав Михайлович**, кандидат філологічних наук, доцент, декан факультету післядипломної освіти Кам'янець-Подільського національного університету

54. **Шахова Мирослава Іванівна**, завідувачка комп'ютерним читальним залом наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету

55. **Шилов Денис Миколайович**, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Російської національної бібліотеки (м. Санкт-Петербург, Російська Федерація)